Filosofie

Constantin Sălăvăstru

TEORIA ȘI PRACTICA ARGUMENTĂRII

III 272.8/15

Collegium

POLIROM

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAȘI
III 272. 845

SCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

COLLEGIUM

Filosofie

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Seria *Filosofie* este coordonată de Ştefan Afloroaei.

Constantin Sălăvăstru este profesor la Catedra de Logică şi Filosofie Sistematică a Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi şi director al Seminarului de Logică discursivă, Teoria argumentării şi Retorică de pe lângă catedra menţionată. Susţine cursuri de Logică, Retorică, Teoria argumentării, Direcţii actuale în logică la aceeaşi universitate. Stagii de specializare în străinătate: Université des Sciences et Technologies de Lille (Franţa, 1996), Centre de Recherches Sémiologiques de l'Université de Neuchâtel (Elveţia, 1996-1997). Partener asociat al Centre de Recherches Sémiologiques de l'Université de Neuchâtel. Prezent în *The Philosopher's Index* (Ohio, SUA, vol. 34, nr. 4, p. 226).

De acelaşi autor: *Logică şi limbaj educaţional* (Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995; premiul „Ion Petrovici" al Academiei Române, 1995); *Modele argumentative în discursul educaţional* (Editura Academiei, Bucureşti, 1996); *Raţionalitate şi discurs – perspective logico-semiotice asupra retoricii* (Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996); *Antinomiile receptivităţii – încercare de pragmatică logică* (Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997); *Identité et altérité. Les avatars de la rhétorique contemporaine* (Travaux du Centre de Recherches Sémiologiques, Neuchâtel, Suisse, 1998); *Logique, discours et pensée* (în colaborare, Peter Lang, Berlin, Frankfurt/M, New York, Paris, Wien, 1997); *Discursul puterii – încercare de retorică aplicată* (Institutul European, Iaşi, 1999); *Critica raţionalităţii dicursive* (Polirom, Iaşi, 2001).

© 2003 by Editura POLIROM

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Copou nr. 4, P.O. BOX 266, 6600
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37; P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

SĂLĂVĂSTRU, CONSTANTIN
Teoria şi practica argumentării / Constantin Sălăvăstru - Iaşi: Polirom, 2003
416 p.; 24 cm (Collegium. Filosofie)

ISBN: 973-681-087-9

164

Printed in ROMANIA

Constantin Sălăvăstru

317.710

Teoria şi practica argumentării

354491
B.C.U. IASI

ALE

POLIROM
2003

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

15. IUL. 2003

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tablă de materii

I. Argumentarea ca practică logico-lingvistică 13

1. Diacronic şi sincronic în determinarea argumentării 13
1.1. Surse platoniciene ale înţelesului dialecticii 13
1.2. Perspectiva logicocentristă a lui Aristotel 13
1.3. Câteva repere ale contemporaneităţii 17
1.4. Dimensiunea structurală a argumentării 23

2. Dubla intenţionalitate a argumentării 28
2.1. Ce este argumentarea? 33
2.2. Cum este posibilă argumentarea? 33
2.3. Dimensiunile argumentării 38

3. Indicatorii argumentativi în practica discursivă 43
3.1. Sistematica mărcilor argumentării 50
3.2. Indicatori argumentativi ai juxtapunerii 50
3.3. Indicatori argumentativi ai întemeierii 53
..... 59

II. Structura logică a argumentării 66

1. Modelul analitic al silogismului retoric 66
1.1. Presupoziţiile modelului analitic al silogismului retoric 66
1.2. Arhitectura modelului silogismului retoric 66
1.3. Critica modelului analitic al argumentării 71

2. Dezvoltări ale modelului analitic al argumentării 76
2.1. Extensia modelului silogistic 86
2.2. Interpretarea semiotică a modelului 87
2.3. Argumente, funcţii şi forme argumentative 90
2.4. Relaţii logice între formele argumentative 95
2.5. Conectivele logice şi interpretarea functorilor argumentativi 99
2.6. Proprietăţi structurale ale formelor argumentative 103
2.7. Tipologia formelor argumentative 108
2.8. Procesualitatea argumentării: forme imediate şi mediate de argumentare 114
..... 118

III. Conţinutul argumentării: argumente şi propoziţii argumentative 125

1. Propoziţii argumentative 125
1.1. Enunţuri, judecăţi, propoziţii: identificări, distincţii, controverse 125
1.2. Asumpţii conceptuale şi terminologice 130
1.3. Propoziţie şi atitudine propoziţională 137
1.4. Modalităţile opinabile şi eficienţa argumentării 141
1.5. Natura *dictum*-ului în propoziţiile de opinie 145
1.6. Explicit şi implicit: natura conflictului în propoziţiile argumentative 150

2. Argumentele: tipologie şi funcţionalitate 157
2.1. Argumentele bazate pe fapte 158
2.2. Argumentarea bazată pe exemple 168
2.3. Argumente bazate pe autoritate 173

IV. Forma argumentării: analiza logică a tehnicilor de argumentare 181

1. Tehnicile de argumentare: concept şi tipologie 181
1.1. Conceptul de tehnică de argumentare 181
1.2. Tipologia tehnicilor de argumentare 184
2. Argumentarea prin deducţie inferenţială 188
2.1. Propoziţia simplă şi propoziţia compusă 188
2.2. Propoziţia compusă ca funcţie de adevăr 189
2.3. Sistemul propoziţiilor compuse 190
2.4. Tehnici deductive inferenţiale de susţinere a argumentării 199
2.5. Tehnici deductive inferenţiale de respingere a argumentării 204
3. Argumentarea prin deducţie silogistică 208
3.1. Propoziţii categorice: identitate şi particularităţi 208
3.2. Tehnici imediate de argumentare silogistică 209
3.3. Tehnici mediate de argumentare silogistică 215
4. Argumentarea prin tehnici inductive 228
4.1. Deducţie şi inducţie: natura inferenţelor inductive 228
4.2. Formele tehnicilor inductive de argumentare 230
4.3. Tehnici de cercetare a relaţiilor cauzale 234
5. Conlucrarea tehnicilor de argumentare în practica discursivă 237

V. Evaluarea argumentării 239

1. Criteriile evaluării argumentării 239
2. Evaluarea validităţii materiale a argumentării 241
2.1. Criteriul veridicităţii 242
2.2. Criteriul suficienţei 250
2.3. Criteriul acceptabilităţii 256
3. Evaluarea validităţii formale a argumentării 265
3.1. Evaluarea tehnicilor argumentative prin deducţie inferenţială 266
3.2. Evaluarea tehnicilor silogistice de argumentare 275
3.3. Critica deciziei formale: sunt metodele de decizie cu adevărat metode de decizie? 285
3.4. Evaluarea tehnicilor inductive de argumentare 293
4. Argumentare şi contraargumentare 294
4.1. Ce înseamnă a critica un argument? 295
4.2. Ce înseamnă a construi o alternativă la un argument? 298
4.3. Persuasiune şi manipulare în practica discursivă 301

VI. Patologia argumentării: sofismele 305

1. Dimensiunea conceptual-teoretică 305
1.1. Criterii de identificare a normalităţii discursive 305
1.2. O formă inedită a patologiei discursive: sofismul 306
2. Interpretări şi sistematizări actuale asupra sofismelor 312
2.1. Perspectiva non-standard asupra sofismelor 312

2.2. Modelul pragma-dialectic asupra sofismelor 319
2.3. Paradigma argumentativ-structurală a sistematizării sofismelor 322
3. Aplicaţii: sofismul în practica argumentativă 327
3.1. Sofisme de argument induse de gândire (S_1) 327
3.2. Sofisme ale tehnicilor de argumentare induse de gândire (S_2) 335
3.3. Sofisme de condiţie determinate de gândire (S_3) 343
3.4. Sofisme de argument determinate de limbaj (S_4) 350
3.5. Sofisme de tehnică argumentativă determinate de limbaj (S_5) 355
3.6. Sofisme ale condiţiilor argumentării determinate de limbaj (S_6) 361

VII. Tendinţe actuale în teoria argumentării. Încercare critică şi sistematică 366

1. Argumentarea ca logică informală 366
1.1. Imperativele şi diversitatea logicii informale 366
1.2. Teoria criticii logice a argumentelor 367
1.3. Critica non-standard a sofismelor 368
1.4. Argumentarea ca transfer de adeziune 370
2. Argumentarea ca logică discursivă 372
2.1. Ideea de logică discursivă 374
2.2. Ideea de operaţie discursivă 374
2.3. Dimensiunea paradigmatică a schematizării discursive 377
2.4. Ideea de situaţie interlocuţionară 380
3. Argumentarea ca problematologie 382
3.1. Ce este problematologia? 383
3.2. Argumentare şi problematologie 383
3.3. Dimensiunea proiectivă a modelului problematologic 387
4. Argumentarea ca pragma-dialectică 388
4.1. Presupoziţiile modelului pragma-dialectic 393
4.2. Construcţia modelului pragma-dialectic 393
4.3. Normativitatea modelului pragma-dialectic 396
5. Argumentarea ca practică lingvistică 399
5.1. Interioritate şi exterioritate în analiza argumentării 401
5.2. Mărcile exteriorităţii 402
5.3. Metoda analizei logice 403
..... 405

Théorie et pratique de l'argumentation (*Résumé*) 409

BCU IASI - UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Table de matières

I. L'argumentation comme pratique logico-linguistique 13

1. Diachronique et synchronique dans la détermination de l'argumentation 13
1.1. Sources platoniciennes de la compréhension de la dialectique 13
1.2. La perspective logico-centriste d'Aristote 17
1.3. Quelques repères de la contemporanéité 23
1.4. La dimension structurale de l'argumentation 28

2. La double intentionnalité de l'argumentation 33
2.1. Qu'est-ce que l'argumentation ? 33
2.2. Comment l'argumentation est-elle possible ? 38
2.3. Les dimensions de l'argumentation 43

3. Les marqueurs argumentatifs dans la pratique discursive 50
3.1. La systématique des marques de l'argumentation 50
3.2. Les marqueurs argumentatifs de la juxtaposition 53
3.3. Les marqueurs argumentatifs de la fondation 59

II. La structure logique de l'argumentation 66

1. Le modèle analytique du syllogisme rhétorique 66
1.1. Les présuppositions du modèle analytique de l'argumentation 66
1.2. L'architecture du modèle du syllogisme rhétorique 71
1.3. Critique du modèle analytique de l'argumentation 76

2. Développements du modèle analytique de l'argumentation 86
2.1. L'extension du modèle syllogistique 87
2.2. Une interprétation sémiotique du modèle 90
2.3. Arguments, fonctions et formes argumentatives 95
2.4. Relations logiques entre les formes argumentatives 99
2.5. Connecteurs logiques et l'interprétation des connectifs argumentatifs 103
2.6. Propriétés structurales des formes argumentatives 108
2.7. La typologie des formes argumentatives 114
2.8. La processualité de l'argumentation : formes immédiates et médiates d'argumentation 118

III. Le contenu de l'argumentation : arguments et propositions argumentatives 125

1. Propositions argumentatives 125
1.1. Enoncés, jugements, propositions : identités, distinctions, controverses 125
1.2. Assomptions conceptuelles et terminologiques 130
1.3. Proposition et attitude propositionnelle 137
1.4. Les modalités opinables et l'efficacité de l'argumentation 141
1.5. La nature du *dictum* dans les propositions d'opinion 145
1.6. Explicite et implicite : la nature du conflit dans les propositions argumentatives 150

2. **Les arguments : typologie et fonctionnalité** 157
2.1. Arguments fondés sur des faits 158
2.2. Arguments fondés sur des exemples 168
2.3. Arguments fondés sur l'autorité 173

IV. La forme de l'argumentation : l'analyse logique des techniques de l'argumentation 181

1. **Techniques d'argumentation : concept et typologie** 181
1.1. Le concept de *technique d'argumentation* 181
1.2. Une typologie des techniques d'argumentation 184
2. **L'argumentation par la déduction inférentielle** 188
2.1. La proposition simple et la proposition composée 188
2.2. La proposition composée comme fonction de vérité 189
2.3. Le système des propositions composées 190
2.4. Techniques déductives inférentielles de la soutenance de l'argumentation 199
2.5. Techniques déductives inférentielles de la réfutation de l'argumentation 204
3. **L'argumentation par la déduction syllogistique** 208
3.1. Les propositions catégoriques : identité et particularités 208
3.2. Techniques immédiates d'argumentation syllogistique 209
3.3. Techniques médiates d'argumentation syllogistique 215
4. **L'argumentation par les techniques inductives** 228
4.1. Déduction et induction : la nature des raisonnements inductifs 228
4.2. Les formes des techniques inductives d'argumentation 230
4.3. Techniques de recherche des relations causales 224
5. **La coopération des techniques d'argumentation dans la pratique discursive** 237

V. L'évaluation de l'argumentation 239

1. **Les critères d'évaluation de l'argumentation** 239
2. **L'évaluation de la validité matérielle de l'argumentation** 241
2.1. Le critère de la vérité 242
2.2. Le critère de la suffisance 250
2.3. Le critère de l'acceptabilité 256
3. **L'évaluation de la validité formelle de l'argumentation** 265
3.1. L'évaluation des techniques argumentatives inférentielles 266
3.2. L'évaluation des techniques syllogistiques d'argumentation 275
3.3. La critique de la décision formelle : sont-elles les méthodes de décision vraiment des méthodes de décision ? 285
3.4. L'évaluation des techniques inductives d'argumentation 293
4. **Argumentation et contre-argumentation** 294
4.1. Qu'est-ce que critiquer un argument ? 295
4.2. Qu'est-ce que construire une alternative à un argument ? 298
4.3. Persuasion et manipulation dans la pratique discursive 301

VI. La pathologie de l'argumentation : les sophismes 305

1. **La dimension conceptuelle-théorique** 305
1.1. Critères d'identification de la normalité discursive 305
1.2. Une forme inédite de la pathologie discursive : le sophisme 306

2. **Interprétations et systématisations actuelles des sophismes** 312
2.1. La perspective non-standard sur les sophismes 312
2.2. Le modèle pragma-dialectique sur les sophismes 319
2.3. Le paradigme argumentatif-structural de la systématisation des sophismes 322
3. **Applications : le sophisme dans la pratique argumentative** 327
3.1. Sophismes d'argument véhiculés par la pensée (S_1) 327
3.2. Sophismes de technique véhiculés par la pensée (S_2) 335
3.3. Sophisme de condition véhiculés par la pensée (S_3) 343
3.4. Sophismes d'argument véhiculés par le langage (S_4) 350
3.5. Sophismes de technique véhiculés par le langage (S_5) 355
3.6. Sophismes de condition véhiculés par le langage (S_6) 361

VII. Tendances actuelles dans la théorie de l'argumentation. Essai critique et systématique 366

1. **L'argumentation comme logique non-formelle** 366
1.1. Les impératifs et la diversité de la logique non-formelle 367
1.2. La théorie de la critique logique des arguments 368
1.3. La critique non-standard des sophismes 370
1.4. L'argumentation comme transfert d'adhésion 372
2. **L'argumentation comme logique discursive** 374
2.1. L'idée de logique discursive 374
2.2. L'idée d'opération discursive 377
2.3. La dimension paradigmatique de la schématisation discursive 380
2.4. L'idée de situation d'interlocution 382
3. **L'argumentation comme problématologie** 383
3.1. Qu'est-ce que la problématologie ? 383
3.2. Argumentation et problématologie 387
3.3. La dimension projective du modèle problématologique 388
4. **L'argumentation comme pragma-dialectique** 393
4.1. Les présuppositions du modèle pragma-dialectique 393
4.2. La construction du modèle pragma-dialectique 396
4.3. La normativité du modèle pragma-dialectique 399
5. **L'argumentation comme pratique linguistique** 401
5.1. Intériorité et extériorité dans l'analyse de l'argumentation 402
5.2. Les marques de l'extériorité 403
5.3. La méthode de l'analyse logique 405

Théorie et pratique de l'argumentation (*Résumé*) 409

I. Argumentarea ca practică logico-lingvistică

[1] În Antichitatea greacă, Platon a considerat arta dialecticii prin raportare permanentă la arta sofisticii, de unde o anumită valorizare negativă a acestei arte de a purta bine dezbaterile. Aristotel leagă dialectica de virtuţile unei tipologii a raţionamentului, considerând că ea are drept fundament *raţionamentul dialectic* (raţionamentul cu premise probabile). De unde şi înfăţişarea pe care Stagiritul o dă dialecticii ca o *teorie a locurilor comune ale predicabilelor.* Revigorată prin contribuţiile lui Perelman (*La nouvelle rhétorique*) şi Toulmin *(The Uses of Argument*), teoria argumentării se dezvoltă vertiginos în secolul care tocmai s-a încheiat, integrată unei aşa-numite *logici informale* (Blair) sau unei *logici discursive* (Grize). Un model structural al argumentării, care valorizează tripartiţia semiotică morrisiană, vine să dea seama de ceea ce înseamnă discursul argumentativ, construit în ideea performanţei discursive maximale în raport cu un auditoriu oarecare. [2] O preocupare constantă a investigaţiei este şi aceea de a stabili identitatea argumentării : argumentarea este înţeleasă ca o organizare de propoziţii cu ajutorul raţionamentelor în vederea întemeierii (dovedirii) altei propoziţii pentru a convinge interlocutorul cu privire la caracterul adevărat sau fals al acestei propoziţii. Argumentarea este înţeleasă ca o *relaţie* între un locutor (cel care propune şi argumentează teza) şi interlocutorul său (cel pentru care se argumentează teza) şi analizată cu ajutorul *logicii relaţiilor.* Se va dovedi că argumentarea este o relaţie *nereflexivă*, *nesimetrică*, dar *tranzitivă*, ceea ce va instaura distincţii între *argumentări reale* şi *argumentări aparente*, *argumentări polemice* şi *argumentări oratorice*, *argumentări directe* şi *argumentări mediate.* O situaţie de argumentare se manifestă întotdeauna cu o dublă intenţionalitate : ca *susţinere* a unei teze şi ca *respingere* a tezei supuse discuţiei critice, ceea ce îi asigură unui asemenea demers tonalitatea polemică. [3] Într-o argumentare, luăm cunoştinţă de relaţia de întemeiere de la *argument* la *teză* prin intermediul formei discursive în care se exteriorizează actele de gândire. Există anumite cuvinte (sintagme) ale limbajului natural care ne arată dacă avem de-a face sau nu cu o argumentare şi ele poartă numele de *indicatori (mărci) ai argumentării.* Se disting două categorii de indicatori ai argumentării : *indicatori ai juxtapunerii argumentelor* (ne arată cum „cooperează" argumentele între ele într-un act de argumentare : „sau", „dar", „dacă..., atunci" etc.) şi *indicatori ai întemeierii argumentării* (ne arată fundamentul pentru care susţinem teza în baza argumentelor). Aceştia din urmă se împart în două categorii după natura argumentării : *indicatori ai argumentării progresive* („deci", „aşadar", „prin urmare") şi *indicatori ai argumentării regresive* („fiindcă", „deoarece", „întrucât").

1. Diacronic şi sincronic în determinarea argumentării

1.1. Surse platoniciene ale înţelesului dialecticii

Există la Platon, în dialogul *Euthydemos* (285d-293b), pasaje semnificative în care Socrate este dedublat pesemne, de vreme ce este pus să susţină şi să argumenteze *imposibilitatea contradicţiei* printr-o metodă în structura căreia contradicţia – în sensul disputei polemico-critice între participanţii la relaţia dialogală – este văzută ca un

element esenţial al descoperirii şi promovării adevărului. Tema este captivantă şi, se pare, şi argumentarea propusă este dintre cele mai incitante şi interesante. De ce nu e posibilă contradicţia? Răspunsul este neaşteptat: din cauza adevărului!

Atunci când ne contrazicem cu altcineva, această contrazicere a noastră trebuie să aibă un anumit obiect: ne contrazicem cu privire la virtute, cu privire la destinul cetăţii, cu privire la educaţia oamenilor şi cu privire la multe alte asemenea lucruri. Pentru a ne contrazice, trebuie să punem în mişcare judecăţi cu privire la aceste lucruri. Dacă judecăţile noastre spun adevărurile despre lucruri, atunci ele nu ar trebui să se contrazică (nu există, în absolut, decât un singur adevăr cu privire la unul sau altul dintre aspectele ce caracterizează lucrurile despre care vorbim). Ar mai exista şi alte posibilităţi. Să ne contrazicem pentru că unul dintre noi formulează judecăţi false despre lucruri. Dar această situaţie este imposibilă, este de părere Socrate, în măsura în care vorbim despre calităţile lucrurilor. În sfârşit, dacă vorbim despre lucruri diferite, nu ne contrazicem, fiindcă orice contradicţie trebuie să se refere la unul şi acelaşi obiect. În consecinţă, ne lasă să înţelegem textul platonician, nu există contradicţie[1].

Fără îndoială, întâlnim aici una dintre acele afirmaţii paradoxale, cum sunt atâtea în dialogurile platoniciene, care fac argumentările mai interesante şi mai atractive şi care, pesemne, pun mai mult în evidenţă practica *dialecticii* ca artă de a purta bine dezbaterile. Dar mai mult ca sigur că nu acesta este gândul ascuns al dialecticianului în legătură cu această artă, de vreme ce discuţia asupra ei este reluată în cadrul mai larg al controverselor în legătură cu „făcătorii de discursuri". Chiar în acelaşi dialog *Euthydemos* (289d), apare ideea diferenţierii între cei care se ocupă cu *ştiinţa facerii discursurilor* şi cei care se ocupă cu *facerea discursurilor* în acord cu regulile acestei ştiinţe[2]. Dar, va reflecta Platon în *Phaidros* (259e-274b), nici nu-şi dă seama retorul sau dialecticianul ce instrument periculos – atât pentru cunoaşterea omenească, cât şi pentru morala individului – pun ei în mâna celor care utilizează aceste arte. Iar pericolul vine, în opinia lui Platon, din faptul că o astfel de artă a facerii discursurilor permite o substituţie imorală: înlocuieşte convingerea cu ajutorul adevărului (în fapt, singura cale ortodoxă a convingerii) cu convingerea prin intermediul frumuseţii vorbirii (care asigură doar aparenţa adevărului). Este pilduitoare în acest sens replica lui Phaidros la întrebarea lui

---

1. Iată textul dialogului *Euthydemos*: „Spune-mi atunci, a continuat el, există feluri de a vorbi pentru fiecare dintre realităţi? – Există. – Vorbindu-ne despre fiecare ca fiind sau ca nefiind? – Ca fiind. – Dacă-ţi aduci aminte, Ctesippos, tocmai am dovedit că nimeni nu vorbeşte despre lucruri ca nefiind; căci s-a văzut limpede că nimeni nu exprimă ceea ce nu există. – Şi ce-i cu asta? a răspuns Ctesippos. Crezi că pentru atâta lucru ne contrazicem mai puţin, tu şi cu mine? – Ne-am putea oare contrazice vorbind amândoi despre acelaşi obiect? Sau atunci, desigur, am spune acelaşi lucru?". El a confirmat. „Dar când nici tu, nici eu nu vorbim despre cutare obiect, ne contrazicem? N-ar fi acesta cazul când nici unul dintre noi nu s-ar gândi câtuşi de puţin la obiect?" Şi de astă dată, Ctesippos s-a declarat de acord. „Dar când eu vorbesc despre acest obiect, iar tu vorbeşti despre altul, ne contrazicem? Sau în cazul acesta eu vorbesc despre obiectul cu pricina în timp ce tu nu vorbeşti defel? Căci cum ar putea cineva care nu vorbeşte să contrazică pe unul care vorbeşte?" (Platon, *Euthydemos*, 285e-286b, în Platon, *Opere*, III, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, pp. 87-88).
2. „Văd, a spus, alcătuitori de discursuri care nu ştiu să se folosească tocmai de discursurile scrise de ei, la fel cum meşterii de lire de lirele lor; alţii sunt, şi în cazul acesta, cei care folosesc ceea ce aceştia au compus. Aşa încât este clar că, şi în cazul discursurilor, arta săvârşirii şi arta folosirii sunt complet diferite" (*Euthydemos*, 289d, în *op. cit.*, p. 92).

Socrate („Pentru cele care urmează să fie spuse îngrijit şi frumos, oare nu trebuie ca spiritul să aibă cunoaşterea adevărului despre cele pe care le are de spus?"): „În privinţa aceasta, iată ce am auzit eu, iubite Socrate: că viitorul orator nu are nevoie să fi deprins ceea ce este cu adevărat drept, ci mai degrabă opiniile mulţimii care hotărăşte; şi nici cele care sunt în realitate adevărate sau frumoase, ci cele care sunt socotite astfel. Din cunoaşterea acestora de pe urmă se obţine darul convingerii, şi nu din aceea a adevărului" (*Phaidros*, 259e-260a).

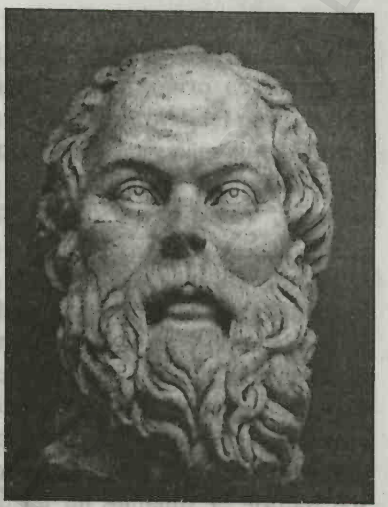

Socrate (470-399 î.Hr.). Filosof grec al Antichităţii, strălucit reprezentant al *dialecticii*, înţeleasă ca artă a discuţiei. S-a opus argumentărilor sofistice şi a cultivat descoperirea adevărului.

Pe această substituţie în marginea imoralităţii dintre adevăr şi aparenţa adevărului, indusă şi prin arta înfrumuseţării vorbirii, dar şi pe alte căi, cum ar fi, de exemplu, aparenta corectitudine a raţionamentelor utilizate – sursă a actelor de manipulare la care este supusă mulţimea de multe ori –, se bazează şi atacurile pe care Platon le lansează adesea în dialogurile sale la adresa *sofisticii*, această soră vitregă a dialecticii, care pare de nepreţuit la prima vedere, dar care este mai nocivă pentru actul cunoaşterii decât ignoranţa. O „destructurare" a înţelegerii sofisticii prin „rescrierea critică" a termenului ca atare se regăseşte în dialogul *Sofistul* (217a-235b). Raţionamentul analogic este utilizat şi aici – ca, de altfel, şi în alte părţi – cu rezultate dintre cele mai semnificative pentru înţelegerea conceptului supus dezbaterii.

Analogia prin care suntem invitaţi să ne apropiem din punct de vedere cognitiv termenul *sofist* este aceea cu arta sau meşteşugul pescarului. Un şir de diviziuni interesante şi un şir de paralelisme instructive îl fac pe „străin" (personajul care este pionul principal în dezbaterea acestui subiect avându-l ca interlocutor pe Theaitetos) să afirme: „Aşadar, până aici sofistul şi pescarul au mers umăr la umăr, ţinând amândoi de arta înstăpânirii asupra a ceva" (*Sofistul*, 222a). De aici însă încep diferenţele (necesitate explicabilă, deoarece numai diferenţele dau identitate unui concept!). Ce-ar fi deci sofistul? Încercând să definească această artă a înstăpânirii asupra a ceva, străinul va spune că „arta sofisticii s-a dovedit (...) ca ţinând de meşteşugul înstăpânirii asupra a ceva, al schimbului, al cumpărării şi vânzării, al negoţului, al negoţului în cele sufleteşti cu privire la argumente şi învăţături, un meşteşug de comercializare a virtuţii" (*Sofistul*, 224c-d). Este de interes poate să amintim că, atunci când străinul analizează arta pescarului – cu care se realizează analogia artei sofistului –, el distinge ceea ce se înfăptuieşte pe faţă (pe care o numeşte luptă) de ceea ce se înfăptuieşte pe ascuns (pe care o numeşte vânătoare). Or, arta sofisticii ţine, se pare, de această din urmă tehnică a înstăpânirii[3]. O trecere în revistă a felului în care s-a arătat sofistul în cursul dezbaterii

3. Această chestiune este prezentă şi în *Euthydemos*: când vorbeşte despre acea „artă regească", Platon o aseamănă cu o vânătoare: „Vânătoarea, de orice fel ar fi, nu e în stare decât să hăituiască şi să prindă prada; dar, după ce înhaţă prada hăituită, vânătorii nu ştiu ce să facă cu ea; dacă sunt vânători de fiare sau pescari, o lasă în seama bucătarilor. Cât despre geometri, astronomi sau

indică şi principalele însemne prin care el s-ar deosebi de ceilalţi: „a fi un vânător retribuit" (231d), „a fi un fel de neguţător cu privire la învăţăturile necesare sufletului" (231d), „un fel de traficant de învăţături" (231d), „a fi un combatant în materie de argumente, practicând aşadar arta antagonismului şi definindu-se prin meşteşugul controverselor" (231d-e) sau un „profesionist al contrazicerii" (232b).

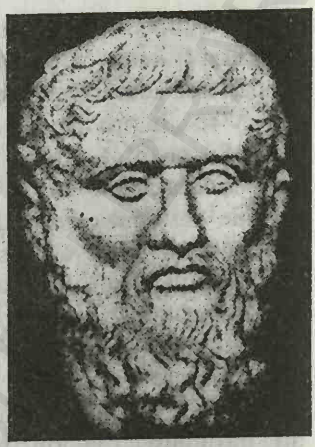

Platon (429-347 î.Hr.). Strălucit reprezentant al filosofiei antice greceşti. A scris *Dialoguri*, unde regăsim practica argumentării în acţiune.

Numai că, în această calitate de profesionist al contrazicerii, sofistul nu e întotdeauna de cea mai bună onestitate. Din acest motiv, pentru a-l caracteriza, străinul se întreabă la un moment dat: „Să nu bănuim noi că există şi în ce priveşte argumentările un meşteşug care să te pună în situaţia de a-i amăgi pe cei tineri şi pe cei încă străini cu adevărul lucrurilor, prin argumentări adresate auzului, trecându-le pe dinainte un fel de imagini verbale pentru toate lucrurile, aşa încât ei să le creeze impresia că se rosteşte adevărul şi că el, vorbitorul, este cel mai învăţat dintre toţi, în toate privinţele?" (*Sofistul*, 234c). Concludem că, la Platon, aparenţa adevărului – având ca sursă limbajul utilizat – este răspunzătoare de inducerea în eroare a receptorului, a interlocutorului.

Platon rămâne important în înţelegerea şi practica dialecticii (în sensul antic grecesc de artă de a purta bine dezbaterile) nu numai prin teoretizările punctiforme pe care le putem lesne descoperi într-un dialog sau altul[4], ci, poate mai mult, prin faptul că a adus în atenţia lumii moderne cel puţin două lucruri, ambele cu consecinţe dintre cele mai importante pentru cunoaştere: a pus în circulaţie *metoda socratică de argumentare* şi a anticipat destul de bine unele dintre exigenţele *metodei carteziene de aflare a adevărului*. Este în afara discuţiei că sursa principală de investigare şi teoretizare a metodei socratice o constituie dialogurile platoniciene. Metoda aceasta este ceea ce astăzi am numi *reductio ad absurdum*: o teză este pusă în circulaţie, interlocutorii o supun dezbaterii critice, se naşte un conflict de opinie (opiniile interlocutorilor în legătură cu teza sunt contradictorii), se merge pe mâna locutorului şi, prin deducţii succesive, se ajunge ca însuşi interlocutorul să recunoască faptul că susţinerea opiniei sale naşte anumite contradicţii.

---

calculatori – căci tot cu vânătoarea se îndeletnicesc şi ei, de vreme ce nu îşi construiesc singuri figurile, ci le aduc la lumină pe cele care există deja –, nici nu au habar ce să facă cu prada, ci se mărginesc să o vâneze. Iată de ce descoperirile pe care le-au făcut, ei le trec spre folosinţă dialecticienilor – cel puţin aşa procedează aceia care mai au încă un dram de minte" (*Euthydemos*, 290b-c). Să avem aici o anticipare dintre cele mai fericite a înţelegerii sofisticii ca un act de „hăituire a limbii", aşa cum pare a susţine postmodernismul contemporaneităţii? Dăm un fragment semnificativ din Lyotard: „Căci ce altceva este toată munca de hăituire a limbii pe care o realizează vorbirea populară sau literatura? Invenţie continuă de construcţii lingvistice, de cuvinte şi de sensuri, invenţie care, la nivelul vorbirii, face să evolueze limba şi aduce mari satisfacţii. Dar fără îndoială că nici această plăcere nu este independentă de un sentiment al succesului, smuls de la un adversar cel puţin, dar de la unul de talie, cum este limba stabilită, conotaţia" (Jean-François Lyotard, *Condiţia postmodernă: Raport asupra cunoaşterii*, Editura Babel, Bucureşti, 1993, p. 29).

4. Charles H. Kahn, „L'argumentation de Platon dans les dialogues socratiques", în *L'argumentation*, Mardaga, Liège, 1991, pp. 19-30.

Regăsim în acest travaliu, în concepţia lui Platon, un act de *terapie intelectuală*[5] prin care se poate îndrepta interlocutorul pe calea adevărului şi, poate, pe aceea a înţelepciunii.

Al doilea fapt care trebuie amintit ţine de o prefigurare a cartezianismului modern. Dialogurile platoniciene supun cititorul (fiindcă interlocutorul este supus deja!) la un supliciu la care nu par a rezista foarte mulţi, în orice caz cei care se dovedesc a fi cu rezistenţă maximă: fiecare problemă e divizată la nesfârşit aproape, până ce interlocutorul înţelege şi îşi dă acordul fie în favoarea tezei, fie în defavoarea ei. E aici ceva din îndemnul lui Descartes din regula a doua a *Discursului asupra metodei*: „...a împărţi fiecare dificultate analizată în câte fragmente ar fi posibil şi necesar pentru a fi mai bine rezolvate"[6]. Or, tocmai acest lucru se întâmplă în cadrul metodei socratice utilizate în dialogurile platoniciene[7].

1.2. Perspectiva logicocentristă a lui Aristotel

O încercare diacronică asupra înţelegerii argumentării nu poate ocoli, în nici un chip, angajamentul aristotelic. Stagiritul a intenţionat să prindă în aria unei explicaţii – şi, evident, a analizelor corespunzătoare – toate tipurile de raţionament pe care omul le

5. Această funcţie a metodei este deseori subliniată de Platon. Redăm un pasaj semnificativ din *Sofistul*: „Pun întrebări în domeniul în care omul îşi închipuie că spune ceva, fără a spune nimic deosebit. Apoi, în măsura în care opiniile celor care se înşală se vădesc lesne, ei le strâng laolaltă prin argumente pe câte o temă şi le pun faţă în faţă, iar în chipul acesta arată că-şi sunt contrare unele altora în câte o aceeaşi materie, dintr-o aceeaşi privinţă şi sub un acelaşi raport. Dându-şi seama de ce li s-a întâmplat, unii se mânie pe ei înşişi, îmblânzindu-se faţă de convorbitor, iar în felul acesta ei se descătuşează de părerea prea bună şi prea sigură despre ei, obţinând o desprindere de toate, care naşte în ei plăcerea deosebită de a da ascultare, de tot preţul pentru cel care o resimte. Într-adevăr, prietene, gândul celor ce purifică este ca al medicilor; şi, la fel cum au considerat aceştia, pentru cele trupeşti, că organismul nu poate să se bucure de un spor de hrană mai înainte de a înlătura din sine cele ce-i stau în cale, la fel au gândit şi ei despre cuget, cum că nu va folosi de la un spor de cunoştinţe înainte de-a fi supus de cineva unui examen critic şi astfel făcut să se ruşineze de opiniile ce, împiedicând obţinerea de cunoştinţe, trebuie date la o parte. Doar în felul acesta se purifică el, nemaisocotind că ştie altceva decât cele pe care le ştie" (*Sofistul*, 230b-d). De altfel, aspectul a fost sesizat şi analizat de exegeţii dialogurilor platoniciene: „În mod obişnuit, Socrate lasă interlocutorii – şi Platon lasă cititorii – într-o stare de perplexitate fecundă: Cum definim curajul sau pietatea? Virtutea poate să fie învăţată sau nu? Se înţelege că această perplexitate însăşi este un fel de rezultat pozitiv: primul pas pe drumul înţelepciunii este sesizarea propriei ignoranţe. Astfel, în *Sofistul*, Platon descrie procedeul socratic drept «cea mai mare şi cea mai adevărată dintre purificări», o purgaţie a sufletului care îl eliberează de ignoranţa involuntară, de iluzia că ştie ceea ce nu ştie (230a-d). În acest sens, funcţia pozitivă şi educativă a respingerilor socratice este cât se poate de clară şi general recunoscută" [4:19].

6. René Descartes, *Discurs asupra metodei de a ne conduce bine raţiunea şi a căuta adevărul în ştiinţe*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1990, p. 122.

7. Despre metoda socratică utilizată în dialogurile platoniciene se pronunţă uneori chiar personajele dialogului. În *Republica* dăm peste următoarea remarcă ce aparţine lui Adeimantos: „Numai că cei ce îţi ascultă de fiecare dată ideile afirmate de tine acum păţesc ceva cam în felul următor: ei cred că datorită nepriceperii de a întreba şi a răspunde, ajung să fie, puţin câte puţin, abătuţi de la logica discursului, la fiecare întrebare. Or, adăugându-se aceste «puţinuri», ele fac să apară la sfârşitul conversaţiei o mare eroare şi o contradicţie faţă de premisele avute în vedere la început. După cum, la jocul cu jetoane, cei nepriceputi sunt, la sfârşit, blocaţi de către cei iscusiţi şi nu mai au ce să mute, astfel şi ascultătorii tăi, la sfârşit, se cred blocaţi şi nu mai au ce să spună, în jocul cestălalt, nu cu piese, ci cu vorbe" (*Republica*, 487b-c, în Platon, *Opere*, V, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, pp. 280-281).

utilizează în cunoaştere. Întreprindere deloc simplă şi, cum se va vedea, deloc lipsită de riscuri metodologice şi nu numai. În *Analitica primă*, Aristotel se ocupă de raţionament, considerat de el „...o vorbire în care, dacă ceva a fost dat, altceva decât datul urmează cu necesitate din ceea ce a fost dat", adăugând, pentru precizarea termenilor utilizaţi, că „înţeleg prin expresia: din ceea ce a fost dat că de aici rezultă totdeauna o consecinţă, iar prin această expresie din urmă, că nu mai este nevoie de nici un alt termen din afară pentru a face consecinţa necesară" (*Analitica primă*, I, 1, 24b).

Este cât se poate de clar că aici anticul grec se ocupă doar de un singur fel de raţionament, acela în care trecerea de la ceea ce este dat (premisele) la ceea ce rezultă din ceea ce este dat (concluzia) este de ordinul *necesarului*. Dar există atâtea alte forme de raţionare şi situaţii de utilizare a gândirii în care această trecere de la ceea ce este dat în cunoaştere la ceea ce rezultă din ea nu este necesară, ci doar *probabilă*. Am putea spune chiar că, în activitatea curentă de raţionare, omul utilizează mai mult raţionamente probabile decât raţionamente certe. Când căutăm un loc mai bun să ne parcăm maşina, când ne reţinem de la a face investiţii, întrucât climatul de afaceri nu e cel mai prielnic pentru un astfel de plasament al economiilor, când medicul stabileşte un diagnostic pentru pacient prin analiza semnelor exterioare sau chiar când trecem pe culoarea verde a semaforului cu gândul că nimeni nu ne va lovi din lateral, reacţionăm, în fiecare dintre aceste cazuri în parte, cu o anumită doză de probabilitate, de care suntem noi înşine conştienţi, motiv pentru care analizăm toate variantele pentru parcarea mai bună, ne e ciudă că nu am investit în cazul în care colegul a făcut-o şi are un profit substanţial, medicul extinde investigaţiile pentru a fi mai sigur, ne vine să-l bruscăm pe acela care ne-a lovit fiind neatent la culoarea semaforului!

În faţa acestor situaţii de raţionare pe care gândirea le asumă nu rareori, investigaţiile nu au cedat, resemnate, deznădejdii, ci au încercat să extindă analizele şi la *înstăpânirea cognitivă a verosimilului*, dincolo de aceea a necesarului. Punctul de plecare e de regăsit tot la Aristotel care, în *Topica*, distinge între patru tipuri de raţionament: *demonstrativ* (când raţionamentul „este obţinut din premise adevărate şi prime sau din premise a căror cunoaştere derivă din premise adevărate şi prime"), *dialectic* („raţionamentul care rezultă din premise probabile"), *eristic* („raţionamentul care porneşte de la premise în aparenţă probabile, dar nu în realitate, sau care numai în aparenţă porneşte de la premise probabile sau aparent probabile") şi *paralogic* („raţionează pornind de la presupuneri care sunt proprii unei ştiinţe, dar nu sunt adevărate") (*Topica*, I, 100a, b-101a). Numai una dintre cele trei forme de raţionament care ies din sfera necesarului (dialectic, eristic, paralogic) constituie cu adevărat domeniul verosimilului (probabilului), anume *raţionamentul dialectic*.

Raţionamentul dialectic este, la Aristotel, *fundamentul logico-raţional al argumentării* (în termenii consacraţi ai modernităţii), al artei de a conduce bine dezbaterile (în termenii mai temperaţi ai Antichităţii). Pentru care motiv? Răspunsul e de găsit – evident, nu în mod explicit – în subtextele textului aristotelic: deoarece numai probabilul (o teză probabilă) constituie cadrul adecvat pentru o dezbatere critică (pro şi contra unei teze). Să plasăm discuţia într-un cadru mai larg, cel al noilor interpretări ale logicii actuale. Orice teză care este pusă în joc în perimetrul unei dezbateri poate să se încadreze în una dintre următoarele situaţii: sau este o propoziţie întotdeauna adevărată (adevărul ei nu depinde de context), sau este o propoziţie întotdeauna falsă (falsitatea ei nu depinde de

context), sau este o propoziţie uneori adevărată, alteori falsă (are o valoare de adevăr contextuală)[8].

Este evident că o dezbatere nu se poate purta nici în legătură cu o propoziţie întotdeauna adevărată (fiindcă, în mod normal, ea nu este respinsă de interlocutor), nici în legătură cu o propoziţie întotdeauna falsă (fiindcă, în mod normal, ea nu este susţinută de interlocutor), ci numai în legătură cu o propoziţie care poate să fie uneori falsă, alteori adevărată. Dacă totuşi, prin absurd, am presupune că cineva, în calitate de interlocutor, respinge o teză concretizată într-o propoziţie întotdeauna adevărată sau susţine o teză concretizată într-o propoziţie întotdeauna falsă, atunci trebuie neapărat să arătăm că originea acestei *anomalii argumentative* se află, poate, în *ignoranţa* interlocutorului sau, mai grav, în funcţionarea anormală a mecanismelor gândirii sale. Sarcina celui care argumentează este, în acest caz, aceea de a face eforturi pentru a înlătura ignoranţa sau abandonarea relaţiei dialogice în situaţia din urmă. Rămân în discuţie deci acele teze care sunt *probabile*, adică pot fi dovedite fie ca adevărate, fie ca false. Numai în legătură cu ele se poate înfiripa o controversă.

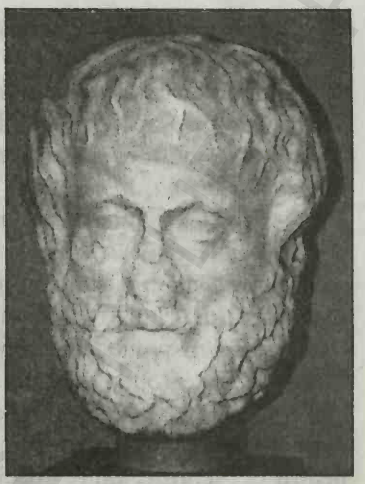

Aristotel (384-322 î.Hr.). Filosof şi logician grec. Reprezentant al gândirii enciclopedice a Antichităţii. Lucrări care privesc în mod direct argumentarea: *Topica*, *Respingerile sofistice*.

Este vorba despre aşa-numitele *premise dialectice*, de care vorbeşte Stagiritul în *Topica* şi pe care le investighează prin prisma unei definiţii proprii cu privire la probabil: „Nu trebuie să credem că orice premisă şi orice problemă sunt de natură dialectică. Nici

8. Această tripartiţie a enunţurilor este astăzi un loc comun al logicii moderne, deşi ea aduce cu sine destule dificultăţi şi neînţelegeri, mai ales în legătură cu trecerea reciprocă a unei propoziţii de la un registru alethic (totdeauna adevărat, totdeauna fals, posibil adevărat sau fals) la altul. Dar nu a fost întotdeauna aşa, iar un punct de reper important în această impunere a tripartiţiei de care am amintit este lucrarea *Tractatus logico-philosophicus* (1922). Câteva secvenţe din textul lui Wittgenstein ne vor lămuri, probabil, de ce despre propoziţiile totdeauna adevărate, ca şi despre cele totdeauna false nu putem spune nimic (cu atât mai puţin să le punem în discuţie, condiţia esenţială şi minimală a oricărui demers argumentativ): „Dacă propoziţia elementară este adevărată, atunci starea de lucruri atomară există; dacă propoziţia elementară este falsă, atunci starea de lucruri atomară nu există (4.25). Specificarea tuturor propoziţiilor elementare adevărate descrie lumea în mod complet. Lumea este complet descrisă prin specificarea tuturor propoziţiilor elementare plus specificarea faptului care dintre ele sunt adevărate şi care sunt false (4.26). (...) Posibilităţile de adevăr ale propoziţiilor elementare (adică posibilitatea propoziţiilor elementare de a fi fie adevărate, fie false – n.n., C.S.) semnifică posibilităţile existenţei şi ale inexistenţei stărilor de lucruri atomare (4.3). (...) Tautologia şi contradicţia nu sunt imagini ale realităţii. Ele nu înfăţişează nici o stare de lucruri posibilă. Căci prima admite *orice* stare de lucruri posibilă, cealaltă *nici una*. În tautologie condiţiile acordului cu lumea – relaţiile de reprezentare – se anulează reciproc, astfel încât ea nu stă în nici o relaţie de reprezentare cu realitatea (4.462). (...) Tautologia lasă deschis realităţii întregul spaţiu logic infinit; contradicţia umple întregul spaţiu logic şi nu lasă realităţii nici un punct. Aşadar, nici una dintre ele nu poate determina în vreun fel realitatea (4.463)" (Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001, pp. 110, 114). Or, controversa se poate realiza, manifesta numai în legătură cu acele propoziţii care au un „loc comun" cu realitatea. După cum se vede, acestea sunt doar cele care nu sunt tautologii (propoziţii întotdeauna adevărate) sau contradicţii (propoziţii întotdeauna false).

un om competent nu va formula o premisă care este respinsă ca falsă de toţi şi nu va face o problemă din ceea ce este evident pentru toţi sau pentru majoritate. Cea din urmă nu ridică nici o dificultate; cea dintâi nu va fi susţinută de nimeni. Premisa dialectică este o întrebare care apare probabilă sau tuturor, sau majorităţii, sau înţelepţilor, iar dintre aceştia, sau tuturor, sau majorităţii sau celor mai de seamă, cu condiţia să nu fie un paradox" (*Topica*, I, 10, 104a)[9]. Aristotel subliniază aici cât se poate de clar că nu orice premisă poate fi utilizată ca instrument al argumentării, ca element structural al unei posibile dialectici.

Ce poate sta în postura de premisă dialectică? Cu încercarea unui răspuns la această întrebare, Stagiritul articulează, în fapt, concepţia proprie asupra dialecticii, căreia îi dă o fundamentare preponderent logică. Evident, răspunsul lui Aristotel la spinoasa problemă a categorisirii propoziţiilor care pot îndeplini rolul de premise dialectice este legat şi de distincţiile pe care filosoful grec le face în *Metafizica*, unde noţiuni precum *gen*, *accident*, *definiţie* sunt aduse în atenţia spiritului critic. *Genul* este aici „ceea ce e un substrat pentru deosebirile dintre specii", în timp ce *accidentul* e văzut drept „o determinare care-i revine unui lucru şi care i se atribuie conform adevărului, dar care nu e nici necesară, nici constantă" (*Metafizica* V (Δ), 28, 1024b; 30, 1025a)[10]. Aceşti termeni, ca şi alţii de altfel, vor fi definiţi în raport cu *întrebuinţarea lor dialectică* în *Topica*.

Această întrebuinţare dialectică pe care o vizează Aristotel are în vedere domeniul facticităţii şi pe cel al acţionalului, spre deosebire de tratamentul din *Metafizica* sau chiar din *Analitica primă*, unde astfel de categorii, ca şi altele de altfel, erau analizate numai pe aliniamentele cognoscibilităţii pure. Cu această încercare asupra predicabilelor, Stagiritul are în vedere mai degrabă actul practicii discursive. El urmăreşte să pună la îndemâna dialecticianului (acela care se angajează în dezbatere în vederea susţinerii sau respingerii unei teze) o serie de reguli „utile şi clare" (dacă este posibil) pentru ca acesta din urmă, respectându-le în demersul propriu, să poată avea succes în controversele purtate cu adversarii.

Încercarea sa asupra dialecticii se concretizează deci într-o *teorie a locurilor comune ale predicabilelor*, teorie ce face loc unei analize pertinente asupra celor patru predicabile:

---

9. Ne permitem un mic comentariu la acest fragment aristotelic, comentariu ce are menirea să atragă atenţia asupra unor situaţii inedite, care, poate, pe vremea lui Aristotel nu erau atât de relevante ca astăzi. Nu întotdeauna o asumpţie care este respinsă de toţi sau de majoritatea nu poate constitui o teză a unui demers argumentativ şi nu se poate impune, până la urmă, ca adevărată. Exemplul cel mai la îndemână, mai ales pentru ştiinţele modernităţii, este cel al descoperirilor ştiinţifice. O descoperire ştiinţifică epocală – formulată ca teză în cadrul mai larg al unei teorii – este, în faza de început, mai întotdeauna respinsă, dacă nu de toţi, cu siguranţă de majoritatea, chiar a celor iniţiaţi în domeniu. Controversele cele mai aprinse vor face până la urmă ca adevărul să triumfe şi teza să se impună ca o valoare a ştiinţei, dar, cel puţin în faza iniţială, atitudinea va fi de respingere. Aşa s-a întâmplat cu teoria copernicană, cu teoria relativităţii în domeniul ştiinţelor experimentale, cu concepţiile filosofice ale lui Kant, Fichte, Heidegger în domeniul gândului filosofic, cu aprecierile asupra unor opere de artă (literatură, pictură, muzică etc.) în domeniul concretizării gândului artistic etc. Dar şi dacă o teză e susţinută de toţi, nici acesta nu e un semn că teza nu poate fi pusă sub semnul gândului critic: teoria geocentrică, ca şi aceea a flogisticului au găsit, la un moment dat, consensul cvasiunanim, dar s-au dovedit a fi teze false. În legătură cu receptarea şi adeziunea individului la valori ne-am pronunţat în Constantin Sălăvăstru, *Antinomiile receptivităţii – încercare de pragmatică logică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997, pp. 7-31.

10. Aristotel, *Metafizica*, Editura IRI, Bucureşti, 1999, pp. 219, 222.

definiţia, genul, propriul şi accidentul. Pentru fiecare în parte, Aristotel stabileşte, cu o acribie demnă de invidiat, locurile comune ale susţinerilor (ce reguli trebuie să respectăm atunci când urmărim să argumentăm o teză în vederea asumării ei de către adversar) şi locurile comune ale respingerilor (ce reguli trebuie să respectăm atunci când suntem în situaţia de a argumenta teza opusă aceleia pe care o susţine adversarul). Să reţinem că aceste reguli, care nu pot fi considerate nici exclusive, nici exhaustive, se diferenţiază după două criterii: *criteriul atitudinii faţă de teza supusă dezbaterii* (atitudine ce poate fi de susţinere sau de respingere a tezei) şi *criteriul naturii logice a tezei* (faptul că teza este o definiţie, un gen, un accident sau un propriu).

O analiză atentă a acestor două criterii puse în joc pentru sistematizarea locurilor comune ale argumentării ne arată faptul că ele sunt discernabile, adică au capacitatea de a delimita fapte şi situaţii cu consecinţe realmente diferite pentru cunoaşterea umană şi practica discursivă a argumentării. Pe de o parte, anumite argumente şi o anumită forţă a lor sunt necesare pentru a susţine o teză în lupta discursivă cu adversarul, alte argumente şi o altă forţă sunt necesare pentru a respinge o teză. Karl Popper a subliniat, cu destulă convingere, la nivelul mai general al testabilităţii teoriilor ştiinţifice, că este mult mai facil să pui în evidenţă un *principiu al falsificabilităţii*, dar mult mai dificil, dacă nu chiar imposibil, să găseşti o posibilitate de adeverire care să nu fie dubitabilă[11]. Din acest motiv, unele sunt locurile comune favorabile susţinerii, altele sunt cele care pot fi eficiente în respingere.

Pe de altă parte, locurile comune depind şi de natura logică a tezei supuse dezbaterii. Dacă teza este o definiţie, atunci atât susţinerea, cât şi respingerea trebuie să ţină cont de exigenţele de raţionalitate ale acestei operaţii, care sunt altele în raport cu cele ale genului, propriului sau accidentului. De exemplu, o definiţie poate fi respinsă dacă nu există identitate între subiectul definiţiei („definiendum"-ul) şi predicatul definiţiei („definiens"-ul), pentru că una dintre exigenţele de raţionalitate ale operaţiei logice de definire este identificarea unei relaţii de identitate între noţiunea de definit şi noţiunea cu ajutorul căreia se defineşte. Tezele *gen* sau tezele *accident* nu pot fi respinse pe baza acestei reguli (tacit, atât genul, cât şi accidentul exprimă un dezacord între sfera subiectului şi sfera predicatului). Aşadar, şi natura logică a tezei dă naştere unor clase de locuri comune diferite. Prin combinarea celor două criterii (criteriul atitudinii faţă de teză şi criteriul naturii logice a tezei), ajungem la o sistematizare a teoriei locurilor comune la Aristotel, aşa cum o arată şi tabelul următor, care pune în evidenţă cele opt clase perfect distincte de locuri comune ce pot fi utilizate într-o discuţie critică cu interlocutorul:

Atitudinea faţă de teză (→) *Natura logică a tezei* (↓)	Susţinere	Respingere
Definiţie	L_1	L_2
Gen	L_3	L_4
Propriu	L_5	L_6
Accident	L_7	L_8

11. Karl R. Popper, *Logica cercetării*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, pp. 111-112.

Că Aristotel a gândit *Topica* drept un instrument prin care practica discursivă a dezbaterilor poate deveni mai eficientă e un fapt probat şi prin partea *Topicii* intitulată „Despre practica dialecticii şi practica în dialectică" (cartea a VIII-a a *Topicii*), unde filosoful grec analizează unele chestiuni ce nu mai ţin de structura propriu-zisă a actului discursiv de argumentare, ci de ceea ce trebuie să facă (sau cum trebuie să procedeze) acela care se angajează într-o dezbatere: *exigenţele întrebărilor* (impuse de faptul că orice dezbatere se bazează pe o tehnică a întrebărilor şi a răspunsurilor: întrebarea să vizeze locul comun de unde porneşte discuţia, întrebările trebuie formulate într-o anumită ordine, trebuie să fie adresate adversarului); *identificarea dificultăţilor unor argumente dialectice* (sunt greu de atacat: lucrurile de natură primă şi ultimă, principiile, propoziţiile cele mai apropiate de principii, definiţiile etc.); *stabilirea sarcinilor actorilor unei dezbateri* (cel care întreabă trebuie să aibă în vedere să-l ducă pe interlocutor la absurdităţi, ca în metoda socratică; cel care răspunde are sarcina de a arăta că absurdităţile nu vin de la el, ci de la teză); *identificarea condiţiilor care influenţează succesul* într-o dezbatere (acceptabilitatea întrebării, claritatea întrebării, importanţa întrebării pentru argumentare). Este cât se poate de clar că, deşi a configurat o teorie logică a locurilor comune ale predicabilelor, Aristotel nu o consideră *condiţia suficientă* a succesului în dezbatere, ci doar o *condiţie necesară*. Numai dacă nu ţinem seama de aceste locuri comune avem cele mai mari şanse să fim înfrânţi în disputele cu ceilalţi, dar, dacă ţinem cont de ele, nu ne garantează nimeni că vom avea şi succesul asigurat.

A rămas de analizat la Aristotel ultima clasă de raţionamente, aşa-numitele *raţionamente eristice* (pentru că, în opinia Stagiritului, *paralogismele* sunt ale ştiinţelor particulare). Anticul grec face loc unei astfel de analize în *Respingerile sofistice* (socotită de unii lucrare separată, dar de cei mai mulţi drept ultimul capitol al *Topicii*), unde se ocupă de raţionamentele aparent probabile, dar în fapt fără acoperire în realitate, raţionamente care se mai numesc şi *sofisme*. Vom deschide un capitol aparte acestei probleme, esenţială într-o teorie a argumentării şi care se înfăţişează ca o contraparte a ei. Vrem doar să atragem atenţia aici că această parte destinată argumentărilor falacioase întregeşte viziunea globală a lui Aristotel cu privire la tot ceea ce poate apărea într-un act de argumentare, într-o dezbatere polemică. Această „aparenţă de corectitudine" poate înşela, motiv pentru care gândirea trebuie să fie vigilentă spre a nu cădea în capcanele raţionamentului.

Câteva consideraţii asupra modelului aristotelic al dialecticii sunt, credem, necesare. Trebuie subliniată *valoarea instrumentală* a sistematizării aristotelice cu privire la structura, funcţiile şi metodele unei dezbateri ce are ca scop rezolvarea pe cale discursivă a unui conflict de opinie. Cum am subliniat deja, Aristotel este nevoit să coboare din sfera teoreticului şi a raţionalităţii pure (asupra căreia stăruie în *Analitica primă* şi *Analitica secundă*) în sfera raţionalităţii aplicate. El constată că nu există identitate între cele două situaţii, motiv pentru care teoria formală a silogismului şi a demonstraţiei nu se pot aplica în totalitate în sfera practicii discursive. Acest angajament în raţionalitatea practică este dublu asumat: şi ca mijloc de atac (cum folosim corect raţionamentele în susţinerile noastre), şi ca mijloc de apărare (cum ne ferim de raţionamentele aparent corecte şi cum le descoperim la adversarii noştri).

Analiza modelului aristotelic al argumentării ne lasă să înţelegem *natura preponderent descriptivă* a încercării Stagiritului. Cercetările au reliefat faptul că Aristotel a lucrat pe analize de controverse din care a scos regulile referitoare la susţineri şi respingeri. Cine

citeşte *Topica* sau *Respingerile sofistice* are în faţă o descriere aproape exhaustivă a situaţiilor posibile pe care le putem întâlni în practica dialecticii. Aspectul acesta a fost subliniat, la noi, de Titu Maiorescu, care, în partea introductivă a manualului de logică (1876), nota: „Logica s-a născut dar din trebuinţa retorică de a produce convingerea în auditorii unui discurs. S-au analizat (de aici numele de Analitică dat celei mai însemnate scrieri a lui Aristoteles asupra Logicii) operaţiunile gândirii, pentru a se descoperi în ele legile după care mintea omenească trebuie să primească o idee ca dovedită, adică să se convingă de adevărul ei"[12]. Cam aceasta este situaţia şi în cazul dialecticii.

Cu rezultatele obţinute în *Topica* şi *Respingerile sofistice*, Aristotel pune bazele unei *tehnici discursive dialogal-polemice* care, deşi în practica discursivă a Antichităţii greceşti funcţiona uneori cu un succes impresionant (sofiştii, Socrate), ca încercare explicativ-teoretică se lăsa încă aşteptată. Pornind de la asumpţia lui Foucault, conform căreia fiecare epocă îşi subordonează producţia de discurs unor scopuri bine determinate[13], Francis Wolf a atras atenţia asupra acestei contribuţii semnificative a lui Aristotel, alături şi de alte tehnici discursive pe care Stagiritul le-a teoretizat: „Îi revine lui Aristotel meritul de a fi pus punct unui secol de istorie al acestor «tehnici discursive» şi, prin aceasta, de a le fi codificat în mod definitiv. *Poetica*, *Retorica*, *Topicele* şi *Analiticele* pot într-adevăr să fie considerate ca rezultatul unui travaliu al lui Aristotel în trei timpi. Mai întâi, un recensământ empiric al tuturor discursurilor care aparţin unui anumit gen şi sunt considerate drept reuşite: tragediile poeţilor, discursurile oratorilor în Adunări sau la tribunal, argumentările combatanţilor lansaţi în competiţii dialectice, demonstraţiile matematicienilor în faţa elevilor. După aceea, studiul comparat al formei lor şi cercetarea mijloacelor discursive ce permit obţinerea, de fiecare dată, a celor mai bune rezultate vizate: spaima sau compasiunea publicului, în tragedie (*Poet.*, 6, 1449b, 27); persuadarea cetăţenilor adunării (*Ret.*, I, 1, 1355b, 10); respingerea tezei interlocutorului sau apărarea propriei teze într-o dispută (*Top.*, I, 1, 100a, 18-21); transmiterea completă şi riguroasă a ştiinţei către elev (*Anal. Sec.*, I, 1). În sfârşit, în al treilea rând, se constituie tehnica propriu-zisă, scriitura unui «tratat», care să enunţe regulile construcţiei discursului fundate pe un minimum de principii, permiţând în acelaşi timp înţelegerea eficacităţii discursurilor existente şi, de asemenea, formarea *ad libitum* de noi discursuri legitime"[14]. O viziune integratoare asupra discursivităţii, în care dialectica coabitează fructuos cu retorica şi cu analitica.

1.3. Câteva repere ale contemporaneităţii

Investigaţiile asupra argumentării sunt astăzi în plină expansiune, fapt determinat de importanţa tot mai mare acordată comunicării şi discursivităţii în genere, o dată cu facilităţile oferite de mijloacele de comunicare în masă (televiziunea în special) şi extinderea tot mai acaparatoare şi provocatoare a internetului. Revigorarea şi apoi amploarea tot mai mare a cercetărilor asupra argumentării în ultimele decenii (în special

12. Titu Maiorescu, *Scrieri de logică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, pp. 106-107.
13. Michel Foucault, *L'ordre du discours*, Gallimard, Paris, 1971, pp. 10-11.
14. Francis Wolf, „Trois techniques de vérité dans la Grèce classique: Aritote et l'argumentation", în *Argumentation et rhétorique* (I), Hermès, 15, CNRS Éditions, Paris, 1995, pp. 41-71 (citatul la pp. 41-42).

începând cu a doua jumătate a secolului XX) îşi au originea în două lucrări, fericită coincidenţă, apărute în acelaşi an, una venită din domeniul logico-juridic[15], cealaltă din domeniul epistemologiei şi logicii ştiinţei[16]. Importanţa celor două lucrări pentru destinul de astăzi al teoriei argumentării, ca şi pentru cel al retoricii a fost adesea subliniată[17].

Cea dintâi dintre lucrări este rodul observaţiilor şi investigaţiilor empirice, fundate pe principiul aposteriorismului: în baza cercetării unor modele de argumentare prezente în dezbaterile filosofice, juridice, politice este posibil să asigurăm o *sistematizare a tipurilor de argumente* care ar putea fi utilizate pentru „a provoca şi a creşte adeziunea spiritelor la tezele care se prezintă asentimentului lor" [15 : 5]. Destule critici s-au adus acestei sistematizări, dar ceea ce este poate mai important ţine de faptul că ea a generat o dezbatere atât de aprinsă, încât problemele argumentării au intrat şi, de atunci, au rămas mereu în centrul atenţiei spiritului ştiinţific. Cea de-a doua lucrare este o *construcţie reflexiv-teoretică*, un demers normativ mai mult, care urmăreşte să pună la dispoziţia celor interesaţi un model analitico-deductiv al argumentării, o explicaţie logică posibilă pentru toate situaţiile de argumentare cu care ne putem întâlni în practica argumentativă. Multe critici au venit şi cu privire la această propunere, incriminându-se în special lipsa de aderenţă la realitatea practicii discursive a modelului propus.

Să observăm că ambele propuneri sunt explicaţii ale unui demers argumentativ la nivel teoretic şi, în acelaşi timp, instrumente operaţionale pentru a ne angaja în practica discursivă argumentativă. Pe de altă parte, ambele încercări sunt explicaţii ce se manifestă în vecinătatea logicii. Încercarea lui Perelman ne pune la dispoziţie un inventar al argumentelor utilizate sau posibil de utilizat într-o argumentare. Aceste argumente ţin de *conţinutul argumentării*. Descripţia teoretică a argumentelor are ca scop un îndemn tacit de a le utiliza în practica dialogică curentă. Prestaţia lui Toulmin are ca rezultat descrierea unei tehnici de argumentare, în care putem să punem argumente dintre cele mai diferite. Această tehnică de argumentare ţine de *forma argumentării*. Iar forma argumentării ne este pusă la dispoziţie tocmai pentru a utiliza cât mai eficient şi corect conţinutul argumentării (adică diferitele tipuri de argumente).

---

15. Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca, *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, PUF, Paris, 1958.
16. Stephen Toulmin, *The Uses of Argument*, Cambridge University Press, 1958.
17. „Suntem în 1958 când apar *The Uses of Argument* de Stephen Toulmin şi *Traité de l'Argumentation* de Chaïm Perelman. Două opere majore care au bulversat într-adevăr câmpul retoricii. Este interesant de remarcat că aceste două figuri emblematice ale argumentării nu vin din domeniul logicii: Perelman susţine o teză de doctorat consacrată lui Frege, în timp ce Toulmin prezintă în 1948, la Cambridge, o teză centrată pe rolul raţiunii în etică" (Corinne Hoogaert, *Perelman et Toulmin : Pour une rhétorique néodialectique*, Hermès, 15, 1995, pp. 155-169, citatul la p. 155); „Trebuie să adăugăm secolul XX, pentru că argumentarea regăseşte dreptul de a locui în cetate. *Traité de l'Argumentation* sau *Nouvelle Rhétorique* a lui Perelman, publicată în 1958, reînnoadă tradiţia de altădată şi fenomenele de limbă la voinţa de a convinge. Perelman, dar şi alţii, precum Toulmin, Grize sau Ducrot, au făcut şcoală" (Alain Lempereur, „Espaces actuels de l'Argumentation", în *L'Argumentation*, Mardaga, Liège, 1991, p. 10); „În America de Nord ca şi în Europa, studiul argumentării a fost o perioadă lungă de timp dominat de lucrările lui Toulmin şi Perelman. Şi unul, şi celălalt şi-au propus să construiască teorii mai bine adaptate decât logica formală la analiza argumentării cotidiene" (Frans van Eemern, Rob Grootendorst, *La nouvelle dialectique*, Éditions Kimé, Paris, 1996, p. 8).

Oprindu-ne asupra înţelesului argumentării în analizele contemporane, nu putem să nu sesizăm un fapt care ar trebui să reţină mai mult atenţia : există, în special în literatura anglo-saxonă a domeniului, tendinţa de a suprapune, dacă nu chiar total, atunci măcar parţial, termenul de logică peste cel de argumentare şi de a identifica cele două concepte fundamentale ale domeniilor mai sus amintite : *raţionamentul* şi *argumentul*. Tratatele de logică scrise din această perspectivă analizează argumentul ca raţionament. Câteva sublinieri ne sunt de folos în evidenţierea acestor aspecte. În viziunea lui Stephen F. Barker, logica are în atenţie raţionamentul, cel puţin aşa stau lucrurile în formele ei elementare de prezentare, dar această cunoaştere a raţionamentului are un scop bine determinat, legat de utilizarea raţionamentului în practica discursivă : a deosebi raţionamentele „bune" (corecte) de cele „rele" (incorecte)[18]. Irving M. Copi leagă utilitatea demersului logic de actul argumentării, în special de rezultatul acestui demers : „studiul logicii este studiul metodelor şi principiilor utilizate în distingerea argumentelor corecte de argumentele incorecte"[19], asumpţie care pare a fi în consens cu înţelesul dat de Suppes acestei discipline : „logica este teoria argumentării valide sau teoria inferenţei deductive"[20], înţelegere care introduce, fără îndoială, destule ambiguităţi în privinţa raportului dintre teoria deducţiei şi teoria argumentării. În sfârşit, analizând natura şi scopul logicii, S. Morris Engel consideră logica drept un studiu al argumentului : „logica este studiul *argumentului*. Utilizat în acest sens, termenul nu se referă la o dispută (ca atunci când spunem «am câştigat într-o argumentare»), ci la un element al raţionamentului în care una sau mai multe propoziţii sunt oferite drept suport pentru o altă propoziţie"[21].

Această ultimă secvenţă conţine şi elementele care ar putea explica suprapunerea chiar şi parţială a teoriei logicii pe teoria argumentării : termenul *argument* este identificat cu cel de *raţionament*, aşa cum am subliniat deja. Cum logica a fost înţeleasă încă din Antichitate ca o teorie a raţionamentului corect, identificarea logicii cu teoria argumentării este lesne de explicat. Fiindcă, dacă argumentul este înţeles drept o situaţie în care una sau mai multe propoziţii constituie un suport pentru o altă propoziţie, atunci e limpede că avem de-a face cu o relaţie între premise şi concluzie şi un parcurs al unui raţionament. Această viziune este susţinută şi în alte locuri. Încercând să răspundă la întrebarea : „Ce este un argument ? " („What is an Argument ? "), Trudy Govier subliniază : „Un argument reprezintă o mulţime de teze pe care o persoană le propune în încercarea de a persuada auditoriul pentru ca unii să considere, de asemenea, teza ca adevărată. Există multe căi prin care putem să încercăm a-i convinge pe ceilalţi ; când uzăm de argumente, noi încercăm să-i convingem pe ceilalţi pe o cale raţională prin analiza evidenţei sau raţiunilor care fundează punctul nostru de vedere. Evidenţa sau temeiurile sunt denumite *premise*, iar punctul de vedere apărat este denumit *concluzie*", o descriere cât se poate de fidelă a ceea ce încă logica de sorginte clasică înţelegea prin raţionament, aşa cum rezultă şi din schema propusă de autor pentru a ilustra structura argumentului :

18. Stephen F. Barker, *The Elements of Logic*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1965, p. 7.
19. Irving M. Copi, *Introduction to Logic*, Macmillan Company, New York, 1953, p. 4.
20. Patrick Suppes, *Introduction to Logic*, Van Nostrand Reinhold Company, New York, 1957, p. XVIII.
21. S. Morris Engel, *With Good Reason : An Introduction to Informal Fallacies*, St. Martin's Press, New York, 1976, p. 6.

Premisă
Premisă
Premisă
Deci
Concluzie[22]

Fără îndoială, e de discutat care este întemeierea acestei identificări şi dacă ea nu atinge cumva capacitatea discriminatorie a celor două noţiuni avute în atenţie.

Apropierea de înţelesul tradiţional al logicii, asumată ca un demers care are ca scop „analiza şi critica gândirii"[23], este susţinută şi de faptul că problemele teoriei argumentării sunt înglobate – în aceleaşi încercări de inspiraţie anglo-saxonă – în direcţia de cercetare reţinută sub numele de *critica gândirii* („critical thinking")[24] sau *critica raţionamentului* („critical reasoning")[25]. O lucrare ce este destinată, măcar prin titlul propus, „criticii raţionamentului" cuprinde următoarele probleme pe care le investighează: analiza criticii raţionamentului, analiza „anatomiei argumentelor", înţelegerea argumentelor într-o reconstrucţie a gândirii, evaluarea argumentelor, analiza argumentelor incorecte („bad arguments"), considerarea argumentelor în context, evaluarea argumentelor deductive [25], aspecte care sunt problemele cele mai importante ale teoriei şi practicii argumentării.

Ce este această critică a raţionamentului? Un răspuns îl aflăm din lucrarea lui Jerry Cederblom şi David W. Paulsen, de care am amintit: „critica raţionamentului – subiectul acestei cărţi – este o colecţie de proceduri care ne ajută să luăm decizii privind credinţele noastre. Mai clar, exerciţiul unei critici a raţionamentului poate să ajute pe cineva să înţeleagă care sunt sursa şi ghidul în judecarea oricăror raţiuni ce susţin un punct de vedere şi care dintre ele sunt destul de puternice încât să determine acceptarea acestuia" [25 : 1]. Prin urmare, o critică a raţionamentului se referă la determinarea unui set de proceduri ce ne ajută să decidem la un moment dat asupra unui punct de vedere pe care îl vom accepta sau nu.

Înţelegerea argumentării în investigaţiile de astăzi asupra domeniului se manifestă şi printr-o contrapunere la ceea ce, în secolul XX, s-a dezvoltat ca logică formală (Frege, Russell, Hilbert). Teoria argumentării este asociată, în această intenţie de contrapunere, cu o *logică informală* („informal logic"), bine susţinută în spaţiul englez, dar şi în cel nord-american. Reprezentantul cel mai autorizat al acestei direcţii este astăzi J. Anthony

22. Trudy Govier, *A Practical Study of Argument*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1985, pp. 1, 3. E important să subliniem că poate cea mai importantă publicaţie asupra argumentării care apare astăzi, editată la Amsterdam de către Frans H. van Eemeren (University of Amsterdam), Scott Jacobs (University of Arizona), Eric C.W. Krable (University of Gröningen), John Woods (University of Lethbridge, UK), la celebra editură Kluwer Academic Publishers, poartă un titlu care eludează distincţia între argumentare şi raţionament: *Argumentation: An International Journal on Reasoning*, atrăgându-ne atenţia că: „*Argumentation* este o revistă internaţională şi interdisciplinară. Scopul său este de a reuni contribuţiile academice (...) şi încercările privind raţionamentul, inferenţa naturală şi persuasiunea, comunicarea, retorica (clasică şi modernă), lingvistica, analiza discursului, pragmatica, psihologia, filosofia, logica (formală şi informală), critica gândirii, istoria şi dreptul" (**http://www.wkap.nl**).

23. W.E. Johnson, *Logic*, Dover Publications, New York, 1964, p. XIII.

24. Barbara Warnick, Edward S. Inch, *Critical Thinking and Communication. The Use of Reason in Argument*, Macmillan Publishing Company, New York, 1989.

25. Jerry Cederblom, Davis W. Paulsen, *Critical Reasoning. Understanding and Criticizing Arguments and Theories*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1991.

Blair (University of Windsor, Ontario, Canada)[26], care editează şi o publicaţie în acest domeniu[27], ce se ocupă, mai cu seamă, de problemele argumentării.

Teoria argumentării a apărut şi s-a dezvoltat în ultimele decenii ale secolului XX – aspectul e sesizabil şi la Perelman, şi la Toulmin – tocmai graţie unei insatisfacţii pe care o procura mai totdeauna logica formală: incapacitatea ei de a da seama de situaţiile practice ale actelor de gândire. De aici, ideea unei „logici informale". Aspectul acesta a fost sesizat de John Eric Nolt într-o lucrare despre logica informală în care problemele legate de argumentare sunt cvasidominante: „Interesul pentru logica informală a crescut rapid cam pe la sfârşitul deceniului patru. Această creştere de interes pare a fi determinată de coincidenţa a doi factori: (1) conştientizarea faptului că formalismul sofisticat al secolului XX are o utilitate limitată în raţionamentul practic şi (2) o cerere din ce în ce mai mare pentru o logică care să funcţioneze eficient în practică"[28]. De o atenţie aparte va beneficia direcţia logicii informale în teoria argumentării într-o încercare critică şi sistematizatoare care va încheia lucrarea de faţă.

Evident, astăzi argumentarea nu mai poate fi înţeleasă ca o relaţie punctiformă între producerea unor probe de către locutor şi asumarea unei teze (dacă probele o susţin temeinic) de către interlocutor, ci mai degrabă ca o *activitate discursivă* mult mai amplă, desfăşurată fie în forma monologală, fie în cea dialogală, fie chiar în una polilogală, în care secvenţele punctiforme de felul celei enunţate devin elemente structurale a ceea ce se numeşte îndeobşte *discurs argumentativ*. În această accepţiune, argumentarea este văzută ca o *construcţie de argumente*, bine ordonată în funcţie de criterii de eficienţă argumentativă şi care numai împreună pot asigura convingerea interlocutorului sau auditoriului. Într-un asemenea înţeles al argumentării, accentul nu mai cade pe forţa de convingere a fiecărui argument în parte, ci pe modul în care fiecare argument participă la realizarea scopului întregii construcţii argumentative. Chiar dacă fiecare argument în parte poate fi foarte puternic, argumentele rămân nesemnificative în relaţia discursivă dacă, împreună, ele nu pot duce la îndeplinirea scopului discursului argumentativ.

Spre o asemenea înţelegere şi dezvoltare a conceptului de argumentare se orientează astăzi reprezentanţii *logicii discursive* (Jean-Blaise Grize, Marie-Jeanne Borel, Denis Miéville, de la Centre de Recherches Sémiologiques, Université de Neuchâtel, Elveţia), o specie de logică naturală care îşi are originea în rezultatele importante ale şcolii de psihologie şi epistemologie genetică de la Geneva (Jean Piaget), dar şi într-o reacţie faţă excesul de matematizare şi formalizare în analiza logică a gândirii. Logica discursivă este, în înţelesul dat de cei care au fundamentat-o, o logică a conţinuturilor de gândire, o logică a subiectului în acţiunea sa anevoioasă de a contracara pe ceilalţi, o logică a

26. J.A. Blair, R.H. Johnson (coord.), *Informal Logic: the first international symposium*, Edgepress, Ireverness, 1980.

27. Şi aici distincţia între argumentare şi raţionament este eludată chiar prin titlul publicaţiei: *Informal Logic: Reasoning and Argumentation in Theory and Practice* (editori: J. Anthony Blair, Ralph H. Johnson, Hans V. Hansen; Cristopher W. Tindale), unde se subliniază că „*Informal Logic* este o revistă orientată spre sursele teoretice şi practice ale teoriei raţionamentului şi argumentării", având o paletă destul de largă a domeniilor din care îşi selectează articolele: teoria argumentării, analiza sofismelor, criteriile de corectitudine a argumentelor, temeiul şi argumentul, psihologia argumentării, critica gândirii (**http://venus.uwindsor.ca/faculty/arts/philosophy/IL**).

28. John Eric Nolt, *Informal Logic. Possible Worlds and Imagination*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1983, p. XI.

raţionamentului concret pe care îl utilizăm în cele mai neobişnuite situaţii de argumentare. Concepte precum cele de *operaţie discursivă* sau *schematizare discursivă* vor ocupa, în analiza argumentării în calitate de construcţie discursivă dominată de intenţionalitate, un loc important.

Cu siguranţă, perspectiva preponderent logică în analiza, explicarea şi interpretarea argumentării este, la ora actuală, cea mai extinsă. La această situaţie a contribuit, cu siguranţă, şi tradiţia istorică (referinţele cele mai autorizate se fac la *Topica* şi *Respingerile sofistice* ale lui Aristotel), dar şi analiza structurală a demersului argumentativ, analiză care a arătat că, totuşi, actul argumentativ rămâne unul legat prin nenumărate fire de raţionalitate. Desigur, există şi alte perspective de analiză ce aduc contribuţii importante la înţelegerea şi cunoaşterea domeniului argumentării. Una dintre ele este cea *psihologică*, unde argumentarea este analizată din punctul de vedere al subiectivităţii individuale şi al relaţiilor dintre aceste subiectivităţi. Din această perspectivă, argumentarea este un *fenomen social* prin care un individ influenţează pe altul, iar această influenţă se răsfrânge şi asupra celorlalţi, asupra comportamentului lor[29]. Şi nu o dată s-a pus, în aceste contexte interpretative, problema raportului dintre argumentare şi libertate. A argumenta, ca fapt social, presupune o organizare democratică a grupului care să asigure libertate de gândire individului. În acelaşi timp, intervenţia argumentativă este resimţită adesea ca o presiune asupra individului, deci ca un atentat la libertatea lui de gândire!

1.4. Dimensiunea structurală a argumentării

Propunem o interpretare şi o explicaţie structurale asupra argumentării, pornind de la asumpţia că argumentarea este o *construcţie discursivă* bidimensionată intenţional (ca susţinere şi respingere) care vizează convingerea interlocutorului (auditoriului) în legătură cu caracterul adevărat sau fals al unei teze. Explicaţia structurală pe care o propunem porneşte de la următoarele presupoziţii: (a) argumentarea este o *formă a discursivităţii* care poate şi trebuie analizată prin prima exigenţelor specifice fiinţării discursivităţii şi prin comparaţie cu forme ale discursivităţii: argumentele, legăturile dintre ele, tehnicile prin care sunt legate aceste argumente ajung la interlocutor numai datorită faptului că argumentarea ia forma discursului (un sistem de semne legate între ele prin înţeles, care pot fi decodificate de cei ce cunosc sensul semnelor şi legăturile dintre ele); (b) argumentarea este o *construcţie raţională*, în sensul că, pentru un interlocutor oarecare, o propoziţie sau mai multe constituie argumente, probe sau temeiuri pentru susţinerea sau respingerea unei teze numai în virtutea relaţiilor de ordin logico-raţional ce se stabilesc între temeiuri şi teză (nici un interlocutor nu ar trebui să accepte o teză ca adevărată sau să respingă o alta ca falsă dacă aceasta nu rezultă din funcţionalitatea raţionalităţii intelective; dacă o face şi altfel, atunci nu mai suntem în cadrele argumentării); (c) argumentarea este o *intervenţie pragmatico-intenţională*, în sensul că probarea (în ordinea raţionalităţii) şi aducerea ei la cunoştinţa interlocutorului (în ordinea discursivităţii) au întotdeauna o intenţie: fie convingerea de caracterul adevărat al tezei (având ca rezultat susţinerea ei), fie convingerea de caracterul fals al tezei (având ca rezultat respingerea ei); intenţia de a influenţa este neîndoielnică, deşi gradele de manifestare a acestei

29. Pierre Oléron, *L'argumentation*, PUF, Paris, 1983, p. 5.

intenţionalităţi pot fi diferite (de exemplu, putem spune că pragmatismul argumentării este mult mai pronunţat în domeniul politic în raport cu domeniul filosofic); (d) argumentarea este o *construcţie discursiv-raţională cu efecte colaterale* performanţei de bază urmărite prin punerea ei în mişcare; argumentarea urmăreşte să *convingă un interlocutor* de adevărul sau falsitatea unei teze. Convingerea, în calitatea ei de modalitate opinabilă, este performanţa de bază urmărită printr-un demers argumentativ. Dar, convingând un interlocutor despre adevărul unei teze, el poate să-şi schimbe comportamentul (convingerea cu privire la adevărul tezei „Tutunul este dăunător sănătăţii" poate să-l facă pe acesta să se lase de fumat), să-şi modifice atitudinile sau sentimentele (convingerea cu privire la adevărul tezei „Câinele l-a salvat de la moarte pe George" poate determina un puternic sentiment de dragoste faţă de aceste animale). Modificările induse de convingeri constituie ceea ce numim *performanţele colaterale* ale unei intervenţii argumentative. Dacă o convingere este rezultatul jocului logic al argumentării (nu putem fi convinşi decât cu ajutorul raţionalităţii), performanţele colaterale constituie un rezultat al unor mecanisme de ordin psihologic sau valorizator.

În această accepţiune, nu ne îndoim că argumentarea are o *arhitectură structurală* bine determinată, ce conţine teza care se susţine sau respinge şi probele care se aduc în favoarea ori în defavoarea ei. Ca explicaţie de ordin teoretic, am propus un *model structural al argumentării*, bazat pe partiţia semiotică (sintactic, semantic, pragmatic)[30]. Finalitatea argumentativă este asigurată prin coroborarea a trei niveluri de ordine ce pot prefigura, împreună, performanţa discursivă a argumentării: *ordinea semnică* (discursul înţeles ca sistem de semne şi reguli de combinare secvenţială a lor), *ordinea ideatică* (discursul înţeles ca sistem de sensuri care pun în mişcare întreaga problematică vehiculată, un sistem de idei, de probleme care se susţin unele pe altele şi care, împreună, susţin teza argumentării) şi *ordinea retorică* (discursul argumentativ înţeles ca sistem de mijloace prin care se asigură expresivitate şi frumuseţe ideilor)[31].

Ordinea semnică are în atenţie dimensiunea formală a argumentării. Ea investighează *formele de raţionare* posibile pe care un individ care argumentează le pune în valoare pentru ca argumentarea lui să fie convingătoare, să aibă succes în raport cu cea a interlocutorului şi să determine convingerea acestuia din urmă. La acest nivel, discursul argumentativ se manifestă, într-adevăr, ca o ordine de semne sau sisteme de semne (secvenţe discursive). Această ordine asigură *raţionalitatea* argumentării. Argumentarea se construieşte – în aceste condiţii – pe dimensiunea ei sintactică. Investigaţiile asupra acestei ordini secvenţiale a unităţilor de discurs, asupra dimensiunii formale a discursului argumentativ, au avut ca rezultat constituirea *logicii discursive*[32], în care preocuparea principală este aceea de integrare a discursului argumentativ în cadrele explicative ale logicii discursive şi de reconsiderare a semnificaţiei argumentării în termeni de raţionament.

30. Charles W. Morris, „Foundations of The Theory of Signs", în *International Encyclopedia of Unified Science*, vol. 1, nr. 2, University of Chicago Press, reluat în Charles Morris, *Writings on the General Theory of Signs*, Mouton, Haga-Paris, 1971, pp. 17-71.
31. Constantin Sălăvăstru, *Modele argumentative în discursul educaţional*, Editura Academiei, Bucureşti, 1996, pp. 19-69.
32. Georges Lakoff, „Linguistics and Natural Logic", în D. Davisson, G. Harman (coord.), *Semantics of Natural Language*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1972, pp. 545-665; J.-B. Grize, „Logique de l'argumentation et discours argumentatif", în *Travaux du CdRS*, nr. 7, Neuchâtel, Elveţia, 1971; Georges Vignaux, *L'argumentation. Essai d'une logique discursive*, Droz, Geneva, 1976.

Aspecte mai mult decât evidente chiar în încercările de definire a argumentării: „punerea în relaţie a temeiurilor referitoare la o concluzie în scopul convingerii destinatarului să accepte sau să respingă concluzia prezentată"[33].

Analiza argumentării la nivelul ordinii semnice şi al dimensiunii formal-sintactice ne va pune în contact cu toate structurile posibile de raţionare (deductivă, inductivă, transductivă). Logica de tradiţie, ca şi investigaţiile moderne în câmpul ei analizează astfel de forme şi pun în evidenţă exigenţele care asigură corectitudinea pentru fiecare caz în parte. Aptitudinea celui ce argumentează de a alege formele de raţionare cele mai profitabile într-o situaţie discursivă dată (în funcţie de interlocutor, temă, intenţie etc.) constituie o minimă garanţie a succesului său pe linia convingerii interlocutorului. Prezenţa acestor forme de raţionament, a ordinii sintactico-formale a discursului argumentativ poate fi sesizată prin identificarea anumitor expresii – functorii lingvistici ai argumentării – care au rolul de a atrage atenţia asupra relaţiilor logice de adâncime ce fundează o argumentare.

Ordinea ideatică (problematică) vine să completeze ordinea semnică. Ea are în atenţie analiza *conţinuturilor de gândire* (idei, probleme, teme de reflecţie) care „populează" aceste forme de raţionare şi care constituie *armătura tematică* a unui discurs argumentativ. Formele de raţionare sunt cvasiuniversale (se utilizează aproximativ aceleaşi forme de raţionare în toate tipurile de argumentare, indiferent de domeniul în care argumentările se propun). Totuşi, argumentările se diferenţiază pe domenii. Simţul comun o arată de multe ori. La originea acestei diferenţieri se află *conţinutul de idei* vehiculat într-o argumentare. Un anumit conţinut de idei se pune în formele de raţionare într-o argumentare în domeniul politic, un alt conţinut de idei într-o argumentare în domeniul filosofic, altceva, desigur, într-o argumentare în domeniul didactic.

Conceptul central care vizează *ordinea problematică* a unei argumentări este cel de *schematizare discursivă*. El a fost pus în circulaţie de investigaţiile Centrului de Cercetări Semiologice al Universităţii din Neuchâtel (Elveţia), pornind de la conceptul de „schemă mentală" din psihologia inteligenţei a lui Piaget, şi utilizat pentru a explica performanţele unui discurs argumentativ (dar şi ale altor tipuri de discurs) în situaţiile în care aceste performanţe nu pot fi explicate numai prin ordinea logică. Schematizarea discursivă acţionează ca o imagine sumară, dar esenţială, pe care cel ce argumentează o are cu privire la tema argumentării şi pe care ar dori-o asumată de către interlocutor.

Câteva accente ce trasează conturul acestui concept se desprind chiar şi numai din această încercare de definiţie. Schematizarea discursivă este o *imagine sumară* a temei. În argumentare, detaliile contează mai puţin, uneori chiar deloc. De aceea, conturarea temei nu se poate face cu toate detaliile, ci doar cu un minimum de elemente care pot asigura „perceperea" şi înţelegerea temei supuse argumentării. De aici şi caracterul ei sumar. Chiar dacă sumară, schematizarea discursivă este şi trebuie să rămână o *imagine a esenţei* temei în care se desfăşoară intervenţia argumentativă. În argumentare, accidentul este arareori determinant (ne ferim, totuşi, să spunem că niciodată), esenţa este aceea care ne atrage atenţia şi poate înclina balanţa convingerii în favoarea celui care argumentează. Următoarea secvenţă discursivă:

> „Aceia fac bine, sau fac ce trebuie, care fac ce trebuie să facă. Acela care, prin toată purtarea lui, lasă să se spună multă vreme despre el că va face bine, face foarte rău" (La Bruyère, *Caracterele*, vol. 2, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 162)

33. Denis Apothéloz, Pierre-Yves Brandt, Gustavo Quiroz, „De la logique à la contre-argumentation", în *Travaux du CdRS*, nr. 57, Neuchâtel, Elveţia, 1989, p. 25.

răspunde ambelor exigenţe ale unei schematizări discursive a conceptului de „faptă bună" : e şi sumară (conceptul de faptă bună e articulat în câteva dintre elementele sale), e şi esenţială (trăsăturile – sugerate printr-un limbaj plin de figuri retorice – sunt esenţiale pentru înţelegerea conceptului). Ideea care trebuie reţinută este aceea că relevanţa, claritatea, esenţialitatea, ordinea profitabilă a ideilor care se propun într-o argumentare au o influenţă benefică asupra rezultatului vizat printr-o asemenea intervenţie discursivă.

Ordinea retorică poate amplifica performanţele celorlalte două prin angajarea dimensiunii afectiv-emoţionale a interlocutorului (auditoriului). Nu putem să nu constatăm adesea că o argumentare în faţa auditoriului este influenţată şi de *expresivitatea discursului*, adică de modul în care formele de raţionare sunt puse în legătură unele cu altele, de modalităţile în care ideile ajung la conştiinţa receptorului. E o constatare la îndemâna simţului comun că doi indivizi care pun în valoare aceleaşi forme de raţionare şi argumentează în interiorul aceleiaşi teme pot avea forţă de convingere diferită (şi, evident, rezultate diferite!) tocmai datorită *efectului retoric* al discursului, frumuseţii argumentării, care pot fi diferite de la un orator la altul.

Antichitatea a pus mare preţ pe *dimensiunea estetică* a discursului declamat în faţa publicului. Discursurile lui Demostene sau cele ale lui Cicero sunt modele de argumentare meşteşugită, dar şi de frumuseţe discursivă. Modernitatea a mai redus din rolul acordat de antici esteticii discursului, considerând-o adesea un joc gratuit, fără însă a putea renunţa complet la artificiile retorice. Se pare că lumea de azi – descoperitoare a unor tehnici dintre cele mai perfecţionate de punere în valoare a efectelor retorico-persuasive ale discursului – este dispusă să redescopere plăcerea expresivităţii şi să acorde frumuseţii ceea ce nimeni nu-i poate lua: atracţia la public!

Efectul retoric al discursului argumentativ este dat de intervenţia în construcţia discursivă a unor proceduri diversificate, a figurilor retorice, a combinaţiilor celor mai eficiente. Există *procedee retorice* (sloganul, ironia, intervenţia comică, alegoria etc.), dar şi figuri retorice (sistematizate în grupe diferite: figuri de cuvinte, figuri de sens, figuri de construcţie, figuri de gândire) care pot avea efecte puternice în discurs dacă sunt utilizate când trebuie şi acolo unde trebuie. Arta celui care construieşte un discurs retorico-argumentativ în faţa unui auditoriu oarecare şi care vrea ca acest discurs să beneficieze şi de virtuţile retoricităţii constă în a *alege* ceea ce-i foloseşte cel mai bine pentru atingerea scopului. Este necesară o *echilibrare optimă* a procedeelor şi figurilor retorice, deoarece orice exagerare, fie într-un sens (abuz), fie în celălalt (lipsă), are influenţă nefavorabilă asupra rezultatului vizat prin discurs.

Să reţinem că trebuie să existe în permanenţă o concordanţă, o coroborare, o susţinere reciprocă între ordinea logică, ordinea ideatică şi ordinea retorică ale discursului argumentativ pentru ca rezultatele să se obţină la cotele cele mai înalte şi intervenţia discursivă să fie considerată eficientă.

Aplicaţia 1

Fie secvenţa discursivă:

„Un singur lucru e mai cumplit decât plictiseala: teama de plictiseală. E tocmai teama ce mă încearcă ori de câte ori deschid un roman. N-am ce face cu viaţa eroului, nu ader la ea, nu cred deloc în ea. Cum genul şi-a risipit substanţa, el nu mai are obiect. Personajul moare, şi de asemeni şi intriga. De aceea, nu-i lipsit de semnificaţie faptul că singurele romane demne

de interes sunt tocmai cele în care, universul o dată eliminat, nu se mai petrece nimic. Autorul însuşi pare să lipsească din ele. Încântător de ilizibile, fără cap şi coadă, ele s-ar putea opri la fel de bine la prima frază sau ar putea conţine zeci de mii de pagini. În legătură cu ele, îţi vine să te întrebi: putem repeta oare la nesfârşit aceeaşi experienţă? Să scrii un roman fără materie nu-i rău, dar ce rost are să scrii zece sau douăzeci? Necesitatea absenţei o dată afirmată, la ce bun s-o mai multiplici şi să te complaci în ea?" (E. Cioran, *Eseuri*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1988, p. 85).

(a) Să se facă distincţia dintre adevăr şi verosimil în construcţia acestei secvenţe discursive.
(b) Puneţi în evidenţă tipurile de predicabile care sunt preponderent utilizate în textul dat.
(c) Care dintre dimensiunile structurale ale discursului argumentativ este solicitată mai mult în construcţia secvenţei date? Argumentaţi răspunsul.

Aplicaţia 2

Se dă următorul text:

„Privind lucrurile formal, în cele mai multe cazuri guvernau favoriţii. Şi, de obicei, aceştia nu erau incapabili, ci dimpotrivă. Alegerea lor era consecinţa minunatei cunoaşteri a oamenilor pe care turcii o aveau. Propriu-zis, imperiul turcesc a fost dintotdeauna administrat numai prin cunoaşterea oamenilor, oarecum «în sine». Distanţa dintre indivizi, care permite acest lucru, presupune, la rândul ei, un spirit esenţialmente seniorial. Şi aceasta se aplică mai ales în cazul libertăţii, care, prin forţa lucrurilor, trebuie să fie acordată acolo unde nu există un aparat mărunt care să execute treburile murdare. Astfel, în calitate de stăpân, turcul a fost, în principiu, cu vederi mai largi decât britanicul. Însă numai din perspectiva concepţiei orientale despre viaţă – individul era liber în calitate de cerşetor, de catârgiu ori de derviş, nu însă de «om modern» – şi numai în măsura în care siguranţa regimului despotic o permitea. Or, caracterul seniorial e atât de esenţial pentru turci încât, în ciuda oricărei apropieri circumstanţiale de bolşevism, care, şi el, se manifestă prin personalităţi autoritare, subzistă şi, fără îndoială, va subzista" (Hermann Keyserling, *Analiza spectrală a Europei*, Editura Institutul European, Iaşi, 1993, p. 291).

(a) Selectaţi, în această îmbinare de argumentări elementare, teza şi temeiurile pentru fiecare argumentare elementară în parte.
(b) Stabiliţi, pentru fiecare dintre aceste elemente ale argumentării, categoria de predicabil din care face parte.
(c) Încercaţi să arătaţi dacă argumentarea se bazează mai mult pe temeiuri adevărate sau pe temeiuri care ţin de verosimil şi plauzibil.
(d) Construiţi argumentări proprii prin care să susţineţi fiecare dintre tezele acestor argumentări elementare, astfel încât să utilizaţi toate tipurile de predicabile în calitate de temeiuri.

Aplicaţia 3

Reţinem următoarea secvenţă dintr-un discurs mediatic:

„Aşa cum vorbăria despre politică a început să înlocuiască acţiunea politică, la fel vorbăria despre sport (cu precădere despre fotbal) tinde să se substituie sportului. Campionatul nostru de fotbal e ca vai de capul lui, avem, în schimb, emisiuni gen «Procesul etapei», unde vorbăria e scop în sine, tocmai pentru că nu are acoperire în realitate. Ştim cu toţii că şi dintr-o anumită materie se poate face bici: nu altul e principiul emisiunilor despre fotbal. Avem, astfel, încă un exemplu despre modul în care televiziunea creează, construieşte realitatea. Meciuri submediocre, cu jucători care joacă precum nişte amatori, se transformă în «încleştări pe viaţă şi pe moarte», «întâlniri decisive», «revanşe istorice», confruntări «fără egal» etc. etc. Personaje din cele mai

dubioase – indivizi cu cazier, foşti securişti, oameni de afaceri ce pescuiesc în ape tulburi – dobândesc statutul de «invitaţi speciali», trec de la un post de televiziune la altul, trăncănesc agramat şi incoerent, se porcăiesc unii pe alţii ca la uşa cortului" (Alexandru Călinescu, „Fără egal...", *Monitorul*, 5 aprilie 2002).

(a) Identificaţi tipurile de ordine care susţin acest discurs argumentativ.
(b) Analizaţi, pe text, cu exemple, care sunt mecanismele prin intermediul cărora aceste tipuri de ordine se „inserează" în construcţia textului.
(c) La prima vedere, textul pare o argumentare „personalizată". Ar putea ea să fie valabilă pentru un auditoriu universal? Reflectaţi asupra acestui aspect al construcţiei discursive.

Aplicaţia 4

Fie următorul enunţ:

„Nimic nu e mai de preţ decât preţuirea pentru ceilalţi".

(a) Construiţi o susţinere a acestui enunţ în calitate de teză a unei argumentări care să fie alcătuită numai din propoziţii-temei sub formă de definiţii.
(b) Identificaţi şi explicaţi dificultăţile pe care le întâmpină o astfel de construcţie argumentativă în practica discursivă.
(c) Aţi putea să realizaţi aceeaşi sarcină în condiţiile în care exigenţa ar fi ca propoziţiile-temei să ia forma genurilor sau accidentelor? Dacă răspunsul este negativ, explicaţi aliniamentele întemeierii unui asemenea răspuns.
(d) Dar dacă s-ar pune problema respingerii enunţului dat în calitate de teză a unei argumentări? Care ingrediente (definiţie, gen, propriu sau accident) ar fi mai utile în respingere? Discuţii.

2. Dubla intenţionalitate a argumentării

2.1. Ce este argumentarea?

În special încercările istorice asupra argumentării au arătat că relaţionările cele mai la îndemână sunt cele care au în vedere cercetarea logică. Ele rămân, poate, şi cele mai relevante, fie şi numai prin faptul că în centrul analizei argumentării stă *raţionamentul*: orice argumentare este o organizare inedită de raţionamente. Fără îndoială, există legături strânse cu arta elocinţei (Platon le-a evocat în dialogurile sale), există legături cu teoria comunicării (orice argumentare este şi rămâne un act de comunicare), există legături cu psihologia sau cu disciplinele ei de ramură (orice argumentare este un fapt de intervenţie individuală sau socială), există legături cu praxiologia (teoria acţiunii eficiente: orice argumentare este o acţiune care urmăreşte îndeplinirea unui scop – convingerea interlocutorului – şi ea poate fi socotită ca atare numai dacă îşi îndeplineşte scopul, altfel rămâne o construcţie care poate fi frumoasă, dar stă sub semnul gratuităţii), există legături cu ceea ce astăzi se dezvoltă sub numele de erotetică (logica întrebărilor: orice argumentare este, tacit sau explicit, un schimb de întrebări şi răspunsuri în marginea unei teze care trebuie dovedită), în sfârşit, există legături cu sfera cercetării moralităţii (orice argumentare produce efecte asupra individului sau grupului, iar aceste efecte pot sta sub semnul binelui sau al răului). Totuşi, structural vorbind, adică din punctul de vedere al organizării interne a unui act de argumentare, relaţiile cele mai semnificative sunt şi rămân cele cu

logica: argumentarea este şi rămâne până la urmă o „practică logică", un demers aplicativ integrat imperativelor raţionalităţii.

Logica investighează raţionamentul (în terminologia modernă inferenţa[34]) în sine, ca expresie a raţionalităţii pure, într-o perspectivă statică, decupat parcă din mediul în care el se manifestă practic: discursivitatea umană atât de diversificată ca formă de manifestare. În absolut vorbind, logica nu se interesează (şi nu ar trebui să se intereseze!) dacă aceste forme de raţionare pe care le studiază sunt utilizate sau nu în situaţii concrete, dacă utilizarea lor este corectă sau, dimpotrivă, încalcă normele raţionalităţii stabilite tot de logică. Ea este o încercare cu privire la *ceea ce trebuie să fie*. Dacă ceea ce este nu coincide cu ceea ce trebuie să fie, responsabilitatea pentru această anomalie nu cade în sarcina logicii!

Argumentarea investighează latura dinamică şi aplicativă a raţionamentului: nu putem lăsa realitatea umană în afara posibilităţii utilizării acestui instrument ingenios – precum celebrul cosor al lui Moceanu! – care este raţionamentul ale cărui condiţii de funcţionare şi corectitudine în absolut sunt stabilite de logică! Despre condiţiile de funcţionare şi corectitudine *in concreto* dă seama argumentarea: aici se poate stabili dacă un raţionament sau altul a fost utilizat corect din punct de vedere logic, dacă el a fost bine ales în raport cu teza ce trebuie argumentată (pentru o teză din domeniul moral sunt mai eficiente anumite tipuri de raţionamente, pentru o teză din domeniul ştiinţei sunt mai eficiente altele), în funcţie de auditoriul pentru care se argumentează (auditorii diferite „reacţionează" diferit în funcţie de natura raţionamentului utilizat: de exemplu, în faţa mulţimilor, raţionamentul bazat pe analogie are o eficienţă maximală), în funcţie de finalitatea urmărită prin argumentare (finalitatea de bază a argumentării este convingerea, dar efectele colaterale sunt diferite, fiind rezultate ale unor raţionamente diferite). Argumentarea urmăreşte să pună într-o *situaţie de eficienţă* anumite forme de raţionament care ar putea contribui – prin vehicularea unor probe diverse – la dovedirea (întemeierea) unei propoziţii ca adevărată sau falsă.

Argumentarea este, am putea spune, *logica în acţiune*, logica utilizată în situaţiile în care omul intră în relaţie cu semenii pentru a-i convinge. Din acest motiv, cu siguranţă, ea a fost asociată unei *logici a cotidianităţii*[35], în măsură să explice, dar şi să eficientizeze relaţiile discursive ale individului cu cotidianul. Delimitările acestea ar putea constitui o bază pentru asumarea unui risc, acela de a propune o definiţie a argumentării care să funcţioneze – cel puţin în demersul nostru – ca explicaţie teoretică a unui concept, dar şi ca instrument de lucru în încercarea de a identifica în cotidian situaţiile de argumentare. *Argumentarea este o organizare de propoziţii cu ajutorul raţionamentelor în vederea întemeierii (dovedirii) altei propoziţii, cu scopul de a convinge interlocutorul de adevărul sau falsitatea ei.*

Câteva explicaţii sunt, probabil, necesare şi bine venite. Într-o argumentare se aduc probe în favoarea sau în defavoarea tezei susţinute sau respinse. Aceste probe se concretizează în *conţinutul informaţional al unor propoziţii* care descriu fapte, situaţii, evenimente, acţiuni etc. Destul de rar, aceste probe sunt de ordin material (în argumentarea

34. O analiză pertinentă a raportului dintre *raţionament* şi *inferenţă* se găseşte la Robert Blanché, „Raisonnement et inférence", în Robert Blanché, *Le raisonnement*, PUF, Paris, 1973, pp. 11-33.
35. Gilbert Dispaux, *La logique et le quotidien : une analyse dialogique des mécanismes de l'argumentation*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1984.

juridică, de exemplu, pot fi aduse şi probe materiale: arma cu care s-a înfăptuit crima, petele de sânge de pe îmbrăcămintea victimei etc.). În cea mai mare parte a situaţiilor, probele (argumentele) sunt descriptive şi sunt aduse la cunoştinţa auditoriului cu ajutorul propoziţiilor. Pentru ca o argumentare să fie eficientă (adică să asigure convingerea interlocutorului), este necesar ca *probele (argumentele) să se coroboreze* între ele, adică să se completeze reciproc, fie pentru susţinerea, fie pentru respingerea tezei. Dacă probele nu se corobrează (nu se susţin reciproc), atunci este posibil să ne aflăm în situaţia ca probele aceluiaşi participant la relaţia argumentativă să se anihileze reciproc (în sensul că una o contrazice pe cealaltă). În acest caz, argumentarea va avea de suferit în privinţa îndeplinirii rezultatului.

Cum probele se exprimă în propoziţii, rezultă că este necesară o *organizare de propoziţii*, în funcţie de criteriile de eficienţă ale argumentării. Care este mecanismul prin intermediul căruia se pot organiza, din punct de vedere argumentativ-întemeietor, propoziţiile, astfel încât între ele să existe o „cooperare pozitivă" (von Wright), în sensul că fiecare în parte şi toate la un loc să susţină sau să respingă o teză? Evident, *raţionamentul*, iar dacă argumentarea este mai amplă, atunci avem de-a face cu un set (o mulţime) de raţionamente. Ce se urmăreşte prin această organizare a propoziţiilor cu ajutorul raţionamentelor? Cel puţin două lucruri, unul ca *mijloc*, celălalt ca *scop*. Cel care argumentează urmăreşte să dovedească caracterul adevărat al tezei (dacă o susţine) sau caracterul fals al ei (dacă o respinge). Această dovedire a caracterului adevărat sau fals al tezei îi este necesară celui care argumentează nu ca scop (fiindcă scopul argumentării este convingerea interlocutorului, şi nu dovedirea caracterului adevărat sau fals al unei propoziţii), ci doar ca *mijloc în vederea atingerii scopului*: dovedind caracterul adevărat sau fals al tezei, există şanse pentru a-l convinge pe interlocutor de acest adevăr sau de această falsitate (există posibilitatea ca o propoziţie să fie adevărată în realitate, dar interlocutorul să nu fie convins, ceea ce este un neajuns major al intervenţiei argumentative). Dacă a dovedit adevărul sau falsitatea tezei, atunci există *condiţia necesară* (mijlocul) pentru a îndeplini şi *scopul* argumentării: convingerea interlocutorului cu privire la caracterul adevărat sau fals al tezei şi, pe această cale, susţinerea sau respingerea tezei[36]. Prin urmare, definiţia propusă pentru conceptul de argumentare cuprinde: *conţinutul argumentării* (argumentele sau dovezile concretizate în propoziţiile-probe), *tehnicile de argumentare* (organizarea propoziţiilor cu ajutorul raţionamentelor), precum şi *finalitatea* argumentării (organizarea conţinuturilor cu ajutorul tehnicilor de argumentare urmăreşte convingerea interlocutorului cu privire la caracterul adevărat sau fals al tezei).

O a doua observaţie: actul de întemeiere (dovedire) ce se realizează prin organizarea dovezilor cu ajutorul tehnicilor de argumentare reprezintă o *situaţie de argumentare* care exprimă „jocul raţionalităţii" ce se instituie între cel care argumentează şi acela pentru care se argumentează. Acest „joc al raţionalităţii" nu poate fi perceput direct, ci este

36. Această incomensurabilă forţă de influenţare pe care o are cuvântul cu rol de argument a fost adesea remarcată: „În logică, un argument este un proces – mărturie a evidenţei – un proces care, din fericire, este cel mai persuasiv în a calma starea minţii" (John Eric Nolt, „The Nature of Argument", în *Informal Logic. Possible Worlds and Imagination*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1983, p. 1); „orice cuvânt pus în circulaţie este o tentativă de a influenţa pe alţii" (Alex Mucchielli, *L'art d'influencer. Analyse des techniques de manipulation*, Armand Colin, Paris, 2000, p. 7).

mediat de discursivitate: dovezile care se aduc în raport cu o teză sunt puse în diferite construcţii ale limbajului natural, criticile la adresa acestora de asemenea. Prin urmare, *forma de raţionalitate* pe care o produce o situaţie de argumentare este percepută numai prin *forma discursivă* în care ea apare. Orice argumentare ia forma unui discurs şi, atunci când este percepută de alteritate, ea este percepută doar sub această formă exterioară de manifestare: discursul argumentativ.

Întrebarea care se pune este următoarea: coincide *forma de raţionalitate* a argumentării cu *forma de discursivitate* în care ea se exprimă? Cazul fericit ar fi acela în care ar exista această coincidenţă între cele două forme, adică forma lingvistico-discursivă a argumentării să exprime cât mai fidel (dacă nu este posibil total) forma de raţionalitate a ei. Din păcate, lucrurile nu se petrec astfel în realitate. Argumentarea apare pentru receptor cu destule elemente ce nu ţin de traiectul ei raţional, ci mai degrabă de forţa ei persuasivă: jocuri de cuvinte, interogaţii retorice, ambiguităţi intenţionat plasate, figuri şi procedee retorice. Forma de raţionalitate este îmbrăcată într-o „haină discursivă", care, de cele mai multe ori, ascunde ceva din parcursul raţional al argumentării. În mare parte, sofistica, în calitatea ei de argumentare aparentă, este posibilă şi datorită veşmântului discursiv pe care-l ia o argumentare şi care-i ascunde sau atenuează erorile. Că orice argumentare este, *in integrum*, o conlucrare între forma de raţionalitate şi forma de discursivitate în care prima apare este un fapt dovedit şi de cele două orientări analitice mai importante în domeniul teoriei argumentării: orientarea logică (preocupată de decuparea formei de raţionalitate pe care o asumă o argumentare: argumente, întemeieri, tehnici corecte de argumentare, critica argumentării) şi orientarea lingvistică (preocupată de perceperea formei discursiv-lingvistice a argumentării: mărci lingvistice, acte de limbaj utilizate etc.).

Abandonând observaţiile ocazionate de identificarea conceptului de argumentare prin definiţia propusă şi anticipând puţin elementele pe care le vom analiza în secţiunea destinată structurii argumentării, vom spune că propoziţia întemeiată se numeşte *teza* argumentării, iar propoziţiile cu ajutorul cărora se întemeiază poartă numele de *temeiuri* ale argumentării. Amplitudinea argumentării poate fi diferită: de la un singur raţionament în măsură să dovedească o teză până la o încrengătură de raţionamente care îndeplinesc acelaşi scop. În acest din urmă caz, argumentarea se manifestă sub forma *discursului argumentativ*. Fragmentul:

> „După cum am mai spus, idealismul explică determinările conştiinţei pornind de la acţiunea inteligenţei. Aceasta este pentru el doar activă şi absolută, iar nu pasivă; nu este pasivă, deoarece, conform postulatului idealismului, ea este termenul prim şi suprem, care nu este precedat de nimic din care să se poată deduce pasivitatea sa. Din acelaşi motiv, inteligenţei nu i se poate atribui nici o *existenţă* propriu-zisă, nici *subzistenţă* (Bestehen), întrucât aceasta este rezultatul unei intercondiţionări, or nu există şi nici nu este presupus ceva cu care inteligenţa ar fi pusă într-un raport de intercondiţionare" (J.G. Fichte, *Doctrina Ştiinţei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 31)

este întruchiparea unei secvenţe argumentative dintr-un demers argumentativ mai amplu în câmpul filosofiei, care reuneşte mai multe raţionamente pentru a susţine teza autorului („Idealismul explică determinările conştiinţei pornind de la acţiunea inteligenţei"):

(1) Tot ce este termen prim şi suprem este activ
Inteligenţa este termen prim şi suprem
Deci: Inteligenţa este activă;

(2) Existenţa şi subzistenţa sunt rezultatul unor intercondiţionări
Nu există nimic cu care inteligenţa să intercondiţioneze
Deci: Inteligenţei nu i se poate atribui existenţă şi subzistenţă;

(3) Dacă inteligenţa este activă, atunci ea explică determinările conştiinţei
Dar inteligenţa este activă
Deci: Inteligenţa explică determinările conştiinţei,

concluzia ultimului raţionament fiind chiar teza susţinută de autor. În ordine argumentativă, textul analizat ar putea fi ordonat astfel:

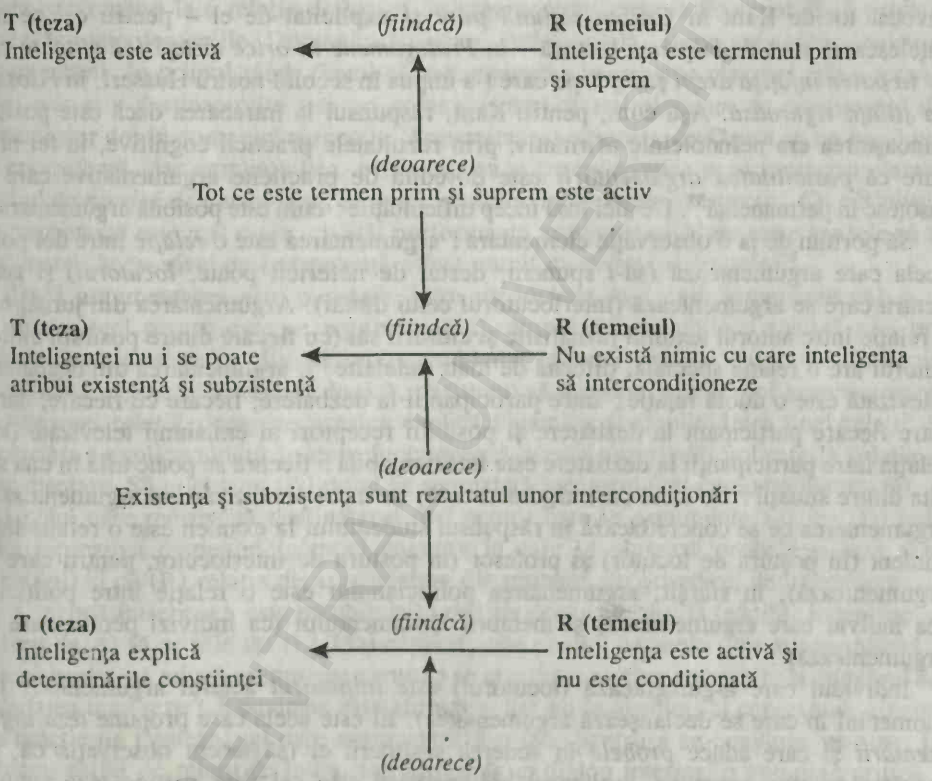

schemă ce evidenţiază destul de bine modul de articulare a propoziţiilor în raţionamente şi a raţionamentelor între ele.

Argumentarea este prezentă peste tot: o regăsim într-o pagină de jurnal, într-o dezbatere de televiziune, în răspunsul studentului la examen, în discursul politicianului din Parlament. Indiferent de amplitudinea sau de domeniul în care se manifestă, *argumentarea este un demers orientat către celălalt.* Ea are un anumit destinatar, pe care urmăreşte să-l convingă: argumentarea din jurnal urmăreşte să convingă cititorii, cea din dezbaterea televizată se adresează telespectatorilor, studentul argumentează ca să-l convingă pe profesor (eventual pe colegi), politicianul face acelaşi lucru pentru a-şi convinge confraţii din camerele Parlamentului. Această caracteristică a argumentării de a fi *act discursiv orientat* către interlocutor exprimă şi diferenţa între argumentare şi

raţionament: ambele întemeiază o teză, dar, în timp ce raţionamentul întemeiază teza pentru a dovedi caracterul ei adevărat sau fals, argumentarea întemeiază teza *pentru a-i arăta interlocutorului că ea este adevărată sau falsă.*

2.2. Cum este posibilă argumentarea?

Întrebarea, care trimite aproape în mod automat la interogaţiile kantiene, nu este o formulă retorică ce s-ar putea impune prin intimităţile pe care le întreţine cu o autoritate în spectrul gândului filosofic, ci un reflex al necesităţii întemeierii pe critică. Imperativ invocat tot de Kant în *Critica raţiunii pure* şi explicitat de el – pentru cei ce nu-l înţeleseseră încă de la prima lectură – în *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfăţişa drept ştiinţă*, pe care l-a impus în secolul nostru Husserl, în *Filosofia ca ştiinţă riguroasă*. Aşa cum, pentru Kant, răspunsul la întrebarea dacă este posibilă cunoaşterea era neîndoielnic afirmativ, prin rezultatele practicii cognitive, la fel ni se pare că *posibilitatea argumentării* este dovedită de practicile argumentative care ne însoţesc în permanenţă[37]. De aici însă încep dificultăţile: cum este posibilă argumentarea?

Să pornim de la o observaţie elementară: argumentarea este o *relaţie* între doi poli: acela care argumentează (să-i spunem, destul de nefericit poate, *locutorul*) şi acela pentru care se argumentează (interlocutorul celui dintâi). Argumentarea din jurnal este o relaţie între autorul textului jurnalistic şi cititorii săi (cu fiecare dintre posibilii cititori autorul are o relaţie specială, diferită de toate celelalte!), argumentarea din dezbaterea televizată este o dublă relaţie: între participanţii la dezbatere, fiecare cu fiecare, dar şi între fiecare participant la dezbatere şi posibilii receptori ai emisiunii televizate (aici relaţia între participanţii la dezbatere este interşanjabilă: fiecare se poate afla în una sau alta dintre situaţii: fie e cel care argumentează, fie e cel pentru care se argumentează), argumentarea ce se concretizează în răspunsul studentului la examen este o relaţie între student (în postura de locutor) şi profesor (în postura de interlocutor, pentru care se argumentează), în sfârşit, argumentarea politicianului este o relaţie între politician (ca individ care argumentează) şi membrii Parlamentului (ca indivizi pentru care se argumentează).

Individul care argumentează (locutorul) este *iniţiatorul* actului argumentativ (în momentul în care se declanşează argumentarea). El este acela care propune *teza argumentării* şi care aduce *probele* în vederea susţinerii ei (să facem observaţia că, în cvasimajoritatea cazurilor, iniţiatorul argumentării este cel care susţine teza supusă dezbaterii critice). Individul pentru care se argumentează (interlocutorul, destinatarul argumentării) este acela pentru care teza este fie indiferentă (individul nu este nici

37. Facem loc aici unui pasaj din Cioran, care ne-ar putea lecui, o dată pentru totdeauna, de obsesia întemeierii: „La vârsta la care, din nepricepere naivă, eşti ademenit de filosofie, am vrut şi eu să fac, ca tot omul, o teză. Ce subiect să-mi aleg? Îmi doream unul care să fi fost cercetat şi răscercetat şi, totodată, insolit. Când am crezut că-l găsisem, m-am grăbit să-mi înştiinţez dascălul.
– Ce-aţi zice de o *Teorie generală a lacrimilor*? Mă simt în stare să mă apuc de aşa ceva.
– Se poate – mi-a spus –, dar veţi avea mult de furcă ca să găsiţi bibliografia adecvată.
– Puţin îmi pasă! Istoria întreagă mă va sprijini cu autoritatea ei – i-am răspuns, pe un ton obraznic şi triumfător.
Dar, văzând că, plictisit, mă privea cu dispreţ, m-am hotărât dintr-o dată să ucid în mine *învăţăcelul*" (E. Cioran, *Silogismele amărăciunii*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 34).

pentru, dar nici contra tezei supuse dezbaterii), fie este supusă respingerii (individul este împotriva tezei). Numai în aceste două situaţii există un temei suficient pentru declanşarea unei intervenţii argumentative. Dacă destinatarul argumentării ar fi convins de adevărul tezei susţinute de locutor, atunci argumentarea ar fi superfluă, deoarece scopul ei ar fi atins *ab initio*. Să conchidem deci că argumentarea este o relaţie între un *locutor* (cel care argumentează) şi un *destinatar* (cel pentru care se argumentează).

Relaţia de argumentare între locutor şi destinatar se manifestă într-un anumit *domeniu*. Putem argumenta pentru cineva o teză din domeniul politic, alta din domeniul economic, domeniul filosofic, domeniul religios şi aşa mai departe. Ne este greu să credem că ar exista participanţi la o relaţie dialogică de argumentare care să fie capabili să producă dovezi în toate domeniile. Domeniul îşi pune, fără îndoială, amprenta asupra structurii argumentării. În primul rând, faptul că argumentarea presupune plasarea atât a locutorului, cât şi a destinatarului într-un domeniu implică un *minimum de competenţă* din partea celor doi în domeniul respectiv. Argumentarea se poate desfăşura cu un minimum de competenţă, dar amplitudinea, profunzimea şi ingeniozitatea unui asemenea demers depind de *nivelul de competenţă* al participanţilor în domeniul respectiv. Cu cât nivelul de competenţă este mai mare, cu atât performanţa argumentativă are toate şansele să fie mai mare. Acest nivel de competenţă a fost numit *autoritate epistemică*[38].

Dacă argumentarea este o relaţie între un locutor (cel care argumentează) şi un destinatar (cel pentru care se argumentează), atunci este posibilă o analiză a ei prin prisma *logicii relaţiilor*. Există multe probleme în baza analizei cărora se determină specificitatea acestui sistem de logică, dar vrem să atragem atenţia aici asupra *proprietăţilor unei relaţii*, deoarece acestea explică dinamica şi amplitudinea unei relaţii. Să încercăm a explica modul în care funcţionează aceste proprietăţi aplicate la relaţia de argumentare. Să notăm cu (A) polul ce reprezintă locutorul (cel care argumentează), cu (B) polul care reprezintă destinatarul (cel pentru care se argumentează), cu (D) polul care reprezintă domeniul (câmpul cognitiv în care se plasează probele şi teza argumentării) şi cu (R) relaţia de argumentare (de probare, de dovedire, de întemeiere).

O primă întrebare: este posibil ca în poziţia destinatarului B (gândit, îndeobşte, ca diferit de A) să se afle tot A? Mai explicit, este posibil ca acela care argumentează să adune probe, să aducă argumente pentru a se convinge pe sine cu privire la adevărul sau falsitatea unei teze? Răspunsul este afirmativ, dar nu în absolut, ci contextual. Uneori, în funcţie de context, cel care argumentează o face pentru a se convinge pe sine. De obicei, astfel de relaţii de întemeiere exprimă un dialog interior, o atitudine critică în raport cu ideile pe care locutorul le are cu privire la o teză, o supunere a acestei teze la testul evaluării critice proprii. Din acest motiv, astfel de argumentări sunt individuale, personalizate şi, de cele mai multe ori, ele rămân necunoscute auditoriului sau interlocutorului. Numai dacă dovezile sunt clare şi locutorul vrea să le aducă la cunoştinţa celorlalţi argumentarea este făcută publică. De aici şi această prejudecată destul de răspândită că astfel de argumentări nu există. Punerea sub semnul întrebării a unei afirmaţii făcute de profesor de către elevul său în baza asumării unor argumente este, în stadiul iniţial, o argumentare pentru sine. Uneori ea rămâne pentru totdeauna la acest nivel şi profesorul nu va cunoaşte niciodată dovezile îndoielii elevului său dacă acesta din

38. J.M. Bochenski, *Ce este autoritatea? Introducere în logica autorităţii*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, pp. 49-69.

urmă nu le consideră suficient de puternice pentru a fi convins că are dreptate. Numai în acest din urmă caz argumentarea elevului ar putea fi adusă la cunoştinţa profesorului şi ar intra în circuitul public.

Suntem aici în perimetrul acţiunii proprietăţii *reflexivităţii* relaţiei de argumentare. Din analizele produse, rezultă că relaţia de argumentare este *nereflexivă* (uneori suntem în situaţia ca acela care argumentează să fie şi în postura celui pentru care se argumentează, alteori nu). Dacă acest lucru s-ar manifesta întotdeauna, atunci argumentarea ar fi considerată o relaţie *reflexivă*. Dar constatăm că, în realitate, lucrurile nu se petrec de o asemenea manieră: politicianul argumentează în primul rând pentru altul, înainte de a argumenta pentru sine în ideea convingerii (acest lucru nici nu e necesar de multe ori în argumentarea din domeniul politic: nu e moral, dar e real!), avocatul argumentează în primul rând pentru completul de judecată (de multe ori, nici el nu e convins de teza pe care o susţine!). Dacă argumentarea ar fi o relaţie reflexivă, atunci ar însemna că ea nu poate ieşi de sub incidenţa celui care o produce! În sfârşit, dacă nu ar fi posibil niciodată ca acela care argumentează să o facă pentru sine (în sensul că el este şi destinatarul argumentării), atunci argumentarea ar fi considerată o relaţie *ireflexivă*. Am arătat însă că este posibil uneori să argumentăm pentru noi înşine.

Ce exprimă, pentru manifestarea concretă a unei intervenţii argumentative, faptul că argumentarea este o relaţie nereflexivă? Faptul, relevant, că *există argumentări în care întemeierea este reală* (acelea în care cel ce propune argumentarea este convins, el însuşi, în baza probelor, de adevărul sau falsitatea tezei), dar şi că *există argumentări în care întemeierea este aparentă* (acelea în care cel ce propune teza nu este convins, el însuşi, de adevărul sau falsitatea tezei susţinute sau respinse de el). Raportul dintre *argumentarea reală* şi *argumentarea aparentă* este diferit în funcţie de domeniul argumentării. Argumentarea în ştiinţă, de exemplu, este, în cvasimajoritatea cazurilor, o argumentare reală: cel care argumentează o teză ştiinţifică trebuie să fie el însuşi convins de adevărul ei (sunt exemple celebre de impostori în domeniul cercetării ştiinţifice, dar ele constituie excepţia de la regula domeniului). În domeniul politic va creşte ca pondere argumentarea aparentă: Goebbels, care făcea o propagandă deşănţată cu privire la perspectivele câştigării războiului de către nemţi chiar şi atunci când Aliaţii ocupaseră o parte din teritoriul Germaniei, mai mult ca sigur că nu era convins de ceea ce susţinea; când propaganda comunistă argumenta că societatea capitalistă e pe marginea prăpastiei, iar socialismul e biruitor, probabil că, în multe situaţii, nici chiar cei care făceau această propagandă nu erau convinşi de ceea ce susţineau.

O a doua întrebare: este posibil ca, într-o situaţie de argumentare, A (cel care argumentează) să treacă în locul lui B (cel pentru care se argumentează) şi B să treacă în locul lui A? Mai explicit, este posibil ca participanţii la o relaţie de argumentare să-şi schimbe reciproc funcţiile argumentative, în sensul ca fiecare să fie, succesiv, şi în poziţia celui care argumentează, şi în poziţia celui pentru care se argumentează? Uneori este posibil ca A să propună o teză, să aducă argumente în favoarea ei, iar B să analizeze argumentele şi să constate că ele nu sunt suficient de puternice pentru a susţine teza. În această situaţie, B respinge argumentele lui A şi îi propune alte argumente acestuia din urmă prin intermediul cărora urmăreşte să-l convingă că teza trebuie respinsă. Argumentarea se desfăşoară, în acest caz, în doi timpi: A argumentează pentru B; B argumentează pentru A:

$$A \longrightarrow B;\ B \longrightarrow A.$$

Situaţia invocată se poate manifesta în două contexte : şi dacă B susţine teza susţinută de A (în acest caz, B consideră doar că argumentele aduse de A nu sunt suficiente şi aduce altele care i se par mai puternice, însă tot în favoarea tezei, pe care şi el o consideră adevărată), dar şi dacă B respinge teza susţinută de A (în acest caz, B consideră şi că argumentele aduse de A sunt insuficiente, însă şi că teza nu poate fi susţinută şi trebuie respinsă, motiv pentru care aduce argumente în favoarea respingerii). Suntem aici sub jurisdicţia proprietăţii de *simetrie* a relaţiei de argumentare. În condiţiile în care, aşa cum am arătat, participanţii la o relaţie de argumentare îşi pot schimba locurile, dar numai uneori, spunem că argumentarea este o relaţie *nesimetrică*. Dacă aceste roluri ar trebui schimbate întotdeauna, atunci relaţia de argumentare ar fi *simetrică*. Există însă atâtea situaţii când rolurile cu care indivizii intră într-o relaţie de argumentare se păstrează pe parcursul întregii argumentări : argumentarea la lecţiile ţinute în faţa elevilor, discursurile politicienilor în faţa maselor de oameni la mitingurile politice. Dacă aceste roluri nu ar putea fi schimbate niciodată, atunci argumentarea ar fi o relaţie *asimetrică*. Cum se poate lesne observa, acest lucru nu se petrece în realitate.

Ce exprimă caracterul nesimetric al argumentării ? Exprimă faptul că există *argumentări polemice* (acelea în care rolurile se schimbă în permanenţă şi fiecare participant aduce probe în vederea susţinerii punctelor de vedere proprii) şi există *argumentări oratorice* (acelea în care locutorul argumentează, iar destinatarul primeşte argumentarea fără a exista o reacţie manifestă a acestuia din urmă pe parcursul derulării situaţiei de argumentare). Şi aceste două tipuri de argumentări sunt distribuite diferit în funcţie de domeniul în care se manifestă argumentarea : ni se pare că în discursul religios, de exemplu, argumentarea oratorică are un anumit ascendent în raport cu argumentarea polemică, în timp ce în discursul filosofic sau în cel politic argumentarea polemică este mult mai pronunţată ca prezenţă. Evident, distincţiile acestea, ca şi sublinierile legate de ele funcţionează doar dacă avem în vedere *tonalitatea dominantă* a argumentării : doar ca tonalitate dominantă putem vorbi despre distincţia dintre argumentările reale şi argumentările aparente sau despre cea între argumentările polemice şi cele oratorice. În afara acestei precauţii există, firește, obiecţii : orice argumentare are – implicit sau explicit – o intenţie polemică.

A treia întrebare : este posibil ca una şi aceeaşi relaţie de argumentare să se transfere de la cei doi poli la un al treilea prin mijlocirea unuia dintre cei doi ? Mai explicit, dacă A este în relaţie de argumentare cu B cu privire la o anumită teză (T) din domeniul (D), iar B este în legătură de argumentare cu C cu privire la aceeaşi teză (T) din domeniul (D), putem trage concluzia că A este în relaţie de argumentare cu C cu privire la teza (T) din domeniul (D) ? Să analizăm mai îndeaproape situaţia determinată de întrebare. Dacă A argumentează pentru B teza T din domeniul D, atunci el va aduce probe în favoarea tezei T. Dacă, prin intermediul acestor probe, B este convins de adevărul tezei T, atunci această convingere s-a instalat exclusiv în baza probelor administrate de A (fiindcă B nu avea, el însuşi, nici o probă cu privire la adevărul tezei T). Dacă, pornind din acest punct, B este pus în situaţia de a-l convinge pe C cu privire la adevărul tezei T, el nu poate realiza această convingere decât cu ajutorul probelor pe care i le-a administrat A atunci când l-a convins de adevărul tezei T. Dacă C este convins de B prin intermediul acestor probe, atunci, în mod real, la origini, el este convins de A, pentru că probele administrate de B lui C pentru a-l convinge sunt, de fapt, ale lui A.

Suntem aici în spaţiul *tranzitivităţii* relaţiei de argumentare. Dacă lucrurile se petrec aşa cum le-am descris anterior, atunci putem trage concluzia că întotdeauna când A este

în relaţie de argumentare cu B şi B este în relaţie de argumentare cu C, putem să afirmăm fără teama de a greşi că A este în relaţie de argumentare cu C. Spunem că argumentarea este *tranzitivă*. Trebuie să facem aici o remarcă: două restricţii funcţionează pentru afirmarea tranzitivităţii relaţiei de argumentare – *identitatea tezei argumentării* şi *identitatea domeniului argumentării*. Transferul relaţiei de argumentare se realizează numai dacă argumentarea se poartă asupra aceleiaşi teze: numai cu privire la susţinerea sau respingerea aceleiaşi teze probele se transferă de la A la B şi de la B la C. Dacă B argumentează pentru C o altă teză, o face cu argumente ce nu au nimic comun cu A şi, în acest caz, cel din urmă nu poate intra în relaţie de argumentare cu C. Pe de altă parte, relaţia de argumentare se transferă numai dacă domeniul tezei este şi rămâne acelaşi pentru A şi B, iniţiatorii situaţiilor de argumentare. Este la îndemâna simţului comun să constate că există teze care aparţin unor domenii diferite şi, în fiecare domeniu, probele care se aduc în favoarea lor sunt diferite. De exemplu, teza „Lumea este infinită" poate fi argumentată şi în filosofie, şi în ştiinţă, şi în religie, iar modul de probare a tezei în aceste trei domenii este relativ diferit. Or, dacă A argumentează pentru B această teză cu argumente din domeniul ştiinţei, iar B argumentează teza pentru C cu argumente din domeniul religiei, atunci nu mai există un „transfer de probe" de la A la B şi, urmare a acestui fapt, nu mai există o relaţie de argumentare între A şi C. Dacă transferul s-ar realiza doar uneori, atunci argumentarea ar fi considerată o relaţie *netranzitivă*, iar dacă nu s-ar realiza niciodată, ea ar fi o relaţie *intranzitivă*.

Caracterul tranzitiv al argumentării exprimă fundamentul logic a ceea ce am putea numi *argumentare delegată* (mijlocită, mediată). El ne aduce în atenţie o situaţie inedită, dar foarte interesantă pentru destinul şi finalitatea actului argumentativ: cvasimajoritatea argumentărilor la care asistăm sau pe care le propunem sunt *argumentări mediate* şi foarte puţine rămân *argumentări directe*. Dacă profesorul de filosofie argumentează problema lucrului în sine la Kant, el nu face nimic altceva decât să medieze, să mijlocească către elevii săi argumentarea directă propusă de Kant în *Critica raţiunii pure*. Vom fi în faţa unei argumentări directe (şi deci într-un dialog argumentativ cu Kant) numai dacă citim secvenţele cu privire la „lucrul în sine" din *Critica raţiunii pure*. Medierea aceasta este posibilă doar datorită faptului că relaţia de argumentare este tranzitivă şi că, pe această bază, se poate asigura *delegarea* competenţei argumentative de la Kant la profesorul de filosofie care devine, în acest fel, autoritate epistemică în Kant. Să meditâm doar la faptul acesta: de câte ori suntem, în viaţa cotidiană, în faţa argumentărilor directe şi de câte ori în faţa argumentărilor mediate! Acestea din urmă au dezavantajul lor: orice argumentare mediată exprimă, în fapt, modul propriu în care a înţeles delegatul argumentării argumentarea directă! De aici deformări, confuzii, exagerări. Dar fără aceste delegări de competenţă argumentativă, este imposibilă argumentarea!

Aşadar, la întrebarea: „Cum este posibilă argumentarea?", răspunsul pe care-l putem da în baza analizei demersului argumentativ cu ajutorul grilei interpretative a logicii relaţiilor este următorul: este posibilă ca *argumentare reală* sau ca *argumentare aparentă*, ca *argumentare polemică* sau ca *argumentare oratorică*, ca *argumentare directă* sau ca *argumentare mediată*. Credem că aceste instanţieri ale argumentării (reale şi aparente, polemice şi oratorice, directe şi mediate) acoperă, dacă nu în întregime, atunci cu siguranţă cele mai multe şi cele mai importante probleme ale unei situaţii de argumentare pe care ar vrea să le explice o teorie integratoare a argumentării. Ele se vor regăsi –

uneori explicit, alteori implicit – în dezvoltările pe care le propunem. Argumentarea este posibilă prin mecanismele deschise de fiecare proprietate a unei astfel de relaţii (reflexivitate, simetrie, tranzitivitate) şi ia forme diferite în funcţie de aceste mecanisme. O posibilă sistematizare a consideraţiilor de până acum ar fi următoarea:

Situaţia proprietăţii / *Proprietatea*	Se aplică totdeauna	Se aplică uneori	Nu se aplică niciodată
Reflexivitate	–	argumentarea = nereflexivă (a) argumentare reală (b) argumentare aparentă	–
Simetrie	–	argumentarea = nesimetrică· (a) argumentare polemică (b) argumentare oratorică	–
Tranzitivitate	argumentarea = tranzitivă (a) argumentare directă (b) argumentare mediată	–	–

2.3. Dimensiunile argumentării

Să ne imaginăm câteva situaţii care, firește, se întâlnesc destul de des. Politicianul propune în Parlament un proiect de lege. Vine la tribună şi aduce argumente în sprijinul aprobării acestui proiect: arată motivele pentru care legea este necesară, domeniile unde se va aplica, rezultatele pozitive ale aplicării ei. Coboară de la tribună cu încrederea că ceilalţi sunt de acord cu el. Îi ia locul, imediat, reprezentantul opoziţiei. Referindu-se la acelaşi proiect de lege, el aduce dovezi din care rezultă că proiectul de lege propus nu trebuie aprobat: găseşte deficienţe în elaborarea legii, sesizează că legea propusă face discriminări între diferite categorii de cetăţeni, observă că aplicarea ei poate duce la degradarea unor sectoare ale vieţii economico-sociale.

Scriitorul X, un prolific creator de romane inspirate din viaţa cotidiană, a produs o nouă carte. Cum e şi firesc, aşteaptă reacţiile criticii literare cu speranţa că acestea vor fi favorabile cărţii. Într-o revistă literară, criticul Y abundă în aprecieri favorabile: cartea creionează personaje tipice, acţiunea e bine închegată, sunt puse în evidenţă cu măiestrie diferite situaţii psihologice, e de descoperit o subtilă tensiune ideatică dincolo de descrierile evenimenţiale etc. Concluzia: o nouă apariţie remarcabilă şi un nou fundament la gloria literară a lui X. Într-o altă revistă literară, criticul Z este neîndurător: descoperă destule inspiraţii nemărturisite din scriitura unui clasic, un stil greoi şi preţios face de multe ori lectura dificilă, destule locuri comune din scrierile anterioare rămân prezente şi în acest nou roman al scriitorului. Concluzia: romanul rămâne în aceeaşi sferă a mediocrităţii preţioase, agasantă de multe ori şi care trebuie semnalată şi celorlalţi.

Exemplele de acest fel se regăsesc în toate domeniile: filosofie, politică, economie, viaţa culturală, ziaristică etc. În fiecare caz în parte, participanţii la relaţia argumentativă întemeiază una şi aceeaşi teză: proiectul de lege propus spre aprobare (politicianul şi

opozantul său) sau valoarea romanului scriitorului X care tocmai a apărut în librării (criticul Y şi criticul Z). Ceea ce-i deosebeşte pe cei doi, în fiecare caz în parte, este *poziţia* (atitudinea) faţă de teză: unul aduce argumente în favoarea tezei, celălalt aduce argumente împotriva tezei. Primul se află pe poziţia *susţinerii tezei*, în timp ce al doilea se află pe poziţia *respingerii tezei*. Aceste poziţii diferite ale participanţilor la o relaţie argumentativă în raport cu teza se regăsesc şi în multe alte situaţii: în dezbaterile televizate, în situaţiile de acuzare şi apărare din tribunale, în procesele literare pe care uneori profesorul de literatură le utilizează ca metodă didactică, în diferite situaţii ale relaţiilor internaţionale.

Putem conchide că argumentarea, ca act de întemeiere a unei teze cu ajutorul raţionamentelor, are două dimensiuni: *susţinerea* şi *respingerea*. Încă Aristotel a subliniat această dublă intenţionalitate a oricărei argumentări: „Scopul tratatului nostru este de a găsi o metodă prin care putem argumenta despre orice problemă propusă, pornind de la propoziţii probabile şi prin care putem evita de a cădea în contradicţie când trebuie să apărăm o argumentare" (*Topica*, I, 1, 100a). Să reţinem următorul fragment din Creangă:

> „Ţine, frate, partea dumitale şi fă ce vrei cu dânsa. Ai avut două pâni întregi, doi lei ţi se cuvin. Şi mie îmi opresc trei lei, fiindcă am avut trei pâni întregi, şi tot ca ale tale de mari, după cum ştii.
>
> – Cum aşa? zise celălalt cu despreţ: pentru ce numai doi lei şi nu doi şi jumătate, partea dreaptă ce ni se cuvine fiecăruia?" (Ion Creangă, „Cinci pâni", în *Amintiri, poveşti, povestiri*, Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1977, p. 332).

Primul dintre drumeţi susţine şi argumentează o teză („Trebuie să primeşti de la străin doi lei"), în timp ce al doilea respinge teza interlocutorului său şi argumentează o teză opusă („Trebuie să primesc de la străin doi lei şi jumătate").

Dacă un interlocutor susţine teza argumentării, iar altul o respinge, argumentarea are un *caracter polemic*. Această intenţie polemică – caracteristică pentru orice argumentare – poate să nu se manifeste în fapt. Să presupunem că profesorul argumentează în faţa elevului o teză. Acesta din urmă nu respinge teza argumentată. Intenţia polemică a argumentării nu se manifestă în fapt. Dacă elevul aduce argumente împotriva tezei, atunci caracterul polemic îşi face simţită prezenţa. Dacă toţi parlamentarii ar fi de acord cu argumentele aduse de politician în sprijinul proiectului de lege, atunci intenţia polemică nu s-ar materializa, dacă toţi criticii ar fi favorabili romanului scriitorului X, atunci s-ar stinge orice polemică pe acest subiect, dacă toţi filosofii ar fi fost de acord asupra problemelor fundamentale ale demersului lor reflexiv, atunci omenirea ar fi fost scutită de secole şi milenii de dispute filosofice care au ajuns până la noi şi se manifestă şi astăzi cu destulă intensitate. Dar lucrurile nu stau şi nu pot sta într-o asemenea manieră. De cele mai multe ori, argumentarea se manifestă ca o confruntare între argumentele favorabile (susţineri) şi argumentele defavorabile (respingeri). În funcţie de forţa de întemeiere a acestor argumente, teza va fi acceptată sau nu. Această confruntare între argumentele susţinerii şi argumentele respingerii unei teze constituie un cadru dintre cele mai favorabile pentru descoperirea şi impunerea adevărului. Este, în fapt, pariul câştigat al lui Socrate, aşa cum îl descoperim în dialogurile platoniciene.

Prezenţa reală a celor două dimensiuni ale argumentării dă naştere caracterului polemic al acestui demers discursiv. Caracterul polemic declarat are o serie de influenţe asupra manifestării, structurării şi rezultatelor relaţiei de argumentare. În primul rând,

caracterul polemic asigură *autocenzura demersului argumentativ* pentru fiecare dintre părţile angajate într-o astfel de relaţie dialogică. Ştiind că adversarul cu care te confruntă stă mereu la pândă pentru a descoperi eventualele erori de argumentare, inconsistenţa probelor, o organizare defectuoasă a lor în vederea respingerii tezei sau a obiecţiilor care i se fac la teza susţinută, fiecare parte va fi mult mai atentă şi circumspectă cu argumentele formulate şi cu critica la adresa lor în raport cu situaţiile în care argumentarea este oratorică şi nu întâmpină – cel puţin direct – obiecţiile auditoriului. Aceasta şi pentru că, într-o argumentare de tip polemic, funcţionează principiul libertăţii maximale: fiecare participant la relaţia de argumentare poate să critice orice punct de vedere avansat, indiferent că acesta e avansat în calitate de teză a argumentării sau de probă care vine să susţină teza argumentării. În aceste condiţii, atitudinea critică este mult mai pronunţată la fiecare dintre părţi, ceea ce este un câştig semnificativ pentru corectitudinea şi eficacitatea argumentării.

În al doilea rând, caracterul polemic asigură *dimensiunea spectaculară* a unei argumentări. Până la urmă, argumentarea este şi rămâne o „punere în scenă" a situaţiei discursive în care, chiar dacă argumentele sunt şi rămân cele mai importante, nu se poate spune că partea de spectacol este complet anulată. Mai ales în cazul când polemicile beneficiază de suportul mijloacelor de comunicare în masă (în special televiziunea) care asigură relaţia directă a situaţiei de argumentare cu un public mult mai larg decât cel obişnuit. Dezbaterile politice (mai ales în timpul campaniilor electorale) sunt spectacole în toată regula, în care „regia" pare să depăşească în importanţă producerea de argumente. În astfel de situaţii, adesea argumentările pălesc în favoarea unor puneri în scenă de mari dimensiuni care rivalizează cu spectacolele hollywoodiene şi la care participă toate starurile ce ar putea stoarce un vot în plus[39]! Chiar dacă nu la acelaşi nivel cu dezbaterile politice, polemicile literare au şi ele o dimensiune de spectacol, ca şi dezbaterile din tribunale.

Caracterul polemic al argumentării asigură acesteia statutul de *domeniu al conflictului*, al luptei discursive care se duce între adversari. E adevărat, conflict de idei, de argumente, dar care are toate ingredientele unui conflict[40]. Să nu uităm că etimologia termenului „polemică" duce cu gândul la război („polemos")[41]. Ca în orice conflict, şi

39. America pare a fi campioană în acest sens, având şi toată logistica la îndemână, staruri ale muzicii şi filmului (Arnold Schwarzenegger, Barbra Streisand etc.) participând intens la ultimele campanii electorale. Dar nici Europa nu pare reţinută în această privinţă. De exemplu, la campania lui Chirac din 1988 au lucrat: comandantul Cousteau, vulcanologul Haroun Tazieff, profesorul Léon Schwarzenberg (pentru problemele societăţii), Anne Sinclair, Patrick Sébastien, Bernard Pivot (pentru problemele de media), Philippe Noiret, Jean-Paul Belmondo, Robert Hassein (pentru spectacol) (*cf.* Thierry Saussez, *Nous sommes ici par la volonté des Médias*, Robert Laffont, Paris, 1990, p. 37). În condiţiile în care se vorbeşte astăzi despre o *argumentare publicitară* (Jean-Michel Adam, Marc Bonhomme, *L'argumentation publicitaire. Rhétorique de l'éloge et de la persuasion*, Nathan, Paris, 1997) sau de *argumentele seducătorului* (Herman Parret, „Les arguments du séducteur", în *L'argumentation*, Mardaga, Liège, 1991, pp. 195-213), este cât se poate de clar că lumea spectacularului a pătruns în cea a raţionalului!

40. Analize semnificative asupra dezbaterilor publice în societăţile est-europene la Thomas Kane, „Public Argument and Civil Society: The Cold War Legacy as a Barrier to Deliberative Politics", în *Argumentation. An International Journal on Reasoning*, 15, Kluwer Academic Publishers, 2001, pp. 107-115.

41. Pierre Oléron, „Sur l'argumentation polémique", în *Argumentation et rhétorique* (II), Hermès, 16, CNRS Éditions, Paris, 1995, pp. 15-27.

în domeniul argumentării polemice rezultatele pot fi, de multe ori, catastrofale pentru individ. În urma dezbaterilor argumentative din tribunale, o parte poate fi condamnată la moarte sau, dacă nu, oricum destinul ei se poate schimba în mod radical. Rezultate dramatice pot avea uneori polemicile politice. Oléron ne readuce în memorie exemplul tragic al fostului prim-ministru francez, Pierre Bérégovoy. Polemicile literare pot schimba complet traiectoria unui scriitor etc. Este vorba, fără îndoială, despre situaţiile indezirabile în care cuvântul ucide[42].

În al patrulea rând, argumentarea polemică poate fi considerată drept un *domeniu al jocului*, la care omul face adesea apel pentru a intra în relaţie cu ceilalţi. Jean Largeault a subliniat explicit acest fapt mai puţin obişnuit pentru o teorie în care raţionalitatea este omniprezentă: „A argumenta înseamnă mai întâi un joc. În jocuri, omul se interesează de strategiile câştigătoare. Adevărul se impune pe termen lung, chiar în lumea acţiunilor utilitare. Când adevărul nu este prezent imediat, sub forma intuiţiei, se caută mijloace sigure care permit atingerea acestui scop pe o cale ocolită. Se va remarca în curând că anumite moduri de a argumenta conduc uneori la concluzii adevărate, alteori la concluzii false şi că altele, din puncte de plecare adevărate, ajung întotdeauna la concluzii adevărate"[43]. Argumentarea este un „joc de limbaj", construit după toate normele şi exigenţele jocului cu roluri: are reguli ale jocului (obsesia acelora care s-au ocupat de argumentare a fost şi aceea de a stabili regulile argumentării), fiecare participant trebuie să respecte regulile jocului (una dintre erorile cele mai des invocate în cazul argumentării vizează chiar nerespectarea obiectelor acordului în derularea unei intervenţii argumentative), există, ca în orice joc, învingători şi învinşi (este considerat învingător cel care, prin probele aduse, reuşeşte să convingă adversarul să renunţe la teza proprie şi să o susţină pe aceea propusă lui prin argumentare).

Din evidenţierea dublei dimensionări a argumentării (ca susţinere şi ca respingere), precum şi din sublinierea efectului imediat al acestei duble dimensionări – caracterul polemic al argumentării – rezultă consecinţe importante cu privire la natura propoziţiei care poate îndeplini rolul de teză într-o argumentare. Dacă manifestarea practică a unei argumentări angajează, pe de o parte, argumente care susţin o teză şi, pe de altă parte, argumente care resping teza, înseamnă că nu orice propoziţie poate îndeplini rolul de teză într-o argumentare, ci numai acelea ce pot fi susţinute sau respinse, adică acelea ce pot fi declarate deopotrivă adevărate sau false fără ca astfel să cădem în contradicţie.

Prin urmare, în baza acestui criteriu (calitatea propoziţiei de a fi declarată fie adevărată, fie falsă, dar neapărat să existe posibilitatea pentru ambele situaţii) o seamă de propoziţii nu vor putea să se afle vreodată în postura de teze ale argumentării. De ce?

---

42. O interesantă distincţie între *disputele reale* („real disputes": „o dispută este considerată reală când o parte crede că o anumită propoziţie este adevărată, în timp ce altă parte consideră această propoziţie drept falsă. Disputele reale apar atunci când există cu adevărat o diferenţă de opinie în ceea ce priveşte o problemă sau un fapt") şi *disputele verbale* („verbal disputes": „disputele verbale, pe de altă parte, apar atunci când o parte crede că o anumită propoziţie este adevărată, în timp ce cealaltă parte crede că o altă propoziţie este falsă. Mai degrabă decât o diferenţă de opinie asupra unei singure propoziţii, există un punct de vedere diferit asupra a ceea ce este pus în discuţie") trimite şi la „agresivitatea cuvântului" („the word agression"), întâlnită mai ales în relaţiile internaţionale (S. Morris Engel, „Verbal disputes", în *With Good Reason. An Introduction to Informal Fallacies*, St. Martin's Press, New York, 1976, pp. 30-33).

43. Jean Largeault, *La logique*, PUF, Paris, 1993, p. 3.

Pentru că ele, nesupunându-se accesului alethic egal pentru cele două situaţii (adevărat sau fals), nu pot asigura cadrul adecvat susţinerilor şi respingerilor, aşa cum este normal într-o argumentare. Care vor fi aceste excepţii? În primul rând, toate propoziţiile care sunt adevărate indiferent de context (propoziţiile identic adevărate sau tautologiile). Ele nu se vor putea afla în postura de teze ale argumentării pentru că, fiind universal adevărate, nu vor putea fi, în mod normal, respinse de nimeni. Or, dacă o propoziţie nu are măcar şansa să fie respinsă, ea nu poate să fie supusă argumentării.

În clasa propoziţiilor universal-adevărate deosebim două categorii. Unele propoziţii sunt întotdeauna adevărate deoarece ele sunt purtătoare ale unui *adevăr logic* (adevăr formal), în sensul că adevărul lor derivă din legile structurării gândirii raţional-corecte. Propoziţia:

„Orice obiect trebuie introdus într-o clasă de obiecte",

pe care o analizează Ion Petrovici în cursul său de logică, este o propoziţie întotdeauna adevărată tocmai pentru că mintea omenească este astfel structurată încât are tendinţa de a ordona fiecare obiect într-o clasă de obiecte. Ea este o propoziţie care nu poate fi respinsă fiindcă, în mod normal, toată lumea o consideră o propoziţie adevărată. Excepţiile, dacă ar fi, s-ar datora fie necunoaşterii, fie unei funcţionări deformate a gândirii. La fel propoziţia:

„Afară plouă sau nu plouă"

este o propoziţie întotdeauna adevărată (lege logică: principiul terţului exclus), una care nu poate fi respinsă pentru că, în mod normal, este considerată o propoziţie adevărată. Cum spunea Wittgenstein, astfel de propoziţii spun un singur lucru despre realitate: nimic! Şi ele nu spun nimic despre realitate tocmai pentru că spun totul, adică pentru că acoperă toate lumile posibile. Or, dacă nu spun nimic cu privire la realitate, iar adevărul lor este dedus, o dată pentru totdeauna, printr-un simplu calcul de adevăr, atunci este cât se poate de clar că ele nu pot face obiectul argumentării, care este, prin excelenţă, un domeniu al practicii discursive reale. Într-adevăr, dacă afirmăm că „orice obiect trebuie introdus într-o clasă de obiecte", noi nu spunem nimic cu privire la realitatea obiectului, după cum dacă facem afirmaţia „Afară plouă sau nu plouă", ea nu are nimic comun cu o descripţie a realităţii.

Alte propoziţii sunt considerate întotdeauna adevărate nu pe criterii logico-formale, ci pe criterii de ordin material-contextual. Ele sunt purtătoare ale unui *adevăr material.* Propoziţia:

„Napoleon a învins la Austerlitz"

este considerată o propoziţie adevărată pe criterii faptic-materiale (s-a constatat că armatele lui Napoleon au zdrobit armatele Rusiei, Austriei şi Prusiei, acestea din urmă s-au retras, pacea a fost cerută de Rusia, Austria şi Prusia, condiţiile de pace au fost impuse de Franţa, toate acestea fiind semne ale unui învingător). În consecinţă, o asemenea propoziţie nu este în general respinsă, întrucât toată lumea o consideră adevărată în virtutea datelor cunoaşterii istorice cu privire la faptele petrecute la Austerlitz. Există o deosebire fundamentală între natura caracterului adevărat al propoziţiilor logic-adevărate şi natura caracterului adevărat al propoziţiilor material-adevărate.

Primele sunt adevărate în absolut sau, într-o terminologie promovată de logica modernă, în toate *lumile posibile*, cele din urmă în cadrele de referinţă pentru care s-a determinat faptic adevărul, deci nu în toate lumile posibile. Propoziţia „Napoleon a învins la Austerlitz" este adevărată în următoarele condiţii (pentru care, de fapt, s-a şi stabilit caracterul ei adevărat): în baza documentelor existente cu privire la bătălia de la Austerlitz (dacă, prin absurd, s-ar descoperi documente noi din care ar rezulta că Napoleon a pierdut bătălia de la Austerlitz, atunci propoziţia în cauză ar fi considerată falsă) şi în baza unui înţeles comun al termenului de „învingător": cel care nimiceşte armatele duşmane este considerat învingător (se poate ca, într-o altă lume posibilă, regula jocului să fie alta!).

O a doua clasă de propoziţii care nu pot îndeplini rolul de teze ale argumentării este cea a propoziţiilor întotdeauna false (contradicţiile). Fiind întotdeauna false, ele nu pot, în mod normal, să fie susţinute de interlocutori. Nu se poate realiza, în acest caz, dimensiunea susţinerii. Şi aici putem distinge cele două grupe: grupa propoziţiilor logic-false (falsitatea lor rezultă din încălcarea legilor gândirii corecte) şi grupa propoziţiilor material-false (falsitatea lor ţine de analize faptic-contextuale). Propoziţia:

„Afară plouă şi nu plouă"

este o propoziţie logic-falsă, fiindcă ea încalcă un principiu elementar al gândirii corecte (principiul noncontradicţiei). Propoziţia:

„Napoleon a învins la Trafalgar"

este o propoziţie material-falsă, fiindcă falsitatea ei este dovedită prin probe ce ţin de analiza faptică a realităţii. Remarca făcută în legătură cu diferenţa dintre natura adevărului propoziţiilor logic-adevărate şi propoziţiilor faptic-adevărate rămâne valabilă şi pentru propoziţiile logic-false în raport cu cele material-false.

Să subliniem că dacă, de exemplu, propoziţia „Napoleon a învins la Austerlitz" ar fi susţinută în calitate de teză a argumentării de către un locutor, iar interlocutorul său ar respinge această teză, ar însemna că acesta din urmă susţine teza „Napoleon nu a învins la Austerlitz" (fiindcă a treia posibilitate nu există) şi astfel argumentarea ar conţine o contradicţie: sunt admise ca adevărate propoziţiile „Napoleon a învins la Austerlitz" şi „Napoleon nu a învins la Austerlitz". Rămân deci ca material pentru construcţia tezelor argumentării doar acele propoziţii care pot fi uneori adevărate, alteori false. Propoziţia:

„Virtutea poate fi cunoscută"

poate constitui fără nici o reţinere o teză a argumentării, fiindcă pot fi aduse destule argumente atât pentru susţinerea tezei, cât şi pentru respingerea ei, fără ca mintea omenească să resimtă vreo contradicţie în actul argumentării. Ca regulă, pot fi asumate drept teze ale argumentării acele propoziţii care nu sunt determinate, o dată pentru totdeauna, fie ca adevărate, fie ca false. Aristotel le numeşte *premise dialectice*.

Aplicaţia 5

Să urmărim fragmentul următor dintr-un dialog platonician:

„Hermogenes: Iată, Socrate, după Cratylos, ar exista în chip firesc, pentru fiecare dintre realităţi, o dreaptă potrivire a numelui, iar numele nu ar fi aceea ce unii denumesc aşa prin convenţie, invocând o parte din vorbirea lor, ci s-ar fi produs în chip firesc o dreaptă potrivire a numelor (...).

Socrate: O veche zicală spune, o, Hermogenes, (...) că «sunt tare grele cele frumoase», atunci când e vorba să le afli seama; şi, într-adevăr, nici cu privire la nume nu se întâmplă să fie o învăţătură prea uşoară (...), aşa încât e necesar ca, întovărăşindu-ne, să vedem dacă ele stau fie cum spui tu, fie cum spune el.

Hermogenes: La drept vorbind eu însumi şi încă adesea, Socrate, am stat de vorbă cu el şi cu mulţi alţii, dar nu mă pot lăsa convins că dreapta potrivire a numelui ar fi altceva decât convenţie şi acord. Într-adevăr, eu cred că numele pe care-l dă cineva unui lucru, acela şi este cel potrivit. Iar dacă îl schimbă apoi cu un altul şi nu-l mai foloseşte pe cel vechi, următorul nu este mai puţin potrivit decât primul... Căci nici un nume nu s-a ivit pentru nici un lucru în chip firesc, ci doar prin legea şi deprinderea celor ce obişnuiesc să dea nume" (Platon, *Cratylos* în *Opere*, vol. III, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, pp. 251-252).

(a) Să se determine dimensiunile argumentării în acest fragment.
(b) Să se explice natura dialectică a tezei prin prisma conceptului de adevăr.
(c) Caracterul polemic al fragmentului presupune faptul că fiecare participant are propria teză pe care o susţine. Identificaţi cele două teze contrarii susţinute de personajele dialogului.
(d) În conformitate cu exigenţele de posibilitate ale unei argumentări, consideraţi că argumentarea lui Socrate este, în această secvenţă, una reală sau doar aparentă? Explicaţi şi comentaţi răspunsul.

Aplicaţia 6

Fie următorul fragment:

„Profesorul cel mai distins la disciplinele filosofice era Reininger, un fel de Rădulescu-Motru, cu care Blaga şi-a dat examenul de doctorat. Propunea un curs despre filosofia lui Friedrich Nietzsche. L-am ascultat aproape tot. Dar, în definitiv, ce mă interesa pe mine Nietzsche? Îi citisem aproape toate cărţile încă de la Bucureşti, în franţuzeşte. La Viena citeam «Also sprach Zarathustra». Fără îndoială, un mare stilist, poate cel mai mare stilist din literatura germană. Frază de oţel încrustat cu diamante. Spiritul cititorului saltă ca pe arcuri, aruncat din propoziţiune în propoziţiune, din aforism în aforism, dintr-o imagine într-alta. Cântecul de noapte, cel cu fântânile, l-am citit împreună cu o domnişoară, studentă la medicină, care va fi în curând tovarăşa mea de viaţă. Ce poem superb! Dar concepţia lui? Supraomul! O biată platitudine darwinistă! Sună aşa de vechi şi atât de perimat! Supraomul lui Nietzsche e azi un biet pensionar, care suferă de podagră şi şi-a comandat coşciugul. Suntem nevoiţi să ne ocupăm încă de el fiindcă tatăl său, mare poet, l-a îmbrăcat cu toga lui Apollo şi i-a pus pe cap coiful lui Siegfried... Profesorul Reininger citea prelegerea cu un anume prozaism didactic în intonaţie. Prin ferestrele deschise năvălea suflul primăverii. Şi, deodată, un sturz a început să fluiere din grădina interioară a Universităţii. Mi s-a părut că e de acord cu mine: nici lui nu-i place filosofia lui Nietzsche, pe care a auzit-o prin fereastra deschisă. Şi acum, fluieră să ies afară" (Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre*, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, pp. 173-174).

(a) Analizaţi caracterul intenţional-orientat al argumentării, având ca obiect de investigaţie fragmentul propus din Nichifor Crainic.

(b) Delimitaţi componentele structurale ale acestei argumentări şi identificaţi elementele constructive ale fiecărei componente în parte.
(c) Este secvenţa discursivă dată o argumentare de tip polemic sau una de tip oratoric? Argumentaţi răspunsul.
(d) Construiţi un demers argumentativ care să susţină o teză opusă celei susţinute prin fragmentul dat.

Aplicaţia 7

Propunem următoarea secvenţă discursivă:

„În chipul acesta am înţeles oarecum cauza tragediei lui Ladima... Din pricina sărăciei nu putea să meargă în aceeaşi lume cu femeia pe care (oribil cuvânt) o iubea, şi atunci era cu neputinţă să exercite vreun control... Toate datele îi scăpau... Ea, care era totul pentru el, pleca gătită şi venea din oraş, cum ar fi mers într-o cetate nepermisă lui, de unde s-ar fi întors spunând ce vrea şi cât vrea să spuie...El era nevoit să creadă şi imaginaţia lui, necontrazisă de nici un incident al realităţii, putea să vadă o Emilie plină de mister. Dacă nu vezi cotidianul unui om, ci numai cum apare pe catedră, nu poţi niciodată să-l cunoşti. Construieşti numai o figură de profesor... Cotidianul Emiliei nu era, cum s-ar părea, sufrageria cu Valeria, unde ea cobora oarecum ca o prinţesă, ci patul ei plin de atâtea mistere, după-amiezile şi serile cu supeuri, o lume cu care el nu avea mai mult contact decât are călătorul de pe scara vagonului de clasa a treia cu vagonul restaurant, sclipitor de lumină şi tacâmuri, în cuprinsul de lemn lăcuit al căruia evoluează (deşi doar la al şaptelea vagon) o lume absolut inaccesibilă, mai distanţată decât toate distanţele de parcurs la clasa a treia, în cuprinsul întregii ţări" (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1987, pp. 116-117).

(a) Să se identifice cele două dimensiuni ale argumentării în textul de faţă.
(b) Pornind de la presupoziţia că, în acest text, dimensiunea susţinerii este explicită, să se arate care este teza susţinută de autor.
(c) Identificaţi tipurile de predicabile folosite pentru construcţia acestei secvenţe discursive.

3. Indicatorii argumentativi în practica discursivă

Argumentarea este actul de întemeiere a unei teze cu ajutorul raţionamentelor pentru un anumit interlocutor. Acesta din urmă ia cunoştinţă de argumentarea care i se propune prin intermediul *limbajului natural*. Receptorul înţelege, acceptă şi asumă premisele care susţin teza şi, dacă acestea constituie pentru el argumente puternice, atunci va considera teza argumentării drept adevărată. Cum ne dăm seama, în situaţii concrete de dovedire a unei teze, că avem de-a face cu o argumentare, şi nu cu alte forme de discurs, precum descrierea, explicaţia sau naraţiunea? Prin prezenţa şi identificarea anumitor cuvinte utilizate în limbajul curent, care au rolul de a semnala interlocutorului relaţia de întemeiere. Astfel de cuvinte poartă numele de *indicatori ai argumentării* sau *mărci ale argumentării*.

3.1. Sistematica mărcilor argumentării

Cum am putut constata, orice argumentare se compune din ansamblul *argumentelor* (probelor) şi *teza* (concluzia) care se susţine cu ajutorul lor. Argumentele sau probele, concretizate la nivelul discursului argumentativ în *propoziţii argumentative*, sunt în

anumite relaţii unele cu altele, relaţii în baza cărora teza (concluzia) este consecinţa necesară a propoziţiilor argumentative (dacă propoziţiile argumentative sunt adevărate, atunci teza poate fi susţinută ca adevărată) sau, dimpotrivă, este în raport de opoziţie cu propoziţiile argumentative (dacă propoziţiile argumentative sunt adevărate, atunci teza poate fi susţinută ca falsă). Când relaţiile dintre propoziţiile argumentative şi teză sunt de condiţionare, avem de-a face cu susţinerea tezei, când aceste relaţii sunt de opoziţie, avem de-a face cu respingerea tezei. Aceste relaţii dintre argumente (propoziţii argumentative) apar marcate în discursul argumentativ prin cuvinte sau sintagme specifice, care semnalează ce fel de relaţie logică există între argumentele propuse în vederea susţinerii sau respingerii tezei. Ele indică *modurile de juxtapunere a probelor* în cadrul unei argumentări, motiv pentru care convenim să le numim *indicatori ai juxtapunerii argumentelor.*

Punerea în situaţii de cooperare (pozitivă sau negativă) a argumentelor diferă, iar aceste relaţii diferite de juxtapunere se exprimă tocmai prin indicatorii respectivi. De exemplu, teza „Am întârziat la prima oră" poate fi susţinută prin juxtapunerea pozitivă a două propoziţii argumentative: „Dacă tramvaiul cu care merg se blochează, atunci întârzii la prima oră" şi „Tramvaiul cu care mergeam la şcoală s-a blocat la Universitate". Argumentarea arată astfel:

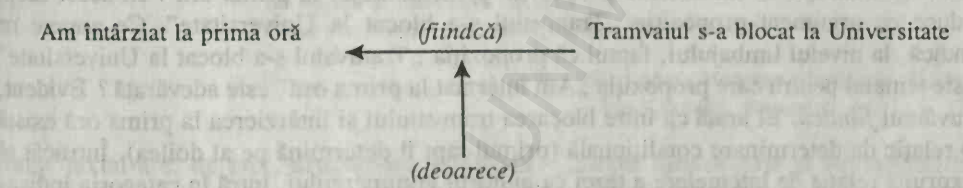

şi ea exprimă susţinerea tezei („Am întârziat la prima oră") în baza relaţiei de condiţionare suficient-necesară dintre argument („Tramvaiul s-a blocat la Universitate") şi teză („Am întârziat la prima oră"), relaţie exprimată prin *indicatorul argumentativ de juxtapunere* „dacă..., atunci". Dovedirea tezei se face numai prin coroborarea propoziţiei compuse („Dacă tramvaiul cu care merg se blochează, atunci întârzii la prima oră") cu adevărul antecedentului („Tramvaiul s-a blocat la Universitate"), coroborare care se evidenţiază prin indicatorul argumentativ de juxtapunere „şi". În limbaj natural, argumentarea evidenţiată se exprimă astfel:

„Am întârziat la prima oră *fiindcă* tramvaiul s-a blocat la Universitate *şi* dacă tramvaiul se blochează, atunci întârzii la prima oră",

exprimare ce pune mai bine în evidenţă indicatorii juxtapunerii ce apar în argumentare. În argumentarea:

„Criminalul nu a plecat pe jos *fiindcă* a fost văzut urcând într-o maşină",

destructurarea demersului întemeietor ne arată următoarele componente:

(a) Criminalul putea pleca pe jos sau cu un mijloc de transport (probă),
(b) Criminalul a fost văzut urcând într-o maşină (probă),
(c) Criminalul nu a plecat pe jos (teză),

iar argumentarea ia forma:

„Criminalul nu a plecat pe jos *fiindcă* a fost văzut urcând într-o maşină *şi* el nu putea pleca decât *sau* pe jos, *sau* cu un mijloc de transport"

în care indicatorul argumentativ de juxtapunere („sau..., sau") ne arată că cele două argumente posibile („Criminalul a plecat pe jos", „Criminalul a plecat cu un mijloc de transport") sunt în relaţie de opoziţie. Se constată cu uşurinţă că această argumentare respinge teza „Criminalul a plecat pe jos" (în virtutea faptului că susţine teza „Criminalul nu a plecat pe jos"). Evident, există o multitudine de *indicatori argumentativi ai juxtapunerii*, cărora le vom acorda o atenţie specială.

O a doua categorie de indicatori argumentativi reflectă relaţia ce se stabileşte între argumentele invocate şi teza susţinută sau respinsă. Ei pun în evidenţă faptul că anumite argumente întemeiază sau nu întemeiază o teză. Este motivul pentru care propunem să-i numim *indicatori argumentativi ai întemeierii*. Să ne imaginăm că, într-o situaţie de încălcare a regulamentului şcolar, un elev face următoarea afirmaţie în faţa dirigintelui:

„Am întârziat la prima oră *fiindcă* tramvaiul s-a blocat la Universitate".

Elevul urmăreşte să întemeieze propoziţia „Am întârziat la prima oră". În acest scop, aduce ca argument propoziţia „Tramvaiul s-a blocat la Universitate". Ce anume ne indică, la nivelul limbajului, faptul că propoziţia „Tramvaiul s-a blocat la Universitate" este temeiul pentru care propoziţia „Am întârziat la prima oră" este adevărată? Evident, cuvântul *fiindcă*. El arată că între blocarea tramvaiului şi întârzierea la prima oră există o relaţie de determinare condiţională (primul fapt îl determină pe al doilea). Întrucât el exprimă relaţia de întemeiere a tezei cu ajutorul argumentului, intră în categoria indicatorilor argumentativi de întemeiere.

În general, când întâlnim cuvântul *fiindcă* într-un text, într-o discuţie, într-o emisiune de televiziune, suntem în mare parte siguri că ne aflăm în faţa unei argumentări. Acelaşi rol este îndeplinit de cuvinte precum *deoarece* („Nu am fost la film *deoarece* a doua zi aveam examen"), *din cauză că* („Nu merg la disciplinele facultative *din cauză că* programul este foarte încărcat"), *întrucât* („Am cumpărat operele lui Rebreanu *întrucât* se cer la bacalaureat"). Analizând exemplul anterior invocat, vom observa că teza („Am întârziat la prima oră") precedă propoziţia cu rol de temei („Tramvaiul s-a blocat la Universitate"). Numim această relaţie de întemeiere *argumentare regresivă*. *Fiindcă*, *deoarece*, *din cauză că*, *întrucât* sunt consideraţi *indicatori ai întemeierii regresive*.

Să dăm o formulare nouă argumentării anterioare, de exemplu:

„Tramvaiul s-a blocat la Universitate, deci am întârziat la prima oră".

De această dată temeiul („Tramvaiul s-a blocat la Universitate") precedă teza argumentării („Am întârziat la prima oră"). Ne dăm seama de acest lucru din prezenţa cuvântului *deci*. El ne avertizează discret că faptul întârzierii este urmarea firească a faptului blocării tramvaiului; aşadar, propoziţiile care exprimă aceste fapte se întemeiază în ordinea arătată. *Deci* îndeplineşte aici aceeaşi funcţie de *indicator al întemeierii argumentării*. Deoarece argumentarea se desfăşoară de la temei la teză, o vom numi *argumentare progresivă*, iar cuvântul *deci* va fi considerat un *indicator al argumentării progresive*. Acelaşi rol este îndeplinit şi de alte cuvinte ale limbajului natural: *prin urmare* („Ai săvârşit

fapte urâte, *prin urmare* suportă blamul colegilor"), *aşadar* („Nu ne-ai scris, *aşadar* nu am putut să-ţi răspundem"), *în consecinţă* („Ai distrus mobilierul, *în consecinţă* trebuie să-l plăteşti").

Indicatorii argumentativi sunt *semnele exterioare*, aspectele perceptibile ale unei relaţii de întemeiere. Ei încearcă să pună în evidenţă, cât mai fidel posibil, ce se întâmplă cu ideile noastre atunci când argumentăm. Ideile se susţin sau se resping reciproc, pot fi indiferente una faţă de alta, şi aceste fapte sunt exprimate prin intermediul indicatorilor argumentării. Din „perceperea" acestor indicatori putem să ne dăm seama cu destulă uşurinţă dacă avem de-a face cu o argumentare, dacă argumentarea susţine sau respinge o teză, dacă traiectul ei este progresiv sau regresiv. Dar limbajul nu este întotdeauna expresia fidelă a ceea ce se întâmplă în gândire. De aici, posibilitatea erorilor de determinare: uneori putem descoperi prezenţa unui indicator al argumentării de forma *fiindcă* (sau celelalte forme evidenţiate) care să nu exprime, din punct de vedere logic, o argumentare. Alteori indicatorul lipseşte, dar secvenţa discursivă este o argumentare, ca în următorul fragment:

„Dar legea ni-i deşartă şi străină
Când viaţa-n noi cu greu se mai anină,
Iar datina şi mila sunt deşarte
Când soru-mea-i flămândă, bolnavă şi pe moarte"

(N. Labiş, *Moartea căprioarei*, Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1983, p. 111)

unde textul are, de fapt, următoarea înfăţişare: „Legea este deşartă şi străină *fiindcă* viaţa în noi cu greu se mai anină..." etc. De aceea, identificarea argumentării se face şi prin sesizarea mărcii sale lingvistice, dar şi printr-un proces de analiză logică a întemeierii.

3.2. Indicatori argumentativi ai juxtapunerii

Ne propunem să analizăm câteva aspecte care ţin de cele două categorii de indicatori ai argumentării, deoarece ei au un rol esenţial în a ne spune – cel puţin cu aproximaţie – cum se poartă argumentarea (indicatorii juxtapunerii argumentelor) şi care este dimensiunea argumentării: susţinere sau respingere (indicatorii întemeierii tezei). Asupra acestor aspecte se opresc acei cercetători care investighează cu precădere latura lingvistic-expresivă a argumentării, raportul dintre articulaţiile logice ale întemeierii şi exprimarea lor mai mult sau mai puţin fidelă în cadrele limbajului natural.

În general vorbind, indicatorii juxtapunerii argumentelor exprimă în limbaj natural relaţiile logice de condiţionare sau de opoziţie dintre argumentele care se aduc în vederea susţinerii sau respingerii tezei. În definitiv, noi putem deduce o concluzie într-un raţionament sau putem întemeia o teză într-o argumentare numai în virtutea faptului că premisele (în cazul raţionamentului) sau probele (în cazul argumentării) sunt în anumite relaţii de condiţionare sau de opoziţie, pentru că juxtapunerea lor (punerea lor împreună) se face în spaţiul restricţiilor impuse de astfel de relaţii. Putem să susţinem ca adevărată concluzia „Callias este muritor" în virtutea relaţiei de condiţionare suficient-necesară dintre propoziţiile „Toţi oamenii sunt muritori" şi „Callias este muritor", relaţie bazată

pe constatarea adevărului propoziţiei „Callias este om" („dictum de omni et nullo"). În virtutea aceluiaşi tip de relaţie putem să argumentăm teza „Callias este muritor":

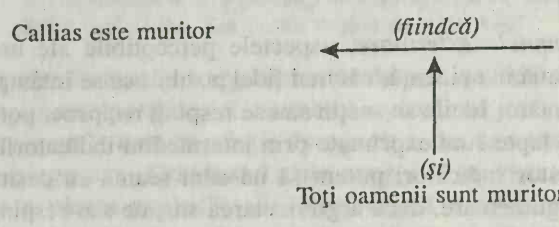

Deoarece juxtapunerea reflectă o „cooperare pozitivă" între aceste propoziţii, se poate susţine teza „Callias este muritor" ca o propoziţie adevărată. Dacă juxtapunerea argumentelor ar exprima o „cooperare negativă", atunci firește că teza nu ar mai putea fi susţinută, ci ar trebui respinsă (prin susţinerea contrarei sau contradictoriei sale), ca în exemplul:

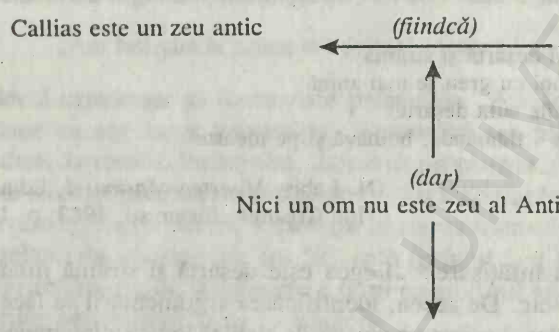

În baza normei „Nici un om nu este zeu al Antichităţii", între argumentul „Callias este om" şi teza „Callias este un zeu al Antichităţii" există o relaţie de opoziţie (opoziţie contrară), care ne atrage atenţia că propoziţiile „Callias este om" şi „Callias este un zeu al Antichităţii" nu pot fi adevărate împreună (cerinţa principiului noncontradicţiei). Or, dacă ne este dată propoziţia „Callias este om" ca adevărată, atunci propoziţia „Callias este un zeu al Antichităţii" este falsă. Ea trebuie deci respinsă ca teză a argumentării, ceea ce se întâmplă de fapt în demersul pe care l-am invocat anterior.

De altfel, Willard Van Orman Quine, care concepe limbajul drept primordial în analiza logică, subliniază, în prefaţa unui manual de logică apărut în 1941, că „scopul acestei cărţi a fost acela de a face mai inteligibile construcţiile logice de bază şi raţionamentele implicate în limbajul uzual"[44] şi procedează, în consecinţă, la analize pertinente asupra unor expresii din limbajul natural care contribuie la exteriorizarea acestor raţionamente. Aspectul este, desigur, mai bine pus în evidenţă în *Word and Object* (1960), în capitolul privind traducerea şi semnificarea: „Acum, raportându-ne la asentiment sau la lipsa de asentiment, putem să stabilim criterii semantice pentru funcţiile

44. W.V.O. Quine, *Elementary Logic*, Harper & Row, New York, 1965; trad. fr., *Logique élémentaire*, Armand Colin, Paris, 1972, p. 20.

de adevăr; adică criterii pentru a determina dacă o expresie dată a dialectului indigen trebuie să fie considerată ca exprimând funcţia de adevăr în discuţie. Criteriul semantic al negaţiei este că ea schimbă orice propoziţie care ar fi de natură să determine asentimentul într-o alta, care ar incita la lipsă de asentiment, şi viceversa. Acela al conjuncţiei este că ea produce compuşi (cu condiţia ca propoziţiile componente să fie elementare) cărora suntem pregătiţi să le dăm întotdeauna asentimentul numai dacă suntem pregătiţi să-l dăm fiecăreia dintre componente. Cel al alternanţei este asemănător dacă schimbăm de două ori asentimentul cu lipsa de asentiment"[45]. Aşadar, semnificaţia *funcţiilor de adevăr* (negaţie, conjuncţie, disjuncţie, implicaţie etc.), care nu sunt nimic altceva decât expresia logicii moderne pentru relaţiile logice de condiţionare şi opoziţie dintre propoziţiile elementare, se determină în urma unei *traduceri* din limbajul natural în limbajul logic, în baza criteriului semantic al asentimentului sau lipsei de asentiment.

O analiză logică a ceea ce se ascunde sub învelişul lingvistic al acestor *indicatori ai juxtapunerii argumentelor* este destinată secţiunii care investighează tehnicile de argumentare (tehnicile de argumentare, ca expresie a formelor de argumentare, se fundează tocmai pe analiza relaţiilor logice dintre propoziţiile argumente). Aici ne oprim doar asupra câtorva dintre aceşti indicatori, mai des invocaţi în cercetările de specialitate. O primă instanţiere are în vedere indicatorul argumentativ *dar*. Atunci când acest cuvânt este utilizat cu funcţii argumentative (şi nu din necesităţi stilistice sau textuale), rolul său este acela de a arăta că două sau mai multe propoziţii sunt în relaţie de *opoziţie contextuală* (opoziţie în privinţa conţinutului). Fie următoarea secvenţă discursivă:

> „Totuşi Titu se simţea rău aici şi, în sinea lui, blestema clipa când s-a învoit să plece de-acasă şi să se despartă de Roza. Despărţirea aceasta îi rănise inima şi-i zdrobise chiar dragostea de viaţă. Încerca să se mângâie că în fiecare joi se va duce cu Friedman în Armadia, iar de acolo, sub pretext că vrea să-şi vadă părinţii, se va răpezi în Jidoviţa să strângă în braţe pe doamna Lang. Dar o săptămână fără Roza i se părea o veşnicie..." (Liviu Rebreanu, *Ion*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1983, p. 183).

În mod cert, textul conţine multe elemente care nu au nimic comun cu relaţia de argumentare prin care se susţine teza („Titu se simţea rău aici şi, în sinea lui, blestema clipa când s-a învoit să plece de-acasă şi să se despartă de Roza"). Dacă supunem textul „briciului lui Occam", atunci schema de raţionare este următoarea:

I. (1) Titu nu poate să fie şi cu Roza, *dar* şi cu dna Lang
(2) Titu este cu dna Lang
(3) Deci: Titu nu este cu Roza

II. (4) Titu se simte bine numai cu Roza
(5) Titu nu este cu Roza
(6) Deci: Titu nu se simte bine (= Titu se simte rău)

şi ea ne arată întreaga relaţie de întemeiere a tezei („Titu se simţea rău aici şi, în sinea lui, blestema clipa când s-a învoit să plece de-acasă şi să se despartă de Roza"). Argumentele care susţin teza sunt două: „Titu poate să fie cu Roza" şi „Titu poate să fie cu dna Lang". Ele sunt în relaţie de contrarietate (nu pot fi ambele adevărate, dar pot fi

45. W.V.O. Quine, *Word and Object*, The MIT Press, 1960; trad. fr., *Le mot et la chose*, Flammarion, Paris, 1977, p. 98.

ambele false: Titu poate să nu fie nici cu Roza, nici cu dna Lang). Această relaţie de opoziţie contrară este pusă în evidenţă de indicatorul argumentativ *dar*. Juxtapunerea celor două argumente într-o situaţie de argumentare arată astfel:

„Titu poate să fie cu dna Lang, *dar* nu şi cu Roza".

Acest indicator („dar"), care introduce aici o propoziţie negativă, ne arată faptul că o teză de forma „Titu este cu Roza" trebuie respinsă (pentru că este adevărată propoziţia „Titu este cu dna Lang", care este în relaţie de contrarietate cu propoziţia „Titu e cu Roza"). Aici *dar* e un *indicator al opoziţiei contrare* dintre argumente.

Alteori *dar* joacă rolul de *indicator al opoziţiei contradictorii* dintre argumente. În această postură, el îndeplineşte şi funcţiile contrarietăţii (două argumente contrare nu pot fi admise în acelaşi timp şi sub acelaşi raport), precum şi pe cele ale subcontrarietăţii (două argumente subcontrare nu pot fi ambele respinse în acelaşi timp şi sub acelaşi raport). Evident că, pe schema de raţionare a relaţiei de contradicţie dintre două propoziţii, se pot dezvolta forme de argumentare multiple:

(1) a, dar nu b a	(2) nu a, dar b b	(3) nu a, dar b nu a	(4) nu b, dar a nu b
deci: nu b	deci: nu a	deci: b	deci: a

ca în următorul exemplu care ilustrează forma (2):

„Un partid poate să nu reprezinte o clasă socială, dar atunci trebuie să reprezinte o tradiţie, o aspiraţie. În Franţa este un astfel de partid, care nu o să ajungă niciodată la putere, partidul bonapartist. Nu numai bătrâni, dar şi tineri sunt în partidul acesta. Tradiţia napoleoniană trăieşte acolo încă în inimi; când nu este un Napoleon de sânge, se găseşte măcar un Boulanger. E ceva, o durere naţională, o aspiraţie naţională de revanşă care mişcă spiritele; şi tradiţia, aspiraţia aceasta pot crea un partid şi partidul acesta se poate menţine atâta vreme cât sufletul este îndurerat, cât sufletul naţional este însetat de o satisfacţie" (N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, Editura Politică, Bucureşti, 1981, p. 201),

secvenţă care, argumentativ, arată astfel:

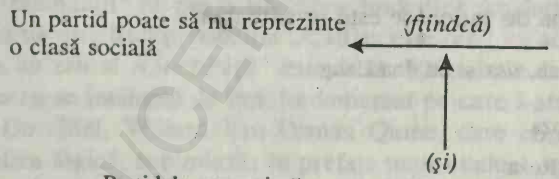

În acest caz, *dar* exprimă opoziţia contradictorie dintre cele două argumente (nu e posibil ca un partid să reprezinte şi o clasă socială, şi o tradiţie, dar nici nu e posibil ca un partid să nu reprezinte nici o clasă socială, şi nici o tradiţie). În ambele cazuri, am putea asimila funcţia argumentativă a acestui indicator cu ceea ce Oswald Ducrot numeşte *răsturnare argumentativă* („renversement argumentatif")[46]. Sunt şi alte cazuri de opoziţie

46. Oswald Ducrot, „Quand «mais» produit de l'information", în Oswald Ducrot, *Les échelles argumentatives*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1980, pp. 72-76 (citatul la p. 75).

pe care un indicator al argumentării precum *dar* le poate introduce într-o situaţie de argumentare, de exemplu *opoziţia excepţiilor* („Îi vom pedepsi pe cei care au întârziat, dar nu şi pe cei care au motive serioase"), unde sensul lui „dar" este acela de „în afară de" şi el constituie substanţa propoziţiilor exceptive[47].

Fără îndoială, *dar* reprezintă un indicator argumentativ tipic pentru exprimarea relaţiei de opoziţie dintre argumente. Într-o propunere de analiză conversaţională a argumentării, Jacques Moeschler încadrează indicatorul argumentativ („marque argumentative") *dar* în clasa *indicatorilor concesivi* şi defineşte această clasă în maniera următoare: „1. Este compusă, minimal şi maximal, din doi constituenţi, c_1 şi c_2, ce pot avea statut de act de limbaj sau de intervenţie; 2. c_1 este prezent în scopul argumentării în favoarea unei concluzii (r) în mod necesar implicită; 3. c_2 este prezent cu scopul de a argumenta în favoarea unei concluzii non-r; 4. c_2 nu repune în cauză pertinenţa informativă a lui c_1; 5. c_2 repune în cauză pertinenţa argumentativă a lui c_1; 6. Nu este obligatoriu de a trage din $c_1 + c_2$ concluzia non-r"[48]. La rândul său, Rodolphe Ghiglione consideră că operatorul *dar* („mais") îndeplineşte cel puţin trei funcţii argumentative, fiecare cu o tentă negativă, de opoziţie: serveşte interlocutorului pentru a restrânge universul propus de locutor la spaţiul argumentării („Viaţa este, într-adevăr, interesantă, *dar* sunt şi momente tragice"), serveşte interlocutorului pentru a introduce un argument nou ce înclină balanţa argumentativă în favoarea concluziei (tezei) non-r („Oamenii se ajută între ei, *dar* sunt atâtea cazuri în care îşi fac rău unul altuia"), serveşte interlocutorului pentru a introduce un non-argument în favoarea unei teze m, diferită şi de r, şi de non-r („Viaţa e complicată, *dar* mai bine e să trăieşti clipa")[49]. Mai sunt şi alţi indicatori cu valori argumentative asemănătoare: *însă*, *ci*, *totuşi*.

O a doua categorie a indicatorilor juxtapunerii argumentelor este cea care exprimă relaţiile de coordonare dintre argumente. În acest caz, prezenţa unui argument presupune prezenţa celuilalt. Dacă acesta din urmă se află în postura de teză într-o situaţie de argumentare, atunci susţinerea lui în această calitate se poate face prin afirmarea argumentului cu care se află într-o relaţie de condiţionare. Dacă această condiţionare dintre argument (probă) şi teză este suficient-necesară, atunci prezenţa argumentului presupune prezenţa tezei, adică susţinerea ei ca adevărată. Cel mai cunoscut indicator lingvistic al unei asemenea argumentări este reprezentat de sintagma *dacă..., atunci*. Fie următoarea secvenţă discursivă:

> „Era într-o duminică, în ajunul zilei de 7 noiembrie. Puţinele mele lucruri şi cărţile încăpură toate într-o camionetă, fiindcă după despărţirea mea de părinţi nu mai cumpărasem nimic, inflaţia, care fusese curmată abia în '47, redusese atât de mult valoarea salariilor noastre, încât abia îmi ajungeau banii pentru mâncare şi pentru unele cărţi strict necesare pregătirii doctoratului meu" (Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, I, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1987, p. 205).

47. R.M. Eaton, *General Logic. An Introduction Survey*, Charles Scribner's Sons, New York, 1959, p. 30; Petre Botezatu, *Schiţă a unei logici naturale: logica operatorie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, pp. 74-80.
48. Jacques Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Hatier-Credif, Paris, 1985, p. 133.
49. Rodolphe Ghiglione, „Opérateurs argumentatifs et stratégies langagières", în *Argumentation et rhétorique*, I, Hermès, 15, CNRS Éditions, 1995, pp. 227-244 (discuţia la p. 237).

în care personajul principal al romanului, Victor Petrini, urmăreşte să întemeieze teza „Puţinele mele lucruri şi cărţile încăpură toate într-o camionetă". Strict pe aliniamentele logice, argumentarea arată astfel:

(1) Dacă există inflaţie, atunci valoarea salariului scade
În anii '46-'47 a existat o puternică inflaţie
Deci: Valoarea salariului lui Petrini era scăzută;

(2) Dacă valoarea salariului este scăzută, atunci banii nu ajung decât pentru mâncare
Valoarea salariului lui Petrini era scăzută
Deci: Banii nu puteau fi folosiţi decât pentru mâncare;

(3) Dacă banii sunt folosiţi pentru mâncare, atunci nu poţi să-ţi cumperi lucruri şi cărţi
Petrini folosea banii numai pentru mâncare
Deci: Petrini nu avea prea multe lucruri şi cărţi.

Aliniamentele argumentative sunt alcătuite din condiţionări suficient-necesare între diferite propoziţii argumentative (argumente): fenomenul inflaţiei este condiţia suficientă pentru fenomenul scăderii salariilor (argumentarea 1); fenomenul scăderii salariilor este condiţia suficientă pentru fenomenul chivernisirii banilor în vederea asigurării strictului necesar al existenţei (argumentarea 2); fenomenul chibzuirii stricte a resurselor este în relaţie de condiţionare suficient-necesară cu fenomenul sărăciei materiale: lipsa lucrurilor şi a cărţilor (argumentarea 3). Fiind vorba despre o scriere literară, indicatorul argumentativ „dacă..., atunci" nu este exprimat explicit, dar, în mod implicit, el ordonează toate juxtapunerile dintre componentele argumentării. Cum ne putem da uşor seama, indicatorul argumentativ „dacă..., atunci" este utilizat, în aceste secvenţe succesive de argumentare, pentru susţinerea în lanţ a trei teze: „Valoarea salariului lui Petrini era scăzută" (1); „Banii nu puteau fi folosiţi decât pentru mâncare" (2); „Petrini nu avea prea multe lucruri şi cărţi" (3). În fapt, argumentele care susţin tezele (1) şi (2) sunt mijloace pentru a susţine teza (3). Acelaşi rol pare să-l joace şi indicatorul *cum*, ca în exemplul „*Cum* vine căldura, *cum* toate vietăţile inundă pământul", în care descoperim o relaţie de condiţionare între argumentul exprimat prin propoziţia „Vine căldura" şi teza „Toate vietăţile inundă pământul".

Relaţia de condiţionare suficient-necesară dintre două argumente poate fi utilizată şi în respingere. Dacă, în situaţia anterioară, era suficient să fie prezent argumentul dat pentru a susţine teza, de această dată este suficient să fie absent argumentul pentru a respinge teza. Dacă vrem să respingem teza „Există inflaţie", atunci e suficient să constatăm că valoarea salariilor nu scade. Argumentarea este, de această dată, următoarea:

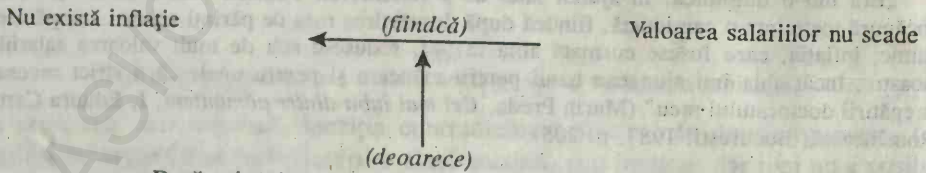

Avem mai jos o secvenţă discursivă semnificativă, care exprimă tocmai acest traiect al argumentării şi utilizarea indicatorilor argumentativi corespunzători:

„Era atâta jale, atâta suferinţă în obrazul acela răvăşit de durere, uscat de boală, în buzele crăpate, cu sângele închegat pe ele, în glasul care ţipa răguşit, în plânsul cu hohote ca al unui

copil, în ruga aceea copilărească, încrezătoare şi totuşi deznădăjduită de a fi apărată, că li se făcu milă tuturor de biata femeie. Cel puţin Piotr Petrovici se grăbi să se «înduioşeze»:

– Doamnă! Doamnă! exclamă el emfatic. Asta nu vă atinge deloc! Nimeni n-a îndrăznit să vă învinuiască de premeditare sau de complicitate, cu atât mai mult cu cât dumneavoastră aţi fost aceea care aţi descoperit furtul, întorcându-i buzunarele, prin urmare n-aţi bănuit nimic" (Dostoievski, *Crimă şi pedeapsă*, II, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1981, p. 455),

secvenţă care, în urma amenajării argumentative, ar arăta astfel:

Dacă femeia exprima jale şi suferinţă, atunci înseamnă că fusese învinuită pe nedrept de complicitate la furt;
Dar femeia nu fusese învinuită de complicitate la furt;
Deci: Femeia nu avea de ce să exprime jale şi suferinţă.

Se vede cu claritate că teza este respinsă. Fără îndoială, există şi alte tipuri de juxtapunere condiţională între argumente, pe lângă cele care exprimă relaţia de condiţionare suficient-necesară dintre două propoziţii argumentative. Ele vor fi analizate pe larg, cu accent pe comportamentul logic, în secţiunea destinată tehnicilor de argumentare.

3.3. Indicatori argumentativi ai întemeierii

Indicatorii argumentativi ai întemeierii exprimă, la nivelul limbajului comun, raporturile de determinare dintre probele (argumentele) ce se aduc într-o intervenţie argumentativă şi teza care se vrea dovedită ca adevărată sau falsă. Este la îndemâna simţului comun să constate că aceiaşi indicatori argumentativi ai întemeierii vor fi utilizaţi atât pentru susţinerea tezei (când ea este întemeiată ca adevărată de către argumentele ce o susţin), ca în următoarea secvenţă:

„Învinuitul trebuie să primească o pedeapsă mai mică *fiindcă* are o familie numeroasă",

unde argumentul („Învinuitul are o familie numeroasă") susţine adevărul tezei („Învinuitul trebuie să primească o pedeapsă mai mică"), cât şi în respingerea tezei (când ea este întemeiată ca falsă prin susţinerea contrarei sau contradictoriei sale), ca în următorul exemplu:

„Nu pot pronunţa o sentinţă *fiindcă* procesul nu este de competenţa mea",

unde argumentul („Procesul nu este de competenţa mea") susţine ca adevărată teza („Nu pot pronunţa o sentinţă"), care este contrara tezei de bază („Pot pronunţa o sentinţă"), aceasta din urmă fiind, de fapt, respinsă în argumentarea dată.

Cum am arătat deja, indicatorii argumentativi ai întemeierii pot fi grupaţi în două categorii, în funcţie de forma argumentării (progresivă şi regresivă): *indicatori ai întemeierii progresive* („deci", „prin urmare", „aşadar", „în consecinţă" şi alţii cu funcţie identică) şi *indicatori ai întemeierii regresive* („fiindcă", „deoarece", „întrucât", „pentru că" etc.). În literatura anglo-americană, aceste două categorii de indicatori ai argumentării au denumiri diferite: *indicatori ai premiselor* („premise indicators" – ceea ce noi am numit indicatori ai întemeierii regresive: „since", „for", „because", „for the reason that", „as follows from", „as shown by", „as indicated by", may be inferred from", „may be derived from", „may be deduced from") şi *indicatori ai concluziei*

(„conclusion indicators" – ceea ce noi am numit indicatori ai argumentării progresive: „so", „thus", „therefore", „hence we can conclude that", „consequently", „accordingly", „for all these reasons we can see that", „on these grounds it is clear that", „proves that", „it follows that", „demonstrates that")[50].

Această denominare a *cuvintelor indicatoare* („indicator words") ne dă câteva sugestii în privinţa naturii întemeierii pe care astfel de categorii de indicatori argumentativi o susţin. Astfel, indicatorii argumentării progresive („indicatorii concluziei") sugerează şi o anumită *ordine temporală* în privinţa întemeierii concluziei (tezei): întâi se dau premisele (argumentele, probele) şi după aceea, pe baza lor, se trage concluzia (se întemeiază teza). Aşadar, indicatorii argumentativi de forma „deci", „prin urmare", „aşadar", „în consecinţă" arată că, într-un proces de argumentare (de raţionare), noi *trebuie să căutăm* şi *să descoperim* ce concluzie rezultă din premisele, din argumentele administrate. Regăsim aici o linie progresivă a actelor noastre de gândire: pornim de la ceea ce este dat şi ajungem la ceea ce se poate obţine cu necesitate din ceea ce este dat. Indicatorii argumentării regresive („indicatorii premiselor") dezvăluie o altă ascendenţă temporală a relaţiei dintre argumente şi teză: întâi se dă teza şi după aceea se caută argumentele (probele, premisele) care o susţin. Nu ştim niciodată, *ab initio*, dacă vom găsi suficiente argumente pentru a susţine sau respinge în mod eficient teza. Dacă ele vor fi găsite, atunci argumentarea va fi încununată de succes, dacă nu, ea va fi un eşec. Regăsim aici o linie regresivă a actelor noastre de gândire: pornim de la rezultat şi trebuie să descoperim factorii care l-au determinat.

Credem că pe această dublă funcţionalitate a indicatorilor întemeierii argumentării se „aşază" şi distincţia, atât de mult discutată, între *argumentare* şi *raţionament*. Cum a subliniat încă Aristotel, într-un raţionament premisele sunt date şi concluzia rezultă cu necesitate. Aşadar, raţionamentul ar putea fi asociat mai degrabă cu argumentarea progresivă. În argumentarea *stricto sensu*, teza este dată, iar raţiunile ei (argumentele) trebuie căutate. Prin urmare, nucleul dur al argumentării este argumentarea regresivă. Ea răspunde în modul cel mai fidel şi direct definiţiei argumentării. În argumentare, teza este dată şi se caută argumente pentru ea, în raţionament, premisele sunt date şi se caută concluzia necesară a lor. În raţionament, orice concluzie este perfect egală din punctul de vedere al raţionalităţii, dacă ea rezultă cu necesitate din premise. În argumentare, o anumită teză este valabilă, acceptată numai dacă ea poate fi întemeiată. Dacă ea nu poate fi întemeiată, înseamnă că argumentarea nu reuşeşte. În raţionament avem întemeierea *aşa cum trebuie să fie*, în argumentare avem întemeierea *aşa cum este* în practica discursivă cea de toate zilele. Este evident că „ceea ce trebuie să fie" e deseori analizat şi explicat prin investigarea a „ceea ce este"[51]. Un raţionament, dacă este valid, asigură,

50. Trudy Govier, *A Practical Study of Argument*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1985, pp. 1-8; Jerry Cederblom, David W. Paulsen, *Critical Reasoning. Understanding and Criticizing Arguments and Theories*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1991, pp. 13-34.

51. Să reţinem o remarcă a lui Robert Blanché referitoare la modul de constituire a celor două demersuri ale gândirii de care tot amintim: „Nu ar trebui, în acelaşi timp, să uităm că *Analiticele* au fost, din punct de vedere istoric, precedate de *Topici*, pentru care *Retorica* va fi o anexă şi o prelungire, şi că Aristotel, înainte de a întreprinde studiul a ceea ce el denumea atunci «silogism demonstrativ», era aplicat la analiza «silogismelor dialectice», adică acele modalităţi de raţionare care sunt utilizate în discuţiile publice în care, asupra chestiunilor ce se pretează la controversă, se vizează fie triumful asupra adversarului sau obţinerea asentimentului auditoriului, fie antrenarea

prin chiar corectitudinea sa, faptul că premisele (datul) constituie *condiția suficientă* pentru susținerea caracterului adevărat al concluziei: nu mai trebuie nimic altceva pentru a dovedi acest caracter adevărat. O argumentare este convingătoare: dacă argumentele aduse nu sunt suficiente pentru a convinge adversarul de caracterul adevărat al unei teze, atunci putem să aducem și altele, până ce ne atingem scopul, fără ca prin aceasta să existe senzația că argumentarea ar avea ceva de prisos!

De aici ar rezulta diferențele dintre comportamentele celor două categorii de indicatori argumentativi. Indicatorii argumentării progresive ar exprima o întemeiere intangibilă, în care, dacă raționalitatea funcționează normal la toți participanții la relația dialogică, atunci fiecare în parte ar trebui să accepte concluzia ca adevărată sau falsă, în funcție de ceea ce susțin argumentele. Spre exemplu, prezența indicatorului „deci" într-o secvență discursivă este semnul indubitabil că ceea ce este dat (premisele) constituie condiția suficientă pentru concluzie: dacă interlocutorul nu va fi convins de argumentele date, atunci el nu va fi convins oricât de multe argumente vom mai aduce pentru dovedirea concluziei. În secvența discursivă:

„Ce vrei să fac? Așa-i ursită
viața mea și n-am ce-i face!
Mă duce pururi în ispită
și nu mă pot de ea desface.
Deci, lasă-mă să plec în pace"

(François Villon, *Poezii*, Editura Minerva, București, 1983, p. 31),

concluzia („Lasă-mă să plec în pace"), introdusă prin indicatorul argumentativ *deci*, este susținută de cel puțin câteva argumente indubitabile (în opinia celui care pune în act argumentarea, în cazul nostru Villon). Structural, argumentarea arată în felul următor:

(1) Viața mea este ursită într-un anumit fel
(2) Viața mea mă duce pururi în ispită
(3) Niciodată nu mă pot desface de viața mea astfel ursită

(deci) → Lasă-mă să plec în pace (să-mi duc viața așa cum mi-a fost ursită)

(deoarece) ↑

În aceste condiții, eu nu-mi pot schimba viața care a fost ursită într-un anumit fel

De asemenea, prezența celorlalți indicatori argumentativi din această categorie exprimă relația de determinare absolută a concluziei:

„Întrucât am început să dezbatem cu prisosință acest subiect, putem numi fericit omul care a înlăturat ispitele și temerile datorită rațiunii sale. Stâncile sunt și ele lipsite de frică și

---

unei decizii, fie, mai simplu, favorizarea unei anumite dispoziții de a acționa..." (Robert Blanché, *Le raisonnement*, PUF, Paris, 1973, p. 221). Urmând o sugestie a lui Émile Bréhier (*Histoire de la philosophie*, Paris, PUF, 1931, I, 1, p. 132), Pierre Oléron subliniază aceeași idee: „Istoricii admit că Aristotel a elaborat teoria sa asupra raționamentului deductiv – care este în mod esențial teoria sa a silogismului – *după* ce scrisese ceea ce era esențial în studiul său asupra raționamentului dialectic (care figurează în *Topici*). Or, punctul de plecare al acestui studiu se găsește în reflecția asupra *schimburilor* care intervin în discuție și – așa cum termenul o sugerează – dialog" (Pierre Oléron, *L'argumentation*, PUF, Paris, 1983, p. 34).

suferinţă, la fel jivinele. Totuşi nu poate fi numit fericit cine nu înţelege ce înseamnă fericirea. (...) Prin urmare, nu există fericire în afara cunoaşterii adevărului. Aşadar, viaţa fericită este sigură când judecata e dreaptă şi statornică" (Seneca, „Despre viaţa fericită", în *Scrieri filosofice alese*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, p. 134).

Descoperim în această secvenţă discursivă cel puţin două secvenţe argumentative, evidenţiate prin indicatorii „prin urmare" şi „aşadar", care exprimă starea de întemeiere indubitabilă între premise şi concluzie.

O interesantă investigaţie a indicatorilor argumentativi din această categorie, realizată pe cazul expresiei *deci* („donc"), propune Alain Berrendonner[52]. Autorul constată – pentru a câta oară? – că modelul deducţiei formale este inadecvat pentru „simularea" raţionamentelor formulate în limbajul natural şi în discuţiile colocviale. Dar, dacă renunţăm la o astfel de procedură, cu ce o înlocuim? Răspunsul pare a fi de găsit în această analiză a proprietăţilor semantice ale unui conector deductiv prin excelenţă, anume conectorul *deci*.

În viziunea autorului invocat, *deci* îndeplineşte o funcţie semantică bine determinată: el marchează un raport între un anumit conţinut (q) şi un ansamblu de date disponibile (x), astfel încât conţinutul (q) apare ca fiind antrenat de datele disponibile (x). În ceea ce-l priveşte pe *deci* în calitate de *marcă semantică* a acestei relaţii de antrenare între conţinutul (q) şi datele disponibile (x), trebuie să subliniem, o dată cu Berrendonner, că nu există nici o similitudine cu relaţia de implicaţie materială (Russell) dintre un antecedent (cum ar putea fi considerate datele iniţiale „x") şi un secvent (cum ar putea fi considerat conţinutul „q"), deoarece legătura dintre cele două elemente nu este una de natură formală sau preponderent formală (ca în cazul implicaţiei materiale), ci una pe linia conţinutului informaţional, pe linia enunţării, în care aspectele locutorii ale expresiilor utilizate (şi, prin urmare, şi ale lui „deci") sunt cele mai importante. Spre exemplu, în secvenţa ilustrativă din Villon, *deci* introduce o *relaţie între actul de a face şi cel de a nu face*: nu-mi pot schimba viaţa (nu pot face un lucru) pentru că: (1) aşa a fost ursită; (2) mă duce în ispită; (3) nu mă pot desface de viaţa mea.

Că funcţia semantică a lui *deci* nu poate fi echivalată cu relaţia de implicaţie materială este sugerat şi de faptul că, uneori, *deci* poate lega enunţuri care nu sunt în relaţie de condiţionare suficient-necesară (aşa cum cere o implicaţie materială). Ducrot a subliniat şi el acest lucru în *Les échelles argumentatives* (p. 23). Fiind de ordinul lui „a face", această capacitate de a antrena, de care vorbeşte Berrendonner, nu se „aşază" în mod punctiform peste relaţiile de contrarietate sau de contradicţie, relaţii care fac ca propoziţiile între care ele se instituie să nu poată fi afirmate împreună.

Întrucât *deci* exprimă, din punct de vedere semantic, o relaţie între acte, este cât se poate de normal ca un asemenea indicator argumentativ să poată fi introdus în clasa celor *cauzali*, unde situaţiile iniţiale (x) constituie cauza, iar concluzia antrenată este consecinţa (q). Ghiglione va sublinia că „în acest mod, operatorul «deci», oricare ar fi diferitele sale teoretizări evocate, conservă totdeauna trăsăturile care îl fac ceea ce am putea numi un «introductor conclusiv» şi lasă să se vadă în jocurile comunicative urma unui raţionament deductiv, adică urma unei logici demonstrative. De aici rezultă cu claritate că operatorul

52. Alain Berrendonner, „Note sur la déduction naturelle et le connecteur «donc»", în *Logique, argumentation, conversation. Actes du Colloque de Pragmatique*, Freiburg, 1981, Peter Lang, Berna, 1983, pp. 209-221.

«deci» îndeplineşte în toate cazurile o funcţie ce constă în exprimarea drumului unei gândiri sau cel puţin logica construcţiei de argumente care este proprie acestei gândiri" [49:233].

Dimpotrivă, indicatorii argumentării regresive („fiindcă", „deoarece", „pentru că") vor exprima o relaţie de *întemeiere contextuală*, în sensul că ea nu este neîndoielnică şi că, în funcţie de reacţia interlocutorului, ea poate fi permanent îmbogăţită. Chiar dacă o argumentare regresivă poate fi transformată în una progresivă, faptul că acela care o propune îi dă forma regresivă (evidentă prin indicatorii amintiţi) exprimă atitudinea locutorului cu privire la posibilităţile de amplificare a argumentării. Fie următoarea secvenţă discursivă:

„Astfel experienţa însăşi ne învaţă, nu mai puţin decât raţiunea, că oamenii se cred liberi fiindcă cunosc numai acţiunile lor, dar nu cunosc cauzele de care sunt determinaţi şi nu ştiu că hotărârile sufletului nu sunt decât poftele lor, care, de aceea, variază după dispoziţia variabilă a corpului" (Spinoza, *Etica*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 108).

Într-o organizare argumentativă, această secvenţă arată astfel:

Oamenii se cred liberi ← *(fiindcă)* —
(1) Oamenii cunosc numai acţiunile lor
(2) Oamenii nu cunosc cauzele de care sunt determinaţi
(3) Oamenii nu ştiu că hotărârile sufletului nu sunt decât poftele lor
(4) Oamenii nu ştiu că hotărârile sufletului variază după dispoziţia corpului,

ceea ce ne indică faptul că teza argumentării este susţinută de patru temeiuri. Sunt aceste temeiuri suficiente pentru a proba teza? În absolut, un răspuns cert este imposibil. Ele sunt suficiente dacă interlocutorul este convins, în urma administrării lor, că teza este adevărată. Nu sunt însă suficiente dacă interlocutorul nu este convins că teza este adevărată. În această din urmă situaţie, sarcina celui ce argumentează este aceea de a aduce noi dovezi în sprijinul tezei. Dacă nu le are, atunci argumentarea va fi un eşec (cel puţin în legătură cu interlocutorul imposibil de convins). Iar în legătură cu credinţa omului în libertatea sa, posibilitatea augmentării argumentelor este aproape nelimitată.

Fără a intra în detaliile analizelor, remarcăm că s-au încercat sistematizări ale „conectorilor argumentativi" exprimaţi prin tipurile de indicatori la care am făcut aluzie, sistematizări care, cu prudenţa ce trebuie să ne însoţească întotdeauna în acest domeniu, spun ceva despre diversitatea modalităţilor de articulare discursivă a unui demers argumentativ[53].

Aplicaţia 8

Fie următoarea secvenţă de argumentare:

„Fără a se mişca din locul lui, se uită la munteancă. Îşi potrivise în grabă casânca de matasă, îşi lepădase cojocul. Nu mai era tânără, dar avea o frumuseţă neobişnuită în privire. Ochii îi

53. Jacques Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Hatier-Credif, Paris, 1985, p. 64; Rodolphe Ghiglione, Agnès Landré, Marcel Bromberg, Pierre Molette, *L'analyse automatique des contenus*, Dunod, Paris, 1998, pp. 52-57.

luceau ca-ntr-o uşoară ceaţă în dosul genelor lungi şi răsfrânte în cârligaşe. Simţindu-se admirată, femeia îşi regăsi îndată înfăţişarea pe care o avea când se uita în oglindă, cu o lumină abia simţită de râs" (Mihail Sadoveanu, *Baltagul*, Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1975, p. 64).

Cerinţe:
(a) Determinaţi formele de argumentare din acest fragment.
(b) Identificaţi indicatorii argumentării şi funcţiile lor.
(c) Stabiliţi natura argumentării în funcţie de poziţiile tezei şi ale temeiului.

Aplicaţia 9

Fie următorul text:

„Ne scapă mereu câte ceva în viaţă, de aceea trebuie să ne naştem mereu. Soldaţilor le scapă, mai ales, pacea; obişnuiţi să doarmă în zgomot de tobe, de glasuri, la prima linişte deschid ochii, atât de larg îi deschid, că intră-n ei iarba şi păsările, ca în craterele vulcanilor stinşi. Somnambulilor le scapă nevăzută luna, şi se trezesc în mormânt şi umblă tiptil pe acoperişurile coşciugelor şi se suie-n vârful unui fir de iarbă, care-i aruncă afară la gălbenuşul ciudatei planete" (Marin Sorescu, *Iona*, Editura Fundaţiei „Marin Sorescu", Bucureşti, 2000, p. 39).

Să se identifice şi să se discute următoarele aspecte:
(a) argumentarea sau agregatul de argumentări care compun acest text;
(b) situaţia coordonării propoziţiilor argumentative şi indicatorii acesteia;
(c) dacă textul exprimă o atitudine polemică;
(d) în cazul unui răspuns afirmativ la punctul anterior, să se analizeze dimensiunile argumentării;
(e) reconstruiţi textul punând în mod explicit toţi indicatorii lingvistici care, în construcţia autorului, pot fi determinaţi doar implicit.

Aplicaţia 10

Fie secvenţa discursivă:

„Omul se află deci într-o stare anormală înainte de renaşterea prin credinţă creştină. Îi spunem stare de natură, numai întrucât nu s-a născut în el subiectul. Dar starea aceasta de natură este nefirească, este nenaturală, dacă avem în vedere ţinta spre care a fost destinat omul. De altfel, se constată că omul în care nu s-a născut subiectul comuniunii nu e în starea biologiei automate a animalelor, ci într-o stare de perversiune şi de răutate. El împiedică conştient naşterea subiectului în semenul său şi egoismul său nu are margini. Nu numai că nu ştie de comuniune, dar e potrivnic ei. Voinţa şi conştiinţa lui – care încă nu sunt subiectul adevărat, subiectul comuniunii – stau împotriva realizării sale şi a semenilor săi, stau împotriva ţintelor urmărite de Dumnezeu cu omul. Potrivnicia, aceasta fiind o opoziţie conştientă împotriva lui Dumnezeu, are caracterul de păcat, nu de simplă natură nedesăvârşită" (Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Editura Omniscop, Craiova, 1993, p. 90).

(a) Să se identifice indicatorii argumentării prezenţi în acest fragment.
(b) Să se determine dacă avem de-a face cu argumentări progresive sau regresive.
(c) Să se transforme argumentările progresive în argumentări regresive şi convers.
(d) Să se identifice indicatori ai coordonării în acest fragment şi să se determine funcţiile lor argumentative.

Aplicaţia 11

Construiţi câte două argumentări elementare astfel încât, într-un caz, indicatorii care urmează să îndeplinească rolul de indicatori ai argumentării, iar în celălalt caz să constituie falşi indicatori ai argumentării:

a) prin urmare;
b) întrucât;
c) deoarece.

Aplicaţia 12

Fie următorul fragment:

„De-atâtea nopţi aud plouând,
Aud materia plângând...
Sunt singur şi mă duce-un gând
Spre locuinţele lacustre.

Şi parcă dorm pe scânduri ude,
În spate mă izbeşte-un val –
Tresar prin somn şi mi se pare
Că n-am tras podul de la mal.

Un gol istoric se întinde
Pe-aceleaşi vremuri mă găsesc...
Şi simt cum de atâta ploaie
Piloţii grei se prăbuşesc.

De-atâtea nopţi aud plouând
Tot tresărind, tot aşteptând...
Sunt singur, şi mă duce-un gând
Spre locuinţele lacustre"

(George Bacovia, „Lacustră", în *Plumb*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1965, pp. 13-14).

(a) Completaţi, din punct de vedere argumentativ, indicatorii lingvistici care par a fi cei mai potriviţi pentru a ilustra sensul temeiurilor bacoviene.
(b) Identificaţi natura argumentării propuse de Bacovia într-un limbaj poetic din punctul de vedere al poziţiei tezei şi temeiurilor.
(c) Construiţi o argumentare „în proză" care să menţină atât teza, cât şi temeiurile acesteia, dar să fie mai ilustrativă din punct de vedere argumentativ.

BCU IAŞI UNIVERSITY LIBRARY

II. Structura logică a argumentării

[1] Au existat încercări multiple de a determina modele structurale care să poată explica cât mai adecvat relaţiile dintre elementele unui demers argumentativ. Cel mai cunoscut dintre aceste modele este, de departe, *modelul silogismului retoric*, propus de Stephen Toulmin (*The Uses of Argument*, 1958) şi considerat a fi o paradigmă explicativă de tip analitic asupra argumentării. Modelul analitic de tip entimematic propus de Toulmin consideră argumentarea o *relaţie* între *teză* („conclusion"), *temei* („data"), *fundament* („warrant") şi *suport* („backing"), relaţie astfel structurată încât determinarea are următoarea direcţie (săgeata indică sensul întemeierii): *suport* (B) → *fundament* (W) → *temei* (D) → *teză* (C). În general, în practica argumentativă, *temeiul* reprezintă *premisele explicite* ale argumentării, în timp ce *suportul* şi *fundamentul* se manifestă ca *premise implicite* ale argumentării. Critica modelului Toulmin al argumentării pune în discuţie următoarele aspecte: (a) dificultăţile de aplicabilitate practică a modelului; (b) natura preponderent descriptivă a modelului analitic al argumentării; (c) ambiguitatea funcţională a elementelor structurale ale modelului. [2] Pornind de la sugestiile modelului Toulmin al argumentării, am propus o extensie a lui, extensie care să dea seama de „forţa productivă" a acestei încercări asupra demersului argumentativ. Distincţia între *funcţii argumentative* (funcţia „temei" şi funcţia „teză") şi *argumente* (diferite enunţuri instanţiate cu rol de teză sau de temei) ne permite să identificăm şaisprezece *forme argumentative* ca expresii distincte ale posibilităţilor de combinare a funcţiilor argumentative cu argumentele lor, în baza operaţiilor de afirmaţie şi de negaţie. Formele argumentative sunt modalităţi concrete în care putem argumenta în favoarea sau împotriva unei teze. Între cele şaisprezece forme argumentative se stabilesc *relaţii logice bine determinate*, care constituie armătura unor *structuri de pătrat logic*. Pe baza proprietăţilor structurale ale formelor argumentative (reflexivitate, simetrie, tranzitivitate, conexitate) se vor determina clase distincte de forme argumentative: *susţineri*, *respingeri*, *contrasusţineri* şi *contrarespingeri*. Structura de pătrat logic în care se aşează formele argumentative constituie suportul manifestării *argumentărilor mediate*.

1. Modelul analitic al silogismului retoric

1.1. Presupoziţiile modelului analitic al silogismului retoric

Ne propunem să analizăm structura logică a argumentării pornind de la o încercare simptomatică pentru analitica argumentării, încercare ce aparţine lui Stephen Toulmin[1]. Ea are ca obiectiv să descopere acele articulaţii ale argumentării care sunt şi rămân *invariante*, dincolo de domeniile în care argumentarea se propune, de disponibilităţile şi abilităţile individuale ale celor care argumentează. Sarcina la care se angajează Toulmin este şi rămâne până la urmă o problemă de logică, cum singur mărturiseşte, dar nu o

1. Stephen Toulmin, *The Uses of Argument*, Cambridge University Press, 1958; trad. fr., *Les usages de l'argumentation*, PUF, Paris, 1993.

problemă ce ţine de teoria logicii, ci mai mult una ce este legată de aplicaţiile practice ale acestei discipline. Ceea ce este mai curios – pentru acela care parcurge primele pagini ale lucrării invocate – este faptul că se încearcă rezolvarea unei probleme de logică (chiar dacă de logică aplicată) cu ajutorul unui fundament analogic în care „modelul" îl constituie raţionamentul juridic! Astfel, din postura de instrument metodologic al ştiinţelor particulare – intuită şi teoretizată în epoca modernă încă de Comte, în celebrul său *Cours de philosophie positive* –, logica devine teren de experimentare pentru anumite rezultate din domeniul argumentării juridice.

Câteva concepte pregătesc terenul pentru analiza structurală a argumentării la care se angajează Toulmin. Unul este conceptul de *câmp al argumentării*. Putem constata lesne din observaţiile curente că indivizi care pretind a fi atenţi la ceea ce afirmă şi, mai mult, pretind altora a fi de acord cu ei, au temeiul să o facă numai în măsura în care justifică această pretenţie. Justificarea aceasta se realizează prin intermediul argumentării. Ca să ne încredem în ce spune celălalt, el trebuie să argumenteze că ceea ce spune are şi o întemeiere, iar acest proces poartă numele de argumentare. Aceste argumentări sunt atât de diferite, încât cu greu am putea convinge pe cineva că există şanse de a face ordine în acest domeniu. Diversificarea argumentărilor ţine de multiplicarea *câmpurilor de argumentare* în care aceste demersuri discursive se manifestă. Prin urmare, argumentarea în general este o abstracţie cu care lucrează teoreticienii domeniului. Ceea ce găsim în realitate constituie *argumentări contextuale*: argumentări utilizate în domeniul medicinei, argumentări utilizate în domeniul ştiinţei, argumentări utilizate în domeniul dreptului şi în atâtea alte astfel de câmpuri.

Dacă argumentările sunt atât de diversificate în raport cu câmpurile în care se manifestă, atunci înseamnă că există puţine şanse pentru o *evaluare obiectivă a argumentării*, în baza căreia cel pentru care se argumentează să poată lua o decizie justificată în legătură cu susţinerea sau respingerea argumentării. Critica argumentării – etapă imperativă în derularea oricărei situaţii de argumentare – este imposibilă în afara unui criteriu unitar al raţionalităţii, care să se aplice tuturor argumentărilor. Dacă noţiunea de câmp al argumentării ne-a condus în hăţişurile atât de întortocheate ale acestui fenomen, tot ea este şi cea care ne poate scoate din încurcătură: argumentările care se plasează în acelaşi câmp contextual-cognitiv sunt considerate *argumentări de acelaşi tip logic*: „Se va spune că două argumente aparţin aceluiaşi câmp când datele şi concluziile fiecăreia dintre cele două argumentări sunt de acelaşi tip logic; se va spune că ele participă la câmpuri diferite când fundamentele şi concluziile nu sunt de acelaşi tip logic" [1: 17].

Este cât se poate de evident faptul că, în versiunea lui Toulmin, câmpul argumentării determină tipul logic al argumentelor. Ne îndreptăm spre concluzia că, pentru unul şi acelaşi câmp al argumentării, ar putea exista *criterii unitare de evaluare şi critică a argumentelor*. Exemplul cel mai concludent este domeniul evaluării argumentelor în tribunale, unde, într-adevăr, există criterii ferme şi unitare care fac posibilă o decizie în urma analizei probelor. Dar ambiţia încercării la care s-a angajat Toulmin este mai mare: în ce măsură există criterii comune care ar putea servi la judecarea argumentelor relevante din câmpuri diferite?

Răspunsul la această întrebare ne îndreaptă spre cel de-al doilea concept fundamental care pregăteşte terenul structurării modelului Toulmin al argumentării: *modalitatea*. Toulmin ne invită să raţionăm în mod analogic: şi în domeniul soluţionării negociate a situaţiilor din tribunale problemele de argumentat şi soluţionat sunt foarte diferite – se

dezbat chestiuni penale, chestiuni de drept comercial, chestiuni de dreptul familiei şi altele asemenea. Totuşi, aici procedurile par a fi mai bine închegate, mai unitare şi destul de productive. Nu ar fi atunci mai profitabil să analizăm toate procedurile raţionale de prezentare a argumentelor prin raportare la modelele propuse în domeniul dreptului? Opţiunea autorului merge pe o asemenea cale, iar procedura este aceea a identificării *etapelor argumentării* printr-un paralelism cu ceea ce se întâmplă în domeniul dreptului şi a legării fiecărei etape de *modalitatea* care o caracterizează.

În orice domeniu de argumentare ne-am plasa şi oricum am gândi situaţia de argumentare, trebuie să parcurgem o etapă iniţială: *indicarea tuturor posibilităţilor* care ne-ar putea ajuta şi care sunt demne de luat în seamă în cazul argumentării pe care o vizăm. Dacă vrem să argumentăm teza „Virtutea poate fi cunoscută" (cu care ne plasăm în domeniul moralităţii), atunci alegem din enciclopedismul nostru („savoir"-ul de care dispunem) numai acele supoziţii care au legătură cu teza şi care pot interveni fie ca argumente, fie în calitate de condiţii prealabile. Dacă vrem să argumentăm teza „Nimic din ceea ce este omenesc nu-mi este străin" (cu care ne plasăm în câmpul umanului), atunci căutăm în ceea ce ştim acele cunoştinţe care ne-ar putea fi de folos în situaţia argumentativă dată. Nu are importanţă – în această fază – dacă aceste cunoştinţe şi opţiuni vor fi utilizate vreodată, toate, în argumentare, dacă se vor dovedi argumente puternice sau, dimpotrivă, uşor de combătut. Important e că, în legătură cu ele, există *dreptul şi posibilitatea de a le examina* în vederea utilizării în argumentare. În această fază iniţială, domeniul posibilităţilor este acoperit de *egalitatea şanselor* ca fiecare dintre posibilităţi să se actualizeze într-o argumentare concretă. Această actualizare este rezultatul analizei, evaluării şi examinării critice a posibilităţilor în raport cu natura situaţiei de argumentare.

Evaluarea critică a domeniului posibilităţilor argumentării poate avea rezultate diferite. Uneori rezultatul este că una, două, trei sau mai multe dintre aceste posibilităţi sunt determinante pentru susţinerea sau respingerea tezei argumentării. Ele constituie *condiţia suficientă* a tezei teza este susţinută dacă argumentul este prezent. De exemplu, pentru a susţine teza „Inculpatul nu este vinovat de crimă" (deci pentru a respinge teza „Inculpatul este vinovat de crimă"), argumentul „Inculpatul nu a fost la locul crimei atunci când ea s-a săvârşit" este esenţial, la fel cum esenţial şi hotărâtor poate fi şi argumentul „Amprentele de pe corpul victimei nu aparţin inculpatului". Astfel de elemente care constituie domeniul posibilităţilor părăsesc, în urma evaluării critice, acest domeniu şi constituie unul nou: *domeniul necesităţilor argumentării*. Avem de-a face cu a doua fază a argumentării: *indicarea tuturor necesităţilor* pe care se poate sprijini argumentarea în cauză.

Dar o evaluare critică poate avea (şi are!) şi rezultate care sunt în defavoarea unora dintre posibilităţile iniţiale. Ele se dovedesc lipsite de şanse pentru a intra în jocul efectiv al situaţiei de argumentare din varii motive: nu sunt relevante pentru teza argumentării (deşi au legătură cu ea), nu au legătură cu teza argumentării (deşi fac parte din acelaşi câmp al argumentării), nu sunt vehiculate prin mijloace adecvate argumentării în cauză (deşi, dacă ar fi, ar putea fi productive). De exemplu, argumentul „Inculpatul este un om milos" este irelevant pentru a susţine teza „Inculpatul nu este vinovat de crimă" (există oameni miloşi care săvârşesc crime), iar argumentul „Inculpatul era îmbrăcat în haine verzi" nu are nici o legătură cu teza. Această selecţie negativă în sfera domeniului posibilităţilor constituie *domeniul imposibilităţilor argumentării*, adică acele elemente

din sfera posibilităţilor iniţiale pe care argumentarea nu se poate sprijini. Se instaurează, astfel, a treia etapă a argumentării: *indicarea imposibilităţilor*, adică a acelor elemente care nu pot fi utilizate în argumentare.

Evident, în baza aceluiaşi raţionament, ne dăm seama că domeniul posibilităţilor nu este epuizat de clasa argumentelor necesare şi de clasa argumentelor imposibile. Un argument poate să nu fie nici necesar, nici imposibil, ci doar *probabil*. *Domeniul probabilităţilor argumentării* constituie spaţiul de manevră al celui ce pune în scenă o situaţie de argumentare deoarece, fiind probabile, astfel de argumente pot fi aduse în discuţie, dar pot fi şi lăsate deoparte, fără ca prin aceasta argumentarea să sufere în întemeiere. Poziţionarea lor în situaţia de argumentare depinde de contextul argumentării, de domeniul în care se argumentează, de interlocutorul pentru care se argumentează. Avem în faţă cea de-a patra etapă a argumentării: *indicarea probabilităţilor argumentării*. Chiar dacă nu întotdeauna utilizate, prezenţa lor este necesară.

O remarcă este de făcut în legătură cu delimitarea acestor etape. La Toulmin delimitarea nu este atât de riguroasă pe cât ar putea să apară în această prezentare. Dar nu ar trebui să credem că ea nu este necesară. Mai mult, anticipând puţin lucrurile, putem să afirmăm că modelul analitic de investigare a structurii argumentării este, în ultimă instanţă, o arhitectură bine gândită între necesităţile, posibilităţile şi imposibilităţile argumentării. Fiecare dintre aceste domenii ale unei situaţii de argumentare îşi are locul bine determinat în structura modelului.

Modalităţile care organizează ansamblul cunoştinţelor noastre cu privire la o anumită argumentare (necesarul, posibilul, imposibilul) se diferenţiază, în interiorul fiecărei categorii în parte, în funcţie de *forţa modalităţii*, determinată prin raportare la un *criteriu*. Aceste noţiuni se adaugă la cele anterioare („câmp al argumentării" şi „modalitate") în încercarea lui Toulmin de a schiţa presupoziţiile modelului structural al argumentării. *Forţa* unei modalităţi are în vedere consecinţele practice ale utilizării modalităţii respective într-o situaţie de argumentare [1 : 36]. Aceste consecinţe practice se determină în baza unui criteriu: noi spunem că este *imposibil* de susţinut acuzaţia „Inculpatul a săvârşit crima din 16 octombrie" în baza *criteriului identităţii spaţio-temporale* dintre săvârşirea crimei şi prezenţa inculpatului. Dacă inculpatul nu a fost, în momentul săvârşirii crimei, la locul săvârşirii, atunci el nu a putut înfăptui crima. Forţa modalităţilor are o importanţă covârşitoare în convingerea interlocutorului.

Unul dintre inconvenientele cele mai grave ale „înstăpânirii" practice asupra celor două concepte ţine de *multitudinea criteriilor* posibile în baza cărora se stabileşte forţa modalităţii argumentative. Dacă controlorul îţi atrage atenţia să nu fumezi în compartiment (deci asupra imposibilităţii unei acţiuni), criteriul modalităţii e de ordin administrativ (administraţia căilor ferate a introdus interdicţia fumatului în anumite compartimente), dacă un călător îţi face observaţia: „Nu se poate să nu cedezi locul bătrânului care stă în picioare", criteriul modalităţii este unul de ordinul moralităţii (normele morale obligă la astfel de comportamente), dacă un coleg îţi spune: „Este necesar să apreciezi mai mult picturile lui Picasso", criteriul modalităţii este unul de natură estetică. Un echilibru este necesar şi aici: nici multitudinea de criterii nu trebuie să ne lase pradă deznădejdii, nici obsesia unui criteriu unic nu trebuie să ne domine. În ambele cazuri, rezultatele sunt neprofitabile.

Distincţia dintre *forţa modalităţii* şi *criteriul modalităţii* asigură o bază pentru a putea răspunde la întrebarea iniţială a cercetării: care argumente sau proceduri sunt dependente

de câmpul argumentării şi care rămân independente în raport cu el? Analizele şi ilustrările diverse îl duc pe Toulmin la concluzia că *normele* (criteriile) sunt dependente de câmpul argumentării, în timp ce *forţa* (termenii evaluării) nu este dependentă de câmpul argumentării: „Toate canoanele criticii şi evaluării argumentelor sunt în practică dependente de câmp, în timp ce nici unul dintre termenii evaluării nu variază în funcţie de câmp în ceea ce priveşte forţa sa" [1 : 45].

Constatăm, în practica discursivă argumentativă, un lucru care ne pune pe gânduri: argumentele necesare unei întemeieri le găsim destul de anevoie; argumentele imposibil de utilizat într-un act de justificare nu ne ajută. Ne-a mai rămas un singur domeniu, acela al argumentelor probabile, care poate fi exploatat mai pe larg într-o intervenţie discursivă de tip argumentativ. Este motivul pentru care Toulmin acordă un capitol special analizei probabilităţii, capitol în care consideraţiile filosofice, ca şi distincţii uneori greu de admis abundă. Autorul invocat constată că există o teorie logico-filosofică bine dezvoltată a probabilităţii, că multe dintre consideraţiile ei sunt şi rămân de toată importanţa, dar că, în analiza practică, aceste rezultate sunt inadecvate mai întotdeauna.

Cei care au analizat probabilitatea de pe poziţiile logicii formale moderne au încercat să îi dea un sens cât mai exact. William Kneale consideră că probabilitatea este o relaţie între o propoziţie avansată (în care intervine determinativul „probabil") şi temeiurile care susţin avansarea ei, în timp ce Carnap distinge între două sensuri ale probabilităţii: unul legat de teoria inducţiei (măsura în care un ansamblu de justificări susţine o ipoteză), altul legat de teoria şanselor (frecvenţa relativă a evenimentelor sau lucrurilor posedând o anumită proprietate). Dar, cum va arăta Toulmin pe pagini întregi din capitolul dedicat probabilităţii, sensurile acestea nu pot fi utilizate cu succes atunci când purcedem la o „critică a argumentelor", în care atenţia se orientează spre probabilităţile unei argumentări.

Stephen Toulmin (n. 1922). Reprezentant american al epistemologiei, filosofiei şi logicii ştiinţei. Autor al lucrării *The Uses of Argument* (1958), care a generat numeroase controverse în cadrul dezbaterilor actuale asupra argumentării.

În viziunea lui Toulmin, analiza probabilităţii trebuie să se facă de pe poziţiile „unei caracterizări a logicii în termeni de credinţe, acţiuni, politici justificate..." [1 : 106], deoarece de pe această poziţie probabilul poate fi invocat în analiza modelelor structurale ale argumentării. Probabilul trebuie înţeles deci într-o cvadruplă funcţionalitate: (a) ca un semn al atitudinii de prudenţă în legătură cu predicţiile noastre (dacă afirm: „Probabil voi veni la premiera de mâine seară", atunci eu atenuez gradul de siguranţă – şi de necesitate – în legătură cu o acţiune viitoare, fiindcă îmi dau seama că există unele motive – e adevărat, mai puţine decât cele favorabile – care ar putea împiedica acţiunea); (b) ca o distanţare în raport cu categoricitatea afirmaţiilor cu privire la acţiuni viitoare (dacă afirm: „Probabil voi lua nota 10 la examen", fac această afirmaţie tocmai pentru a arăta că afirmaţia „Voi lua nota 10 la examen" nu-mi este la îndemână din varii motive); (c) ca o delimitare de angajamentul total al celui care face o astfel de afirmaţie în raport cu acţiunea sau fapta descrisă prin enunţarea probabilă (dacă afirm: „Probabil voi face o donaţie pentru copiii săraci", acest „probabil" apare pentru că locutorului îi repugnă angajamentul total, neechivoc); (d) ca un indiciu, ca o măsură a încrederii pe care locutorul o are în raport cu „săvârşirea"

acţiunii pe care enunţul probabil o dezvăluie (dacă afirm: „Probabil voi merge cândva în insulele Caraibe", gradul de încredere e vizibil diminuat, dar dacă afirm: „Probabil voi merge la concertul Filarmonicii", atunci gradul de încredere creşte simţitor, deşi, paradoxal, este posibil ca ambele acţiuni să nu se înfăptuiască niciodată).

Şi atitudinea de prudenţă predicţională, şi delimitarea de categoricitate în afirmaţii, şi distanţarea de angajamentul total, şi gradul de încredere sunt determinate şi depind de *forţa întemeierilor justificative*: probabilitatea este mai mare, se poate apropia de certitudine dacă faptele empirice, condiţiile antecedente, cadrele favorabile se manifestă pe direcţia producerii evenimentului sau acţiunii determinate prin termenul „probabil". Dacă, dimpotrivă, aceste elemente nu susţin acţiunea, atunci probabilitatea se diminuează în mod evident.

1.2. Arhitectura modelului silogismului retoric

Argumentarea este un tot, un angrenaj complex (Toulmin o aseamănă cu un organism) şi orice parte a ei are un rol bine determinat în funcţionalitatea întregului. În mod ideal, ea ar trebui să conţină doar atât cât îi este necesar pentru a convinge interlocutorul (cerinţa este să nu conţină nimic de prisos) şi orice alterare a părţilor să afecteze rezultatul argumentării (cerinţa este să nu conţină nimic în minus). Din acest motiv, orice încercare de a da un *model teoretic* cu privire la demersul argumentativ trebuie să ţină seama de faptul că el este un tot şi că îşi atinge scopul numai ca integralitate funcţională.

Dar, dacă modelul teoretic se vrea construit nu numai pentru frumuseţea şi corectitudinea lui (ca teorie pură), ci şi pentru a îndeplini o funcţie instrumental-operaţională (pentru a analiza cu ajutorul lui argumentele produse în practica discursivă), atunci spiritul se află în faţa unei apăsătoare „antinomii metodologice": să sacrifice aplicabilitatea în favoarea perfecţiunii şi corectitudinii raţionale sau să sacrifice perfecţiunea raţională a modelului în favoarea aplicabilităţii? Să nădăjduim totuşi că spiritul omenesc nu va fi obligat să se supună acestei apăsătoare dileme şi că un echilibru profitabil între cele două opţiuni ar împăca, într-o oarecare măsură, firească, şi obsesia perfecţiunii, şi aplecarea spre real de care suntem dominaţi în permanenţă.

În faţa unei asemenea dileme pare să se afle Toulmin atunci când este pus în situaţia construcţiei modelului său al argumentării: să opteze pentru asumpţia aristotelică de tip logicist, în care un argument este prezentat într-o manieră clară şi distinctă ca o relaţie între două premise şi o concluzie, sau pentru aceea a teoriei dreptului, unde destule elemente ce ţin de natura premiselor, de specificitatea procedurilor de argumentare, fac schema de argumentare mult mai complicată, dar mai apropiată de real? Opţiunea lui Toulmin merge spre acelaşi echilibru al maximizării rezultatelor: „Dacă vom dori să expunem argumentele în toată transparenţa lor logică şi să înţelegem în mod corect natura lor de «proces logic», atunci trebuie în mod cert să utilizăm o schemă de argumentare la fel de sofisticată ca şi aceea pe care o reclamă dreptul" [1 : 18].

Care sunt elementele ce trasează conturul modelului explicativ al argumentării propus de Toulmin? Să identificăm, pas cu pas, ce se întâmplă într-o situaţie de argumentare în care sunt angajaţi doi indivizi, unul care propune o teză în vederea susţinerii, iar al doilea, cel pentru care se propune teza şi se desfăşoară argumentarea. Oricine face primul pas într-o argumentare are în vedere o propoziţie pe care o susţine cu anumite probe: Platon argumentează, într-unul din dialogurile sale, că „virtutea poate fi cunoscută", Kant, în

Critica raţiunii pure, argumentează că „lucrul în sine" nu poate fi cunoscut, cunoscutul personaj din *O scrisoare pierdută* urmăreşte să întemeieze enunţul „Industria română e admirabilă, e sublimă, dar lipseşte cu desăvârşire" şi aşa mai departe. Acest enunţ pus în circulaţie şi asupra căruia se pronunţă argumentativ interlocutorii poartă numele de *teza argumentării* (T).

Atunci când argumentarea e autentic polemică, interlocutorul pune în cauză adevărul tezei (T). Ce face cel care a propus teza în această situaţie? Evident, aduce dovezi în favoarea susţinerii ei. Aceste dovezi se pot concretiza în enunţuri cu privire la date, fapte, acţiuni, relaţii, stări sufleteşti. Când profesorul contestă faptul că eseul propus de un student la seminar este bun, el aduce în sprijinul afirmaţiei sale anumite date: eseul eludează aspecte importante ale temei abordate, nu are o atitudine critică faţă de unele puncte de vedere avansate de alţi gânditori, este construit după surse de mâna a treia etc. Când suntem opriţi de agentul de circulaţie cu afirmaţia: „Aţi circulat cu peste 50 de kilometri la oră în localitate" şi acesta observă că suntem nedumeriţi, pune în funcţiune staţia, în care se aude: „Autoturismul cu numărul... a circulat în localitatea... cu 95 de kilometri la oră". Când acuzatorul afirmă: „Inculpatul a săvârşit o crimă abominabilă", avocatul se ridică şi îi dă replica: „Când s-a produs crima, inculpatul era internat în spital". În toate aceste cazuri, ca şi în altele care pot fi invocate, orice reacţie de contestare a tezei este urmată de producerea de dovezi în favoarea tezei. Aceste dovezi (date, fapte, acţiuni, stări) constituie *temeiurile* sau *raţiunile tezei* (R).

Avem identificate, până în acest moment, două elemente importante, care asigură un prim contur al modelului explicativ al argumentării: argumentarea este o relaţie de întemeiere a *tezei* argumentării pe baza *raţiunilor* argumentării:

R ⟶ T

(datul întemeietor al argumentării) **(teza argumentării)**

Va trebui să observăm că o teză poate fi contestată nu numai pentru că îi lipseşte datul întemeietor. Acesta din urmă poate să fie prezent şi totuşi teza să fie pusă în discuţie cu vehemenţă. În argumentarea:

„Acuzatul ar trebui să primească o pedeapsă mult redusă *fiindcă* are o familie numeroasă"

teza este concretizată în propoziţia „Acuzatul ar trebui să primească o pedeapsă mult redusă" şi este susţinută de datul întemeietor „Acuzatul are o familie numeroasă". Totuşi, mai mult ca sigur, teza va fi atacată cu multă duritate. De ce? Pentru că nu există o legătură de determinare între datul care se vrea întemeietor şi teza susţinută. Prin urmare, o raţiune, un temei, o probă pot sta în această postură şi pot juca acest rol pentru o teză numai dacă între ele şi teză există o legătură de condiţionare. Această legătură de condiţionare, dacă într-adevăr există, ar trebui adusă la cunoştinţa interlocutorului. Ea ar putea lua forma unui enunţ universal, concretizat într-o lege, o normă, o regularitate etc. Legătura ar trebui să-i arate interlocutorului că datul întemeietor se încadrează în clasa de probe care susţin teza (face parte adică din domeniul necesităţilor argumentării). În argumentarea pe care am dat-o ca exemplu, relaţia de condiţionare ar trebui să ia forma enunţului universal „Toţi acuzaţii care au o familie numeroasă trebuie să primească o pedeapsă mult redusă". Or, nici o normă de drept nu stipulează aşa ceva.

Aşadar, într-o situaţie de argumentare în care, după administrarea datului întemeietor, contestarea tezei persistă, trebuie să intre în scenă cel de-al treilea element structural al

argumentării: *garantul* sau *fundamentul* trecerii de la datul întemeietor (R) la susţinerea tezei (T). Să-l notăm cu W („warrant"). Structura argumentării ar arăta astfel:

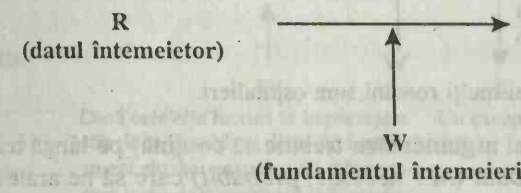

Ea funcţionează în toate cazurile enunţate, în care avem, de fiecare dată, un W (fundament al argumentării) exprimat într-o propoziţie generală: „Orice eseu trebuie să se oprească asupra problemelor fundamentale..."; „Orice staţie înregistrează cu exactitate viteza unui automobil"; „Ca să săvârşeşti o crimă, trebuie să fii la locul faptei în momentul săvârşirii". Să atragem atenţia asupra unui fapt pe care îl subliniază chiar Toulmin: fundamentul sau garantul întemeierii (W) corespunde normelor sau canoanelor practice ale argumentării, aşa cum au fost ele discutate în legătură cu problema modalităţii.

Să ne oprim puţin asupra câtorva aspecte ale acestei prime instanţieri a modelului explicativ al argumentării pentru a-l lega mai explicit de cele trei domenii pe care le-am evocat: domeniul necesităţilor, domeniul posibilităţilor şi domeniul imposibilităţilor argumentării. Raţiunea tezei (proba, argumentul, datul întemeietor) este de domeniul *necesarului*. Nu este posibil să propunem o teză fără să aducem probe în favoarea ei. Dacă interlocutorul acceptă teza fără a cere probe, înseamnă că, pentru el, teza face parte din domeniul convingerilor şi, drept consecinţă, nu mai trebuie argumentată. Dacă, dimpotrivă, interlocutorul cere probe, dar nu-i sunt furnizate, atunci, deşi argumentarea este necesară, ea nu are loc. Fundamentul sau garanţia argumentării (W) face parte din domeniul *posibilului*: norma, regula care asigură trecerea de la datul întemeietor la teză apare în mod explicit numai dacă interlocutorul o cere (dacă nu o cere, înseamnă că a văzut el însuşi legătura de întemeiere şi a o mai explica este un act gratuit în argumentare). Din acest motiv, de multe ori în practica argumentării regăsim explicit doar o relaţie între datul întemeietor şi teza argumentării, relaţie evidenţiată prin indicatorii de care am amintit: „deci", „aşadar", „fiindcă" etc.

Natura fundamentului întemeierii (W) este diferită. Uneori fundamentul întemeierii asigură trecerea *necesară* de la datul întemeietor la teza argumentării. Aşa se întâmplă, de exemplu, în argumentarea:

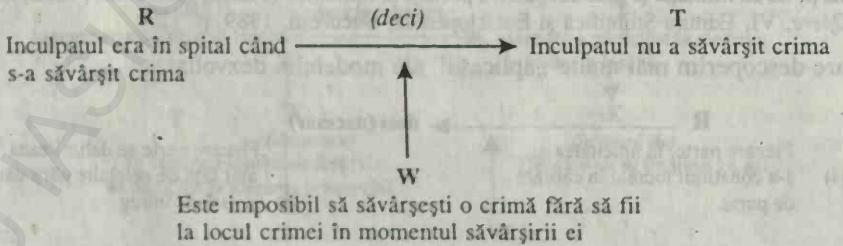

Alteori fundamentul întemeierii asigură doar trecerea *probabilă* de la datul întemeietor la teza argumentării. Aşa se întâmplă în argumentarea:

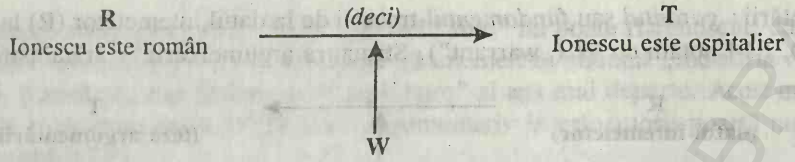

Prin urmare, modelul explicativ al argumentării trebuie să conţină, pe lângă teză, temei şi fundament, şi un *calificator modal* (M : *necesar, probabil*) care să ne arate ce fel de legătură există între datul întemeietor şi teză. În cazul în care fundamentul întemeierii asigură trecerea necesară de la temei la teză, nu există excepţii (nu există situaţii la care norma să nu se aplice). În cazul în care trecerea este probabilă, excepţia trebuie să-şi facă loc în structura modelului (E). În aceste condiţii, modelul explicativ al argumentării are următoarea înfăţişare :

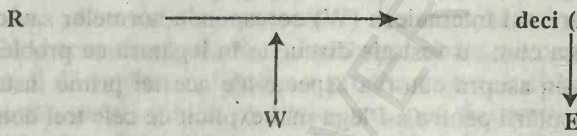

ca în cazul :

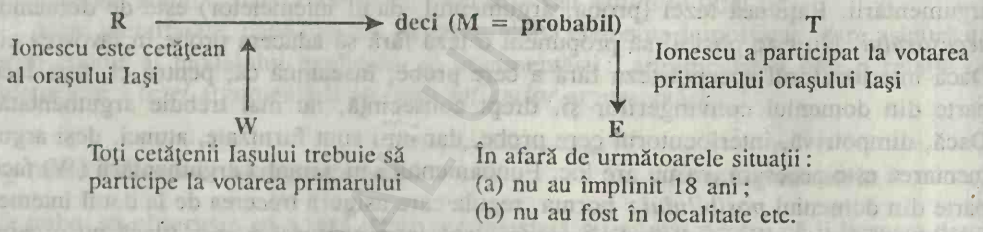

Acest model explicativ al argumentării poate fi testat pe diferite secvenţe de discurs. Fie secvenţa discursivă :

„Dar fiindcă fiecare parte, în unicitatea ei, s-a constituit tocmai în calitate de parte, ea se delimitează – are limită – atât faţă de celelalte părţi cât şi faţă de întreg, după cum şi întregul este delimitat – are limită – faţă de părţi. (...) Urmează atunci, cum s-ar părea, că celelalte lucruri, altele decât Unu, întrucât se împărtăşesc atât de la Unu cât şi de la ele însele, ajung să dea naştere înăuntrul lor unei diferenţe care instituie între ele o reciprocă delimitaţie ; propria lor natură, în ea însăşi, le aduce însă nelimitare. (...) Drept care, altele decât Unul, atât ca întreguri cât şi ca părţi, nu au limitaţie şi sunt deopotrivă părtaşe la limitaţie" (Platon, *Parmenide*, 158d, în Platon, *Opere*, VI, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 127)

în care descoperim mai multe „aplicaţii" ale modelului dezvoltat :

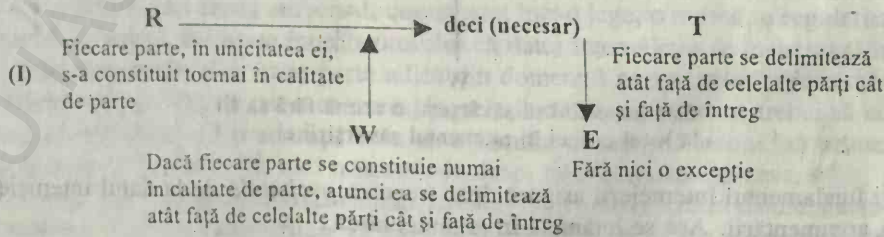

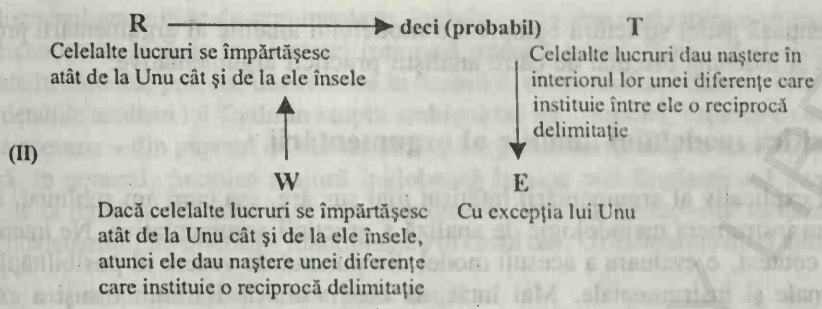

Să subliniem încă un lucru în legătură cu elementele structurale ale acestui model explicativ al argumentării. Fundamentul întemeierii trecerii de la datul justificator la teză nu este cvasiuniversal. De exemplu, norma „Toţi cetăţenii Iaşului, în afara celor care n-au împlinit 18 ani, trebuie să participe la alegerea primarului" este, în exemplul dat, un fundament al întemeierii numai în organizarea sistemului electoral actual din România (poate că există cazuri în care primarul unei localităţi este ales pe alte căi, dincolo de consultarea voinţei tuturor cetăţenilor). Prin urmare, regula nu funcţionează în aceste din urmă situaţii. Enunţurile cu caracter normativ: „Dacă fiecare parte se constituie numai în calitate de parte, atunci ea se delimitează atât faţă de celelalte părţi cât şi faţă de întreg"; „Dacă celelalte lucruri se împărtăşesc atât de la Unu cât şi de la ele însele, atunci ele dau naştere unei diferenţe care instituie o reciprocă delimitaţie" sunt valabile numai la nivelul concepţiei filosofice a lui Platon cu privire la raportul dintre întreg şi părţi. Aşadar, natura fundamentului întemeierii depinde şi variază în funcţie de câmpul argumentării. Din această cauză, interlocutorul poate să conteste chiar aplicabilitatea fundamentului întemeierii (norma). Dacă o face, atunci trebuie să i se arate *suportul* (B = „backing") în virtutea căruia norma se aplică în cazul dat. Modelul structural se îmbogăţeşte:

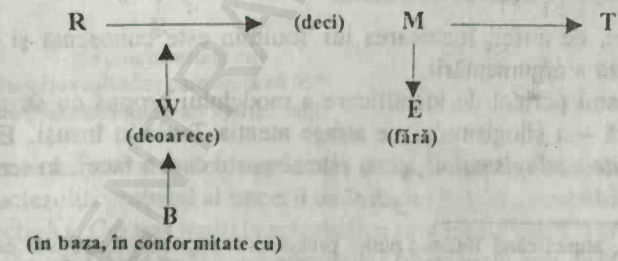

iar exemplul invocat devine:

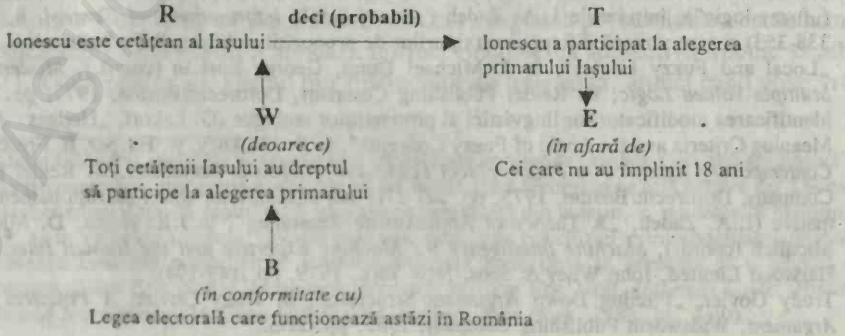

Se evidenţiază astfel structura completă a modelului analitic al argumentării propus de Toulmin şi îndelung discutat de către analiştii practicii argumentative.

1.3. Critica modelului analitic al argumentării

Modelul explicativ al argumentării înfăţişat mai sus are, aşa cum am subliniat, ambiţia de a fi un instrument metodologic de analiză a practicii argumentative. Ne interesează, în acest context, o evaluare a acestui model din punctul de vedere al posibilităţilor sale operaţionale şi instrumentale. Mai întâi, să observăm că Toulmin însuşi a exprimat temeri şi reţineri în legătură cu funcţionalitatea cvasiuniversală a modelului. Asupra lor vrem să stăruim în cele ce urmează.

Modelul este, în esenţa sa, o relaţionare între T (teza argumentării), R (temeiul argumentării) şi W (fundamentul temeiului argumentării). Fără a pune în discuţie însemnătatea celorlalte trei elemente: M (modalitatea trecerii de la temei la teză), B (suportul aplicării fundamentului întemeierii la cazul dat) şi E (excepţiile la care norma nu se aplică, iar teza rămâne neîntemeiată), trebuie să recunoaştem că ele, într-un fel sau altul, sunt şi rămân elemente structurale care îndeplinesc funcţia de mijloc sau instrument pentru asigurarea funcţionării normale a celorlalte trei: fie ne arată de ce trecerea de la R la T este probabilă (E = excepţiile), fie ne arată de ce norma se aplică în cazul dat (B = suportul temeiului), fie ne arată natura relaţiei dintre R şi T (M = modalitatea). Această relaţionare triadică ne duce imediat cu gândul la faptul că modelul este, în realitate, un *silogism explicat*:

Toţi cetăţenii Iaşului au dreptul să participe la alegerea primarului *(premisă majoră)*;
Ionescu este cetăţean al Iaşului *(premisă minoră)*;
Deci: Ionescu are dreptul să participe la alegerea primarului *(concluzie)*,

motiv pentru care, de altfel, încercarea lui Toulmin este cunoscută şi ca *model entimematic* de analiză a argumentării.

Împotriva acestui pericol de identificare a modelului propus cu structura – atât de simplă şi de clară – a silogismului ne atrage atenţia Toulmin însuşi. El incriminează această *ambiguitate a silogismului*[2], şi nu este singurul care o face[3], în sensul că, în mod

2. Să observăm că, atunci când Toulmin punea problema ambiguităţii limbajului ca inconvenient al desfăşurării unei întemeieri, o *logică a ambiguităţii* nu era constituită încă. Între timp, lucrurile s-au schimbat sensibil. Există astăzi cercetări dintre cele mai ample privind acest sistem de logică („fuzzy-logic"), iniţiate de L.A. Zadeh („Fuzzy-Sets", *Information and Control*, 8, 1965, pp. 338-353) şi care vizează diferenţierea tipurilor de propoziţii ambigue (R.E. Bellman, L.A. Zadeh, „Local and Fuzzy Logics", în J. Michael Dunn, George Epstein (coord.), *Modern Uses of Multiple-Valued Logic*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht/Boston, 1977, pp. 105-165), identificarea modificatorilor lingvistici ai propoziţiilor ambigue (G. Lakoff, „Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts", în D. Hockney, W. Harper, B. Freed (coord.), *Contemporary Research in Philosophical Logic and Linguistic Semantics*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht/Boston, 1975, pp. 221-271) sau analiza unor tipuri de raţionamente aproximative (L.A. Zadeh, „A Theory of Approximate Reasoning", în J.E. Hayes, D. Michie, L.I. Miculich (coord.), *Machine Intelligence 9: Machine Expertise and the Human Interface*, Ellis Harwood Limited, John Wiley & Sons, New York, 1979, pp. 149-194).
3. Trudy Govier, „Pinning Down Argument Structure", în Trudy Govier, *A Practical Study of Argument*, Wadsworth Publishing Company, 1985, pp. 21-52.

tacit, silogismul, ca mijloc de argumentare, înglobează în sine mai multe elemente decât cele trei cunoscute încă de la Aristotel (premisă majoră, premisă minoră şi concluzie), explicitate în modelul propus, dar rămase în umbră în cazul analizei clasice. Fără a intra în toate detaliile analizei lui Toulmin asupra ambiguităţii silogismului, reţinem ca un reproş la adresa acestuia – din punctul de vedere al forţei argumentative asupra interlocutorului – faptul că, în general, premisa majoră înglobează în sine atât fundamentul întemeierii trecerii de la datul justificator la teza argumentării (W), cât şi suportul în baza căruia norma (fundamentul întemeierii) funcţionează în cazul dat. Următoarele două silogisme :

(1) Cei mai mulţi baschetbalişti sunt foarte înalţi
Georgian este baschetbalist
Deci : Georgian este foarte înalt,

(2) Procentul baschetbaliştilor foarte înalţi este de 99%
Georgian este baschetbalist
Deci : Georgian este foarte înalt

sunt întruchiparea dezvoltată a unei forme de argumentare unice reprezentate de modelul Toulmin :

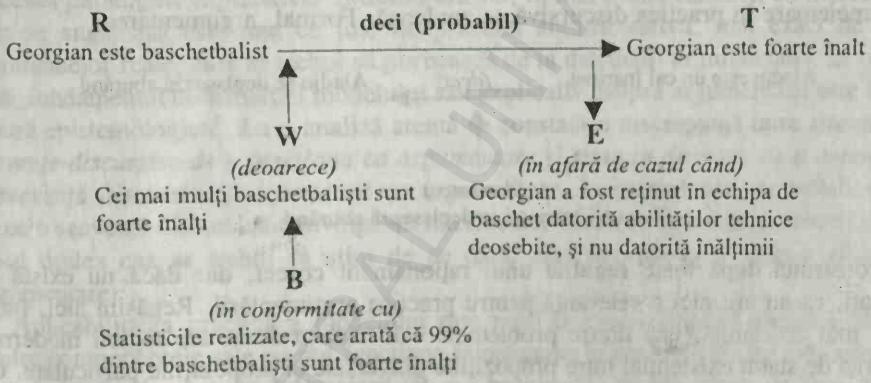

Cele două premise majore ale silogismelor (1) şi (2) exprimă, de fapt, două interpretări diferite ale caracterului probabil al trecerii de la temei la teză : probabilitatea ca grad de încredere subiectivă („Cei mai mulţi baschetbalişti sunt foarte înalţi") şi probabilitatea ca determinare statistică[4] („Procentul baschetbaliştilor foarte înalţi este de 99%"). Ele au însă funcţii diferite în argumentare : premisa care exprimă probabilitatea ca încredere subiectivă reprezintă norma (fundamentul întemeierii), cea care exprimă probabilitatea ca determinare statistică reprezintă suportul aplicării normei (încrederea subiectivă trebuie să aibă un temei !). Dacă pentru silogismul pur distincţia este irelevantă, atunci când el se vrea

4. Pentru John Eric Nolt, astfel de silogisme sunt considerate *argumente invalide* („invalid arguments"), fiindcă este posibil ca propoziţia-concluzie să fie falsă : dacă Georgian se află printre cei 1% care sunt baschetbalişti datorită faptului că au o tehnicitate ieşită din comun, şi nu datorită înălţimii ? Oricum, şi în viziunea autorului invocat mai sus, nuanţarea concluziei prin modalitatea *probabil* mai salvează ceva din posibilităţile acestui instrument logic de a se prezenta ca o tehnică de argumentare (John Eric Nolt, „Argument Strengh", în John Eric Nolt, *Informal Logic. Possible Worlds and Imagination*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1983, pp. 4-10).

o tehnică de argumentare, distincţia devine importantă (nu poţi să-i ceri interlocutorului să adere la o idee dacă nu-i explici pe ce se bazează credinţa ta subiectivă în acea idee).

O a doua chestiune asupra căreia se opreşte Toulmin, atunci când vrea să atenueze posibilele observaţii la adresa modelului său al argumentării, ţine de *natura elementelor construcţiilor argumentative*. Modelul are ambiţia de a lua în stăpânire situaţiile practicii argumentative. El ne constrânge să concedem că ceva este într-un anumit fel pentru că se încadrează într-o clasă în baza unei reguli de constituire a clasei. Modelul explică faptul singular că Ionescu a participat la alegerea primarului Iaşului în baza faptului că Ionescu este ieşean şi, conform sistemului electoral din România, primarul este ales prin votul cetăţenilor localităţii. Întrebarea fundamentală a lui Toulmin este următoarea: Câtă credibilitate putem acorda premisei universale (fundamentului întemeierii), astfel încât să putem face din ea mobilul argumentării (trecerii de la datul întemeietor la teză)?

Există mai multe motive – unele având o dezbatere lungă în logică, altele intrate recent în atenţie – care ne pun în gardă cel puţin în privinţa unei consideraţii speciale care trebuie acordată premisei universale. Dacă în privinţa datului întemeietor (de obicei o propoziţie singulară) nu există prea multe motive pentru interpretări contradictorii, în privinţa fundamentului întemeierii ne putem întreba dacă ea beneficiază de o oarecare *forţă existenţială*. Fiindcă, dacă ea nu are contingenţă cu ceea ce există, atunci funcţiile ei întemeietoare în practica discursivă se anulează. Formal, argumentarea:

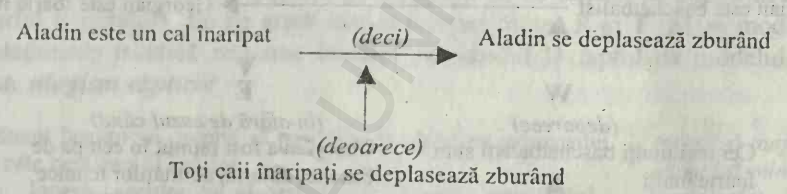

este construită după toate regulile unui raţionament corect, dar dacă nu există cai înaripaţi, ea nu are nici o relevanţă pentru practica argumentării. Regăsim aici, într-o formă mai accesibilă, una dintre problemele cele mai presante ale logicii moderne: diferenţa de statut existenţial între propoziţiile universale şi propoziţiile particulare. Or, cum argumentarea are în vedere, în cvasimajoritatea cazurilor, ceea ce există, problema asumpţiei existenţiale a fundamentului întemeierii este reală şi destul de supărătoare.

Aspectele acestea se revarsă şi asupra unei alte probleme: *validitatea schemei de argumentare propuse*. Dacă argumentarea se referă la existenţă, atunci probabil că validitatea (corectitudinea) ei nu mai poate fi una strict formală, aşa cum este cea a silogismului pur, ci depinde şi de conţinutul existenţial care este pus în astfel de scheme de argumentare. Pentru Toulmin, validitatea formală înseamnă obţinerea concluziei prin transformarea formală a premiselor [1 : 146]. Or, lucrul nu este posibil dacă premisa majoră este constituită din suportul aplicării fundamentului întemeierii, deoarece acesta din urmă este întotdeauna o propoziţie fundată pe realitate. Este greu de acceptat că o concluzie de forma „Georgian este foarte înalt" este rezultatul „relaţiilor formale" dintre premisele „Georgian este baschetbalist" şi „Procentul de baschetbalişti foarte înalţi este de 99%". Toulmin explică ilustrativ această diferenţă, urmând o sugestie a lui Ryle: este ca şi în cazul diferenţei între o călătorie pe un drum deja construit şi construcţia unui drum nou! Argumentarea este, mai totdeauna, construirea unui drum nou. Se constată uşor că, într-o situaţie de argumentare, noi avem două tipuri de argumente: un

argument analitic de forma „fundament → dat → concluzie" (care exprimă maniera formal-validă de prezentare a unei argumentări) şi un *argument material* de forma „dat → fundament → concluzie" (care exprimă forma argumentării determinată de un anumit câmp şi deci material-validă).

Criticile cele mai vehemente au venit din partea celor care au evaluat din punct de vedere structural şi explicativ acest model. O sistematizare a acestor critici vizează câteva aspecte mai importante asupra cărora ne vom opri în continuare.

a) ***Dificultăţile de aplicabilitate practică a modelului.*** Deşi străduinţa lui Toulmin a fost aceea de a da un cadru adecvat pentru analiza modului concret de argumentare, în contexte dintre cele mai diferite, totuşi rezultatele par a fi încă departe de satisfacerea acestui deziderat. Unii autori au fost de-a dreptul necruţători în această privinţă: „Chiar dacă se trece peste câteva obiecţii teoretice majore, se poate arăta că modelul lui Toulmin nu se poate aplica discursului cotidian. În mod fundamental, este imposibil a defini în ce constă «datul» şi «garantul»; cu excepţia unor exemple bine selecţionate, în practică este imposibil a distinge cele două tipuri de enunţuri"[5].

Incapacitatea aplicabilităţii practice a modelului vine şi dintr-o restricţie de construcţie a acestei paradigme explicative. Toulmin afirmă, în mai multe rânduri, că încercarea la care se angajează este una ce ţine de practica argumentativă, mai exact de critica argumentelor reale, care ar trebui să pornească de la discursul argumentativ. În realitate însă, fundamentul construcţiei modelului său explicativ asupra argumentării este unul de natură epistemologică[6]. La o analiză atentă se constată o discrepanţă între *situaţia unei secvenţe discursive de a funcţiona ca argumentare* şi *situaţia de a şti, de a cunoaşte că o secvenţă discursivă funcţionează ca argumentare.* În primul caz, ar trebui să ştim de ce o secvenţă discursivă convinge un interlocutor (dacă ea este o argumentare), în cel de-al doilea caz ar trebui să ştim de ce datul este temeiul tezei (într-o situaţie de argumentare)[7].

Aplicabilitatea practică a modelului este pusă în cauză datorită faptului că unele dintre componentele sale nu pot funcţiona întotdeauna în această calitate. Să luăm cazul *suportului* fundamentului întemeierii (B = „backing"). El constituie, în fapt, temeiul distincţiei lui Toulmin între *argumentele analitice* şi *argumentele materiale*: suportul, exprimând o propoziţie factuală, asigură argumentului la care participă o natură factuală şi, prin urmare, modelul are o mai mare aderenţă la real. Dar va trebui să constatăm că suportul este *contextual* şi *convenţional.* El variază în funcţie de timp. Astăzi, argumentarea:

5. Frans van Eemeren, Rob Grootendorst, *La nouvelle dialectique*, Éditions Kimé, Paris, 1996, p. 8.
6. Marie-Jeanne Borel, „Raisons et situation d'interlocution. Introduction à une étude de l'argumentation", în *Recherches sur le discours et l'argumentation*, Droz, Geneva, 1974, p. 76.
7. Iată textul autoarei: „Deşi, conform tradiţiei şcolii analitice engleze, originea acestei analize se găseşte în investigarea discursului – şi acesta este unul dintre punctele asupra cărora poartă critica autorului privind demersurile formaliste, anume neglijarea completă a practicii discursive –, propunerea sa nu este analiză de discurs, ci mai mult o încercare de a şti cum funcţionează argumentele în cunoaştere; deci, nu cum se prezintă o secvenţă discursivă ca argumentare, ci, dat fiind că o secvenţă discursivă *este* o argumentare, care este statutul său epistemologic (teza argumentată este *bine fondată sau nu*?)" (Borel, *op. cit.*, p. 76).

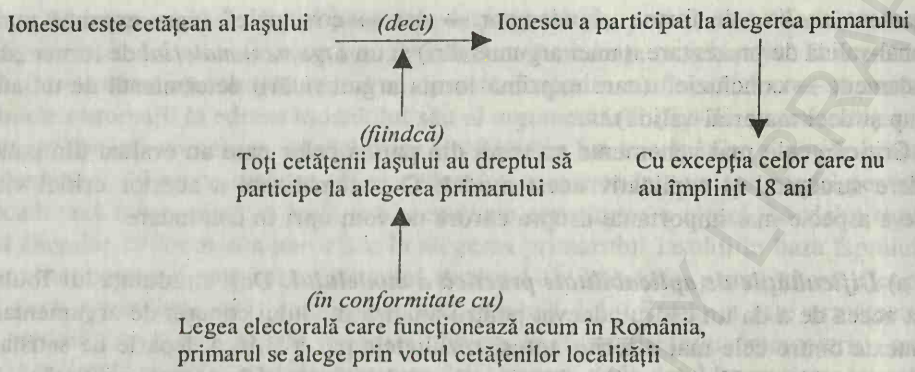

este convingătoare, dar s-ar putea ca, peste un timp, dacă legea electorală se va schimba, iar primarii localităţilor vor fi aleşi prin alt mecanism, argumentarea să fie falacioasă, tocmai pentru că suportul ei este o *convenţie temporală*. Mai mult chiar, dacă o astfel de argumentare este (şi trebuie să fie) convingătoare pentru, să zicem, alegătorii din România, ea poate să nu fie convingătoare pentru cetăţenii dintr-o ţară în care sistemul alegerilor locale este diferit. Aceasta pentru că, din nou, suportul nu mai este valabil, deoarece el este şi o *convenţie comunitară, spaţială*. Nu sunt singurele restricţii care pot interveni la nivelul acestui element structural al modelului Toulmin. Argumentarea:

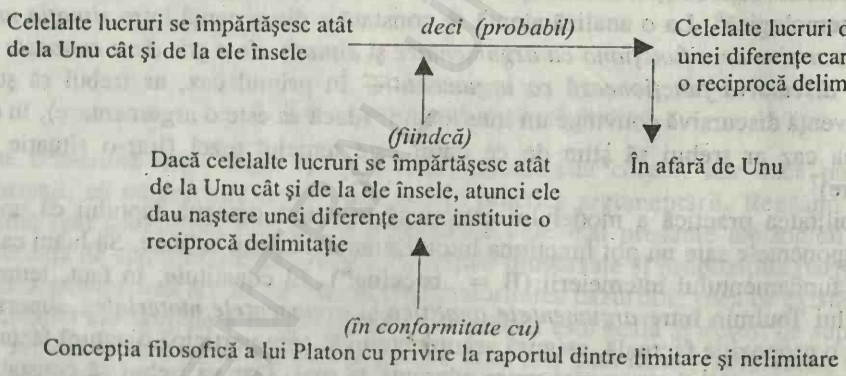

rămâne valabilă numai dacă tematica relaţionată ţine de viziunea lui Platon asupra raportului invocat; de această dată, suportul are o *determinare contextual-cognitivă* (depinde de contextul cunoaşterii filosofice în care se desfăşoară situaţia de argumentare). Or, s-a subliniat adesea că, într-o situaţie practică de argumentare, un model explicativ trebuie să pună interlocutorii pe picior de egalitate, fiecăruia trebuie să i se acorde aceleaşi şanse în participarea la dezbaterea critică a argumentelor[8].

Poate că aceste inadvertenţe de aplicabilitate vin şi dintr-o ambiţie prea mare, dar nu a autorului însuşi, ci a modelului pe care îl propune. Un model explicativ valabil pentru

8. „...dacă Principiile impuse pot să fie asumate în diferite domenii, aceste domenii trebuie să aibă acelaşi conţinut pentru toţi interlocutorii şi pentru toate situaţiile de interlocuţie, altfel cu singularităţile lor inevitabile nu pot juca nici un rol" (Jean-Blaise Grize, *Logique naturelle et communications*, PUF, Paris, 1996, p. 15).

toate câmpurile argumentative este o utopie din moment ce – autorul însuşi afirmă – argumentarea practică depinde fundamental de câmpul argumentării. Or, este o contradicţie aici, ce pare a nu fi fost sesizată nici de Toulmin şi nici de criticii săi. Modelul explicativ este construit cu scopul de a „înstăpâni" practica argumentativă atât de mult diversificată. Aceasta din urmă depinde, cum spuneam, de câmpul argumentării. Cum am putea înfăţişa un model explicativ al practicii argumentative care să fie în afară şi dincolo de accidentele câmpului argumentativ, din moment ce el trebuie să explice tocmai astfel de practici dependente de câmp?

Pe de altă parte, cu toată încercarea mărturisită de a se delimita de schemele validităţii formale, de argumentarea analitică, totuşi nu se poate să nu observăm că modelul privilegiază dimensiunea logico-analitică a argumentării. Mai mult chiar, dimensiunea silogistică a argumentării este supralicitată la maximum pentru a explica tot ce se poate înfăţişa drept tehnică de argumentare. Se ştie însă că logica este un demers care priveşte *ceea ce trebuie să fie*, în timp ce argumentarea rămâne prin excelenţă un demers care vizează *ceea ce este*. Să cădem de acord că de prea puţine ori ceea ce este coincide cu ceea ce trebuie să fie.

b) ***Natura descriptivă a modelului.*** Fără îndoială, modelul propus de Toulmin este unul preponderent descriptiv, deşi analistul s-ar fi aşteptat – după critica dezlănţuită de autor împotriva logicii formale şi apetenţa spre procedurile din domeniul dreptului – la un *model procedural*: cum să utilizezi modelul nu atât pentru a descrie sau explica o situaţie de argumentare fericită cât, poate mai mult, pentru a construi o argumentare convingătoare într-o situaţie discursivă dată. De altfel, natura descriptivă a şi intrat în vizorul criticilor lui Toulmin: „Această încercare este pur descriptivă şi analizează argumentul în termenii unei explicitări dinainte stabilite"[9]. Sentinţa aceasta, pentru o încercare care se vrea legată în mod direct de actul practic al argumentării, este de-a dreptul stânjenitoare.

Modelul pare a fi destul de reuşit şi productiv, dacă funcţionalităţile sale încep abia după ce argumentarea se termină! Până la urmă, aici găsim cu siguranţă sensul insistenţei lui Toulmin pe critica argumentelor: critica argumentelor poate începe atunci când argumentarea a fost deja înfăţişată interlocutorului. Dacă avem argumentarea:

„Nu pot pronunţa o sentinţă *fiindcă* procesul nu este de competenţa mea",

ea poate fi transformată în modelul Toulmin astfel:

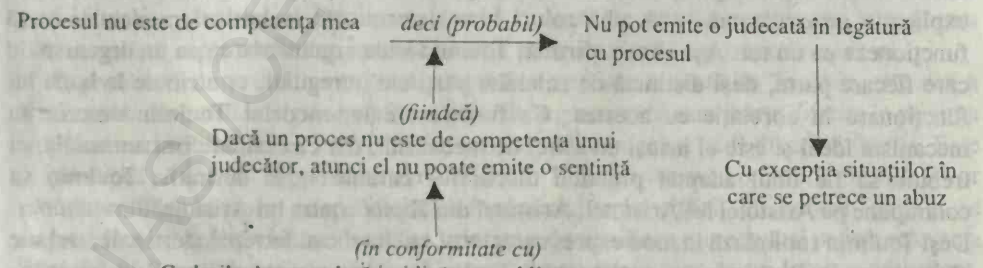

9. Barbara Warnick, Edward S. Inch, *Critical Thinking and Communication. The Use of Reason in Argument*, Macmillan Publishing Company, New York, 1989, p. 164.

şi, cu ajutorul modelului, putem face următoarele lucruri: (1) să determinăm forţa datului întemeietor (pentru a vedea dacă el este destul de puternic încât să susţină teza argumentării: dacă argumentarea ar fi de forma „Nu pot pronunţa o sentinţă *fiindcă* nu mă simt prea bine din punct de vedere fizic", argumentul „Nu mă simt prea bine din punct de vedere fizic" ar fi slab); (2) să evaluăm natura temeiului trecerii de la argument la teza întemeierii (pentru a vedea dacă există o relaţie de determinare între argument şi teză: dacă norma ar lua forma „Dacă un proces este dificil, atunci el nu poate fi soluţionat de un judecător", atunci nu ar exista nici o legătură de condiţionare între argument şi teză); (3) să identificăm dacă norma este susţinută şi fundată pe un suport (prevăd normele de procedură juridică o asemenea obligaţie?); (4) să determinăm dacă nu cumva datul justificator poate fi identificat printre excepţiile regulii (în acest caz el nu mai poate susţine teza argumentării). Toate aceste operaţii pe care le putem face cu modelul Toulmin sunt operaţii *post factum*, adică operaţii ce se efectuează pe o argumentare gata construită. Or, întrebarea esenţială care rămâne este următoarea: ne poate da modelul astfel construit indicaţii cu privire la ceea ce trebuie să facem pentru a pune în circulaţie o argumentare eficientă? Dimensiunea proiectivă a modelului este pusă aici în discuţie.

Marie-Jeanne Borel consideră că originea caracterului descriptiv al modelului Toulmin e de găsit în două presupoziţii cu care el a plecat la drum: punctul de plecare empiric şi fundamentul epistemologic [6:76]. Modelul porneşte de la analiza argumentărilor reale. Or, a cerceta argumentările reale pentru a descoperi ceea ce este caracteristic unui astfel de demers, dincolo de asperităţile fiecărui câmp al argumentării, înseamnă a produce o cercetare pe baze empirice. Însăşi noţiunea de „câmp al argumentării" este de sorginte empirică. Barbara Warnick şi Edward S. Inch au subliniat acest aspect al modelului: „Adepţi ai lui Toulmin, notăm că anumite câmpuri precum cele din drept, etică, medicină şi ştiinţă furnizează contexte variate pentru argument" [9:165]. Fundamentul epistemologic influenţează, fără îndoială, forma descriptivă, fie şi numai pentru că epistemologia, ca domeniu ce vizează imaginea construcţiei ştiinţei, nu poate fi decât analitică şi critică.

c) ***Ambiguitatea funcţională a elementelor structurale ale modelului.*** Cele şase elemente care alcătuiesc modelul explicativ al argumentării propus de Toulmin (teză, temei, fundament, suport, modalitate, excepţie) trebuie – pentru a putea înfiripa o explicaţie generalizantă – să aibă roluri bine determinate în cadrul modelului şi să funcţioneze ca un tot. Aşa cum a afirmat, Toulmin vede argumentarea ca un organism în care fiecare parte, deşi distinctă de celelalte părţi ale întregului, contribuie la buna lui funcţionare în corelaţie cu acestea. Ca funcţionalitate, modelul Toulmin descrie un mecanism ideal şi este el însuşi un astfel de mecanism, dar ca realitate instrumentală, el trebuie să fie unul adaptat practicii discursive curente: „În definitiv, Toulmin va contrapune pe Aristotel lui Aristotel, Aristotel din *Topici* contra lui Aristotel din *Analitici*. Deşi Toulmin subliniază în mod expres caracterul aristotelic al întreprinderii sale, trebuie să revenim la Bird, care a remarcat că Toulmin redescoperise noţiunea de *topos*"[10]. Organicitatea modelului, la care aspiră orice construcţie ştiinţifică, ar presupune o

10. Christian Plantin, *Essais sur l'argumentation. Introduction à l'étude de linguistique de la parole argumentative*, Éditions Kimé, Paris, 1990, p. 26.

logică strictă, în care necesitatea şi deductibilitatea sunt acaparatoare, în timp ce aplicabilitatea practică a modelului ar presupune o *logică mai relaxată*, în care probabilitatea este elementul definitoriu. Este unul dintre motivele pentru care o pendulare între o logică ideală şi o logică reală, în acţiune e de descoperit în permanenţă în cadrul acestui model.

Ambiguitatea funcţională a modelului Toulmin e dată de faptul că funcţia fiecăruia dintre parametrii modelului nu este determinată cu destulă claritate în organizarea întregului. Deşi există destule referinţe în legătură cu identificarea componentelor structurale ale modelului, ele sunt determinate mai mult pe linia negativităţii, ceea ce nu e de natură să asigure identitatea funcţională a parametrului luat în discuţie. Toulmin ne spune mai mult ce nu este un parametru sau un argument (a se vedea în acest sens distincţia dintre argumentele analitice şi argumentele materiale) şi mai puţin ceea ce este fiecare dintre ele.

Warnick şi Inch, într-o secţiune dedicată modelului Toulmin în care analizează dificultăţile acestuia (intitulată „Difficulties in Applying the Model", pp. 170-171), descriu în mod punctiform o serie de incoveniente ale modelului care vizează componentele sale sau legătura dintre ele: (a) multe argumente, dacă nu chiar cele mai multe pe care le putem descoperi în practica argumentativă, reduc la maximum aceste componente, anunţând explicit doar teza şi temeiul argumentării, în timp ce fundamentul temeiului apare doar implicit (aşadar, pentru ce acest travaliu amplificator asupra celor şase componente, din moment ce ele nu sunt utilizate acolo unde modelul are interes: în practica argumentativă?); (b) fundamentul întemeierii (W) poate fi (şi este) adesea confundat cu datul justificator (R), iar cu această observaţie intrăm în clasicele reproşuri care s-au făcut la adresa silogismului pentru motivul că el n-ar aduce nimic nou în cunoaştere, ci doar ar explicita ceea ce se ştie deja (nu avem cum să identificăm cu destulă exactitate în practica discursivă care este temeiul tezei şi care este fundamentul care asigură trecerea de la temei la teză: propoziţia „Clorul este element chimic", ca temei al propoziţiei „Clorul este reactiv", în baza normei „Toate elementele chimice sunt reactive", este, în fapt, conţinută în propoziţia-normă); (c) confuzii se pot face şi între datul justificator şi suport: ambele sunt, în modelul propus de Toulmin, propoziţii factuale care pot fi verificate prin intuiţie (dar, în timp ce una – temeiul – vine să susţină teza, cealaltă – suportul – arată condiţiile materiale pentru care se poate sau nu se poate susţine teza prin datul propus); (d) o subliniere importantă e aceea că modelul Toulmin se aplică secvenţelor discursive argumentative minimale; chiar dacă secvenţele argumentative mai ample se construiesc din cele minimale, trebuie să recunoaştem că, dacă argumentarea este mai subtilă sau mai complexă, aplicabilitatea modelului este mult atenuată în productivitatea ei.

O problemă de primă importanţă care a fost aproape eludată de Toulmin este cea a *diferenţierii câmpurilor argumentării*: câmpurile argumentării sunt foarte diferite în privinţa amplitudinii problematice, a variabilităţii conceptuale, a capacităţii discriminatorii. Este de presupus că aceste componente ale modelului Toulmin vor avea o natură diferită şi vor funcţiona diferit în raport cu specificitatea domeniului argumentării. Or, pentru Toulmin, se impune în mod explicit ideea identităţii valorice a domeniilor argumentării pentru relevanţa modelului. S-a subliniat, de altfel, că „toate argumentele sunt de un interes echivalent. Nu mai există o ierarhizare a câmpurilor argumentative"[11]. Dar trebuie să atragem atenţia

11. Corrine Hoogaert, „Perelman et Toulmin. Pour une rhétorique néo-dialectique", în *Argumentation et rhétorique* (I), Hermès, 15, CNRS Éditions, Paris, 1995, pp. 155-169 (citatul la p. 162).

că una este forţa argumentativă a unui fapt în domeniul argumentării juridice şi cu totul alta este relevanţa faptului în cadrul argumentării filosofice sau politice. În ştiinţă, fundamentul trecerii de la temei la teză stă într-o lege care are o putere extraordinară de constrângere raţională, în timp ce în domeniul moral, norma este mult mai laxă.

Ar trebuie să mai subliniem ceva care poate răsturna într-un anumit fel discuţia cu privire la modelul Toulmin al argumentării. Observaţia aparţine lui Habermas[12]. Distingând între logica propoziţiilor (care pune la dispoziţie regulile de construcţie şi transformare a enunţurilor în cazul în care valorile de adevăr sunt constante), logica transcendentală (care analizează conceptele fundamentale relevante pentru construirea obiectelor experienţei posibile) şi logica discursului (o logică pragmatică, ce are ca obiect al investigaţiei proprietăţile formale ale contextelor de argumentare), Habermas constată că numai în cazul în care argumentarea ar fi un lanţ de propoziţii, orice trecere de la o propoziţie la alta ar trebui justificată (aşa cum o cere modelul Toulmin) fie printr-o legătură logică, fie printr-o legătură material-experimentală. Dar este argumentarea o legătură între propoziţii? Habermas crede că nu.

Argumentarea este, pentru el, un lanţ de acte de vorbire. Chiar dacă îndărătul lor se află fapte, situaţii, relaţii, precum şi legăturile dintre ele, totuşi, atunci când propunem o argumentare interlocutorului, o facem prin intermediul unor acte de vorbire. Dar aceste acte de vorbire nu mai suportă relaţionările evidenţiate de modelul Toulmin: „Între aceste unităţi pragmatice ale vorbirii trecerea nu poate fi întemeiată nici exclusiv logic (căci este vorba nu de enunţuri, ci de exprimări, adică de susţineri şi explicaţii, ordine, respectiv aprecieri şi justificări), nici empiric (căci unităţile pragmatice ale vorbirii au interpretat deja relaţia lor specifică respectivă faţă de realitate, în timp ce propoziţiile abia trebuie să fie puse în relaţie cu realitatea)" [12:440].

Aplicaţia 1

Să urmărim acest fragment:

> „De altfel, sufletul este primul, cel determinant. Cum se poate dovedi acest lucru? Prin aceea că dacă sufletul l-a părăsit pe om, nici un *animus* nu mai poate fi găsit în el. Prin urmare, acesta din urmă îl urmează pretutindeni, de vreme ce nu rămâne fără el nici măcar la ultimul sfârşit. Deoarece el îl urmează şi îi aparţine, şi intelectul aparţine sufletului; căci *animus*, căruia intelectul îi este atribuit, îl urmează. Atunci poate şi intelectul să valoreze mai mult decât percepţia senzorială şi să fie un cercetător mai bun al celor ascunse, întrucât nu este, la rândul său, altceva decât o facultate proprie sufletului, ca şi percepţia senzorială" (Tertulian, „Despre suflet", în *Între antichitate şi renaştere: gândirea evului mediu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1984, p. 27).

(a) Să se identifice argumentările elementare din care este alcătuit acest fragment.
(b) Să se determine funcţionalitatea modelului Toulmin în aceste argumentări: suport, fundament, temei, teză, excepţii.
(c) Să se explice natura suportului pentru fiecare structură de argumentare degajată.
(d) Distingeţi, în fiecare argumentare, elementele care constituie necesarul, posibilul, imposibilul în construcţia argumentării.

12. Jürgen Habermas, „Teorii ale adevărului", în *Cunoaştere şi comunicare*, Editura Politică, Bucureşti, 1983, pp. 408-466 (discuţia la pp. 440-444).

Aplicaţia 2

Fie următoarea secvenţă discursivă:

„A doua întâlnire cu Anna de Noailles a fost cu mulţi ani mai târziu. Era în primăvara din anul 1919. Zeul războiului se potolise. Apele vieţii reintrau în matca lor. Am plecat atunci la Paris, însetată de schimbare, dorind să-mi orânduiesc în minte încercările grele prin care trecusem, revelaţia forţei mele de rezistenţă în viaţa de spital, unde lucrasem de când izbucnise războiul şi până la sfârşitul lui, viziunea cotidiană a eroismului soldaţilor noştri care pe patul de moarte ne mai întrebau dacă au izbutit camarazii lor să spargă frontul duşman. (...) Aşa că, într-o dimineaţă de mai, am sosit la Paris cu o valiză în mână. Inima galopa în pieptul meu. De pe bulevarde am simţit că ceva se schimbase în oraş. Tremura aerul de entuziasm. Ajunsă în imobilul unde locuia Maria Ventura, am intrat în gang, am întrebat portăreasa la ce etaj trebuie să mă urc. Dânsa, când m-am numit, mi-a întins un plic mare şi mi-a spus că doamna lipseşte din oraş şi i-a lăsat însărcinarea să se ocupe de mine. M-am uitat bine la ea. Părea omenoasă. Am urcat scările împreună, trei etaje. Mi-a deschis, mi-a arătat odaia mea, cu patul pregătit de culcare, apoi tot apartamentul, şi s-a oferit să-mi aducă un ceai. Va fi văzut că eram palidă şi descumpănită de absenţa prietenei, a cărei revedere era scontată ca o mare bucurie" (Cella Delavrancea, *Dintr-un secol de viaţă*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1987, pp. 418, 419, 420).

(a) Aţi putea să determinaţi, cu aproximaţie, câmpul în care se desfăşoară această intervenţie argumentativă?
(b) Desprindeţi, din secvenţa discursivă dată, o structură argumentativă de tip Toulmin. Analizaţi componentele sale şi rolul lor în cadrul argumentării.
(c) Determinaţi, în funcţie de indicatorii argumentativi (expliciţi sau impliciţi), natura traiectului argumentativ al modelului (progresiv sau regresiv).
(d) Sunt influenţate argumentările date de câmpul în care ele se propun? Argumentaţi şi detaliaţi răspunsul.

Aplicaţia 3

Fie următorul enunţ, considerat o posibilă teză a argumentării:

„Sunt ceea ce ar fi trebuit să fiu dacă n-aş fi fost ceea ce sunt".

(a) Identificaţi cât mai multe temeiuri care ar putea să susţină acest enunţ.
(b) Pentru fiecare temei găsit propuneţi un fundament care să-l lege în mod necesar de teză.
(c) Descoperiţi, pentru fiecare fundament propus, suportul în virtutea căruia el poate mijloci trecerea necesară de la temei la teză.
(d) Explicaţi natura excepţiilor care pot interveni pe traiectul întemeietor de la temei la teză.

Aplicaţia 4

Fie următoarea asumpţie:

„Nu există viciu, oricât de neînsemnat, să nu îmbrace uneori aspectul virtuţii" (Shakespeare).

(a) Indicaţi temeiuri care să respingă această propoziţie asumată ca teză.
(b) Vom descoperi mai multe temeiuri care să respingă teza în raport cu cele care să o susţină? Detaliaţi acest aspect al raportului dintre susţinere şi respingere într-o argumentare.
(c) Construiţi două structuri de argumentare de tip Toulmin, astfel încât una să susţină propoziţia dată, iar cealaltă să o respingă.

Aplicaţia 5

Fie secvenţa discursivă:

„Copilul îşi consideră părinţii drept Zei. Actele ca şi judecăţile lor sunt absoluturi; ei încarnează Raţiunea universală, legea, sensul şi scopul lumii. Când aceste fiinţe divine îşi îndreaptă privirea spre el, această privire îl justifică de îndată până în însuşi străfundul existenţei sale; îi conferă un caracter de finit şi sacru: deoarece ei nu se pot înşela, el *este* astfel cum îl *văd* ei" (Jean-Paul Sartre, *Baudelaire*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969, p. 45).

(a) Delimitaţi argumentările elementare ale acestui text.
(b) Rescrieţi fiecare argumentare ca un model Toulmin.
(c) Analizaţi rolul fiecărui element al modelului în argumentările identificate.

2. Dezvoltări ale modelului analitic al argumentării

Ne propunem să extindem analiza modelului Toulmin, aşa cum a fost el înfăţişat în *The Uses of Argument* (1958), prin punerea în evidenţă a cel puţin următoarelor probleme: trecerea de la restricţia silogistică în înfăţişarea modelului la un model deductiv general, interpretarea semiotică a modelului, delimitarea între funcţii şi forme argumentative, identificarea relaţiilor logice dintre formele argumentative, sistematizarea formelor argumentative în funcţie de diferite criterii, analiza proprietăţilor formelor argumentative, fundamentarea distincţiei între formele mediate şi formele imediate de argumentare.

Reuşita unei astfel de întreprinderi – care ar însemna, fireşte, o extensie considerabilă a modelului invocat – ar putea spune ceva despre următoarele ancadramente ale argumentării: (a) Există o diversitate de modalităţi prin intermediul cărora putem intra în dispută critică cu semenii, diversitate deconcertantă şi descurajantă, poate, pentru cel care vrea să descopere o ordine unică a argumentării. Ea este expresia *relaţionărilor şi combinărilor unor forme de argumentare de bază*, care pot fi ţinute sub control cognitiv printr-o analiză atentă a relaţiilor de întemeiere care se produc în practica argumentativă. Chiar dacă analiza pune în relief mai mult *idealul de argumentare* la care aspirăm cu toţii, totuşi suntem siguri că practica argumentativă nu se poate îndepărta în mod semnificativ de la acest ideal fără a fi pândită de pericolul sofismelor; (b) Se va vedea că, în practica argumentativă curentă, avem la dispoziţie o *multitudine de posibilităţi* prin care putem susţine sau respinge o teză supusă dezbaterii critice. Numai dacă luăm în calcul faptul, destul de rar întâlnit în practica argumentării, că o teză poate fi susţinută de o singură propoziţie-temei, vom constata că ne sunt la îndemână 16 forme de argumentare directe, la care se adaugă cele indirecte, destul de multe şi ele. Dar dacă ne imaginăm că o teză poate fi susţinută de două, trei sau mai multe propoziţii-temei? De ce argumentările sunt diferite de la individ la individ? Între altele şi pentru că fiecare dintre participanţii la relaţia de argumentare actualizează şi valorifică alte forme de argumentare sau alte combinaţii ale lor.

2.1. Extensia modelului silogistic

Modelul Toulmin de analiză a argumentării privilegiază forma silogistică de întemeiere. Ca să luăm exemplul dat de autor, argumentarea:

„Harry este născut în Bermude, *deci (probabil)* Harry este cetăţean britanic"

are următoarea înfăţişare în modelul Toulmin:

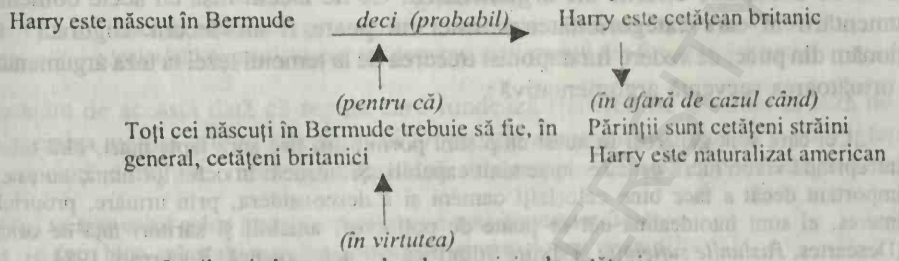

înfăţişare ce trimite la o formă explicitată de silogism, care, concentrată, arată astfel:

Toţi cei născuţi în Bermude sunt, în general, cetăţeni britanici *(premisă majoră)*;
Harry este născut în Bermude *(premisă minoră)*;
Deci: Harry este cetăţean britanic *(concluzie)*.

Acesta poate fi scris în limbaj silogistic sub forma unei legi logice:

$$(MaP \ \& \ SaM) \rightarrow SaP$$

adică modul *Barbara* al figurii I silogistice, unde premisa majoră este fundamentul întemeierii (W = MaP), premisa minoră este temeiul tezei (R = SaM), iar concluzia este teza argumentării (T = SaP).

Argumentarea prin intermediul silogismului este adesea preferată – mai ales atunci când suportul argumentării este un silogism de figura I – datorită *intuitivităţii relaţiei de întemeiere*, care se fundează pe ceea ce logicienii au numit axioma silogismului: *dictum de omni et nullo* (ceea ce se afirmă – sau se neagă – despre toţi se afirmă – sau se neagă – şi despre fiecare în parte). Claritatea şi intuitivitatea întemeierii sunt aici la îndemâna simţului comun: dacă o clasă (clasa celor născuţi în Bermude, de exemplu) posedă o proprietate (proprietatea de a fi cetăţeni britanici), atunci fiecare membru al clasei (dacă se dovedeşte a fi cu adevărat membru al clasei) trebuie să posede proprietatea respectivă (deci Harry trebuie să aibă proprietatea de a fi cetăţean britanic). Este, desigur, cel puţin unul dintre motivele pentru care, în cadrul practicii argumentative, deducţia silogistică a fost considerată *secvenţă argumentativă ideală*[13]. Tratatele anglo-saxone, atunci când se opresc asupra structurii argumentării, o analizează în termeni silogistici, ca raport între

13. Jean-Michel Adam, „Syllogisme et enthymème: de la logique au texte publicitaire", în *Pensée naturelle, logique et langage*, Université de Neuchâtel, Droz, Geneva, 1987, pp. 231-241.

premise şi concluzie[14]. Iar dacă silogismul mai ia şi forma prescurtată a *entimemei*[15], atunci toate regulile unei argumentări eficiente par a fi îndeplinite: şi principiul parcimoniei în argumentare, şi principiul întemeierii minimale, şi principiul minimului efort şi al maximului rezultat, şi principiul probabilităţii. Aşa că entimema merită, fără îndoială, un elogiu[16].

Întrebarea cardinală este dacă această cale silogistică poate fi suport pentru orice situaţie de raţionare. Pentru că numai în acest caz modelul Toulmin, fundat pe forma silogistică de raţionare, ar putea aspira la rolul de model aplicativ general, care să nu depindă de domeniile diferite ale argumentării. Ce ne facem însă cu acele domenii ale argumentării în care categoricitatea normei nu poate fi nicidecum asigurată? Cum gestionăm din punct de vedere fundaţionist trecerea de la temeiul tezei la teza argumentării? Fie următoarea secvenţă argumentativă:

> „Cei care sunt generoşi în acest chip sunt porniţi din fire spre fapte mari, fără totuşi să întreprindă vreun lucru de care nu se simt capabili. Şi întrucât în ochii lor nimic nu este mai important decât a face bine celorlalţi oameni şi a desconsidera, prin urmare, propriul lor interes, ei sunt întotdeauna cât se poate de politicoşi, amabili şi săritori faţă de oricine" (Descartes, *Pasiunile sufletului*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 142).

Să stabilim componentele structurale ale argumentării şi să vedem legătura sub care funcţionează ele în această secvenţă discursivă. Teza argumentării este enunţul „Cei care sunt generoşi în acest chip sunt porniţi din fire spre fapte mari, fără totuşi să întreprindă vreun lucru de care nu se simt capabili". Care este temeiul acestei teze? Enunţul: „...în ochii lor nimic nu este mai important decât a face bine celorlalţi oameni şi a desconsidera, prin urmare, propriul lor interes". Până aici, argumentarea are forma:

R		T
În ochii celor generoşi nimic nu e mai important decât a face bine celorlalţi oameni...	*(deci)* ⟶	Cei care sunt generoşi sunt porniţi din fire spre fapte mari

Este întemeiată această trecere de la temei la teză? Care este natura acestei întemeieri? Putem noi să instituim în domeniul moral norma „Toţi cei pentru care nimic nu e mai important decât a face bine celorlalţi oameni sunt porniţi din fire spre fapte mari"? Există multă reţinere în a afirma că această sancţiune categorică poate acţiona ca o „lege a trecerii" de la temei la teza argumentării. Cum am putea proceda mai adecvat în acest caz? Evident, punând principiul (norma) în domeniul *posibilului*, şi nu în cel al *necesarului*. Prin urmare, fundamentul întemeierii s-ar putea concretiza în enunţul „Dacă în

14. S. Morris Engel, *With Good Reason. An Introduction to Informal Fallacies*, St.Martin's Press, New York, 1976; Howard Kahane, *Logic and Contemporary Rhetoric. The Use of Reason in Everyday Life*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1976; John Eric Nolt, *Informal Logic. Possible Worlds and Imagination*, McGraw-Hill Book Company, 1983; Trudy Govier, *A Practical Study of Argument*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1985.
15. Pentru delimitarea acestei forme a silogismului, a se vedea: Daniel J. Sullivan, „The Enthymeme or Abbreviated Syllogism", în Daniel J. Sullivan, *Fundamentals of Logic*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1963, pp. 146-154; Irving M. Copi, „Enthymemes", în Irving M. Copi, *Introduction to Logic*, The Macmillan Company, New York, 1953 (unde se face observaţia interesantă că această formă a silogismului este un argument de tip retoric, p. 205).
16. Alain Boyer, „Cela va sans dire. Éloge de l'enthymème", în *Argumentation et rhétorique* (I), CNRS Éditions, Hermès, 15, 1995, pp. 73-90.

ochii celor generoşi nimic nu e mai important decât a face bine celorlalţi oameni, atunci cei generoşi sunt porniţi din fire spre fapte mari...". Argumentarea ia următoarea formă:

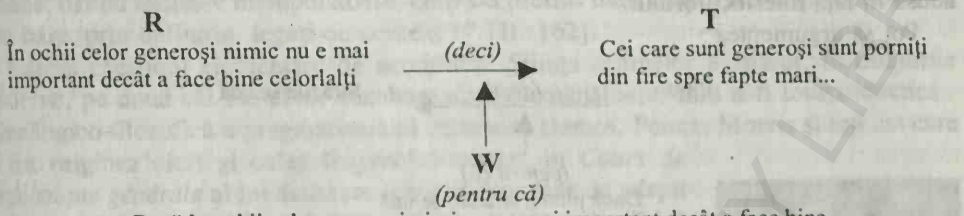

Constatăm de această dată că regula care fundează trecerea de la temei la teză nu mai este premisa majoră a unui silogism, ci *propoziţia compusă implicativă* a unei inferenţe cu propoziţii compuse, inferenţă cunoscută sub numele de *modus ponendo-ponens*:

(1) Dacă în ochii celor generoşi nimic nu e mai important decât a face bine celorlalţi oameni, atunci cei generoşi sunt porniţi din fire spre fapte mari... *(implicaţie materială)*;

(2) În ochii celor generoşi nimic nu e mai important decât a face bine celorlalţi oameni *(antecedent adevărat)*;

---

(3) Cei care sunt generoşi sunt porniţi din fire spre fapte mari *(secvent adevărat)*,

care e o instanţiere a următoarei structuri inferenţiale:

$$\frac{p \rightarrow q \quad p}{q}$$

un *modus ponendo-ponens* cunoscut încă în logica tradiţională.

Cum putem să ne dăm seama cu uşurinţă, modelul Toulmin nu mai poate fi redus doar la baza sa silogistică, de care a fost legat în mod direct şi explicit atunci când a fost construit. Lui trebuie să i se asocieze ca fundament şi *forme ale deducţiei propoziţionale*, care, chiar dacă poate nu apar aşa de des şi nu lasă să iasă la lumină destul de clar întemeierea (precum în silogism), asigură în acelaşi mod principiul trecerii de la temei la teză. Este aici o extensie şi o generalizare care acoperă un câmp vast al explicaţiei practicii argumentative.

Să mai atragem atenţia asupra unui fapt care ni se pare important în economia extinderii bazei modelului Toulmin. În forma clasică ce supralicitează silogismul, principiul trecerii se concretiza într-o normă, regulă, lege cu caracter universal: „Toţi cei născuţi în Bermude sunt cetăţeni britanici", „Toţi cei care săvârşesc crime primesc o pedeapsă cuprinsă între... şi... ani", „Orice corp solid cufundat într-un lichid este împins de jos în sus cu o forţă egală cu greutatea lichidului dezlocuit" etc. Datorită pretenţiei de adevăr evidente a acestor propoziţii, ele, de obicei, pot să lipsească în argumentările curente, constituind premisele majore implicite ale argumentării. Argumentarea ia astfel forma entimemei. Nu acelaşi lucru se întâmplă în situaţia în care

modelul Toulmin se fundează pe sistemul deducţiei propoziţionale. Aici pretenţia de adevăr nu este atât de evidentă ca în silogism, motiv pentru care justificarea ei trebuie adusă în faţa interlocutorului.

Pot să argumentez:

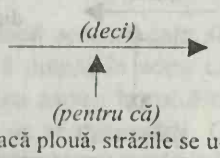

şi constat că între propoziţiile „Plouă" (temei) şi „Străzile se udă" (teză) există o relaţie de condiţionare suficient-necesară (propoziţia compusă „Dacă plouă, străzile se udă" este cu adevărat o implicaţie materială) care permite, din punct de vedere logic, întemeierea adevărului propoziţiei „Străzile se udă" pe adevărul propoziţiei „Plouă" (într-o relaţie de condiţionare suficient-necesară adevărul condiţiei implică adevărul consecinţei).

Dar pot să argumentez şi în felul următor:

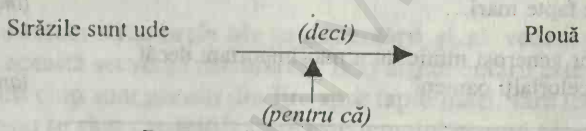

caz în care constat că între propoziţiile „Străzile sunt ude" şi „Plouă" nu mai există o relaţie de condiţionare suficient-necesară (propoziţia compusă „Dacă străzile sunt ude, atunci plouă" nu mai este o implicaţie materială autentică). Nu mai putem întemeia deci adevărul propoziţiei „Plouă" pe adevărul propoziţiei „Străzile sunt ude". Din acest motiv, principiul fundaţionist al trecerii de la temei la teză trebuie să fie mult mai prezent în cazul fundării propoziţionale decât în cazul fundării silogistice.

2.2. Interpretarea semiotică a modelului

Modelul Toulmin a fost construit – şi este prezentat de obicei – ca o relaţionare logică, adică în calitate de întemeiere de idei. Totuşi, argumentarea este destinată interlocutorului şi ea nu poate ajunge la acesta decât ca o relaţionare de acte de vorbire[17], prin care, e adevărat, sunt puse în circulaţie relaţiile dintre idei. Or, după prezentarea armăturii logice a modelului, poate nu ar fi lipsit de interes să prezentăm şi armătura lui discursivă şi să vedem dacă există corespondenţe între cele două modalităţi de fiinţare ale unei argumentări. Aceasta cu atât mai mult, cu cât unele reproşuri care s-au adus la adresa modelului Toulmin aveau în vedere faptul că el ţine prea puţin seama că argumentarea este şi rămâne până la urmă o relaţie discursivă între locutor şi interlocutorul său: „Dacă Toulmin recunoaşte importanţa contextului prin noţiunea de «câmp argumentativ»,

17. O interesantă propunere pe această direcţie în F.H. van Eemeren, R. Grootendorst, *Speech Acts in Argumentative Discussions. A Theoretical Model for the Analysis of Discussions Directed Towards Solving Conflicts of Opinion*, Cinnamins/Mouton de Grüyer, Dordrecht/Berlin, 1984.

el uită adesea rolul intervenienţilor, ca şi scopul care se urmăreşte: care ar fi interesul de a enunţa un argument *x*? Există în faptul însuşi de a-l enunţa o voinţă implicită de acţiune, dar nu exclusiv manipulatoare, cum s-a pretins mult timp. Orator şi auditoriu nu sunt oare, prin definiţie, legaţi de context?" [11 : 162].

Câteva chestiuni elementare de semiotică. Ştiinţa semnelor a apărut, în timpurile moderne, pe două căi ale căror rezultate sunt asemănătoare, fără a fi totuşi identice: calea logico-filosofică a pragmatismului american (James, Peirce, Morris şi toţi cei care îşi au originea aici) şi calea lingvistică trasată în *Cours de linguistique générale* al lui Saussure (cu o multitudine de adepţi în spaţiul francofon al lingvisticii). Prima dintre orientări e la originea termenului de *semiotică*, cea de-a doua îşi arogă paternitatea termenului de *semiologie*. Indiferent de orientare, cercetările din acest domeniu au în centrul lor conceptul de *semn*. Ce este semnul? Să atragem atenţia că încercări de definire a lui – unele destul de interesante şi care au anticipat cercetările de astăzi – au existat destule. De exemplu, Augustin, în *De Dialectica*, consideră că „semnul este ceea ce se arată pe sine însuşi simţurilor şi, în afară de sine, mai indică spiritului şi altceva"[18]. Această interesantă definiţie a lui Augustin este reluată în spiritul ei de către Peirce: „un semn, sau un *representamen*, este ceva care ţine locul a ceva pentru cineva, în anumite privinţe sau în virtutea anumitor însuşiri. El se adresează cuiva, creând în mintea acestuia un semn echivalent, sau poate un semn mai dezvoltat"[19]. Semnul mental echivalent poartă, la Peirce, numele de *interpretant*. Pentru Saussure, semnul lingvistic este unitatea între un concept şi o imagine. Conceptul este ceea ce Saussure numeşte *semnificat*, iar imaginea (la Saussure, imaginea acustică), ceea ce el numeşte *semnificant*[20].

Ferdinand de Saussure (1857-1913). Întemeietorul semiologiei ca ştiinţă a semnelor. A creat o direcţie de analiză a semnelor şi discursurilor ce îşi are originea în clasicul *Cours de linguistique générale* (1916).

Chestiunea este transpusă în planul mai profund al gândului filosofic de către Husserl, care se întreabă: „Cum putem vorbi oare despre concepte pe care de fapt nu le avem şi cum de nu este absurd ca pe astfel de concepte să fim nevoiţi a funda aritmetica, cea mai certă dintre toate ştiinţele?". Răspunsul întemeietorului fenomenologiei trimite la analiza conceptului de semn. Pentru el, un concept ne este dat fie în mod propriu (prin ceea ce este el însuşi), fie în mod simbolic, prin intermediul *semnului*: dacă ceva din mintea noastră serveşte numai pentru a se reprezenta pe sine, atunci el nu este un semn, dar dacă serveşte pentru a reprezenta şi altceva diferit de sine, atunci îndeplineşte funcţia de reprezentare simbolică şi este semn[21].

Câteva repere se disting fie şi numai din aceste trimiteri pasagere la ancadramentele definiţionale ale conceptului de semn. Semnul este ceva care stă pentru altceva şi deci

18. Augustin, *De Dialectica*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 49.
19. *Philosophical Writings of Peirce*, selecţie editată cu o introducere de Juxtus Buchler, Dover Publications, New York, 1955, p. 99; Charles S. Peirce, *Semnificaţie şi acţiune*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 269.
20. Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, pp. 85-86.
21. Edmund Husserl, „Despre logica semnelor (semiotica)", în Edmund Husserl, *Scrieri filosofice alese*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, pp. 21-50.

îndeplineşte o *funcţie simbolică*. El nu este acel ceva pentru care stă (pentru că dacă ar fi, nu ar mai avea funcţie simbolică şi nici calitatea de semn), dar îl aduce pe acesta din urmă la cunoştinţa celui care receptează semnul. Acel ceva pentru care un semn îndeplineşte o funcţie simbolică şi pe care îl aduce la cunoştinţa receptorului poartă denumirea de *semnificaţia* semnului. Orice semn are o semnificaţie reală (semnul „măr" trimite la o anumită realitate, la un lucru concret) sau ficţională (semnul „punct material" trimite la ceva care este o construcţie imaginară, ideală a minţii omeneşti). Semnul determină în mintea receptorului o *imagine subiectivă* cu privire la realitatea pe care el o reprezintă. Aceasta nu este, evident, identică cu realitatea pentru care stă semnul, deoarece ea depinde de o serie de factori contextuali: enciclopedismul receptorului, mediul cultural din care el provine, atitudinile sale (de exemplu semnul „terorism", care este reprezentarea uneia şi aceleiaşi stări de lucruri, determină o anumită reprezentare la un receptor american şi o cu totul alta la un receptor musulman). Am putea face distincţia între *semnificaţia obiectivă* a unui semn (realitatea la care semnul trimite) şi *semnificaţia subiectivă* a lui (imaginea pe care un semn o creează la receptori diferiţi, cu privire la realitatea de care el este legat). Capacitatea semnului de a crea reprezentări în mintea receptorului cu privire la realitatea pentru care stă poartă numele de *funcţie de semnificare* a semnului. Este cât se poate de clar că funcţia de semnificare are o forţă diferită de la semn la semn, mai ales dacă semnul ia forma mai complexă a unei secvenţe discursive, ceea ce l-a făcut pe Augustin să vorbească de *puterea de semnificare* a cuvintelor în calitatea lor de semne.

Cu aceste delimitări de ordin semiotic, să purcedem la analiza modelului Toulmin. Fie exemplul:

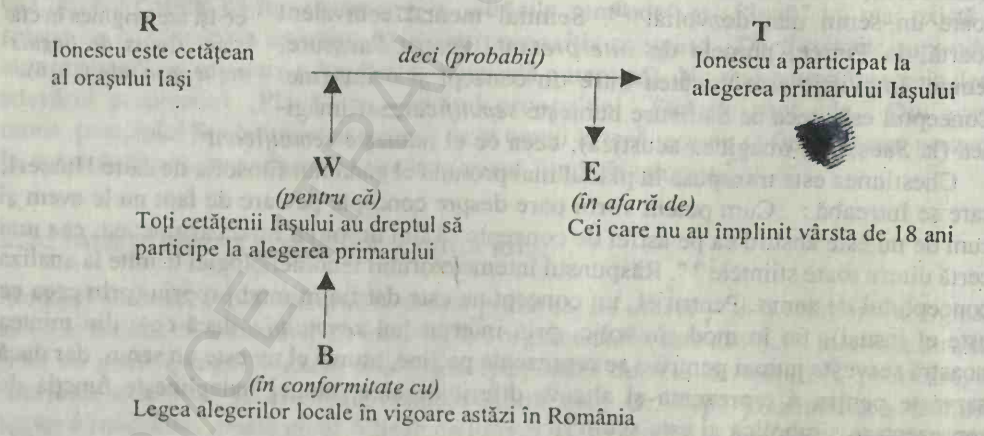

Orice propoziţie angajată în model poate fi interpretată ca semn, deoarece fiecare dintre ele stă pentru o anumită realitate şi trimite la receptor imaginea acestei realităţi. Dacă judecăm însă modelul ca structură de întemeiere a unei teze, atunci ne interesează doar propoziţia-temei în calitate de semn („Ionescu este cetăţean al Iaşului"), deoarece vrem să vedem dacă acest semn trimite în mod necesar la teză („Ionescu a participat la alegerea primarului"). Iar dacă trimite în mod necesar, ar trebui să explicăm, pe aliniamentele distincţiilor semiotice asumate, pe ce temei.

Să considerăm propoziţia-temei „Ionescu este cetăţean al Iaşului" ca fiind semn. În această calitate, propoziţia în cauză stă pentru o anumită realitate, reflectă o anumită

situaţie: situaţia unui anumit individ (Ionescu) de a fi cetăţean al unei localităţi (Iaşi). Această realitate se identifică cu *semnificaţia obiectivă* a semnului „Ionescu este cetăţean al Iaşului". Ce se întâmplă atunci când un receptor oarecare recepţionează semnul „Ionescu este cetăţean al Iaşului"? În mod cert, se creează nişte reprezentări (imagini) individualizate, personalizate, cu privire la realitatea despre care vorbeşte semnul dat (care îndeplinesc funcţia de *semnificaţii subiective* ale semnului dat). Aceste imagini personalizate sunt multiple şi ele se pot concretiza, de pildă, în enunţurile: „Ionescu locuieşte în oraşul cu cea mai veche universitate din România", „Ionescu locuieşte în nord-estul României", „Ionescu îşi desfăşoară activitatea într-o localitate cu peste 300.000 de locuitori" etc. etc. Dacă, să presupunem, am putea face o identificare exhaustivă a tuturor enunţurilor care surprind semnificaţiile subiective ale semnului propoziţional „Ionescu este cetăţean al Iaşului", atunci am descoperi cu siguranţă printre aceste enunţuri şi pe acela care, în argumentarea noastră, îndeplineşte rolul de teză („Ionescu a participat la alegerea primarului Iaşului"). Putem, aşadar, conchide că temeiul îndeplineşte funcţia de *semn* într-o argumentare, iar teza îndeplineşte funcţia de *semnificaţie* a semnului.

Atragem atenţia aici asupra unui fapt care are o importanţă aparte în practica argumentării. Situaţia în care receptorul descoperă şi actualizează toate semnificaţiile posibile ale unui semn dat ca temei este una ipotetică şi ea poate funcţiona explicativ doar în această ipostază. În realitate, fiecare interlocutor descoperă şi pune în valoare atâtea semnificaţii câte îi permite cultura lui generală sau de specialitate, ingeniozitatea în relaţionări. De exemplu, pentru cineva care nu ştie că prima universitate din România a fost înfiinţată la Iaşi, enunţul „Ionescu locuieşte în oraşul cu cea mai veche universitate din România" nu va figura printre semnificaţiile semnului „Ionescu este cetăţean al Iaşului", în timp ce pentru un străin aria semnificaţiilor descoperite s-ar putea să fie foarte restrânsă: „Ionescu locuieşte într-un oraş din România"! Faptul că propoziţia-temei, în calitatea ei de semn, dă naştere unor semnificaţii diferite atât pentru acelaşi receptor, cât şi pentru receptori diferiţi spune un lucru esenţial pentru argumentare: că propoziţia-temei poate îndeplini această funcţie pentru mai multe argumentări elementare diferite: „Ionescu este cetăţean al Iaşului, *deci* el locuieşte în oraşul cu cea mai veche universitate din România", „Ionescu este cetăţean al Iaşului, *deci* el locuieşte în nord-estul României" etc. Când însă semnului („Ionescu este cetăţean al Iaşului") i s-a conferit o anumită semnificaţie, suntem în cadrele unei singure structuri argumentative.

Propoziţia-semn („Ionescu este cetăţean al Iaşului") şi propoziţia-semnificaţie („Ionescu a participat la alegerea primarului Iaşului") se află într-o relaţie de determinare logică bine precizată: propoziţia-semn („Ionescu este cetăţean al Iaşului") este *condiţia suficientă* a propoziţiei-semnificaţie („Ionescu a participat la alegerea primarului Iaşului"), în timp ce aceasta din urmă este *consecinţa necesară* a primeia: adevărul propoziţiei-semn implică adevărul propoziţiei-semnificaţie şi falsitatea propoziţiei-semnificaţie implică falsitatea propoziţiei-semn. Numai în virtutea acestei relaţii de condiţionare suficient-necesară dintre propoziţia-semn şi propoziţia-semnificaţie prima poate îndeplini, în cadrul modelului Toulmin, rolul de temei, iar cea de-a doua, rolul de teză a argumentării. În realitate, aici avem o relaţie logică între *semnificaţiile obiective* ale celor două propoziţii, propoziţia-semn şi propoziţia-semnificaţie: faptul (realitatea) de a fi cetăţean al Iaşului (semnificaţia obiectivă a propoziţiei „Ionescu este cetăţean al Iaşului") atrage

după sine în mod necesar faptul (realitatea) că Ionescu a participat la alegerea primarului (semnificaţia obiectivă a propoziţiei „Ionescu a participat la alegerea primarului Iaşului").

Să subliniem că relaţia logică de condiţionare suficient-necesară dintre propoziţia--semn şi propoziţia-semnificaţie este *condiţia minimală* a întemeierii tezei argumentării pe datul justificator adus în discuţie. Dacă este dat semnul într-o argumentare, atunci este dată şi semnificaţia sa, iar dacă lipseşte semnificaţia, atunci înseamnă că nu este prezent semnul. În această condiţionare minimală (care este şi cea mai des întâlnită în structurarea modelului Toulmin în practica argumentării) se întrevede şi un răspuns la întrebarea dacă teza, în calitate de semnificaţie, poate fi semn pentru temeiul său, care, în acest caz, îi devine semnificaţie. Răspunsul este negativ: ceva joacă rolul de semn numai dacă prin *prezenţa* sa reprezintă (semnifică) şi altceva. Or, în cazul relaţiei de condiţionare suficient-necesară dintre semn şi semnificaţie (dintre R şi T), absenţa tezei semnifică absenţa semnului. Propoziţia „Ionescu locuieşte în nord-estul României" va avea semnificaţii diferite: „Ionescu locuieşte în Moldova", „Ionescu locuieşte în emisfera nordică", niciodată însă nu va avea cu necesitate şi semnificaţia „Ionescu este cetăţean al Iaşului".

Această condiţie minimală poate fi uneori depăşită în argumentare, în sensul că argumentarea dă mai mult decât este necesar pentru a trece de la temei la teză. Dacă luăm în atenţie argumentarea:

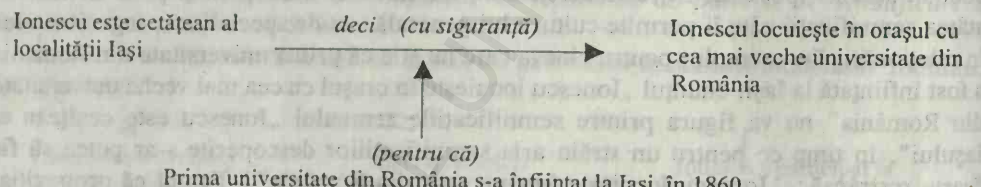

constatăm că propoziţia-semn („Ionescu este cetăţean al localităţii Iaşi") este nu numai condiţia suficientă a propoziţiei-semnificaţie („Ionescu locuieşte în oraşul cu cea mai veche universitate din România"), dar este şi *condiţia necesară* a ei (dacă este fals că „Ionescu este cetăţean al oraşului Iaşi", atunci este cu necesitate fals că „Ionescu locuieşte în oraşul cu cea mai veche universitate din România"). Pe de altă parte, în această ipostază a *condiţionării necesare şi suficiente* dintre propoziţia-semn şi propoziţia--semnificaţie, teza (propoziţia-semnificaţie) este condiţia suficientă a temeiului (propoziţia-semn) şi ea poate, în acest caz, să îndeplinească rolul de semn pentru temei, care devine astfel teza argumentării.

Acest „joc logic" între semn şi semnificaţie este guvernat de o *regulă* pe care, în această interpretare semiotică, o vom numi *regula semnului*. Semnul are o semnificaţie în virtutea unei reguli. Pentru semnele naturale, regula este o convenţie instituită în virtutea obişnuinţei: semnul „Pe munte iese fum" duce la semnificaţia „Pe munte este foc" în virtutea regulii „În mod obişnuit, acolo unde este fum este şi foc". În cazul semnelor artificiale, regulile sunt *convenţii de funcţionare a semnului*: semnul „4 + 4" duce la semnificaţia „8" în virtutea regulii de funcţionare a semnului „+" („«+» înseamnă a reuni elementele disparate într-un întreg").

În cazul modelului Toulmin, propoziţia care reprezintă fundamentul trecerii de la temei la teză exprimă *regula semnului*. Ea se poate concretiza fie într-o generalizare

categorică („Toţi cetăţenii unei localităţi trebuie să participe la alegerea primarului"), fie într-o regulă ce stă sub semnul posibilului („Dacă în ochii celor generoşi nimic nu e mai important decât a face bine celorlalţi oameni, atunci cei generoşi sunt porniţi din fire spre fapte mari"). Forţa întemeietoare a trecerii de la semn la semnificaţie depinde de „puterea" propoziţiei normative care joacă rolul de regulă a semnului. Aşa cum am văzut, această putere e dependentă de domeniul argumentării, motiv pentru care întemeierea va fi uneori mai puternică, alteori mai slabă.

Regula semnului nu poate funcţiona dacă nu „are în spate", ea însăşi, o întemeiere. Această întemeiere va fi numită *substrat ontologic* al aplicabilităţii regulii semnului. Substratul ontologic al aplicabilităţii regulii semnului este şi el foarte diferit, întrucât e în funcţie de domeniul argumentării: uneori el ţine de datul fizic al realităţii înconjurătoare („Nu putem merge cu viteza a cincea la deal pentru că viteza automobilului e mică şi, dacă viteza e mică, trebuie să folosim o treaptă inferioară de viteză, în conformitate cu *modul de construcţie* al autovehiculului"), alteori de convenţiile sociale („X va fi pedepsit în forma Y pentru că a săvârşit fapta Z şi toţi cei care săvârşesc fapte de forma Z sunt pedepsiţi în forma Y, în conformitate cu *legea... articolul...*"), de regulile unor construcţii teoretice („Latura AB este mai mare decât BC fiindcă este ipotenuză şi, într-un triunghi dreptunghic, ipotenuza este mai mare decât oricare dintre catete, în conformitate cu *regulile tringhiului dreptunghic*").

Interpretarea semiotică ne pune la îndemână următoarea ordonare intuitivă a relaţiilor dintre elementele structurale ale modelului Toulmin: *propoziţia-semn* („Ionescu este cetăţean al Iaşului"), *propoziţia-semnificaţie* („Ionescu a participat la alegerea primarului"), *propoziţia-regulă* („Toţi cetăţenii unei localităţi trebuie să participe la alegerea primarului localităţii") şi *propoziţia-substrat* („În conformitate cu legea alegerilor locale din România"):

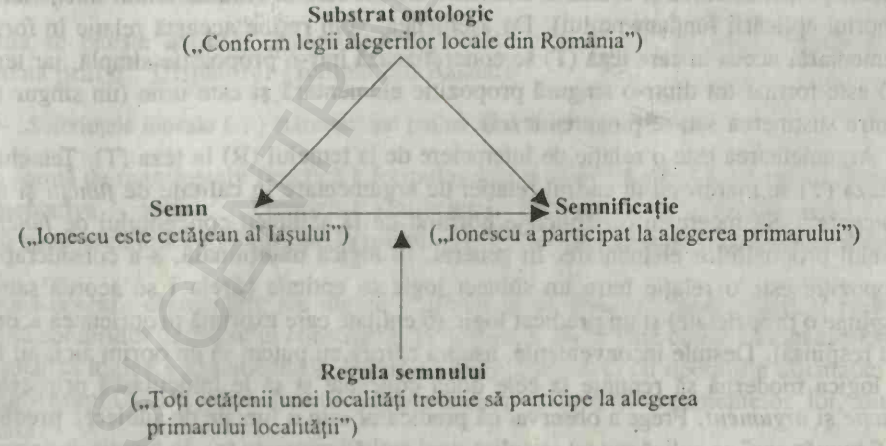

2.3. Argumente, funcţii şi forme argumentative

Argumentarea este una dintre cele mai răspândite *relaţii dialogice*. Prin intermediul ei, indivizii supun examenului critic informaţii sub forma unor *enunţuri* care se află în *relaţie de întemeiere* între ele. Argumentarea are un scop bine determinat: *soluţionarea pe cale negociată a conflictelor de opinie*. Dacă între doi indivizi există un conflict de

opinie (o divergenţă de păreri în legătură cu susţinerea sau respingerea unei teze), nu există altă cale raţională la îndemână pentru soluţionarea (stingerea) acestuia decât administrarea *dovezilor* (probelor, argumentelor, temeiurilor) în favoarea sau în defavoarea tezei. În funcţie de *forţa întemeietoare* a dovezilor, conflictul de opinie va fi tranşat în contul unuia sau altuia dintre participanţii la relaţia dialogică.

Modelul Toulmin, care descrie armătura structurală a argumentării în vederea evaluării şi criticii argumentelor, pune la dispoziţie – am văzut deja – toate elementele de care trebuie să ţinem seama atunci când vrem să determinăm dacă o argumentare este justă sau nu: temeiul argumentării, fundamentul întemeierii, suportul aplicării fundamentului. Toate acestea au un singur scop: să arate că teza rezultă în mod necesar din temeiul argumentării. Dar atât Toulmin, cât şi criticii săi au subliniat la unison că axul central al modelului explicativ propus este dat de relaţia dintre temei şi teza argumentării. Argumentarea este şi rămâne în ultimă instanţă o *relaţie* între ceva dat (teza argumentării) şi ceva care întemeiază acest dat (temeiul argumentării). Cum, în opinia noastră, *forma regresivă* reprezintă modelul de argumentare cel mai în acord cu practica discursivă, rezultă că, în forma ei elementară, argumentarea arată astfel:

T (teza argumentării) ← *(fiindcă)* — R (temeiul argumentării)

O argumentare conţine *o singură teză*, dar poate conţine *mai multe temeiuri* (mai multe propoziţii elementare prin care se dovedeşte teza). Dacă într-o situaţie de argumentare (într-o dispută critică) întemeiem mai multe teze, atunci avem, firește, argumentări multiple. Ne vom concentra atenţia asupra relaţiei dintre T (teza argumentării) şi R (temeiul argumentării), având în permanenţă în vedere că oricând situaţia argumentativă o cere, putem convoca şi celelalte elemente ale modelului (fundamentul întemeierii sau suportul aplicării fundamentului). De asemenea, vom reţine această relaţie în forma ei elementară, aceea în care teza (T) se concretizează într-o propoziţie simplă, iar temeiul (R) este format tot dintr-o singură propoziţie elementară şi este unic (un singur temei pentru susţinerea sau respingerea tezei).

Argumentarea este o relaţie de întemeiere de la temeiul (R) la teza (T). Temeiul (R) şi teza (T) se manifestă în cadrul relaţiei de argumentare în calitate de *funcţii* şi nu de *concepte*[22]. Să încercăm o explicaţie pornind de la acţiunea conceptului de *funcţie* la nivelul propoziţiilor elementare. În general, în logica tradiţională, s-a considerat că o propoziţie este o relaţie între un subiect logic (o entitate căreia i se acordă sau i se respinge o proprietate) şi un predicat logic (o entitate care exprimă proprietatea acordată sau respinsă). Destule inconveniente, asupra cărora nu putem să ne oprim aici, au făcut ca logica modernă să renunţe la cele două concepte şi să le înlocuiască prin cele de *funcţie* şi *argument*. Frege a observat că predicatul este o funcţie de subiect: predicatul „a fi număr par" se aplică sau nu se aplică unei entităţi oarecare (x), în funcţie de ce anume exprimă (x). Dacă x = 4, atunci predicatul „a fi număr par" convine entităţii (4) şi dă o propoziţie cu semnificaţia „adevărat", în timp ce dacă x = 3, atunci predicatul în

22. O propunere clasică în marginea acestei distincţii, care a redirecţionat cercetările şi chiar denominaţiile în logica predicatelor, se găseşte la Gottlob Frege, „Funcţie şi concept", în Gottlob Frege, *Scrieri logico-filosofice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, pp. 245-279.

cauză nu convine entităţii (3) şi dă o propoziţie cu semnificaţia „fals"[23]. Să spunem că entităţile (3) şi (4) constituie *argumentele* pe care le-a luat *funcţia* „a fi număr par".

Lucrurile se petrec aidoma şi în legătură cu cele două *funcţii argumentative* T („a fi teză") şi R („a fi temei"). Temeiul R convine ca probă argumentativă numai în funcţie de *argumentul* care îi este ataşat. La fel, teza T se manifestă în această calitate numai în funcţie de argumentul cu care se asociază. Dacă avem argumentarea:

Ionescu a participat la alegerea primarului ← *(fiindcă)* — Ionescu este cetăţean al Iaşului,

funcţia (R) este cu adevărat un temei şi funcţia (T) este cu adevărat o teză numai întrucât argumentul funcţiei-temei (propoziţia elementară „Ionescu este cetăţean al Iaşului") susţine argumentul funcţiei-teză („Ionescu a participat la alegerea primarului localităţii Iaşi"). Dacă în locul argumentelor date punem altele, de exemplu, drept argument al funcţiei-temei, propoziţia elementară „Ionescu are o greutate medie", iar ca argument al funcţiei-teză, propoziţia elementară „Ionescu îşi face cumpărăturile de două ori pe săptămână", atunci nici funcţia (R) nu este cu adevărat un temei şi nici funcţia (T) nu este o teză, pentru simplul motiv că argumentele lor nu se susţin.

Atragem atenţia că funcţia (T) („a fi teză") şi funcţia (R) („a fi temei") se pot manifesta în mod concret în practica argumentării numai dacă li se ataşează, fiecăreia, câte o propoziţie oarecare, între acestea manifestându-se o *relaţie logică de întemeiere*. Propunem să numim aceste propoziţii elementare, care se ataşează *funcţiilor argumentative* (T) şi (R) şi satisfac relaţia de întemeiere, *argumente* ale funcţiilor argumentative. Prin urmare, o argumentare elementară este constituită din două funcţii argumentative (T şi R) şi argumentele lor (să le notăm cu *p* şi *q*):

$$T(p),\ R(q)$$

Formula se citeşte astfel: „Propoziţia exprimată prin *q* este un temei pentru teza exprimată prin *p*". Următorul exemplu din Balzac:

„Suferinţele morale (...) stârnesc mai puţină milă fiindcă nu se văd"

este o formă de manifestare practică a formulei date şi se poate citi – în termenii relaţiei argumentative – astfel: „Propoziţia «Suferinţele morale nu se văd» este un temei pentru susţinerea tezei concretizate în propoziţia «Suferinţele morale stârnesc mai puţină milă»".

Două operaţii elementare ale logicii – *afirmaţia* şi *negaţia* – sunt esenţiale pentru trasarea conturului demersului constructiv în domeniu. Ni se pare că ele rămân esenţiale şi în analiza logică a argumentării. Putem să intervenim deci cu operaţiile afirmaţiei şi negaţiei asupra celor două funcţii argumentative şi asupra argumentelor lor, după formula:

$$\pm T(\pm p),\ \pm R(\pm q)$$

23. Asupra semnificaţiei propoziţiilor, a se vedea studiile fundamentale: Gottlob Frege, „Sens şi semnificaţie", în *Logică şi filosofie: orientări în logica modernă şi fundamentele matematicii*, Editura Politică, Bucureşti, 1966, pp. 54-79 şi Rudolf Carnap, *Semnificaţie şi necesitate. Un studiu de semantică şi logică modală*, Editura Dacia, Cluj, 1972.

unde semnul (+) desemnează aplicarea operaţiei de afirmare, iar semnul (–) desemnează aplicarea operaţiei de negare. Fiecare instanţiere a acestei formule generează o anumită combinaţie între funcţiile argumentative, argumentele funcţiei şi operaţiile afirmaţiei şi negaţiei aplicate funcţiilor şi argumentelor. Vom numi aceste instanţieri combinatorii *forme argumentative.* Fără a se baza în mod explicit pe funcţionarea formulei date, Denis Apothéloz pune în evidenţă cele 16 forme argumentative posibile ale unei argumentări elementare[24]:

f_1:	T(p), R(q)	q este un temei pentru o teză p
f_2:	T(p), R($\bar{q}$)	$\bar{q}$ este un temei pentru o teză p
f_3:	T($\bar{p}$), R(q)	q este un temei pentru o teză $\bar{p}$
f_4:	T($\bar{p}$), R($\bar{q}$)	$\bar{q}$ este un temei pentru o teză $\bar{p}$
f_5:	T(p), $\bar{R}$(q)	q nu este un temei pentru o teză p
f_6:	T(p), $\bar{R}$($\bar{q}$)	$\bar{q}$ nu este un temei pentru o teză p
f_7:	T($\bar{p}$), $\bar{R}$(q)	q nu este un temei pentru o teză $\bar{p}$
f_8:	T($\bar{p}$), $\bar{R}$($\bar{q}$)	$\bar{q}$ nu este un temei pentru o teză $\bar{p}$
f_9:	$\bar{T}$(p), R(q)	q este un temei contra unei teze p
f_{10}:	$\bar{T}$(p), R($\bar{q}$)	$\bar{q}$ este un temei contra unei teze p
f_{11}:	$\bar{T}$($\bar{p}$), R(q)	q este un temei contra unei teze $\bar{p}$
f_{12}:	$\bar{T}$($\bar{p}$), R($\bar{q}$)	$\bar{q}$ este un temei contra unei teze $\bar{p}$
f_{13}:	$\bar{T}$(p), $\bar{R}$(q)	q nu este un temei contra unei teze p
f_{14}:	$\bar{T}$(p), $\bar{R}$($\bar{q}$)	$\bar{q}$ nu este un temei contra unei teze p
f_{15}:	$\bar{T}$($\bar{p}$), $\bar{R}$(q)	q nu este un temei contra unei teze $\bar{p}$
f_{16}:	$\bar{T}$($\bar{p}$), $\bar{R}$($\bar{q}$)	$\bar{q}$ nu este un temei contra unei teze $\bar{p}$

Fiecare dintre aceste forme argumentative exprimă *un mod practic de a argumenta* şi poate fi lesne regăsită în argumentările cotidiene.

Evident, dacă argumentarea este mai complexă, în sensul că, de exemplu, o teză este susţinută de două argumente, atunci numărul formelor argumentative este sensibil multiplicat în raport cu situaţia când teza este susţinută de un singur argument:

a_1:	T(p), R(q, m)	argumentele q şi m sunt temeiuri pentru o teză p
a_2:	T(p), R($\bar{q}$, m)	argumentele $\bar{q}$ şi m sunt temeiuri pentru o teză p
a_3:	T(p), R(q, $\bar{m}$)	argumentele q şi $\bar{m}$ sunt temeiuri pentru o teză p
a_4:	T(p), R($\bar{q}$, $\bar{m}$)	argumentele $\bar{q}$ şi $\bar{m}$ sunt temeiuri pentru o teză p
a_5:	T($\bar{p}$), R(q, m)	argumentele q şi m sunt temeiuri pentru o teză $\bar{p}$
a_6:	T($\bar{p}$), R($\bar{q}$, m)	argumentele $\bar{q}$ şi m sunt temeiuri pentru o teză $\bar{p}$
a_7:	T($\bar{p}$), R(q, $\bar{m}$)	argumentele q şi $\bar{m}$ sunt temeiuri pentru o teză $\bar{p}$
a_8:	T($\bar{p}$), R($\bar{q}$, $\bar{m}$)	argumentele $\bar{q}$ şi $\bar{m}$ sunt temeiuri pentru o teză $\bar{p}$

.....

Combinaţiile pot fi identificate în continuare prin negaţia lui (R), negaţia lui (T), respectiv negaţiile celor două simultan. Dincolo de combinatorica ce poate părea un joc frumos, dar gratuit, formele argumentative evidenţiate ne arată totuşi productivitatea de care putem beneficia în situaţiile practice de argumentare.

24. Denis Apothéloz, „Esquisse d'un catalogue des formes de la contre-argumentation", în *Travaux du CdRS*, nr. 57, Neuchâtel, Elveţia, 1989, pp. 69-86.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

2.4. Relaţii logice între formele argumentative

Rămânând la nivelul celor 16 forme argumentative elementare, vom constata cu destulă uşurinţă că ele pot fi utilizate în practica argumentării fie pentru susţinerea unei teze, fie pentru respingerea ei, fie pentru susţinerea tezei opuse, fie pentru respingerea acesteia din urmă. Vom observa, pe de altă parte, că uneori două forme elementare nu pot fi utilizate în aceeaşi argumentare şi cu acelaşi scop (fie susţinerea tezei, fie respingerea ei) deoarece acestea se contrazic şi că două sau mai multe forme de argumentare trebuie în mod necesar să fie utilizate împreună în una şi aceeaşi argumentare pentru îndeplinirea scopului comun (deoarece ele se condiţionează reciproc). Prin urmare, între formele argumentative există anumite relaţii logice care, o dată puse în evidenţă, ne pot da informaţii utile cu privire la folosirea lor cât mai eficientă în practica argumentativă.

Care sunt aceste relaţii de ordin logic ce se manifestă între formele argumentative? În identificarea lor vom proceda pe două căi, una *intuitivă*, cealaltă strict *logică*. Prima dă mai multă satisfacţie simţului comun şi este poate mai apropiată de practica argumentativă cotidiană. Ea răspunde mai adecvat chiar intenţiei modelului Toulmin: să asigure o cât mai relevantă evaluare şi o critică a argumentelor utilizate în mod curent în câmpuri ale argumentării dintre cele mai diferite (juridic, filosofic, politic, moral). Cea de-a doua cale temperează elanul primeia spre facticitate şi concretitudine şi dă mai mult satisfacţie rigorii spiritului logic. Ea lasă să se înţeleagă că, totuşi, cu toate evadările şi influenţele adiacente, argumentarea este şi rămâne până la urmă un demers al *practicii logice* care trebuie să răspundă măcar exigenţelor minimale ale unui astfel de demers.

Analiza intuitivă a relaţiilor logice dintre formele argumentative are ca punct de plecare considerarea fiecărei forme argumentative ca un *dat propoziţional*. Forma argumentativă:

$$T(p), R(q)$$

– care se exprimă: „argumentul q este un temei pentru a susţine o teză care are ca argument o propoziţie de forma p" – este o *propoziţie de relaţie*, în care între propoziţiile p (să zicem: „Ionescu a participat la alegerea primarului Iaşului") şi q („Ionescu este cetăţean al oraşului Iaşi") se instalează relaţia determinată de sintagma „a fi temei pentru...". La fel se întâmplă şi în cazul unei propoziţii de relaţie clasice, de exemplu: „Iaşul este la nord de Bucureşti", unde de această dată două noţiuni („Iaşi" şi „Bucureşti") sunt legate printr-o relaţie pusă în evidenţă de sintagma „la nord de...". În calitate de propoziţii, ele au un statut special, care a fost discutat destul de mult în spaţiul analizelor logice: funcţia este o propoziţie („Ionescu a participat la alegerea primarului"), iar argumentul funcţiei este tot o propoziţie („Ionescu este cetăţean al Iaşului"). În termeni de funcţie şi argument, forma argumentativă dată se poate exprima, în exemplul nostru, astfel: „adevărul propoziţiei «Ionescu a participat la alegerea primarului localităţii Iaşi» este o funcţie de adevărul propoziţiei «Ionescu este cetăţean al localităţii Iaşi»". Aceste propoziţii de relaţie care exprimă formele argumentative date au particularitatea că rolurile de argument şi funcţie sunt îndeplinite de propoziţii elementare şi nu de noţiuni (ca în cazul propoziţiilor de relaţie standard).

Comportamentul lor logic nu este însă afectat din această cauză. În consecinţă, ele pot fi supuse aceluiaşi tratament logic ca oricare alte propoziţii. Prin urmare, ca orice

propoziţie, şi acestea pot fi catalogate fie ca *adevărate*, fie ca *false*. Or, în viziunea pe care o asumăm, prezentarea intuitivă a relaţiilor logice dintre formele argumentative este o investigare a comportamentului acestor forme unele faţă de altele atunci când sunt calificate ca adevărate sau false. Pornim de la ipoteza că atribuirea calificativului de adevărat sau fals uneia sau alteia dintre formele argumentative are repercusiuni asupra adevărului sau falsităţii celorlalte. Or, stabilirea relaţiilor logice clasice între propoziţii s-a făcut, în perimetrul analizelor logicii, prin valorificarea „posibilităţilor de adevăr" (Wittgenstein) ale propoziţiilor elementare. Bănuim că am putea avea succes pe aceeaşi cale şi în încercarea de a sistematiza relaţiile logice dintre formele argumentative.

Să purcedem deci la o analiză pas cu pas a fiecărei forme argumentative şi a relaţiilor ei cu celelalte, într-o manieră asemănătoare aceleia pe care a adoptat-o Aristotel în *Topica* pentru degajarea locurilor comune ale predicabilelor. Să începem din punctul de unde ni se pare că înţelegerea ar fi cea mai facilă. Forma argumentativă (f_1) : T(p), R(q) se citeşte astfel : „argumentul *q* este un temei pentru o teză cu argumentul de forma propoziţiei exprimată prin *p*". Ea exprimă relaţia prin care o propoziţie (q) susţine o altă propoziţie (p). Forma argumentativă (f_5) : T(p), $\overline{R}$ (q) se exprimă în felul următor : „argumentul *q* nu este un temei pentru o teză cu argumentul de forma propoziţiei exprimată prin *p*". Între cele două forme argumentative există o singură deosebire : cea de-a doua are funcţia argumentativă (R) negată : ($\overline{R}$). Aceasta înseamnă că o propoziţie exprimată prin *q nu întemeiază* o propoziţie exprimată prin *p*. Jocul valorilor de adevăr ne poate arăta mai exact despre ce este vorba. Dacă forma argumentativă (f_1) : T(p), R(q) *este adevărată* (dacă este adevărat că „argumentul *q* este un temei pentru o teză exprimată prin propoziţia *p*"), atunci forma argumentativă (f_5) : T(p), $\overline{R}$(q) *trebuie să fie în mod necesar falsă* (este fals că „argumentul *q* nu este un temei pentru o teză exprimată prin propoziţia *p*"), conform adevărului elementar că unul şi acelaşi argument (q) nu poate şi să fie, şi să nu fie temei pentru una şi aceeaşi teză (p). Aceeaşi situaţie se regăseşte dacă vom considera forma argumentativă (f_5) : T(p), $\overline{R}$(q) drept adevărată : va rezulta că forma argumentativă (f_1) : T(p), R(q) este falsă. Constatăm că cele două forme argumentative, T(p), R(q) şi T(p), $\overline{R}$(q), *nu pot fi adevărate împreună* în argumentarea aceleiaşi teze.

Să le aplicăm eticheta de *fals*. Dacă forma argumentativă (f_1) : T(p), R(q) este falsă (este fals că „argumentul *q* este un temei pentru o teză exprimată prin propoziţia *p*"), atunci urmează în mod necesar că forma argumentativă (f_5) : T(p), $\overline{R}$(q) este adevărată (este adevărat că „argumentul *q* nu este un temei pentru o teză exprimată prin propoziţia *p*"). La fel se întâmplă şi dacă decretăm falsă forma argumentativă (f_5) : T(p), $\overline{R}$(q). Rezultă că este adevărată forma (f_1) : T(p), R(q). O precizare aici : propoziţia *q*, prezentată ca temei, trebuie să aibă legătură cu argumentarea, adică să aibă capacitatea de a reprezenta fie un argument pentru susţinerea tezei, fie un argument pentru respingerea ei. Cu această precauţie la îndemână, putem să afirmăm că aceste două forme argumentative, T(p), R(q) şi T(p), $\overline{R}$(q), *nu pot fi false împreună* în argumentarea aceleiaşi teze. Cele două exigenţe conjugate (excluderea co-adevărului şi excluderea co-falsităţii) exprimă o relaţie bine cunoscută : *relaţia de contradicţie* dintre formele argumentative T(p), R(q) şi T(p), $\overline{R}$(q) :

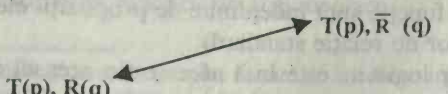

Să luăm în atenţie alte două forme argumentative (f_1) : T(p), R(q) şi (f_9) : $\overline{T}$(p), R(q). Aceste două forme argumentative diferă printr-un singur element : în a doua formă, funcţia argumentativă (T) este negată : ($\overline{T}$). Aceasta înseamnă că propoziţia exprimată prin (q) este un temei *contra* (împotriva) unei teze cu argumentul exprimat prin propoziţia (p). Să aplicăm şi aici jocul valorilor de adevăr. Dacă forma argumentativă T(p), R(q) este falsă (este fals că „argumentul *q* este un temei pentru o teză de forma propoziţiei *p*"), atunci forma argumentativă $\overline{T}$(p), R(q) trebuie să fie adevărată (este adevărat că „argumentul *q* este un temei contra unei teze de forma propoziţiei *p*"). La fel se întâmplă dacă declarăm falsă forma argumentativă $\overline{T}$(p), R(q) : forma argumentativă T(p), R(q) este sigur adevărată (cu acelaşi amendament : *q* să aibă legătură cu argumentarea). Rezultă că aceste două forme argumentative *nu pot fi false împreună* în argumentarea aceleiaşi teze. Dacă acordăm formei argumentative T(p), R(q) calitatea de propoziţie adevărată (este adevărat că „argumentul *q* este un temei pentru o teză de forma propoziţiei *p*"), atunci nu rezultă nimic cu necesitate în legătură cu adevărul formei argumentative $\overline{T}$(p), R(q), aceasta din urmă putând fi uneori adevărată, alteori falsă. Situaţia se regăseşte întocmai dacă dăm valoarea adevărat formei argumentative $\overline{T}$(p), R(q) : forma argumentativă T(p), R(q) va fi uneori adevărată, alteori falsă. Consecinţa : cele două forme argumentative, T(p), R(q) şi $\overline{T}$(p), R(q), *pot fi adevărate împreună* pentru argumentarea unei teze[25]. Exigenţa la care se supune relaţia dintre cele două forme argumentative (excluderea co-falsităţii) ne determină să susţinem că ele se află într-o *relaţie de subcontrarietate* :

T(p), R(q) ..... $\overline{T}$(p), R(q)

Negaţiile contradictorii ale propoziţiilor subcontrare sunt în *relaţie de contrarietate*. Negaţia contradictorie a formei argumentative T(p), R(q) este forma argumentativă T(p), $\overline{R}$(q), iar negaţia contradictorie a formei argumentative $\overline{T}$(p), R(q) este forma argumentativă $\overline{T}$(p), $\overline{R}$(q), relaţia dintre ele exprimându-se astfel :

$\overline{T}$(p), $\overline{R}$(q) ——————— T(p), $\overline{R}$(q)

Este lesne de constatat că aceste patru forme argumentative constituie o *structură de pătrat logic*[26] :

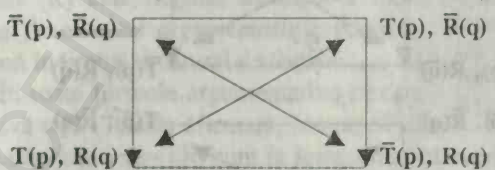

25. Spiritul logicianului reacţionează, desigur, fără nici o reţinere la această afirmaţie : cum este posibil ca un argument să fie şi în favoarea unei teze, şi în defavoarea ei ? Nu suntem aici într-o contradicţie ? Static, lucrurile se petrec, într-adevăr, în limitele obiecţiei spiritului logic. Dar argumentarea nu este o logică pură ! Practica argumentativă ne arată că, într-adevăr, uneori unul şi acelaşi argument poate fi şi pro, şi contra unei teze : argumentul „Inculpatul n-a fost în oraş în ziua de marţi" poate fi un argument în favoarea tezei „Inculpatul a săvârşit o crimă" (dacă, spre exemplu, crima nu s-a săvârşit în oraşul cu pricina) şi în defavoarea tezei (dacă, în realitate, crima s-a săvârşit în oraş).

26. Analize şi dezvoltări interesante ale acestei structuri logice în Robert Blanché, *Raison et discours. Défense de la logique réflexive*, J. Vrin, Paris, 1967, pp. 208-224 ; *Structures intelectuelles. Essai sur l'organisation systématique des concepts*, J. Vrin, Paris, 1969, pp. 47-62.

Structura de pătrat logic astfel constituită amplifică semnificativ domeniul relaţiilor logice care se pot manifesta între formele argumentative. Dacă ne referim numai la cele patru forme argumentative analizate, vom putea afirma cu certitudine că între $\overline{T}(p)$, $\overline{R}(q)$ şi $T(p)$, $R(q)$ există o *relaţie de subalternare* (implicaţie logică) de la prima la cea de-a doua, la fel ca şi între formele argumentative $T(p)$, $\overline{R}(q)$ şi $\overline{T}(p)$, $R(q)$. Chiar şi simţul comun ne ajută uneori să ne dăm seama că astfel de relaţii sunt manifeste: în sfera argumentelor care nu sunt un temei contra unei teze *p* (aceasta este clasa argumentelor determinată de forma argumentativă $\overline{T}(p)$, $\overline{R}(q)$) intră cu siguranţă şi argumentele care sunt un temei pentru teza *p* (clasa argumentelor determinate prin forma argumentativă $T(p)$, $R(q)$). De la forma argumentativă $T(p)$, $R(q)$ la forma argumentativă $\overline{T}(p)$, $\overline{R}(q)$ se manifestă o *relaţie de supraalternare* (replicaţie logică), la fel ca şi de la forma argumentativă $\overline{T}(p)$, $R(q)$ la forma argumentativă $T(p)$, $\overline{R}(q)$. În limbaj natural, structura de pătrat logic constituită va lua următoarea înfăţişare:

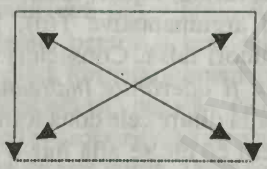

Dacă analizăm cele patru forme argumentative care formează structura de pătrat logic la care ne-am referit, vom constata că fiecare dintre ele face parte dintr-o grupă bine determinată a celor 16 forme argumentative elementare. Printr-un demers analog putem să construim alte trei structuri de pătrat logic care să acopere cele 12 forme argumentative rămase:

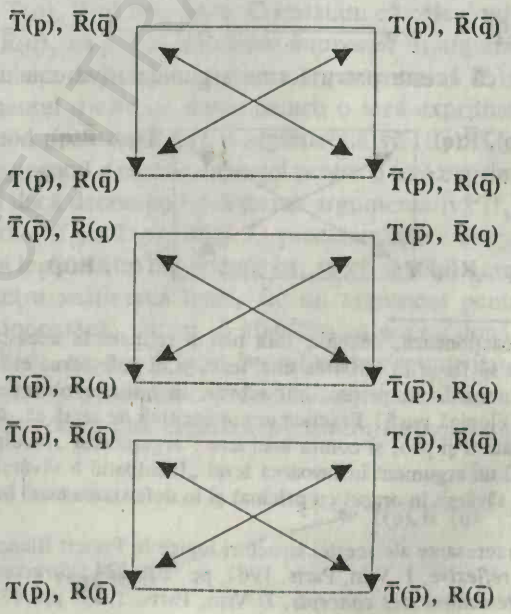

Astfel, ansamblul celor 16 forme argumentative elementare este epuizat. Fără îndoială că sunt şi alte relaţii logice ce pot fi fructificate, dar credem că prezentarea lor pe această cale intuitivă ar amplifica nejustificat exemplele şi ar îngreuia înţelegerea.

2.5. Conectivele logice şi interpretarea functorilor argumentativi

Prezentarea într-o manieră logică a relaţiilor dintre formele argumentative confirmă aserţiunile prezentării intuitive, sporindu-le şi delimitându-le într-un mod mai convenabil tratamentului formal. Ea are două etape distincte ca procedură, dar interdependente ca funcţionalitate: *identificarea tipurilor de functori argumentativi* în jurul cărora se constituie cele 16 forme argumentative şi *interpretarea functorilor argumentativi cu ajutorul conectorilor interpropoziţionali*[27]. O primă observaţie: cele 16 forme argumentative se grupează în patru clase distincte. Aceste patru clase au drept criteriu de demarcaţie şi identificare *acţiunea celor două operaţii (afirmaţia şi negaţia) asupra celor două funcţii argumentative T(teză) şi R(temei)*. Prima clasă de forme argumentative este aceea în care atât funcţia teză (T), cât şi funcţia temei (R) sunt afirmate simultan (f_1 – f_4), a doua clasă este constituită din acele forme argumentative în care teza (T) este afirmată, dar temeiul (R) este negat (f_5 – f_8), a treia clasă cuprinde formele argumentative în care teza (T) este negată, iar temeiul (R) afirmat (f_9 – f_{12}) şi, în sfârşit, a patra clasă este formată din acele forme argumentative în care atât teza (T), cât şi temeiul (R) sunt negate (f_{13} – f_{16}).

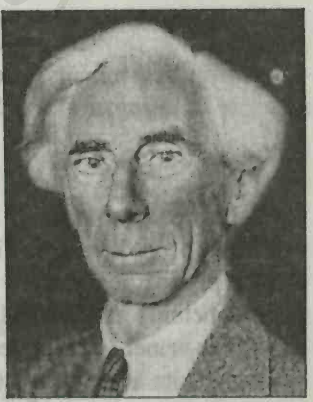

Bertrand Russell (1872-1970). Filosof şi logician de mare anvergură, reprezentant clasic al logicii matematice, a influenţat destinul logicii în secolul XX, în special prin lucrarea *Principia Mathematica* (3 volume, 1911-1913, împreună cu A.N. Whitehead).

În toate cazurile în care funcţia argumentativă temei (R) este afirmată, avem de-a face cu un *functor argumentativ* comun, exprimat în limbajul natural de forma „...este un temei...", iar în toate cazurile în care funcţia argumentativă temei (R) este negată, avem de-a face, evident, cu *negaţia functorului argumentativ* precedent, lucru care se exprimă în limbajul natural de forma: „...nu este un temei...". În toate formele argumentative în care funcţia argumentativă teză (T) este afirmată, înseamnă că temeiul (R) sau lipsa de întemeiere ($\bar{R}$) sunt *în favoarea* tezei exprimate (pentru teza exprimată) prin argumentul (p), în schimb în cazul formelor argumentative în care funcţia argumentativă teză (T) este negată, înseamnă că temeiul (R) sau lipsa de întemeiere ($\bar{R}$) sunt

27. Pentru interpretarea formală clasică a principalelor conective interpropoziţionale trimitem la A.N. Whitehead, B. Russell, *Principia Mathematica*, vol. I, ed. a II-a, Cambridge University Press, 1925, pp. 7-13 şi D. Hilbert, W. Ackermann, *Grundzüge der Theoretischen Logik*, ed. a V-a, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg-New York, 1967, pp. 4-5. Tratări şi discuţii, în toate tratatele de logică formală: P.F. Strawson, „Truth-Functions", în P.F. Strawson, *Introduction to Logical Theory*, Methuen, Londra, 1964, pp. 64-101; Stephen S. Barker, „The Logic of Truth Functions", în Stephen S. Barker, *The Elements of Logic*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1965, pp. 88-133; Gérard Chazal, *Éléments de logique formelle*, Hermès, Paris; 1996, pp. 59-72.

în defavoarea (contra, împotriva) tezei exprimate prin argumentul (p). Combinând cele două criterii, vom obţine următoarea sistematizare a functorilor argumentativi:

C_1: „...este un temei pentru..." $(f_1 - f_4)$
C_2: „...nu este un temei pentru..." $(f_5 - f_8)$
C_3: „...este un temei contra..." $(f_9 - f_{12})$
C_4: „...nu este un temei contra..." $(f_{13} - f_{16})$

Aceşti functori argumentativi relaţionează două propoziţii: propoziţia-temei (q) şi propoziţia-teză (p). Se constată uşor că C_1 şi C_2 sunt în relaţie de contradicţie, relaţie care subzistă, de asemenea, între C_3 şi C_4. Pe de altă parte, C_1 şi C_3 sunt în relaţie de subcontrarietate, iar C_2 şi C_4 sunt în relaţie de contrarietate. Functorii argumentativi astfel identificaţi determină o structură de pătrat logic:

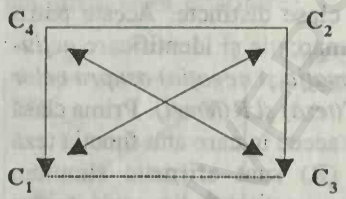

Să încercăm o exprimare a celor patru functori argumentativi prin intermediul conectivelor interpropoziţionale. Fie functorul argumentativ C_1 („...este un temei pentru..."). Dacă o propoziţie oarecare (q) *este un temei pentru* a susţine o teză (p), atunci putem trage concluzia că adevărul propoziţiei (q) atrage după sine adevărul propoziţiei (p). Propoziţia-temei (q) este deci *condiţia suficientă* pentru propoziţia-teză (p). Dacă vom constata că nu a putut fi susţinută ca adevărată o teză (p), atunci tragem concluzia că nu a fost prezent argumentul (q). Prin urmare, propoziţia-teză (p) este *consecinţa necesară* a propoziţiei-temei (q). Aşadar, functorul argumentativ C_1 („...este un temei pentru...") exprimă o relaţie de *condiţionare suficient-necesară* între propoziţia-temei (q) şi propoziţia-teză (p). Relaţia de condiţionare suficient-necesară dintre două propoziţii se exprimă prin intermediul conectorului interpropoziţional *implicaţie materială* („$\rightarrow$"). Cum functorul argumentativ C_2 („...nu este un temei pentru...") este contradictoriul lui C_1 („...este un temei pentru..."), el va putea fi exprimat adecvat prin conectorul care exprimă negarea contradictorie a implicaţiei materiale: *non-implicaţia* („$\not\rightarrow$").

Functorul argumentativ C_3 („...este un temei contra...") ne atrage atenţia că dacă este adevărată propoziţia-temei (q), atunci nu putem acorda eticheta adevărat propoziţiei-teză (p), deci propoziţia-teză (p) trebuie să fie falsă. Pe de altă parte, dacă teza a fost argumentată ca adevărată, acest lucru atrage după sine urmarea că argumentarea nu s-a făcut prin invocarea caracterului adevărat al temeiului (fiindcă acesta determină falsitatea tezei), ci prin faptul că el este o propoziţie falsă. Un astfel de functor sugerează că, într-un act argumentativ, cele două propoziţii (temeiul şi teza) nu pot să-şi îndeplinească funcţiile (de temei, respectiv de teză) una pentru cealaltă împreună: prezenţa (sau afirmarea caracterului adevărat al) uneia presupune absenţa (sau afirmarea caracterului fals al) celeilalte. Ele sunt în relaţie de *opoziţie contrară*, care se traduce în limbajul logicii moderne prin conectorul *incompatibilitate* („$\uparrow$"). Functorul argumentativ C_4 („...nu este un temei contra...") este negaţia contradictorie a celui anterior, motiv pentru

care el se va exprima prin conectorul *conjuncţie* („&"). Cei patru functori argumentativi se exprimă astfel:

C_1: „...este un temei pentru..." („→")
C_2: „...nu este un temei pentru..." („↛")
C_3: „...este un temei contra..." („↑")
C_4: „...nu este un temei contra..." („&")

cu următoarea aranjare într-o structură de pătrat logic:

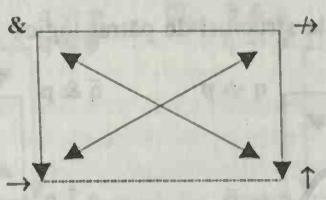

Cele 16 forme argumentative pot fi exprimate cu ajutorul conectivelor interpropoziţionale, care transcriu fiecare functor argumentativ, prin jocul afirmaţiei şi al negaţiei aplicat la propoziţia-temei, respectiv la propoziţia-teză:

$f_1: q \to p$	$f_5: q \not\to p$	$f_9: q \uparrow p$	$f_{13}: q \,\&\, p$
$f_2: \bar{q} \to p$	$f_6: \bar{q} \not\to p$	$f_{10}: \bar{q} \uparrow p$	$f_{14}: \bar{q} \,\&\, p$
$f_3: q \to \bar{p}$	$f_7: q \not\to \bar{p}$	$f_{11}: q \uparrow \bar{p}$	$f_{15}: q \,\&\, \bar{p}$
$f_4: \bar{q} \to \bar{p}$	$f_8: \bar{q} \not\to \bar{p}$	$f_{12}: \bar{q} \uparrow \bar{p}$	$f_{16}: \bar{q} \,\&\, \bar{p}$

Prin exprimarea matricială a conectivelor interpropoziţionale se obţine:

$f_1: q \to p$	$f_5: q \not\to p$	$f_9: q \uparrow p$	$f_{13}: q \,\&\, p$
1 1 1	1 0 1	1 0 1	1 1 1
1 0 0	1 1 0	1 1 0	1 0 0
0 1 1	0 0 1	0 1 1	0 0 1
0 1 0	0 0 0	0 1 0	0 0 0

$f_2: \bar{q} \to p$	$f_6: \bar{q} \not\to p$	$f_{10}: \bar{q} \uparrow p$	$f_{14}: \bar{q} \,\&\, p$
0 1 1	0 0 1	0 1 1	0 0 1
0 1 0	0 0 0	0 1 0	0 0 0
1 1 1	1 0 1	1 0 1	1 1 1
1 0 0	1 1 0	1 1 0	1 0 0

$f_3: q \to \bar{p}$	$f_7: q \not\to \bar{p}$	$f_{11}: q \uparrow \bar{p}$	$f_{15}: q \,\&\, \bar{p}$
1 0 0	1 1 0	1 1 0	1 0 0
1 1 1	1 0 1	1 0 1	1 1 1
0 1 0	0 0 0	0 1 0	0 0 0
0 1 1	0 0 1	0 1 1	0 0 1

$f_4: \bar{q} \to \bar{p}$	$f_8: \bar{q} \not\to \bar{p}$	$f_{12}: \bar{q} \uparrow \bar{p}$	$f_{16}: \bar{q} \,\&\, \bar{p}$
0 1 0	0 0 0	0 1 0	0 0 0
0 1 1	0 0 1	0 1 1	0 0 1
1 0 0	1 1 0	1 1 0	1 0 0
1 1 1	1 0 1	1 0 1	1 1 1

BCU IAŞI CENTRU UNIVERSITAR LIBRARY

Analiza structurilor matriciale proprii fiecărei forme argumentative ne arată şi relaţiile dintre ele. Vom avea:

(a) relaţii de echivalenţă: $f_1 \equiv f_{11}$; $f_2 \equiv f_{12}$; $f_3 \equiv f_9$; $f_4 \equiv f_{10}$; $f_5 \equiv f_{15}$; $f_6 \equiv f_{16}$; $f_7 \equiv f_{13}$; $f_8 \equiv f_{14}$;
(b) relaţii de contradicţie: $f_1 \, w \, f_5$; $f_2 \, w \, f_6$; $f_3 \, w \, f_7$; $f_4 \, w \, f_8$; $f_9 \, w \, f_{13}$; $f_{10} \, w \, f_{14}$; $f_{11} \, w \, f_{15}$; $f_{12} \, w \, f_{16}$;
(c) relaţii de contrarietate: $f_{13} \uparrow f_{15}$; $f_{14} \uparrow f_6$; $f_{15} \uparrow f_7$; $f_{16} \uparrow f_8$;
(d) relaţii de subcontrarietate: $f_1 \vee f_9$; $f_2 \vee f_{10}$; $f_3 \vee f_{11}$; $f_4 \vee f_{12}$;
(e) relaţii de subalternare: $f_{13} \to f_1$; $f_5 \to f_9$; $f_{14} \to f_2$; $f_6 \to f_{10}$; $f_{15} \to f_3$; $f_7 \to f_{11}$; $f_{16} \to f_4$; $f_8 \to f_{12}$;
(f) relaţii de supraalternare: $f_1 \to f_{13}$; $f_9 \to f_5$; $f_2 \to f_{14}$; $f_{10} \to f_6$; $f_3 \to f_{15}$; $f_{11} \to f_7$; $f_4 \to f_{16}$; $f_{12} \to f_8$.

Ele vor configura următoarele structuri de pătrat logic:

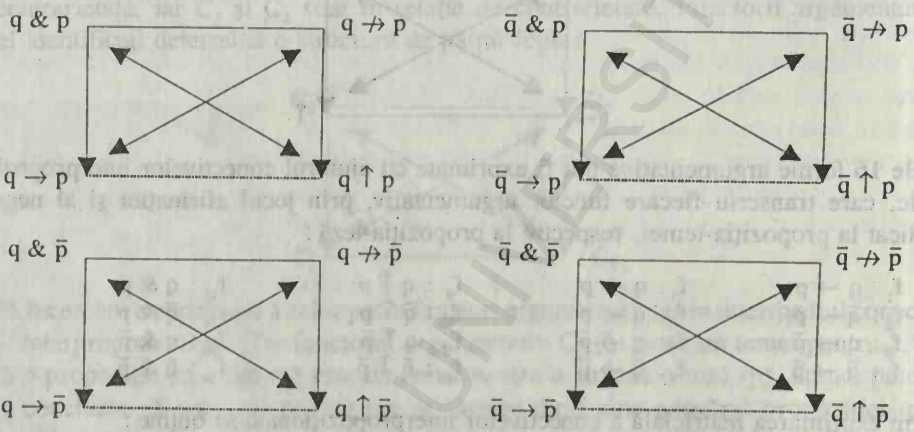

iar relaţiile logice dintre formele argumentative pot fi verificate prin metodele de evaluare cunoscute din logică. Iată relaţia de contrarietate din primul pătrat logic:

(q & p)	↑	(q ↛ p)
1 1 1	1	1 0 1
1 0 0	1	1 1 0
0 0 1	1	0 0 1
0 0 0	1	0 0 0

subalternarea din al doilea:

(q̄ & p)	→	(q̄ → p)
0 0 1	1	0 1 1
0 0 0	1	0 1 0
1 1 1	1	1 1 1
1 0 0	1	1 0 0

subcontrarietatea din al treilea:

(q → p̄)	v	(q ↑ p̄)
1 0 0	1	1 1 0
1 1 1	1	1 0 1
0 1 0	1	0 1 0
0 1 1	1	0 1 1

după cum, prin aceleaşi metode, pot fi evaluate din punctul de vedere al validităţii relaţiile de echivalenţă dintre formele argumentative. De exemplu, echivalenţa ($f_1 \equiv f_{11}$):

(q → p)	≡	(q ↑ p̄)
1 1 1	1	1 1 0
1 0 0	1	1 0 1
0 1 1	1	0 1 0
0 1 0	1	0 1 1

BCU IASI CENTRU UNIVERSITY LIBRARY

sau echivalenţa ($f_5 \equiv f_{15}$):

$(q \not\rightarrow p)$	$\equiv$	$(q \,\&\, \bar{p})$
1 0 1	1	1 0 0
1 1 0	1	1 1 1
0 0 1	1	0 0 0
0 0 0	1	0 0 1

Prin condensarea echivalenţelor, obţinem două structuri de pătrat logic:

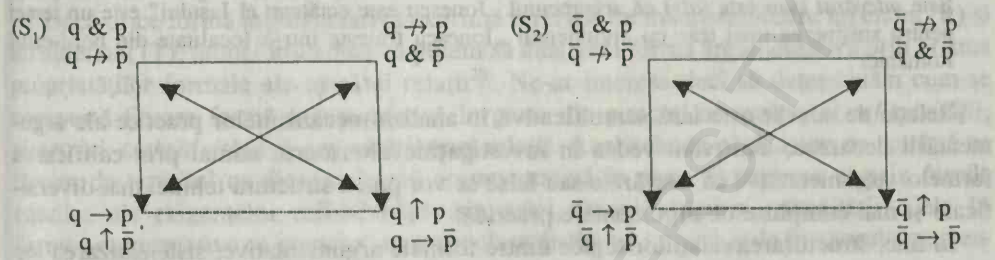

În baza echivalenţelor stabilite, se pot obţine structuri de pătrat logic numai cu implicaţii şi non-implicaţii sau numai cu conjuncţii şi incompatibilităţi. Două astfel de structuri obţinem din (S_1):

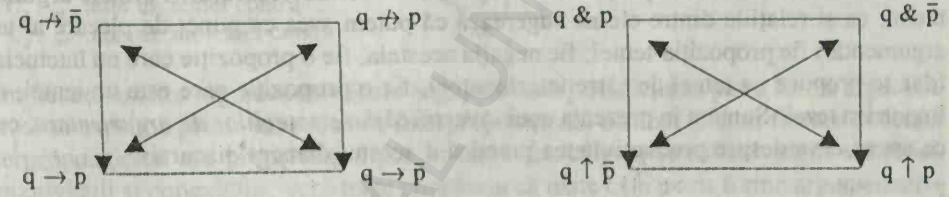

iar alte două din (S_2):

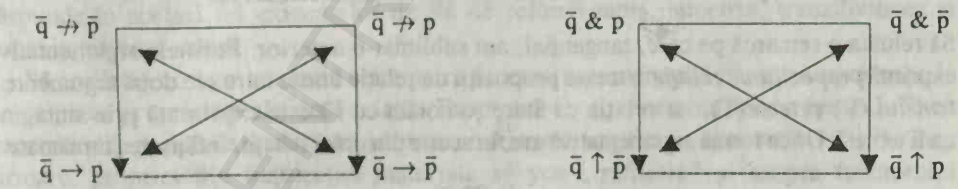

Relaţiile astfel stabilite pot fi evaluate şi verificate prin metodele cunoscute.

O serie de sublinieri se impun în urma acestor încercări logice asupra formelor argumentative. Există trei tipuri de relaţii care participă la fundarea unei analize a raporturilor logice dintre formele argumentative: *relaţia de întemeiere* („*q* este/nu este un temei al unei teze *p*"), *relaţia de conclusivitate* („*p* este/nu este o teză care rezultă în mod necesar din *q*") şi *relaţia de adevăr* (fiecare formă argumentativă poate fi adevărată sau falsă). Atunci când suntem puşi în situaţia de a evalua o formă argumentativă – adică de a critica un argument – trebuie să fim siguri că am răspuns la următoarele întrebări: Există un temei care să susţină sau să respingă teza dată? Este probată teza în baza temeiului administrat? Este adevărată sau falsă forma argumentativă dată? Dacă avem răspunsurile la aceste trei întrebări, atunci există toate premisele pentru ca evaluarea argumentării să fie corectă, iar critica argumentelor să fie una întemeiată.

Pe de altă parte, constatăm o deosebire esenţială între primele două tipuri de relaţii prin care se analizează raporturile dintre formele argumentative (relaţia de întemeiere şi relaţia de conclusivitate) şi ultima dintre ele (relaţia de adevăr). Primele ţin de structura internă a formelor argumentative, în timp ce relaţia de adevăr este o etichetă exterioară aplicată formelor argumentative. Ea constituie domeniul *metalimbajului* aplicat unui *limbaj-obiect* (una dintre formele argumentative). Determinativele *adevărat* şi *fals* au calitatea de *metapredicate*, în sensul că se aplică unui enunţ complex:

> Este *adevărat* (sau este *fals*) că argumentul „Ionescu este cetăţean al Iaşului" este un temei pentru susţinerea unei teze cu argumentul „Ionescu trăieşte într-o localitate din nord-estul României".

Relaţia de adevăr este însă semnificativă în analiza mecanismelor practice ale argumentării deoarece, cum vom vedea în investigaţiile ulterioare, numai prin calificarea formelor argumentative ca adevărate sau false se vor putea structura tehnici mai diversificate şi mai complexe de argumentare practică.

În fine, structurarea relaţiilor logice dintre formele argumentative, sistematizarea lor în două structuri de pătrat logic constituie o cale mai intuitivă (şi, prin urmare, mai facilă) de a pune în evidenţă *multiplicitatea formelor de manifestare a demersului argumentativ* şi diversitatea de posibilităţi care stau la îndemâna celor ce argumentează în vederea susţinerii tezei proprii sau respingerii tezei adversarului. Formele argumentative, ca şi relaţiile dintre ele ne sugerează că putem avea ca punct de plecare al unei argumentări fie propoziţia-temei, fie negaţia acesteia, fie o propoziţie care nu întemeiază (dar se propune ca temei de către interlocutor), fie o propoziţie care este un temei, dar împotriva tezei. Suntem în prezenţa unei *diversificări a strategiilor de argumentare*, ceea ce spune ceva despre productivitatea practică a acestui demers discursiv.

2.6. Proprietăţi structurale ale formelor argumentative

Să reluăm o remarcă pe care, tangenţial, am subliniat-o anterior. Formele argumentative exprimă *propoziţii de relaţie*. Aceste propoziţii de relaţie unesc între ele două argumente: *temeiul* (R) şi *teza* (T), iar relaţia ca atare (o notăm cu F) este exprimată prin sintagma „a fi temei". Orice formă argumentativă are, în aceste din urmă notaţii, înfăţişarea următoare:

R (F) T

care se citeşte: „propoziţia R este în relaţie de «a fi temei» faţă de propoziţia T". Evident, exprimările anterioare ale formelor argumentative, care pun în relief funcţiile argumentative (R, T) şi argumentele lor (q, p), nu sunt decât exprimări mai profunde şi mai detaliate ale formei R (F) T. La fel ca şi în cazul diferenţelor dintre propoziţiile neanalizate elementare (p, q, r) şi exprimarea lor structurală în logica predicatelor de ordinul întâi, propoziţia „Ionescu este cetăţean al Iaşului" se exprimă, în logica propoziţiilor neanalizate, printr-o literă (să zicem *p*), în timp ce în logica predicatelor se exprimă printr-o relaţie între funcţie şi argument F(x), unde (x) exprimă subiectul logic al propoziţiei („Ionescu"), iar (F) predicatul ei („cetăţean al Iaşului").

Relaţia determinată de sintagma „a fi temei" (F) nu este independentă de context. Ceva este un temei pentru altceva numai într-un anumit context (a ne imagina că un enunţ

poate fi temei în toate contextele posibile este o utopie). Acest context este dat de *domeniul argumentării*. Propoziţia „Ionescu este cetăţean al Iaşului" este un temei al afirmării propoziţiei „Ionescu trăieşte într-un oraş din nord-estul României" numai în contextul în care discutăm despre aşezarea geografică a localităţilor pe teritoriul României. În alte contexte, ea nu este, desigur, un temei. Putem trage concluzia că o formă argumentativă, în calitatea ei de propoziţie de relaţie, are următoarele componente: relaţia („a fi temei"), două argumente şi un domeniu al argumentării (domeniul căruia îi aparţine forma argumentativă).

Dacă orice formă argumentativă exprimă o relaţie de întemeiere între un enunţ (R) şi un alt enunţ (T), atunci înseamnă că putem să analizăm forma argumentativă prin prisma proprietăţilor formale ale oricărei relaţii[28]. Ne-ar interesa deci să determinăm cum se comportă fiecare formă argumentativă în parte din punctul de vedere al *reflexivităţii*, *simetriei*, *tranzitivităţii* şi *conexităţii* unei relaţii. Analizele de până acum ne ajută să ne lipsim de travaliul cu fiecare formă argumentativă în parte şi trecerea ei prin furcile caudine ale exigenţelor reflexivităţii, simetriei, tranzitivităţii şi conexităţii. Cele 16 forme argumentative se grupează în patru clase distincte, în funcţie de functorul argumentativ pe care se întemeiază:

C_1: „...este un temei pentru..." („→")
C_2: „...nu este un temei pentru..." („↛")
C_3: „...este un temei contra..." („↑")
C_4: „...nu este un temei contra..." („&")

Cum fiecare functor argumentativ (care angajează sub jurisdicţia sa patru forme argumentative) se exprimă printr-un conector interpropoziţional distinct şi cum fiecare conector interpropoziţional are proprietăţi unice în raport cu exigenţele reflexivităţii, simetriei, tranzitivităţii şi conexităţii, vom trage concluzia că toate cele patru forme argumentative ce se întemeiază pe acelaşi functor argumentativ vor avea aceleaşi proprietăţi, vor răspunde în acelaşi fel exigenţelor de ţin de reflexivitatea, simetria, tranzitivitatea şi conexitatea unei relaţii.

Să analizăm comportamentul celor patru functori argumentativi în raport cu exigenţele celor patru proprietăţi ale unei relaţii. Functorul C_1 („...este un temei pentru...") se exprimă din punct de vedere logic prin conectorul implicaţie materială („→"). Prin urmare, proprietăţile implicaţiei materiale se vor „transfera" şi asupra functorului argumentativ respectiv. Implicaţia materială este o relaţie reflexivă ($p \rightarrow p$), de unde urmează că functorul argumentativ „...este un temei pentru..." este *reflexiv*, iar formele argumentative pe care el se întemeiază sunt, toate, *reflexive*. Aceasta înseamnă că orice propoziţie care se prezintă în calitate de temei (q) pentru o teză oarecare (p) este, înainte de toate şi în chipul cel mai sigur, un *temei pentru sine*. În baza *reflexivităţii* functorului argumentativ C_1 („...este un temei pentru..."), forma argumentativă (f_1) are următoarea înfăţişare:

f_1: T(q), R(q) (argumentul *q* este un temei pentru o teză cu argumentul *q*).

28. Harold Newton Lee, „Properties of Relations", în Harold Newton Lee, *Symbolic Logic. An Introductory Textbook for Non-Mathematicians*, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1962, pp. 31-48.

Din punct de vedere strict logic, mai ales din punctul de vedere al calculului logicii moderne, argumentarea prin deductibilitate este aici cea mai puternică. Ce poate fi mai elocvent, din punctul de vedere al logicii formale, decât o argumentare de forma:

Ionescu a participat la alegerea primarului localităţii Iaşi ← *(fiindcă)* — Ionescu a participat la alegerea primarului localităţii Iaşi

care întruchipează formula logică cu caracter de lege $(p \rightarrow p)$?

Dificultăţile încep atunci când se pune problema productivităţii practice a argumentării. Deşi, din punctul de vedere al logicului pur, întemeierea este fără cusur, a susţine în faţa unui interlocutor oarecare o teză de tipul „Ionescu a participat la alegerea primarului oraşului Iaşi" cu un argument de forma „Ionescu a participat la alegerea primarului oraşului Iaşi" este un nonsens. În orice caz, avem destule motive să credem că argumentarea pe o asemenea cale va eşua din punctul de vedere al eficienţei. Anticii, pentru care productivitatea argumentelor în practica discursivă era de primă importanţă în analiza argumentării, au sancţionat o asemenea argumentare sub numele de *sofismul argumentului circularităţii*. Chiar dacă, din punct de vedere logic, nu există nici o eroare aici (criteriul după care se delimitează argumentările corecte de cele sofistice), totuşi eticheta de sofism sancţionează lipsa de productivitate a argumentului adus. Un argument, o probă trebuie să fie diferite de teza pentru care sunt aduse ca temei; cel puţin aceasta este percepţia simţului comun ce intervine în practica argumentativă.

Dacă trecem dincolo de prejudecăţile simţului comun, fără însă a sări cu totul în zona logicului pur, vom gândi că acest caracter reflexiv al functorului argumentativ „...este un temei pentru..." spune ceva, uneori poate de cea mai mare importanţă, pentru orice demers de identificare a unui temei: că un anumit lucru este identic cu sine şi că pe această identitate se poate susţine adevărul acestui ceva pe care îl avem ca dat în argumentare. Poate că e doar jocul reflecţiei metafizice aici, dar el nu e de neglijat dacă e în stare să aducă unele completări cunoaşterii noastre, unele lămuriri care ar favoriza înţelegerea.

Conectorul interpropoziţional („→") este *antisimetric* (în nici o situaţie nu se poate manifesta echivalenţa $(p \rightarrow q) \equiv (q \rightarrow p)$). Aceasta înseamnă că functorul argumentativ C_1 („...este un temei pentru...") va exprima forme argumentative *antisimetrice*: este imposibil ca, într-o argumentare oarecare, propoziţia-temei să treacă în locul propoziţiei-teză (să îndeplinească funcţiile acesteia), iar propoziţia-teză să treacă în locul propoziţiei-temei (temeiul şi teza nu-şi pot schimba reciproc rolurile). Dacă lucrurile s-ar petrece de o asemenea manieră, ar însemna că nu mai suntem în cadrele argumentării (şi ale formei argumentative) iniţiale, ci trecem într-o altă argumentare. În baza antisimetriei functorului argumentativ „...este un temei pentru...", forma argumentativă (f_1) s-ar supune următoarei exigenţe:

$$T(p), R(q) \neq T(q), R(p)$$

în sensul că, dacă avem o formă argumentativă în care (p) este teză şi (q) este temeiul ei, e imposibil ca în aceleaşi cadre ale argumentării să avem o formă argumentativă în care (q) să fie teză şi (p) temeiul ei. Concluzia cea mai importantă pe care o putem trage de aici este următoarea: teza (sau enunţurile care derivă din ea) nu trebuie să se regăsească printre argumentele aduse în favoarea ei. A nu ţine seama de rigorile caracterului antisimetric al functorului argumentativ „...este un temei pentru..." înseamnă a te plasa

între formele de eroare ale argumentării. Cum problema argumentărilor sofistice constituie un capitol special al încercării noastre, nu stăruim aici asupra acestor aspecte.

Conectorul interpropoziţional („→") este *tranzitiv* (relaţia [(p → q) & (q → r)] → (p → r) este o lege logică). Functorul argumentativ C_1 („...este un temei pentru...") se supune aceleiaşi exigenţe. Deci formele argumentative pe care el le întemeiază sunt *tranzitive*: dacă, într-o argumentare oarecare, argumentul (q) este un temei al tezei (p), iar teza (p), astfel întemeiată, este un temei al unei teze (r), atunci putem să susţinem că argumentul (q) este un temei al tezei (r). În baza proprietăţii tranzitivităţii formelor argumentative întemeiate pe functorul „...este un temei pentru...", avem următoarea exigenţă pornind de la (f_1):

$$[T(p), R(q) \,\&\, T(r), R(p)] \rightarrow T(r), R(q)$$

Şi în acest caz se desprinde o concluzie foarte importantă pentru argumentare. Proprietatea tranzitivităţii functorului argumentativ „...este un temei pentru..." asigură manifestarea practică a *principiului succesiunii ascendente a argumentării*: orice teză dovedită printr-un temei oarecare poate fi utilizată succesiv în argumentare pentru dovedirea altor teze necesare argumentării date. Chestiunea este de cea mai mare importanţă: tezele întemeiate sunt câştiguri cognitive ale interlocutorului, care, ca orice dat cognitiv, sunt utilizate în continuare pentru sporirea cunoaşterii umane. În practica argumentativă este greu de imaginat că o teză poate fi întemeiată punctiform, printr-un singur temei: trebuie să-i aducem interlocutorului în atenţie întemeierile succesive care susţin întemeierea finală a tezei. Toată această organizare de întemeieri succesive constituie *discursul argumentativ*, a cărui posibilitate de fiinţare şi funcţionare este dată de tranzitivitatea functorului argumentativ „...este un temei pentru...".

Conectorul interpropoziţional implicaţie materială („→") este *neconex* (nu oricare două propoziţii ale unui domeniu dat sunt în relaţie de antecedent şi secvent, adică în relaţie de condiţionare suficient-necesară). *Neconexitatea* va caracteriza şi formele argumentative bazate pe functorul amintit. Aceasta înseamnă că, fiind date enunţurile unui domeniu al argumentării, o parte dintre ele se vor afla în postura de temei şi teză unele faţă de altele, celelalte însă nu. Conchidem că relaţia de argumentare este *selectivă*: orice teză îşi „alege" enunţurile domeniului său care pot să-i fie temeiuri. De exemplu, situându-ne în domeniul argumentării morale, vom putea spune că enunţul „Suferinţele morale nu se văd" este un temei pentru teza „Suferinţele morale stârnesc mai puţină milă", în timp ce enunţul „Suferinţele morale sunt studiate de ştiinţa eticii" nu îndeplineşte rolul de temei pentru teza dată. Caracterul selectiv al relaţiei de argumentare este un *dat*, urmare a neconexităţii acestei relaţii. Selecţia în act este un *rezultat* al celui ce pune în scenă forma argumentativă destinată interlocutorului său. De aici concluzia: *neconexitatea relaţiei de argumentare este fundamentul logic al posibilităţilor atât de diversificate de a pune în act o formă de argumentare.* Posibilitatea de a alege din multitudinea de enunţuri ale unui domeniu cognitiv pe acelea pe care le credem cu adevărat întemeietoare pentru teza supusă argumentării e dată tocmai de faptul – un dat şi el – că unele enunţuri sunt în relaţie de temei cu altele, în timp ce alte enunţuri nu satisfac această cerinţă. Dacă relaţia de argumentare ar fi conexă (orice propoziţie a unui domeniu al argumentării ar fi în relaţie de întemeiere cu oricare alta a domeniului), atunci alegerea temeiurilor pentru o teză oarecare ar fi aleatoare (fiindcă toate ar îndeplini acelaşi rol). Dacă relaţia de argumentare ar fi disconexă (nici o propoziţie a domeniului

să nu fie în relaţie de întemeiere cu vreuna dintre celelalte), atunci argumentarea ar fi imposibilă (nu am găsi, în interiorul domeniului, nici un temei pentru teza susţinută). Putem să tragem concluzia că clasa formelor argumentative fundate pe functorul argumentativ C_1 („...este un temei pentru...") este *reflexivă*, *antisimetrică*, *tranzitivă* şi *neconexă*.

Aceeaşi procedură vom urma şi pentru determinarea proprietăţilor formale ale functorului argumentativ C_3 („...este un temei contra..."). El se exprimă cu ajutorul conectorului logic numit *incompatibilitate*. Incompatibilitatea este *ireflexivă* (nu este posibil ca o propoziţie să fie incompatibilă cu ea însăşi). Rezultă că functorul argumentativ C_3 („...este un argument contra...") exprimă forme argumentative *ireflexive*: nici o propoziţie nu poate fi un temei contra ei însăşi! Forma argumentativă:

$$\bar{T}(q),\ R(q)$$

care se citeşte: „argumentul *q* este un temei contra unei teze cu argumentul *q*", este falsă, fiind o contradicţie logică. Combinată cu exigenţa reflexivităţii functorului C_1 („...este un temei pentru..."), această exigenţă bazată pe caracterul ireflexiv al functorului C_3 („...este un temei contra...") ne spune următoarele: dacă nu putem susţine o teză prin ea însăşi, la fel de bine nu putem respinge o teză prin ea însăşi! Dacă nu se ţine seama de această restricţie, atunci argumentarea este sofistică: se încearcă respingerea tezei prin ea însăşi sau prin enunţuri care sunt deduse din teză. Incompatibilitatea este simetrică:

(p ↑ q)	≡	(q ↑ p)
1 0 1	1	1 0 1
1 1 0	1	0 1 1
0 1 1	1	1 1 0
0 1 0	1	0 1 0

deoarece formula dată (care exprimă caracterul simetric al relaţiei de incompatibilitate) este o lege logică. Rezultă că functorul argumentativ C_3 („...este un temei contra...") dă naştere unor forme argumentative care au proprietatea de a fi *simetrice*: dacă o propoziţie este un temei contra altei propoziţii, atunci şi aceasta din urmă este un temei contra celei dintâi:

$$\bar{T}(p),\ R(q) \equiv \bar{T}(q),\ R(p)$$

Faptul că functorul argumentativ C_3 („...este un temei contra...") este simetric ne atrage atenţia că, într-o formă argumentativă de acest tip, putem să respingem teza cu ajutorul temeiului, dar şi să respingem temeiul cu ajutorul tezei: ştiind că temeiul este o propoziţie adevărată, rezultă că teza este o propoziţie falsă (respingerea tezei); ştiind că teza este o propoziţie adevărată, rezultă că temeiul este o propoziţie falsă (respingerea temeiului). Aspectul este deosebit de important în practica argumentativă: dacă, într-o argumentare, aducem câteva dovezi puternice în sprijinul tezei (în susţinerea ei ca adevărată), atunci putem mai uşor să respingem un posibil argument al interlocutorului prin care acesta din urmă ar vrea să respingă teza (pe motivul că argumentul adus este incompatibil cu teza). Incompatibilitatea este *netranzitivă*:

[(p ↑ q)	&	(q ↑ r)]	→	(p ↑ r)
1 0 1	0	1 0 1	1	1 0 1
1 0 1	0	1 1 0	1	1 1 0

1 1 0 1 0 1 1 0 1 0 1
1 1 0 1 0 1 0 1 1 1 0
0 1 1 0 1 0 1 1 0 1 1
0 1 1 1 1 1 0 1 0 1 0
0 1 0 1 0 1 1 1 0 1 1
0 1 0 1 0 1 0 1 0 1 0

ceea ce determină şi *netranzitivitatea* functorului argumentativ C_3 („...este un temei contra..."): dacă o propoziţie (q) este un temei contra unei propoziţii (p), iar aceasta din urmă este un temei contra unei propoziţii (r), atunci este posibil ca uneori propoziţia (q) să fie un temei contra propoziţiei (r), alteori nu. Faptul că functorul argumentativ C_3 („...este un temei contra...") este netranzitiv sugerează că nu toate temeiurile care resping o teză se resping reciproc: unele dintre ele pot fi utilizate pentru a se întemeia reciproc în una şi aceeaşi argumentare. Incompatibilitatea este *neconexă*: nu este adevărat că oricare două propoziţii ale unui domeniu argumentativ se resping reciproc: unele se resping, altele nu. De aici rezultă şi *neconexitatea* functorului argumentativ C_3 („...este un temei contra..."): formele argumentative bazate pe acest functor se constituie *selectiv*, alegându-şi propoziţiile-temei şi propoziţiile-teză în funcţie de gradul de condiţionare negativă dintre ele.

Recapitulând rezultatele obţinute până în acest moment în legătură cu proprietăţile formale ale functorilor argumentativi C_1 („...este un temei pentru...") şi C_3 („...este un temei contra..."), vom constata un anumit paralelism al opoziţiilor, care se manifestă din punctul de vedere al proprietăţilor unei relaţii: dacă C_1 este reflexiv, C_3 este ireflexiv, dacă C_1 este antisimetric, C_3 este simetric, dacă C_1 este tranzitiv, C_3 este netranzitiv, ambii fiind neconecşi. Anticipând puţin lucrurile, vom spune că functorul argumentativ C_1 („...este un temei pentru...") constituie clasa formelor argumentative denumite *susţineri* (dacă un enunţ *q* este un temei pentru un enunţ *p*, atunci înseamnă că *q* susţine *p*), în timp ce functorul argumentativ C_3 („...este un temei contra...") formează clasa formelor argumentative denumite *respingeri* (dacă un enunţ *q* este un temei contra unui enunţ *p*, atunci putem să afirmăm că *q* respinge *p*).

Cum am arătat deja, ceilalţi doi functori argumentativi – C_2 („...nu este un temei pentru...") şi C_4 („...nu este un temei contra...") – se înfăţişează ca negaţiile contradictorii ale lui C_1, respectiv C_3. Ei se exprimă prin conectori interpropoziţionali cu matrice de adevăr care le „răstoarnă" pe cele ale implicaţiei materiale şi incompatibilităţii (non-implicaţia şi conjuncţia). Dar, chiar în interiorul analizei logice pure, s-a putut constata că aceşti conectori interpropoziţionali (non-implicaţia şi conjuncţia) sunt irelevanţi din punctul de vedere al proprietăţilor relaţionale. De exemplu, se poate demonstra în domeniul logicii că o conjuncţie este tranzitivă:

$$[(p \,\&\, q) \,\&\, (q \,\&\, r)] \rightarrow (p \,\&\, r),$$

dar formula nu ne spune nimic din punctul de vedere al relaţiilor de condiţionare. Dacă efectuăm anumite operaţii logice corecte în interiorul ei, ajungem la:

$$(p \,\&\, q \,\&\, r) \rightarrow (p \,\&\, r),$$

ceea ce, în mod aproximativ, s-ar exprima astfel în limbajul natural: „dacă sunt date ca adevărate propoziţiile exprimate prin *p*, *q*, *r*, atunci sunt date ca adevărate propoziţiile

exprimate prin *p*, *r*"! Se pare că astfel de conectori sunt cu atât mai puţin importanţi în argumentare. Aici ne interesează propoziţiile care *sunt* un temei pentru (deoarece cu acestea putem să susţinem o teză) şi propoziţiile care *sunt* un temei contra (deoarece cu acestea putem să respingem o teză). Acele propoziţii care nu sunt nici temeiuri pentru, nici temeiuri contra unei teze nu intră în construcţia unei relaţii argumentative.

Întrebarea este următoarea: aceste propoziţii, care nu sunt nici temeiuri pentru, nici temeiuri contra, nu ne sunt utile atunci când intrăm într-o dispută critică cu interlocutorul? Răspunsul este, în opinia noastră, afirmativ: ele ne sunt extrem de utile ca *mijloace* sau *instrumente* pentru a descoperi din ansamblul propoziţiilor unui domeniu pe cele care sunt temeiuri pentru sau temeiuri contra în raport cu o teză. Dacă ştim că o propoziţie oarecare nu este un temei pentru susţinerea unei teze, nu putem oare să căutăm cu destule şanse de reuşită propoziţii-temei pentru teză în rândul celor care sunt în relaţie de opoziţie cu propoziţia respectivă? Desigur că avem toate motivele să credem că aceasta e o cale productivă de a descoperi temeiuri pentru teza pe care vrem s-o susţinem. Aceasta este şi raţiunea pentru care am identificat relaţiile logice dintre formele argumentative, jumătate dintre ele fiind construite cu ajutorul functorilor argumentativi C_2 („...nu este un temei pentru...") şi C_4 („...nu este un temei contra..."). Cum cei doi functori argumentativi care exprimă lipsa de întemeiere nu intră în construcţia discursului argumentativ propriu-zis, nu intrăm în analiza proprietăţilor lor relaţionale.

Am vrea să facem o observaţie în finalul acestor analize cu privire la proprietăţile formale ale formelor argumentative. Când am deschis o secţiune a investigaţiei noastre, în care am încercat să răspundem la întrebarea de tip kantian: „Cum este posibilă argumentarea?", răspunsul a venit în urma unei analize tot „relaţionale" a argumentării, în baza proprietăţilor reflexivităţii, simetriei, tranzitivităţii. La ce bun acest din urmă demers? Răspunsul ne trimite la faptul că angrenajul metodologic al logicii relaţiilor, pe care l-am utilizat în ambele cazuri, a avut ca „limbaj-obiect", ca domeniu de aplicaţie, lucruri diferite, dar semnificate prin acelaşi termen de *argumentare*.

Ne-am întrebat, iniţial, cum este posibilă argumentarea ca act, ca relaţie dialogică de comunicare, ce se manifestă între cel puţin doi indivizi. Ca act, argumentarea are două elemente fundamentale: cel care argumentează şi cel pentru care se argumentează, la care se adaugă domeniul în interiorul căruia se poartă argumentarea. Instrumentul metodologic al logicii relaţiilor a fost aplicat la raporturile posibile dintre cei doi actori ai unei astfel de relaţii dialogice. În a doua situaţie, argumentarea a fost privită ca *dat cu o anumită structuralitate*, ca relaţie de întemeiere dintre ceea ce produc cei doi interlocutori (propoziţii-temei şi propoziţii-teză). De aici şi ideea de *formă argumentativă*: indivizii care participă la relaţia de întemeiere pun în circulaţie date diferite, care constituie suportul unor forme argumentative diferite. Dacă primul înţeles al argumentării e mai apropiat de teoria comunicării şi de psihologie, cel de-al doilea este în intimitatea teoriei raţionamentului şi a logicii.

2.7. Tipologia formelor argumentative

Analiza formelor argumentative, în modalitatea de prezentare pe care am adoptat-o, ne atrage atenţia asupra unui fapt semnificativ: opt dintre formele argumentative *întemeiază* posibilitatea sau imposibilitatea unei teze (cele care, în formulele date, sunt concretizate în R: $(f_1 - f_4)$, $(f_9 - f_{12})$), iar celelalte opt *nu întemeiază* posibilitatea sau imposibilitatea

tezei (cele care, în transcripţia utilizată, sunt redate prin $\overline{R}$: $(f_5 - f_8)$, $(f_{13} - f_{16})$). În baza acestui criteriu, distingem două categorii de argumentări: *argumentări reale* (cele care întemeiază) şi *argumentări aparente* (cele care nu întemeiază).

În cadrul *argumentărilor reale*, propoziţia-temei este condiţia suficientă pentru posibilitatea susţinerii sau respingerii unei teze date. Dacă, într-o secvenţă argumentativă oarecare, vom descoperi forma argumentativă „*q* este un temei pentru susţinerea unei teze *p*", atunci ne dăm seama că prezenţa propoziţiei desemnate prin (q) asigură susţinerea propoziţiei desemnate prin (p). Dacă vom descoperi o formă argumentativă de tipul „*q* este un temei contra (împotriva) unei teze *p*", atunci vom conchide că prezenţa propoziţiei (q) infirmă (respinge) o susţinere concretizată în propoziţia (p).

Clasa *argumentărilor aparente* este complementară celei analizate deja şi ea cuprinde toate formele argumentative în ($\overline{R}$). Ceea ce caracterizează argumentările aparente este faptul că o anumită propoziţie dată (notată, în investigaţiile noastre, întotdeauna prin *q*) nu se constituie ca un temei suficient nici pentru, nici împotriva unei teze date (notată prin *p*). Dacă se dă forma argumentativă:

$$f_5: T(p), \overline{R}(q)$$

tradusă în limbajul natural prin expresia „*q* nu este un temei pentru susţinerea unei teze *p*", vom înţelege că, într-o situaţie de argumentare dată, nu vom putea să susţinem (să confirmăm) o teză concretizată în propoziţia (p) prin prezentarea unui argument de tipul propoziţiei (q). La fel, în cazul formei argumentative:

$$f_{13}: \overline{T}(p), \overline{R}(q)$$

vom constata că nu putem să susţinem respingerea tezei (p) prin prezentarea ca temei al acestei respingeri a unei propoziţii de tip (q).

În studiul care a pus în lumină cele 16 forme argumentative, Denis Apothéloz elimină pur şi simplu din spectrul investigaţiei toate formele argumentative pe care le-am numit aparente (cele în $\overline{R}$), considerându-le, probabil, nerelevante pentru demersul argumentativ, întrucât ele nu întemeiază. Aşa cum am arătat anterior, formele argumentative aparente au cel puţin aceeaşi importanţă ca formele argumentative reale. Deşi ele nu intră, propriu-zis, în construcţia unei argumentări, conturează totuşi cea de-a doua dimensiune a unui asemenea demers: *opoziţia*. În afara dimensiunii opoziţiei, argumentarea este mutilată, amputată în esenţa şi mecanismele ei definitorii. Chiar în discursul argumentativ oratoric, unde am putea crede că avem de-a face numai cu susţineri, situaţia nu se prezintă în mod diferit, fiindcă *oratorul susţine în funcţie de respingerile posibile*, chiar dacă acestea din urmă nu sunt formulate explicit.

Trebuie să mai subliniem că argumentările aparente se manifestă în practica discursivă ca *opoziţii la argumentările falacioase* (sau care par interlocutorului ca fiind falacioase), adică la temeiuri propuse, dar care, în realitate, nu au sau nu par a avea această calitate. În momentul în care, într-o relaţie dialogală, se afirmă că „argumentul *q* nu este un temei pentru o teză *p*", înseamnă că, în disputa argumentativă, s-a susţinut o propoziţie de forma „argumentul *q* este un temei pentru susţinerea unei teze *p*", iar prin forma pusă în mişcare se încearcă respingerea susţinerii iniţiale.

Cele două clase de argumentări (argumentările reale şi argumentările aparente) pot fi analizate în detaliu. Clasa argumentărilor reale conţine opt forme argumentative grupate

în două categorii, fiecare dintre ele fiind determinată de functorul argumentativ care întemeiază aceste forme argumentative. Patru forme argumentative dintre cele reale ($f_1 - f_4$) au ca functor argumentativ C_1 („...este un temei pentru..."). Acest functor (şi formele argumentative pe care le generează) ne arată că o propoziţie oarecare (q) este un temei pentru susţinerea tezei supuse argumentării (p). Ele vor constitui *clasa susţinerilor.* Indiferent că propoziţia care susţine e o propoziţie afirmativă (q) sau negativă ($\bar{q}$), indiferent că teza susţinută e afirmativă (p) sau negativă ($\bar{p}$), ceea ce rămâne în mod esenţial drept criteriu pentru constituirea acestei clase a susţinerilor este faptul că o propoziţie *este un temei pentru.* Clasa susţinerilor se întemeiază pe o relaţie de condiţionare suficient-necesară de la propoziţia-temei la propoziţia-teză, motiv pentru care functorul argumentativ propriu acestei clase („...este un temei pentru...") a fost tradus prin conectorul interpropoziţional implicaţie materială („→").

Celelalte patru forme argumentative din categoria celor reale ($f_9 - f_{12}$) au ca functor argumentativ C_3 („...este un temei contra..."). Acest functor (şi formele argumentative pe care le generează) ne arată că o propoziţie oarecare este un temei contra afirmării (susţinerii) tezei supuse argumentării. Aceasta înseamnă că într-o astfel de argumentare teza este respinsă. Este motivul pentru care cele patru forme argumentative vor forma *clasa respingerilor.* Propoziţiile-temei (q sau $\bar{q}$) sunt condiţii suficiente pentru imposibilitatea susţinerii tezei (p sau $\bar{p}$). În plan argumentativ, cele două propoziţii (temeiul şi teza) nu pot fi adevărate împreună, susţinerea adevărului uneia însemnând respingerea celeilalte ca falsă. Conectorul logic incompatibilitate („↑") exprimă această situaţie relaţională.

Stăruind încă puţin asupra argumentărilor reale, mai constatăm o situaţie care ni se pare relevantă pentru relaţia de argumentare. Acelaşi temei (q sau $\bar{q}$) susţine uneori o propoziţie dată (p), alteori contradictoria ei ($\bar{p}$), sau respinge uneori o propoziţie dată (p), alteori contradictoria ei ($\bar{p}$). De aici putem trage concluzia că atât clasa susţinerilor, cât şi clasa respingerilor se împart în două subclase : *subclasa susţinerilor pozitive* (cele în care temeiurile susţin teza dată) şi *subclasa susţinerilor negative* (cele în care temeiurile susţin contradictoriile tezei date), respectiv *subclasa respingerilor pozitive* (când temeiurile resping teza) şi *subclasa respingerilor negative* (când temeiurile resping contradictoria tezei).

Luăm în discuţie *clasa argumentărilor aparente*. Ele se manifestă, cum am subliniat, ca opoziţii la argumentările reale considerate ca falacioase. Se constată uşor că primele patru forme de argumentare aparentă sunt negaţii contradictorii ale susţinerilor din clasa argumentărilor reale. Forma argumentativă f_5 („*q* nu este un temei pentru susţinerea unei teze *p*") este contradictoria formei argumentative f_1 („*q* este un temei pentru susţinerea unei teze *p*"). Observăm că ele sunt contradictorii două câte două, aspect sesizabil şi din analiza relaţiilor de contradicţie dintre formele argumentative. Acest comportament al celor patru forme argumentative ne determină să alcătuim cu ele *clasa contrasusţinerilor.* În altă ordine de idei, formele argumentative ($f_{13} - f_{16}$) se prezintă ca negaţii contradictorii ale respingerilor. Ele vor forma *clasa contrarespingerilor*. Aceste două clase de argumentări aparente se supun aceleiaşi dihotomii prezente şi în analiza susţinerilor sau respingerilor. Ele formează *subclasa contrasusţinerilor pozitive* şi *subclasa contrasusţinerilor negative*, respectiv *subclasa contrarespingerilor pozitive* şi *subclasa contrarespingerilor negative.*

Din structurarea relaţiilor logice dintre formele argumentative se desprind concluzii interesante pentru tipologia formelor argumentative pe care o propunem. Susţinerea pozitivă este echivalentă cu respingerea negativă de acelaşi argument ($f_1 \equiv f_{11}$; $f_2 \equiv f_{12}$), susţinerea

negativă e echivalentă cu respingerea pozitivă de același argument ($f_3 \equiv f_9$; $f_4 \equiv f_{10}$). Contrasusținerea pozitivă se asociază ca echivalentă contrarespingerii negative a aceluiași argument ($f_5 \equiv f_{15}$; $f_6 \equiv f_{16}$), iar contrarespingerea negativă, contrarespingerii pozitive a aceluiași argument ($f_7 \equiv f_{13}$; $f_8 \equiv f_{14}$). Structurile de pătrat logic pot spori, neîndoielnic, informațiile cu privire la determinările dintre formele argumentative, dar ele vor constitui o problemă separată. În rezumat, cele 16 forme argumentative pot fi sistematizate astfel:

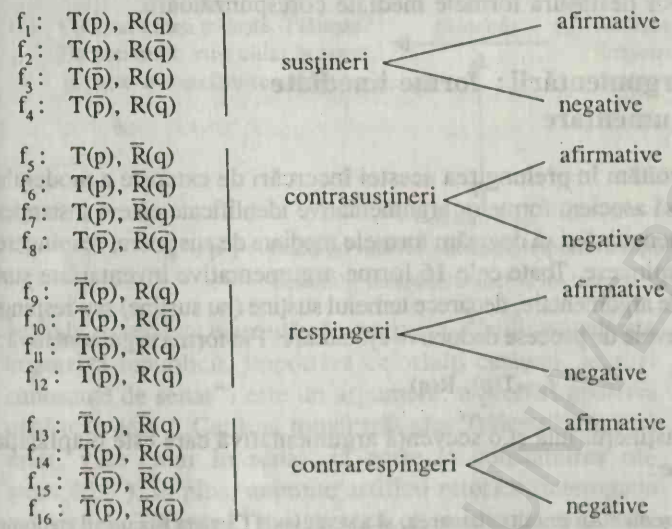

ceea ce s-ar putea prezenta și astfel:

Natura întemeierii (→) *Direcția întemeierii* (↓)	Argumentări reale	Argumentări aparente
Temei pentru + Teză afirmativă	Susțineri afirmative: f_1 : T(p), R(q) f_2 : T(p), R($\bar{q}$)	Contrasusțineri afirmative: f_5 : T(p), $\bar{R}$(q) f_6 : T(p), $\bar{R}$($\bar{q}$)
Temei pentru + Teză negativă	Susțineri negative f_3 : T($\bar{p}$), R(q) f_4 : T($\bar{p}$), R($\bar{q}$)	Contrasusțineri negative: f_7 : T($\bar{p}$), $\bar{R}$(q) f_8 : T($\bar{p}$), $\bar{R}$($\bar{q}$)
Temei contra + Teză afirmativă	Respingeri afirmative: f_9 : $\bar{T}$(p), R(q) f_{10} : $\bar{T}$(p), R($\bar{q}$)	Contrarespingeri afirmative: f_{13} : $\bar{T}$(p), $\bar{R}$(q) f_{14} : $\bar{T}$(p), $\bar{R}$($\bar{q}$)
Temei contra + Teză negativă	Respingeri negative: f_{11} : $\bar{T}$($\bar{p}$), R(q) f_{12} : $\bar{T}$($\bar{p}$), R($\bar{q}$)	Contrarespingeri negative: f_{15} : $\bar{T}$($\bar{p}$), R(q) f_{16} : $\bar{T}$($\bar{p}$), $\bar{R}$($\bar{q}$)

O ultimă delimitare a situațiilor de argumentare trece dincolo de cadrul strict al celor 16 forme argumentative. Uneori o argumentare se realizează în mod direct, în sensul că se prezintă temeiul care susține teza, alteori trecerea de la temei la teză se realizează cu

ajutorul unor procese deductive intermediare. Prin urmare, în baza criteriului *modalităţii de derivare a concluziei* (prin raţionamente intermediare sau fără astfel de raţionamente), vom deosebi *clasa argumentărilor imediate (directe)*, în care teza este argumentată pe baza temeiului, fără deducţii intermediare, de *clasa argumentărilor mediate (indirecte)*, cele care se bazează pe deducţii intermediare. Formele argumentative analizate se constituie ca tipuri imediate (directe) de susţinere, contrasusţinere, respingere şi contrarespingere, de la care se vor desfăşura formele mediate corespunzătoare.

2.8. Procesualitatea argumentării: forme imediate şi mediate de argumentare

Două aspecte vrem să dezvoltăm în prelungirea acestei încercări de extensie a modelului structural al argumentării: să asociem formelor argumentative identificate câteva instanţieri în practica discursivă argumentativă şi să degajăm formele mediate de susţinere, respingere, contrasusţinere şi contrarespingere. Toate cele 16 forme argumentative inventariate sunt considerate forme imediate de argumentare, deoarece temeiul susţine (nu susţine) sau respinge (nu respinge) teza fără a fi nevoie de procese deductive ajutătoare. Fie forma argumentativă:

$$f_1 : T(p), R(q)$$

care este o modalitate de susţinere. Iată şi o secvenţă argumentativă care este o aplicaţie a acestei forme de susţinere:

„Şi vedeţi ce-au făcut ieşenii? Au primit aclamarea, şi a venit vodă Cuza la Bucureşti ca domn al Principatelor Unite, iar ieşenii şi-au jertfit capitala Moldovei şi au îngenuncheat înaintea Bucureştilor, căci ideea cea mare şi naţională a unirii a însufleţit atunci pe toţi locuitorii acestei ţări..." (Titu Maiorescu, „Discursul la Congresul politic din 1902", în Vasile V. Haneş, *Antologia oratorilor români*, Socec & Co, Bucureşti, f.a., pp. 102-110, citatul la p. 108).

Cu o minimă restructurare, secvenţa dată, ca relaţie între o teză susţinută şi un temei care se aduce în favoarea ei, arată astfel:

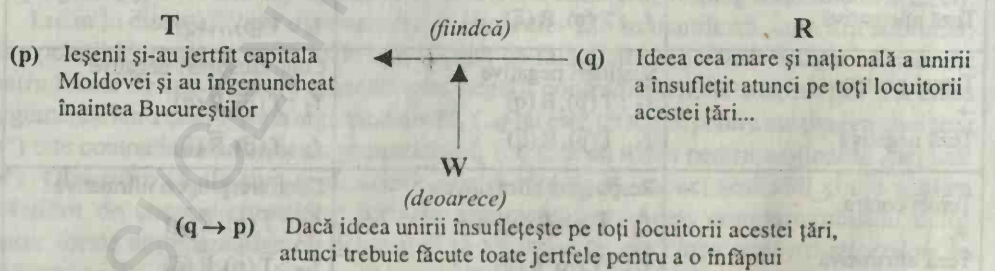

unde constatăm că o propoziţie (q = „Ideea cea mare şi naţională a unirii a însufleţit atunci pe toţi locuitorii acestei ţări...") este un *temei care susţine* o teză concretizată într-o propoziţie afirmativă (p = „Ieşenii şi-au jertfit capitala Moldovei şi au îngenuncheat înaintea Bucureştilor"), ceea ce se asociază cu forma argumentativă mai sus pomenită. Secvenţa discursivă:

„O, timpuri! O, moravuri! Senatul cunoaşte aceste lucruri, consulul le vede; Catilina totuşi trăieşte. Trăieşte? Ba mai mult, vine chiar în senat, ia parte la consfătuirea obştească,

notează şi indică din ochi, spre a fi ucis, pe fiecare dintre noi" (Cicero, „Catilinara I", în Sanda Ghimpu, Alex. Ţiclea, *Retorica: texte alese*, Casa de Editură şi Presă „Şansa" SRL, Bucureşti, 1993, p. 100)

este o formă de respingere care, sub aspectul întemeierii, se structurează pe forma argumentativă (f_5):

T

(p) Catilina totuşi trăieşte. Trăieşte? Ba mai mult, vine chiar în senat, ia parte la consfătuirea obştească...

(fiindcă) ←

R

(q) Catilina unelteşte împotriva republicii, împotriva celorlalţi cetăţeni şi aceste fapte sunt cunoscute de senat

W

(deoarece)

$(q \rightarrow \bar{p})$ Dacă un individ unelteşte împotriva republicii şi a celorlalţi cetăţeni, atunci el nu trebuie să trăiască

de unde se vede cu uşurinţă că un temei („Catilina unelteşte împotriva republicii, împotriva celorlalţi cetăţeni, lucruri cunoscute de senat") este un argument, o probă împotriva unei teze date („Catilina totuşi trăieşte. Trăieşte? Ba mai mult, vine chiar în senat, ia parte la consfătuirea obştească..."). În plus, anumite artificii retorice (interogaţia retorică: „Trăieşte?") sugerează că şi intenţia argumentativă a lui Cicero se concretizează în ideea că temeiurile (o sumă de propoziţii care descriu faptele impardonabile ale lui Catilina) sunt împotriva tezei convieţuirii lui Catilina în cetate.

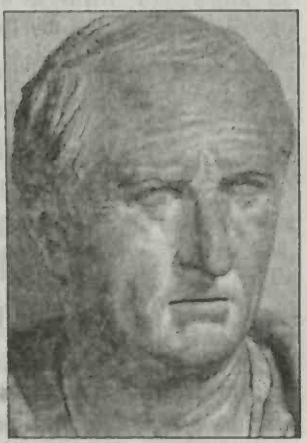

Marcus Tullius Cicero (106-43 î.Hr.). Celebru orator roman. S-a manifestat ca unul dintre cei mai iscuşiţi reprezentanţi ai artei oratorice şi ai dialecticii. A lăsat posterităţii discursuri impresionante, care constituie şi astăzi modele de elocinţă şi argumentare.

Fără îndoială, intră în exerciţiul practic al argumentării activitatea de a descoperi sau a produce alte ilustrări ale formelor argumentative care exprimă argumentări imediate. Mai interesantă ni se pare încercarea de a determina mecanismele de acţiune ale formelor de argumentare mediate. Fiecare formă de argumentare mediată porneşte de la relaţiile logice dintre formele imediate. Este motivul pentru care sistematizarea formelor mediate va porni de la cea a formelor imediate. O primă clasă de forme mediate de argumentare va fi constituită din *susţineri afirmative mediate*: acele forme mai complexe de argumentare în care o teză cu argumentul (p) este susţinută prin intermediul unor raţionamente. Punctul de plecare în identificarea acestora îl constituie valorificarea relaţiilor logice în care sunt implicate *susţinerile afirmative imediate*:

(f_1): T(p), R(q)
(f_2): T(p), R($\bar{q}$)

Aceste relaţii logice în care intră susţinerile pozitive imediate sunt evidenţiate de structurile de pătrat logic în care ele sunt angajate. Determinarea susţinerilor pozitive

mediate va porni de la analiza structurilor de pătrat logic, cu specificaţia că fiecare formă argumentativă va fi exprimată prin conective, exprimare aptă să asigure eficacitatea evaluării şi deciziei prin metodele cunoscute ale calculului propoziţional. Structura de pătrat logic ne arată faptul că cele două forme argumentative care reflectă susţineri afirmative imediate (f_1 şi f_2) întreţin relaţii de echivalenţă, subalternare, contradicţie şi subcontrarietate. Aceste relaţii dau modalităţi de raţionare cunoscute drept modurile inferenţiale *ponendo-ponens* şi *tollendo-ponens* (pentru că, în astfel de susţineri, argumentul tezei trebuie să fie afirmativ):

$$m_1: \{[(q \to p) \equiv (q \uparrow \overline{p})] \& (q \uparrow \overline{p})\} \to (q \to p)$$
$$m_2: \{[(\overline{q} \to p) \equiv (\overline{q} \uparrow \overline{p})] \& (\overline{q} \uparrow \overline{p})\} \to (\overline{q} \to p)$$
$$m_3: \{[(q \,\&\, p) \to (q \to p)] \& (q \,\&\, p)\} \to (q \to p)$$
$$m_4: \{[(q \not\to \overline{p}) \to (q \to p)] \& (q \not\to \overline{p}\} \to (q \to p)$$
$$m_5: \{[(q \to p) w (q \not\to p)] \& (\overline{q \not\to p})\} \to (q \to p)$$
$$m_6: \{[(q \to p) w (q \,\&\, \overline{p})] \& (\overline{q \,\&\, \overline{p}})\} \to (q \to p)$$
$$m_7: \{[(q \to p) v (q \uparrow p)] \& (\overline{q \uparrow p})\} \to (q \to p)$$
$$m_8: \{[(q \to p) v (q \to \overline{p})] \& (\overline{q \to \overline{p}})\} \to (q \to p)$$
$$m_9: \{[(\overline{q} \,\&\, p) \to (\overline{q} \to p)] \& (\overline{q} \,\&\, p)\} \to (\overline{q} \to p)$$
$$m_{10}: \{[(\overline{q} \not\to \overline{p}) \to (\overline{q} \to p)] \& (\overline{q} \not\to \overline{p})\} \to (\overline{q} \to p)$$
$$m_{11}: \{[(\overline{q} \to p) w (\overline{q} \not\to p)] \& (\overline{\overline{q} \not\to p})\} \to (\overline{q} \to p)$$
$$m_{12}: \{[(\overline{q} \to p) w (\overline{q} \,\&\, \overline{p})] \& (\overline{\overline{q} \,\&\, \overline{p}})\} \to (\overline{q} \to p)$$
$$m_{13}: \{[(\overline{q} \to p) v (\overline{q} \uparrow p)] \& (\overline{\overline{q} \uparrow p})\} \to (\overline{q} \to p)$$
$$m_{14}: \{[(\overline{q} \to p) v (\overline{q} \to \overline{p})] \& (\overline{\overline{q} \to \overline{p}})\} \to (\overline{q} \to p)$$

Am determinat paisprezece forme mediate de argumentare concretizate în *susţineri mediate afirmative*, pornind de la cele două susţineri imediate afirmative şi desfăşurând cu ele inferenţe permise de relaţiile logice dintre aceste forme argumentative. Aceste susţineri mediate afirmative pot fi testate din punctul de vedere al corectitudinii logice. De exemplu forma (m_1):

m_1:	$\{[(q \to p)$	$\equiv$	$(q \uparrow \overline{p})]$	&	$(q \uparrow \overline{p})\}$	$\to$	$(q \to p)$
	1 1 1	1	1 1 0	1	1 1 0	1	1 1 1
	1 0 0	1	1 0 1	0	1 0 1	1	1 0 0
	0 1 1	1	0 1 0	1	0 1 0	1	0 1 1
	0 1 0	1	0 1 1	1	0 1 1	1	0 1 0
	(1)	(5)	(2)	(6)	(3)	(7)	(4)

unde cifrele (1)-(7) indică ordinea efectuării operaţiilor în metoda de decizie. Se constată uşor că aceste forme mediate de argumentare sunt expresia unor legi logice. Să exemplificăm una dintre aceste forme mediate:

„Deosebirea între eficacitatea şi validitatea diferitelor ordine juridice, pe de o parte, iar pe de altă parte, contestarea principiului impenetrabilităţii ordinelor juridice între ele justifică într-o largă măsură teoriile cu totul noi după care în «marea liberă» se poate concepe o

pluralitate de ordine juridice (...), dar eficacitatea aparţine numai unuia dintre ele" (N. Titulescu, *Discursuri*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 513).

Această secvenţă discursivă poate fi „aşezată" în felul următor:

[R(q) ⟶ T(p)]	w	[R($\bar{q}$) ⟶ T($\bar{p}$)]	
(„există eficacitatea şi validitatea diferitelor ordine juridice")	(„există o pluralitate de ordine juridice...")	(„există principiul impenetrabilităţii ordinelor")	(„eficacitatea aparţine unuia dintre ele")

care exprimă o relaţie de contradicţie între cele două forme argumentative. Cum cea de-a doua formă este negată în secvenţa dată, vom ajunge la următoarea structură a argumentării:

$$\{[R(q) \rightarrow T(p)] w [R(\bar{q}) \rightarrow T(\bar{p})] \& \overline{[(R(\bar{q}) \rightarrow T(\bar{p})]}\} \rightarrow [R(q) \rightarrow T(p)]$$

ce reprezintă o formă mediată de argumentare.

Acelaşi tratament poate fi aplicat şi formelor de *susţinere negativă*. Fie susţinerile negative imediate:

f_3: $T(\bar{p})$, $R(q)$
f_4: $T(\bar{p})$, $R(\bar{q})$

Putem să ilustrăm, de exemplu, forma argumentativă (f_3):

„Justificarea mea este aceasta: în natură nu se întâmplă nimic care să fie pus în seama ei ca viciu; căci natura este întotdeauna aceeaşi" (Spinoza, *Etica*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 103),

secvenţă discursivă din care se vede că un temei (q = „natura este întotdeauna aceeaşi") susţine o teză de formă negativă (p = „...în natură nu se întâmplă nimic care să fie pus în seama ei ca viciu"), teză care este o propoziţie contradictorie în raport cu argumentul de bază („unele lucruri care se întâmplă în natură pot fi puse în seama ei ca vicii"):

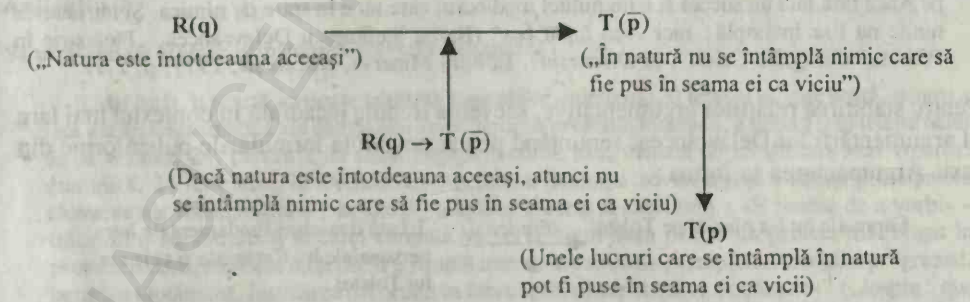

Putem să ilustrăm şi forma argumentativă (f_4):

„Nimeni care încăpuse o dată pe mâna Poliţiei Gândirii nu scăpa până la urmă. Nu erau decât nişte cadavre care îşi aşteptau intrarea în mormânt. Nu stătea nimeni la nici una din mesele de lângă ei. Nu era indicat să fii văzut nici măcar în apropierea unor asemenea oameni" (George Orwell, *O mie nouă sute optzeci şi patru*, Editura Univers, Bucureşti, 1991, p. 59)

care se desfăşoară astfel:

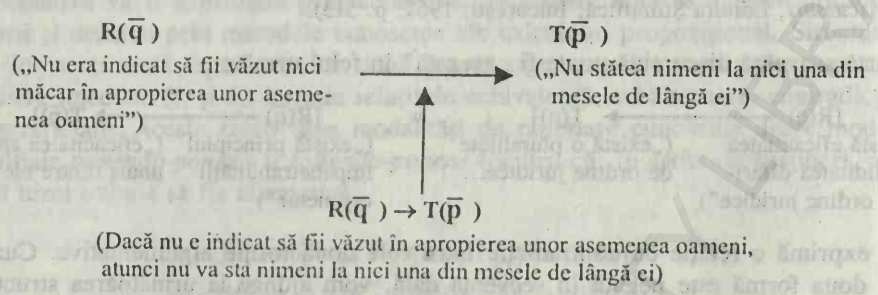

de unde se vede că un temei de formă negativă („Nu e indicat să fii văzut nici măcar în apropierea unor asemenea oameni") susţine o teză de formă negativă („Nu stătea nimeni la nici una din mesele de lângă ei").

Susţinerile negative mediate se determină după aceeaşi procedură ca şi susţinerile afirmative mediate, având ca punct de plecare poziţia susţinerilor negative imediate în structura de pătrat logic în care ele intervin, ca şi relaţiile cu celelalte forme argumentative ce rezultă din această poziţionare. Pe baza modurilor inferenţiale *ponens* şi *tollens* (şi a variantelor lor) se identifică paisprezece forme de susţinere negativă mediată. Nu este cazul să detaliem, fiindcă procedura devine algoritmică şi este la îndemâna celui familiarizat cu articulaţiile elementare ale deducţiei propoziţionale.

Clasa respingerilor se supune aceloraşi exigenţe de construcţie a formelor mediate. Formele argumentative:

$$f_9: \bar{T}(p), R(q)$$
$$f_{10}: \bar{T}(p), R(\bar{q})$$

sunt respingeri afirmative imediate. Avem un exemplu care ilustrează forma argumentativă (f_9):

„Cu cine, domnilor, s-ar asemăna Nichita? Cu Dragomir? Dar ştiţi că Dragomir a comis o crimă din iubire, că e nehotărât, că n-ar mărturisi nimic, că nu din remuşcarea lui, ci torturat de Anca, este prins după nouă ani de zbucium. Cu Gheorghe învăţătorul! Dar Gheorghe curtează pe Anca fără nici un succes şi e un mititel mediocru, care nu e în stare de nimica. Şi într-adevăr nimic nu i se întâmplă: nici vreo faptă rea" (Barbu Ştefănescu Delavrancea, „Pledoarie în Procesul Caragiale-Caion", în *Discursuri*, Editura Minerva, Bucureşti, 1977, p. 271).

Pentru stabilirea relaţiilor argumentative, secvenţa trebuie încadrată în contextul mai larg al argumentării lui Delavrancea, renunţând pe cât posibil la formulările punctiforme din text. Argumentarea ia forma:

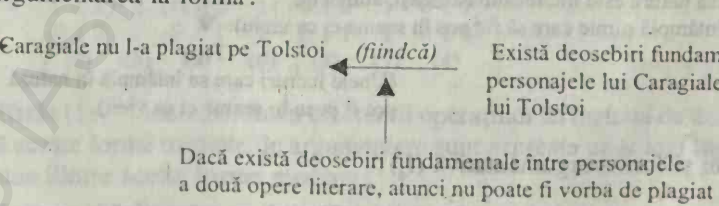

Un temei afirmativ („Există deosebiri fundamentale între personajele lui Caragiale şi cele ale lui Tolstoi") este invocat împotriva unei teze cu un argument afirmativ („Caragiale l-a plagiat pe Tolstoi"). Iată şi o ilustrare a celei de-a doua forme de respingere afirmativă imediată:

„Căci nu pot pronunţa nici o sentinţă dacă procesul nu este de competenţa mea" (Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 84)

în care un temei (care ia înfăţişarea propoziţiei negative „Procesul nu este de competenţa mea") susţine imposibilitatea unei teze de formă afirmativă („Pot pronunţa o sentinţă"). Cele două respingeri afirmative imediate $\overline{T}(p)$, $R(q)$ şi $\overline{T}(p)$, $R(\overline{q})$ ocupă câte unul din posturile relaţiei de subcontrarietate din cele două structuri de pătrat logic. Aceste posturi întreţin cu celelalte din pătratul logic relaţii de contradicţie, subcontrarietate, supraalternare şi echivalenţă. Pe aceste relaţii se vor contura cele paisprezece forme de respingere afirmativă mediată (la fel ca şi în situaţia susţinerilor afirmative mediate). *Respingerile negative mediate* se identifică pornind de la cele imediate, care constituie posturi ale aceleiaşi relaţii de subcontrarietate şi care vor asigura alte paisprezece forme de respingere negativă mediată.

Fără a mai recurge la detalieri şi exemplificări, subliniem că se pot determina douăsprezece forme de *contrasusţinere mediată* (şase afirmative şi şase negative) şi douăsprezece forme de *contrarespingere mediată* (şase afirmative şi şase negative). Explicaţia diferenţei de număr stă în faptul că atât constrasusţinerile imediate, cât şi contrarespingerile imediate ocupă posturi ale relaţiei de contrarietate, motiv pentru care nu se poate ajunge, prin moduri inferenţiale corecte, la adevărul lor decât în baza relaţiilor de echivalenţă şi contradicţie, câte trei astfel de forme mediate pentru fiecare formă imediată.

Aplicaţia 6

Fie următorul enunţ:

„Numai după invidia altora îţi dai seama de adevărata ta valoare" (Tudor Muşatescu).

(a) Construiţi o argumentare în care enunţul dat să fie asumat ca teză.
(b) Identificaţi rolurile semiotice ale componentelor acestei argumentări (suport, fundament, temei, teză).
(c) Identificaţi forma argumentativă căreia îi aparţine argumentarea propusă.

Aplicaţia 7

Să urmărim cu atenţie următoarea secvenţă discursivă:

„Mai întâi, o scurtă scrisoare adresată francezilor, miercuri, 20 februarie, spre seară, pentru a fixa axele programatice ale campaniei sale; apoi, o prestaţie nuanţată, a doua zi, în telejurnalul de la «France 2», pentru a da stilul angajamentului său, urmată de un discurs mai viguros, duminică, 24 februarie, la «Actualităţi», pentru a desemna adversarul şi a schiţa principalele elemente ale rechizitoriului; în sfârşit, a apărut o carte al cărei titlu – «E timpul de a vorbi» – trădează o nerăbdare şi al cărei conţinut va servi drept bază pentru un proiect mai bogat în propuneri concrete. Mai mult decât o simplă intrare în campanie, campionul stângii a programat, pentru o săptămână, instalarea decorului în faţa căruia aşteaptă «să se dezlănţuie»" („Jospin: que la guerre commence!", în *Le Nouvel Observateur*, nr. 1947, 28 februarie-6 martie 2002, p. 26).

(a) Să se identifice argumentările elementare din secvenţa discursivă dată.
(b) Să se stabilească, pentru fiecare în parte, funcţiile argumentative puse în act şi argumentele care servesc aceste funcţii argumentative.
(c) Să se construiască un exemplu de contrasusţinere pornind de la o argumentare din textul dat identificată ca fiind o susţinere.

Aplicaţia 8

Fie următorul text dintr-un discurs jurnalistic:

„Ceea ce m-a deranjat în viaţa politică, până a mă simţi ca peştele pe uscat (spre deosebire de cum s-a simţit Llosa, care şi-a intitulat amintirile din campania prezidenţială *Peştele în apă*), a fost să constat, zi de zi şi ceas de ceas, valabilitatea celebrei formule prin care Machiavelli atrăgea atenţia lumii moderne că politica îşi are morala proprie pe care morala n-o recunoaşte: şi anume că, în politică, scopul scuză mijloacele. Aceasta explică probabil tot inconfortul meu sufletesc şi acea lipsă de motivaţie, care mi-a fost, pe drept cuvânt, reproşată la candidatura din 1996. N-am nimic contra ideii că, în politică la fel ca oriunde, nu poţi câştiga dacă n-ai mentalitatea de câştigător. Adică moralul. Însă moralul e una, iar morala alta" (Nicolae Manolescu, „Peştele pe uscat", *România literară*, anul XXXIII, 26 iulie-1 august 2000, p. 1).

(a) Exprimaţi argumentările elementare din acest text prin relaţii între argumente şi funcţii argumentative.
(b) Identificaţi şi analizaţi formele argumentative astfel construite; comparaţi formele argumentative obţinute unele cu altele.
(c) Construiţi, pentru fiecare formă argumentativă determinată, una opusă: contrasusţinre pentru susţinere, susţinere pentru contrasusţinere etc.

Aplicaţia 9

Fie următoarea argumentare elementară:

„Sentimentele şi dorinţele cărora nu le dai atenţie mor curând de inaniţie: pentru că atenţia conştientă este hrana şi substanţa lor" (A. Huxley).

(a) Determinaţi forma argumentativă căreia îi aparţine această argumentare.
(b) Construiţi toate argumentările mediate posibile având ca punct de plecare această argumentare care, în forma propusă, este una imediată.
(c) Analizaţi caracteristicile relaţionale ale formei argumentative date (reflexivitate, simetrie, tranzitivitate, conexitate).
(d) Identificaţi natura argumentării în funcţie de marca lingvistică utilizată în text, dar şi de poziţia temeiului în raport cu teza.

Aplicaţia 10

Fie următoarea secvenţă discursivă din Octavian Goga:

„Nu mor strămoşii niciodată,
Războiul lor în noi şi-l poartă,
Căci li-e ţărâna spulberată,
Dar nu li-e duşmănia moartă.
.....
Vin rânduri, cete se-nfiripă
Din vechea veacurilor lavă,
Din ceas în ceas, din clipă-n clipă,
Tot creşte oastea mea grozavă"

(Octavian Goga, „Strămoşii", în Octavian Goga, *Poezii*, Editura Albatros, Bucureşti, 1980, pp. 104-105).

(a) Să se determine clasele de forme de argumentare prezente în acest fragment.
(b) Construiţi, pornind de la formele argumentative identificate, forme de argumentare mediate.
(c) Identificaţi, pentru fiecare formă de argumentare determinată, forme de argumentare opuse.

III. Conţinutul argumentării: argumente şi propoziţii argumentative

[1] Orice argumentare dispune de o structură bine articulată (teză + temei + fundament) prin intermediul căreia vehiculează un anumit conţinut ideatic, problematic. Departe de a fi indiferent la dominanta performativă şi intenţională a argumentării, conţinutul ideatic influenţează el însuşi dinamica acestei performativităţi. Este motivul pentru care analiza conţinutului argumentării constituie o secţiune importantă în orice încercare de conturare a unei teorii a intervenţiilor argumentative. În opinia noastră, conţinutul argumentării poate fi identificat pe două direcţii şi, în consecinţă, concretizat în două tipuri de entităţi. Pe de o parte, argumentarea se compune din *ideile* pe care le vehiculăm cu privire la faptele, evenimentele sau relaţiile lumii. Ele poartă numele de *argumente*. Pe de altă parte, argumentarea se compune din *mijloacele* prin intermediul cărora punem la dispoziţia interlocutorului aceste idei. Ele poartă numele de *propoziţii argumentative*. [2] În analiza vehiculului prin intermediul căruia aducem în atenţia interlocutorului argumentele, distingem între *enunţ*, *judecată* şi *propoziţie*. Vom preciza înţelesul acestor termeni pentru analitica argumentării. *Enunţul* este o modalitate de transmitere a unui conţinut de gând către un interlocutor, o cooperare de semne cu sens, care dau alterităţii un înţeles. *Judecata* introduce în jocul comunicării locutorul (interlocutorul), ea exprimând situaţia de afirmare sau negare a unui conţinut de gând (enunţ) de către un subiect oarecare. Prin intermediul ei, subiectul acordă conţinutului de gând o valoare de adevăr individuală. *Propoziţia* este judecata pentru care se stabileşte o valoare de adevăr interindividuală, în virtutea raportării conţinutului de gând la realitatea pe care el o exprimă. Ce utilizăm, în esenţă, într-un act de argumentare: enunţuri, judecăţi sau propoziţii? *Posibilitatea argumentării* este dată de utilizarea *enunţurilor*. *Realitatea argumentării* este dată de utilizarea *judecăţilor*. *Finalitatea argumentării* este dată de obţinerea *propoziţiilor*. [3] Aceste enunţuri, judecăţi sau propoziţii fac posibilă receptarea categoriilor de *argumente* din confruntarea cărora rezultă până la urmă susţinerea sau respingerea unei teze. Distingem trei categorii de argumente care ni se par mai relevante pentru ceea ce înseamnă rolul conţinutului argumentativ în determinarea performanţei argumentării: *argumente bazate pe fapte*, *argumente bazate pe exemple* şi *argumente bazate pe autoritate*. Pentru fiecare categorie de argumente în parte stabilim cel puţin două aspecte, ambele importante pentru construcţia şi productivitatea argumentării: *funcţionalitatea* şi *principiile de eficienţă*.

1. Propoziţii argumentative

1.1. Enunţuri, judecăţi, propoziţii: identificări, distincţii, controverse

Problema raportului între entităţile care sunt semnificate prin cei trei termeni (enunţ, judecată, propoziţie) este una dintre cele mai complicate cu care se confruntă investigaţiile din diferite domenii: semiotică, logică, filosofia limbajului. Că aceşti trei termeni acoperă realităţi diferite, pare să o dovedească faptul că ei sunt diferiţi în construcţia

limbilor de largă circulaţie: *énoncé*, *jugement*, *proposition* (în franceză), *Aussage*, *Urteil*, *Satz* (în germană), *statement*, *phrase*, *proposition* (în engleză). Probabil că lucrurile se petrec aidoma şi în spaţiul altor limbi asupra cărora nu ne oprim aici.

Delimitarea sensurilor şi semnificaţiilor celor trei termeni constituie o preocupare de bază a direcţiilor celor mai recente de cercetare din domeniul filosofiei limbajului şi filosofiei analitice în general, dar nu este poate lipsit de interes să subliniem faptul că urme evidente ale unor încercări de delimitare a acestor termeni se regăsesc încă în Antichitate. Să-l invocăm pe cel care pare a reprezenta, pentru moderni cel puţin, numele cel mai utilizat şi argument al autorităţii pentru mai toate domeniile: Aristotel. În *Περὶ Ἑρμηνείας* (*Despre interpretare*)[1], Stagiritul îşi propune unele distincţii care interesează sub aspectele pe care le discutăm: „...sunetele articulate prin voce sunt simboluri ale stărilor sufleteşti, iar cuvintele scrise sunt simboluri ale cuvintelor vorbite. Şi apoi, cum nu toţi oamenii au aceeaşi scriere, tot aşa nu toţi oamenii au aceleaşi sunete ale vorbirii, pe când stările sufleteşti, pe care sunetele le simbolizează direct, sunt aceleaşi pentru toţi, după cum, la rândul lor, sunt şi lucrurile ale căror imagini sunt reprezentările noastre" (*Despre interpretare*, 16a).

Decodificarea secvenţei aristotelice ne arată că putem să distingem următoarele elemente structurale ale vorbirii: un ansamblu de *semne* (vorbite sau scrise) prin care aducem la lumină anumite stări sufleteşti. Dacă acest ansamblu de semne aduce în atenţie anumite stări sufleteşti, înseamnă că ele dau, în cooperarea lor pozitivă, un *sens* (semnele fără sens nu pot transmite ceva, în cazul nostru o stare sufletească): un ansamblu de *stări sufleteşti* descrise cu ajutorul semnelor. Dacă un ansamblu de semne trimite la anumite stări sufleteşti, înseamnă că ele au o *semnificaţie* (semnele fără semnificaţie nu pot trimite la ceva): o relaţie de *concordanţă sau discordanţă* între imaginea stărilor sufleteşti transmise prin semne şi realitatea acestor stări sufleteşti (cum a subliniat Wittgenstein în *Tractatus*, în gândire avem doar imaginea sau modelul realităţii, care nu e niciodată identic cu realitatea).

Pe această tripartiţie sugerată de textul aristotelic am putea subîntinde şi explica distincţia cu care am pornit la drum: enunţ – judecată – propoziţie. *Enunţul* ar fi sistemul de semne legate între ele prin sens, pus în circulaţie de cineva şi care transmite un referenţial[2]. A enunţa ceva înseamnă, în această accepţie, a pune la dispoziţia alterităţii un *conţinut de gând* (la Aristotel, o stare sufletească) cu ajutorul semnelor. *Judecata* este însuşi conţinutul de gând transmis cu ajutorul sistemului de semne care serveşte ca mijloc de punere în comun a stărilor sufleteşti (deci cu ajutorul enunţului). A judeca – în această accepţiune – înseamnă a transmite o realitate percepută sau imaginată cu ajutorul unui sistem de semne. Aceeaşi judecată poate fi pusă în circulaţie prin enunţuri diferite. De exemplu, judecata „Ion este fratele Mariei" poate fi adusă în atenţia unui receptor prin enunţurile: „Ion şi Maria sunt fraţi", „Ion şi Maria au aceiaşi părinţi", „Soţii... au dat naştere la doi copii: Ion şi Maria". *Propoziţia* este rezultatul raportării conţinutului de gând (starea sufletească, la Aristotel) la realitatea exprimată prin conţinutul de gând. A raporta un conţinut de gând la realitatea pe care el o exprimă înseamnă a „testa" conţinutul de gând din punctul de vedere al valorii sale de adevăr. De aici

1. Aristotel, *Despre interpretare*, în Aristotel, *Organon*, I, Editura IRI, Bucureşti, 1997, pp. 157-197.
2. „Vorbirea este înşirare de sunete cu înţeles, ale cărei părţi luate separat au şi ele un înţeles, ca simplă enunţare, deşi nu ca afirmaţie (sau negaţie)" (*Despre interpretare*, 16b).

concluzia: propoziția are drept caracteristică dimensiunea alethică. Aspect esențial subliniat chiar de Aristotel: „Și după cum în suflet există gânduri care nu sunt nici adevărate, nici false, ori alăturea de acelea care trebuie să fie ori adevărate, ori false, tot așa și în vorbire. Căci atât adevărul, cât și eroarea implică numaidecât unire și separație. Numele și verbele, dacă nu li se adaugă nimic, sunt ca niște gânduri nici unite, nici separate; astfel «om» și «alb», ca termeni izolați, nu sunt nici adevărați, nici falși" (*Despre interpretare*, 16a) și generalizat de către Gottlob Frege în interpretarea modernă a raportului dintre sensul și semnificația propozițiilor[3].

Fără îndoială, nu regăsim la Aristotel toate aceste distincții care, cum se poate lesne observa, fac apel și la elemente ale semioticii moderne sau ale filosofiei limbajului. Dar în textele Stagiritului putem identifica destule sugestii privind, pe de o parte, intuiția sa discriminatorie și, pe de altă parte, finețea unor identificări și distincții pe care le propune. Cum tratatul *Despre interpretare* este o analiză a judecății (lucru surprinzător și neobișnuit pentru cei care înțeleg interpretarea în cadrele propuse de hermeneutica modernă), tragem concluzia, sugerată și de Mircea Florian într-o notă la acest tratat, că înțelesul judecății la Aristotel este acela de „interpretare prin grai a gândirii". Sensul acesta este diferit de ceea ce înțelege Aristotel prin judecată în *Analitica primă*: judecata este premisa unui silogism. Din modul cum definește Aristotel *ceea ce este adevărat sau fals* prin raportare la unirea sau separarea lucrurilor în *Categorii*[4], dar și în paragraful citat din *Despre interpretare*, rezultă că, pentru Stagirit, judecata și propoziția sunt unul și același lucru.

Modalitatea în care modernitatea zilelor noastre a investigat astfel de distincții – ca și consecințele lor – este una care descurajează – cel puțin pe cel care înțelege procesul de identificare terminologică și conceptuală drept un mijloc de facilitare a înțelegerii! Intenția a fost aceea de a face lucrurile cât mai clare. A rezultat, în fapt, o „junglă terminologică", în care novicele nu se descurcă deloc, abandonând, fără multe regrete, orice efort care nu este răsplătit pe măsură, iar cel care este integrat domeniului are, și el, multe dificultăți de întâmpinat. Să aducem în atenție mai întâi câteva evaluări de dicționar. *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului* (Seuil, 1995; trad. rom., Babel, 1996), elaborat de Oswald Ducrot și Jean-Marie Schaeffer, reține doar termenul de *enunț*, pe care îl definește în raport cu cel de *frază*. Spre deosebire de frază care, în accepția lui Ducrot, este o entitate lingvistică abstractă utilizabilă în situații diferite, enunțul este „realizarea particulară a unei fraze de către un subiect vorbitor determinat, într-un anumit loc și într-un anumit moment"[5]. Observăm ușor că enunțul, în această interpretare de sorginte lingvistică, nu este decât instanțierea spațio-temporală a unei fraze, în funcție de locutor și de contextul discursiv și în baza sistemului de semne pus

3. Gottlob Frege, „Sens și semnificație", în *Logică și filosofie. Orientări în logica modernă și fundamentele matematicii*, Editura Politică, București, 1966, pp. 54-79; „Funcție și concept", în Gottlob Frege, *Scrieri logico-filosofice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 245-279.
4. „Nici unul dintre acești termeni (cele zece categorii – n.n., C.S.) nu implică, în și prin sine, o afirmație sau o negație; numai prin legarea acestor termeni iau naștere propoziții afirmative sau negative. Căci fiecare afirmare sau negare trebuie, după cum se știe, să fie ori adevărată, ori falsă, pe când expresiile fără legătură, cum ar fi om, alb, aleargă, învinge, nu pot fi nici adevărate, nici false" (Aristotel, *Categorii*, 2a).
5. Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Editura Babel, București, 1996, p. 470.

la dispoziţie de frază. Într-un dicţionar de largă circulaţie, care e realizat din perspectiva logico-semantică de tradiţie anglo-saxonă[6], se face distincţie între *enunţuri* şi *propoziţii*. Enunţurile au cel puţin două accepţii: actul de a enunţa (aici termenul de enunţ se identifică cu cel de enunţare) şi produsul enunţării: *ceea-ce-este-enunţat*. Propoziţia e identificată mai mult pe linia negativităţii: ea nu poate fi supusă testabilităţii alethice, deşi, în vorbirea naturală, îi atribuim adesea o astfel de calitate. Asta în timp ce tratatele de logică – de la cele mai vechi şi până la cele de ultimă noutate – pun valoarea de adevăr în legătură directă cu propoziţia!

O clarificare oarecare – cel puţin în sensul instrumental în care dorim să ne apropiem sensurile termenilor pe care-i urmărim – regăsim la unii reprezentanţi de primă mână ai filosofiei analitice a timpului nostru. În debutul unui manual de logică elementară[7], Quine atrage atenţia că *propoziţiile* sunt enunţuri, dar că nu toate enunţurile sunt propoziţii, ci numai acelea care sunt fie adevărate, fie false. Iată textul lui Quine: „Propoziţiile sunt enunţuri, dar enunţurile nu sunt toate propoziţii. Propoziţiile nu includ decât enunţurile care sunt adevărate şi pe cele care sunt false. (...) Enunţurile: «Cât e ceasul?», «Închide uşa!», «Ah! de ce nu mai am douăzeci de ani!» etc., nefiind nici adevărate, nici false, nu sunt considerate drept propoziţii"[8]. Sugestia pentru posibilele delimitări este cât se poate de clară: enunţurile sunt mijloace pentru comunicarea unui conţinut de gând, care poate sau nu poate să fie supus testului alethic. Conţinutul de gând „Afară plouă" poate fi determinat din punctul de vedere al valorii sale de adevăr, în timp ce conţinutul de gând „Aş dori să fac o plimbare cu bicicleta" nu poate fi determinat din acest punct de vedere. Ambele intră însă în sfera enunţurilor. Prima categorie dă naştere *propoziţiilor*. În legătură cu acestea din urmă, Quine mai face o remarcă interesantă pentru demersurile pe care le serveşte prezenta investigaţie: valoarea de adevăr este diferită pentru una şi aceeaşi propoziţie în funcţie de contexte: spaţiu (propoziţia „Suntem mai aproape de Bucureşti decât de Paris" este adevărată pentru un locutor aflat în România şi este falsă pentru un locutor aflat în Franţa), timp (propoziţia „România este o monarhie constituţională" este falsă pentru un locutor de astăzi, dar era adevărată pentru un locutor de dinainte de 1947), context individual (propoziţia „Sunt de-a dreptul fericit după examenul de astăzi" este adevărată pentru un locutor care a luat examenul cu o notă mare, dar este falsă pentru un locutor care nu a luat examenul). Delimitările sunt reluate de acelaşi autor în contextul analizei raportului dintre *frază* şi *propoziţie*, în *Word and Object*[9].

---

6. Antony Flew, *Dicţionar de filosofie şi logică*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 112.
7. Willard Van Orman Quine, *Elementary Logic*, Harper & Row, New York, 1965, trad. fr., *Logique élémentaire*, Armand Colin, Paris, 1972.
8. *Idem*, *Logique élémentaire*, p. 29.
9. „O frază nu este un episod care survine *hic et nunc*, este un universal, o structură sonoră repetabilă sau o normă care poate să se apropie de evenimentele de elocuţie. Adevărul nu poate, în general, să fie considerat ca fiind o proprietate pasageră a unei simple fraze; acesta este o proprietate pasageră a unei fraze pentru un om. Fraza «Uşa este deschisă» este adevărată pentru un om şi o uşă astfel plasaţi, încât omul ar lua această uşă ca fiind referinţa naturală instanţiată a descripţiei definite «uşa» dacă ea este deschisă (indiferent că omul o ştie sau că nu o ştie). (...) Relativitatea în raport cu momentele şi cu persoanele poate să devină stânjenitoare, în funcţie de specificaţii suplimentare la care ea ne obligă continuu să ne angajăm. Aceasta este, fără îndoială, una dintre raţiunile pentru care filosofii au propus entităţi abstracte suplimentare – cu scopul de a cunoaşte propoziţiile – ca fiind purtătoarele, peste limitele obligaţiei, ale adevărului" (Willard Van Orman Quine, *Le mot et la chose*, trad. fr., Flammarion, Paris, 1999, pp. 269-270).

Problema în discuție este atinsă, uneori direct, alteori doar tangențial, și în alte lucrări ce vin din perspectiva filosofiei analitice a limbajului. P.F. Strawson, în mai multe lucrări, dar în special în câteva studii din *Logico-Linguistic Papers* („On Referring" și „Propositions, Concepts and Logical Truths")[10], leagă problema distincției dintre enunț (enunțare) și propoziție de noțiunea de adevăr. Iar distincția sa, celebră deja, între *frază* („phrase"), *uzajul unei fraze* („use of phrase") și *enunțarea unei fraze* („utterance of phrase") vine tocmai în prelungirea distincțiilor pe care le propunem. La rândul său, Paul Grice, în *Logic and Conversation*, un studiu cu o influență covârșitoare asupra cercetărilor americane în domeniu, consideră propoziția ca fiind valoarea semantică a unei fraze[11]. Dan Sperber[12], încercând să determine cu cât mai multă exactitate obiectul de investigație al retoricii – care, pentru el, este enunțul –, face distincție între *frază* și *enunț*. Fraza este un cuplu constituit din *reprezentarea fonetică* și *reprezentarea semantică*. Reprezentarea fonetică trimite la ansamblul sunetelor, în timp ce reprezentarea semantică trimite la ansamblul sensurilor. Sperber subliniază – și nu este singurul care o face – că fraza este o *potențialitate*. Actualizarea acestei potențialități – adică întruchiparea sensurilor diferite ale unei fraze – se concretizează în *enunțuri*. Enunțul este, în concepția autorului invocat, un cuplaj între *reprezentarea fonetică* și *reprezentarea conceptuală*.

O poziție specială în privința raportului dintre cele trei concepte pe care le analizăm se regăsește la Gilbert Dispaux, într-o încercare meritorie de analiză și sistematizare a relației dialogice[13]. Dispaux consideră că „adoptarea unui uzaj coerent al acestor trei cuvinte este o exigență la care nici un filosof al limbajului nu poate renunța și este totodată necesară o abordare frontală a lor pentru a construi o dialogică" [13 : 13]. Pentru autorul invocat, enunțul este modalitatea prin care un locutor face cunoscut unui interlocutor un conținut de gând (o informație, o apreciere, o intenție, o atitudine, o rugăminte). Din această multitudine de enunțuri nu toate vor căpăta statutul de propoziții, ci numai *acelea care pot fi interpretate* de receptor: „Consider în mod exclusiv drept «propoziții» formele enunțiative care pot fi interpretate de X". Enunțul:

„Am fost astăzi la examenul cel mai dificil"

transmite un conținut de gând (care condensează o informație și o apreciere), iar acesta din urmă poate fi interpretat de un receptor oarecare ce cunoaște contextul situațional („Da, e adevărat, X a participat azi la examenul său cel mai dificil"). Acest enunț este deci considerat o propoziție. Enunțul:

„Închide ușa!"

transmite și el un conținut de gând (o dorință, un ordin, o comandă), dar nu poate fi interpretat (nu putem pune sub semnul adevărului enunțul „Închide ușa!"; e adevărat,

10. P.F. Strawson, *Logico-Linguistic Papers*, Methuen and Co, Londra, 1971; trad. fr., *Études de logique et de linguistique*, Éditions de Seuil, Paris, 1977.
11. Paul Grice, „Logic and Conversation", în Paul Grice, *Studies in the Way of Words*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, Londra, 1989, pp. 3-143.
12. Dan Sperber, „Rudiments de rhétorique cognitive", *Poétique*, 23, 1975, pp. 389-415.
13. Gilbert Dispaux, *La logique et le quotidien. Une analyse dialogique des mécanismes de l'argumentation*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1984, pp. 13-28.

putem pune sub semnul adevărului enunţul „X a spus: «Închide uşa!»", care este însă un alt enunţ decât cel pe care tocmai îl analizăm). În consecinţă, în conformitate cu exigenţele admise, enunţul „Închide uşa!" nu este o propoziţie. Aşadar, la întrebarea „Propoziţie sau enunţ?", Dispaux va răspunde că enunţul se poate transforma în propoziţie numai în baza unui *cod de interpretare* a celui dintâi de către un interlocutor.

Răspunsul la întrebarea „Propoziţie sau judecată?" ne transferă într-o zonă oarecum mai nesigură. Judecata este, în viziunea lui Dispaux, o propoziţie care îşi păstrează acest caracter propoziţional şi atunci când i se ataşează sintagma *judec că*. Fie următoarele enunţuri:

(1) „Ai procedat bine renunţând la navetă";
(2) „Vei veni astăzi la colocviul programat?".

Ele pot fi transformate în:

(1') „*Judec că* ai procedat bine renunţând la navetă";
(2') „*Judec că* «vei veni astăzi la colocviul programat?»".

Se constată că (1) poate fi interpretat în raport cu un anumit cod. El este deci o propoziţie. (1') este construit prin angajarea unui *functor judicativ* la (1). Şi acesta poate fi interpretat prin prisma aceluiaşi cod, deci conservă calitatea de propoziţie. (2') nu mai conservă calitatea de propoziţie, pentru că nu există un cod prin intermediul căruia el să fie interpretat. Aceasta înseamnă, în interpretarea propusă de Dispaux, că (1') este o judecată, în timp ce (2') nu este. Gândul autorului urmărit este cât se poate de clar: anumite propoziţii, precedate de revelatorul «judec că», conservă proprietatea lor propoziţională: acestea sunt judecăţile. Altele pierd această proprietate, iar acestea nu sunt *decât* propoziţii" [13 : 18].

1.2. Asumpţii conceptuale şi terminologice

Această invocare, poate prea dezvoltată, a discuţiilor mai vechi sau mai noi cu privire la raporturile dintre *enunţ*, *judecată* şi *propoziţie* a avut şi o intenţie terapeutică: aceea de a-l pune în gardă pe cititor cu privire la dificultăţile pe care le întâmpinăm atunci când suntem în faţa unor încercări vizând termenii primari, originari ai gândirii noastre şi la diversitatea punctelor de vedere – unele dintre ele, cum s-a putut vedea, contradictorii – care s-au propus în marginea acestei încercări. Cum nu ne-am propus în nici un caz să facem o ordine conceptuală în domeniu – cu siguranţă, nici n-ar fi posibil –, ci doar să ne apropiem o serie de concepte din punct de vedere funcţional şi operaţional, ne rezervăm dreptul la un punct de vedere pe care îl considerăm susceptibil de a asigura o anumită capacitate discriminatorie în domeniul analizei conţinutului argumentării.

Aşadar, cum vom lucra cu conceptele de *enunţ*, *judecată* şi *propoziţie* atunci când ele vor interveni în construcţia discursului argumentativ? Delimitările şi interferenţele la care am făcut aluzie ne vor ajuta, cu siguranţă, să dăm o determinare funcţională acestor concepte[14]. *Enunţul* este, pentru analiza argumentării, o *modalitate de vehiculare* a unui

14. A se vedea Alan Cruse, „Sentence, statement, utterance and proposition", în Alan Cruse, *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*, Oxford University Press, 2000, pp. 22-28.

conţinut de gând pentru un anumit interlocutor (cu excepţia dialogului interior, în care enunţul poate vehicula un conţinut de gând chiar pentru locutorul care l-a pus în circulaţie; acest caz este însă irelevant pentru argumentare, care presupune, în cvasi-majoritatea cazurilor, o deschidere spre altul). Această modalitate de vehiculare se concretizează în *semne* (care pot fi de o mare diversitate: lingvistice, gestuale etc.) ale căror *reguli de funcţionare* trebuie să fie cunoscute de toţi aceia care participă la relaţia dialogică (dacă regulile semnelor nu sunt cunoscute de unul dintre participanţii la relaţia dialogică, atunci, în cazul lui, avem de-a face cu o înşiruire de semne care nu constituie un enunţ, deoarece acestea nu transmit un conţinut de gând). Dacă semnele sunt aranjate după regulile invocate, atunci enunţul construit cu ele are un sens şi transmite un înţeles. Să subliniem că enunţul este o cooperare de semne cu sens care dă alterităţii un înţeles. Ansamblul de semne:

„Că mai adevărul decât inteligent Maria e Mihai este"

nu este un enunţ deoarece, încălcând regulile de funcţionare a semnelor în limba română, nu transmite un conţinut de gând, un sens, un înţeles. Acelaşi ansamblu de semne într-o nouă ordonare:

„Adevărul este că Mihai e mai inteligent decât Maria"

este, pentru acela care cunoaşte limba română, un enunţ, deoarece el transmite un sens, o informaţie, care poate fi receptată cu uşurinţă de interlocutor prin decodarea semnelor întrebuinţate.

Argumentarea poate fi studiată din punctul de vedere al enunţului şi ea dă seama, în acest caz, de o *teorie a enunţării*, care ar putea să ne spună ceva despre corectitudinea enunţurilor în conformitate cu regulile limbii. Singură însă, o astfel de analiză este şi rămâne irelevantă în determinarea identităţii argumentării, întrucât problema corectitudinii enunţării (ordonării sistemului de semne după regulile proprii unei limbi) este universală: ea se pune pentru toate tipurile de discurs care ar putea fi imaginate (deci nu numai în cazul argumentării). Perspectiva lingvistică asupra argumentării se ataşează, cu precădere, unei asemenea orientări.

Determinarea conceptului de *judecată* introduce în scenă elementul central al unei argumentări: locutorul (interlocutorul). Enunţul poate fi investigat din punctul de vedere al modului în care se raportează la reguli (respectă sau nu respectă regulile), făcând abstracţie de cel care l-a pus în circulaţie (nu are prea mare importanţă să ştim cine a pus în circulaţie un ansamblu de semne care respectă sau nu respectă regulile, ci mai mult dacă le respectă sau nu). Judecata nu poate fi atât de neutră şi indiferentă în raport cu individul pentru că, în opinia noastră, *judecata este situaţia de afirmare sau negare a unui conţinut de gând de către un subiect oarecare.* În secvenţa discursivă:

„Din zile străvechi instinctul de conservare a fost prins în sângele nostru. Aici în Carpaţi, unde ne-am pitit sub năvălirile barbare, adăpostindu-ne atât de bine după brazi şi stânci încât istoria universală aproape ne-a pierdut urma, noi am perpetuat neştirbită conştiinţa diferenţierii de rasă. Popor de ciobani şi de plugari, ne-am încleştat de petecul de pământ, care a fost leagănul nostru traco-romanic. Pesemne, o fărâmitură depărtată din patrimoniul Romei a păstrat în subconştientul nostru o pornire alcătuitoare de stat. La cel dintâi moment prielnic al istoriei, am scos capul din anonimatul medieval şi prin fondarea celor două Principate am

aşezat temeiurile noastre de existenţă" (Octavian Goga, „Ideea Unirii – Cuvântare ţinută la 24 ianuarie 1931 la Radio", în Vasile V. Haneş, *Antologia oratorilor români*, Socec & Co, Bucureşti, f.a., p. 223)

nu regăsim doar o înşiruire de enunţuri, ci un ansamblu de judecăţi pe care autorul le pune în mişcare pentru a argumenta teza unităţii statului român. Descoperim aici cu uşurinţă că *enunţurile sunt afirmate de locutor* şi ele exprimă atitudinea acestuia faţă de conţinuturile de gând transmise prin intermediul lor. Autorul nu transmite doar o serie de informaţii, ci exprimă şi atitudinea sa faţă de ele, atitudine care vizează în special veridicitatea acestor informaţii.

În susţinerea ideii că judecata este atitudinea de afirmare sau negare a unui conţinut de gând de către un locutor oarecare, un sprijin semnificativ vine de la un nume de referinţă al logicii formale moderne: Gottlob Frege. În lucrarea care a schimbat cursul logicii moderne şi a determinat o nouă etapă în dezvoltarea acesteia[15], intitulată *Begriffsschrift* („Scrierea conceptuală"), Frege face distincţie între *judecată* şi *conţinutul judecăţii*, considerând că nimic nu poate fi decretat drept judecată doar în virtutea conţinutului de gând pe care îl vehiculează. Judecata reprezintă, în concepţia lui Frege, mai mult, iar pentru a sublinia ce înseamnă acest „mai mult", Frege introduce noţiunea de *asertabilitate*: pentru ca un conţinut de gând să poată fi determinat ca o judecată, el trebuie să fie asertat, adică afirmat sau negat de către cel care pune în circulaţie conţinutul de gând[16]. Ceea ce este şi mai interesant – şi, în acelaşi timp, de neacceptat pentru aceia care văd în logică expresia raţiunii pure şi eliminarea totală a subiectivităţii – este că Frege introduce şi în această propunere de scriere conceptuală semnul asertării („$\vdash$"), semnul atitudinii subiective faţă de conţinutul de gând, notaţie care va fi preluată şi se va regăsi şi în scrierile clasice ale logicii formale (Russell-Whitehead, Hilbert-Ackermann).

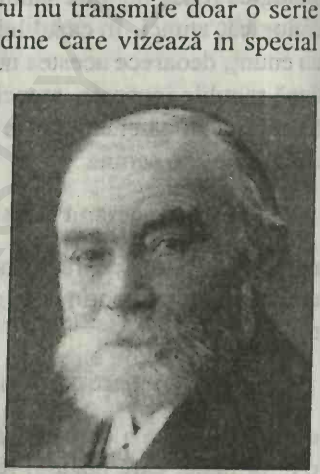

Gottlob Frege (1848-1925). Logician formalist german, unul dintre întemeietorii calculului simbolic al logicii. Lucrări fundamentale în domeniul semanticii logice (*Begriffsschrift*, 1879; *Über Sinn und Bedeutung*, 1892).

Două consecinţe se desprind din acest înţeles al judecăţii. Prima: judecăţile reprezintă *candidaţi posibili la adevăr.* Se presupune în general că o judecată – adică un conţinut

15. J. van Heijenoort, *From Frege to Gödel*, Cambridge University Press, 1977; Denis Miéville, „Logique: histoire et diversité", în O. Houdé, D. Miéville (coord.), *Pensée logico-mathématique: nouveaux objets interdisciplinaires*, PUF, Paris, 1996, pp. 9-46.

16. Într-o notă (7) la studiul introductiv care însoţeşte o antologie românească din scrierile lui Frege, Sorin Vieru se referă chiar la această problemă, subliniind şi mai apăsat ceea ce Frege doar lasă să se înţeleagă: „Frege subliniază că A este simplu gând, conţinut de judecată, dar nu încă judecată. Judecata este – la Frege – recunoaşterea adevărului unui gând; ea se constituie deci prin aplicarea, în final, a operaţiei de asertare la «conţinutul judicabil», la gând. Asertarea nu este o operaţie de acelaşi gen cu operaţiile logice propriu-zise cum ar fi negaţia, conjuncţia ş.a. Ea reprezintă asentimentul subiectului care judecă la conţinutul judicabil, punerea lui ca adevărat, printr-o «atitudine propoziţională» (cum am spune astăzi) ireductibilă" (Sorin Vieru, „Studiu introductiv", în Gottlob Frege, *Scrieri logico-filosofice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. XIV).

de gând asertat (afirmat sau negat) – este adevărată (dacă este afirmată) sau este falsă (dacă este negată) pentru un locutor oarecare. Dar ea nu este aşa şi pentru interlocutorul intrat în relaţia dialogică de tip argumentativ: dacă un individ argumentează o teză pentru un alt individ, înseamnă că primul consideră teza ca adevărată, în timp ce al doilea nu o consideră adevărată (în cel mai rău caz o consideră falsă). Atunci când se propune un conţinut de gând ca adevărat pentru un interlocutor, el este doar un *candidat la adevăr* (nimic nu este adevărat doar în virtutea faptului că cineva îl consideră astfel). El va trece de la starea de candidat la adevăr la starea de adevăr numai dacă, în virtutea probelor administrate, interlocutorul va considera şi el, în baza asentimentului liber, conţinutul de gând ca fiind adevărat. Or, lucrul acesta are o importanţă capitală pentru situaţia relaţiei argumentative: *posibilitatea argumentării este dată de faptul că o judecată este doar un candidat la adevăr*, şi nu un adevăr determinat. Această candidatură la adevăr se produce datorită celui care lansează judecata în jocul argumentativ. El pune în circulaţie această judecată pentru că o consideră, subiectiv vorbind, adevărată. Prin urmare, în calitate de candidat la adevăr, judecata intră în construcţia argumentării cu o *valoare de adevăr subiectivă*, aceea acordată de cel care a pus judecata în circulaţie. Este posibil ca, în urma confruntării probatorii, valoarea de adevăr a judecăţii să rămână aceea care i-a fost ataşată sau, dimpotrivă, să se schimbe. De altfel, în debutul consideraţiilor noastre, am subliniat că nu putem argumenta decât cu privire la judecăţi care sunt contextual adevărate (uneori adevărate, alteori false).

A doua consecinţă: argumentarea poate fi considerată şi investigată din perspectiva identificării ei cu un *ansamblu de judecăţi*. Din punct de vedere argumentativ, interesează aici posibilitatea polemicii, disputei critice între interlocutori şi capacitatea de a aduce probe pentru sau contra unui conţinut de gând care constituie teza argumentării. Din punctul de vedere al argumentării considerate ca ansamblu de judecăţi, interesează realizarea practică a celor două dimensiuni ce caracterizează un act argumentativ: dimensiunea susţinerii şi dimensiunea respingerii. Această perspectivă asigură, fără doar şi poate, specificitatea relaţiei de argumentare, definită ca act de întemeiere reciprocă între interlocutori. Ea lasă în suspensie însă dimensiunea corectitudinii argumentării: întotdeauna când se pun în circulaţie judecăţi, avem o dispută critică, o argumentare polemică. Fiecare ţine la adevărul propriu mai mult ca la orice altceva şi îl apără cu toată puterea de care este capabil. Cine poate garanta că acest material utilizat în disputa argumentativă (judecăţile) este şi corect?

O problemă dintre cele mai complicate (dar şi dintre cele mai interesante pentru construcţia argumentării) ţine de răspunsul la întrebarea: cum putem determina cu exactitate dacă atitudinea locutorului faţă de conţinutul de gând (atitudinea de afirmare – considerarea gândului ca adevărat – sau de negare – considerarea gândului ca fals) este aceea care poate fi descoperită prin descifrarea gradului zero al enunţului? Un enunţ de forma:

„Ah, ce deştept eşti!"

afirmă conţinutul de gând vehiculat (că un anumit individ este deştept), aşa cum s-ar părea dacă privim la suprafaţa lui, sau, dimpotrivă, lasă să se înţeleagă un conţinut de gând total opus celui afirmat, adică neagă conţinutul de gând iniţial (respectivul individ nu e deştept deloc). Chestiunea este esenţială pentru derularea practică a unei relaţii de argumentare, deoarece în funcţie de natura judecăţii pe care interlocutorul o „percepe"

în acest enunţ se structurează ansamblul de argumente care vor participa la situaţia de argumentare dată. E pusă în discuţie aici una dintre *maximele conversaţionale* stabilite încă de H.P. Grice (*Logic and Conversation*, 1968), anume *maxima de sinceritate*: un schimb de informaţii şi de argumente nu poate asigura o relaţie discursivă normală dacă nu se asumă presupunerea că indivizii participanţi la relaţia dialogică sunt sinceri (spun ceea ce cred). Şi sunt atâtea procedee retorice (care pot fi utilizate, fireşte, şi în argumentare) care spun ceva şi lasă interlocutorului posibilitatea de a înţelege exact contrariul (ironia, de exemplu).

Ar trebui, în aceste situaţii, să distingem între *judecata aparentă* (cea care este dezvăluită prin gradul zero al enunţului sau secvenţei discursive) şi *judecata reală* (cea care este subînţeleasă prin valorificarea maximală a contextului discursiv şi situaţional). Cu care dintre ele lucrăm într-o argumentare? Dacă vom lucra cu judecăţile aparente, atunci argumentarea va fi un fiasco: susţinerile pe care le descoperim sunt, de fapt, false teze, iar tot efortul nostru constructiv stârneşte compasiunea celor care descoperă la timp judecata reală pusă în circulaţie. Dincolo de alte consecinţe pe care le poate determina, o asemenea atitudine denotă şi anumite inabilităţi în actul de argumentare. Vom lucra, desigur, cu judecăţile reale. Ele sunt dificil de descoperit atunci când argumentarea face apel la un limbaj de tip metaforic, dar, o dată descoperite, pot constitui obiect al examenului critic. Şi, pentru a arăta că în realitate lucrurile sunt dificile, să se încumete cineva a vedea cam de unde ar putea fi pornită o polemică cu Eugen Ionescu, având ca punct de plecare următoarea secvenţă discursivă:

> „Aspirantul literar trebuie să fie calm, răbdător, supus şi ascultător. Trebuie să asiste, în primele bănci, la conferinţele hebdomadare organizate de societatea *Criterion* şi să-l aplaude pe d. Petru Comarnescu. Va face în aşa fel încât să aplaude ultimul, în picioare, până se va enerva sala, până va observa şi se va bucura d. Petru Comarnescu şi se va irita d. Paul Sterian. (...) Va trebui să meargă la «Corso» cu banda *Criterionului*, să surâdă la spiritele cutărui criterionist şi într-un târziu, când va fi întrebat pentru a o sută una oară, se va decide, în sfârşit, cu glas tremurat, în fraze frânte care să exprime o înaltă tensiune interioară, să spună câte ceva din Unamuno sau din Berdiaev. Imediat, micul lui discurs va face obiectul unei aprige dezbateri în presa literară spre dezorientarea cu admiraţie a celor 34 de cititori din România Mare, care nu vor înţelege despre ce poate fi vorba şi ale cui sunt oare rufele murdare care se spală în stradă" (Eugen Ionescu, *Nu*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, pp. 173-174, 175).

Evident, putem găsi astfel de situaţii în contexte de argumentare dintre cele mai diferite, ca şi în domeniile diverse ale cogniţiei umane.

Al treilea concept este cel de *propoziţie*. Unele determinări au fost deja subliniate şi ele vor fi menţinute pentru a stabili înţelesul propoziţiei în construcţia argumentării. Am constatat că judecata este un conţinut de gând afirmat sau negat de către un subiect oarecare. Implicit, se presupune că atunci când cineva afirmă un enunţ, el îl consideră adevărat, iar când îl neagă, îl consideră fals. Explicit însă este reţinută doar afirmarea sau negarea. Totuşi, interesează nu numai cum este considerat un enunţ de către un locutor oarecare, adică valoarea de adevăr subiectivă a lui, ci şi cum este enunţul în realitate, din acelaşi punct de vedere al dimensionării alethice. Interesează adică *valoarea de adevăr obiectivă* a lui. Aceasta înseamnă că interesează starea de concordanţă a conţinutului de gând cu realitatea la care se referă acest conţinut de gând. A raporta un conţinut de gând la realitatea pe care el o reprezintă înseamnă a determina *valoarea de adevăr* a enunţului. În această situaţie nu mai este vorba de valoarea individuală de

adevăr pe care un locutor o acordă unui enunț (judecata sa în legătură cu enunțul), ci, pe cât este posibil, de o valoare de adevăr în sine a enunțului, care să nu depindă de considerente individuale și să poată fi supusă controlului interindividual, interpersonal. O judecată pentru care se stabilește valoarea de adevăr în virtutea raportării conținutului ei de gând la realitatea pe care o exprimă poartă numele de *propoziție*. Dacă judecății i se acordă o valoare de adevăr individuală, propoziției i se acordă o valoare de adevăr extraindividuală. O propoziție este adevărată sau falsă nu pentru că așa crede locutorul, ci pentru că s-a stabilit (și se poate stabili din nou oricând) că este în concordanță cu starea de fapt pe care conținutul său de gând o exprimă. O judecată este și rămâne judecată pentru că valoarea ei de adevăr este acordată de un individ în funcție de credința sa (chiar dacă această credință se sprijină pe o raportare a conținutului de gând la realitate), dar ea devine propoziție numai dacă această valoare de adevăr este confirmată și de ceilalți (prin cercetarea proprie a concordanței sau prin dispută).

De aici rezultă o consecință interesantă pentru relația de argumentare: dacă teza argumentării debutează în actul argumentativ prin a fi o judecată (o afirmare a conținutului de gând în virtutea faptului că cel care îl pune în circulație îl consideră adevărat), ar trebui să sfârșească prin a fi o propoziție (un conținut de gând determinat ca adevărat sau fals prin acordul sau dezacordul cu realitatea pe care o dezvăluie, acord sau dezacord pus în evidență prin argumentele sau probele aduse în discuție). În fond, disputa critică dintre interlocutori într-o situație de argumentare are în vedere faptul că fiecare produce judecăți (conținuturi de gând pe care le consideră adevărate), unele dintre ele fiind în contradicție cu celelalte. Cum, într-un act rațional de întemeiere, nu este posibil ca două enunțuri contradictorii să fie adevărate împreună, atunci este firesc ca una sau alta dintre judecăți să fie sau adevărată, sau falsă. Dovezile (probele) au menirea de a arăta, dincolo de subiectivitate, care dintre judecăți sunt adevărate și care false. Primele vor fi susținute de ambii interlocutori, cele din urmă vor fi respinse. Ambele însă au calitatea de propoziții, pentru că valoarea lor de adevăr s-a stabilit interindividual, prin confruntarea probelor.

Argumentarea poate fi privită, firește, ca un complex de propoziții. În această calitate, problema ei principală nu va fi desfășurarea polemică a situației de argumentare (ca în cazul în care ea e privită ca un sistem de judecăți), ci *corectitudinea utilizării conținutului argumentării*: utilizează disputa argumentativă, în susținere, propoziții adevărate? (Fiindcă numai pe baza propozițiilor adevărate aduse ca temei se poate susține adevărul tezei, în conformitate cu regula condiționării suficient-necesare: adevărul temeiului atrage după sine adevărul tezei.) Are teza asumată consecințe false? (Pentru că numai prin depistarea falsității consecințelor putem să respingem teza ca falsă: falsitatea consecinței atrage după sine falsitatea condiției.) Sunt tehnicile de argumentare rațional-mente corecte? (Fiindcă numai corectitudinea lor atrage după sine transferul adevărului de la dat la rezultat.)

Delimitarea celor trei concepte pe linia utilizării lor în argumentare pune o problemă de toată gravitatea pentru identificarea demersului argumentativ: ce utilizăm în construcția unei argumentări – enunțuri, judecăți sau propoziții? Câteva considerații ne vor arăta, cu siguranță, care sunt funcțiunile fiecăreia dintre aceste categorii de ingrediente ale argumentării. Punerea în mișcare a unui sistem de semne care să dezvăluie, în baza regulilor de decodare, un conținut de gând, un sens, un înțeles pentru un receptor oarecare reprezintă condiția preliminară a desfășurării oricărei relații de argumentare.

De aici concluzia că dimensiunea enunţării asigură satisfacerea *condiţiei de posibilitate* a oricărei argumentări. Putem afirma sau nega un conţinut de gând numai dacă el a fost adus la cunoştinţă printr-un mecanism oarecare, iar acesta din urmă trimite la enunţare.

Conţinutul de gând pus la dispoziţie prin sistemul enunţării este „judecat" de către interlocutor şi, în funcţie de rezultatul acestei judecăţi, el va fi afirmat sau negat: afirmat de cel care îl consideră adevărat şi, în consecinţă, îl susţine, negat de cel care îl consideră fals şi, în consecinţă, îl respinge. Dacă ambii interlocutori susţin conţinutul de gând, argumentarea este un act gratuit, la fel ca şi în cazul în care ambii resping conţinutul de gând. Susţinerea şi respingerea simultane ale unui conţinut de gând, în calitate de teză a argumentării, reprezintă *condiţia de dinamism şi dispută critică-polemică* a oricărei argumentări. *Dimensiunea judicativă* a argumentării asigură dinamica şi caracterul polemic ale unei astfel de intervenţii discursive. Fiecare dintre interlocutori pune în circulaţie judecăţi diferite, pe care le aduce ca argumente în favoarea susţinerii sau respingerii tezei. În afara principiului sincerităţii, despre care am vorbit, mai există vreun temei care să ne asigure că aceste argumente utilizate de către interlocutori în lupta discursivă sunt corecte? O *evaluare* a probelor este necesară pentru că, altfel, totul este posibil în argumentare. Trebuie să ne asigurăm că judecăţile utilizate sunt adevărate, că adevărul lor are legătură de condiţionare cu adevărul tezei etc. Prin urmare, un tratament profilactic al argumentării este necesar pentru a ne asigura că nimeni nu obţine succese pe căi care, în mod normal, nu ar trebui să asigure astfel de succese. *Dimensiunea propoziţională* a argumentării asigură *condiţia de corectitudine* a unui astfel de demers discursiv.

Constatăm că dimensiunea enunţării pregăteşte situaţia de argumentare, în timp ce dimensiunea propoziţională o desăvârşeşte, ferind-o de intemperii nedorite. În esenţă, argumentarea este o *confruntare de judecăţi*, fiindcă fiecare participant la o astfel de relaţie vine cu conţinutul său de gând şi atitudinea sa faţă de el. Disputa de idei şi confruntarea de opinii se manifestă la nivel judicativ, iar rezolvarea conflictelor de opinie printr-o dispută critică are ca finalitate schimbarea conţinutului judicativ al unuia sau altuia dintre participanţii la relaţia de argumentare. Fără a minimaliza importanţa celorlalte două etape, *etapa descripţiei* şi informării cu privire la un conţinut de gând (prin intermediul dimensiunii enunţării) şi *etapa evaluării* confruntării conţinuturilor de gând (prin intermediul dimensiunii propoziţionale), trebuie să recunoaştem că *etapa desfăşurării disputei critice* (confruntarea propriu-zisă a conţinuturilor de gând) rămâne esenţială pentru fiinţarea şi identificarea unei relaţii argumentative.

Totuşi, numai împreună ele pot asigura integralitatea unui demers argumentativ şi îndeplinirea cu succes maximal a finalităţilor pentru care o astfel de intervenţie este pusă în act. *Posibilitatea argumentării* este dată de utilizarea *enunţurilor* (trebuie să vehiculăm un conţinut de gând pentru ca, interlocutorii neavând aceeaşi atitudine alethică faţă de el, să se poată declanşa susţinerea şi respingerea). *Realitatea argumentării* este dată de utilizarea *judecăţilor* (disputa critică nu începe decât atunci când fiecare interlocutor acordă o valoare de adevăr unui enunţ şi această valoare de adevăr este diferită de aceea acordată de interlocutorii săi). *Finalitatea argumentării* este dată de obţinerea *propoziţiilor* (într-o argumentare, teza supusă dezbaterii trebuie, mai devreme sau mai târziu, să fie dovedită drept adevărată sau falsă, indiferent de ceea ce crede unul sau altul dintre participanţii la relaţia dialogică).

1.3. Propoziţie şi atitudine propoziţională

Pe linia discuţiilor anterioare, trebuie să facem distincţie între *propoziţie* şi *atitudine propoziţională*. Conceptul de *asertabilitate*, introdus de Frege pentru a face deosebirea între conţinutul unei judecăţi şi judecata ca atare (conţinutul judecăţii + atitudinea de afirmare sau negare a unui subiect oarecare faţă de acest conţinut), este un prim pas în fundamentarea acestei distincţii. În conformitate cu sugestiile fregeene, formularea:

(1) „Ziua de sâmbătă a fost o zi ploioasă"

exprimă un conţinut judicativ, în timp ce formularea:

(2) „*Afirm* că ziua de sâmbătă a fost o zi ploioasă",

ca şi formularea:

(3) „*Neg* că ziua de sâmbătă a fost o zi ploioasă"

exprimă, ambele, *judecăţi*, adică atitudini de afirmare sau de negare a conţinutului judicativ adus în atenţie de aceste enunţuri. Ne dăm seama că *atitudinea propoziţională* se exprimă, în limbajul natural, printr-o anumită etichetă pusă în legătură cu un conţinut al judecăţii. În cazul lui Frege, această etichetă se concretizează în particulele „afirm...", respectiv „neg...". Aspectul este şi nu este de ultimă noutate. Urme ale acestei interpretări sunt de regăsit la Aristotel (în *Despre interpretare* şi *Analitica primă*), în pasajele în care Stagiritul investighează judecăţile modale. În secolul nostru, distincţia dintre propoziţie şi atitudine propoziţională este pusă sub ochiul analizei critice de către Russell şi Quine (în special în *Word and Object*, 1960). Sugestia aristotelică este interesantă: propoziţiile modale fac evidentă distincţia între propoziţie şi atitudine propoziţională. În acest caz, propoziţia poartă denumirea de *dictum*, iar atitudinea poartă denumirea de *modus*. *Modus*-ul exprimă atitudinea subiectului care pune în circulaţie conţinutul de gând cu privire la legătura de dependenţă dintre subiectul şi predicatul unei propoziţii asertorice (proprietatea exprimată prin predicat poate să aparţină sau să nu aparţină în mod necesar, posibil, contingent sau imposibil subiectului, iar acest lucru se reflectă în *modus*).

Logica propoziţiilor modale este mai bine conturată din punct de vedere constructiv şi explicativ şi ea poate fi, pentru început, un îndreptar util în a face mai accesibilă distincţia dintre propoziţie şi atitudine propoziţională. Asumând terminologia logicii tradiţionale, vom spune că propoziţiile modale diferă de propoziţiile asertorice prin faptul că, în raport cu acestea din urmă, ele beneficiază de ceea ce se cheamă *modus*, acesta fiind ataşat propoziţiei asertorice propriu-zise, denumită *dictum*. Cum cele mai cunoscute modalităţi sunt cele alethice (necesar, posibil, contingent, imposibil), s-a constituit mai întâi sistemul *logicii modale alethice* (logica modală în sens strict). Dacă aplicăm modalitatea *necesar* propoziţiei asertorice „Suma unghiurilor unui triunghi este de 180°", atunci obţinem propoziţia modală:

(4) „Este necesar ca suma unghiurilor unui triunghi să fie de 180°"

unde *modus*-ul „necesar" exprimă legătura de determinare imperativă pe care o gândeşte cel care pune în circulaţie propoziţia asertorică între subiectul logic al propoziţiei şi

predicatul ei. Fără îndoială, operaţiile *afirmării* sau *negării* (care, la Frege, exprimă tot atitudini subiective faţă de conţinutul judicativ al unui enunţ) pot fi aplicate aici atât *modus*-ului, cât şi *dictum*-ului, obţinând patru propoziţii modale, ce reflectă aspectul combinatoriu între atitudinile modale şi propoziţia asertorică la care ele se aplică:

(a) „Este necesar ca suma unghiurilor unui triunghi să fie de 180°";
(b) „Este necesar ca suma unghiurilor unui triunghi să nu fie de 180°";
(c) „Nu este necesar ca suma unghiurilor unui triunghi să fie de 180°";
(d) „Nu este necesar ca suma unghiurilor unui triunghi să nu fie de 180°".

Între aceste patru propoziţii, cum putem lesne constata, se instalează anumite relaţii logice care pun în evidenţă situaţii interesante: anumite atitudini propoziţionale modale sunt imposibile împreună faţă de una şi aceeaşi propoziţie asertorică (să fie şi să nu fie necesar unul şi acelaşi conţinut propoziţional, de exemplu), anumite atitudini propoziţionale se presupun reciproc („este necesar să fie" presupune pe „nu este necesar să nu fie", de exemplu). Aspectul este şi mai evident dacă vom considera acelaşi conţinut propoziţional cu modalităţi diferite:

(e) „Este necesar să plouă";
(f) „Este posibil să plouă";
(g) „Este contingent să plouă";
(h) „Este imposibil să plouă",

unde atitudinea exprimată prin „este necesar" respinge pe cea exprimată prin „este imposibil", iar „este necesar" presupune pe „este posibil" etc.

Primul sistem de logică modală, în sensul modern al termenului, a fost construit de C.I. Lewis („sistemul implicaţiei stricte"), în *A Survey of Symbolic Logic* (Berkeley, 1918), fiind reluat în lucrarea scrisă împreună cu C.H. Langford: *Symbolic Logic* (New York, 1932)[17], ca o încercare de depăşire a „paradoxului implicaţiei materiale" al lui Russell. Cum modalităţile alethice (necesar, posibil, contingent, imposibil) nu sunt singurele care pot afecta un *dictum*, astăzi se vorbeşte tot mai mult de *logici modale în sens larg*, care fac uz de alte tipuri de modalităţi: *deontice* (obligatoriu, interzis, permis, facultativ), *epistemice* (verificat, indecis, falsifiat, nefalsifiat).

Ne interesează, în acest cadru, o altă categorie de modalităţi care vizează cu deosebire argumentarea. Este vorba de *modalităţile opinabile*, care exprimă atitudinile opinabile ale locutorilor faţă de o propoziţie oarecare. Conceptul de *modalitate opinabilă* a fost analizat în literatura de specialitate mai ales pe linia raportului dintre o propoziţie a argumentării şi atitudinea locutorului faţă de ea. Au fost delimitate patru modalităţi opinabile: *convingerea* (asumarea cu o forţă considerabilă de către un subiect oarecare a susţinerii sau respingerii unei propoziţii), *consideraţia* (o părere şi o atitudine decise faţă de susţinerea sau respingerea unei propoziţii, dar cu o mare deschidere spre contraargumentele interlocutorului în legătură cu aceeaşi propoziţie), *părerea nedecisă* (atitudinea subiectului se află la egală distanţă atât în legătură cu susţinerea, cât şi în legătură cu respingerea propoziţiei), *contestarea* (o atitudine de respingere a unei poziţii

17. Pentru detalii, a se vedea: Clarence Irving Lewis, Cooper Harold Langford, *Symbolic Logic*, ed. a II-a, Dover Publications, New York, 1959, pp. 492-514.

decise)[18]. Dincolo de anumite disparităţi care apar între aceste patru modalităţi opinabile (convingerea şi contestarea sunt mai bine cunoscute şi mai uşor de determinat în actul practic al argumentării în raport cu părerea nedecisă sau consideraţia, destul de dificil de identificat), putem să afirmăm că ele pot sta în calitate de *modus* pe lângă propoziţii asertorice oarecare.

Dacă ne oprim la situaţia modalităţii opinabile *convingere*, ca atitudine a unui locutor faţă de o propoziţie dată, detaşând-o de sensul prea larg acordat în unele încercări asupra argumentării[19], atunci ea poate fi ataşată unei propoziţii date ca exprimând atitudinea opinabilă faţă de propoziţie:

(5) „*Sunt convins* că Picasso a influenţat pictura secolului XX",

rezultatul fiind o *propoziţie opinabilă*, alcătuită dintr-un *modus* („convins") şi un *dictum* („Picasso a influenţat pictura secolului XX"). Păstrând atât *modus*-ul, cât şi *dictum*-ul şi aplicându-le succesiv operaţiile afirmaţiei şi negaţiei, vom obţine completarea tetradei propoziţiilor opinabile în modalitatea convingere:

(5) „*Sunt convins* că Picasso a influenţat pictura secolului XX" = C(p);
(6) „*Sunt convins* că Picasso nu a influenţat pictura secolului XX" = C($\bar{p}$);
(7) „*Nu sunt convins* că Picasso a influenţat pictura secolului XX" = $\bar{C}$(p);
(8) „*Nu sunt convins* că Picasso nu a influenţat pictura secolului XX" = $\bar{C}$($\bar{p}$),

unde, în notaţiile semnice, semnul (–) înseamnă aplicarea operaţiei de negare, în timp ce litera (majusculă sau minusculă) fără nici un semn înseamnă aplicarea operaţiei de afirmare.

O inspecţie chiar şi numai sumară asupra acestei tetrade de propoziţii opinabile ne duce la concluzia că între ele se instalează anumite relaţii de determinare (de condiţionare), care dezvăluie ce este şi ce nu este posibil din punct de vedere al atitudinii opinabile faţă de o propoziţie sau de negaţia ei. Presupoziţia cu care pornim în analiza logică a acestor relaţii este aceea că propoziţiile opinabile sunt utilizate în cadrul situaţiei de argumentare de unul şi acelaşi locutor, participant la un astfel de demers. Dacă este adevărată propoziţia opinabilă C(p) („Sunt convins că Picasso a influenţat pictura secolului XX"), atunci propoziţia opinabilă C($\bar{p}$) („Sunt convins că Picasso nu a influenţat pictura secolului XX") este falsă. Dacă această din urmă propoziţie opinabilă este adevărată, atunci prima este falsă. Prin urmare, între cele două propoziţii opinabile C(p) şi C($\bar{p}$) se instituie următoarele relaţii de condiţionare alethică:

$$(A)C(p) \rightarrow (F)C(\bar{p})$$
$$(A)C(\bar{p}) \rightarrow (F)C(p)$$

Rezultă de aici că aceste două propoziţii opinabile nu pot fi adevărate împreună, ceea ce înseamnă că *un locutor nu-şi poate asuma drept convingere şi o propoziţie, şi negaţia ei.* Cele două propoziţii opinabile, C(p) şi C($\bar{p}$), pot fi însă false împreună, fiindcă locutorul poate să nu susţină prin convingere nici una dintre cele două propoziţii, ci poate să le

18. Gheorghe Mihai, Ştefan Papaghiuc, *Încercări asupra argumentării*, Editura Junimea, Iaşi, 1985, pp. 33-48.
19. Philippe Breton, *L'argumentation dans la communication*, Éditions „La Découverte", Paris, 1996, pp. 3-6.

ataşeze o altă modalitate opinabilă (consideraţie, părere nedecisă, contestaţie). Suntem aici în prezenţa acţiunii principiului noncontradicţiei şi a *relaţiei de contrarietate* care-l însoţeşte:

C(p) _____ $C(\bar{p})$

Relaţia de contrarietate este suficientă pentru a arăta că aceste patru propoziţii modalizate opinabil în modalitatea *convingere* determină o structură de pătrat logic[20].

Totuşi, pentru consecinţele demersului nostru argumentativ şi pentru evidenţierea intuitivă a atitudinilor opinabile posibile, ne vom mai opri asupra relaţiilor dintre propoziţiile opinabile C(p) („Sunt convins că Picasso a influenţat pictura secolului XX") şi $\bar{C}(p)$ („Nu sunt convins că Picasso a influenţat pictura secolului XX"). Dacă C(p) este adevărată, atunci $\bar{C}(p)$ va fi cu siguranţă falsă, dacă $\bar{C}(p)$ este adevărată, atunci C(p) este falsă. Propoziţiile opinabile C(p) şi $\bar{C}(p)$ *nu pot fi adevărate împreună*. Dacă propoziţia opinabilă C(p) nu este adevărată, atunci este adevărată propoziţia opinabilă $\bar{C}(p)$ (dacă un locutor nu se află pe poziţia convingerii în legătură cu o propoziţie dată a argumentării, atunci el se află cu siguranţă pe poziţia uneia dintre celelalte trei modalităţi opinabile: consideraţie, părere nedecisă sau contestare, toate acestea intrând în clasa „non-convingerilor"). Dacă nu este adevărată propoziţia opinabilă $\bar{C}(p)$, atunci este adevărată propoziţia opinabilă C(p). Prin urmare, propoziţiile opinabile analizate *nu pot fi false împreună*. Avem de-a face cu o *relaţie de contradicţie între ele*, care impune următoarea regulă: *un locutor nu poate să fie şi să nu fie convins de una şi aceeaşi propoziţie a argumentării, după cum nu poate nici să fie, nici să nu fie convins de una şi aceeaşi propoziţie a argumentării*:

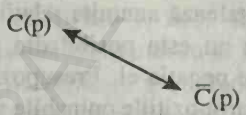

Cele patru propoziţii opinabile în modalitatea convingere se structurează pe exigenţele unei structuri de pătrat logic:

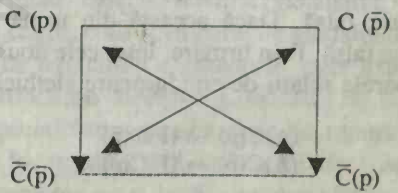

care rămâne utilizabilă şi pentru ordonarea modalităţii opinabile *contestare*:

20. După cum a demonstrat Florea Ţuţugan („La théorie des rapports logiques entre les jugements de relation et entre les jugements de modalité", *Acta logica*, I, 1958, p. 70), oricare două contrarii sunt suficiente pentru a determina un „pătrat Boethius". Petre Botezatu a demonstrat o teoremă mai tare: oricare dintre relaţiile de opoziţie slabă (subalternare, contrarietate, subcontrarietate) este suficientă pentru a determina un „pătrat Boethius" (teorema 34.3 din Ion Didilescu, Petre Botezatu, *Silogistica. Teoria clasică şi interpretările moderne*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976, pp. 275-276).

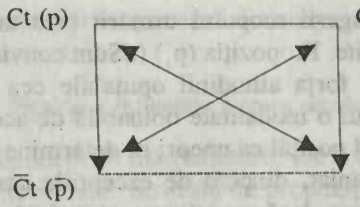

Cele două structuri logice care sistematizează din punct de vedere logic *atitudinile opinabile* faţă de o propoziţie a argumentării constituie surse productive pentru stabilirea unor *interdependenţe ale atitudinilor opinabile*, valorificate curent în practica argumentativă, dar insuficient investigate. Pătratul modalităţilor opinabile *convingere* şi *contestare* ne pune la dispoziţie următoarele relaţii între cei patru poli ce angajează modalităţi opinabile:

C(p) → C̄(p̄) (dacă un locutor are o convingere al cărei obiect este propoziţia p, atunci el nu poate să aibă o convingere al cărei obiect să fie o propoziţie p̄);
C(p̄) → C̄(p) (dacă un locutor are o convingere al cărei obiect este propoziţia p̄, atunci el nu poate avea o convingere al cărui obiect să fie propoziţia p);
Ct (p) → C̄t (p̄) (dacă un locutor contestă afirmaţia p, atunci el nu poate contesta afirmaţia p̄);
Ct (p̄) → C̄t (p) (dacă un locutor contestă afirmaţia p̄, atunci el nu poate contesta afirmaţia p).

1.4. Modalităţile opinabile şi eficienţa argumentării

Analiza propoziţiilor opinabile modalizate diferit (în modalităţile convingere, consideraţie, părere nedecisă, contestare) ne arată că *forţa atitudinii opinabile* acordată de subiect unei propoziţii oarecare este diferită. Cel care are o atitudine opinabilă de convingere pune mai multă forţă în atitudinea sa faţă de propoziţie în raport cu cel care asumă doar o consideraţie sau o părere nedecisă. Nivelul forţei opinabile este foarte important într-o argumentare. Cercetările au arătat că modalităţile opinabile pot avea, din punctul de vedere al forţei lor atitudinale, două traiecte diferite: de la inferior la superior (contestare → părere nedecisă → consideraţie → convingere) şi de la superior la inferior (convingere → consideraţie → părere nedecisă → contestare) [18:44]. În baza analizei impactului forţei atitudinale opinabile la interlocutor, putem propune anumite *reguli ale performanţei opinabile* (reguli de pragmatică opinabilă).

a) ***Performanţa unei intervenţii argumentative creşte pe măsură ce creşte forţa modalităţilor opinabile ale locutorului.*** Să determinăm impactul modalităţilor opinabile pe traiectul relaţiei comunicative locutor – interlocutor în cazul unei intervenţii discursive argumentative. Fie propoziţiile opinabile:

(p_1): „*Sunt convins* că Picasso a influenţat pictura secolului XX";
(p_2): „*Consider* că Picasso a influenţat pictura secolului XX";
(p_3): „*Probabil* că Picasso a influenţat pictura secolului XX";
(p_4): „*Contest* că Picasso a influenţat pictura secolului XX".

Dacă locutorul urmăreşte, prin intervenţia sa discursivă, să-l determine pe interlocutorul său să-şi asume ca adevărată propoziţia „Picasso a influenţat pictura secolului XX", atunci propoziţiile (p_1)-(p_4) modalizate opinabil, în cazul în care ar fi prezentate

interlocutorului în vederea atingerii scopului urmărit prin argumentare, ar avea, cu siguranţă, *efecte opinabile* diferite. Propoziţia (p_1) („Sunt convins că Picasso a influenţat pictura secolului XX"), având forţa atitudinii opinabile cea mai mare, va putea să determine asupra interlocutorului o modalitate opinabilă de aceeaşi forţă (convingere), de multe ori o consideraţie, fiind posibil ca uneori să determine doar păreri nedecise sau contestaţii. Un lucru e de subliniat, dincolo de excepţiile care pot fi determinate în situaţiile concrete de argumentare: dacă modalitatea opinabilă a locutorului e o convingere, ea are cele mai mari şanse să determine la interlocutor modalităţi opinabile care satisfac grade superioare de forţă atitudinală şi, în consecinţă, de asumare şi credibilitate. Dacă în faţa interlocutorului se prezintă o propoziţie opinabilă de forma (p_2) („Consider că Picasso a influenţat pictura secolului XX"), atunci performanţa opinabilă maximală ce se poate obţine din partea interlocutorului este tot o consideraţie. O intervenţie argumentativă în modalitatea opinabilă consideraţie nu poate să determine la interlocutor o modalitate opinabilă de ordin superior.

Ipoteza pe care o susţinem este şi mai bine confirmată în cazul „părerii nedecise". Dacă se pune în circulaţie o propoziţie de forma (p_3) („Probabil Picasso a influenţat pictura secolului XX"), există puţine şanse să schimbăm cu ceva atitudinile opinabile pe care interlocutorul le are deja cu privire la problema supusă dezbaterii. Când totuşi s-ar produce o modificare, aceasta nu poate trece dincolo de atitudinea opinabilă „părere nedecisă". Aspectul este sesizabil numai cu condiţia (prezentă în permanenţă în asumpţiile noastre) ca rezultatul final urmărit de locutor să fie o convingere. Dacă locutorul urmăreşte, spre exemplu, asumarea de către interlocutorul său a unei „păreri nedecise" sau chiar a „contestaţiei", atunci va putea lesne obţine acest rezultat prin aducerea în faţa interlocutorului a unei modalităţi opinabile cu forţă scăzută (părere nedecisă: „Probabil că Picasso a influenţat pictura secolului XX" sau contestare: „Contest că Picasso a influenţat pictura secolului XX").

Argumentarea urmăreşte, cu precădere, formarea de convingeri, motiv pentru care credem că putem impune – cu anumite precauţii, firească – regula conform căreia *performanţa opinabilă a unei intervenţii argumentative creşte pe măsură ce creşte forţa modalităţilor opinabile ale locutorului.* Descoperim aici o situaţie similară unei cunoscute reguli silogistice. Cum în concluzia unui silogism nu putem pune mai multă informaţie decât cea care este conţinută în premise (regula: „un termen nu poate fi distribuit în concluzie dacă n-a fost distribuit în cel puţin una din premise"), la fel în intervenţia argumentativă nu putem (nu avem temeiul logic) să cerem mai multă forţă opinabilă de la interlocutor decât a pus locutorul în enunţul respectiv. Regula este esenţială: intervenientul argumentativ nu poate avea pretenţia să convingă dacă nu este convins el însuşi de teza pe care o propune interlocutorului sau, cel puţin, dacă nu lasă această impresie.

b) *Performanţa opinabilă a intervenţiei argumentative polemice este favorizată de parcurgerea gradată a modalităţilor opinabile de la inferior la superior.* Dacă locutorul intră într-o relaţie de argumentare cu interlocutorul său, atunci este clar că se pot întâmpla două lucruri: sau cei doi au convingeri diferite cu privire la una şi aceeaşi propoziţie (unul este convins de adevărul propoziţiei date, celălalt este convins de falsitatea propoziţiei date), sau ei şi-au asumat modalităţi opinabile diferite cu privire la una şi aceeaşi propoziţie (unul asumă o convingere, celălalt o părere nedecisă). În aceste condiţii, *caracterul polemic* al argumentării este cât se poate de evident. Să pornim de

la presupunerea că locutorul intenţionează formarea unei convingeri la interlocutor, concretizată în propoziţia:

(p_1): „*Sunt convins* că Picasso a influenţat pictura secolului XX".

Pe de altă parte, să presupunem că interlocutorul are o convingere opusă aceleia pe care urmăreşte să i-o inducă locutorul, ilustrată de propoziţia:

(p_5): „*Sunt convins* că Picasso nu a influenţat pictura secolului XX".

Dacă interlocutorul şi-a asumat opinabil propoziţia (p_5), atunci, în mod implicit, el îşi asumă şi propoziţia:

(p_4): „*Contest* că Picasso a influenţat pictura secolului XX".

Constatăm lesne că, în raport cu locutorul care şi-a asumat o convingere cu privire la teză, interlocutorul care şi-a asumat o convingere opusă se află deja pe poziţia „contestării". Cum va proceda locutorul, în mod eficient din punct de vedere argumentativ, pentru a-l aduce pe interlocutorul său din poziţia „contestării" în poziţia „convingerii" cu privire la teza avută în vedere? Dacă interlocutorul se află pe poziţia contestării unei teze date, atunci primul pas al locutorului s-ar concretiza în efortul de a-l aduce pe poziţia unei păreri nedecise. O desfăşurare de argumente, confruntarea lor cu cele ale preopinentului ar putea să asigure asumarea acestui pas. Pentru actul argumentativ produs de locutor, trecerea de la contestare la părerea nedecisă este un câştig semnificativ, un succes, fiindcă ea asigură condiţiile favorabile pentru noi desfăşurări argumentative privind teza dată. De la o părere nedecisă se poate ajunge mai lesne la un acord tacit decât de la o contestare. Or, acordul interlocutorului este condiţia necesară a unui act argumentativ. Dacă interlocutorul a fost adus, pe calea unei argumentări eficiente, în poziţia unei păreri nedecise, atunci următorul pas este cel al asumării unei consideraţii, şi apoi a unei convingeri.

Prin urmare, respingerea unei teze opuse aceleia pe care o are locutorul şi asumarea acesteia din urmă de către interlocutor s-a realizat prin parcurgerea gradată a modalităţilor opinabile asumate de către interlocutor, de la cele inferioare la cele superioare: contestaţie → părere nedecisă → consideraţie → convingere. Fără îndoială, acest parcurs este uneori lung şi anevoios, cu reveniri şi succese de moment, cu deznădejdi şi speranţe, dar el merită a fi asumat dacă intenţionăm să asigurăm eficienţă unei argumentări polemice. Putem să conturăm regula: *performanţa opinabilă a intervenţiei argumentative polemice este condiţionată de parcurgerea gradată a modalităţilor opinabile.*

c) ***Eficienţa intervenţiei argumentative este direct proporţională cu forţa perlocuţionară a functorilor performativi.*** Atitudinea opinabilă a locutorului (interlocutorului) se poate exprima în moduri diferite. Uneori ea se exprimă direct, prin ataşarea unei modalităţi opinabile la o propoziţie oarecare. Iau naştere, astfel, propoziţiile opinabile, propoziţii modale în care modalităţile exprimă atitudinea opinabilă faţă de conţinutul de gând vehiculat. Propoziţiile invocate în acest paragraf sunt de acest tip: atitudinea opinabilă este exprimată explicit. Există însă şi posibilitatea exprimării indirecte (implicite) a atitudinii opinabile faţă de o propoziţie. Dacă avem propoziţiile nemodalizate opinabil:

(p_6): „Picasso a influenţat pictura secolului XX";
(p_7): „Picasso a influenţat foarte mult pictura secolului XX",

vom putea să tragem concluzia că acei indivizi care au pus în circulaţie propoziţiile respective au atitudini opinabile diferite faţă de conţinutul propoziţional vehiculat („Picasso a influenţat pictura secolului XX"): primul se află, probabil, pe poziţia consideraţiei, cel de-al doilea, cu siguranţă pe poziţia convingerii. Sau, dacă vom concede că amândoi se află pe poziţia convingerii, vom conchide totuşi că forţa convingerii lor este diferită: mai puţin puternică în primul caz, mai puternică în cel de-al doilea.

Produse în faţa unui interlocutor pe care vrem să-l convingem, aceste două propoziţii vor avea efecte opinabile diferite: cel care a pus în circulaţie a doua propoziţie va obţine ca rezultat asumarea de către interlocutorul său a unei modalităţi opinabile mai puternice decât cel care a pus în circulaţie prima propoziţie. Prin urmare, *forţa perlocuţionară* a acestor două propoziţii (adică acea capacitate a propoziţiei de a constrânge interlocutorul la un asemenea rezultat) este diferită. De unde această capacitate de influenţare diferită? Din faptul că interlocutorul constată că locutorii înşişi au pus în aceste două propoziţii grade de atitudine opinabilă diferite: mai mult în a doua, mai puţin în prima. Această diferenţă de atitudine opinabilă e dată de utilizarea, în cea de-a doua propoziţie, a unui *functor argumentativ* („foarte"), cu rolul de a amplifica forţa opinabilă pusă de locutor într-o propoziţie.

În conformitate cu prima dintre regulile formulate, performanţă opinabilă mai mare va avea propoziţia (p_7), care exprimă o convingere. Cui se datorează aceste diferenţe performative ale propoziţiilor în discuţie? În propoziţia (p_6), subiectul care o enunţă se află, din punctul de vedere al modalităţii opinabile, pe poziţia consideraţiei. El şi-a asumat conţinutul ei informaţional, dar este receptiv şi la contraargumentele interlocutorilor. Capacitatea acestei propoziţii de a atrage interlocutorul la o asemenea modalitate opinabilă (consideraţia) este destul de ridicată, pe de o parte datorită dimensiunii alethice pe care o pune în joc (caracterul ei adevărat) şi, pe de altă parte, datorită efectului psihologic al asumării ei de către altcineva. Propoziţia (p_7) are o capacitate mai mare de a determina asumarea ei de către interlocutori. Locutorul care o pune în circulaţie se află pe poziţia convingerii şi desfăşoară argumente în acest sens. Interlocutorii, sensibili la jocul argumentelor care au dus la afirmarea propoziţiei (p_7), se vor situa unii pe poziţia consideraţiei (confruntând argumentele în favoarea lui p_7 cu cele împotriva sa), alţii pe poziţia convingerii (desfăşurând argumente în favoarea lui p_7). Forţa perlocuţionară a propoziţiei (p_7) este mai mare decât forţa perlocuţionară a propoziţiei (p_6). Gradele diferite ale forţei perlocuţionare sunt determinate de *modificatorii argumentativi*, în cazul de faţă de modificatorul *foarte*, cu funcţia de a spori forţa perlocuţionară a propoziţiei în care intervine. De aici rezultă o concluzie interesantă în legătură cu modalităţile opinabile: interlocutorul va fi atras mai mult în asumarea propoziţiei (p_6) dacă locutorul afirmă o propoziţie de forma (p_7) „Picasso a influenţat foarte mult pictura secolului XX".

Alături de *modificatorii argumentativi confirmativi* (precum „foarte", „extraordinar"), se manifestă şi *modificatorii argumentativi ai respingerii* diferitelor modalităţi opinabile. Să urmărim propoziţiile:

(p_6): „Picasso a influenţat pictura secolului XX";
(p_8): „Picasso a influenţat destul de puţin pictura secolului XX".

Analize similare celor desfăşurate anterior ne duc la concluzia că propoziţia (p_8) are capacitatea de a îndepărta interlocutorul de la asumarea propoziţiei de bază (p_6).

Modificatorul argumentativ „destul de puțin" (la fel ca și „deloc") are un comportament opus celui al lui „foarte". Fără a extinde analizele și la alte categorii de modificatori argumentativi („mai mult sau mai puțin", „în nici un caz", „așa și așa"), conchidem că *performanța intervenției argumentative este direct proporțională cu forța perlocuționară a functorilor argumentativi.*

d) ***Fiind date două modalități opinabile, interlocutorul aderă mai ușor la aceea cu forța cea mai scăzută.*** O inspecție asupra propozițiilor (p_1)-(p_4) ne va confirma un lucru surprinzător: printr-o intervenție argumentativă este mult mai ușor să se determine o părere nedecisă cu privire la o propoziție în raport cu o considerație sau o convingere. Motivul stă în faptul că modalitățile opinabile mai puternice se construiesc cu mai multă greutate, cu o mai mare desfășurare argumentativă în raport cu modalitățile opinabile mai slabe. Pe de altă parte, asistăm în acest caz la efecte psihologice colaterale, care însoțesc orice schimbare de opinie: rezistența la schimbările profunde. Iar trecerea de la părerea nedecisă la convingere este resimțită întotdeauna ca o schimbare de profunzime.

1.5. Natura *dictum*-ului în propozițiile de opinie

Dacă până acum ne-a stat în atenție mai mult *modus*-ul unei propoziții opinabile (care constituie identitatea unei propoziții argumentative), urmează să vedem care este natura *dictum*-ului. Direct sau indirect, explicit sau implicit, argumentarea este și rămâne un „joc" al propozițiilor opinabile (cu propozițiile opinabile). Argumentele care sunt aruncate în această luptă discursivă, ca și tezele pentru care primele stau ca temeiuri nu sunt propoziții pur și simplu, ci sunt propoziții față de care interlocutorii și-au exprimat atitudinea opinabilă: au convingeri că sunt adevărate sau false, le consideră drept adevărate sau false, contestă că sunt adevărate sau false, indiferent dacă această atitudine opinabilă este exprimată direct (ca în cazul propozițiilor modalizate opinabil) sau nu (prin propoziții asertorice în legătură cu care trebuie să „ghicim", să descoperim modalitatea opinabilă).

În analiza *dictum*-ului propozițiilor opinabile, ne asumăm *modelul triadic al dialogicii intenționale*, propus de Gilbert Dispaux [13: 13-61], model ușor de identificat – cel puțin pe unele dintre direcțiile sale – și în analizele asupra argumentării propuse de Barbara Warnick și Edward S. Inch[21] și asumat în mod explicit în investigații proprii de către Pierre Blackburn[22]. Încercând să propună o „tipologie intențională" a judecăților, Dispaux se raportează la tradiția clasică, aceea care face din realitatea (obiectul) care se judecă un criteriu de departajare între *judecăți de realitate* și *judecăți de valoare*. Dar, observă autorul invocat, într-o relație dialogică nu contează, în primul rând, *despre ce vorbești*, ci mai mult *intenția cu care vorbești despre ce vorbești*. Este motivul pentru care, crede autorul, trebuie abandonată tipologia clasică, cu întreaga ei autoritate istorică cu tot, fiind necesar să se propună o alternativă la ceea ce ne-a transmis tradiția, care să fie mai bine adaptată la „tranzacțiile dialogice" („les transactions dialogiques"). Următorul

21. Barbara Warnick, Edward S. Inch, „Argument Claims and Propositions", în *Critical Thinking and Communication. The Use of Reason in Argument*, Macmillan Publishing Company, New York, 1989, pp. 47-64.

22. Pierre Blackburn, *Logique de l'argumentation*, ed. a II-a, Éditions de Renouveau Pédagogique, Saint Laurent (Québec), 1994, pp. 65-115.

pasaj din Dispaux este elocvent pentru modul de structurare a tipologiei sale intenţionale asupra judecăţii: „Dialogica, la rândul său, este în mod obligatoriu intenţională. Este ceva natural ca ea să aibă o predilecţie pentru *perspectiva subiectului*. Tipologia sa asupra judecăţilor nu se va baza pe lucrul judecat («faptele», «realităţile», «obiectele», oricare ar fi sensul pe care-l dăm acestor cuvinte), ci pe *atitudinea celui care judecă*" [13 : 33].

Prin urmare, analiza dialogicii tranzacţionale prin prisma categoriei de *intenţionalitate comunicativă* este esenţială pentru această tipologie a judecăţilor. Un individ care intră într-o relaţie dialogică de tip argumentativ, formă a unei dialogici tranzacţionale de care vorbeşte Dispaux, intră cu o anumită intenţie comunicativă: intenţia de a *comunica anumite observaţii* (în posesia cărora este şi în legătură cu care crede că interlocutorul său nu le posedă), intenţia de a *comunica o evaluare* (pe care a făcut-o prin raportarea realităţii la un ideal şi al cărei rezultat crede că trebuie cunoscut de interlocutor), intenţia de a *comunica o prescripţie* (un ordin, un sfat, o normă pe care o găseşte esenţială pentru derularea tranzacţiei comunicaţionale).

În legătură cu aceste trei tipuri de intenţionalităţi ale unei dialogici tranzacţionale puse în evidenţă de Dispaux, ne permitem a face unele comentarii. *Intenţia de a comunica o observaţie* menţine relaţia tranzacţională în limitele unei bune obiectivităţi, ceea ce asigură încredere şi eficienţă unei astfel de relaţii dialogice. În afara situaţiilor atipice (individul se înşală datorită faptului că funcţiile sale perceptiv-informative nu sunt în cea mai bună formă de manifestare, datorită faptului că nu are un spirit ascuţit de observaţie, datorită faptului că, din comoditate, nu a urmărit desfăşurarea fenomenului în toate contextele posibile), care constituie, desigur, accidentele unei dialogici tranzacţionale, observaţiile locutorului sau ale interlocutorului său sunt de toată încrederea şi pot fi luate ca puncte de plecare ale unei relaţii dialogice, în cazul nostru ale unei relaţii de argumentare. Maxima sincerităţii, propusă de Grice ca o regulă a unei „pragmatici conversaţionale", este îndeplinită. *Intenţia de a comunica o evaluare* aduce orice relaţie dialogică în vecinătatea subiectivităţii. Individul apreciază după criterii pe care le consideră esenţiale pentru ierarhizările pe care le propune într-un anumit domeniu. Dar nu există nici un temei pentru a credita faptul că astfel de criterii pot avea valoare şi aplicabilitate universale. De aici, posibilitatea ca rezultatul evaluării, transmis interlocutorului printr-o astfel de propoziţie, să fie de fapt întruchiparea unei judecăţi false. Mai mult, în acest domeniu al comunicării evaluărilor proprii asistăm în permanenţă la o intersectare atât de brutală a intereselor, atitudinilor pur subiective, încât nu de puţine ori suntem în faţa unor situaţii de manipulare. Să ne imaginăm o comunicare de evaluări în domeniul politicului şi să constatăm că ele sunt întotdeauna contradictorii, deşi au în vedere aceeaşi realitate, acelaşi obiect. De aici şi caracterul exagerat polemic al argumentării, în situaţia în care ea se manifestă în spectrul judecăţilor de valoare. În sfârşit, *intenţia de a comunica o prescripţie* pare a se situa între cele două extreme analizate până acum: maxima obiectivitate posibilă, dată de comunicarea de observaţii, şi maxima subiectivitate posibilă, dată de comunicarea de evaluări. Indiferent care este obiectul prescripţiilor, comunicarea lor trebuie să ţină seama de anumite observaţii (există prescripţii care sunt raţionale şi au şanse să fie luate în seamă numai dacă sunt îndeplinite anumite condiţii care trebuie observate); aici descoperim apropierea lor de obiectivitate. Dar comunicarea lor trebuie să ţină seama şi de anumite evaluări (cel care comunică o prescripţie trebuie să aprecieze dacă, în cadrul condiţiilor date şi observate, interlocutorul poate îndeplini cerinţa prescripţiei); aici descoperim apetenţa lor spre

subiectivitate. De exemplu, dacă, într-o relaţie dialogică tranzacţională, un locutor îi spune interlocutorului său: „E bine să te prezinţi astăzi la examen ca să-l treci" (prescripţie concretizată într-un sfat), el trebuie să se asigure în prealabil de două lucruri: unul care ţine de observaţie şi obiectivitate (dacă examenul cu pricina este programat în ziua respectivă) şi altul care ţine de evaluare şi subiectivitate (dacă, în raport cu exigenţele examenului, colegul este capabil să-l treacă).

Să subliniem, dincolo de consideraţiile lui Dispaux, că, în legătură cu fiecare dintre cele trei tipuri de *intenţionalitate comunicativă* (a comunica o observaţie, a comunica o evaluare, a comunica o prescripţie), locutorul – adică cel care pune în circulaţie, prin intermediul unei propoziţii, o astfel de intenţie de comunicare – are o anumită *atitudine opinabilă*. Cel care propune astfel de propoziţii este *convins* că o observaţie este corectă (şi deci propoziţia în care ea se concretizează este adevărată), este *convins* că o evaluare pe care a făcut-o este adecvată (iar propoziţia care o exprimă este adevărată), este *convins* că o prescripţie este necesară (şi că propoziţia pusă în circulaţie trebuie îndeplinită în intenţiile ei pentru a se atinge scopul prescripţiei). Dacă, în legătură cu aceste propoziţii intenţionale, se declanşează o dispută critică, însemnă că interlocutorul are, faţă de propoziţiile propuse, *atitudini opinabile opuse* acelora ale locutorului: nu este convins că observaţiile sunt corecte (propoziţia care le pune în relief este considerată falsă), nu este convins că evaluările sunt adecvate (şi nici propoziţiile care le exprimă nu sunt adevărate), nu este convins că prescripţiile sunt utile şi mai ales productive într-o situaţie acţională dată.

Tranzacţia dialogică, disputa critică, relaţia de argumentare polemică se declanşează – fiecare în parte şi toate la un loc – tocmai pentru faptul că interlocutorii au *atitudini opinabile diferite în raport cu propoziţiile* care alcătuiesc corpusul material al argumentării. Fără îndoială, aşa cum a fost prezentată anterior, *disjuncţia atitudinală opinabilă* dintre interlocutori este maximală. În practica argumentativă însă, este posibil ca diferenţele de atitudine opinabilă să nu privească observaţiile, ci să privească evaluările sau prescripţiile, după cum este posibil să nu privească nici evaluările, nici prescripţiile, ci tocmai observaţiile etc. Oricum, ca tonalitate generală, putem să subliniem că diferenţa opinabilă atinge un maximum în legătură cu evaluările, scade la nivelul prescripţiilor, pentru ca să se diminueze simţitor la nivelul observaţiilor.

În raport cu criteriul pus în joc – *intenţionalitatea comunicativă* –, Dispaux distinge trei categorii de judecăţi care alcătuiesc corpusul unei dialogici tranzacţionale intenţionale: *judecăţi de observaţie*, *judecăţi de valoare*, *judecăţi de prescripţie*[23]. *Judecăţile de observaţie* sunt, în general vorbind, judecăţi descriptive, acelea prin intermediul cărora o anumită realitate este adusă la cunoştinţa interlocutorului: fapte, situaţii, relaţii sunt

23. Aşa cum am subliniat, tripartiţia autorului pe care-l urmărim are în atenţie criteriul *subiectului*. Parcă pentru a sublinia mai apăsat această dependenţă de subiect a tipologiei propuse, denumirile date celor trei tipuri de judecăţi sunt de-a dreptul imposibile, mai ales când e vorba de o traducere adecvată: „les jugements d'observateur" („judecăţile de observator"?), „les jugements d'évaluateur" („judecăţile de evaluator"?), „les jugements de prescripteur" („judecăţile de prescriptor"?). Există dificultăţi privind acurateţea înţelegerii esenţei unor astfel de categorii de judecăţi: poate că accentul în determinarea judecăţii nu ar trebui pus pe a şti ale cui sunt judecăţile, ci pe intenţia pe care judecata o urmăreşte în raport cu toţi receptorii posibili (subliniere făcută chiar de Dispaux). Este unul dintre motivele pentru care denominaţiile textului nostru sunt puţin diferite faţă de cele ale autorului.

cunoscute de către interlocutori nu direct, ci prin intermediul descripţiilor. În general, judecăţile de observaţie urmăresc cel puţin două finalităţi distincte: fie să aducă la cunoştinţa interlocutorului o realitate pe care acesta din urmă nu a cunoscut-o în mod direct, fie să aducă în atenţia interlocutorului o realitate pe care, deşi acesta din urmă a cunoscut-o cândva, locutorul o vrea prezentă în momentul relaţiei dialogice. Secvenţa discursivă:

„Aşteptau mai departe, cu genunchii scuturându-li-se, până ce ocoliră colţul, intrând acum pe lângă şinele tramvaiului. Calea Tritonville. Mai repede. Roţile huruiau lunecând peste pietrele pavajului şi geamurile şuie tremurau huruind în ramele portierelor.

– Pe ce drum ne duce? întrebă dl. Power când spre o fereastră, când spre alta.

– Irishtown, spuse Martin Cunningham. Ringsend. Strada Brunswick.

Dl. Dedalus aprobă din cap, privind afară.

– E-un obicei frumos, bătrânesc, spuse. Îmi pare bine să văd că nu s-a stins de tot.

Urmăriră cu toţii o vreme prin ferestrele lor şepcile şi pălăriile ridicându-se de pe capetele trecătorilor. Respect. Trăsura se abătu de la şina tramvaiului pe drumul mai lin de pe lângă Watery Lane. Dl. Bloom cu ochii atenţi observă un tânăr zvelt, în veşminte de doliu, cu o pălărie cu boruri largi" (James Joyce, *Ulise*, I, Editura Univers, 1984, p. 103)

cuprinde o serie de descripţii prin intermediul cărora cititorul ia cunoştinţă cu locuri, situaţii şi indivizi pe care, cu siguranţă, nu i-a întâlnit niciodată. Secvenţa discursivă:

„Cele mai frumoase discursuri din lume sunt incapabile să schimbe faptele. Aveţi destulă memorie pentru a şti unde era clasa muncitoare în 1932 [când Roosevelt a venit la putere – n.n., C.S.]. Vă amintiţi, în mod sigur, închiderile de bănci, cozile în faţa brutăriilor, salariile de mizerie. Vă amintiţi sechestrările de locuinţe şi de ferme şi falimentele comerciale. N-aţi uitat «oraşele în stil Hoover» şi tinereţea ţării confruntată cu un viitor fără speranţă şi fără muncă, porţile închise ale uzinelor, ale minelor şi fabricilor, fermele abandonate şi căzute în ruină, căile ferate paralizate, antrepozitele golite de mărfuri. Nu aţi uitat tristeţea disperată în care a căzut o întreagă naţiune – şi totala incapacitate a guvernului nostru federal" (Franklin D. Roosevelt, *Les messages de Guerre*, publicate de „Service Intérimaire Américain d'Informations Internationales", 1945, p. 31)

este o descripţie prin care Roosevelt aduce în atenţia unei adunări electorale fapte şi evenimente pe care locuitorii Statelor Unite le-au trăit, dar pe care oratorul ţine să le facă din nou prezente în conştiinţa auditoriului.

Judecăţile de valoare sunt judecăţi cu semnificaţie situată, adică judecăţi care exprimă atitudinea subiectului faţă de conţinutul judicativ vehiculat. Ele se produc cu scopul de a comunica interlocutorului care este poziţia preopinentului său în raport cu o anumită problemă. Enunţul:

„Atitudinea lui Socrate la proces a fost de o mare demnitate"

exprimă o judecată de valoare, deoarece este rezultatul unei ierarhizări a comportamentului socratic într-o situaţie limită, ierarhizare făcută prin prisma criteriului care identifică un concept precum cel de „demnitate" şi cu constatarea satisfacerii într-un grad înalt a exigenţelor acestui criteriu. Secvenţa discursivă:

„Vântul de generozitate universală a prilejuit, cum era natural, şi mari exagerări. Mila, compătimirea şi dragostea pentru ţărănime a creat o imagine falsă a ţăranului, o idealizare ieftină şi dulceagă, departe de realitate. Pe măsură ce interesul pentru ţăran creştea, s-a ajuns

să nu se mai poată vorbi despre el decât în termeni hiperbolici. Iar când sufragiul universal a oferit un buletin de vot ţăranului analfabet şi nemâncat, oropsitul de ieri s-a pomenit deodată tiran prin procură. Pentru că toate mişcările în favoarea ţărănimii au fost infectate de retorism, au rămas simple intenţii fără rezultate practice" (Liviu Rebreanu, „Laudă ţăranului român", în *Discursuri de recepţie la Academia Română*, Editura Albatros, Bucureşti, 1980, pp. 282-294, citatul la p. 290)

are ca intenţie comunicaţională o evaluare, concretizată în judecăţi de valoare ce pot fi determinate cu uşurinţă.

Judecăţile de prescripţie sunt, la rigoare, rezultatul observaţiilor şi evaluărilor. Ele au ca intenţie, atunci când sunt comunicate, să-l determine pe receptor la acţiune. De exemplu, în secvenţa discursivă care urmează, mareq majoritate a judecăţilor care o compun sunt judecăţi de prescripţie:

„O, fraţii mei, noblețea voastră să privească nu înapoia voastră, ci mult *departe, înainte*! Căci alungaţi veţi fi din toate ţările părinţilor şi celor vechi ai voştri. De-aceea *ţările copiilor voştri* să le iubiţi, iar dragostea aceasta vă va fi vouă ca o nobleţe nouă – ţări încă nedescoperite, pe marea cea mai depărtată. Aceste ţări le caute, fără îndârjire, pânzele navei voastre! Va trebui să răscumpăraţi, prin fiii voştri, faptul că sunteţi copiii părinţilor ce i-aţi avut; astfel veţi răscumpăra întreg trecutul" (Friedrich Nietzsche, *Aşa grăit-a Zarathustra*, Editura „Edinter", Bucureşti, 1991, p. 228),

aspect uşor de sesizat chiar şi la o analiză sumară a textului.

Distincţia între judecăţile de observaţie, judecăţile de valoare şi judecăţile de prescripţie ne trimite cu gândul la anumite relaţionări care ne arată că „noutăţile" nu sunt chiar atât de noi, pe cât ar vrea să creadă aceia care pun în circulaţie anumite concepte sau tipologii. Pornind de la sugestii ale psihologiei behavioriste (Mead, în special), pragmatistul american Charles W. Morris încearcă o fundamentare a unei tipologii a semnelor din perspectiva legăturii lor cu acţiunea şi comportamentul uman. Prin urmare şi încercarea lui Morris are, fără îndoială, o dimensiune intenţională. Punând în funcţiune două criterii, *criteriul semnificării* şi *criteriul utilizării*, Morris distinge patru categorii de semne: descriptiv-informative, prescriptiv-incitative, apreciativ-evaluative şi formativ-sistemice[24]. Cum, chiar în asumpţia morrisiană, ultima categorie de semne (formativ--sistemice) rămâne irelevantă ca individualitate prin comparaţie cu celelalte, rezultă că primele trei categorii de semne (iar propoziţiile sunt considerate semne în acest înţeles de maximă amplitudine) rămân semnificative ca posibilă tipologie. Propoziţia „Semaforul de la colţul străzii are culoarea roşie" este considerată un semn descriptiv-informativ, propoziţia „Există destule pericole pentru copiii care nu sunt atenţi la culoarea semaforului" este considerată un semn apreciativ-evaluativ, în timp ce propoziţia „Nu trebuie să treci strada pe culoarea roşie a semaforului" este un semn prescriptiv-incitativ. Tripartiţia morrisiană, mult invocată şi analizată în pragmatica actuală a semnelor, se aşază peste distincţia lui Dispaux, realizată cu scopul punerii în evidenţă a componentelor unei dialogici tranzacţionale intenţionale.

24. Charles Morris, *Signs, Language, cnd Behavior*, Prentice Hall, 1946; reluat în Charles Morris, *Writings on the General Theory of Sings*, Mouton, Haga, Paris, 1971, pp. 75-397.

1.6. Explicit şi implicit: natura conflictului în propoziţiile argumentative

Într-o încercare de sistematizare a judecăţilor care pot îndeplini funcţia de *dictum* în propoziţiile opinabile, o sugestie interesantă ce vine de la Blackburn, cel care a aplicat-o explicit în încercarea sa de determinare a judecăţilor argumentării [22 : 69-77], circulă ca un loc comun al cercetărilor cu privire la limbaj[25]: este vorba despre distincţia dintre *judecăţile explicite* şi *judecăţile implicite* ale unei argumentări. Judecăţile explicite sunt cele în care conţinutul informaţional, faţă de care se exprimă o atitudine opinabilă a unui locutor, se desprinde din „decriptarea" semnelor textului, în conformitate cu regulile după care ele funcţionează într-o limbă. Dacă avem enunţul:

„Caragiale s-a născut prea devreme pentru timpul său",

constatăm că el pune în circulaţie o judecată de valoare (se apreciază personalitatea lui Caragiale în raport cu timpul în care a trăit). Indiferent care este atitudinea opinabilă a receptorului în legătură cu această judecată de valoare (e asumată sau respinsă ca o convingere, ca o consideraţie etc.), ea are în vedere unul şi acelaşi conţinut de gând. Avem, în acest caz, o *judecată explicită*. Fiecare judecată explicită aduce cu sine o diversitate de *judecăţi implicite*. O judecată implicită nu e dată de conţinutul de gând, de care luăm cunoştinţă prin semnele puse în circulaţie, ci de *deducţiile* pe care o judecată dată le îngăduie. Judecăţile implicite ale unei judecăţi explicite se constituie din totalitatea judecăţilor pe care le putem deduce, întemeiat, firește, din considerarea ca adevărată a judecăţii explicite. Astfel, criteriul de distincţie a judecăţilor explicite în raport cu cele implicite se concretizează în *prezenţa unor acte de raţionare intermediare*: judecăţile implicite se determină prin acte de raţionare, şi nu prin perceperea directă a semnelor şi descifrarea sensului lor. Judecata explicită:

„Caragiale s-a născut prea devreme pentru timpul său"

are o multitudine de judecăţi implicite:

- „A existat un scriitor român cu numele Caragiale";
- „Există o discrepanţă între scrierile lui Caragiale şi percepţia lor în timpul în care a trăit";
- „Timpul şi societatea nu l-au înţeles pe Caragiale";
- „Caragiale s-a considerat un neînţeles al timpului său",

şi, în mod sigur, cu puţină bunăvoinţă s-ar putea descoperi şi altele.

---

25. R.H. Ennis, „Identifying Implicit Assumptions", în *Syntheses*, 51(1), 1982, pp. 61-86; Frans van Eemeren, Rob Grootendorst, *La nouvelle dialectique*, Éditions Kimé, Paris, 1996, pp. 54-83; Vance Mendenhall, *Une introduction à l'analyse du discours argumentatif : des savoirs et savoir-faire fondamentaux*, Éditions de l'Université d'Ottawa, 1990, pp. 139-173; Jacques Moeschler, *Argumentation et conversation. Eléments pour une analyse pragmatique du discours*, Hatier-Credif, Paris, 1985, pp. 34-44; Oswald Ducrot, *Logique, structure, énonciation. Lectures sur le langage*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1989, pp. 13-65; Alain Berrendonner, „La logique de soupçon", în *Pensée naturelle, logique et langage*, Librairie Droz, Geneva, 1987, pp. 287-297; Paul Grice, *Studies in the Way of Words*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, Londra, 1989, pp. 269-282.

Există însă şi o alte cale de determinare a judecăţilor implicite, dincolo de cea a deducerii judecăţilor adevărate dintr-o judecată explicită dată. Uneori, judecata explicită nu coincide cu judecata reală pusă în circulaţie. Astfel, în enunţul:

„Are Ionescu vreun merit în salvarea onoarei clasei?",

care exprimă o interogaţie retorică, judecata reală este una implicită („Ionescu nu are nici un merit în salvarea onoarei clasei"), şi nu cea explicită, la care ne trimite în mod direct enunţul („Ionescu are merite în salvarea onoarei clasei"). La fel şi în cazul enunţului pe care, de altfel, l-am mai dat ca exemplu:

„Ah, ce deştept eşti!",

judecata explicită („Eşti deştept") nu este, nici pe departe, judecata reală, care este una implicită („Nu eşti deştept deloc"). Şi aici avem de-a face cu procese deductive, prin intermediul cărora trebuie să descoperim nu totalitatea consecinţelor adevărate ale unei judecăţi explicite, ci adevărata judecată a locutorului. În general, figurile retorice se încadrează în această categorie.

De ce sunt importante judecăţile implicite în argumentare? Pentru că, în discuţiile curente, argumentarea este de departe o împletire dinamică între explicitul şi implicitul argumentativ. Orice propoziţie argumentativă adusă ca probă are în jurul său un ansamblu de propoziţii implicite. Acestea din urmă se pot constitui ele însele în argumente care servesc susţinerea sau respingerea unei teze. Dacă, între presupoziţiile implicite ale unei teze, se găseşte vreuna pe care o putem dovedi ca falsă, atunci teza este respinsă (falsitatea consecinţei atrage după sine falsitatea condiţiei). Dacă însă ele vor fi adevărate, atunci vor cântări mult în susţinerea tezei (chiar dacă nu susţin teza în mod necesar, deoarece de la adevărul consecinţelor la adevărul condiţiei trecerea este probabilă).

Fiecare dintre cele trei categorii de propoziţii identificate după criteriul intenţionalităţii comunicative (de observaţie, de valoare, de prescripţie) poate fi judecată şi din perspectiva criteriului prezenţei actelor de raţionare în determinarea ei, astfel încât vom obţine următoarea sistematizare a judecăţilor argumentative care pot sta în postura de *dictum*:

Intenţia comunicativă (→) *Evidenţa în argumentare* (↓)	Judecăţi de observaţie	Judecăţi de valoare	Judecăţi de prescripţie
Judecăţi explicite	Judecăţi de observaţie explicite	Judecăţi de valoare explicite	Judecăţi de prescripţie explicite
Judecăţi implicite	Judecăţi de observaţie implicite	Judecăţi de valoare implicite	Judecăţi de prescripţie implicite

tablou care pune în evidenţă relaţionările ce se pot manifesta între categoriile de propoziţii identificate, în funcţie de cele două criterii. O judecată evaluativă explicită:

„Învăţarea limbilor străine este foarte utilă în viaţă",

prin care un părinte se adresează copilului în speranţa că eforturile acestuia pentru învăţarea limbilor străine vor fi mult amplificate, este, de fapt, o judecată prescriptivă implicită:

„Trebuie să înveţi limbile străine cât mai bine!".

Sensul implicit al evaluării trebuie descoperit şi înţeles de către receptor, dacă vrem ca performanţa comunicativă să fie asigurată. Aceeaşi judecată de valoare:

„Învăţarea limbilor străine este foarte utilă în viaţă"

comunicată explicit copilului poate avea valoarea implicită a unei judecăţi de observaţie:

„Am constatat că nu dai importanţă studiului limbilor străine".

Avem aici ceva din distincţia lui Morris între *utilizarea primară* („sensul explicit") a semnelor şi *utilizarea secundară* („sensul implicit") a lor, regăsită în retorica tradiţională ca distincţie între *sensul propriu* şi *sensul figurat*, iar în retorica postmodernă ca distincţie între *grad zero* şi *abatere*.

O întrebare pare a se pune cu toată gravitatea şi ea este esenţială pentru o analiză a judecăţilor care formează conţinutul argumentării: în virtutea căror temeiuri pot constitui judecăţile de descripţie, judecăţile de valoare şi judecăţile de prescripţie puncte de plecare pentru o dispută critică, adică surse ale unui conflict argumentativ? De ce, în legătură cu cele trei categorii de judecăţi, participanţii la relaţia dialogică polemică se împart în două tabere distincte: unii care le consideră adevărate şi, în consecinţă, le susţin, alţii care le consideră false şi, în consecinţă, le resping? Temeiuri diferite există pentru fiecare dintre aceste două clase şi reprezentanţii lor.

Avem păreri diferite cu privire la adevărul sau falsitatea *judecăţilor descriptive* deoarece este posibil ca observaţiile noastre cu privire la realitate să ne dea imagini şi informaţii diferite despre aceasta din urmă. Regăsim aici un aparent paradox, dar realitatea a ceea ce punem în evidenţă e susţinută atât pe aliniamente metafizice, cât şi pe aliniamente de ordinul psihologiei individuale. Scepticii au evidenţiat că nu putem cunoaşte realitatea aşa cum este ea, deoarece simţurile ne dau informaţii eronate, Platon ne-a atenţionat, în mitul peşterii din *Republica*, că imaginile pe care le avem despre obiectele din jur sunt şi rămân doar nişte umbre, copii palide şi imperfecte ale celor dintâi, disputa dintre empirişti şi raţionalişti în epoca modernă este şi ea o dovadă că nu putem fi martori fideli ai întâmplărilor lumii, Kant ne dezvăluie că există o diferenţă majoră între „lucrul în sine" şi imaginea noastră cu privire la el, în timp ce Wittgenstein subliniază, în *Tractatus logico-philosophicus*, că oricât ne-am strădui, nu avem decât o reprezentare a lumii şi obiectelor ei, reprezentare care nu are decât similitudini cu lumea. Lăsând la o parte reflecţiile filosofilor – prea adesea considerate non-argumentative şi incontrolabile din punctul de vedere al veridicităţii lor –, trebuie să remarcăm că cercetările experimentale din psihologia percepţiei şi nu numai au arătat că ne înşelăm adesea datorită construcţiei sensibilităţii noastre (un băţ introdus în apă îl vedem frânt), datorită indistincţiei dintre fond şi obiect (iluziile perceptive sunt un bun exemplu în acest sens), datorită contextelor individuale în care ne aflăm (când ne e foame, mâncarea este întotdeauna foarte bună!). Iată doar câteva dintre elementele care ne fac să credem că există temeiuri serioase pentru a avea atitudini opinabile diferite faţă de una şi aceeaşi propoziţie de observaţie.

Dezacordul cu privire la *judecăţile de valoare* pare mai uşor de perceput şi explicat, fie şi numai pentru faptul că disputele cele mai aprinse s-au manifestat şi s-au identificat în acest domeniu. Într-o primă aproximaţie, nu suntem de acord în privinţa aprecierilor făcute în legătură cu o situaţie, cu o relaţie, cu un fenomen deoarece avem *criterii diferite*

de apreciere a unor astfel de realităţi. Iată două descripţii valorice asupra unuia şi aceluiaşi aspect al realităţii:

„Valea Bistriţei este foarte interesantă. Stânci golaşe impresionează la fiecare pas, susurul apei te însoţeşte în drumeţie, un aer tare de munte parcă îţi dă vigoare şi sănătate. Iar la capătul unei frumoase ascensiuni te aşteaptă răsplata unei privelişti ce aminteşte parcă tot mai mult că natura se formează sub ochii noştri: Lacul Roşu, cu trunchiurile de copaci care se încăpăţânează, după atâta timp, să reziste încă",

descriere ce concretizează o evaluare pozitivă a unei realităţi, în timp ce descrierea:

„Nesuferit drum! Curbe strânse la fiecare pas, uneori două maşini nu pot trece în acelaşi timp pentru că nu încap pe şosea, trebuie să fii atent în permanenţă la pericolele care te pândesc adesea, la fiecare curbă simţi răsuflarea greoaie a maşinii, care parcă este gata să se oprească, iar lucrările neterminate încă la tunel îţi lasă un gust amar, încât, când ajungi la Lacul Roşu, te simţi ca şi cum ai fi trecut prin încercările Infernului!"

ne pune în faţa unei evaluări negative a aceleiaşi realităţi.

Aceste evaluări diferite sunt la fel de îndreptăţite, întrucât aceia care le pun în circulaţie au criterii diferite de apreciere. Este la îndemâna simţului comun să constate că interlocutorii vin într-o relaţie argumentativă cu judecăţi „situate", adică cu evaluări după criterii pe care ei le consideră esenţiale şi care pot să nu coincidă cu ale celorlalţi. Fără a intra în detaliile analizelor, atragem atenţia că un logician ca Édmond Goblot s-a ocupat cu analiza logică a judecăţilor de valoare[26], că un filosof de talia lui Louis Lavelle a avut ca dominantă a preocupărilor valorile şi, desigur, judecăţile în care ele se concretizează[27], iar la începutul secolului, G.E. Moore, într-o lucrare de referinţă – *Principia Ethica* –, a analizat judecăţile morale în calitate de judecăţi de valoare prin prisma filosofiei limbajului comun[28].

Dezacordul în ceea ce priveşte *judecăţile de prescripţie* are în vedere, cu deosebire, raportul dintre imperativitate (esenţa prescriptivului) şi capacitatea ei de a îndeplini scopul pentru care intră în acţiune. Avem păreri şi atitudini diferite în raport cu anumite prescripţii care ne privesc sau care îi privesc pe ceilalţi pentru că, în baza observaţiilor, a evaluării lor în raport cu scopul, credem că prin îndeplinirea lor putem să finalizăm acţiunea sau, dimpotrivă, putem să nu ajungem niciodată la rezultat. Există astăzi o *teorie a acţiunii eficiente* relativ bine structurată din punct de vedere al ancadramentelor conceptuale şi metodologice şi în care un loc central este ocupat de această teorie a normelor, obiect de investigaţie pentru *logica deontică* (von Wright). Dincolo de ceea ce este îndeobşte cunoscut, trebuie să reţinem că analiza prescripţiilor este într-o continuă diversificare, de la încercarea de înlăturare a prejudecăţii că o logică a imperativelor s-ar putea înfiripa după canonul logicii propoziţiilor indicative (Hector-Neri Castaneda) până la crearea unei „logici deontice a normelor categorice" (G.H. von Wright) şi de la o „logică a comenzilor" (Nicholas Rescher) până la o logică a „deciziei raţionale" sau a „deciziei

26. Édmond Goblot, *La logique des jugements de valeur: théorie et applications*, Armand Colin, Paris, 1927.
27. Louis Lavelle, *Traité des valeurs*, PUF, Paris, 1951.
28. George Edward Moore, *Principia Ethica*, Cambridge University Press, 1903; trad. rom., *Principia Ethica*, Editura „Du Style", Bucureşti, 1997.

euristice" (Herbert Simon), propunându-se chiar şi încercări de determinare a unei „structuri a discursului imperativ"[29].

Aplicaţia 1

Fie următoarea secvenţă discursivă:

„Tu torci. Pe vatra veche ard,
Pocnind din vreme-n vreme,
Trei vreascuri rupte dintr-un gard,
Iar flacăra lor geme:
Clipeşte-abia din când în când
Cu stingerea-n bătaie,
Lumini cu umbre-amestecând
Prin colţuri de odaie.
.....
O, nu! Nu-i drept să te-ndoieşti!
La geam tu sari deodată,
Prin noapte-afară lung priveşti –
– Ce vezi? întreab-o fată.
– Mi s-a părut aşa!
Şi jalea te răpune,
Şi fiecare vorbă-a ta
E plâns de-ngropăcine"

(George Coşbuc, „Mama", în *Poezii*, Editura Albatros, Bucureşti, 1987, pp. 90-91).

Cerinţe:

(a) Să se determine judecăţile de observaţie, judecăţile de valoare şi judecăţile de prescripţie din textul dat.

(b) Să se identifice funcţiile fiecăreia dintre judecăţile identificate în textul pe care îl avem în vedere.

Aplicaţia 2

Fie următorul text:

„Cât de dulce-i odihna câteodată! Şi-apoi, de pe înălţimea pe care stăteam, ochiul nostru înota în văzduhul deşert de sub picioarele noastre, îmbrăţişând nemărginitul cerc închis în depărtare de piscurile negre ale munţilor păduroşi. Pe alocurea, munţii se desfac şi lasă ochiului visător o poartă de trecere către adâncurile fără de fund ale spaţiului... Mai încolo, azurul albastru, această stavilă eternă a vederii omeneşti, părea că însemna, în nesfârşit, hotarele nestrămutate dintre împărăţia ochiului şi a închipuirii. Sub picioarele noastre, sub însăşi înălţimea pe care stăteam, se adăposteşte mica şi vechea bisericuţă clădită de cel întâi anahoret al Sihlei. Altădată rugăciunile către Dumnezeu se făceau în ea; astăzi însă nu se mai slujeşte într-însa; şi numai ca un soi de rămăşiţă religioasă se mai îngrijeşte de ea bătrânul pustnic, care înfruntă pustietatea locurilor acestora.

Trebuie să mărturisesc, de altmintrelea, că singuraticul călugăr al Sihlei a rămas şi până astăzi o enigmă pentru mine. Astfel, se tânguia sfinţia-sa că hoţii l-au călcat şi l-au prădat şi de puţinul ce mai avea.

29. Pentru astfel de propuneri, ca şi pentru detaliile istorice, a se vedea: Nicholas J. Moutafakis, *Imperatives and their Logics*, Sterling Publishers, New Delhi, 1975.

– Apoi atunci cum și pentru ce stai sfinția-ta în asemenea pustietate – îl întrebai eu – dacă mai ales, după cum spui, hoții te calcă și te pradă?

– Pentru ascultate și pentru Domnul, fiule, îmi răspunse el pe o notă oarecare din psaltichie, pironindu-și ochii în pământ și încrucișându-și cu evlavie mâinile pe piept.

Și nu mă puteam sătura, privind nepotrivirea izbitoare dintre această smerită milogeală și fața lui plină și roșie, ochii lui negri, mici și scânteietori, mâinile lui osoase, care păreau a fi deprinse cu multe nevoi și acea privire, mai ales, care se furișa, din când în când, repede spre noi și pe care niște gene lungi și dese n-o puteau îndestul ascunde" (Calistrat Hogaș, *Pe drumuri de munte*, Editura Ion Creangă, București, 1982, pp. 50-51).

Cerințe:
(a) Identificați structuri de argumentare în textul dat.
(b) Determinați elementele acestor argumentări.
(c) Identificați eventualele propoziții opinabile în textul dat și determinați natura *dictum*-ului.

Aplicația 3

Fie următorul enunț:

„Oricine ignoră logica îi este cu neputință să fie poet adevărat" (G. Savonarola).

(a) Construiți o propoziție opinabilă în modalitatea „convingere", luând enunțul dat în calitate de *dictum*.
(b) Stabiliți propoziția opinabilă în relație de contradicție cu cea dată. Explicați procedura pe care ați urmat-o pentru a obține rezultatul.
(c) Identificați toate propozițiile opinabile cu care propoziția dată intră în relații logice și explicați valoarea de adevăr care rezultă pentru fiecare dintre aceste propoziții, pornind de la presupoziția că propoziția opinabilă inițială este falsă.

Aplicația 4

Fie următoarea secvență discursivă:

„Tache de Catifea încălecă absent la cele ce se petreceau, zgomotele lumii și mirosurile ei învăluindu-l. Aerul rece îi amorțise mâinile și fața. De undeva, de la o fereastră, Flora îi făcu semn cu mâna. O privi o clipă cum se răsfrânge în aburii ridicați din adâncul pământului. Prin pâcla ce acoperea cerul apăru un soare albicios și rece și, bucurându-se de acesta și de imaginea femeii lui dragi, porni într-aiurea peste câmpuri. Crengile arborilor înghețați sclipiră în soarele acela de argint. Câmpul era tot pete mari, albe și negre, și sub copita calului pământul se simțea tare, scoțând sunete nefirești. Diana, adulmecând ceva în aer, o zbughi pe sub picioarele calului și hămăind într-un anumit fel. Dispăru peste miriști și numai lătratul ei se auzea din când în când" (Ștefan Agopian, *Tache de Catifea*, Editura „100+1 Gramar", București, 1999, p. 74).

Cerințe:
(a) Să se identifice felul judecăților utilizate în acest text.
(b) Determinați dacă, chiar în lipsa unor mărci lingvistice, judecățile utilizate constituie substanța unor propoziții opinabile sau nu. Argumentați răspunsul.
(c) Transformați judecățile identificate dintr-o formă în alta.
(d) Construiți cu ele propoziții opinabile.

Aplicaţia 5

Fie următoarele propoziţii:

a) Poetul e un individ meditativ.
b) Există un individ care a făcut rău altuia.
c) Numai cine nu munceşte nu greşeşte.
d) Punctul A se află la dreapta punctului B, dar la stânga punctului C.

Să se determine:
(a) propoziţiile opinabile cele mai adecvate care să aibă drept *dictum* propoziţiile date;
(b) contradictoriile, contrarele, subcontrarele, subalternele şi supraalternele propoziţiilor opinabile astfel construite;
(c) structura logică a propoziţiilor şi relaţia ei cu structura gramaticală;
(d) natura conflictului discursiv pe care-l pot determina aceste propoziţii.

Aplicaţia 6

Fie următoarele cupluri de noţiuni:

a) scriitor – romancier;
b) biciclist teleghidat – biciclist participant la raliuri;
c) politician – individ rafinat;
d) luceafărul de seară – luceafărul de dimineaţă;
e) senzaţie tactilă – proces psihic selenar.

Cerinţe:
(a) Să se construiască propoziţii adevărate cu aceste noţiuni.
(b) Să se ataşeze *modus*-ul opinabil cel mai adecvat pentru fiecare propoziţie în parte.
(c) Să se identifice celelalte propoziţii opinabile cu care propoziţiile obţinute sunt în relaţii de determinare alethică.

Aplicaţia 7

Fie următorul fragment:

„Când merg uneori pe stradă, accelerez pasul şi plămânii funcţionează mai activ. Un timp mă sufoc, dar apoi respiraţia se obişnuieşte, pasul se anchilozează, încât merg şi nu mă simt. Creierul funcţionează (ca întotdeauna) depănând idei după idei, gânduri după gânduri – fac o deosebire între idee (concretul) şi gând (abstractul, reprezentarea imaginativă). Dar şi gândirea se accelerează. Şi atunci pare că sunt beat de aer şi zbor pe aripile aerului. Şi mă simt aşa de bine. Asta cam vreo zece minute. Dacă se trece peste acest timp, obosesc şi impresia se întunecă şi capătă nuanţe dureroase" (Octav Şuluţiu, *Jurnal*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 85).

(a) Identificaţi judecăţile descriptive din acest fragment.
(b) Formulaţi-le ca judecăţi de opinie, ataşându-le, în funcţie de supoziţiile textului, *modus*-ul adecvat.
(c) Stabiliţi argumentările elementare din text şi determinaţi elementele constitutive ale acestora.

Aplicaţia 8

În secvenţa discursivă:

„Gândeşte-te la regii morţi
Ce dorm uitaţi în catedrale...
Şi-n faţa trainicelor porţi
Cu baldachine de opale,

Opreşte-te rătăcitor
Prin noaptea fără de ecouri...
Sorbind al liniştei izvor,
Înalţă-ţi braţele spre nouri.

Alungă verzile sclipiri
De inocentă răzvrătire...
Şi nu zâmbi... nefericiri
În veci te vor alege mire"

(I.M. Raşcu, *Poeme*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1967, p. 58)

judecăţile formulate sunt de natură prescriptivă. Satisfaceţi următoarele cerinţe:
(a) Identificaţi posibile conflicte de opinie care ar putea fi generate de astfel de judecăţi.
(b) Explicaţi cauzele originii acestor conflicte de opinie.
(c) Puneţi textul într-o formă narativă şi evidenţiaţi indicatorii întemeierii.

Aplicaţia 9

Citiţi cu atenţie următorul text:

„Nimica n-are ca pădurea mai multe farmece s-atragă
Un suflet ce iubeşte taina frunzişelor cu umbră dragă
Şi nicăieri nu poţi mai bine de lumea-ntreagă să te pierzi
Decât pe-ngustele potece sub bolţile cu frunze verzi.

Frumos e muntele ce-nalţă spre ceruri fruntea lui semeaţă,
Frumos e câmpul ce se-ntinde ca şi o mare de verdeaţă,
Frumoasă marea liniştită sau cu talazul răzvrătit,
Însă nimica cu pădurea nu poate fi asemuit.

Ea are-n sânul ei castele, dar soarele când o izbeşte
O populează cu fantasme, şi cântu-o face de vorbeşte,
Ş-aci zăreşti palate-nalte, ş-aci, când ele se desfac,
Ridică vocea orice frunză şi-n om se schimbă-orice copac"

(Al. Macedonski, *Opere*, II, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966, p. 124).

(a) Să se identifice judecăţile de valoare din acest text.
(b) Să se determine natura conflictului pe care ele îl pot genera.
(c) Construiţi judecăţi opinable în care judecăţile de valoare identificate să îndeplinească rolul de *dictum*.

2. Argumentele: tipologie şi funcţionalitate

Judecăţile utilizate într-o intervenţie argumentativă sunt importante din două perspective, ambele esenţiale pentru finalitatea oricărui demers de acest tip: din perspectiva valorii de adevăr şi din perspectiva realităţii la care se referă conţinutul de gând al judecăţii. În primul caz, dacă judecăţile sunt adevărate, atunci ele au un anumit rol în economia argumentării şi acesta este, în general vorbind, acela de susţinere a tezei, iar dacă judecăţile sunt false, atunci ele vor avea un alt rol, pe linia respingerii cu deosebire. În al doilea caz, este cât se poate de firesc ca aceste conţinuturi de gând să se refere la

lucruri destul de diferite şi, prin aceasta, ele să influenţeze într-o măsură mai mare sau mai mică adeziunea interlocutorului la o anumită idee.

Această din urmă perspectivă aduce cu sine necesitatea unei investigaţii cu privire la *natura argumentelor* pe care le utilizăm într-o dispută critică. Orice judecată transformă conţinutul ei de gând într-un argument, într-o probă în favoarea sau în defavoarea tezei susţinute. Fără a intra în detaliile unor încercări de tipologizare a argumentelor – în jurul cărora s-au purtat interminabile discuţii contradictorii –, vom sublinia că un conţinut de gând al unei judecăţi intrată în disputa argumentativă – deci transformat în argument – poate avea în vedere un *fapt*, un *exemplu* sau o *autoritate*. În legătură cu un fapt, cu un exemplu sau cu o autoritate se pot face observaţii (concretizate în judecăţi descriptive), se pot face evaluări (concretizate în judecăţi de valoare), pot fi puse în circulaţie sfaturi, ordine, comenzi (asociate unor judecăţi de prescripţie), indiferent că acestea sunt explicite sau implicite.

2.1. Argumentele bazate pe fapte

Ce este un fapt? Asumpţiile în legătură cu răspunsul la această întrebare sunt atât de diversificate, încât ar fi de-a dreptul imposibil de identificat o definiţie care să-i mulţumească pe toţi aceia ce utilizează conceptul de *fapt* în investigaţiile lor asupra cognitivităţii. În general, faptul este asociat cu un *decupaj al realităţii*, indiferent dacă această realitate ţine de concretitudinea nudă sau e un rezultat al ficţiunii. Scufundarea unei bucăţi de plumb în apa pe care o avem în vasul din faţa noastră este un fapt care ţine de realitatea concretă, în timp ce toate întâmplările prin care trece Harap-Alb sunt „fapte" care ţin de o lume ficţională, construită în imaginaţia autorului. Aduse într-o relaţie dialogică, astfel de fapte îndeplinesc acelaşi rol argumentativ, pentru că argumentarea, în aceste cazuri, se desfăşoară în două registre diferite: în registrul ştiinţei, unde exactitatea şi posibilitatea controlului intersubiectiv reprezintă cerinţe ale credibilităţii unui rezultat, şi în registrul literaturii, unde astfel de cerinţe sunt dispensabile, dar unde intervin altele, cum ar fi, de exemplu, coerenţa acestei lumi ficţionale construite de autor.

Dincolo de acest înţeles al conceptului de fapt, pe care l-am vrea un *transcensus* în raport cu domeniile concrete în care se utilizează, nu putem să nu remarcăm că acest concept are un înţeles specific pentru fiecare dintre aceste domenii. Înţelesuri mai bine precizate pentru domeniile mai stricte ale ştiinţificităţii, înţelesuri mai mult implicite şi la îndemâna simţului comun pentru domenii mai laxe ale investigaţiei ştiinţifice. În domeniul ştiinţei, de exemplu, e de reţinut termenul de *fapt ştiinţific*, căruia epistemologia şi filosofia ştiinţei îi acordă o importanţă aparte ca element al construcţiei ştiinţei: orice demers ştiinţific trebuie să-şi precizeze cât mai bine faptele sale ştiinţifice! Aici însă, faptul brut este diferenţiat de faptul ştiinţific, acesta din urmă fiind cel care are, în desfăşurarea sa, reflexul a ceea ce este esenţial şi repetabil pentru un ansamblu de fenomene şi de relaţii în care el intră. În domeniul juridic, pe de altă parte, faptul are o semnificaţie probatorie aparte, în fond acuzarea şi apărarea, cele două laturi ale unui discurs juridic în sens clasic, organizându-se în vederea susţinerii sau respingerii unor fapte.

Uneori faptul este conceput şi prezentat drept ansamblul „datelor susceptibile de a fi observate, fie că ele sunt prezentate direct sau pe bază de documente, fie prin intermediul martorilor"[30], subliniindu-se atât rolul faptului ca mijloc de probă, cât şi funcţiile sale de

30. Pierre Oléron, *L'argumentation*, PUF, Paris, 1983, p. 74.

a provoca emoții sau de a mobiliza la acțiune. Definiția aceasta ne atrage atenția asupra unei chestiuni interesante: într-o argumentare nu putem aduce ca probă faptul brut, ci descripția (mărturia) faptului. Dar nu e greu de observat că între faptul brut și mărturia cu privire la el există uneori deosebiri semnificative, care pot chiar influența actul de argumentare. Pentru Jean Bélanger, „un fapt este un eveniment, o condiție, o calitate... a căror realitate a fost verificată printr-un mijloc oarecare de control"[31]. Autorul se întreabă, pe bună dreptate, dacă o mărturie directă este un fapt și poate îndeplini funcțiile întemeietoare ale acestuia din urmă. Fiindcă asupra unuia și aceluiași fapt se pot depune mărturii dintre cele mai diferite, în funcție de: calitățile senzoriale (exactitatea observațiilor, spiritul de observație, gruparea observațiilor etc.), calitățile fizice (acuitatea simțurilor, de exemplu), calitățile intelectuale (compararea datelor observate, distingerea între elementele esențiale și cele neesențiale, precizia limbajului utilizat), calitățile morale (sinceritatea mărturiei, caracterul interesat sau dezinteresat al mărturiei etc.) [31 : 80].

Dincolo de discuțiile destul de diferite cu privire la natura faptului în cadrul argumentării și la mecanismele prin care el este adus în atenție, e important să fie subliniate câteva dintre trăsăturile acestei categorii de argumente. Cum a rezultat probabil și din prezentările de până acum, e de remarcat *universalitatea utilizării faptelor* în mai toate domeniile în care se înfiripă o argumentare. Cel puțin în timpul din urmă, individul pare a urma cu toată încrederea îndemnul lui Francis Bacon: „Omul trebuie să fie obligat pentru un anumit timp să lase deoparte ideile sale și să se familiarizeze cu faptele". În contextul metodei experimentale pe care o preconizau, atitudinea lui Bacon, ca și aceea a lui Mill de mai târziu sunt explicabile, deoarece faptul devine, în experiment, elementul esențial al cunoașterii. În sprijinul ideii caracterului univeral al utilizării faptului în demersurile cognitive vine și această încercare simptomatică pentru filosofia secolului al XX-lea de a face din fapt elementul central al construcției și explicației lumii, încercare ce aparține lui Ludwig Wittgenstein[32]. Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca au făcut din fapt un obiect al reflecțiilor în domeniul argumentării, în clasicul *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation* (1958).

Argumentarea bazată pe fapte este prezentă în *științele experimentale*. Aici observarea repetată a faptului constituie suportul enunțurilor care exprimă regularități empirice și, în final, dacă lucrul îngăduie, al legilor. Iată o secvență discursivă dintr-un astfel de domeniu experimental:

> „Într-o capsulă se pun oxid de mercur și bucățele de cupru, apoi se încălzește amestecul la flacăra unui bec de gaz. Se observă apariția picăturilor de mercur. (...) Într-un pahar cu soluție de sulfat de cupru se introduce un cui de fier. Se observă că pe cui se depune cupru metalic, iar soluția se decolorează" (Luminița Vlădescu, Olga Petrescu, Ileana Cosma, *Chimie*, manual pentru clasa a IX-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1998, p. 96).

---

31. Jean Bélanger, *Technique et pratique de l'argumentation. Comment discuter, convaincre, réfuter, persuader*, Dunod, Paris, 1970, p. 79.

32. Iată primele propoziții din *Tractatus logico-philosophicus*: „1. Lumea este tot ceea ce se întâmplă. 1.1 Lumea este totalitatea faptelor, nu a lucrurilor. 1.11 Lumea este determinată prin fapte și prin aceea că acestea sunt *toate* faptele. 1.12 Căci totalitatea faptelor determină ce se întâmplă și, de asemenea, tot ceea ce nu se întâmplă. 1.13 Faptele în spațiul logic sunt lumea. 1.2 Lumea se descompune în fapte" (Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Editura Humanitas, București, 2001, p. 79).

Faptele descrise şi observate (apariţia picăturilor de mercur, depunerea cuprului metalic pe cui, decolorarea soluţiei de sulfat de cupru) constituie suportul pentru următoarea generalizare, care este, de fapt, teza argumentării: „Metalele pot reacţiona cu nemetalele, cu apa, cu acizii şi cu compuşii altor metale mai puţin active, formându-se o mare diversitate de substanţe".

Să atragem atenţia că argumentarea prin fapte în domeniul ştiinţelor experimentale beneficiază de o serie de metode sau proceduri prin intermediul cărora *faptul devine mai productiv* din punct de vedere cognitiv şi întemeietor: *observaţia dirijată* (spre deosebire de observaţia spontană, observaţia dirijată urmăreşte faptul pe întreaga lui desfăşurare, din perspectivele care îl interesează pe experimentator şi pentru un timp îndelungat), *experimentul* (care poate produce faptul ori de câte ori este necesară studierea lui, putând fi introduse de asemenea modificări ale condiţiilor de producere pentru a constata modificările faptului), *mijloacele tehnice* (care amplifică performanţele senzoriale în legătură cu cunoaşterea faptului: microscopul, de exemplu).

Dincolo de ştiinţele experimentale clasice (fizică, chimie etc.), argumentarea pe baza faptelor se utilizează şi în medicină (simptomele devin „fapte" care se „citesc" şi pe baza cărora se determină o maladie sau alta), în psihologie (se poate determina şi argumenta temperamentul şi caracterul unui individ pe baza reacţiilor pe care el le are în contexte diferite), în sociologie (observarea „faptelor" unor colectivităţi constituie baza generalizărilor cu privire la posibilităţile de ameliorare a desfăşurării vieţii în comun).

Argumentarea cu ajutorul faptelor este utilizată în *domeniul istoriei*. Aici este valabilă cu siguranţă acea definiţie extinsă a faptului, în care este subliniat rolul mărturiilor sau al documentelor. Fiindcă, în domeniul istoriei, fapt este şi acela care poate fi perceput şi reprezentat, după cum şi acela care este pus în evidenţă prin intermediul mărturiilor şi documentelor. Un aspect trebuie subliniat, şi el deosebeşte în mod esenţial *faptul ştiinţific* de *faptul istoric*: unicitatea şi irepetabilitatea faptului istoric. Faptul istoric nu poate fi repetat, nu poate fi produs în laborator, motiv pentru care consemnările în legătură cu el sunt esenţiale pentru argumentarea istorică. Iată o secvenţă pilduitoare în acest sens:

> „Este lesne de înţeles că mulţi boieri, mai ales dintre tineri, îndurau cu greu jugul turcesc. Afară de cererile de zaherea, obişnuite, suzeranitatea sultanului mai avu şi alte urmări, care fură privite cu multă neplăcere, mai cu samă de boieri. Pentru plata impozitelor ei fuseseră traşi de câteva ori la răspundere în Ţara Românească şi Cantacuzinii intraseră chiar de două ori în închisoare pentru că nu putuse fi adusă suma cerută. Dijmele atinseseră în vremea mai veche şi bogăţia boierilor şi, de când li se acordase scutirea, ei puteau numai cu greu preface în bani produsele întinselor şi numeroaselor lor moşii, pentru că aprovizionarea capitalei turceşti – cererea de mijloace de hrană se repeta foarte des, dar tot atât de des rămânea nebăgată în seamă – alcătuia o piedică pentru export" (Nicolae Iorga, *Istoria poporului românesc*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 512).

Teza secvenţei discursive („...mulţi boieri, mai ales dintre tineri, îndurau cu greu jugul turcesc") este susţinută de numeroase fapte: cererile de zaherea, aruncarea în închisoare a unor boieri pentru neplata impozitelor, imposibilitatea de a vinde produsele etc.

Recurgerea la fapte – în acest domeniu – înseamnă, în cvasimajoritatea cazurilor, apelul la documentele istorice. Trecând peste disputele permanentizate ale istoricilor cu privire la un răspuns cât mai pertinent la întrebarea: „Ce este un document istoric?", vom semnala că, în argumentarea din acest domeniu, aria documentelor invocate drept mărturii ale faptelor istorice este foarte largă: monezile antice sunt „fapte" ale unor

vremuri demult apuse, uneltele descoperite prin săpături arheologice îndeplinesc același rol, de asemenea așezările și locuințele scoase la iveală, textele scrise și păstrate constituie mărturii interesante ale faptelor trecutului. Forța argumentativă a unor astfel de documente este și rămâne diferită: faptele descrise în amintiri și memorii trebuie luate cu o anumită circumspecție, în timp ce acelea consemnate în tratate sau alte documente oficiale sunt mult mai credibile și au o forță argumentativă mult mai mare.

Faptul stă la loc de cinste în întemeierea unei decizii în *domeniul juridic*. Acuzăm un individ pe baza faptelor pe care le-a săvârșit, îl apărăm încercând să dovedim că faptele nu sunt atât de grave cum pretinde acuzarea sau, poate, nici nu au fost săvârșite de acuzat. Iată o secvență dintr-un discurs juridic acuzator:

„De altfel, oricât de mari greșeli ar fi săvârșit lacedemonienii în cei treizeci de ani ai hegemoniei lor și strănepoții noștri în cei șaptezeci de ani de hegemonie, acestea sunt puțin lucru, atenieni, sau mai degrabă nu reprezintă nimic față de nedreptățile pe care le-a săvârșit Filip împotriva grecilor în cei aproape treisprezece ani de când se ridică mereu.

Ușor pot arăta acest lucru în câteva cuvinte. Trec peste Olint, Methona, Apollonia și cele treizeci și două de cetăți din Tracia, pe care Filip le-a distrus în întregime cu atâta cruzime încât, trecând pe acolo, ți-ar fi greu să spui că au fost cândva locuite; nu mai vorbesc că neamul atât de numeros al foceenilor a fost nimicit. Dar în Tesalia cum stau lucrurile? N-a înlăturat el din aceste cetăți constituțiile lor și le-a impus tetrarhii pentru a înrobi nu numai cetățile, ci ținuturi întregi?

Cetățile din Eubeea nu sunt ele conduse de tirani și toate acestea nu se petrec într-o insulă vecină cu Teba și Atena? În sfârșit, nu stă scris în chip precis în scrisorile lui: «Sunt în legături de pace cu cei care voiesc să-mi dea ascultare»? Și el, Filip, nu scrie acestea fără a le înfăptui! Astfel, el se află în drum spre Helespont, mai înainte s-a năpustit asupra Ambraciei și este stăpân în Elida, cetate populară din Peloponez. Nu de mult plănuia să pună mâna prin surprindere pe Megara; pe scurt, nici Grecia, nici ținuturile barbare nu mai pot satisface ambiția acestui om" (Demostene, „Filipica a treia", în Sanda Ghimpu, Alex. Țiclea, *Retorica: texte alese*, București, 1993, p. 17)

unde o aglomerare de fapte, ușor de desprins din text, constituie probele pentru susținerea condamnării lui Filip, pe care o urmărește Demostene prin acuzarea sa. Să subliniem un aspect interesant în legătură cu prezența faptelor ca argumente în discursul juridic: asistăm adesea la denaturarea faptelor, în funcție de poziția pe care se află cel care argumentează. Acuzarea procedează adesea la exagerarea faptelor (ca importanță, ca pericol, ca cruzime), în timp ce apărarea va proceda la diminuarea faptelor. Oricum, discursul juridic apare ca o confruntare între apărare și acuzare, iar din această confruntare ar trebui să rezulte cât mai clar posibil realitatea faptelor!

Argumentarea bazată pe fapte este des întâlnită în *domeniul politic*. Argumentarea politică, întemeiere discursivă a puterii sau a aspirației la putere, este o confruntare critică, în care prezența faptelor, reale sau ficționale, este imperativă. Sunt prezentate faptele reale de către cel care se află pe poziția puterii în funcțiune (care sunt faptele puterii ce justifică menținerea ei în această postură?), sunt prezentate faptele posibile de către cei care aspiră la poziția puterii (care sunt faptele preconizate de aspirantul la putere, care să justifice schimbarea puterii?). Să urmărim acest fragment:

„Vă este cunoscut, domnilor, că principele Carol de Lotaringia a reușit să cucerească Schweidnitz, să bată pe ducele de Bavaria, să se facă stăpân pe Breslau, pe când eu eram nevoit să țin piept progreselor făcute de francezi și de popoarele imperiului. O parte din Silezia, capitala mea și toate cele trebuincioase războiului ce se găseau acolo s-ar fi nimicit și peste fire

> s-ar fi îngrămădit nevoile dacă n-aş fi avut încredere nemărginită în iubirea d-voastră de patrie, în curajul, în energia de care mi-aţi dat dovadă în aşa multe ocaziuni. Recunosc din tot sufletul aceste servicii aduse patriei şi mie. Nu e aproape nici unul dintre d-voastră care să nu se fi distins printr-o faptă vrednică şi mă măgulesc cu credinţa că, la vreun alt prilej, nici unul nu s-ar da în lături de la ceea ce statul are drept să ceară de la bravura d-voastră. Acest moment este aproape. Aş crede că n-am făcut nimic dacă aş lăsa Silezia în posesiunea austriecilor. Acest lucru să se ştie: fie şi împotriva obiceiurilor milităreşti, voi ataca armata prinţului Carol, care este de trei ori mai puternică, oriunde o voi găsi. (...) Trebuie să fac acest pas îndrăzneţ, căci altfel totul e pierdut; trebuie să batem pe inamic sau să fim toţi îngropaţi de bateriile lui" (Frederic cel Mare, „Discurs înaintea bătăliei de la Leuthen", în Gh. Adamescu, *Elocuenţa străină. Discursuri celebre din antichitate şi din timpurile moderne*, Editura Carol Müler, Bucureşti, 1896, pp. 155-156),

fragment care ne aduce în faţa a mai multe fapte în măsură să justifice o decizie politică şi, drept consecinţă a ei, o acţiune militară. O anumită particularitate se desprinde şi în legătură cu utilizarea faptelor ca argumente în domeniul politic: dacă un lider politic sau un grup de putere nu dispun de fapte care să justifice o decizie sau o acţiune, ele sunt pe loc inventate. De aici, ideea că în politică se argumentează adesea cu ficţiuni: promisiunile electorale sunt, de multe ori, faptele ficţionale ale argumentării politice!

Să luăm în stăpânire şi domeniul atât de vast şi de diversificat al *literaturii*. Opţiunea ar putea părea bizară, fie şi numai pentru motivul că literatura, domeniu prin excelenţă al ficţionalului, nu ţine de sfera argumentativului, cel puţin aşa cum îl înţelegem în mod curent în planul raţionalităţii. Totuşi, putem constata cu destulă uşurinţă că desfăşurările de acţiuni, asamblările de relaţii, dimensionările de trăiri psihologice, chiar dacă sunt doar imaginate de scriitor, trebuie să aibă o anumită coerenţă între ele, iar această coerenţă e dată, printre altele, şi de relaţiile de întemeiere care se manifestă în această lume a ficţiunii. Uneori coerenţa şi întemeierea sunt atât de bine realizate, atât de meşteşugit prezentate, încât ficţiunile sunt mai credibile decât realitatea! Or, în aceste posibile întemeieri în lumea imaginarului, faptele joacă un rol important:

> „Taylor venise acolo, trebuie să ştiţi, de pe patul de boală. Că şi-ar fi pregătit cuvântarea dinainte, nu cred, căci nu era măcar un singur stenograf în sală. Faţa lui brună, slăbită, era înconjurată de barba neîngrijită care-i crescuse în timpul bolii. Avea o legătură nu prea bine strânsă la gât şi în totul arăta (deşi nu era cazul) ca un om pe moarte" (James Joyce, *Ulise*, I, Editura Univers, Bucureşti, 1984, p. 167).

În aceast domeniu, faptele constituie urzeala unei descripţii care susţine o idee, o intrigă, o trăire psihologică, o acţiune. Fără a avea puterea argumentativă din alte domenii, faptul este un element indispensabil pentru construcţia oricărui discurs literar.

De ce este productivă folosirea faptelor ca argumente în susţinerea sau respingerea unei idei? Există mai mulţi factori care influenţează recurgerea la fapte în argumentare. În primul rând, *domeniul* argumentării îşi pune amprenta asupra tipului de argumente: există domenii în care sunt mai eficiente argumentele bazate pe fapte, există altele în care argumentele bazate pe valori sunt mai productive, după cum, nu de puţine ori, exemplele sau autorităţile au o forţă de influenţare mult mai mare. Cum am lăsat a se înţelege, în domeniul argumentării juridice folosirea faptelor este imperativă, şi la fel se întâmplă de multe ori şi în domeniul politic.

În al doilea rând, *natura auditoriului* determină tipul de argument utilizat. În general, auditoriul de mai mare amplitudine reacţionează favorabil la argumente preluate din

lumea faptelor: masele sunt atrase de ceea ce este concret și la îndemâna observațiilor curente. Și pentru acest motiv, în discursul politic (care, de obicei, se adresează maselor largi de populație) sunt utilizate argumente bazate pe fapte. În al treilea rând, *canalele* prin care se pune în scenă (sau se transmite) argumentarea sunt astăzi tot mai perfecționate, astfel încât pot aduce în atenția interlocutorilor faptele cele mai diverse. Publicitatea este un mijloc de actualizare a unui fapt sau altul, televiziunea ne face părtași la fapte și acțiuni care, altfel, ar rămâne în afara cunoașterii noastre. Aceste mijloace moderne de comunicare nu numai că ne aduc la cunoștință fapte altfel inaccesibile, dar au și posibilitatea de a le prezenta într-o manieră penetrantă în raport cu receptorii posibili. În al patrulea rând, faptul determină nu numai probarea unei teze în fața interlocutorului, dar și *trăirea afectivă* a acestuia din urmă în legătură cu ceea ce se întâmplă în realitatea înconjurătoare sau în imaginația celui care construiește o lume ficțională a faptelor. Prin aceasta, faptul are și un *efect persuasiv*, nu numai convingător.

Finalitatea unei intervenții argumentative bazate pe fapte are toate șansele să fie îndeplinită dacă se respectă anumite *principii de eficiență argumentativă*. Primul principiu: *faptele trebuie să se adapteze tipului de auditoriu* pe care îl vizează argumentarea. Anumite categorii de auditoriu, cum am afirmat deja, reacționează favorabil la anumite fapte și nefavorabil la altele. Pentru acest motiv, trebuie aduse ca argumente, pe cât posibil, doar faptele la care auditoriul (interlocutorul) reacționează favorabil. Dacă este vorba să argumentăm prin intermediul faptelor pentru un auditoriu specializat, atunci categoria de fapte aduse în atenție trebuie să fie din sfera specialității și să descrie cât mai adecvat fenomene, procese sau relații din această specialitate, ca în exemplul:

> „Aproximativ cu 600 de ani mai târziu [în raport cu contribuțiile lui Petrus Hispanus – n.n., C.S.], logicianul de origine germană G. Frege va institui o distincție similară între ansamblul referenților unui semn (*Bedeutung*, deseori tradus prin *semnificație* sau *denotație*) și semnificatul său (*Sinn*, tradus adesea prin *sens*). Una dintre motivațiile lui Frege este următoarea: să presupunem că o frază P spune ceva adevărat despre anumite obiecte, desemnate prin expresia E_1 a frazei P. Dacă, în interiorul lui P, înlocuim E_1 prin E_2, care se referă la aceleași obiecte, ne așteptăm ca noua frază astfel obținută să fie în egală măsură adevărată. Este ceea ce se întâmplă dacă P = «Molière este autorul *Vicleniilor lui Scapin*», și înlocuim expresia E_1 («autorul *Vicleniilor lui Scapin*») cu o alta E_2, desemnând aceeași persoană, de pildă «autorul *Mizantropului*». Fraza obținută, «Molière este autorul *Mizantropului*», are aceeași valoare de adevăr ca și cea inițială" (Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Editura Babel, București, 1996, pp. 235-236)

unde constatăm că, prin aducerea anumitor fapte în atenția receptorului se argumentează distincția dintre sens și semnificație la Frege, evident, pentru un auditoriu specializat. Pentru publicul larg, aceste fapte, ca și terminologia în care ele sunt prezentate în argumentare, rămân în afara înțelegerii și fără prea mare valoare argumentativă. În secvența discursivă:

> „Duminică dimineața mă uitam pe fereastra camerei mele la un pom înflorit și mă gândeam cu compătimire la conducătorii noștri, care n-au timp nici măcar să-și dea seama că a venit primăvara. Îmi închipuiam că stau cu toții într-o sală plină de fum de țigară și discută programul de guvernare, copleșiți de sentimentul că țara se află într-o situație disperată.
>
> În seara aceleiași zile am aflat însă de la televizor că Radu Vasile, Petre Roman și Radu Berceanu și-au petrecut după-amiaza la meciul de fotbal România-Grecia. I-am și văzut, îmbrăcați sportiv, surâzători, imitându-l, în felul de a fi, pe Bill Clinton. Se comportau ca și

cum ar fi fost liderii lipsiţi de griji ai unei ţări civilizate şi prospere. În plus, au mai făcut şi comentarii în legătură cu meciul. Din comentariile lor reieşea că sunt la curent cu noile achiziţii de fotbalişti, cu modul de desfăşurare a antrenamentelor, cu planificarea următoarelor meciuri. Era evident că importanţii oameni politici îşi folosesc cu largheţe, de multă vreme, o mare parte din neuroni pentru a urmări evoluţia celor care dau cu piciorul în minge" (Al. Ştefănescu, „Neuronii unor oameni politici", în *România liberă*, 15 aprilie 1998)

tipul de argumente faptice utilizat vizează un auditoriu universal, un public larg, în măsură să asume fără nici o pregătire specială şi înţelesul termenilor, şi forţa probatorie a faptelor, întrucât acestea din urmă fac parte din viaţa cotidiană. O astfel de argumentare prin intermediul faptelor este profitabilă în faţa unei mulţimi nemulţumite de prestaţia oamenilor politici care, în timp ce situaţia social-politică a ţării este tot mai gravă, găsesc că e potrivit să afişeze o lipsă totală de preocupare pentru soarta omului de rând. În acelaşi timp, asemenea fapte, ca şi argumentarea bazată pe ele pot rămâne fără urmări pentru un auditoriu specializat care, deşi înţelege situaţia, e mai puţin interesat de aceste domenii ale existenţei.

Trebuie să atragem atenţia – în legătură cu acest principiu al eficienţei argumentative – că, în genere, fiecare domeniu al argumentării îşi are auditoriul propriu, iar atunci când argumentarea se produce în faţa acestor auditorii diferite, faptele, exemplele, valorile etc. se selectează din domeniile la care auditoriul reacţionează favorabil. E aici un principiu general al eficienţei discursive: în domeniile preferate, receptorul înţelege mai uşor conceptele cu care se lucrează, relaţiile ce se stabilesc între ele, natura faptelor invocate, structurile ierarhice. Or, înţelegerea este prima etapă a argumentării şi a îndeplinirii scopului ei final: convingerea auditoriului. Principiul acesta, ca şi sublinierea pe care am făcut-o ne pun în gardă cu privire la unele erori nu numai de construcţie a argumentării, dar şi de plasament al ei: a veni cu argumente dintr-un domeniu în faţa unui public care nu are apetenţă cognitivă pentru acesta este o eroare de argumentare. Astfel de situaţii – indezirabile, firește – se regăsesc adeseori în practica discursivă: politicianul care vorbeşte în faţa mulţimii într-un limbaj preţios, din domeniul teoriei economice (pentru că el este specialist în economie) nu va avea cu siguranţă mare succes, întrucât auditorii săi nu sunt la rândul lor specialişti în economie (ca să poată înţelege cu exactitate despre ce este vorba şi să poată face corelaţiile necesare etc.). Regula nu este un imperativ categoric, dar, ca tonalitate dominantă, ea acţionează frecvent. De altfel, despre adaptabilitatea argumentării la auditoriu au vorbit Aristotel (în *Retorica*), Cicero (în *De Oratore*), Quintilian (în *Institutio Oratoria*) şi, mai ales, Perelman şi Olbrechts-Tyteca (în *La nouvelle rhétorique*).

Al doilea principiu de eficienţă argumentativă: *faptele aduse ca probe trebuie să se coroboreze între ele.* Cerinţa aceasta rezultă, într-un fel, din imperativul coerenţei oricărei construcţii discursive, înţelese ca rezultat al unui act de raţionalitate. O construcţie discursivă, indiferent că e argumentare sau altceva, fiind un produs al raţionalităţii, trebuie să respecte principiile generale ale acesteia din urmă. Unul dintre aceste principii de maximă generalitate este şi cel al noncontradicţiei: nici o construcţie discursivă nu trebuie să conţină judecăţi care se contrazic reciproc şi care să aparţină unuia şi aceluiaşi locutor (dacă ele aparţin unor interlocutori diferiţi, lucrul este posibil, iar în argumentare este chiar necesar). Această cerinţă rămâne valabilă şi în legătură cu argumentarea prin intermediul faptelor: faptele aduse ca probe de un locutor într-o argumentare nu trebuie să se contrazică între ele. Dacă locutorul susţine o teză şi aduce fapte în acest sens, atunci toate faptele aduse ca probe trebuie să susţină teza (şi nu unele

să o susțină, iar altele să o respingă), dacă locutorul se află pe poziția respingerii unei teze, atunci faptele care sunt aduse trebuie, toate, să respingă teza.

Totuși, cum se procedează, de fapt, în argumentarea concretă? Este cât se poate de clar că nu toate faptele care au legătură de determinare cu teza sunt fie toate în favoarea ei (în acest caz ipotetic, aducerea probelor în vederea susținerii ar fi inutilă), fie toate împotriva ei (în acest caz, ar fi inutilă aducerea probelor pentru respingere). Unele fapte sunt favorabile tezei, altele sunt defavorabile. Această situație asigură posibilitatea argumentării contradictorii în legătură cu una și aceeași teză. Calea urmată de cei care se confruntă cu o astfel de situație este cea a *selecției faptelor* favorabile sau defavorabile tezei. Cel care susține teza va alege faptele favorabile, cel care respinge teza va selecta doar faptele defavorabile. În funcție de ponderea cantitativă, dar mai ales calitativă a faptelor favorabile sau a celor defavorabile, teza va putea fi susținută sau respinsă. Așa se procedează, de obicei, în practica argumentativă: în argumentarea juridică, acuzarea selectează acele fapte care îl incriminează pe inculpat (prezența la locul crimei, amprentele de pe obiectele găsite, mărturiile acuzatoare ale terților etc.), în timp ce apărarea selectează faptele care îl disculpă (circumstanțe atenuante, neconcordanțe între mărturii etc.); în disputele politice, fiecare parte angajată scoate în evidență faptele favorabile și le trece sub tăcere pe cele nefavorabile, în timp ce preopinentul subliniază faptele nefavorabile și păstrează tăcerea în legătură cu cele favorabile! În acest fel, discursul fiecăreia dintre părți este coerent din punct de vedere argumentativ, iar argumentele sunt coroborate între ele.

Această selecție *interesată* a faptelor prezentate într-o argumentare nu este posibilă în toate domeniile argumentării. O excepție notabilă și simptomatică ține de argumentarea în domeniul științei. Aici nu putem să eludăm faptele care nu confirmă o ipoteză avansată și pe care vrem s-o argumentăm tocmai pe baze empirice. O asemenea eludare ar fi primul pas către o eroare grosolană de argumentare științifică. Dacă Pavlov nu ar fi luat în atenție faptul prezenței asistentei sale (prezență care bloca manifestarea reflexului condiționat), acest lucru ar fi fost o piedică serioasă în determinarea situației că reflexul condiționat se manifestă în urma asocierii numai dacă nu intervin factori perturbatori. Dacă Becquerel nu ar fi avut intuiția de geniu că „urmele" lăsate de anumite elemente chimice pe coala de hârtie constituie „fapte" demne de luat în seamă, probabil că am mai fi așteptat până să se determine prezența radioactivității. Aceasta deoarece în știință, un fapt care nu confirmă o teorie, o lege, o regularitate poate fi primul semn că ceva e greșit chiar în teoria, în legea respectivă. Observații interesante, din acest punct de vedere, găsim la Karl R. Popper[33].

Practica argumentativă din diferite domenii pune la îndemână destule situații în care există o slabă coroborare a faptelor prezentate ca probe (de unde și lipsa de credibilitate a unor astfel de argumentări), cât și situații în care coroborarea asigură o performanță deosebită intervenției argumentative. Următoarea secvență discursivă, preluată din declarația dată publicității de inițiatorii puciului moscovit împotriva lui Gorbaciov din august 1991, este un exemplu de slabă coroborare a faptelor aduse ca probe:

> „În fața imposibilității, pentru Mihail Sergheevici Gorbaciov, de a-și asuma funcțiile de președinte al URSS din rațiuni de sănătate (...); pentru a evita o criză profundă și multiformă, confruntarea politică, interetnică și civilă, ca și haosul și anarhia care amenință viața și securitatea cetățenilor Uniunii Sovietice, suveranitatea, integritatea teritorială, libertatea și independența noastră de stat, declarăm starea de urgență" (*apud* André Gosselin, „Les

33. Karl R. Popper, *Logica cercetării*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

attributions causales dans la rhétorique politique", în *Argumentation et rhétorique* (II), Hermès, 16, CNRS Éditions, Paris, 1995, p. 163).

Secvenţa pune la un loc fapte reale (confruntarea politică, criza profundă, problemele interetnice ale fostei URSS) cu fapte inventate (imposibilitatea îndeplinirii funcţiei de preşedinte de către Gorbaciov, starea precară a sănătăţii acestuia, ameninţări la adresa suveranităţii şi integrităţii teritoriale) care, se ştie de acum destul de bine, nu au putut convinge pe nimeni. Pe de altă parte, secvenţa discursivă:

„Era târziu, în toamnă. Colegii s-au înscris la Universitate. Doamne, ce mă fac eu, ce mă fac? De căsătorit, nu m-am căsătorit; de preoţit, nu m-am preoţit. În sat n-am nici un rost să rămân; ar râde lumea de mine că am învăţat atât amar de ani ca să mă întorc să tai câinilor frunză. Aşteptând la voia întâmplării, aş simţi că putrezesc de viu. Ce mi-ar rămâne de făcut? Să bat câmpii în căutarea unei tovarăşe, fără care uşile altarului îmi sunt închise? Nu. Mă voi înscrie şi eu la Universitate. A fost o mare nătângie că, umblând după potcoave de cai morţi, am pierdut examenul de la Institutul Teologic, unde aş fi putut avea un adăpost şi o bucată de pâine ca bursier. Examenul s-a încheiat demult, bursele s-au ocupat. Din ce voi trăi la Bucureşti, unde nu cunosc pe nimeni şi n-am nici un ocrotitor?" (Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre*, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, pp. 85-86)

este o bună ilustrare a modului în care faptele pot fi coroborate unele cu altele pentru argumentarea unei idei anumite sau a unei stări sufleteşti.

Al treilea principiu: *faptele aduse ca probe în argumentare trebuie să fie relevante.* Vrem să aducem în atenţie aici două accepţiuni ale noţiunii de relevanţă faptică. Prima vizează relevanţa faptelor în raport cu structura relaţiei de argumentare: faptele sunt şi devin relevante dacă între ele şi teza argumentării există o relaţie de condiţionare suficient-necesară (fiind date faptele printr-o propoziţie adevărată, adevărul tezei rezultă cu necesitate). Faptul exprimat prin propoziţia:

„Maşina verde a circulat în oraş cu peste 80 km/h"

este relevant pentru susţinerea unei teze concretizate în propoziţia:

„Şoferul maşinii verzi ar putea primi o sancţiune",

deoarece între propoziţia ce exprimă faptul („Maşina verde a circulat în oraş cu peste 80km/h") şi propoziţia care exprimă teza susţinută („Şoferul maşinii verzi ar putea primi o sancţiune") există o relaţie de întemeiere de la condiţie la consecinţă, exprimată în propoziţia compusă implicativă:

„Dacă o maşină circulă în oraş cu peste 80 km/h, atunci este posibil ca şoferul să fie sancţionat",

iar argumentarea se desfăşoară după următoarea schemă, care exprimă modelul structural Toulmin:

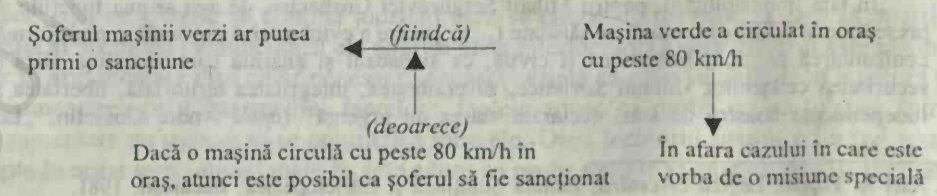

Dacă un enunț care exprimă un fapt nu se află într-o relație de întemeiere cu teza argumentării, atunci se spune că faptul nu este relevant pentru susținerea sau respingerea tezei. În secvența discursivă:

„Aseară, în fața hotelului, mică scenă cu femei, străini, miliție, parlamentări. Noapte rea. Dimineață, umezeală, burniță. Brusc, iarna pare să se fi întors. Piața Palatului, pustie, doar miliție din zece în zece metri. La «Athénée Palace», cel puțin 20 de savaci lipiți de ușa mare de la intrare. Aflu abia la amiază că la ora aceea avea loc ceremonia felicitărilor" (Mircea Zaciu, *Jurnal*, 3, Editura Albatros, București, 1996, p. 377),

faptele descrise nu au, practic, nici o legătură de întemeiere cu teza pe care o susține autorul („...la ora aceea avea loc ceremonia felicitărilor").

Dacă această primă accepțiune a relevanței argumentative a faptului ține de legătura sa cu teza, cea de-a doua are în vedere impactul asupra interlocutorului sau auditoriului: un fapt este relevant dacă el este în acord cu interesele, aspirațiile și opțiunile acestora din urmă. Este posibil ca un fapt invocat într-o argumentare să aibă legătură de determinare cu teza, dar să nu poată contribui la convingerea auditoriului, deoarece nu este în acord cu interesele, aspirațiile și opțiunile acestuia. De exemplu, propoziția:

„România urmărește integrarea în structurile europene"

ca expresie a unui fapt dezirabil este un temei pentru teza concretizată în propoziția:

„Este posibil ca în România nivelul de trai și de civilizație să crească".

Propoziția este relevantă din punctul de vedere al legăturii de condiționare cu teza. Dar este greu de crezut că invocarea faptului integrării României în structurile europene va fi relevant pentru interlocutorul simplu, căruia i se cere să-și asume convingerea că în România va crește nivelul de trai și de civilizație. Faptul acesta, de maximă abstracțiune și destul de îndepărtat de preocupările cotidiene ale omului de rând, nu e în acord direct cu aspirațiile și interesele sale curente. Într-un discurs politic în fața alegătorilor, de exemplu, politicianul va trebui să facă apel la fapte care țin de traiul zilnic, de asigurarea condițiilor de sănătate, de facilitarea accesului la școli etc., pentru că acestea sunt faptele relevante pentru cea mai mare parte a populației și de ele se lovesc în fiecare zi. În secvența discursivă:

„Un servitor al lui Ludovic al XV-lea îmi povestea că într-o zi, în timp ce regele cina la Trianon într-o companie restrânsă, conversația s-a oprit mai întâi asupra vânătorii, iar apoi asupra prafului de pușcă. Cineva spuse că praful cel mai bun se face din salpetru, sulf și cărbune, în părți egale. Ducele de La Vallière, mai priceput, susținu că pentru a face un praf bun de pușcă este nevoie de o singură parte de sulf și una de cărbune la cinci părți de salpetru bine filtrat, bine evaporat și bine cristalizat.

– E ciudat, spuse ducele de Nivernois, că ne amuzăm zilnic omorând potârnichi în parcul de la Versailles, și câteodată ucigând și oameni sau lăsându-ne uciși la graniță, fără a ști exact ce folosim pentru a ucide.

– Din păcate, același lucru se întâmplă cu toate celelalte lucruri, răspunse doamna de Pompadour; eu nu știu din ce este alcătuit roșul pe care îl pun pe obraji, și aș fi în mare încurcătură dacă m-ar întreba cineva în ce fel sunt făcuți ciorapii de mătase pe care îi am în picioare" (Voltaire, *Dialoguri și anecdote filosofice*, Editura Univers, București, 1985, p. 421)

se constată ușor că fiecare categorie de participanți la relația dialogică aduce în atenție faptele care sunt relevante din perspectiva ei (pentru bărbați sunt relevante aspectele

legate de instrumentele de vânătoare, pentru doamna de Pompadour – roşul de pe obraji şi ciorapii de mătase).

Relevanţa faptelor, în primul sens al termenului, e de regăsit mai lesne în argumentarea din domeniul ştiinţei. Aici subiectivitatea şi tot ceea ce este legat de ea (interese, sentimente, aspiraţii etc.) sunt repudiate. Argumentarea în domeniul ştiinţei se fundează pe relaţia de întemeiere dintre faptul pus în evidenţă şi teza pentru care el este adus ca temei. Relevanţa faptului, în cel de-al doilea sens al termenului, este resimţită într-un grad mai mare în domenii precum politicul, dreptul, morala. Aici faptul trebuie să fie în acord cu interesele şi să atingă credibilitatea.

În general vorbind, argumentarea prin intermediul faptelor se concretizează în propoziţii de observaţie (descriptive). Nu putem aduce la cunoştinţa interlocutorului un fapt decât prin intermediul unei descripţii adecvate, întrucât realitatea nu poate fi decât descrisă.

2.2. Argumentarea bazată pe exemple

Prezenţa cvasiuniversală a exemplelor în corpusul unei argumentări este în afara oricărei îndoieli. Dar exemplul nu este prezent numai la nivelul argumentării (ca mijloc de probă), ci şi la nivelul explicaţiei (ca adjuvant al înţelegerii), la nivelul descripţiei (ca element prin care este adusă la cunoştinţă o realitate). Îl descoperim în discursul ştiinţific:

> „Referitor la culoarea pământului au existat două credinţe, fiecare susţinând altceva: o credinţă că «pământul a fost străveziu ca sticla» deoarece a fost «făcut din apă» şi că se vedea prin el tot ce era într-însul, dar nu ce era sub el. Fapt mitic care, pe de o parte, a făcut să sufere oamenii şi animalele pentru că vedeau tot ce se afla în pământ (viermi, mortăciuni etc.) şi, totodată, pentru că această transparenţă a pământului îi teroriza pe oameni cu spectrul descompunerii totale. Şi Tudor Pamfile descrie, din perspectiva mitologiei populare creştine, cum a fost întunecat pământul: «Cain, după ce a ucis pe Abel şi l-a îngropat, ca să nu fie văzut, l-a acoperit cu tot soiul de crăci şi frunze. Oricât s-a trudit, însă, munca i-a fost zadarnică, deoarece trupul ucisului se vedea de sub orişice. Atunci Dumnezeu a întunecat pământul şi urmele celui dintâi omor nu s-au pierdut în acest chip»" (Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985, p. 440)

sau în discursul filosofic:

> „Socrate: Vasăzică, Hermogenes, nu orice om e îndreptăţit să statornicească numele, ci doar un creator de nume anumit; iar acesta ar fi, pe cât se pare, legiuitorul, o specie de creator ce se iveşte cel mai rar printre oameni.
>
> Hermogenes: Aşa se pare.
>
> Socrate: Atunci cercetează ce anume stă să aţintească legiuitorul cu privirea când statorniceşte numele. Întoarce-te la exemplele dinainte. Spre ce îşi îndreaptă tâmplarul privirea când face suveica? Oare nu asupra acelui lucru care, prin firea lui, trebuie folosit ca suveică?" (Platon, *Cratylos*, 389a, în Platon, *Opere*, III, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 259),

după cum îi descoperim prezenţa în discursul literar:

> „La locul de întâlnire al celor ce ştiu tot – sala de mese de la Piedmont – ştiutorii se găseau în diverse stadii de îmbuibare şi se aplecau unul spre altul, ca şi cum aflaseră în hrană legătura dintre sufletele lor. Şedeau doi câte doi, din loc în loc câte patru sau cinci, şi ici colo câte un solitar, însingurat sau contemplativ peste fumul unui trabuc, iar printre mese se strecurau

sprinten chelnerii supli și ageri, cu fețe care nu semănau cu propriile lor chipuri, preocupați fiind să țină minte totul.

Lordul Saxenden și Jean, într-un colț de lângă capătul sălii, consumaseră un homar, băuseră o jumătate de sticlă de vin alb de Rin, și nu discutaseră despre nimic special..." (John Galsworthy, *În așteptare*, Editura Cartea Românească, București, 1983, p. 227).

După cum se poate lesne constata, prezența exemplelor ne însoțește la fiecare pas în construcțiile discursive. Ce este, din punctul de vedere al unei relații de întemeiere, un exemplu? Exemplul poate fi identificat drept faptul singular care este pus să îndeplinească, pentru un auditoriu oarecare, rolul și funcționalitățile unei reguli. Între argumentarea prin intermediul faptelor și argumentarea prin intermediul exemplelor există legături evidente: de multe ori exemplele sunt selectate din domeniul faptelor. Sfera exemplelor este însă mult mai largă: ele se pot selecta și din domeniul valorilor, atitudinilor, acțiunilor etc.

Care este rolul argumentativ al exemplelor? În multe cazuri, exemplele sunt aduse în discuție ca *puncte de plecare ale generalizărilor*. Dacă, în discursul politic spre exemplu, este adus în atenție un caz de încălcare a legii de către puterea în funcțiune, exemplul este punctul de plecare pentru o generalizare: „Puterea în funcțiune încalcă legile". Dacă, într-o dezbatere juridică, se aduce în atenție o situație în care acuzatul a săvârșit o faptă condamnabilă, acest lucru vrea să sugereze posibilitatea unei generalizări: „Individul X săvârșește în mod frecvent fapte condamnabile" (și, ca urmare, este posibil să o fi săvârșit și pe aceea de care este acuzat). Dacă, în cercetarea științifică, s-a constatat că șinele de cale ferată se dilată vara sau că firele electrice sunt curbate în același anotimp, exemplele acestea au stat, cu siguranță, la baza generalizării: „Metalele se dilată la căldură". Astfel de situații se regăsesc în discursuri dintre cele mai diverse:

„Faptul că adevărul legii este, prin esență, *realitate* devine iar pentru această conștiință care rămâne la observație o *opoziție* față de concept și față de ce e universal în sine; adică ceva în felul legii sale nu este pentru conștiință o esență a rațiunii; conștiința crede că obține aici ceva *străin*. Numai că ea contrazice această părere a sa prin fapta în care ea însăși nu ia universalitatea ei în sensul că *toate* lucrurile sensibile, *singulare*, ar fi trebuit să-i arate apariția legii spre a putea afirma adevărul acesteia. Că pietrele cad când sunt ridicate de la pământ și lăsate libere, pentru aceasta nu se cere ca încercarea să fi fost făcută cu toate pietrele" (G.W.F. Hegel, *Fenomenologia spiritului*, Editura IRI, București, 1995, p. 151).

În cadrul acestei secvențe de discurs filosofic, exemplul cu pietrele care cad, invocat de Hegel, constituie un punct de sprijin pentru generalizarea pe care el o propune cu privire la raportul dintre adevărul legii, concept și conștiința de sine. În cazul următoarei secvențe de discurs juridic:

„Ce asemănare posibilă ar fi, domnilor, între aceste trei femei din drama lui Tolstoi și *Anca*, singura femeie din drama lui Caragiale? Anca iubea pe Dumitru, primul ei bărbat, și îl plânge întreaga viață, și toată viața ei nu urmărește altceva decât descoperirea și pedepsirea asasinului. Anca e o energie curată, un suflet eroic, o voință extraordinară, o conștiință limpede, și pune legea și dreptatea de pe pământ mai presus de ideea religioasă. Anca nu comite nici o crimă, ci face suprema jertfă de a se mărita cu Dragomir, ca să-l chinuiască până va mărturisi și va ispăși crima. E evident, domnilor, că de la Anissia, Matrena și Akulina, trei fiare inconștiente, trei monștri ai întunecimei, nu poți nici să te inspiri, darmite să imiți, – ca să ajungi la concepția Anchii. E evident, e dovedit" (Barbu Ștefănescu Delavrancea, „Pledoarie în procesul Caragiale-Caion", în Sanda Ghimpu, Alex. Țiclea, *op. cit.*, p. 282).

din multitudinea de fapte care, în viziunea lui Delavrancea, îl dezvinovăţesc pe Caragiale de acuzaţia de plagiat în legătură cu drama *Năpasta*, apărătorul alege unul care devine exemplul concludent şi duce la generalizarea „Caragiale nu este vinovat de plagiat". Remarcăm faptul că exemplul doar sugerează posibilitatea întemeierii generalizării. De la posibilitate la realitate rămâne deschisă o cale lungă, care, pentru a fi parcursă, trebuie argumentată la rândul ei cu alte exemple sau cu alte mijloace de probare.

Există destule situaţii de argumentare în care *exemplele constituie suportul unor ilustrări convingătoare.* În argumentare se susţin diferite teze care pot avea forma unor generalizări. În sprijinul lor se aduc argumente diferite, care, fiecare în parte şi toate la un loc, pot asigura interlocutorului un anumit grad de convingere în legătură cu teza respectivă. Cu toate aceste mijloace de probă, uneori este necesară şi o ilustrare a tezei care să închidă, pe cât posibil, discuţia. Această ilustrare se poate face printr-un exemplu:

> „Am anunţat, lapidar, acum o săptămână că fostul director al Sucursalei «Credit Bank» din Târgovişte – Voicu Marin – a fost arestat. Surprinzător a fost impactul pe care l-a avut această acţiune a Poliţiei şi Procuraturii asupra datornicilor băncii: debitorii care de ani de zile nu mai rambursaseră din datorii nici măcar un leu, animaţi, chipurile, de intenţii bune, au dat buzna la bancă să-şi achite restanţele. Într-o săptămână, sucursala târgovişteană a încasat în numerar sume care depăşesc încasările cumulate pe ultimele şase luni. De unde se poate trage concluzia că atunci când instituţiile abilitate – Poliţia, Procuratura şi Justiţia – sunt intransigente, frica bate conştiinţa" (P.P., „Frica bate conştiinţa", în *România liberă*, 16 februarie 1998)

din care se vede că o teză („Frica bate conştiinţa") are o ilustrare cât se poate de convingătoare în exemplul arestării fostului director al băncii din Târgovişte.

Putem determina criterii de eficienţă argumentativă şi în legătură cu utilizarea exemplelor în încercările de susţinere sau respingere a tezelor. Un prim criteriu ţine de faptul că *exemplele trebuie îmbinate cu alte tipuri de argumente* şi asumate în proceduri argumentative diferite. Acest principiu necesită, fireşte, o explicaţie. Dacă faptul poate fi, în circumstanţe argumentative diferite, condiţia suficientă a unei convingeri, exemplul nu poate avea niciodată această forţă probatorie, nici chiar atunci când relevanţa lui este maximală. Aceasta pentru că faptul singular (exemplul) care vrea să se ridice la nivelul generalului (legea) poate să facă acest lucru, dar numai într-un anumit grad. Diferenţa de grad trebuie completată cu alte argumente (fapte, valori), cu explicaţii sau descripţii susţinătoare în raport cu generalul.

Exemplele care ne susţin sunt destule. În domeniul argumentării ştiinţifice, un exemplu este complet insuficient pentru a susţine o teză. El poate, în cel mai fericit caz, să arate că teza a fost confirmată într-un caz dat. Dar cine garantează că ea va fi confirmată în toate cazurile? Popper a subliniat cu destulă tărie că este imposibil ca exemplele să confirme în mod absolut o teorie. Ceea ce pot face ele este doar să infirme definitiv o teorie: e suficient ca teoria să aibă un exemplu de consecinţă falsă, că dubiile asupra ei se instalează imediat. Este cunoscutul *principiu al falsificabilităţii*, care ne atrage atenţia că exemplul poate fi doar infirmator al tezei, dar nu confirmator. În dezbaterile juridice, unde confruntarea se poartă între acuzare şi apărare, exemplul nu poate fi, din nou, hotărâtor: un exemplu nu este suficient pentru a tranşa o dispută în favoarea unei părţi sau a alteia, ba chiar nici mai multe exemple confirmative sau infirmative nu sunt suficiente. Este posibil ca acuzatul să fi săvârşit o sută de infracţiuni, dar cea pentru care este acuzat în cazul dat să nu o fi săvârşit! În consecinţă, oricâte fapte abominabile ar fi săvârşit anterior un acuzat, funcţionează şi în cazul lui prezumţia

de nevinovăţie în legătură cu fapta de care este acuzat în momentul judecării; iar aceasta pentru că exemplele, oricât de multe ar fi şi oricât de importante, nu pot confirma în totalitate. Este adevărat că suspiciunile planează asupra lui mai mult decât în cazul în care n-ar exista nici un exemplu confirmator, dar aceasta este o altă problemă.

Există domenii ale argumentării unde exemplele au o forţă probatorie mai mare în raport cu auditoriul: avem în vedere domeniul politic. În argumentarea politică, un exemplu bine ales poate fi piatra de încercare pentru întreaga reuşită a argumentării. Fără a asigura succesul în totalitate, el este cel care poate fi determinant în susţinerea controversei. De ce? Pentru că, în domeniul politic, disputele au în vedere realizările puterii, care sunt fapte singulare, concrete, observabile. Or, fiecare fapt singular constituie suportul unui exemplu confirmator sau infirmator în legătură cu o teză. Un alt domeniu este cel religios. Aici exemplele sunt *pilde de urmat* pentru credincioşi şi, dacă sunt bine alese şi puternic persuasive, ele pot avea o influenţă deosebită, amplificată şi de trăirea psihologică ce însoţeşte orice discurs religios. Fără îndoială, exemplele au importanţa lor şi în discursul literar. Literatura este, până la un punct, un domeniu al individualului, al concretitudinii: acţiunile, pornirile, pasiunile, relaţiile sunt ale personajelor şi numai ale lor, ele nu pot fi, logic vorbind, generalizate. Lucrăm în acest spaţiu destul de frecvent cu exemple care să confirme sau să infirme.

Dincolo de aceste sublinieri şi nuanţări, rămâne ca tonalitate dominantă ideea că exemplele, ca mijloace de probă, trebuie augmentate cu alte proceduri argumentative. Reţinem o ilustrare ce ni se pare semnificativă:

> „Pe lângă că aceste mişcări diverse ale creierului fac ca sufletul nostru să aibă diverse senzaţii, ele pot face de asemenea, fără participarea sufletului, ca spiritele să se îndrepte mai degrabă spre anumiţi muşchi decât spre alţii şi să pună astfel în mişcare membrele noastre. Voi folosi aici pentru argumentare un şingur exemplu. Dacă cineva apropie repede mâna de ochii noştri, ca şi cum ar dori să ne lovească, deşi ştim că este vorba de un prieten care nu face această mişcare decât în joacă şi se va feri să ne pricinuiască vreun rău, numai cu greu ne putem abţine să nu închidem ochii. Aceasta arată că nu prin interpunerea sufletului se închid ochii noştri, întrucât aceasta se petrece împotriva voinţei noastre, care este singura sau cel puţin principala acţiune a sufletului; ci din cauză că maşina corpului nostru este astfel întocmită încât mişcarea acelei mâini spre ochii noştri provoacă în creierul nostru o altă mişcare, care poartă spiritele animale în muşchii coborâtori ai pleoapelor" (René Descartes, *Pasiunile sufletului*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 63)

şi în care există un exemplu edificator, dar şi alte proceduri argumentative care să susţină probarea cu ajutorul exemplului. Astfel avem un silogism retoric:

Nu prin interpunerea sufletului se închid ochii noştri ← *(fiindcă)* Aceasta [închiderea ochilor] se petrece împotriva voinţei noastre

↑ *(întrucât)*

Voinţa este singura sau cel puţin principala acţiune a sufletului,

dar şi un argument bazat pe relaţia de cauzalitate:

Maşina corpului nostru este astfel alcătuită *(cauza)* *(încât)* → Mişcarea acelei mâini spre ochii noştri provoacă... *(efectul)*

care concurează la impunerea forţei argumentative a exemplului adus. De remarcat că aceste proceduri care augmentează forţa exemplului se construiesc, cu aproximaţie, pe acelaşi conţinut ca şi exemplul dat.

Un alt principiu de eficienţă argumentativă trimite la cerinţa ca *exemplele să aibă o forţă mai mare decât generalizarea la care ele sunt puse să contribuie.* Exemplul este adus în disputa argumentativă cu intenţia de a atrage atenţia asupra unui fapt, a unei situaţii. Fără îndoială că situaţia sau faptul pot fi făcute publice şi pe alte căi, dar exemplul este o modalitate mai facilă de a trimite la respectiva situaţie. Pentru a-şi îndeplini scopul, el trebuie să atragă atenţia interlocutorului. O poate face numai dacă forţa sa de sugestie este mult mai mare decât nivelul generalizării ce se urmăreşte a se obţine. În definitiv, credibilitatea faptului singular este determinată de forţa sa generalizatoare. Aşa se întâmplă, de exemplu, în discursul religios:

„Şi acestea, fraţilor, le-am zis ca despre mine şi despre Apollo, dar ele sunt pentru voi, ca să învăţaţi din pilda noastră, să nu treceţi peste ce e scris, ca să nu vă făliţi unul cu altul împotriva celuilalt. Căci cine te deosebeşte pe tine? Şi ce ai, pe care să nu-l fi primit? Iar dacă l-ai primit, de ce te făleşti, ca şi cum nu l-ai fi primit? Iată, sunteţi sătui; iată, v-aţi îmbogăţit; fără de noi aţi domnit, şi, măcar nu aţi domnit, ca şi noi să domnim împreună cu voi. Căci mi se pare că Dumnezeu, pe noi, apostolii, ne-a arătat ca pe cei din urmă oameni, ca pe nişte osândiţi la moarte, fiindcă ne-am făcut privelişte lumii şi îngerilor şi oamenilor. Noi suntem nebuni pentru Hristos; voi însă înţelepţi întru Hristos. Noi suntem slabi; voi însă sunteţi tari. Voi sunteţi întru slavă, iar noi suntem întru necinste! Până în ceasul de acum flămânzim şi însetăm; suntem goi şi suntem pălmuiţi şi pribegim. Şi ne ostenim, lucrând cu mâinile noastre. Ocărâţi fiind, binecuvântăm. Prigoniţi fiind, răbdăm. Huliţi fiind, ne rugăm. Am ajuns ca gunoiul lumii, ca măturătura tuturor, până astăzi" (I *Corinteni*, 4, 6-13)

sau în discursul politic:

„Acum ataci pe faţă întreaga republică; vrei să aduci la distrugere şi ruină templele zeilor nemuritori, casele oraşului, viaţa tuturor cetăţenilor, toată Italia. De aceea, fiindcă nu îndrăznesc încă să fac ceea ce ar fi trebuit făcut mai înainte de orice şi ceea ce este potrivit cu puterea pe care mi-a dat-o Senatul şi pilda strămoşilor, voi proceda mai blând, dar mai folositor pentru salvarea tuturor. Căci dacă voi porunci să fii omorât, va rămâne în viaţa publică cealaltă bandă de conspiratori; dacă însă vei ieşi din Roma, ceea ce te îndemnam de mult timp, drojdia groasă şi periculoasă pentru republică a tovarăşilor tăi va dispărea din oraş" (Cicero, „Catilinara I", în Sanda Ghimpu, Alex. Ţiclea, *op. cit.*, p. 103).

Dacă e să ne referim doar la această din urmă secvenţă, în mod cert un individ care atacă republica, distruge templele zeilor şi casele oraşului, viaţa cetăţenilor şi întreaga Italie, merită să fie ucis. Faptele invocate aici drept exemple ilustrative sunt cutremurătoare. Cu toate că, în baza exemplelor aduse, ar putea să ceară moartea lui Catilina, Cicero cere mai puţin: alungarea lui Catilina şi a complicilor săi din cetate. Cu asemenea exemple care depăşesc cu mult ceea ce se cere, e limpede că va convinge auditoriul.

Există însă domenii ale argumentării în care aplicabilitatea acestui principiu de eficienţă pare a fi pusă sub semnul întrebării. Exemplul cel mai la îndemână este cel al ştiinţei. Poate fi, în acest domeniu, exemplul mai puternic decât legea pentru care este un temei sau pe care o ilustrează? Evident că răspunsul este negativ. Nici un exemplu nu poate să depăşească legea cu care el este în relaţie de argumentare. Dacă vom constata că o bucată de lemn pluteşte la suprafaţa apei, acest exemplu este o ilustrare a legii lui Arhimede. Dar el nu este mai puternic decât legea, ci este un caz al ei.

Să reţinem că, într-o dispută critică în care se uzează de puterea exemplelor, interlocutorului îi trebuie întotdeauna mai mult pentru a fi convins de mai puţin. Regăsim aici ceva din principiile pe care le-am stabilit în legătură cu modalităţile opinabile: între două modalităţi opinabile, auditoriul aderă mai uşor la aceea cu forţa cea mai scăzută! Poate că este vorba aici în primul rând de o stare psihologică, dar ea se întâlneşte destul de fecvent în dezbaterile argumentative.

Rămân valabile şi în cazul argumentării cu ajutorul exemplelor anumite exigenţe formulate în legătură cu faptele: adaptarea la auditoriu (un exemplu care nu interesează auditoriul este irelevant ca probă a argumentării), coroborarea exemplelor între ele (dacă exemplele care se aduc sunt contradictorii, atunci nici unul dintre ele nu-şi va putea îndeplini funcţia argumentativă), autenticitatea (exemplele trebuie să lase impresia că se petrec aievea în faţa auditoriului).

2.3. Argumente bazate pe autoritate

Ce este o autoritate? Dacă avem o problemă de sănătate, mergem numaidecât la medic pentru prescrierea unui tratament, fiindcă îl considerăm o autoritate în acest domeniu. Dacă suntem angajaţi într-un proces, apelăm la consilierea unui avocat, deoarece considerăm avocatul ca fiind o autoritate în domeniul respectiv. Dacă propriul copil, ajuns la o vârstă critică, are probleme de adaptare la grup, apelăm cu încredere la un psiholog, pe care îl considerăm o autoritate în domeniul consilierii psihologice. Mai mult decât atât, dacă suntem puşi în situaţia să motivăm de ce urmăm un anumit tratament, atunci răspunsul va fi dat cu promptitudine: „Pentru că mi-a fost prescris de medicul X", dacă suntem chestionaţi cu privire la documentele prezentate în proces, vom răspunde: „Aşa mi-a recomandat avocatul pe care l-am angajat", în timp ce dacă ne întreabă cineva de ce contactele interpersonale ale copilului sunt mai dese în ultimul timp, vom răspunde: „Aşa i-a recomandat psihologul". Se vede deci că utilizăm adesea autoritatea ca mijloc de întemeiere a unei acţiuni, a unei judecăţi, a unui comportament etc.

Prin urmare, autoritatea ar putea fi privită ca o persoană cu o competenţă recunoscută într-un anumit domeniu al cunoaşterii omeneşti. Pentru ca cineva (sau ceva) să aibă calitatea de autoritate, trebuie să fie îndeplinite simultan două condiţii: *să aibă competenţă în domeniul vizat* (dacă nu există competenţă, atunci nu avem pentru ce să apelăm la persoana respectivă în vederea consilierii într-un domeniu) şi *competenţa să fie recunoscută de către celălalt* (dacă această competenţă nu este recunoscută, atunci, pentru cel care nu recunoaşte competenţa, nimeni nu este o autoritate). Medicul, avocatul sau psihologul trebuie să fie competenţi în domeniile lor (altfel nu au ce să recomande celorlalţi) şi să fie recunoscuţi ca atare de către ceilalţi (altfel, chiar autorităţi fiind, nu-i consideră nimeni în această calitate). Să subliniem că în postura de autorităţi la care se apelează în argumentare stau în primul rând persoane, dar pot sta şi valori, legi etc.

Care sunt temeiurile pentru care utilizăm argumente bazate pe autoritate? Un prim temei ţine de *limitele cunoaşterii individuale*. Oricât de dotată ar fi o persoană, oricâte eforturi ar face, nu poate să-şi asume prin eforturi proprii şi activitate directă decât un volum redus de cunoştinţe din acest evantai impresionant de domenii ale cunoaşterii. Nimeni nu poate fi competent în toate domeniile şi nici nu e necesar să aibă această ambiţie utopică. Soluţia pentru depăşirea acestor obstacole este aceea de a apela la competenţele celorlalţi, de la care să luăm anumite cunoştinţe ca fiind adevărate, în baza

autorităţii pe care o acordăm acestora. Aşa s-a procedat în cazurile anterior invocate: medicul, avocatul, psihologul. Fie secvenţa discursivă:

> „Domnul Bowen afirmă pe bună dreptate că în nici un loc de pe lume amintirea Antichităţii clasice nu s-a menţinut atât de vie şi de pură ca pe insula Itaca. Îndată după epoca marelui ei erou mitologic, insula s-a pierdut din amintire pentru un interval de timp de aproape trei mii de ani. (...) După Strabo, (...) leucadienii aveau obiceiul ca în fiecare an, de sărbătoarea lui Apollo, să azvârle în mare de pe această stâncă un răufăcător, ca sacrificiu de ispăşire pentru toate fărădelegile poporului. Se legau de el pene de păsări vii, ca să-i uşureze căderea, iar jos se ţineau pregătite bărci pescăreşti înşirate una lângă alta, ca să-l salveze, de se va putea" (Heinrich Schliemann, *Pe urmele lui Homer*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1979, pp. 47, 54).

Din ea se vede că Schliemann apelează la autoritatea istorică a lui Strabo pentru a argumenta anumite obiceiuri ale popoarelor antice de pe insula Itaca.

În mod cert, între autoritate şi încrederea în autoritate există întotdeauna o distanţă, dar aceasta nu trebuie să împiedice apelul la autoritate: „Ideea că autoritatea şi raţiunea sunt, în anumite privinţe, modalităţi opuse de a ajunge la cunoaşterea lucrurilor este o eroare răspândită, care trebuie corectată. (...) Când ne sprijinim pe o autoritate, nu suntem în mod automat creduli sau naivi. Este posibil ca încrederea pe care o acordăm unei autorităţi să fie justificată. Este rolul raţiunii de a încerca să determine persoanele şi instituţiile care merită mai mult încrederea noastră"[34].

Un al doilea temei al renunţării la spiritul critic şi la probare prin recurgerea la autoritate vine din *discrepanţa dintre real şi ideal*. Nemulţumit adesea de ceea ce găseşte în realitate, individul face apel la ceea ce trebuie să fie, adică la modelele în care îşi proiectează idealurile proprii. Modelul reprezintă elementul dinamizator al progresului: aspiraţia spre mai bine, mai adevărat, mai frumos, mai drept este determinată de proiecţia ideală a acestora. În discursul religios (dar nu numai în el), individul face apel deseori la autoritatea divină, deoarece vede în ea modelul perfecţiunii supreme, la care aspiră în permanenţă, dar la care nu va ajunge niciodată. În aspiraţia spre perfecţiune, modelul fiinţei perfecte este singurul argument în care individul mai crede şi pe care îl vede ca având şanse reale de a fi convingător şi, în consecinţă, urmat.

Există o anumită ierarhizare a autorităţilor la care se apelează pentru a fi aduse drept argumente într-o dezbatere critică. Fiinţa supremă este treapta cea mai de sus a ierarhiei. La fiecare nivel însă, situaţia argumentativă se petrece în aceleaşi cadre ca şi la nivelul suprem. Nu orice (şi nu oricine) poate cădea sub incidenţa unei autorităţi cu rol în relaţia argumentativă, ci numai indivizi, valori sau situaţii care întruchipează (în ochii participanţilor la relaţia de argumentare) ideea de perfecţiune pentru un domeniu al cunoaşterii sau acţiunii umane (gradele diferă, şi de aici forţa diferită a argumentelor autorităţii).

Fiecare domeniu posibil al argumentării are autorităţile sale recunoscute, care pot deveni oricând, în cazul unei dispute în domeniu, obiect al argumentului autorităţii. Machiavelli, Talleyrand, Churchill sunt consideraţi autorităţi în domeniul organizării şi practicii politice, Einstein, Bohr, Pasteur sunt consideraţi autorităţi în ştiinţă, Aristotel, Descartes, Kant în domeniul filosofiei şi aşa mai departe. Fiecare dintre aceste autorităţi întruchipează ideea de perfecţiune în domeniul în care s-a manifestat, un model de urmat

34. David Elton Trueblood, *The Logic of Belief*, Harper and Brothers, New York, 1942, p. 72 (*cf.* Pierre Blackburn, *op. cit.*, p. 217).

pentru toți cei care s-au dedicat domeniului respectiv. Chiar și numai invocarea numelui unor astfel de autorități din diferite domenii determină grade de convingere și adeziune din partea auditoriului, uneori chiar în mai mare măsură decât faptele sau exemplele, pentru simplul motiv că individul este sedus de aceia care întruchipează perfecțiunea într-un domeniu.

A utiliza un argument bazat pe autoritate înseamnă a considera enunțurile cuiva drept argumente (temeiuri) care pot justifica, prin ele însele și prin faptul că sunt cunoscute, susținerea sau respingerea unei teze [21 : 112]. Din acest motiv, apelul la argumentul autorității este pus în legătură cu necesitatea întemeierii credințelor noastre. Întrebarea care se pune este următoarea: în ce măsură poate fi rațional justificat să fundăm o parte dintre credințele noastre în baza apelului la autoritate? [32 : 214]. Nu suntem aici în fața unei derobări de la spiritul critic, care ar trebui să însoțească orice act de argumentare? Discuțiile sunt, în acest punct, destul de contradictorii, și nu o dată apelul la autoritate a fost trecut în categoria sofismelor argumentării și tratat ca atare.

Să concedem totuși că deși nu există nici un temei, judecând în absolut, pentru a avea încredere într-un asemenea mod de argumentare, utilizarea argumentului autorității este cvasigenerală. Îl regăsim acolo unde, logic, ne-am aștepta mai puțin: în argumentarea științifică. Știința este, prin chiar menirea ei, un domeniu al descoperirii adevărului și nimic nu ar justifica o înlocuire a cercetărilor proprii cu invocarea unei autorități. Totuși, deși nu regăsim aici autoritatea în stare pură (e de presupus că dacă se invocă un nume, o direcție de cercetare, un grup de reflecție etc., toți aceștia au competență în domeniile respective), argumentul autorității este adesea prezent, întrucât nu putem reface în mod individual parcursul întregii cunoașteri umane. Uneori apelul la autoritate e determinat în mod obiectiv – în discursul politic, de exemplu – deoarece nu putem experimenta permanent pe comunități umane modalități de organizare politică sau schimbări ale acesteia, motiv pentru care apelăm cu încredere la experiențele altora care devin, pentru noi, autorități posibil de a fi urmate.

Ce anume poate constitui obiectul argumentului autorității? Entități diverse, fără nici o îndoială. Putem invoca, într-o primă instanță, *autoritatea persoanei*. Situații sau domenii diferite fac ca o persoană să aibă o influență atât de puternică, datorită autorității ei în raport cu ceilalți, încât fie și numai invocarea ei constituie un motiv suficient pentru a asuma o idee, pentru a schimba un comportament sau o atitudine, pentru a declanșa o acțiune. A invoca numele lui Copernic sau Galilei în astronomie, ale lui Napoleon, Bismarck, Churchill sau Washington în domeniul politico-militar, ale lui Socrate, Augustin sau Buddha în domeniul moral, ale lui Aristotel sau Kant în filosofie, constituie tot atâtea ocazii de a ne întâlni cu argumentul autorității persoanei ca modalitate de întemeiere a unei idei. Iată un exemplu din domeniul argumentării științifice:

> „Deși toate cărțile de logică conțin discuții asupra sofismelor, modul în care ele tratează subiectul nu este peste tot la fel. Nu există nici o clasificare universal acceptată a sofismelor. Situația nu este surprinzătoare, deoarece De Morgan, unul dintre primii logicieni moderni, a spus: «Nu există o clasificare a căilor prin care omul poate să facă un raționament greșit: și este îndoielnic că va putea exista vreodată»" (Irving M. Copi, *Introduction to Logic*, Macmillan Company, New York, 1953, p. 50)

în care găsim invocată autoritatea logicianului Augustus De Morgan într-o problemă privind erorile de logică. Descoperim, pe de altă parte, apelul la autoritatea persoanei în acest discurs comemorativ:

„Sufletul omenesc este îndeobşte aşa de greoi la îndeplinirea datoriei, încât chiar un filosof de austeritatea lui Kant a făcut din datorie legea altei lumi decât aceea pământească, unde imperativul etic e stăvilit atât de puternic de interese personale şi calcule egoiste. Maiorescu a arătat totuşi o admirabilă sprinteneală la îndeplinirea celor mai severe datorii, exercitându-şi dârza linie etică, nici cu stângăcia şovăielii, nici cu scrâşnirea efortului, ba parcă mai degrabă cu graţia unui zbor. Omul acesta simţea că orice alunecare poate lesne să se prelungească într-un lanţ de alunecări, şi a fost unul din puţinii oameni care părea pătruns de ideea acestui vers al lui Corneille: *«Un pas hors du devoir nous peut mener bien loin»*" (Ion Petrovici, *La comemorarea Junimei*, Cuvântare rostită la Iaşi, în ziua de 3 Mai, 1936, în Vasile V. Haneş, *op. cit.*, p. 243)

unde numele lui Kant, ca şi acela al lui Corneille sunt aduse în atenţie pentru a susţine anumite teze ce privesc activitatea culturală a lui Maiorescu. Modelul suprem al persoanei-autoritate este, fără nici o îndoială, divinitatea. Ea este des invocată atât în discursurile antice, cât şi în cele moderne:

„Dacă cei ce veghează Olimpul au adus cinstire unui muritor, acesta Tantalos a fost. Dar el nu s-a arătat demn să facă faţă imensei fericiri; neînfrânarea îi aduse cea mai cumplită pedeapsă: tatăl (zeilor) îi aruncă deasupra capului o stâncă uriaşă, iar el, în străduinţa neîncetată de a o azvârli, lipsit e de orice bucurie. Demnă de milă e o viaţă veşnic chinuită ca a lui (...), pentru că a furat de la zei nectarul şi ambrozia, prin care el însuşi devenise nemuritor, spre a le dărui celor asemenea lui, convivilor săi. Dar dacă un om speră să ascundă divinităţii faptele sale, greşeşte; astfel că nemuritorii i-au trimis fiul înapoi, în neamul iute pieritor al oamenilor" (Pindar, *Olympice*, I, 52-56, în *Filosofia greacă până la Platon*, II, 1, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 266).

Să atragem atenţia că, în textele antice mai ales, apelul la autoritatea persoanei este foarte des utilizat, în special sub forma invocării înţelepţilor, filosofilor, poeţilor. Textele lui Platon, dar şi cele ale lui Aristotel sunt pline de astfel de argumentări.

Există încercări de determinare a unor condiţii de eficienţă a argumentelor bazate pe autoritatea persoanei. Trudy Govier[35] şi Pierre Blackburn [22:214-230] au în vedere sistematizarea unor astfel de cerinţe. O primă exigenţă ţine de imperativul de a evita atitudinile extreme în apelul la autoritate: *orice individ care argumentează trebuie să recunoască „limitele domeniului propriu de competenţă, dar şi limitele domeniului de competenţă al celuilalt şi, pe această bază, să utilizeze spiritul critic pentru a identifica cazurile în care este raţional să se facă apel la autoritate"* [22:216]. Rezultă de aici că, în actul practic al argumentării, apelul la autoritate este rezultatul unui examen critic, al unei evaluări prin care să decidem dacă acordăm credit unei persoane pentru a fi invocată ca autoritate sau nu. Nici nu vom repeta mecanic în faţa interlocutorului ceea ce au spus ceilalţi, dar nici nu vom eluda tot ceea ce au susţinut aceştia.

O a doua exigenţă: *apelul la autoritatea persoanei este eficient dacă persoana este invocată atunci când argumentarea are loc în domeniul pentru care respectivei persoane i se recunoaşte competenţa.* Această exigenţă ne atrage atenţia că este puţin probabil să avem vreun profit argumentativ dacă, de exemplu, este invocat Napoleon într-o argumentare din domeniul filosofic, Kant într-o argumentare din domeniul politic sau Galilei într-o argumentare care ţine de domeniul religiei. Succesul în argumentare este posibil

35. Trudy Govier, *A Practical Study of Argument*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1985, p. 352.

dacă o persoană este invocată la locul potrivit, cel în care ea este recunoscută drept un model pentru ceilalți. O a treia exigență: *apelul la autoritatea persoanei trebuie să țină seama de dinamismul condițiilor pentru care autoritatea s-a manifestat în această calitate.* Fără îndoială, Machiavelli a fost o autoritate în domeniul teoriei organizării vieții politice și a relațiilor dintre state. Pentru condițiile din timpul său, este posibil ca principiile pe care le-a teoretizat să fi dat rezultate excelente. Dar astăzi, când condițiile s-au schimbat complet, a-l invoca pe Machiavelli ca autoritate pentru a susține un principiu de organizare a vieții politice este, în cel mai fericit caz, o acțiune neinspirată pentru construcția discursului argumentativ. La fel, în sfera matematicii, Pitagora a fost o autoritate a timpului său, dar astăzi rămâne irelevant pentru o discuție critică în domeniu. O a patra exigență: *autoritatea invocată trebuie să satisfacă cerința unui consens minimal în legătură cu afirmațiile sale.* Chiar dacă o persoană este o autoritate într-un domeniu, nu există nici un temei necesar ca toate afirmațiile sale să fie inatacabile. Din acest motiv, dacă în legătură cu una sau alta dintre afirmațiile sale s-au exprimat îndoieli (de către alte autorități ale domeniului), atunci este preferabil, cel puțin pentru moment, să suspendăm invocarea acelor afirmații drept argumente ale autorității. În acest fel, disputa critică va putea tranșa dilema, iar sarcina argumentării va fi, după aceasta, mult mai facilă. Apelul la autoritatea persoanei, cel puțin în ultimul timp, s-a instituționalizat, și el atestă gradul de onorabilitate al celui care propune astfel de argumentări: instituții publice, după cum și instituții sau persoane private își asigură serviciile unor experți pentru anumite domenii (expertiză contabilă, relații publice, imagine etc.).

În afară de autoritatea persoanei, este invocată adesea *autoritatea valorii.* Fiecare domeniu al cunoașterii omenești își are valorile sale. Unele sunt constitutive domeniului, altele sunt generale. Argumentarea în astfel de domenii nu poate să nu țină seama de aceste valori, fie și numai pentru faptul că ele orientează întregul sistem al cunoașterii în domeniul respectiv. Există valori care definesc dominanta discursului științific (adevăr, eroare, deductibilitate, verificare), valori care definesc domeniul moral (bine, rău, cinste, omenie), valori care sunt însemne ale domeniului juridic (dreptate, lege, pedeapsă), valori prin care se individualizează domeniul religios (credință, smerenie, iertare, mărturisire), valori care angajează domeniul politic (egalitate, democrație, drepturile omului). Astfel de valori sunt adesea invocate și devin, prin prestigiul lor, argumente bazate pe autoritate:

> „Independent de dogmele pe care religia sau morala unei epoci ni le recomandă, suntem cu toții animați de dorința de a face bine. Dorim cu toții să fim mai buni. Cine nu simte această nevoie, omenește vorbind, este anormal: este un început de patologie" (R. Huyghe, în *Reflecții și maxime*, I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 206).

Valoarea se impune ca autoritate (și este folosită ca un astfel de argument) datorită unor calități de care beneficiază în raport cu alte elemente probatorii. *Valoarea se fixează în timp*, și, în general, dacă ea este considerată ca atare, înseamnă că a trecut testul timpului! Ceva se impune ca valoare nu instantaneu, ci prin funcționarea temporală și evidențierea beneficiilor pentru domeniul respectiv și pentru comunitate. Timpul a arătat că adevărul este preferabil erorii (ca valoare științifică), că binele este preferabil răului (ca valoare morală), că dreptatea este preferabilă nedreptății (ca valoare juridică), că democrația este preferabilă tiraniei (ca valoare politică). Fiecare dintre aceste valori și-a

dovedit efectul pozitiv în timp: cercetarea adevărului a determinat progresul cunoaşterii ştiinţifice, acţiunea în conformitate cu binele a dus la relaţii profitabile între oameni, acţiunea conformă cu principiul dreptăţii a determinat o evoluţie echitabilă a relaţiilor sociale, regimurile democratice au dus la dezvoltarea înfloritoare a unor societăţi.

Pe de altă parte, *valoarea este rezultatul consensului general*, cel puţin ca tonalitate dominantă. Niciodată şi niciunde valoarea nu se impune ca valoare prin voinţa unui individ sau a altuia, ci prin voinţa tuturor sau măcar a unei majorităţi. Temeiul acestui consens majoritar poate să difere. În domeniul valorilor ştiinţei, adeziunea (consensul) se bazează pe o raţionalitate riguroasă, care obligă, în baza întemeierii, la susţinere şi asumare. În domeniul valorilor morale, politice sau religioase, temeiul consensului este unul de ordin pragmatic: aderi la o valoare dacă există şanse ca ea să aibă consecinţe favorabile pentru tine ca individ, dar şi pentru societate în general. În domeniul valorilor ştiinţei, consensul este absolut, în celelalte domenii, el este majoritar.

În mod cert, *valoarea este rezultatul experienţei cognitive şi acţionale a generaţiilor*, experienţă prin intermediul căreia i-au fost stabilite utilitatea şi consecinţele favorabile pentru comunitate. Consensul nu se stabileşte numai între indivizi aparţinând unuia şi aceluiaşi timp istoric, ci şi între indivizi aparţinând unor timpuri istorice diferite. Există valori pe care toate timpurile istorice le-au consacrat ca atare: binele, frumosul, adevărul. Valoarea, ca valoare, înfruntă generaţiile. Există însă şi valori care aparţin numai unor timpuri istorice: jertfa în numele zeilor era considerată o valoare în Antichitate; astăzi, ea nu mai este considerată la fel. Fie că sunt generale, fie că sunt specifice, valorile populează construcţiile argumentative şi sunt văzute adesea ca autorităţi.

Aplicaţia 10

Fie secvenţa discursivă:

> „IRINA: Sunt douăzeci şi şapte de ani încheiaţi de când pieri floarea Moldovei la Războieni. Trosnea cetatea ridicată-n pripă de slăvitul nostru voievod... Flăcările se-nălţau până la cer... Şi el ţipa: «Nu vă lăsaţi!»... Şi pârcălabul Dajbog, bietul tata, i-a zis: «Nu ne-om lăsa, dar du-te»... Şi comisul Huru, şi postelnicul Hrâncu îl târâră afară din luptă, rupându-i veşmintele de pe el, şi i-au zis: «Du-te, că Moldova nu piere, d-om pieri noi»... Şi s-au stins şi Hrâncu, şi Huru, şi Dajbog, cu toţi boierii mari şi mici, bătrâni şi tineri, până la unul, că Mahomed, văzându-i, a şoptit lăcrămând: «Oh! ţara aceasta nu va fi a mea!»... Şi sfântul s-a dus şi-a adunat plăieşii, şi-a adulmecat pe Mahomed lovindu-l de dinapoi şi din lături pân' l-a trecut Dunărea... Şi-a pus piatra săpată unde a stat bătălia, mărturisind lumei: «Aci, eu am fost frânt, să cunoască şi să ştie toată suflarea din ţară că a fost cu voinţa lui Dumnezeu ca să mă pedepsească pentru păcatele mele, şi lăudat să fie numele lui în veacul vecilor»" (Barbu Ştefănescu Delavrancea, *Apus de soare*, în *Teatru*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983, p. 10).

(a) Să se determine structurile de argumentare care compun această secvenţă discursivă.
(b) Să se identifice tipurile de argumente utilizate pentru fiecare argumentare în parte.
(c) Să se explice, pentru fiecare argument folosit, dacă sunt sau nu sunt respectate regulile de eficienţă argumentativă.
(d) Să se pună în evidenţă „efectul retoric" al fiecărui argument în parte, efect determinat de capacitatea lui de a impresiona receptorul.

Aplicația 11

Fie următoarea propoziție, pe care o considerăm o teză a argumentării:

„Ștefan cel Mare a fost un domnitor care și-a iubit țara și neamul său".

Cerințe:

(a) Construiți câte o argumentare care să susțină această teză, utilizând un argument bazat pe fapte, un argument bazat pe exemple și un argument bazat pe autoritate.
(b) Construiți, în aceleași condiții, câte o argumentare care să respingă teza pusă în circulație.

Aplicația 12

Urmăriți, pe o perioadă de o săptămână, o emisiune de dezbatere la o televiziune oarecare sau diferite tipuri de articole dintr-un jurnal pe care-l citiți.

Cerințe:

(a) Identificați ponderea celor trei tipuri de argumente în argumentările pe care le promovează emisiunile urmărite sau articolele citite.
(b) Determinați factorii care influențează utilizarea acestor tipuri de argumente.
(c) Construiți argumentări proprii pe temele supuse dezbaterii și cu tipurile de argumente utilizate de interlocutori.

Aplicația 13

Fie următorul text:

„Samson vorbi cu glas adânc: - Știu bine
Că-n sărutarea asta care-nșală
Ai plănuit vânzarea criminală,
Că voi cădea și voi muri prin tine.

Dar nu te-alung. E patima fatală
Mai scumpă decât viața pentru mine...
Și adormi, strângând-o lângă sine.
L-a biruit o curtezană pală!

L-a dezmierdat, l-a adormit cu sila, -
O, veacuri viitoare, contemplați-i!...
O clipă numai a cuprins-o mila,

Dar aplecându-și trupul plin de grații,
Zâmbind i-a smuls un fir de păr, Dalila,
Și-a suspinat pe gânduri: - Oh, bărbații!..."

(George Topîrceanu, „Samson și Dalila", în *Balade vesele și triste*, Editura Albatros, București, 1986, p. 82).

(a) Să se determine tipurile de argumente din acest text.
(b) Pornind de la faptul că poezia dată este o parodie, să se explice utilizarea retorică a unor astfel de argumente.

Aplicația 14

Fie secvența discursivă:

„Însă necazul nu dovedește numai statornicia celor cucernici, ci aduce și altora mare mângâiere. Căci ce zice Hristos: «Fericiți veți fi voi când vă vor ocărî și vă vor prigoni și vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, minținд din pricina Mea. Bucurați-vă și vă veseliți, că

plata voastră multă este în ceruri» (Matei, V, 11-12). Aşadar patimile celor cucernici, precum însuşi Hristos voieşte, trebuie să servească creştinilor spre încurajare. Tot aşa mângâie Pavel pe macedonieni arătându-le patimile altor creştini şi zice: «voi, fraţilor, v-aţi făcut următori ai Bisericilor lui Dumnezeu, care sunt în Iudeea, întru Hristos Iisus, pentru că aţi suferit şi voi aceleaşi de la cei de un neam cu voi, după cum şi ele de la Iudei» (I Tesaloniceni, 2, 14). Cu aceeaşi mângâiere întăreşte Pavel pe evrei, numindu-i pe toţi drepţi, care au fost aruncaţi în cuptor sau în groapă, care au fost alungaţi în pustii, în peşteri, au trăit în foame şi mare lipsă (Evrei, 11, 36-40). Pentru cei nenorociţi este mare mângâiere, pătimirea altora" (Sf. Ioan Gură de aur, *Predici la duminici şi sărbători*, Editura Bunavestire, Bacău, 1997, p. 279).

(a) Arătaţi ce tipuri de argumente sunt utilizate cu precădere în această secvenţă discursivă.
(b) Explicaţi necesitatea utilizării tipurilor respective de argumente.
(c) Evidenţiaţi forţa argumentativă a unor astfel de argumente.

Aplicaţia 15

Fie următorul fragment:

„În marea ei durere, devotamentul pentru alţii îi rămăsese totuşi neatins; se interesa de tot ce se mişca în familie, alerga de la unii la alţii, atentă la creşterea dinţilor copiilor, la orice pojar, la orice vaccinare, la orice alarmă. Se necăjea acum de enervările Bârzulicăi şi le punea pe seama divorţului. Tanti Dora, se gândea fata, a avut şi ea un destin; existenţa i s-a desfăşurat pe axa jertfei, a dragostei pentru familie, a alinării suferinţei altora" (Eugen Lovinescu, *Acord final*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 198).

(a) Să se determine tipurile de argumente prezente în această secvenţă discursivă.
(b) Să se arate dacă aceste tipuri de argumente satisfac cerinţele de performanţă a argumentării.
(c) Să se facă o analiză structurală a argumentării din acest fragment.

Aplicaţia 16

Fie secvenţa discursivă:

„Resursele cărturarului depind de încrederea pe care o are în atributele intelectului. Resursele cărturarului sunt coextensive cu natura şi adevărul, dar nu pot fi niciodată ale sale, afară de cazul când le pretinde cu o egală măreţie a intelectului. El nu le poate cunoaşte până când nu a văzut cu un sentiment de veneraţie infinitul şi impersonalitatea puterii intelectuale şi până când nu s-a închinat acestei mari lumini. După ce va fi constatat că nu e a lui şi a nimănui, că sufletul e acel ce a făcut lumea şi că această lume îi este accesibilă în întregime, îşi va da seama că el, slujitorul său, poate, pe drept, să considere toate lucrurile subordonate şi răspunzătoare faţă de el. Când îşi face apariţia în lume, se simte regele ei prin drept de naştere" (Ralph Waldo Emerson, *Eseuri*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 51).

(a) Avem, în acest fragment, o argumentare bazată pe autoritatea valorii?
(b) Dacă răspunsul este afirmativ, descrieţi mecanismul de acţiune al acestui argument.
(c) Construiţi, pornind de la acest tip de argument, alte trei argumentări elementare.

IV. Forma argumentării: analiza logică a tehnicilor de argumentare

[1] Propoziţiile argumentative, purtătoare ale probelor într-o construcţie argumentativă, sunt organizate cu ajutorul unor *tehnici de argumentare*, definite drept forme de raţionare prin intermediul cărora argumentele sunt coroborate în relaţii de întemeiere. Tehnicile de argumentare se împart în două categorii: tehnici deductive (în care argumentul este condiţia suficientă a tezei, care este consecinţa lui necesară) şi tehnici inductive (în care argumentul este condiţia probabilă a tezei, iar aceasta din urmă consecinţa probabilă a lui). Tehnicile deductive de argumentare pot fi diferenţiate în: tehnici deductive inferenţiale (în care caracterul necesar al condiţionării dintre temei şi teză este dat de relaţiile de adevăr dintre propoziţiile argumentării) şi tehnici deductive silogistice (în care temeiul necesar e dat de relaţiile dintre noţiunile care alcătuiesc structura propoziţiilor ce intră în construcţia unei argumentări). [2] *Tehnicile deductive inferenţiale* au ca fundament propoziţiile compuse, înţelese ca funcţii de adevăr. Pornind de la principalele propoziţii compuse (implicaţie, replicaţie, echivalenţă, disjuncţie inclusivă, disjuncţie exclusivă, incompatibilitate), se face distincţie între *tehnici deductive inferenţiale de susţinere* şi *tehnici deductive inferenţiale de respingere* a unei teze. Se constată că astfel de tehnici de susţinere sau respingere se concretizează în forme diferite ale modurilor inferenţiale clasice: *ponendo-ponens* şi *tollendo-tollens*. [3] *Tehnicile deductive silogistice* au ca fundament analiza structurală a propoziţiei categorice. În practica argumentativă, silogismul ca formă de raţionare nu ia înfăţişarea standard, aşa cum este ea redată de tratatele de logică, ci forma prescurtată a entimemei sau silogismului retoric. De aici o serie de particularităţi ale argumentării prin intermediul tehnicilor silogistice, distinse pe aceeaşi dihotomie a susţinerii şi respingerii. Evidenţierea unor interpretări mai noi privind tehnicile silogistice vine să diversifice paleta de posibilităţi prin care această formă de argumentare poate fi asumată în practica argumentativă. [4] *Tehnicile inductive* sunt acelea care nu pot asigura decât caracterul probabil al susţinerii sau respingerii unei teze. Analiza naturii tehnicilor inductive ne atrage atenţia că astfel de tehnici sunt parcă mai apropiate de gândirea cotidiană, pe care vrea s-o ia în stăpânire teoria argumentării. Formele tehnicilor inductive (inducţia completă, inducţia incompletă, inducţia prin analogie), ca şi funcţionarea lor în construcţia metodelor de stabilire a relaţiilor cauzale dintre fenomene pun în evidenţă utilitatea practică a cunoaşterii unor astfel de tehnici de argumentare.

1. Tehnicile de argumentare: concept şi tipologie

1.1. Conceptul de *tehnică de argumentare*

Orice argumentare vehiculează un ansamblu de idei dintr-un domeniu oarecare, ce constituie câmpul argumentării. Acest ansamblu de idei constituie *argumentele* prin care se încearcă probarea (întemeierea) unei *teze*. Argumentele (fapte, exemple, autorităţi) sunt aduse în atenţia interlocutorului cu ajutorul *judecăţilor argumentative* (judecăţi de

observaţie, judecăţi de valoare, judecăţi de prescripţie). Argumentele şi judecăţile argumentative constituie *conţinutul argumentării*. Dacă vom analiza conţinuturile argumentării, vom constata că ele sunt de o mare diversitate: anumite argumente şi judecăţi se utilizează în argumentările din domeniul ştiinţei, altele, diferite, în domeniul politic, cu siguranţă altele în domeniile juridic, religios sau în cel al relaţiilor internaţionale. Observaţia poate fi dusă mai departe: nu numai că acest conţinut este diferit de la un domeniu la altul, dar chiar în interiorul aceluiaşi domeniu, diverşi interlocutori convoacă argumente şi judecăţi diferite pentru a susţine sau respinge una şi aceeaşi teză. Prin urmare, conţinutul argumentării diferă şi în funcţie de domeniul argumentării, dar şi în funcţie de subiectul care argumentează.

Sublinierea ni se pare interesantă şi cu implicaţii pentru determinarea unei relaţii cât mai adecvate între conţinutul argumentării şi *forma de argumentare*. Din tot conţinutul posibil (argumente şi judecăţi argumentative) pe care îl are la dispoziţie (în funcţie de cunoştinţele în domeniu, de abilităţile în argumentare etc.), locutorul alege ca elemente ale probării numai unele şi lasă deoparte altele. Din ce cauză? Pe baza căror criterii? Pentru că unele elemente ale conţinutului au o legătură mai directă cu susţinerea sau respingerea tezei, în timp ce altele au o legătură mai îndepărtată sau chiar nu au nici o legătură. Fără îndoială, cu ultimele nici nu putem proba şi nici nu putem respinge teza argumentării, în timp ce cu primele avem şanse mari să facem acest lucru. Este motivul pentru care ele sunt reţinute drept conţinuturi ale argumentării.

Prin urmare, utilizăm anumite conţinuturi ale argumentării, şi nu altele, în virtutea legăturilor de condiţionare pozitivă (susţinere) sau negativă (respingere) pe care astfel de conţinuturi le au cu teza argumentării. De exemplu, dacă urmărim să susţinem teza „Acuzatul nu a săvârşit fapta care i se pune în sarcină", atunci unul dintre argumentele cele mai puternice care s-ar putea aduce în sprijinul ei ar fi cel concretizat în judecata „Acuzatul nu era la locul faptei în momentul săvârşirii ei". Dacă putem arăta că această din urmă judecată este adevărată, atunci am argumentat, implicit, şi că prima propoziţie este adevărată, în virtutea relaţiei de condiţionare suficient-necesară dintre argument („Acuzatul nu era la locul faptei în momentul săvârşirii ei") şi teză („Acuzatul nu a săvârşit fapta care i se pune în sarcină"). Argumentarea ia următoarea formă în modelul Toulmin:

Alte conţinuturi posibile (concretizate în judecăţile: „Acuzatul are 27 de ani", „Acuzatul are o familie numeroasă", „Acuzatul nu are antecedente" etc.) nu vor fi convocate drept argumente ale susţinerii tezei, pentru că ele nu au o legătură de determinare suficient-necesară cu teza dată („Acuzatul nu a săvârşit fapta care i se pune în sarcină"). Dacă vrem să respingem teza „Colegul Ionescu îşi ajută întotdeauna prietenii", atunci este suficient să arătăm că este adevărată judecata „Ionescu a refuzat să acorde ajutor prietenului său Popescu". Alte conţinuturi posibile ale argumentării („Ionescu nu e punctual", „Ionescu are multe sarcini de îndeplinit" etc.) nu sunt relevante pentru respingerea tezei date, pentru că nu întreţin cu teza o relaţie de condiţionare necesar-suficientă (în care falsitatea argumentului atrage după sine falsitatea tezei).

Aşadar, selecţia argumentelor şi a judecăţilor argumentative (a conţinutului argumentării) nu este aleatorie, ci se face în funcţie de *relaţiile de determinare logică dintre argument şi teză*. Dar aceste relaţii de condiţionare logică dintre judecăţi (judecăţile-argument şi judecăţile-teză) constituie fundamentul actelor de raţionare umană, adică al raţionamentelor (în terminologia logicii moderne, al inferenţelor). Spre deosebire de conţinutul argumentării care este atât de diversificat, raţionamentele prin care vehiculăm acest conţinut şi care constituie *forma argumentării* rămân mai stabile şi mai puţin numeroase. Putem pune în una şi aceeaşi formă de argumentare (în unul şi acelaşi raţionament) conţinuturi dintre cele mai diferite. Diversitatea argumentărilor de la un domeniu la altul, de la un individ la altul, chiar la acelaşi individ în contexte diferite se explică nu atât prin diversitatea formelor de raţionament utilizate (care rămân în definitiv limitate şi controlabile), cât mai ales prin bogăţia de conţinuturi pe care fiecare o pune în actele sale de argumentare. În argumentarea:

„Nu pot pronunţa o sentinţă *fiindcă* procesul nu este de competenţa mea",

judecăţile „Nu pot pronunţa o sentinţă" (teza argumentării) şi „Procesul nu este de competenţa mea" (temeiul argumentării) constituie *conţinutul argumentării*, iar schema:

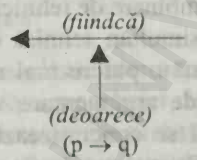

reprezintă *forma argumentării*, concretizată într-un raţionament deductiv bazat pe relaţiile dintre valorile de adevăr ale propoziţiilor notate cu (p) şi (q).

Orice construcţie argumentativă este o unitate între un *conţinut al argumentării* şi o *formă de argumentare*. Nu putem argumenta cu conţinuturi fără a le organiza prin intermediul unor forme (raţionamente), după cum nu putem să lucrăm în construcţiile argumentative cu forme (raţionamente) care să nu vehiculeze un conţinut. A pune problema unei ierarhizări valorice între aceste două elemente ale argumentării prezintă, în opinia noastră, riscul alunecării în sofism, cel puţin în domeniul argumentării. Cum raţionamentele, ca forme de argumentare, sunt instrumentele prin intermediul cărora vehiculăm un conţinut şi de care ne folosim atunci când căutăm să punem în relaţie conţinuturi diferite, ele pot fi considerate drept *tehnici de argumentare*. Putem afirma că *formele de raţionare prin intermediul cărora punem la dispoziţia interlocutorului conţinuturile argumentării poartă numele de tehnici de argumentare*.

Dacă argumentarea se reduce la un singur raţionament, tehnica de argumentare este unică. În secvenţa argumentativă:

„Iubirea este cea mai mare dintre tristeţile umane, deoarece este efortul suprem pe care omul îl încearcă pentru a ieşi din singurătatea fiinţei sale lăuntrice" (G. d'Annunzio)

avem de-a face cu un singur raţionament:

Efortul suprem pentru a ieşi din singurătatea fiinţei lăuntrice este cea mai mare dintre tristeţile umane (*premisă*);
Iubirea este efortul suprem pentru a ieşi din singurătatea fiinţei lăuntrice (*premisă*);
Deci: Iubirea este cea mai mare dintre tristeţile umane (*concluzie*)

şi, prin urmare, cu o singură tehnică de argumentare (un raţionament silogistic de figura I, modul *Barbara*). De cele mai multe ori, argumentarea este construită din mai multe raţionamente, ca în secvenţa discursivă:

> „Ca ramura încărcată de rodul bogat, care se îndoaie şi se rupe, şi, culcată jos, pare încă vie, cu verdele ei încă fraged, cu fructele de aur, de ceară sau de sânge, – mai vie chiar decât crengile sterpe, care totuşi trăiesc, pe când ea e moartă fiindcă i s-au rupt legăturile cu sucul pământului –, aşa îşi poartă unii grădinile în suflet, şi când povara frumuseţilor ce adăpostesc în el e prea grea, sufletul se frânge sub povară" (Hortensia Papadat-Bengescu, în *Reflecţii şi maxime*, II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 239)

unde descoperim un raţionament bazat pe analogie (analogia ramură-suflet), un raţionament de tip inferenţial („...ea e moartă fiindcă i s-au rupt legăturile cu sucul pământului"), ca şi un raţionament de tip inductiv, bazat pe relaţia de cauzalitate („Când povara frumuseţilor ce adăpostesc în el e prea grea, sufletul se frânge"). În acest caz, suntem în prezenţa mai multor tehnici de argumentare.

Când argumentarea se foloseşte de mai multe tehnici, este posibil ca acestea să fie de acelaşi fel (deductive, inductive, analogice), după cum este posibil să fie diferite (în ultima secvenţă discursivă avem o îmbinare de tehnici deductive cu tehnici inductive). În general, argumentările utilizează simultan tehnici diferite. Aceasta pentru că ele se completează reciproc şi au împreună o putere mai mare de a convinge interlocutorul. Analiza noastră asupra tehnicilor de argumentare va porni de la nivelul minimal al argumentării, cel în care demersul se concretizează într-un singur raţionament întemeietor. Fără îndoială, argumentările mai ample (cu mai multe tehnici de argumentare) se construiesc din combinarea celor minimale.

1.2. Tipologia tehnicilor de argumentare

Sistematizarea tehnicilor de argumentare va urma, în mod firesc, tipologia inferenţelor sau raţionamentelor. Discuţiile cu privire la aceste aspecte ale raţionalităţii sunt contradictorii, dar acest lucru va fi lăsat deoparte, deoarece nu este relevant pentru scopurile noastre. Există forme de probare în care argumentul, fiind considerat ca adevărat, impune cu necesitate adevărul tezei. Astfel de mijloace de probare fundate pe raţionamente deductive vor constitui grupa *tehnicilor deductive de argumentare*. Aristotel a evidenţiat cu claritate esenţa unor astfel de raţionamente şi, implicit, specificitatea tehnicilor de argumentare bazate pe ele: „Silogismul este o vorbire în care, dacă ceva a fost dat, altceva decât datul urmează cu necesitate din ceea ce a fost dat. Înţeleg prin expresia: din ceea ce a fost dat, că de aici rezultă totdeauna o consecinţă, iar prin această expresie din urmă, că nu mai este nevoie de nici un alt termen din afară pentru a face consecinţa necesară" (*Analitica primă*, I, 1, 24b); „Raţionamentul este o vorbire, în care din anumite lucruri date rezultă cu necesitate altceva, pe temeiul celor date. El este o *demonstraţie* când raţionamentul este obţinut din premise adevărate şi prime sau din premise a căror cunoaştere derivă din premise adevărate şi prime" (*Topica*, I, 1, 100a)[1].

1. Aristotel, *Organon*, I, Editura IRI, Bucureşti, 1997, p. 251; *Organon*, II, Editura IRI, Bucureşti, 1998, p. 299.

Din textul aristotelic se desprind cu destulă uşurinţă cele două exigenţe ale unei tehnici deductive de argumentare: (a) argumentul (premisele) constituie condiţia suficientă a tezei (concluziei): nu mai trebuie nimic altceva în afară de argument (premisă) pentru a putea întemeia (proba) teza (concluzia); (b) teza (concluzia) este consecinţa necesară a argumentelor (premiselor): argumentele fiind date, teza este întemeiată. Prima este o condiţie de parcimonie a tehnicilor de argumentare, a argumentării în general: aducem atâtea argumente câte sunt suficiente pentru întemeierea tezei (surplusul de argumente este o acţiune gratuită), cea de-a doua este o condiţie a obligativităţii închiderii argumentării: dacă argumentele sunt suficiente, atunci disputa în legătură cu teza se consideră încheiată, indiferent de opţiunile individuale ale participanţilor. Argumentarea:

„Cuprul s-a dilatat *fiindcă* a fost încălzit"

utilizează o tehnică deductivă de argumentare, pentru că întemeierea tezei („Cuprul s-a dilatat") se face printr-un raţionament de tip silogistic valid:

Toate metalele se dilată la căldură
Cuprul este metal
Deci: Cuprul se dilată la căldură

în care trecerea de la premise la concluzie este necesară.

În practica argumentativă fundată pe tehnici deductive de argumentare, concluzia devine *teza argumentării*, iar premisele se transformă în *temeiuri ale argumentării* (argumente). Fiind date aceste premise (argumente), interlocutorul nu are nici un temei raţional să mai ceară şi altele (pentru că ele sunt suficiente în acţiunea de întemeiere a caracterului adevărat al tezei), şi nici să respingă teza drept falsă (fiindcă ea decurge în mod necesar din cele două premise utilizate ca argumente). Dacă totuşi o face, fie într-un sens (cere şi alte argumente), fie în celălalt (respinge adevărul tezei), atunci el se află în afara normelor elementare ale raţionalităţii în legătură cu care se stabilesc primele obiecte ale acordului în argumentare!

Tehnicile deductive constituie astăzi obiectul predilect al investigaţiilor, atât din partea logicilor de inspiraţie tradiţională, cât, mai ales, din partea sistemelor axiomatice ale timpului modern. După ce a fost asumată ca „dogmă" a construcţiei sistemelor filosofice (Descartes), ca metodă de organizare a unei problematici filosofice (Spinoza), după atacurile cele mai virulente ale empirismului modern (Mill), tehnica deductivă a ajuns la demnitatea de instrument al organizării tuturor domeniilor cunoaşterii (Hilbert), cel puţin ca aspiraţie şi ideal, ceea ce constituie – cum s-a şi arătat de altfel (Gödel) – o exagerare a puterii metodei deductive. Acesteia i se consacră monografii în care sunt puse în echilibru câştigurile şi pierderile[2] şi ea constituie un capitol special într-o încercare de sistematizare a corpusului direcţiilor de dezvoltare ale logicii contemporane[3].

Utilizarea în practica argumentativă a tehnicilor deductive comportă nu o dată discuţii contradictorii, în special privind oportunitatea unor astfel de tehnici. Teoria argumentării a apărut şi s-a dezvoltat ca o reacţie metodologică la convenţionalismul,

2. Petre Botezatu, *Valoarea deducţiei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971.
3. Göran Sundholm, „Systems of Deduction", în D. Gabbay, F. Guenthner, *Handbook of Philosophical Logic*, vol. I, D. Reidel Publishing Company, 1983, pp. 133-188.

artificialitatea şi lipsa de aderenţă la real a tehnicilor deductive organizate axiomatic şi formalizat. Ce legătură mai au – s-au întrebat, pe bună dreptate, contestatarii – aceste „calcule ale deducţiei" cu analiza actelor de gândire practică, aşa cum a fost concepută logica încă de Aristotel? Or, argumentarea este o practică a gândirii, unde deducţiile, în sensul în care le înţelege logica pură – unul destul de restrictiv –, nu prea îşi au rostul. Fără a intra în detaliile unei asemenea dezbateri, trebuie să recunoaştem că întemeierea cu ajutorul tehnicilor deductive este o operaţie necesară în actul de argumentare. Aşa se procedează, de exemplu, în argumentarea juridică: prin includerea faptei în norma de drept se determină decizia. Aşa se procedează în argumentarea ştiinţifică de multe ori: faptul este „arondat" legii căreia i se supune şi argumentat ca atare. Doar exclusivismul şi atotputernicia metodei îi pot atenua deducţiei puterea argumentativă.

Există însă situaţii în care argumentul nu poate întemeia în mod necesar teza, ci numai cu o anumită probabilitate. Când am discutat argumentările pe baza faptelor, exemplelor sau autorităţilor, am arătat care este puterea argumentativă a unor astfel de mijloace de probare şi că niciodată ele nu pot avea un caracter absolut. Suntem în prezenţa unor *tehnici inductive de argumentare*, fundate pe raţionamente ale căror concluzii sunt numai probabile. John Stuart Mill este cel care a analizat tehnicile inductive de cunoaştere şi argumentare într-o sistematizare care a rămas până astăzi[4]. Argumentarea:

„Probabil că românii sunt binevoitori, *fiindcă* Ionescu este binevoitor, Popescu este binevoitor, Stănescu este binevoitor şi toţi aceştia sunt români"

utilizează o tehnică inductivă. Întemeierea tezei („Românii sunt binevoitori") se bazează pe un raţionament inductiv (raţionamentul inductiv prin simplă enumerare) şi are caracter de probabilitate:

Ionescu este binevoitor
Popescu este binevoitor
Stănescu este binevoitor
.....
Ionescu, Popescu, Stănescu sunt români

(Probabil) Românii sunt binevoitori,

iar argumentarea are următoarea formă:

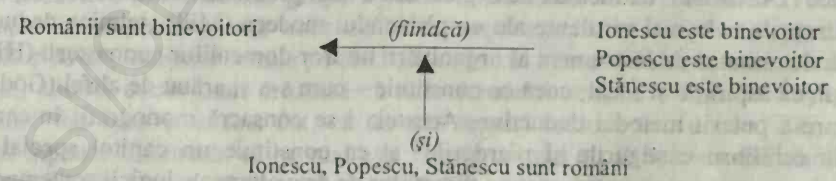

Tehnicile inductive de cercetare a fenomenelor nu au constituit un punct de atracţie pentru investigaţiile din domeniul logicii pure, ele fiind asociate adesea cu demersul metodologic al ştiinţelor particulare. Or, logica pură era chemată să se înalţe deasupra

4. John Stuart Mill, *A System of Logic Ratiocinative and Inductive - Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*, Longmans, Green and Co., New York, Bombay, 1896.

acestor domenii particulare ale cunoaşterii omeneşti. În schimb, ele au fost utilizate mai degrabă ca tehnici de argumentare, şi Aristotel, şi Cicero, şi Quintilian subliniind importanţa lor în practica dialectico-retorică.

O anumită diferenţiere este posibilă în interiorul clasei *tehnicilor deductive de argumentare*, în funcţie de mecanismul deducerii necesare a concluziei. Concluzia (teza) poate fi întemeiată în baza relaţiilor dintre valorile de adevăr ale propoziţiilor-premise (argumente). Dacă avem argumentarea invocată anterior:

„Nu pot pronunţa o sentinţă *fiindcă* procesul nu e de competenţa mea",

vom identifica prin analiză că ea se fundează pe următorul raţionament:

Dacă procesul este de competenţa mea, atunci pot pronunţa o sentinţă
Procesul nu este de competenţa mea
Deci: Nu pot pronunţa o sentinţă

în care propoziţia compusă („Dacă procesul este de competenţa mea, atunci pot pronunţa o sentinţă") exprimă o relaţie de echivalenţă între propoziţiile componente („Procesul este de competenţa mea", „Pot pronunţa o sentinţă"). Relaţia de echivalenţă dintre cele două propoziţii (să le notăm cu *p* şi *q*) se concretizează în patru exigenţe:

$A(p) \rightarrow A(q)$
$A(q) \rightarrow A(p)$
$F(p) \rightarrow F(q)$
$F(q) \rightarrow F(p)$

Se poate constata uşor că exemplul nostru este o ilustrare a celei de-a treia exigenţe puse în evidenţă de relaţia de echivalenţă (falsitatea propoziţiei *p* atrage după sine falsitatea propoziţiei *q*: falsitatea propoziţiei *p* este dată, deci rezultă falsitatea propoziţiei *q*). Tehnica de argumentare are următoarea înfăţişare:

$F(p) \rightarrow F(q)$
$F(p)$

$F(q)$

de unde se vede cu claritate că falsitatea concluziei (q) rezultă din relaţiile dintre valorile de adevăr ale propoziţiilor (p) şi (q) şi din afirmarea caracterului fals al propoziţiei (p). Raţionamentele bazate pe relaţiile de adevăr dintre propoziţii au fost descoperite de către logicienii stoici şi megarici. Astfel de raţionamente constituie fundamentul *tehnicilor deductive inferenţiale* de argumentare.

Alteori parcursul necesar al întemeierii tezei nu se bazează pe relaţiile dintre valorile de adevăr ale argumentelor, ci pe relaţiile dintre componentele categoriale ale unei propoziţii. În argumentarea:

„Cuprul s-a dilatat *fiindcă* a fost încălzit",

raţionamentul fundaţionist este următorul:

Toate metalele se dilată la căldură
Cuprul este metal
Deci: Cuprul se dilată la căldură.

El exprimă o relaţie de incluziune între noţiunile care alcătuiesc propoziţiile-premise şi propoziţia-concluzie:

$$\begin{array}{l} M \subset E \\ C \subset M \\ \hline C \subset E \end{array}$$

adică: noţiunea „metal" (M) este inclusă în noţiunea „element care se dilată la căldură" (E), noţiunea „cupru" (C) este inclusă în noţiunea „metal" (M), deci noţiunea „cupru" (C) trebuie să fie inclusă în noţiunea „element care se dilată la căldură" (E). Raţionamentele de această natură au fost fundate, sub numele de silogism, de Aristotel în *Analitica primă*. Ele generează *tehnici deductive silogistice* de argumentare.

2. Argumentarea prin deducţie inferenţială

Tehnicile de argumentare bazate pe deducţie inferenţială asigură caracterul necesar al întemeierii concluziei (tezei) graţie *relaţiilor de adevăr* care există între propoziţiile ce constituie premisele argumentării. Prin urmare, astfel de tehnici de argumentare utilizează raţionamente care au între premisele lor *propoziţii compuse*. Numai propoziţiile compuse exprimă relaţiile de adevăr dintre diferite propoziţii simple. Analiza tehnicilor de argumentare bazate pe deducţia inferenţială va fi precedată de o serie de consideraţii privind *propoziţia compusă*.

2.1. Propoziţia simplă şi propoziţia compusă

Propoziţia simplă (sau *propoziţia atomară*) este acea propoziţie care, în baza operaţiei segmentării, nu se poate descompune în alte propoziţii, ci în componentele unei propoziţii (concretizate în noţiuni). De exemplu, propoziţia „Omul este o fiinţă gânditoare" este o propoziţie simplă (atomară) deoarece atunci când o segmentăm, obţinem cele două elemente componente – noţiunea „om" şi noţiunea „fiinţă gânditoare" – unite între ele printr-o anumită relaţie (incluziune). Propoziţia „Dacă este ziuă, atunci este lumină" este o propoziţie compusă (moleculară) deoarece atunci când o segmentăm, obţinem propoziţiile simple „Este ziuă" şi „Este lumină", unite şi ele printr-o relaţie specifică (implicaţie).

O propoziţie compusă poate fi alcătuită din mai multe propoziţii compuse. Aşa este cazul în exemplul „Dacă este ziuă, este lumină, dar este ziuă, deci este lumină", cu următoarea formă logică care pune şi mai bine în relief natura propoziţiei compuse:

$$[(p \rightarrow q) \,\&\, p] \rightarrow q$$

sau cum e cazul în exemplul „Dacă e frig şi îngheaţă, atunci strada este acoperită cu polei, şi deci nu voi putea ieşi cu maşina", cu următoarea formalizare:

$$[(p \,\&\, q) \rightarrow r] \rightarrow s$$

Care este marca propoziţiei atunci când ea este considerată ca un tot, ca un întreg? Evident, *dimensiunea alethică*, adică acea calitate a propoziţiilor de a fi adevărate sau

false. Fără îndoială, nu toate propoziţiile au această calitate. Propoziţiile care exprimă interogaţii, îndemnuri, rugăminţi, dorinţe nu suportă un tratament alethic. Întrebările pot fi puse, îndemnurile pot fi adresate, rugăminţile pot fi formulate, dorinţele pot fi exteriorizate, dar în legătură cu ele nu putem face afirmaţia că pot fi tratate ca adevărate sau false. Propoziţii precum „Cât e ceasul?", „Te rog să vii la timp la întâlnire!", „Trebuie să faci un efort în plus!" nu pot fi interpretate din punctul de vedere al valorii de adevăr.

Numai aşa-numitele *propoziţii declarative* se supun acestui tratament. Revine lui Gottlob Frege acest merit esenţial în dezvoltarea modernă a logicii de a fi stabilit că semnificaţia (mai exact, extensiunea) unei propoziţii este *valoarea ei de adevăr*. Raţionamentul lui Frege este următorul. Pentru orice entitate cu care lucrează gândirea noastră în activitatea ei constructivă trebuie să stabilim două elemente definitorii, care asigură, de fapt, *caracterul operaţional* al acestor entităţi. Aceste două elemente sunt *sensul* şi *semnificaţia*.

Primul nivel este cel al *numelor proprii* (ceea ce astăzi am numi noţiuni). Sensul unui nume propriu constă în modul cum este el adus la cunoştinţa receptorului, în timp ce semnificaţia sa este realitatea la care numele propriu se referă. Următorul nivel este cel al *propoziţiei*. Sensul unei propoziţii este modalitatea în care ne este adusă la cunoştinţă realitatea exprimată de ea, adică *înţelesul* propoziţiei. Care este semnificaţia propoziţiei? Evident, ea se determină pe baza aceleiaşi proceduri ca şi în cazul numelor proprii: raportarea la realitate. Ce exprimă raportarea înţelesului la realitate în cazul propoziţiei? Negreşit, *valoarea de adevăr* a propoziţiei. Deci valoarea de adevăr este semnificaţia propoziţiei. Interpretarea aceasta este amplificată şi aprofundată de Rudolf Carnap, care, în *Semnificaţie şi necesitate*, propune o analiză semantică a semnificaţiei cu ajutorul *metodei intensiunii şi extensiunii*[5].

2.2. Propoziţia compusă ca funcţie de adevăr

Fiecare propoziţie simplă care intră în componenţa unei propoziţii compuse poate lua, în logica bivalentă, două valori de adevăr: valoarea *adevărat* şi valoarea *fals*. Cu aceste valori de adevăr posibile, ea participă la „construcţia" unei propoziţii compuse împreună cu alte propoziţii compuse sau simple, acestea din urmă cu aceleaşi două valori de adevăr. Problema esenţială aici este răspunsul la întrebarea: cum se determină valoarea de adevăr a unei propoziţii compuse[6]?

Răspunsul se găseşte în *Tractatus logico-philosophicus* al lui Wittgenstein: „Propoziţia[7] este o funcţie de adevăr a propoziţiilor elementare" (5). Dacă propoziţia compusă este o funcţie de adevăr, înseamnă că valoarea de adevăr a unei propoziţii compuse se poate determina în funcţie de două elemente care trebuie cunoscute *ab initio*: valoarea de adevăr a propoziţiilor componente şi definiţiile conectorilor care intră în componenţa propoziţiei

5. Rudolf Carnap, *Semnificaţie şi necesitate. Un studiu de semantică şi logică modală*, Editura Dacia, Cluj, 1972.
6. Discuţii asupra problemei se găsesc la Romane Clark, Paul Welsh, „Truth-Functions", în *Introduction to Logic*, D. Van Nostrand Company, Princeton, New Jersey, Toronto, New York, Londra, 1962, pp. 3-54; P.F. Strawson, „Truth-Functions", în *Introduction to Logical Theory*, University Paperbacks, Methuen, Londra, 1964, pp. 64-101.
7. Termenul „propoziţie" indică aici ceea ce se înţelege astăzi prin „propoziţie compusă".

compuse date. Dacă avem propoziţia compusă utilizată anterior „Dacă este ziuă, atunci este lumină, dar este ziuă, deci este lumină", care se formalizează astfel:

$$[(p \rightarrow q) \& p] \rightarrow q,$$

vom sublinia că valoarea ei de adevăr se determină pornind de la valorile de adevăr ale propoziţiilor elementare (p) şi (q) şi de la definiţiile „matriciale" date functorilor binari implicaţie (→) şi conjuncţie (&), propoziţia compusă în ansamblul ei fiind o implicaţie (un mod *ponendo-ponens*).

Cum se determină în mod concret valoarea de adevăr a unei propoziţii compuse, pornind de la faptul că ea este funcţie de adevăr a propoziţiilor componente? Dacă avem o propoziţie compusă formată din două propoziţii elementare (un conector binar), de exemplu (p) şi (q), vom observa că fiecare propoziţie elementară beneficiază de cele două posibilităţi de adevăr – adevărat şi fals:

p	q
1	1
0	0

Cum aceste două propoziţii elementare se combină pentru a forma o propoziţie compusă, înseamnă că se vor combina şi posibilităţile lor de adevăr. Combinaţiile posibile ale valorilor de adevăr ale acestor două propoziţii elementare sunt următoarele:

p	(*)	q
1		1
1		0
0		1
0		0

Combinaţiile posibile sunt în număr de 4. De unde au rezultat ele? Din numărul valorilor de adevăr (lucrând în logica bivalentă, avem două valori de adevăr) ridicat la o putere egală cu numărul propoziţiilor elementare integrate în propoziţia compusă. Prin urmare, formula de calcul a numărului de combinaţii alethice posibile ale unei propoziţii compuse este următoarea: 2^n (unde 2 reprezintă numărul valorilor de adevăr ale unei propoziţii elementare, iar „n" reprezintă numărul de propoziţii elementare care alcătuiesc propoziţia compusă). Dacă lucrăm în logica bivalentă şi avem o combinaţie de trei propoziţii elementare, atunci numărul combinaţiilor valorilor de adevăr va fi de 2^3, adică 8 combinaţii.

2.3. Sistemul propoziţiilor compuse

Ne interesează să determinăm sistemul propoziţiilor compuse (deoarece ele constituie, cum am subliniat, premisele tehnicilor de argumentare bazate pe deducţie inferenţială). Vom investiga toate posibilităţile combinatorii pentru situaţia în care propoziţia compusă este formată din două şi numai două propoziţii elementare. Se va constitui astfel *teoria propoziţiilor compuse binare* sau *teoria functorilor binari*, fiindcă elementele prin care se leagă propoziţiile elementare în propoziţii compuse poartă numele de *functori* sau *conectori*.

Nimic nu ne împiedică însă să ducem gândul până la ultimele lui consecinţe: există posibilitatea să urmărim şi combinaţiile unei propoziţii cu ea însăşi. Suntem şi în acest caz în perimetrul analizei propoziţiilor compuse? Deşi discuţiile contradictorii în legătură cu aceste aspecte nu au lipsit, totuşi cei mai mulţi sunt de acord că aceste situaţii nu pot fi eludate în analiza logică a compuşilor verifuncţionali. Dacă, în cazul a două propoziţii elementare (p) şi (q), combinaţiile erau:

p	(*)	q
1		1
1		0
0		1
0		0

şi dacă îl înlocuim pe (q) cu (p), atunci vom avea următoarele combinaţii:

p	(*)	p
1		1
1		0
0		1
0		0

dintre care două combinaţii sunt semnificative pentru discuţia noastră: prima, care exprimă *afirmaţia* propoziţiei (p), şi cea de-a doua, care exprimă *negaţia* propoziţiei (p). Dacă propoziţia (p) este o propoziţie adevărată, atunci *afirmaţia ei va fi întotdeauna o propoziţie adevărată, iar negaţia ei va fi întotdeauna o propoziţie falsă.* Liniile 3 şi 4 ale matricei pe care o analizăm exprimă *afirmaţia negaţiei* propoziţiei (p) (linia 3), respectiv *negaţia negaţiei* propoziţiei (p) (linia 4).

Ludwig Wittgenstein (1899-1951). Gânditor cu o influenţă considerabilă în filosofia contemporană. Lucrări: *Tractatus logico-philosophicus* (1921), *Philosophical Investigations* (1953).

În legătură cu cei doi functori monari, afirmaţia şi negaţia, trebuie să subliniem că acţiunea lor se subsumează unor reguli: (a) afirmaţia unei propoziţii adevărate este adevărată; (b) afirmaţia unei propoziţii false este falsă; (c) negaţia unei propoziţii adevărate este falsă; (d) negaţia unei propoziţii false este adevărată. După cum se poate lesne constata, afirmaţia păstrează (conservă) valoarea de adevăr a propoziţiei căreia i se aplică, în timp ce negaţia răstoarnă valoarea de adevăr a propoziţiei căreia i se aplică. Exprimarea matricială a *negaţiei* este următoarea:

p	$\bar{p}$
1	0
0	1

de unde se vede că:

$V(p) = 1 \rightarrow V(\bar{p}) = 0$
$V(p) = 0 \rightarrow V(\bar{p}) = 1$

unde prin V(p) am notat valoarea de adevăr a propoziţiei elementare (p). Există multiple notaţii pentru functorul negaţie: „–", „~", „¬"[8].

În general, în limbajul natural, negaţia unei propoziţii date se exprimă prin negarea predicatului propoziţiei: propoziţia „Halogenii nu sunt elemente chimice bivalente" se consideră a fi negaţia propoziţiei „Halogenii sunt elemente chimice bivalente". Negaţia propoziţiei date poate lua însă şi forma „Nu este adevărat că halogenii sunt elemente chimice bivalente", şi va trebui să recunoaştem că avem destule reţineri în a considera cele două forme de exprimare ale unei negaţii ca fiind propoziţii echivalente. Să subliniem că operaţia *negaţiei* şi functorul logic care i se asociază acţionează contextual şi numai *criteriul* pus în joc ne arată mai clar despre ce fel de negaţie este vorba.

Dacă nu ţinem cont de observaţia precedentă, avem de-a face cu destule ambiguităţi. De exemplu, dacă luăm propoziţia „Toţi halogenii sunt monovalenţi" ca o propoziţie de bază şi vrem să-i stabilim negaţiile, vom constata că propoziţia „Unii halogeni sunt monovalenţi" este negaţia după *cantitate* a propoziţiei date, propoziţia „Nici un halogen nu este monovalent" este negaţia după *calitate* a propoziţiei date (negaţia contrară), iar propoziţia „Unii halogeni nu sunt monovalenţi" este negaţia după *cantitate şi calitate* a propoziţiei date. Mai mult, propoziţia „Socrate a fost un filosof grec" poate fi considerată *negaţia* propoziţiei „Socrate nu a fost un filosof grec" sau a propoziţiei „Socrate a fost un filosof arab".

Să urmărim sistematica propoziţiilor compuse binare şi functorii (conectorii) binari care li se asociază. Două propoziţii (p) şi (q) pot intra în patru combinaţii alethice: (11), (10), (01), (00), în care, cum s-a putut uşor deduce, am notat cu (1) valoarea *adevărat* şi cu (0) valoarea *fals* ale propoziţiilor elementare. Trebuie să remarcăm că fiecare dintre cele patru combinaţii ale valorilor de adevăr poate fi asumată (combinaţia este una adevărată) sau poate fi respinsă (combinaţia este una falsă). În aceste condiţii, posibilităţile combinatorii se înmulţesc, iar numărul lor se calculează după formula $(2^2)^n$. În cazul a două propoziţii elementare, vom avea 16 combinaţii posibile, adică 16 tipuri de propoziţii compuse sau 16 functori binari diferiţi:

p	*q*	f_1	f_2	f_3	f_4	f_5	f_6	f_7	f_8	f_9	f_{10}	f_{11}	f_{12}	f_{13}	f_{14}	f_{15}	f_{16}
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0
0	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0
0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0

Nu vom analiza toate cele 16 tipuri de propoziţii compuse binare, pentru simplul motiv că nu toate constituie fundamente ale deducţiei, nu toate dau raţionamente

8. În general, tratatele de logică modernă nu acordă un spaţiu deosebit acestor „combinaţii monare", în care o propoziţie elementară este pusă în relaţie alethică cu sine însăşi, pentru simplul motiv că, în mod obişnuit, propoziţiile compuse sunt înţelese drept *combinaţii de propoziţii simple diferite unele de altele*. Totuşi, nu putem să nu surprindem relevanţa extraordinară pentru calculul logic a cel puţin unuia dintre aceşti *functori monari*, anume *negaţia*. O discuţie sumară asupra acestor aspecte în Jean Piaget, *Tratat de logică operatorie*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1991, p. 178.

deductive şi, în consecinţă, nici tehnici deductive de tip inferenţial[9]; câteva dintre ele sunt însă semnificative pentru fundamentarea tehnicilor deductive de argumentare de care ne ocupăm.

Implicaţia este o relaţie ce se manifestă între două propoziţii (p) şi (q), astfel încât propoziţia (q) rezultă cu necesitate din propoziţia (p). Propoziţia (p) este denumită *antecedentul* implicaţiei, iar propoziţia (q) este denumită *secventul* (*consecventul*) implicaţiei. Implicaţia este propoziţia compusă care este falsă într-un singur caz: când antecedentul este adevărat şi secventul fals. În toate celelalte trei cazuri implicaţia este adevărată. Ea exprimă deci poziţia (f_5) în tabloul functorilor binari evidenţiaţi şi are următoarea matrice de adevăr:

p	→	q
1	1	1
1	0	0
0	1	1
0	1	0

din care rezultă cu exactitate situaţiile în care implicaţia este adevărată şi situaţiile în care ea este falsă.

Ne dăm lesne seama că implicaţia materială acoperă o relaţie de *condiţionare suficient-necesară* între antecedent şi secvent, în sensul că antecedentul este *condiţia suficientă* a secventului (afirmarea antecedentului atrage după sine afirmarea secventului), iar secventul este *condiţia necesară* a antecedentului (negarea secventului atrage după sine negarea antecedentului). Ceea ce se poate exprima în felul următor:

A(p) → A(q)
F(q) → F(p)

În limbajul natural, implicaţia se exprimă de obicei prin „dacă..., atunci"; nu trebuie însă să conchidem de aici că acesta este indiciul suprem şi neîndoielnic al determinării unor propoziţii compuse implicative. Determinarea implicaţiei logice din limbajul natural se face în baza unei analize logice, în care suprapunerea pe matricea implicaţiei este elementul esenţial. De exemplu, propoziţia compusă „Dacă ai carte, ai parte" nu este o implicaţie logică, deşi este introdusă în limbajul natural prin „dacă..., atunci". Această formă de implicaţie, definită pe baza matricei pe care am utilizat-o, poartă denumirea de *implicaţie materială* (sau *implicaţia lui Russell*, după numele logicianului englez care a definit-o în *Principia Mathematica* în maniera formală arătată). În scrierea logică, ea se notează prin diferite semne: „⊃", „→".

Propoziţia compusă „Dacă plouă, atunci străzile se udă" este concretizarea unei implicaţii logice, deoarece ea satisface exigenţele matricei de adevăr proprii implicaţiei:

(1) Este posibil să plouă şi străzile să fie ude;
(2) Nu este posibil să plouă şi străzile să nu fie ude;
(3) Este posibil să nu plouă şi străzile să fie ude;
(4) Este posibil să nu plouă şi străzile să nu fie ude.

9. Pentru analize mai ample şi mai detaliate asupra conectorilor binari, trimitem la Charles Serrus, *Traité de logique*, Aubier Éditions Montaigne, Paris, 1945, pp. 17-115; Petru Ioan, *Logica integrală*, I, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 1999.

Să analizăm propoziţia „Dacă triunghiul are două unghiuri egale, atunci Parisul este capitala Franţei". Răspunde aceasta exigenţelor matricei implicaţiei? Fără îndoială, ea satisface prima şi a treia linie ale matricei şi deci este o implicaţie. Totuşi, bunul simţ ne spune că ceva nu e firesc aici. Condiţiile formale sunt îndeplinite, dar nu sunt îndeplinite condiţiile materiale ale traiectului unei implicaţii autentice.

Prin urmare, pentru ca să existe o autentică relaţie de implicaţie de la propoziţia (p) la propoziţia (q), trebuie să fie îndeplinite, simultan, două condiţii: *condiţia sintactică* (formală): combinaţiile valorilor de adevăr ale propoziţiilor să respecte matricea implicaţiei; *condiţia semantică* (materială): între propoziţiile care intră în relaţie să existe o anumită continuitate de sens, o anumită dependenţă a semnificaţiilor lor materiale. Or, în cele două exemple pe care le-am avut în vedere, aceste două categorii de exigenţe sunt respectate diferit: primul exemplu respectă ambele cerinţe (de ordin sintactic şi de ordin semantic), cel de-al doilea respectă numai exigenţele de ordin sintactic[10].

Definirea implicaţiei într-o asemenea manieră formală a generat discuţii dintre cele mai aprinse. Aceste discuţii s-au concretizat în ceea ce s-a numit *paradoxurile implicaţiei materiale*. Despre ce este vorba? Dacă analizăm cu atenţie matricea implicaţiei, vom putea face două constatări care pun în cumpănă spiritul logicii şi exigenţele de logicitate ale unei construcţii teoretice: (1) adevărul rezultă din orice (adică şi din adevăr, cum subliniază linia 1 a matricei implicaţiei, dar şi din fals, cum ne arată linia 3 a matricei implicaţiei; (2) din fals rezultă orice (adică şi adevăr, cum arată linia 3 a matricei implicaţiei, dar şi fals, cum sugerează linia 4 a matricei implicaţiei).

Problema aceasta l-a preocupat în cea mai mare măsură pe Clarence Irving Lewis, care a încercat să rezolve aceste aspecte greu de acceptat generate de definiţia russelliană a implicaţiei materiale, propunând aşa-numita *implicaţie strictă*[11]. Sistemul logic al *implicaţiei stricte* – propus în mai multe versiuni de Lewis – uzează de introducerea modalităţilor, dar este departe de a realiza ceea ce şi-a propus: anihilarea paradoxurilor implicaţiei materiale[12].

Să atragem atenţia în acest context, fie şi în treacăt, că implicaţia constituie fundamentul logic al unor categorii multiple de tehnici de argumentare. Ne amintim că analiza formelor argumentative a generat o clasă de astfel de forme (clasa susţinerilor), care avea ca functor argumentativ expresia „...este un temei pentru..." şi se exprima prin intermediul conectorului logic implicaţie. Cum vom încerca să arătăm la locul potrivit, propoziţiile compuse implicative vor interveni ca premise (ca argumente) atât în susţinerea unei teze, cât şi în respingerea ei.

---

10. Asupra acestor aspecte ale implicaţiei, a se vedea Alfred Tarski, „Implication ou proposition conditionnelle; implication au sens matériel", în Alfred Tarski, *Introduction à la logique*, Gauthier-Villars, Paris, E. Nauwelaerts, Louvain, 1960, pp. 19-27.
11. O analiză a raporturilor dintre *implicaţia materială* şi *implicaţia strictă*, însoţită de delimitarea acesteia din urmă prin recurgerea la o interpretare modală, în C.I. Lewis, C.H. Langford, *Symbolic Logic*, ed. a II-a, Dover Publications, Londra, 1959, pp. 136-147.
12. O analiză critică a propunerilor lui Lewis privind regândirea definirii implicaţiei materiale se găseşte în Robert Blanché, *Raison et discours. Défense de la logique réflexive*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1967, pp. 179-224. Iată ce scrie Blanché ca o concluzie a analizei sale critice: „...unul din defectele sistemului lui Lewis rezidă în aceea că, conceput în scopul de a elimina paradoxurile logicii materiale, el regăseşte, pe plan modal, chiar analogul acestor paradoxe. (...) Imposibil *p* implică strict tot *q* şi non-*q* (...), necesar *q* este implicat strict tot de *p*, ca şi de non-*p*" (p. 223).

Replicaţia este propoziţia compusă care acoperă o relaţie de *condiţionare necesar-suficientă* între antecedent şi secvent, în sensul că antecedentul este condiţia necesară a secventului, iar secventul condiţia suficientă a antecedentului. În limbajul natural, replicaţia se exprimă prin „*p* dacă *q*", iar în limbaj logic se notează prin „⊂", „←". Ne dăm astfel seama că între *implicaţie* şi *replicaţie* există o relaţie bine determinată: implicaţia de la *p* la *q* este echivalentă cu replicaţia de la *q* la *p*:

$$(p \rightarrow q) \equiv (q \leftarrow p)$$

Matricea de adevăr a replicaţiei este următoarea:

p	←	q
1	1	1
1	1	0
0	0	1
0	1	0

de unde se vede că:

$$F(p) \rightarrow F(q)$$
$$A(q) \rightarrow A(p)$$

Propoziţia compusă „Metalele se dilată dacă sunt supuse frecării" ilustrează parcursul unei replicaţii logice între propoziţia (p) „Metalele se dilată" şi propoziţia (q) „Metalele sunt supuse frecării":

(1) Este posibil ca metalele să se dilate şi să fi fost supuse frecării;
(2) Este posibil ca metalele să se dilate şi să nu fi fost supuse frecării;
(3) Nu este posibil ca metalele să nu se dilate şi să fi fost supuse frecării;
(4) Este posibil ca metalele să nu se dilate şi să nu fi fost supuse frecării.

Observaţiile şi sublinierile făcute în legătură cu implicaţia rămân valabile şi pentru cazul replicaţiei, motiv pentru care nu insistăm asupra lor.

Implicaţia reciprocă (*echivalenţa*) este propoziţia compusă care acoperă o *relaţie de condiţionare suficientă şi necesară* între antecedent şi secvent. Aceasta înseamnă că antecedentul este condiţia şi suficientă, şi necesară a secventului, iar secventul este condiţia şi necesară, şi suficientă a antecedentului. În limbajul natural, implicaţia reciprocă (echivalenţa logică) se exprimă prin „dacă şi numai dacă". În limbaj logic, implicaţia reciprocă (echivalenţa) are notaţii diferite: „≡", „↔" etc. Aceasta nu înseamnă că dacă întâlnim sintagma sus-numită, avem întotdeauna de-a face cu o relaţie logică de echivalenţă, iar dacă nu întâlnim sintagma, nu poate fi vorba de o echivalenţă logică. Propoziţia compusă „Dacă astăzi este sâmbătă, atunci mâine este duminică" este o echivalenţă logică, deşi, cel puţin după forma lingvistică în care apare, nu este introdusă prin „dacă şi numai dacă".

Determinarea unei astfel de relaţii şi a functorului binar prin care ea se exprimă presupune analiza logică. Cele două condiţii esenţiale pentru fiinţarea unei echivalenţe logice sunt: (a) condiţia sintactică (relaţiile alethice dintre propoziţiile componente ale echivalenţei să respecte *matricea de adevăr* a functorului echivalenţă); (b) condiţia

semantică (între propoziţiile componente ale echivalenţei să existe o anumită continuitate de sens). Matricea de adevăr a echivalenţei logice este următoarea:

p	≡	q
1	1	1
1	0	0
0	0	1
0	1	0

de unde rezultă *condiţiile de adevăr* ale echivalenţei logice: două propoziţii sunt echivalente dacă: (a) sunt ambele adevărate; (b) sunt ambele false, ca şi *condiţiile de falsitate* ale echivalenţei logice: o echivalenţă este falsă când valorile de adevăr ale propoziţiilor componente sunt diferite (una este adevărată şi cealaltă falsă). Prin urmare, aceste patru relaţii caracterizează echivalenţa:

$A(p) \rightarrow A(q)$
$A(q) \rightarrow A(p)$
$F(p) \rightarrow F(q)$
$F(q) \rightarrow F(p)$

Propoziţia compusă „Dacă un număr este divizibil cu doi, atunci el este un număr par" ilustrează o relaţie logică de echivalenţă între propoziţiile „Un număr este divizibil cu doi" şi „Un număr este par", deoarece sunt îndeplinite cele două condiţii:

(1) Este posibil ca un număr să fie divizibil cu doi şi să fie par;
(2) Nu este posibil ca un număr să nu fie divizibil cu doi şi să fie par;
(3) Nu este posibil ca un număr să fie divizibil cu doi şi să nu fie par;
(4) Este posibil ca un număr să nu fie divizibil cu doi şi să nu fie par,

adică se acoperă parcursul alethic al implicaţiei reciproce (1001) şi se constată că propoziţiile „Un număr este divizibil cu doi" şi „Un număr este par" se integrează aceluiaşi registru semantic.

În cazul implicaţiei reciproce, antecedentul şi secventul îndeplinesc acelaşi rol de condiţii şi suficiente, şi necesare unul pentru celălalt. Aceasta înseamnă că, în fapt, echivalenţa este o conjuncţie de două implicaţii, una de la antecedent la secvent, cealaltă de la secvent la antecedent, adică:

$$(p \equiv q) \equiv [(p \rightarrow q) \,\&\, (q \rightarrow p)]$$

relaţie deosebit de importantă atunci când se derulează *calculul logic* în care sunt implicate echivalenţe.

Incompatibilitatea este propoziţia compusă care exprimă o relaţie de *opoziţie suficient-suficientă* între propoziţiile componente: este suficient ca una dintre propoziţii să fie adevărată pentru ca a doua propoziţie să fie falsă. Ne dăm seama că incompatibilitatea este guvernată de *principiul noncontradicţiei*, pe care logica tradiţională l-a invocat atât de mult: nu este posibil ca o propoziţie şi negaţia ei contrară să fie adevărate împreună, în acelaşi timp şi sub acelaşi raport. Propoziţia de incompatibilitate se fundează pe aşa-numita *relaţie de contrarietate* dintre propoziţiile componente.

În limbajul natural, propoziţia de incompatibilitate se exprimă prin „nu *p* şi *q*", iar în limbajul logicii moderne ea se transcrie în diferite moduri: „/", „↑". Matricea de adevăr a incompatibilităţii este următoarea:

p	↑	q
1	0	1
1	1	0
0	1	1
0	1	0

de unde rezultă *trei condiţii de adevăr* ale incompatibilităţii (incompatibilitatea este adevărată atunci când cel puţin una dintre propoziţiile componente este falsă) şi o *condiţie de falsitate* (incompatibilitatea este falsă atunci când ambele propoziţii componente sunt adevărate), precum şi următoarele relaţii:

$A(p) \rightarrow F(q)$
$A(q) \rightarrow F(p)$

Propoziţia compusă „Cele cinci cercuri ale drapelului olimpic sunt roşii sau verzi" exprimă o incompatibilitate, deoarece:

(1) Nu este posibil să fie şi roşii, şi verzi;
(2) Este posibil să fie roşii, dar să nu fie verzi;
(3) Este posibil să nu fie roşii, dar să fie verzi;
(4) Este posibil să nu fie nici roşii, nici verzi,

respectându-se astfel matricea de adevăr a incompatibilităţii.

Amintim că şi incompatibilitatea are o poziţie specială în determinarea tehnicilor de argumentare. O clasă specială a formelor argumentative (clasa respingerilor) se fundează pe relaţia de incompatibilitate: două propoziţii aflate în relaţie de incompatibilitate se resping reciproc. Ne simţim datori să facem şi o altă subliniere în legătură cu *propoziţia de incompatibilitate*. Ea deţine o poziţie semnificativă în calculul logic modern prin aceea că *toţi ceilalţi 15 functori binari pot fi exprimaţi cu ajutorul incompatibilităţii*. Nicod[13] a arătat că putem construi sisteme axiomatice ale logicii propoziţiilor compuse pornind doar cu functorul incompatibilitate şi definindu-i pe toţi ceilalţi în funcţie de acest functor binar. Dar, dacă ideea este de o importanţă teoretică majoră (tendinţa tuturor sistemelor axiomatice a fost aceea de a reduce numărul functorilor primitivi şi baza axiomatică), importanţa ei practică este simţitor diminuată, pentru că până şi calculele simple în cadrul unui asemenea sistem sunt de-a dreptul istovitoare, iar sistemul devine neoperaţional.

Disjuncţia inclusivă este propoziţia compusă care reflectă o *relaţie de opoziţie necesar-necesară* între propoziţiile componente: dacă una dintre propoziţii este falsă, atunci cealaltă este cu necesitate adevărată. În termenii logicii clasice am putea afirma că disjuncţia inclusivă subîntinde o *relaţie de subcontrarietate* între propoziţiile angajate,

13. Jean Nicod, „A Reduction in the Number of the Primitive Propositions of Logic", în *Proceedings of Cambridge Philosophical Society*, XIX, 1917. Pentru discuţii, a se vedea Tadeusz Kotarbinski, *Leçons sur l'histoire de la logique*, PWN-Éditions Scientifiques de Pologne, Varşovia, 1965, p. 196.

relaţie guvernată de *principiul terţului exclus*: două propoziţii aflate în relaţie de subcontrarietate nu pot fi false împreună; dacă una este falsă, cealaltă este adevărată.

În termenii limbajului natural, disjuncţia se exprimă sub forma „sau/şi", iar în simbolistica logicii moderne se scrie „v". Matricea de adevăr a disjuncţiei inclusive este următoarea:

p	v	q
1	1	1
1	1	0
0	1	1
0	0	0

de unde rezultă trei *condiţii de adevăr* pentru disjuncţia inclusivă (disjuncţia inclusivă este adevărată atunci când cel puţin una dintre propoziţiile sale componente este adevărată) şi o *condiţie de falsitate* (disjuncţia inclusivă este falsă atunci când ambele propoziţii componente sunt false). Următoarele relaţii caracterizează disjuncţia inclusivă:

$F(p) \rightarrow A(q)$
$F(q) \rightarrow A(p)$

Propoziţia compusă „La şedinţă merge directorul sau secretara" ilustrează o disjuncţie inclusivă:

(1) Este posibil să meargă şi directorul, şi secretara;
(2) Este posibil să meargă directorul, dar nu şi secretara;
(3) Este posibil să nu meargă directorul, dar să meargă secretara;
(4) Nu este posibil să nu meargă nici directorul, nici secretara,

aşa cum o arată forma obţinută prin suprapunerea acesteia peste matricea de adevăr a disjuncţiei inclusive.

Disjuncţia exclusivă este o propoziţie compusă care sintetizează exigenţele celorlalte două propoziţii anterioare (incompatibilitate şi disjuncţie inclusivă). Ea acoperă ceea ce logica tradiţională numea *relaţie de contradicţie*, relaţie guvernată de *principiul bivalenţei* (principiul combinat al noncontradicţiei şi terţului exclus): două propoziţii aflate în relaţie de contradicţie nu pot fi nici ambele adevărate, nici ambele false în acelaşi timp şi sub acelaşi raport.

În limbajul natural, disjuncţia exclusivă se exprimă prin „sau..., sau" („sau" exclusiv), iar în limbajul logicii moderne prin „w". Matricea de adevăr a disjuncţiei exclusive este:

p	w	q
1	0	1
1	1	0
0	1	1
0	0	0

de unde se deduc două *condiţii de adevăr* ale disjuncţiei exclusive (disjuncţia exclusivă este adevărată dacă valorile de adevăr ale propoziţiilor componente sunt diferite) şi două *condiţii de falsitate* ale disjuncţiei exclusive (disjuncţia exclusivă este falsă dacă propoziţiile componente au aceeaşi valoare de adevăr). Rezultă următoarele relaţii:

$A(p) \rightarrow F(q)$
$F(p) \rightarrow A(q)$

B.C.U. "M. EMINESCU" IAȘI

$A(q) \rightarrow F(p)$
$F(q) \rightarrow A(p)$

Propoziția compusă „Numerele naturale sunt pare sau impare" exprimă o disjuncție exclusivă fiindcă:

(1) Nu e posibil ca un număr să fie și par, și impar;
(2) E posibil ca un număr să fie par, dar să nu fie și impar;
(3) E posibil ca un număr să nu fie par, dar să fie impar;
(4) Nu e posibil ca un număr să nu fie nici par, nici impar.

Dacă analizăm matricea de adevăr a disjuncției exclusive și o comparăm cu cea a echivalenței, vom constata că în combinațiile în care echivalența este adevărată, disjuncția exclusivă este falsă, iar în cazurile în care echivalența este falsă, disjuncția exclusivă este adevărată. Putem trage concluzia că *disjuncția exclusivă este negația echivalenței.*

2.4. Tehnici deductive inferențiale de susținere a argumentării

Tehnicile de argumentare prin deducție inferențială se vor diferența în două categorii, în funcție de dimensiunea argumentării în care ele sunt utilizate: *susținerea* sau *respingerea.* Vom analiza, în consecință, *tehnici de susținere a argumentării* (tezei) și *tehnici de respingere a argumentării* (tezei). Ambele categorii vor fi determinate în funcție de propozițiile compuse care pot îndeplini rolul de premise (argumente). Vom delimita, prin urmare, tehnici de susținere bazate pe implicație, pe disjuncție, pe implicație și disjuncție (dileme).

a) ***Tehnicile de susținere bazate pe implicație*** sunt acelea care au printre premise una sau mai multe *propoziții implicative.* Aceste propoziții exprimă acea relație de determinare dintre două propoziții simple, potrivit căreia este imposibil ca *antecedentul* să fie adevărat, iar *secventul* să fie fals. *Matricea de adevăr* a propoziției implicative care angajează două propoziții simple notate (p), respectiv (q), este următoarea:

p	q	$p \rightarrow q$
1	1	1
1	0	0
0	1	1
0	0	1

Ne interesează următoarea relație care rezultă din matricea de adevăr a implicației:

$A(p) \rightarrow A(q)$

care ne spune că adevărul antecedentului (p) atrage după sine adevărul secventului (q). Dacă știm că între două propoziții simple (p) și (q) există o relație de implicație și dacă, printr-o procedură oarecare, am determinat că antecedentul (p) este o propoziție adevărată, atunci tragem concluzia că secventul (q) este o propoziție adevărată. Dacă o premisă (sau un argument) este un temei pentru a deduce caracterul adevărat al unei propoziții, înseamnă că premisa (argumentul) susține propoziția respectivă. Toate acele tehnici de argumentare în care o propoziție întemeiază caracterul adevărat al alteia vor fi considerate *tehnici de susținere* a argumentării. Să analizăm argumentul următor:

Dacă un număr este mai mare ca 10, atunci el este mai mare ca 5
Numărul 15 este mai mare ca 10
Deci: Numărul 15 este mai mare ca 5.

El exprimă următoarea tehnică de argumentare:

$$\frac{\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ p \end{array}}{q}$$

prin intermediul căreia propoziţia exprimată prin *q* („Numărul 15 este mai mare ca 5") este susţinută ca adevărată în baza propoziţiilor *p* („Numărul 15 este mai mare ca 10") şi (p → q) („Dacă un număr este mai mare ca 10, atunci el este mai mare ca 5") date ca adevărate. Această tehnică de argumentare este cunoscută sub numele de *modus ponendo-ponens* şi rezultă direct din exigenţa deja enunţată: A(p) → A(q). Exprimarea argumentativă a acestei tehnici este următoarea:

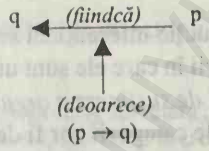

cu ilustrarea:

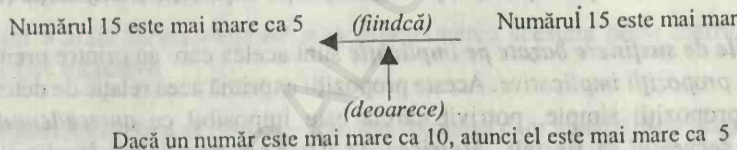

Vrem să atragem atenţia asupra unui fapt care va contribui, poate, la respingerea unei prejudecăţi. În general, în logica de tradiţie, ca şi în încercările ei moderne, aceste forme de inferenţă („forms of inference") sau scheme de inferenţă („inferential schemata") sunt prezentate drept funcţionalităţi absolute: „În timpurile moderne logica a trebuit să-şi adâncească şi să-şi lărgească obiectul de studiu. Concentrată iniţial asupra acelei porţiuni care priveşte teoria raţionamentului corect, ea este numită astfel teoria inferenţei logice, teoria probelor sau teoria deducţiei. Principiile inferenţei logice au o aplicabilitate universală în toate domeniile cunoaşterii sistematice"[14]. Or, o privire mai atentă asupra acestor forme de raţionare ne arată că ele sunt mult mai legate de practica discursiv-cognitivă decât s-ar putea crede la prima vedere: referindu-ne doar la situaţia analizată, cineva trebuie să determine şi să afirme (să susţină) caracterul adevărat al antecedentului pentru a se putea susţine caracterul adevărat al secventului, iar această susţinere se poate face numai într-o relaţie dialogică. Chiar Frege, cum am văzut, în construcţia semantică a sistemelor axiomatice, a pus problema asertabilităţii formulelor, care exprimă atitudinea unui utilizator în raport cu caracterul adevărat sau fals al formulei, aspect reliefat şi în

14. Patrick Suppes, *Introduction to Logic*, Van Nostrand Reinhold Company, New York, Cincinnati, Toronto, Londra, Melbourne, 1957, p. XV.

cercetări mai recente: „o inferență este trecerea de la aserțiunea unei propoziții (premisa) sau grup de propoziții (premisele) la aserțiunea altei propoziții (concluzia)"[15]. Vrem să subliniem că aceste forme de raționare sunt, prin excelență, forme argumentative, elemente ale practicii discursive, și nu ale funcționalității gândirii pure.

Dacă implicația dintre cele două propoziții simple este reciprocă (adică dacă antecedentul implică secventul, dar și secventul implică antecedentul), avem o propoziție compusă cunoscută sub numele de *echivalență logică*, din matricea căreia va trebui să reținem doar relațiile:

$A(p) \rightarrow A(q)$
$A(q) \rightarrow A(p)$

Ele sunt suportul a două tehnici de susținere (*modus ponendo-ponens*):

$p \equiv q$	Poligonul ABC este triunghi dacă și numai dacă are trei laturi
p	Poligonul ABC este triunghi
q	Deci: Poligonul ABC are trei laturi

și:

$p \equiv q$	Poligonul ABC este triunghi dacă și numai dacă are trei laturi
q	Poligonul ABC are trei laturi
p	Deci: Poligonul ABC este triunghi

René Descartes (1596-1650). Filosof francez, unul dintre teoreticienii cei mai cunoscuți ai deducției. Lucrări principale: *Discurs asupra metodei* (1637), *Reguli utile și clare pentru îndrumarea minții în cercetarea adevărului* (1629).

care pot fi exprimate fără dificultăți în ilustrări cu nuanță argumentativă, ca în exemplul:

Poligonul ABC are trei laturi ← *(fiindcă)* Poligonul ABC este un triunghi

↑ *(deoarece)*

Dacă și numai dacă un poligon este triunghi, el are trei laturi

unde se vede că cineva trebuie să constate că un anumit poligon (ABC) este triunghi pentru a putea întemeia adevărul afirmației că poligonul dat (ABC) are trei laturi. Cum replicația este în strânsă legătură cu implicația, determinarea tehnicilor de susținere bazate pe replicație nu constituie o problemă.

b) ***Tehnicile de susținere bazate pe disjuncție*** sunt acele forme de raționament în care una dintre premise este o propoziție disjunctivă. *Disjuncția inclusivă* exprimă acea relație de determinare dintre două propoziții simple potrivit căreia este imposibil ca ambele propoziții să fie false: dacă una este falsă, cealaltă este în mod necesar

15. G.E. Hughes, D.G. Londey, *The Elements of Formal Logic*, Methuen & Co., Londra, 1965, pp. 2-4.

adevărată. Să reţinem următoarele relaţii care rezultă din matricea de adevăr a disjuncţiei inclusive:

$F(p) \rightarrow A(q)$
$F(q) \rightarrow A(p)$

Din aceste exigenţe putem deduce următoarele tehnici de susţinere a unei teze:

$p \vee q$	Călătoriile se fac pe jos sau cu un mijloc de transport
$\bar{p}$	Călătoria planificată pentru astăzi nu se face pe jos
q	Deci: Călătoria planificată pentru astăzi se face cu un mijloc de transport

şi:

$p \vee q$	Călătoriile se fac pe jos sau cu un mijloc de transport
$\bar{q}$	Călătoria planificată pentru astăzi nu se face cu un mijloc de transport
p	Deci: Călătoria planificată pentru astăzi se face pe jos

care pot fi exprimate şi în formă argumentativă, ca în exemplul:

Călătoria planificată pentru astăzi se face cu un mijloc de transport ← *(fiindcă)* — Călătoria planificată pentru astăzi nu se face pe jos

↑ *(deoarece)*

Călătoriile se fac pe jos sau cu un mijloc de transport

Se constată cu uşurinţă că fiecare concluzie (teză) e susţinută ca adevărată de premisele (argumentele) raţionamentelor date. Aceste tehnici de argumentare se numesc *modus tollendo-ponens*. Aceleaşi două tehnici de susţinere pot fi ilustrate şi dacă pornim de la o premisă cu rol de *disjuncţie exclusivă*.

c) ***Tehnici de susţinere bazate pe implicaţii şi disjuncţii***. Tehnicile de susţinere a unei teze pot avea drept suport şi raţionamente care au ca premise atât propoziţii implicative, cât şi propoziţii disjunctive. Cele mai cunoscute raţionamente de acest tip sunt *dilemele*. Fie raţionamentul:

Dacă merg la film îl voi vedea pe actorul meu preferat
Dacă merg la repetiţie, voi reuşi să susţin recitalul de pian
Dar merg la film sau la repetiţie
Deci: Îl voi vedea pe actorul meu preferat sau voi reuşi să susţin recitalul de pian.

El are următoarea formă:

$p \rightarrow q$
$r \rightarrow s$
$p \vee r$
$q \vee s$

care ne arată că suntem în prezenţa a două premise implicative şi a uneia disjunctive. Aceste trei premise susţin adevărul concluziei, care e o propoziţie disjunctivă.

Întrucât premisa disjunctivă *afirmă* antecedenţii premiselor implicative, avem de-a face cu o *dilemă constructivă*. Dacă din antecedenţii premiselor implicative rezultă secvenţi diferiţi, dilema se numeşte *complexă*, iar dacă rezultă acelaşi secvent, dilema se numeşte *simplă*. În exemplul anterior, dilema era una complexă, în exemplul care urmează, dilema este simplă:

Dacă merg la film, atunci îl voi vedea pe actorul meu preferat
Dacă merg la teatru, atunci îl voi vedea pe actorul meu preferat
Dar merg la film sau la teatru
Deci: Îl voi vedea pe actorul meu preferat

şi are următoarea formă:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ r \rightarrow q \\ p \vee r \\ \hline \quad q \end{array}$$

Aplicaţia 1

Să ne reamintim matricele de adevăr ale implicaţiei, disjuncţiei inclusive, incompatibilităţii. Stabiliţi, pe baza analizei lor, tehnici de argumentare care nu duc la concluzii certe. Ilustraţi cu exemple astfel de tehnici.

Exemplu care ilustrează linia a treia a matricei implicaţiei:

Dacă un număr este mai mare ca 10, atunci este mai mare ca 5
Numărul 7 nu este mai mare ca 10 (adevărat)
Deci: Numărul 7 nu este mai mare ca 5 (fals);

Dacă un număr este mai mare ca 10, atunci el este mai mare ca 5
Numărul 3 nu este mai mare ca 10 (adevărat)
Deci: Numărul 3 nu este mai mare ca 5 (adevărat).

Aplicaţia 2

Fie următoarea secvenţă discursivă:

„Acela pe care nu l-a cuprins vreodată, fie şi în vis, gândul unei acţiuni pe care este liber să o abandoneze, aventura unei construcţii încheiate când ceilalţi văd că e la început şi care nu a cunoscut entuziasmul încendiindu-i una din clipele vieţii lui, nici otrava concepţiei, scrupulul, răceala obiecţiilor lăuntrice şi acea luptă de idei alternative din care cea mai tare şi mai universală s-ar cuveni să izbândească, în ciuda şi a obişnuinţei, şi a noutăţii – acela care n-a privit în albul hârtiei lui o imagine tulburătoare de posibil şi de regretul după toate semnele ce nu vor fi alese, nici n-a văzut, în limpedele cer, o construcţie ce nu este acolo, acela pe care nu l-a bântuit ameţeala îndepărtării de un ţel, neliniştea de mijloace, previziunea întârzierilor şi a deznădejdilor, calculul fazelor progresive, raţionamentul proiectat în viitor şi desenând *acolo* şi ceea ce nu va trebui raţional atunci, acela nu cunoaşte, oricare ar fi, de altfel, ştiinţa lui, nici bogăţia, nici posibilitatea, nici aria spirituală pe care le luminează faptul conştient de a construi" (Paul Valéry, în *Reflecţii şi maxime*, I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 471).

Cerinţe:
(a) Să se identifice tehnicile de argumentare utilizate în acest fragment.

(b) Să se stabilească ce fel de tehnici sunt.
(c) Să se determine indicatorii argumentării prin care se introduc aceste tehnici de argumentare.
(d) Care sunt temeiurile şi care este teza, pentru fiecare tehnică de argumentare în parte?

Aplicaţia 3

Fie următorul fragment:

> „Aşadar, cum să judecăm dreaptă ocara ce se aduce Elenei, ea care ori s-a îndrăgostit, ori s-a lăsat convinsă prin discurs, ori a fost răpită cu forţa, ori s-a supus unei necesităţi divine – şi, în oricare din aceste situaţii, scapă de învinuire?" (Gorgias, „Elogiul Elenei", în *Filosofia greacă până la Platon*, II, 2, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 478).

(a) Să se construiască, pornind de la exemplul dilemei, argumentarea pe care o propune fragmentul invocat.
(b) Să se determine natura tehnicii de argumentare utilizate (simplă sau complexă, constructivă sau distructivă).
(c) Să se construiască exemple similare de argumentări, identificând toate formele dilemei care pot fi obţinute.

Aplicaţia 4

Urmăriţi acest fragment:

> „Episcopul nu era atât de mişcat cum s-ar fi putut crede. I se părea că nu sirate prezenţa lui Dumnezeu în felul acesta de a muri. La drept vorbind – pentru că micile contradicţii ale sufletelor mari se cer deopotrivă scoase la iveală – el, care cu alt prilej râdea cu atâta poftă când i se spunea «înălţimea sa», era oarecum jignit că nu i se spusese «monseniore» şi era cât pe ce să spună şi el «cetăţene». Avea o poftă de familiaritate ursuză, destul de obişnuită la medici şi la preoţi, dar cu care el nu era deprins. La urma urmei, omul acesta, convenţionalul acesta, reprezentantul poporului, fusese pe vremuri atotputernic; pentru întâia dată, poate, în viaţa lui, episcopul se simţi pornit să fie aspru" (Victor Hugo, *Mizerabilii*, I, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969, p. 55).

(a) Stabiliţi argumentările pe care le conţine fragmentul dat.
(b) Determinaţi forma tehnicilor de argumentare.

2.5. Tehnici deductive inferenţiale de respingere a argumentării

Există şi tehnici de argumentare prin intermediul cărora o teză este respinsă. Dacă o premisă (un argument) este un temei pentru a arăta falsitatea unei teze, înseamnă că premisa (argumentul) respinge teza. Toate acele tehnici de argumentare prin intermediul cărora o propoziţie (sau mai multe) întemeiază caracterul fals al altei propoziţii vor fi considerate *tehnici de respingere* a argumentării (tezei). Ele au ca suport aceleaşi propoziţii compuse în calitate de premise, dar pun în valoare alte relaţii ce rezultă din matricea de adevăr a acestor propoziţii compuse.

a) ***Tehnici de respingere bazate pe implicaţie***. Ultima linie a matricei implicaţiei pune în evidenţă următoarea relaţie:

$$F(q) \rightarrow F(p)$$

Raţionamentul:

Dacă un număr este mai mare ca 10, atunci el este mai mare ca 5
Numărul 4 nu este mai mare ca 5
Deci: Numărul 4 nu este mai mare ca 10

are următoarea formă:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ \bar{q} \\ \hline \bar{p} \end{array}$$

care exprimă exact exigența de care am amintit. Ca structură de argumentare, exemplul invocat poate fi prezentat astfel:

Numărul 4 nu este mai mare ca 10 ◄ *(fiindcă)* Numărul 4 nu este mai mare ca 5

(în virtutea faptului că)

Dacă un număr este mai mare ca 10, atunci el este mai mare ca 5

Prin afirmarea ca adevărată a propoziției compuse ($p \rightarrow q$) și prin negarea secventului său ($\bar{q}$), negăm (adică respingem ca fals) antecedentul (p). Suntem în prezența unei *tehnici de respingere* a unei propoziții, tehnică ce poartă numele de *modus tollendo-tollens*, după denumirea cunoscută a raționamentului utilizat. Dacă această propoziție este susținută ca teză într-o argumentare, atunci când interlocutorul urmărește să respingă teza, tehnica de respingere dată intră imediat în acțiune. Misiunea lui este aceea de a găsi un secvent sau o consecință falsă a tezei date.

În cazul în care între premise relația este una de echivalență, atunci tehnicile de respingere pornesc de la cele două exigențe:

$F(p) \rightarrow F(q)$
$F(q) \rightarrow F(p)$

care dau naștere la două tehnici de argumentare *tollendo-tollens*, ce pot fi cu ușurință ilustrate.

b) ***Tehnici de respingere bazate pe incompatibilitate.*** Din matricea incompatibilității se desprind următoarele reguli:

$A(p) \rightarrow F(q)$
$A(q) \rightarrow F(p)$

din care rezultă că propozițiile (p) și (q), în calitate de argumente într-o relație de întemeiere, se resping reciproc. Aceste relații dau naștere la două tehnici de respingere cunoscute sub numele de *modus ponendo-tollens*:

$p \uparrow q$ Acțiunile sunt obligatorii sau interzise
p A frecventa cursurile școlii primare este o acțiune obligatorie

$\bar{q}$ Deci: A frecventa cursurile școlii primare nu e o acțiune interzisă

și:

$p \uparrow q$	Acţiunile sunt obligatorii sau interzise
q	Maltratarea semenului este o acţiune interzisă
$\bar{p}$	Deci: Maltratarea semenului nu e o acţiune obligatorie

care pot fi puse în formă argumentativă. De exemplu:

A frecventa cursurile şcolii primare nu este o acţiune interzisă ← *(fiindcă)* — A frecventa cursurile şcolii primare este o acţiune obligatorie

↑ *(deoarece)*

Acţiunile sunt obligatorii sau interzise

Se observă uşor că premisele sunt temeiuri pentru respingerea concluziilor (pentru declararea lor ca false). Dacă una dintre aceste concluzii este susţinută ca teză a argumentării, atunci este suficient ca interlocutorul care vrea s-o respingă să găsească o propoziţie contrară adevărată. Aceleaşi două tehnici de respingere se obţin şi dacă propoziţia compusă cu rol de premisă este o *disjuncţie exclusivă*.

c) ***Tehnici de respingere bazate pe dilemă.*** Dilemele pot genera şi tehnici de respingere. Dacă secvenţii premiselor implicative sunt negaţi în premisa disjunctivă, atunci această operaţie atrage după sine negarea antecedenţilor premiselor implicative în concluzie. În acest caz, dilema se numeşte *distructivă*: *simplă* (când din acelaşi antecedent rezultă secvenţi diferiţi) şi *complexă* (când din antecedenţi diferiţi rezultă secvenţi diferiţi). Exemplul dat la analiza tehnicilor de susţinere poate fi util prin adaptare:

Dacă merg la film, îl voi vedea pe actorul meu preferat
Dacă merg la repetiţie, voi reuşi să susţin recitalul de pian
Dar nu l-am văzut pe actorul meu preferat sau nu am susţinut recitalul de pian
Deci: Nu am mers la film sau nu am fost la repetiţie.

El exprimă o *dilemă distructivă complexă* de forma:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ r \rightarrow s \\ \bar{q} \ v \ \bar{s} \\ \hline \bar{p} \ v \ \bar{r} \end{array}$$

În exemplul:

Dacă merg la film, îl voi vedea pe actorul meu preferat
Dacă merg la film, mă întâlnesc cu colega mea de bancă
Dar nu l-am văzut pe actorul meu preferat sau nu m-am întâlnit cu colega mea de bancă
Deci: Nu am fost la film

regăsim o *dilemă distructivă simplă* de forma:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ p \rightarrow s \\ \bar{q} \ v \ \bar{s} \\ \hline \bar{p} \end{array}$$

Fiecare dintre cele două dileme poate fi structurată într-o manieră argumentativă.

Aplicaţia 5

Să fim atenţi la următorul fragment:

„Când în Moldova Unirea era chestiunea arzătoare a zilei, agenţii separatismului, care se serveau de toate armele pentru a combate marea şi eterna noastră dorinţă naţională, asupra soartei Iaşilor, împrospătând un cântec căzăcesc din timpul lui Vasile-vodă, ei se boceau în gura mare asupra frumuseţii Iaşilor pierdută, asupra palaturilor sale prefăcute în ruine, asupra sărăciei locuitorilor ei, asupra stingerii unui centru de lumină, în sfârşit gazetele lor, broşurile lor, memoarele, propaganda lor erau pline de îngrijiri, de suspine şi de lăcrimi pentru viitorul bieţilor Iaşi, şi cu toate acestea nimenea nu s-a uitat la ele!

Pentru mine, domnilor, ca şi pentru toţi acei din Moldova care s-au luptat pentru Unire, care şi astăzi profesează această sacră religiune sinceramente şi nu cu restricţiuni mentale, (...) Unirea nu poate să fie aducătoare de pagube, nu unui oraş, dar unei singure familii, dar unui singur individ. Ce poate face fericirea, întărirea şi îmbogăţirea unei ţări şi a unei naţiuni nu poate să facă nenorocirea, slăbirea şi sărăcia nimănui în parte..." (Mihail Kogălniceanu, „Discurs în Comisia Centrală pentru fixarea capitalei Principatelor Unite la Bucureşti", în Sanda Ghimpu, Alex. Ţiclea, *op. cit.*, p. 211).

Cerinţe:
(a) Identificaţi tehnicile argumentative prin care oratorul respinge teza „Mutarea capitalei la Bucureşti ar însemna o distrugere a Iaşilor".
(b) Analizaţi tipurile de raţionamente prin care se realizează această respingere.

Aplicaţia 6

Fie următoarea argumentare:

„Dacă plouă şi temperatura este sub zero grade, atunci pe stradă se face polei. Fiindcă se face polei, există pericolul producerii accidentelor de circulaţie. Prin urmare, dacă plouă şi temperatura este sub zero grade, există pericolul producerii accidentelor de circulaţie".

(a) Determinaţi forma logică a acestei argumentări.
(b) Exprimaţi această argumentare sub forma unei formule logice.
(c) Cum se numeşte această tehnică de susţinere a unei teze?
(d) Construiţi, cu aceleaşi propoziţii, o argumentare nevalidă.

Aplicaţia 7

Avem următorul fragment:

„Din modul cum satul îşi înţelege existenţa, mai rezultă şi un al doilea aspect şi alte consecinţe, care merită să fie reţinute. Satul, situat în inima unei lumi, îşi e oarecum sieşi suficient. El n-are nevoie de altceva decât de pământul şi de sufletul său şi de un pic de ajutor de sus, pentru a-şi suporta cu răbdare destinul. Această naivă suficienţă a făcut bunăoară ca satul românesc să nu se lase impresionat, tulburat sau antrenat de marile procese ale «istoriei». Satul e atemporal. Conştiinţa surdă, mocnind sub spuza grijilor şi a încercărilor de tot soiul, conştiinţa de a fi o lume pentru sine a dat satului românesc în cursul multelor secole foarte mişcate acea tărie fără pereche de a boicota istoria, dacă nu altfel, cel puţin cu imperturbabila sa indiferenţă" (Lucian Blaga, „Elogiul satului românesc", în *Discursuri de recepţie la Academia Română*, Editura Albatros, Bucureşti, 1980, pp. 257-258).

Cerinţe:
(a) Găsiţi tehnicile de argumentare prin intermediul cărora Blaga face satului românesc acest elogiu.

(b) Delimitaţi forma logică a acestor tehnici.
(c) Stabiliţi dacă tehnicile de argumentare utilizate sunt valide sau nu prin analiza matricelor acestora.

Aplicaţia 8

Să urmărim textul:

„Când se abat marile urgii, oamenii bogaţi, posedanţii de toate felurile, sunt imediat gata de ducă. Ei n-au legături organice cu pământul ţării şi se despart uşor de oraşele sau de castelele în care locuiesc, siguri că vor găsi, cu aurul lor, în alte ţări, alte oraşe şi alte castele, unde vor putea continua viaţa uşoară de belşug... Ţăranul nu pleacă nici de voie, nici de nevoie. El n-are unde să-şi mute sărăcia, pentru că, smuls de pe ogorul lui, ar fi osândit să piară ca un arbore smuls din rădăcini. De aceea ţăranul e pretutindeni păstrătorul efectiv al teritoriului naţional" (Liviu Rebreanu, „Laudă ţăranului român", în *Discursuri de recepţie la Academia Română*, ed. cit., p. 284).

Cerinţe:
(a) Delimitaţi indicatorii argumentării în textul lui Rebreanu.
(b) Stabiliţi tehnicile de argumentare.
(c) Exprimaţi aceste tehnici şi întreaga argumentare ca formule logice.

3. Argumentarea prin deducţie silogistică

3.1. Propoziţii categorice: identitate şi particularităţi

Argumentarea prin deducţie silogistică este o formă de întemeiere a unei teze în baza unor tehnici (raţionamente) în care trecerea necesară de la premise (argumente) la concluzie (teză) este determinată de relaţiile dintre noţiunile angajate în propoziţiile care îndeplinesc rolul de premise (argumente). Argumentarea prin deducţie silogistică utilizează *propoziţii categorice*, identificate după criteriile *cantităţii* şi *calităţii*:

(a) propoziţii universal-afirmative (A = SaP: Toţi S sunt P);
(b) propoziţii universal-negative (E = SeP: Nici un S nu este P);
(c) propoziţii particular-afirmative (I = SiP: Unii S sunt P);
(d) propoziţii particular-negative (O = SoP: Unii S nu sunt P).

În legătură cu *propoziţiile categorice*, două probleme interesează cu deosebire şi ele se vor răsfrânge asupra inferenţelor construite într-un astfel de sistem de logică: *relaţiile logice* dintre propoziţiile categorice (A, E, I, O) şi *distribuţia termenilor* în propoziţiile categorice.

Analiza *relaţiilor logice* dintre propoziţiile categorice încearcă să răspundă la întrebarea: cum se distribuie valorile de adevăr ale propoziţiilor categorice, în condiţiile în care valoarea de adevăr a uneia sau alteia dintre aceste propoziţii este dată? Să încercăm o analiză a acestor *dependenţe alethice* pe căile cele mai facile pentru înţelegere. Fie propoziţia SaP = „Toţi S sunt P" pe care o presupunem adevărată. Dacă este adevărat că „Toţi S sunt P", atunci este fals că „Nici un S nu este P". Dacă este adevărat că „Nici un S nu este P", atunci este fals că „Toţi S sunt P". Constatăm că propoziţiile categorice SaP (Toţi S sunt P) şi SeP (Nici un S nu este P) nu pot fi adevărate împreună. Ele pot fi

însă false împreună, întrucât există cea de-a treia posibilitate (SiP = Unii S sunt P). Constatăm că între universala afirmativă şi universala negativă există o *relaţie de contrarietate.*

Dacă propoziţia SaP este adevărată, atunci propoziţia SiP este adevărată (ceea ce este adevărat despre toţi, este adevărat şi despre unii), dacă propoziţia SiP este falsă, atunci propoziţia SaP este falsă (ceea ce este fals despre unii, cu atât mai mult este fals despre toţi). Între universala afirmativă şi particulara afirmativă există o *relaţie de subalternare* (la fel ca şi între universala negativă şi particulara negativă). Dacă universala afirmativă este adevărată, atunci particulara negativă e falsă, dacă este falsă universala afirmativă, atunci e adevărată particulara negativă. Constatăm că între universala afirmativă şi particulara negativă există o *relaţie de contradicţie* (cum tot o relaţie de contradicţie există şi între universala negativă şi particulara afirmativă). În sfârşit, dacă analizăm relaţiile logice dintre propoziţiile SiP şi SoP, constatăm că dacă este falsă SiP, atunci e adevărată SoP şi dacă e falsă SoP, atunci este adevărată SiP. Ele nu pot fi false împreună, dar pot fi adevărate împreună. Prin urmare, între particulara afirmativă şi particulara negativă se instalează o *relaţie de subcontrarietate.*

Stabilirea acestui complex de relaţii ne indică faptul că propoziţiile categorice formează o structură logică bine conturată, cunoscută sub numele de *pătratul lui Boethius*:

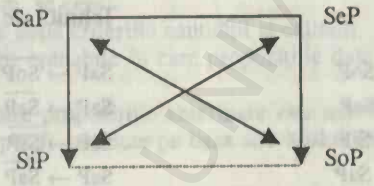

Relaţiile dintre propoziţiile categorice A, E, I, O – evidenţiate de structura de pătrat logic – generează inferenţe, pe care le vom analiza însă în secţiunea destinată acestui aspect.

Cea de-a doua problemă pe care vrem s-o analizăm în legătură cu propoziţiile categorice este aceea a *distribuţiei termenilor* în astfel de propoziţii. Problema distribuţiei termenilor într-o propoziţie priveşte raportul care se instituie între sfera noţiunii subiect şi sfera noţiunii predicat. Un termen este *distribuit* dacă sfera sa este cuprinsă în întregime în sfera termenului faţă de care el este raportat sau dacă sfera sa este respinsă în întregime de sfera termenului la care este raportat. Altfel termenul este *nedistribuit.* De exemplu, termenul „om" este distribuit în raport cu termenul „mamifer" (este cuprins în totalitate în sfera acestuia din urmă), dar şi în raport cu termenul „zeu" (este respins în totalitate din sfera acestuia din urmă). Termenul „mamifer" este nedistribuit în raport cu termenul „om" (este cuprins doar cu o parte a sferei sale în sfera acestei din urmă noţiuni). În baza acestor reguli, se va conchide că: (a) subiectul este distribuit în propoziţiile categorice universale şi nedistribuit în propoziţiile categorice particulare; (b) predicatul este distribuit în propoziţiile categorice negative şi nedistribuit în propoziţiile categorice afirmative.

3.2. Tehnici imediate de argumentare silogistică

Tehnicile imediate de argumentare silogistică sunt acelea în care concluzia (teza) se fundează pe o singură premisă (argument). Ele se pot identifica fie pornind de la structura de pătrat logic a propoziţiilor categorice, fie de la anumite operaţii care se aplică subiectului, respectiv predicatului unei propoziţii categorice.

a) ***Tehnicile imediate***[16] ***bazate pe structura de pătrat logic a propoziţiilor categorice.*** Aceste tehnici valorifică cele patru tipuri de propoziţii categorice. Astfel, în baza relaţiei de subalternare dintre propoziţia (SaP) şi propoziţia (SiP), dacă propoziţia (SaP) este adevărată, atunci este adevărată şi propoziţia (SiP). Prin urmare, SaP este un temei al lui SiP, ca în exemplul:

„Unele păsări sunt vertebrate *fiindcă* toate păsările sunt vertebrate".

Întrucât din temeiul (SaP) se deduce adevărul concluziei (SiP), suntem în prezenţa unei *tehnici de susţinere* a tezei. În baza relaţiei de contradicţie dintre propoziţiile (SaP) şi (SoP), dacă (SaP) este adevărată, atunci (SoP) este falsă, ca în exemplul:

„Este fals că unii halogeni nu sunt monovalenţi, *fiindcă* toţi halogenii sunt monovalenţi".

Cum temeiul (SaP) dovedeşte falsitatea concluziei, avem de-a face cu o *tehnică de respingere* a tezei.

Prezentăm toate tehnicile de argumentare care pot fi determinate pornind de la structura de pătrat logic în care sunt aşezate propoziţiile categorice:

Tehnici de susţinere:		Tehnici de respingere:	
$SaP \rightarrow SiP$	$\overline{SiP} \rightarrow SoP$	$SaP \rightarrow \overline{SoP}$	$\overline{SiP} \rightarrow \overline{SaP}$
$\overline{SaP} \rightarrow SoP$	$\overline{SiP} \rightarrow SeP$	$SaP \rightarrow \overline{SeP}$	$\overline{SoP} \rightarrow \overline{SeP}$
$SeP \rightarrow SoP$	$\overline{SoP} \rightarrow SiP$	$SeP \rightarrow \overline{SiP}$	$SiP \rightarrow \overline{SeP}$
$\overline{SeP} \rightarrow SiP$	$\overline{SoP} \rightarrow SaP$	$SeP \rightarrow \overline{SaP}$	$SoP \rightarrow \overline{SaP}$

Pe structura acestor tehnici pot fi date ilustrări diferite.

Aplicaţia 9

Fie propoziţia:

„Cine s-a fript cu ciorbă suflă şi-n iaurt".

Cerinţe:

(a) Să se determine contrara, contradictoria şi subalterna propoziţiei date.

(b) Să se construiască argumentări în baza relaţiilor de contrarietate, contradicţie şi subalternare în care: propoziţia dată să fie temei pentru respingerea propoziţiei contrare; propoziţia contradictorie să fie temei pentru propoziţia dată; propoziţia subalternă să fie temei pentru respingerea propoziţiei date; propoziţia dată să fie teza respinsă de propoziţia contrară.

(c) Ilustraţi cu exemple aceste argumentări.

16. Este de discutat cât de „imediate" sunt aceste tehnici (raţionamente, inferenţe), întrucât, în esenţă, trecerea de la premisă la concluzie este un proces mai complex. Dacă luăm, spre exemplu, relaţia de subalternare de la SaP la SiP, vom constata că trecerea nu este directă, imediată, de tipul $SaP \rightarrow SiP$, ci mai complicată: $[(SaP \rightarrow SiP) \& SaP] \rightarrow SiP$, unde se vede cu claritate că propoziţia-concluzie nu rezultă dintr-o singură premisă. Tradiţia le-a reţinut însă ca inferenţe imediate, motiv pentru care îi facem acesteia o concesie în acest cadru.

Aplicaţia 10

Să presupunem că propoziţia „Unele pasiuni sunt dăunătoare activităţii echilibrate" este un fals argument pentru celelalte propoziţii categorice cu care formează o structură de pătrat logic. Să se determine:

(a) argumentările corecte care pot fi susţinute pornind de la exigenţele pătratului logic şi în care propoziţia dată este un temei;
(b) argumentările incorecte pe care o astfel de propoziţie le poate genera.

Aplicaţia 11

Să se determine distribuţia termenilor în următoarele propoziţii:

a) Unii africani au ajuns sclavi pe continentul american.
b) Nimic din ceea ce este omenesc nu-mi este străin.
c) Întotdeauna geniile au fost oameni dificili.
d) Unii sportivi sunt bine plătiţi.
e) Maria îl simpatizează pe George.

Aplicaţia 12

Fiind date propoziţiile anterioare, se cere:

(a) Să se determine propoziţiile după criteriile cantităţii şi calităţii.
(b) Să se construiască propoziţii opinabile în care propoziţiile date să îndeplinească funcţia de *dictum*.
(c) Presupunând că fiecare dintre propoziţiile anterioare este adevărată, să se determine toate propoziţiile adevărate care pot fi susţinute pe baza adevărului celor dintâi.

b) ***Tehnici imediate bazate pe operaţii aplicate propoziţiilor categorice.*** Se pot determina tehnici de argumentare imediată şi având ca punct de plecare anumite operaţii care se aplică elementelor componente ale unei propoziţii categorice (subiectul logic şi predicatul logic). Aceste operaţii (afirmarea, respectiv negarea subiectului sau a predicatului, însoţite sau nu de transpoziţia lor) dau naştere la implicaţii sau echivalenţe, şi ele transcend obiecţiile întâmpinate de operaţiile determinate de opoziţia propoziţiilor categorice, concluzia rezultând dintr-o singură premisă. Ele se mai numesc şi *educţii*[17]. Principalele inferenţe imediate de acest tip sunt: *conversiunea*, *obversiunea*, *contrapoziţia*, *inversiunea*.

Conversiunea este inferenţa imediată prin intermediul căreia dintr-o propoziţie dată (*convertenda*) se obţine o altă propoziţie (*conversa*) care are ca subiect predicatul propoziţiei iniţiale şi ca predicat, subiectul acesteia, fără a se schimba calitatea propoziţiei. Prin urmare, conversiunea este o trecere de la forma (S – P) la forma (P – S), cu respectarea regulilor deducţiei. Conversiunea este o *tehnică de susţinere* a unei teze, deoarece o propoziţie dată (premisa, care îndeplineşte funcţia de argument sau temei) dovedeşte

17. Termenul este introdus în literatura noastră de Petre Botezatu (*Introducere în logică*, 2, Editura Graphix, Iaşi, 1994, p. 104), după terminologia care circulă în literatura anglo-saxonă (a se vedea, spre exemplu, Raimond J. McCall, *Basic Logic. The Fundamental Principles of Formal Deductive Reasoning*, ed. a II-a, Barnes & Noble, 1952, pp. 126-131), dar nu s-a impus la noi (manualul universitar apărut la noi, coordonat de Teodor Dima, nu asumă această denumire; a se vedea în acest sens *Logica generală*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1990, pp. 137-144).

adevărul propoziţiei obţinute prin schimbarea reciprocă a locului subiectului şi al predicatului propoziţiei date (propoziţia obţinută fiind teza argumentării).

Să determinăm tehnicile de argumentare bazate pe conversiunea propoziţiilor categorice. Propoziţia universal-afirmativă (SaP) are, conform regulilor distribuţiei termenilor, subiectul distribuit (ca subiect de universală) şi predicatul nedistribuit (ca predicat de afirmativă). Conversa care se deduce din ea ar trebui, din punctul de vedere al distribuţiei, să menţină neschimbată situaţia termenilor (conform unei reguli elementare a deducţiei silogistice: nici un termen nu poate fi distribuit în concluzie dacă nu a fost distribuit în premise). Aşadar, prin schimbarea reciprocă a locurilor subiectului şi predicatului unei propoziţii de tipul SaP, singura propoziţie logic corectă care se poate deduce este PiS:

$$SaP \rightarrow PiS$$

astfel încât P să nu fie distribuit în concluzie, întrucât nu este distribuit nici în premisă. Argumentarea:

„Unii dintre oamenii imaginativi sunt poeţi *fiindcă* toţi poeţii sunt imaginativi"

uzează de o tehnică de argumentare bazată pe conversiunea propoziţiei categorice universal-afirmative şi ilustrează o tehnică de susţinere prin conversiune a tezei „Unii dintre oamenii imaginativi sunt poeţi". Constatăm că, prin conversiune, s-a schimbat cantitatea propoziţiei (dintr-o propoziţie universală am obţinut o propoziţie particulară). Această tehnică de susţinere prin conversiune se numeşte *conversiune prin accident* („conversio per accidens").

Propoziţia universal-negativă are atât subiectul logic, cât şi predicatul logic distribuite (subiect de universală, predicat de negativă). Putem deduce din ea o propoziţie universal-negativă care să aibă termenii schimbaţi unul cu celălalt:

$$SeP \rightarrow PeS$$

caz în care nu se mai schimbă cantitatea propoziţiei obţinute şi deci avem o tehnică de susţinere prin *conversiune simplă* („conversio simplex"). Argumentarea:

„Nici un halogen nu este bivalent *fiindcă* nici un element bivalent nu este halogen"

uzează de o astfel de tehnică de argumentare şi ilustrează susţinerea tezei „Nici un halogen nu este bivalent" prin adevărul temeiului „Nici un element bivalent nu este halogen", din care teza a fost dedusă prin conversiune. Pe aceleaşi aliniamente explicative, se poate arăta că propoziţia particular-afirmativă (SiP) se converteşte simplu, iar propoziţia particular-negativă (SoP) nu se converteşte (trecerea nu respectă regulile deducţiei).

Obversiunea este inferenţa imediată prin intermediul căreia dintr-o propoziţie dată (*obvertenda*) obţinem o nouă propoziţie (*obversa*) care are ca subiect subiectul primei propoziţii, iar ca predicat, negaţia predicatului propoziţiei iniţiale, schimbându-se totodată calitatea propoziţiei şi păstrându-se cantitatea. Prin intermediul obversiunii trecem de la o propoziţie (S – P) la o alta (S – $\overline{P}$). La o analiză atentă, ne dăm seama că obversiunea are ca fundament *legea dublei negaţii*, care ne aduce la o propoziţie echivalentă cu propoziţia iniţială (o primă negaţie este dată de schimbarea calităţii propoziţiei iniţiale, o a doua negaţie este dată de negarea predicatului propoziţiei iniţiale).

Inferenţa imediată bazată pe obversiune este o *tehnică de susţinere* a unei teze. Este adevărat, o susţinere pe o cale mai ocolită, dar totuşi susţinere. Schimbând calitatea premisei şi negându-i predicatul, obversiunea nu face decât să aplice premisei o dublă negaţie, prin care o aduce la forma iniţială afirmativă. Cele patru tipuri de propoziţii categorice se obvertesc după cum urmează:

$SaP \equiv Se\overline{P}$
$SeP \equiv Sa\overline{P}$
$SiP \equiv So\overline{P}$
$SoP \equiv Si\overline{P}$

Aceste obversiuni constituie fundamentul unor tehnici de argumentare diferite, ca în exemplul:

„Nici un om nu e netalentat într-o activitate *fiindcă* orice om e talentat cel puţin într-o activitate"

care ne arată că teza „Nici un om nu e netalentat într-o activitate" e o propoziţie adevărată în baza echivalenţei sale logice cu propoziţia-temei „Orice om e talentat în cel puţin o activitate".

Contrapoziţia este inferenţa imediată prin intermediul căreia dintr-o propoziţie dată (*contraponenda*) se obţine o nouă propoziţie (*contrapusa*), care are ca subiect negaţia predicatului propoziţiei iniţiale, iar ca predicat, fie subiectul propoziţiei iniţiale (*contrapusa parţială*), fie negaţia subiectului propoziţiei iniţiale (*contrapusa totală*). Contrapoziţia nu mai este o *operaţie primară*, fiindcă ea presupune prezenţa celorlalte două operaţii (conversiunea şi obversiunea). Vom avea deci următoarele operaţii logice:

$SaP \equiv Se\overline{P} \equiv \overline{P}eS$ (contrapusa parţială) $\equiv \overline{P}a\overline{S}$ (contrapusa totală);
$SeP \equiv Sa\overline{P} \rightarrow \overline{P}iS$ (contrapusa parţială) $\equiv \overline{P}o\overline{S}$ (contrapusa totală);
$SiP \equiv So\overline{P} \rightarrow ?$ (particulara negativă nu se converteşte);
$SoP \equiv Si\overline{P} \equiv \overline{P}iS$(contrapusa parţială) $\equiv \overline{P}o\overline{S}$ (contrapusa totală)

care generează *tehnici de susţinere* specifice, precum în exemplul:

„Nici un om lipsit de imaginaţie nu e poet *fiindcă* poeţii sunt oameni imaginativi",

exemplu ce reprezintă o argumentare realizată prin contrapoziţie parţială, care se desfăşoară în următoarele etape:

SaP („Toţi poeţii sunt imaginativi") (obversiune) $\rightarrow$ $Se\overline{P}$ („Nici un poet nu e lipsit de imaginaţie") (conversiune) $\rightarrow$ $\overline{P}eS$ („Nici un om lipsit de imaginaţie nu e poet").

Contrapoziţia este o tehnică de susţinere, întrucât ea afirmă adevărul unei teze în virtutea adevărului unei propoziţii-temei care are ca subiect negaţia predicatului tezei şi ca predicat, fie subiectul tezei (contrapusa parţială), fie negaţia subiectului tezei (contrapusa totală).

Inversiunea este inferenţa imediată prin intermediul căreia se trece de la o propoziţie dată (*invertenda*) la o nouă propoziţie (*inversa*) care are ca subiect negaţia subiectului propoziţiei iniţiale şi ca predicat, fie predicatul propoziţiei iniţiale (*inversa parţială*), fie negaţia predicatului propoziţiei iniţiale (*inversa totală*). Şi inversiunea se desfăşoară prin intermediul celorlalte două inferenţe (conversiunea şi obversiunea):

$SaP \equiv Se\overline{P} \equiv \overline{P}eS \equiv \overline{P}a\overline{S} \rightarrow \overline{S}i\overline{P}$ (inversa totală) $\rightarrow \overline{S}oP$ (inversa parţială);
$SeP \equiv PeS \equiv Pa\overline{S} \rightarrow \overline{S}iP$ (inversa parţială) $\equiv \overline{S}o\overline{P}$ (inversa totală),

celelalte două propoziţii categorice (SiP şi SoP) neavând inverse. Pentru aceleaşi motive deja invocate în cazul contrapoziţiei, inversiunea este o *tehnică de susţinere*, precum în exemplul:

„Unii oameni care nu sunt poeţi sunt lipsiţi de imaginaţie *fiindcă* toţi poeţii sunt imaginativi",

exemplu ce concretizează o argumentare bazată pe operaţia de inversiune totală:

SaP („Toţi poeţii sunt imaginativi") (obversiune) → $Se\overline{P}$ („Nici un poet nu e lipsit de imaginaţie") (conversiune) → $\overline{P}eS$ („Nici un om lipsit de imaginaţie nu e poet") (obversiune) → $\overline{P}a\overline{S}$ („Toţi oamenii lipsiţi de imaginaţie fac parte din clasa acelora care nu sunt poeţi") (conversiune) → $\overline{S}i\overline{P}$ („Unii oameni care nu sunt poeţi sunt lipsiţi de imaginaţie").

Aplicaţia 13

Andrei ia parte împreună cu părinţii şi rudele sale la o masă festivă. Privind invitaţii, el face următoarele observaţii:

a) Unii dintre invitaţi au părul blond.
b) Toţi cei cu părul blond au ochii căprui.
c) Nu există invitaţi cu ochii căprui care să fi dansat împreună.
d) Există cel puţin un invitat care a dansat cu fiecare dintre ceilalţi invitaţi de sex opus.
e) Mama nu a dansat deloc.
f) Unchiul Graţian nu are ochii căprui, dar a dansat cu o invitată cu părul blond.

Considerând că observaţiile lui Andrei se concretizează în propoziţii adevărate, să se determine care dintre propoziţiile următoare pot fi susţinute pe baza lor şi care pot fi respinse:
(a) Toţi invitaţii au dansat cel puţin un dans.
(b) Nici unul dintre invitaţii care nu au ochii căprui nu are părul blond.
(c) Unii dintre invitaţi au ochii căprui.
(d) Cel puţin un invitat blond a dansat cu unul care are ochii căprui.
(e) Nici un invitat nu are părul blond.
(f) Mama nu are ochii căprui.

Aplicaţia 14

Fie propoziţia categorică „Cine s-a fript cu ciorbă suflă şi-n iaurt". Să se determine:
(a) contrara propoziţiei date;
(b) contradictoria propoziţiei date;
(c) echivalenta propoziţiei date;
(d) dacă predicatul propoziţiei date este distribuit.

Aplicaţia 15

Având în atenţie propoziţia anterioară, se cere:
(a) Să se determine toate propoziţiile care pot fi deduse din propoziţia dată.
(b) Să se construiască obversa propoziţiei date.
(c) Să se convertească obversa construită.

Aplicaţia 16

Fie noţiunile „european din emisfera nordică" şi „cetăţean al lumii". Se cere:
(a) Să se construiască toate propoziţiile categorice posibile cu aceste noţiuni.
(b) Să se determine care dintre acestea formează implicaţii, echivalenţe, contradicţii, respectiv contrarietăţi.
(c) Să se aplice propoziţiilor construite operaţiile conversiunii şi obversiunii.

3.3. Tehnici mediate de argumentare silogistică

Tehnicile mediate de argumentare silogistică sunt acelea bazate pe inferenţe în care temeiul (premisele) se concretizează în cel puţin două propoziţii. În categoria *inferenţelor mediate* bazate pe relaţiile dintre noţiuni locul fundamental îl ocupă *silogismul*. Autoritatea istorică conferită acestuia de tradiţia aristotelică, ca şi importanţa sa în actele de argumentare cotidiană au făcut ca, în ciuda obiecţiilor care s-au adus silogismului – obiecţii ce trimit la o anumită artificialitate şi la incapacitatea dinamizării cunoaşterii umane –, acesta să rămână obiect de interes şi cercetare până în zilele noastre[18]. Teoria silogismului cuprinde aspecte multiple. Ne interesează *silogismul ca tehnică de argumentare*, adică în calitate de instrument logic al susţinerii sau al respingerii unei teze, motiv pentru care anumite probleme legate de silogism ca inferenţă le vom presupune cunoscute, în timp ce altele vor fi evidenţiate în funcţie de rolul lor în actul argumentării.

a) *Ce este silogismul ?* Silogismul este inferenţa mediată fundată pe relaţiile dintre noţiuni şi formată din două propoziţii categorice care sunt date şi o altă propoziţie categorică ce rezultă cu necesitate din propoziţiile date. În *Analitica primă* (I, 1, 24b), Aristotel dă o definiţie a silogismului care acoperă, de fapt, întreaga gamă a inferenţelor deductive (lucru explicabil pentru Stagirit, care nu a cunoscut decât astfel de inferenţe deductive): „Silogismul este o vorbire în care, dacă ceva a fost dat, altceva decât datul urmează cu necesitate din ceea ce a fost dat". Într-o terminologie modernă, am putea spune că silogismul este o inferenţă compusă dintr-o *triadă* de propoziţii categorice, în care două dintre ele constituie *condiţia suficientă* pentru cea de-a treia, care este *consecinţa necesară* a lor.

Definiţia silogismului ne atrage atenţia şi asupra *structurii* acestui tip de inferenţă mediată: două propoziţii sunt *date*, iar o a treia propoziţie *rezultă* din acestea. Propoziţiile date se numesc *premisele* silogismului, propoziţia rezultată din ele se numeşte *concluzia* silogismului. Dacă avem *triada silogistică*:

Toţi scriitorii sunt imaginativi
Poeţii sunt scriitori
Deci: Poeţii sunt imaginativi,

vom constata că primele două propoziţii categorice constituie *premisele* silogismului dat, în timp ce ultima propoziţie constituie *concluzia* lui.

Să atragem atenţia asupra unui fapt care a constituit (şi poate constitui încă) o interesantă temă de meditaţie. Există două posibilităţi de interpretare a unei *triade silogistice*: fie ca *schemă de inferenţă*, fie ca *lege logică*. Triada silogistică menţionată anterior poate fi transcrisă ca schemă de inferenţă astfel:

SaI
PaS

PaI

18. Asupra silogismului s-a scris enorm; pentru o informare privind principalele aspecte ale acestei problematici, trimitem la două monografii, astăzi clasice: Otto Bird, *Syllogistic and Its Extensions*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1964; Ion Didilescu, Petre Botezatu, *Silogistica – teoria clasică şi interpretările moderne*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976.

iar ca lege logică astfel:

(SaI & PaS) → PaI,

diferenţa nefiind nici pe departe numai o chestiune de „aşezare" a termenilor silogistici, ci una mult mai profundă: prima interpretare ne spune că premisele trebuie să fie adevărate şi că adevărul lor implică adevărul concluziei, cea de-a doua ne spune că o conjuncţie a premiselor implică concluzia, fără să precizeze însă nimic cu privire la condiţia lor de adevăr.

Tratatele medievale de logică ne-au prezentat teoria silogismului în calitate de *schemă de inferenţă*, considerând că aceasta este adevărata „citire" a textului aristotelic din *Analitica primă*. Credinţa aceasta, cvasigenerală până la jumătatea secolului nostru, a fost pusă în discuţie prin apariţia unei lucrări fundamentale datorate logicianului polonez Jan Lukasiewicz[19]. Analizând atent textele aristotelice din *Analitica primă*, Lukasiewicz constată o discrepanţă flagrantă între ceea ce ne-a transmis tradiţia medievală în legătură cu silogistica aristotelică şi ceea ce se poate desprinde cu adevărat din textele aristotelice. Tradiţia a prezentat silogistica aristotelică drept o colecţie de scheme de inferenţă, în timp ce din textul aristotelic se desprinde ideea că silogismul este o lege logică (o teză a sistemului): „dacă A este enunţat despre toţi B şi B despre toţi C, atunci A trebuie enunţat despre toţi C (...). Şi la fel, dacă A nu este enunţat despre nici un B, iar B despre toţi C, este necesar ca A să nu aparţină nici unui C" (*Analitica primă*, I, 4, 25b, 26a). Corpusul tradiţional al gândirii logice prezintă silogismul sub forma schemelor de inferenţă, în timp ce interpretările modernităţii târzii aşază silogistica în marginea exigenţelor enunţurilor cu caracter de lege[20].

Atragem atenţia că, în investigarea silogismului ca tehnică de argumentare, ambele interpretări (ca schemă de inferenţă şi ca lege logică) au roluri şi funcţii importante. Practica argumentativă valorifică mai mult silogismul ca schemă de inferenţă. Atunci când propunem temeiuri care să susţină o teză, este esenţial ca ele să fie propoziţii adevărate pentru a avea certitudinea că teza este o propoziţie adevărată (dacă, bineînţeles, tehnica de argumentare este corectă). Evaluarea silogismului ca tehnică de interpretare, din punctul de vedere al corectitudinii, solicită mai curând interpretarea silogismului ca lege logică: numai dacă putem arăta că tehnica silogismului este o lege logică (un adevăr în toate interpretările posibile date propoziţiilor componente) putem conchide că el este o tehnică de argumentare validă (corectă).

b) ***Particularităţile silogismului ca tehnică de argumentare.*** În calitate de instrument al argumentării, silogismul are anumite specificităţi. Prima dintre ele: în argumentarea curentă, aceea pe care o întâlnim permanent în dezbaterile cotidiene, de cele mai multe ori silogismul acţionează ca tehnică de argumentare sub forma prescurtată a *entimemei*, numită încă din Antichitate de Aristotel *silogism retoric*.

19. Jan Lukasiewicz, *Aristotle's Syllogistic from the Standpoint of Modern Formal Logic*, Oxford, 1951; prezentarea şi discuţia sistemului în I. Didilescu, P. Botezatu, *op. cit.*, pp. 373-387.
20. O introducere sumară, clară şi temeinică în silogistica de tip aristotelic şi interpretările sale moderne se găseşte în James Gasser, „La syllogistique d'Aristote à nos jours", în *Travaux de logique*, nr. 3, 1987, Centre de Recherches Sémiologiques, Université de Neuchâtel, Elveţia, 1987.

Fie următoarea argumentare:

„Suferinţele morale, pe lângă care pălesc durerile fizice, stârnesc mai puţină milă, *fiindcă* nu se văd" (Balzac).

Propoziţia „Suferinţele morale stârnesc mai puţină milă" este *teza* argumentării. Propoziţia „Suferinţele morale nu se văd" este *temeiul* argumentării. Trecerea de la temei la teză este asigurată de *fundamentul* argumentării (care nu apare explicit, dar se concretizează în propoziţia „Suferinţele care nu se văd stârnesc mai puţină milă"). În forma completă, argumentarea arată astfel:

Suferinţele care nu se văd stârnesc mai puţină milă
Suferinţele morale nu se văd
Deci: Suferinţele morale stârnesc mai puţină milă.

Avem în acest exemplu un silogism de figura I, modul *Barbara*. El ilustrează structura argumentării de care ne-am ocupat în capitolul introductiv dedicat argumentării:

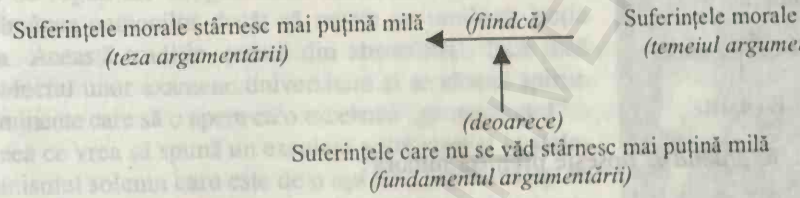

Fundamentul argumentării – fiind îndeobşte cunoscut şi acceptat – lipseşte din argumentarea dată, iar silogismul nu mai beneficiază de premisa majoră („Suferinţele care nu se văd stârnesc mai puţină milă").

A doua specificitate a silogismului: construcţia de argumentări silogistice de tip entimematic se poate face având ca punct de plecare toate cele patru figuri silogistice şi toate modurile fiecărei figuri. Deoarece exemplele se dau, de obicei, din figura I, modul *Barbara*, se creează impresia – care e evident falsă – că numai de la această figură se pot determina astfel de tehnici de argumentare. Argumentarea:

„*Moriţa* nu e o lucrare ştiinţifică *fiindcă* e scrisă în versuri"

este expresia unei tehnici de argumentare bazate pe o entimemă din care lipseşte premisa majoră. Refăcută în toate elementele ei, argumentarea are următoarea formă:

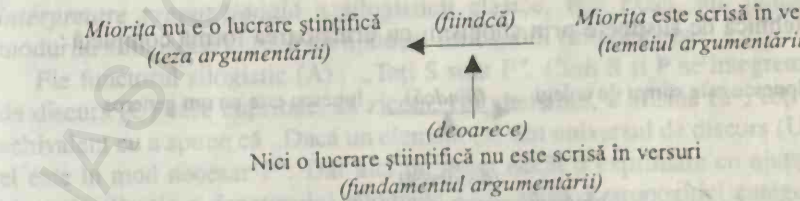

care e un silogism de figura a II-a, modul *Cesare*:

Nici o lucrare ştiinţifică nu este scrisă în versuri
Moriţa este scrisă în versuri
Deci: *Moriţa* nu este o lucrare ştiinţifică.

La fel, argumentarea:

„Unii tineri au înclinaţie pentru mişcare *fiindcă* unii sportivi sunt tineri"

este expresia prescurtată a unui silogism de figura a III-a, modul *Datisi*:

Sportivii au înclinaţie pentru mişcare
Unii sportivi sunt tineri
Deci: Unii tineri au înclinaţie pentru mişcare.

A treia specificitate a silogismului: entimemele, ca silogisme eliptice, sunt de trei tipuri, în funcţie de elementul care lipseşte: premisa majoră, premisa minoră sau concluzia. Vom avea deci trei tehnici de argumentare diferite. În *entimema de ordinul I* lipseşte premisa majoră:

„Cuget, deci exist" (Descartes),

cu forma completă:

Toţi cei ce cugetă există
Eu cuget
Deci: Eu exist.

În *entimema de ordinul II* lipseşte premisa minoră:

„Exist *fiindcă* toţi cei care cugetă există".

În *entimema de ordinul III* lipseşte concluzia:

„Toţi cei care cugetă există, iar eu cuget...",

unde evidenţierea concluziei este lăsată pe seama interlocutorului.

A patra specificitate a silogismului: tehnicile de argumentare prin silogism sunt utilizate atât în *susţinerea* unei teze, cât şi în *respingerea* tezei contrare. În general vorbind, a întemeia adevărul unei propoziţii afirmative înseamnă a o susţine ca teză, iar a întemeia adevărul unei propoziţii negative înseamnă a respinge propoziţia afirmativă corespunzătoare în calitate de teză. Exemplul:

„Ionescu e stimat de toţi ceilalţi colegi *fiindcă* e un om generos"

ilustrează o tehnică de susţinere prin silogism, cu următoarea formă completă:

Ionescu este stimat de colegi ← *(fiindcă)* Ionescu este un om generos

(deoarece)

Orice om generos e stimat de colegi

Argumentarea:

„Nu judec oamenii după ce au murit decât prin operele lor, restul nu mai are nici o însemnătate pentru mine" (Voltaire)

are următoarea formă:

Nu judec oamenii după ce au murit decât prin operele lor *(fiindcă)* Restul nu mai contează pentru mine

(deoarece)

Oamenii nu contează după moarte decât prin operele lor

unde întemeierea tezei „Nu judec oamenii după moarte decât prin operele lor" este un mijloc de a respinge teza „Judec oamenii după moarte şi prin altceva decât prin operele lor".

c) ***Interpretări moderne ale silogisticii.*** Silogistica constituie piesa de bază a logicii tradiţionale. Secole întregi ea s-a situat în cadrele trasate de Aristotel, ceea ce a stârnit mânia lui Russell: „Din Evul Mediu şi până în zilele noastre, învăţământul nu înţelege prin logică decât o culegere scolastică de termeni tehnici şi de reguli ale silogismului. Aristotel vorbise. Nu le rămânea oamenilor decât să repete cu umilinţă lecţia sa. Această tradiţie, ţesută din absurdităţi, face încă obiectul unor examene universitare şi se găsesc spirite eminente care să o apere ca o excelentă „propedeutică" – ceea ce vrea să spună un excelent antrenament la şarlatanismul solemn care este de o aşa de mare folosinţă în viaţă"[21]. O dată cu conturarea elementelor esenţiale ale logicii moderne (limbajul formalizat, ideea de calcul logic, metoda axiomatică), o serie de mutaţii s-au produs şi în tratarea acestui corpus tradiţional al logicii. Asupra acestor mutaţii ne vom opri succint, prezentând o serie de *interpretări moderne ale silogisticii*. Urmăm sugestiile pertinente ale lui Bird [16:26-48; 64-88], Botezatu [16:213-460], Gasser [18:31-60].

Petre Botezatu (1911-1981). Logician român, profesor de logică la Universitatea din Iaşi. A scris o monografie privind interpretările moderne ale silogisticii.

Interpretarea propoziţională a silogisticii. Întrebarea care se pune în acest punct este următoarea: pot fi interpretaţi functorii silogistici (A, E, I, O) prin intermediul functorilor propoziţionali binari? Dacă răspunsul ar fi afirmativ, atunci s-ar putea propune o *interpretare propoziţională* a silogisticii clasice, mai exact, am putea să exprimăm modurile silogistice clasice cu ajutorul limbajului propoziţional.

Fie functorul silogistic (A): „Toţi S sunt P". Cum S şi P se integrează unui univers de discurs (U) care cuprinde, să zicem, (n) elemente, a afirma că „Toţi S sunt P" este echivalent cu a spune că „Dacă un element (x) din universul de discurs (U) este S, atunci el este în mod necesar P". Dar aici nu avem decât o exprimare cu ajutorul functorului binar *implicaţie* a functorului silogistic (A), adică a propoziţiei categorice universal-afirmative. Prin urmare, se întrevede posibilitatea exprimării propoziţiilor categorice A,

21. Bertrand Russell, *Méthode scientifique en philosophie*, Paris, 1929, p. 32; *cf.* I. Didilescu, P. Botezatu, *op. cit.*, p. 213.

E, I, O cu ajutorul functorilor binari. Pentru functorul silogistic (A), exprimarea este următoarea:

$$SaP \equiv (S \rightarrow P)$$

Fie functorul silogistic (E): „Nici un S nu este P". Aceasta înseamnă următorul lucru: „Dacă un element (x) din universul de discurs (U) este S (aparţine clasei S), atunci el nu este P (nu aparţine clasei P)". Dacă nu apaţine clasei P, înseamnă că aparţine clasei ($\overline{P}$). Prin urmare, exprimarea functorului silogistic E este următoarea:

$$SeP \equiv S \rightarrow \overline{P}$$

Ceilalţi doi functori silogistici (O şi I) fiind negaţiile contradictorii ale functorilor silogistici A şi E, exprimarea lor în limbajul propoziţional se poate deduce uşor:

$$SoP \equiv \overline{SaP} \equiv \overline{(S \rightarrow P)}$$

$$SiP \equiv \overline{SeP} \equiv \overline{(S \rightarrow \overline{P})}$$

Cum, în general, în calculul propoziţional se urmăreşte eliminarea negaţiei de pe functori, urmând această exigenţă vom obţine alte două exprimări echivalente ale functorilor silogistici O şi I în limbajul propoziţional, mult mai comod de mânuit în calculul logic:

$$SoP \equiv (S \,\&\, \overline{P})$$
$$SiP \equiv (S \,\&\, P)$$

Evident că, datorită posibilităţii exprimării reciproce a functorilor binari, există multiple alte posibilităţi de exprimare a functorilor silogistici. S-a încetăţenit însă această regulă nescrisă de a exprima universalele prin implicaţii şi particularele prin conjuncţii.

Avem la îndemână strictul necesar pentru a derula calculul silogistic cu ajutorul limbajului propoziţional. Astfel, modurile silogistice ale figurii I vor avea următoarea înfăţişare în interpretarea propoziţională:

(1) $[(M \rightarrow P) \,\&\, (S \rightarrow M)] \rightarrow (S \rightarrow P)$ (*Barbara*);
(2) $[(M \rightarrow \overline{P}) \,\&\, (S \rightarrow M)] \rightarrow (S \rightarrow \overline{P})$ (*Celarent*);
(3) $[(M \rightarrow P) \,\&\, (S \,\&\, M)] \rightarrow (S \,\&\, P)$ (*Darii*);
(4) $[(M \rightarrow \overline{P}) \,\&\, (S \,\&\, M)] \rightarrow (S \,\&\, \overline{P})$ (*Ferio*).

Ele pot fi verificate cu ajutorul metodelor de decizie specifice logicii propoziţiilor. Dacă avem modul *Barbara*, îl putem verifica prin metoda reducerii la absurd:

$$[(M \rightarrow P) \,\&\, (S \rightarrow M)] \rightarrow (S \rightarrow P)$$
$$0\,1\,0 \quad 1 \quad 1\,1\,1 \quad 0 \quad 1\,0\,0$$

(contradicţie)

Interpretarea propoziţională a silogisticii nu este fără cusur, aşa cum am fi înclinaţi să credem după această expunere sumară a articulaţiilor ei. Principalele dificultăţi provin din faptul că interpretarea propoziţiilor universale prin intermediul implicaţiei şi a propoziţiilor particulare prin intermediul conjuncţiilor reprezintă doar *aproximări* ale

functorilor silogistici A, E, I, O, aproximări care nu pot reda cu destulă fidelitate toate funcţiile acestor functori în propoziţiile categorice. Nu putem intra în detaliile acestor discuţii privind *limitele* interpretării propoziţionale a silogisticii, dar vom sublinia că Petre Botezatu [16: 238-246] a arătat că interpretarea propoziţională a silogisticii este *deductiv incompletă* (există moduri silogistice valide care nu sunt decise ca legi logice) şi *redundantă* (există moduri silogistice nevalide care sunt determinate ca legi logice).

Interpretarea clasială a silogisticii. Fiecare dintre termenii unui silogism poate fi interpretat în două moduri: fie în intensiune (în termeni de proprietăţi), fie în extensiune (în termeni de clase), fiindcă orice noţiune determină o clasă. De această dată, se pune problema posibilităţii exprimării functorilor silogistici prin intermediul *relaţiilor clasiale* (incluziune şi excluziune).

Să urmărim functorul silogistic (A): „Toţi S sunt P". În termenii relaţiilor dintre clase, aceasta înseamnă că clasa determinată de subiectul S este inclusă în totalitate în clasa determinată de predicatul P. Prin urmare, interpretarea clasială a functorului silogistic (A) este următoarea:

$$SaP \equiv S \subset P$$

Fie functorul silogistic (E): „Nici un S nu este P". În aceeaşi interpretare, aceasta înseamnă că clasa determinată de S este exclusă în totalitate din clasa determinată de P. De aici rezultă că clasa determinată de S este inclusă în totalitate în clasa complementară a lui P (clasa $\overline{P}$). Interpretarea clasială a functorului silogistic (E) este următoarea:

$$SeP \equiv S \subset \overline{P}$$

Ceilalţi doi functori silogistici (O şi I) pot fi transcrişi în limbajul clasial prin luarea în consideraţie a faptului că ei sunt negaţiile contradictorii ale functorilor A şi E:

$$SoP \equiv \overline{(S \subset P)}$$

$$SiP \equiv \overline{(S \subset \overline{P})}$$

Având la îndemână exprimarea celor patru functori silogistici, putem să transcriem modurile silogistice conform interpretării clasiale avute în vedere. Iată primele patru moduri ale figurii I silogistice:

$$(1)\ [(M \subset P) \,\&\, (S \subset M)] \rightarrow (S \subset P)$$

$$(2)\ [(M \subset \overline{P}) \,\&\, (S \subset M)] \rightarrow (S \subset \overline{P})$$

$$(3)\ [(M \subset P) \,\&\, \overline{(S \subset \overline{M})}] \rightarrow \overline{(S \subset \overline{P})}$$

$$(4)\ [(M \subset \overline{P}) \,\&\, \overline{(S \subset \overline{M})}] \rightarrow \overline{(S \subset P)}$$

Această interpretare clasială a silogisticii clasice se bazează pe (sau valorifică) *relaţia de incluziune* dintre clasele determinate de termenii silogistici. Există însă şi o altă posibilitate în interiorul interpretării clasiale, posibilitate care valorifică *relaţia de intersecţie* dintre clasele determinate de termenii silogistici. Această interpretare clasială este cunoscută sub numele de *interpretarea booleană* a silogisticii, deoarece George Boole a fost cel care a propus pentru prima dată exprimarea propoziţiilor categorice A,

E, I, O prin intermediul relaţiei de intersecţie dintre sferele (clasele) determinate de termenii acestor propoziţii.

Fie functorul silogistic (A): „Toţi S sunt P". Aceasta înseamnă că întreaga clasă S este inclusă în clasa P, de unde concluzia că intersecţia clasei S cu complementul clasei P (clasa $\overline{P}$) dă clasa vidă. Vom avea următoarea interpretare booleană a propoziţiei universal-afirmative:

$$SaP \equiv [S\overline{P} = 0]$$

Functorul silogistic (E): „Nici un S nu este P" ne arată că intersecţia dintre clasa S şi clasa P este o clasă vidă:

$$SeP \equiv [SP = 0]$$

Ceilalţi doi functori se exprimă simplu:

$$SiP \equiv [SP \neq 0]$$
$$SoP \equiv [S\overline{P} \neq 0]$$

Cu aceste resurse la îndemână, putem să exprimăm modurile silogistice într-o interpretare clasială de tip boolean. Interpretarea clasială beneficiază de metode de decizie dintre cele mai eficiente pentru determinarea validităţii modurilor silogistice, metode cărora le vom acorda un spaţiu separat de analiză.

Interpretarea predicaţională a silogisticii. Dacă accentul va cădea pe dimensiunea intensiunii (pe proprietăţile) termenilor silogistici, atunci vom avea de-a face cu o *interpretare predicaţională* a silogisticii. În fond, dintr-un anumit punct de vedere, propoziţiile categorice exprimă acordarea (sau neacordarea) unei proprietăţi unui anumit subiect. Chiar distincţia clasică între *subiectul logic* al propoziţiei elementare şi *predicatul logic* al acesteia pare a crea un ascendent pentru această nouă interpretare a silogisticii. Cum am arătat cu alt prilej, Gottlob Frege a înlocuit cei doi termeni anterior menţionaţi cu termenii de *argument* şi *funcţie*, fiindcă predicatul este o funcţie de subiect, acesta din urmă fiind argument pentru predicatul dat. Forma propoziţională:

$$F(x)$$

exprimă o propoziţie de forma:

$$x \text{ este } F$$

care poate avea instanţieri diferite: „Clorul este element chimic", „Eminescu este autorul Luceafărului", „4 este un număr par" etc.

Două lucruri trebuie să fie bine determinate în limbajul pe care îl utilizăm: (a) dacă proprietatea exprimată de predicat se aplică tuturor elementelor din sfera noţiunii subiect sau numai unei părţi a acestora; (b) dacă sfera noţiunii subiect conţine sau nu conţine elemente. Aceste două cerinţe pot fi satisfăcute prin *exprimarea cuantificaţională* a clasei subiectului unei propoziţii. Această interpretare cuantificaţională se mai numeşte şi *interpretarea Brentano*, după numele filosofului şi logicianului Franz Brentano, care a propus-o şi teoretizat-o în spiritul logicii moderne.

Vom avea două tipuri de *cuantificatori*: (a) *cuantificatorul de universalitate* (exprimat prin „oricare ar fi...", „pentru orice..." şi transcris diferit: „$\forall$", „$(\,)$", „V" şi

(b) *cuantificatorul de existenţialitate* (exprimat prin „există...", „există cel puţin un..." şi transcris: „E", „∃"). Dacă subiectul este luat universal, acest lucru se transcrie astfel:

$\forall(x)\ F(x)$ (pentru orice x, x este F)
$\forall(x)\ \overline{F(x)}$ (pentru orice x, x este $\overline{F}$)

Dacă subiectul este luat doar cu o parte a sferei sale, atunci exprimarea este următoarea:

$\exists(x)\ F(x)$ (există cel puţin un x, astfel încât x este F)
$\exists(x)\ \overline{F(x)}$ (există cel puţin un x, astfel încât x este $\overline{F}$)

Între cele două tipuri de cuantificatori se pot stabili anumite echivalenţe:

(1) $\forall(x)F(x) \equiv \overline{\exists(x)\overline{F(x)}}$

(2) $\exists(x)F(x) \equiv \overline{\forall(x)\overline{F(x)}}$

Silogistica tradiţională impunea în mod mai mult tacit imperativul *referenţialităţii* termenilor care alcătuiau un silogism. Interpretarea cuantificaţională pune problema existenţei obiectelor în sfera termenilor silogistici în mod direct, tocmai prin distincţia între cele două tipuri de cuantificatori.

Interpretarea cuantificaţională a functorilor silogistici este mai complicată şi ea apelează şi la instrumentele logicii propoziţionale, mai exact la exprimarea relaţiilor dintre funcţie şi argument prin intermediul unor functori binari. Fie functorul silogistic (A): „Toţi S sunt P". Cum predicatul se aplică tuturor obiectelor din sfera subiectului, trebuie să intervină *cuantorul de universalitate*. Ce ne spune, de fapt, în limbaj cuantificaţional, functorul silogistic A? Că oricare ar fi (x) un element al universului de discurs (U), în care se integrează cele două noţiuni avute în vedere (S şi P), dacă (x) este S, atunci el este în mod necesar P. Prin urmare, exprimarea cuantificaţională a functorului silogistic (A) este una *implicativă*:

$$SaP \equiv \forall(x)\ (Sx \rightarrow Px)$$

cum tot *implicativă* este şi exprimarea cuantificaţională a functorului silogistic (E):

$$SeP \equiv \forall(x)(Sx \rightarrow \overline{Px})$$

Ceilalţi doi functori silogistici se exprimă prin negaţie:

$$SiP \equiv \overline{\forall(x)}(Sx \rightarrow \overline{Px}) \equiv \exists(x)\overline{(Sx \rightarrow \overline{Px})} \equiv \exists(x)(Sx \& Px)$$
$$SoP \equiv \overline{\forall(x)}(Sx \rightarrow Px) \equiv \exists(x)\overline{(Sx \rightarrow Px)} \equiv \exists(x)(Sx \& \overline{Px})$$

Constatăm că functorii silogistici universali (A şi E) se exprimă prin *implicaţii*, în timp ce functorii silogistici particulari (I şi O) se exprimă prin *conjuncţii*. Mai constatăm un fapt de toată importanţa: universalele nu implică existenţa, în timp ce particularele implică existenţa.

Putem să exprimăm întreaga silogistică într-un asemenea limbaj. Iată doar un fragment al ei:

(1) $[\forall(x)(Mx \rightarrow Px) \& \forall(x)(Sx \rightarrow Mx)] \rightarrow \forall(x)(Sx \rightarrow Px)$
(2) $[\forall(x)(Mx \rightarrow \overline{Px}) \& \forall(x)(Sx \rightarrow Mx)] \rightarrow \forall(x)(Sx \rightarrow \overline{Px})$
(3) $[\forall(x)(Mx \rightarrow Px) \& \exists(x)(Sx \rightarrow Mx)] \rightarrow \exists(x)(Sx \& Px)$
(4) $[\forall(x)(Mx \rightarrow \overline{Px}) \& \exists(x)(Sx \& Mx)] \rightarrow \exists(x)(Sx \& \overline{Px})$

Interpretarea predicaţională a silogisticii ridică şi ea destule probleme. Unele rezultă din exprimarea functorilor silogistici prin implicaţii şi conjuncţii (care nu pot pune în evidenţă sensul exact şi toate implicaţiile acestor functori), altele din intervenţia *problemei existenţei* în tratamentul propoziţiilor care alcătuiesc modurile silogistice. Se constată că propoziţiile universale (A şi E), exprimate cu ajutorul cuantorului de universalitate, nu sunt *funcţii de existenţă* a obiectelor în sferele termenilor silogistici, în timp ce propoziţiile particulare (I şi O), exprimate prin cuantorul existenţial, sunt *funcţii de existenţă*. O serie de consecinţe ale acestei situaţii sunt cu totul semnificative: ar însemna că *deducţiile de la universale la particularele de aceeaşi calitate nu sunt întemeiate*, ceea ce răstoarnă din temelii interpretarea clasică şi pune sub semnul întrebării acele moduri silogistice în care din premise universale se deduce o concluzie particulară. Remediul a fost găsit în aşa-numita *supoziţie de existenţă*, care trebuie pusă întotdeauna când are loc un parcurs deductiv de la universale la particulare.

Interpretarea deductiv-naturală a silogisticii. Mai întâi va trebui să lămurim ce înţelegem prin *deducţie naturală*. *Deducţia naturală* este o formă de deducţie în care, fiind date premisele şi aplicându-se anumite operaţii asupra lor, se obţine concluzia[22]. Regulile diferă de la sistem la sistem, iar premisele sunt date cu titlul de *ipoteze*, astfel încât un asemenea sistem de logică poate fi interpretat ca un sistem *ipotetico-deductiv*.

Pentru motivaţiile noastre, ne interesează dacă putem să construim silogistica într-un asemenea mod, în sensul că va trebui să verificăm dacă, pornind de la două premise, ajungem în mod necesar la o concluzie prin aplicarea regulilor (şi prin efectuarea operaţiilor impuse de ele) specifice sistemului deducţiei naturale (şi vom afla astfel modurile silogistice valide) sau dacă nu ajungem în mod necesar la o concluzie (caz în care vom determina nevaliditatea modului silogistic dat).

Două propuneri vom urmări aici: una aparţinând lui J. Corcoran[23], cealaltă lui Petre Botezatu[24]. Într-un silogism valid, concluzia este întotdeauna consecinţa necesară a premiselor, aspect evidenţiat şi de Aristotel în cadrul definiţiei sale arhicunoscute date silogismului. Or, metoda deducţiei naturale urmăreşte să arate cum se trece în mod necesar, graţie unor *reguli* aplicate premiselor, de la premise la concluzie. Importanţa capitală în această interpretare a silogismului revine *regulilor de inferenţă*. Sistemul lui Corcoran beneficiază de 7 reguli:

(R_1): MaP, SaM / SaP — (R_2): MeP, SaM / SeP — (R_3): MaP, SiM / SiP — (R_4): MeP, SiM / SoP

(R_5): SaP / PiS — (R_6): SeP / PeS — (R_7): SiP / PiS

22. Trimitem la o monografie clasică asupra aplicării metodei deducţiei naturale la construcţia de sisteme logice: J. Dopp, *Logiques construites par une méthode de déduction naturelle*, E. Nauwelaerts, Louvain, Gauthier-Villars, Paris, 1962.
23. J. Corcoran, „Aristotle's Natural Deduction System", în J. Corcoran, *Ancient Logic and Its Modern Interpretations*, Dordrecht, Olanda, Boston, SUA, 1974, pp. 85-131. Prezentări şi discuţii asupra sistemului în Botezatu [16:438-442], Gasser [18:42-53].
24. Petre Botezatu, *Schiţă a unei logici naturale – logica operatorie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, pp. 81-161.

Se constată că regulile lui Corcoran se reduc la cele patru moduri silogistice ale figurii I (considerate perfecte de către Aristotel, întrucât răspund axiomei silogismului: *dictum de omni et nullo*) şi la cele trei conversiuni de propoziţii categorice.

Să încercăm procedura pe un mod din figurile a II-a, a III-a sau a IV-a (modurile figurii I nu pot fi generate şi testate prin această metodă în sistemul propus de Corcoran, fiindcă ele sunt luate ca *reguli de inferenţă*), ţinând cont şi de alte reguli elementare ale deducţiei naturale, pe care nu le-am amintit aici (cum ar fi, de exemplu, *regula reiterării*: putem relua oricând o formulă dată cu titlul de ipoteză sau una dedusă din aceasta, dacă necesităţile deducţiei o cer). Fie modul *Datisi* al figurii a III-a silogistice:

1. MaP
2. MiS
3. SiP ?
4. MaP 1, reit
5. SiM 2, R_7
7. SiP 4x5, R_3

Cum concluzia (SiP) s-a obţinut numai prin aplicarea regulilor (R_1-R_7) la premisele modului silogistic dat, înseamnă că modul silogistic este valid. Să luăm modul *Bramantip* al figurii a IV-a:

1. PaM
2. MaS
3. SiP ?
4. MaS 2, reit
5. PaM 1, reit
6. PaS 4x5, R_1
7. SiP 6, R_5

obţinându-se astfel concluzia modului dat. Evident că există şi situaţii în care deducerea naturală a concluziei este mai complicată, presupunând ipoteze auxiliare (în cazul modurilor *Baroco* şi *Bocardo*, de exemplu).

Cea de-a doua propunere de interpretare a silogisticii prin intermediul deducţiei naturale aparţine lui Petre Botezatu. Logicianul român valorifică faptul că *relaţiile dintre termenii silogistici pot fi interpretate în termeni de clase.* Regulile sistemului propus de Botezatu provin din proprietăţi elementare ale *operaţiilor de incluziune şi intersecţie dintre clase*, motiv pentru care nu e cazul să le prezentăm în detaliu. Iată la lucru procedura deducţiei naturale în cazul validării modului silogistic *Barbara*:

1. MaP P
2. SaM P
3. $M\bar{P} = 0$ (exprimarea universalei afirmative în limbaj clasial)
4. $M\bar{P}S \cup M\bar{P}\bar{S} = 0$ (regula introducerii unui termen)
5. $S\bar{M} = 0$
6. $S\bar{M}P \cup S\bar{M}\bar{P} = 0$
7. $M\bar{P}S \cup M\bar{P}\bar{S} \cup S\bar{M}P \cup S\bar{M}\bar{P} = 0$ (regula: reuniunea claselor
8. $M\bar{P}S \cup S\bar{M}\bar{P} = 0$ vide este o clasă vidă)
9. $S\bar{P} = 0$ (regula expulzării unui termen)
10. SaP (regula trecerii din limbaj clasial în limbaj normal)

unde constatăm că propoziţia-concluzie s-a obţinut numai prin aplicarea regulilor date la premise. Să subliniem că interpretările naturale se constituie şi ca metode de decizie a validităţii silogismelor, metode care vor fi analizate separat.

Aplicaţia 17

Fie următoarele noţiuni: „european", „român", „locuitor din emisfera nordică".

Cerinţe:
(a) Să se construiască cu ajutorul acestor noţiuni câte un silogism.
(b) Este posibil ca fiecare dintre noţiunile date să îndeplinească funcţia de termen mediu într-un silogism astfel construit? Argumentaţi răspunsul.
(c) Daţi exemple de argumentări care să ilustreze aceste tehnici silogistice.

Aplicaţia 18

Să se determine teza argumentată pornind de la următoarele temeiuri:

a) Ceea ce nu e format din părţi nu e divizibil
Sufletul nu e format din părţi
Deci: ?

b) Orice om e responsabil de actele sale
Bolnavii mintali nu sunt responsabili de actele lor
Deci: ?

Aplicaţia 19

Textul:

„Unii elevi obţin note bune fără să muncească prea mult. Unii elevi muncesc foarte mult, dar nu obţin note bune. Deci notele nu reflectă munca depusă de elev. Prin urmare, sistemul actual de a acorda note nu este cel mai fericit pentru aprecierea elevilor" (adaptare după Wayne Grennan, *Argument Evaluation*, University Press of America, Lanham, 1984, p. 325)

este o argumentare. Să se arate:
(a) care este forma acestei argumentări;
(b) care sunt temeiurile şi care sunt tezele;
(c) dacă argumentarea este corectă. Argumentaţi răspunsurile.

Aplicaţia 20

Pornind de la unul dintre silogismele pe care le-aţi construit în aplicaţia 18, îndepliniţi următoarele sarcini:
(a) Construiţi un silogism nou prin conversiunea premisei minore.
(b) Obţineţi din el cele trei entimeme posibile.

Aplicaţia 21

Fie următoarea argumentare:

„Melancolia şi tristeţea sunt începutul îndoielii; îndoiala e începutul disperării; disperarea e începutul cumplit al feluritelor trepte ale răutăţii" (Lautréamont).

(a) Să se determine teza acestei argumentări.
(b) Să se stabilească tehnica de argumentare prin intermediul căreia se susţine teza.
(c) Puneţi în evidenţă structura acestei argumentări.

Aplicaţia 22

Fie următorul fragment:

„Noi suntem condamnaţi să fim ireductibili sau să ne retragem din luptă. Căci asupra noastră apasă răspunderea întregii vieţi a naţiunii. Sănătatea sufletului ei ne e încredinţată nouă. Iar noi suntem datori să luptăm pentru a-i păstra întru eternitate această imunitate faţă de decădere şi moarte. Cum am putea o clipă să facem vreo concesie Răului, când ştim că puterile lui, chiar cu cea mai îndârjită luptă a noastră, tot uriaşe rămân, avându-şi izvorul în eterna inerţie cosmică? Noi trebuie să fim oracolul, la care să alerge mulţimea în ceasurile de cumpănire a Destinului, spre a-i da lămurire asupra viitorului: căci numai noi gândim mai presus de meschinul timp şi spaţiu politic-social. Noi trebuie să fim spiritul critic prin care să se lumineze naţiunea, când în mizeria luptei vieţii şi în haosul ciocnirilor pătimaşe politice, ea vede răsturnată toată scara valorilor şi ceea ce socotea sfânt îi este arătat de luptătorii gălăgioşi şi fără conştiinţă ca murdar, iar ceea ce i se păruse josnic îi e înfăţişat ca ideal" (Vasile Pârvan, „Datoria vieţii noastre", în V. Goia, *Oratori şi elocinţă românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, pp. 260-261).

Cerinţe:
(a) Să se determine argumentările care intervin în acest fragment.
(b) Să se identifice indicatorii acestor argumentări.
(c) Să se determine tehnicile silogistice de argumentare utilizate.

Aplicaţia 23 (preluată după logicianul francez Louis Liard)

Fie următoarea argumentare:

„Există plăceri care nu merită să fie căutate; deci există plăceri care nu sunt virtuoase, căci nimic din ceea ce nu merită să fie căutat nu este virtuos".

Cerinţe:
(a) Determinaţi structura tehnicii de argumentare.
(b) Convertiţi premisa minoră a silogismului rezultat şi analizaţi natura tehnicii de argumentare obţinute.

Aplicaţia 24

Fie următoarele propoziţii:
a) Există cineva care iubeşte pe toată lumea.
b) Există cineva care e iubit de toată lumea.
c) Există indivizi care nu muncesc şi trăiesc din munca altora.

Să se exprime aceste propoziţii în limbajul predicaţional (Brentano).

Aplicaţia 25

Trageţi concluziile autorizate de următoarele premise (după Thiery):
a) Nici un peşte nu respiră prin plămâni; balenele respiră prin plămâni.
b) Orice virtute este compatibilă cu dragostea de adevăr; anumite forme de patriotism sunt incompatibile cu dragostea de adevăr.
c) Ceea ce nu este compus nu este divizibil; sufletul nu este compus.
d) Fiinţele dotate cu raţiune sunt responsabile de actele lor; brutele nu sunt responsabile de actele lor.

Aplicaţia 26

Fie următoarea argumentare:

„Orice om generos este stimat de toţi cei care îl cunosc. Dacă nici o persoană care este stimată de toţi cei care o cunosc nu a crezut vreodată că va cădea în nevoie, atunci omul generos nu a crezut că va cădea în nevoie" (Quine).

(a) Exprimaţi această argumentare în limbaj predicaţional.
(b) Daţi o formă echivalentă exprimării predicaţionale a argumentării vizate în limbajul clasial.

Aplicaţia 27

Să se exprime în limbaj predicaţional propoziţiile (Ruyer):

a) Toate adevărurile sunt în Biblie.
b) Femeile sunt mai inteligente decât bărbaţii.
c) Dacă femeile sunt mai inteligente decât bărbaţii, atunci există o femeie care e mai inteligentă decât profesorul nostru.
d) Nu tot ce străluceşte este aur.
e) Există pedepse şi există plăceri, dar nici o pedeapsă nu e o plăcere.

Aplicaţia 28

Fie următoarele combinaţii de propoziţii categorice (Liard):

a) Orice cercetare a legilor naturale constituie o ştiinţă.
Logica cercetează legile naturale.
Logica este o ştiinţă.
b) Mercurul este lichid la temperatură obişnuită.
Mercurul este metal.
Unele metale sunt lichide la temperatură obişnuită.
c) Iridiumul trebuie să fie strălucitor, fiindcă este metal şi orice metal este strălucitor.
d) Există plăceri care nu merită să fie căutate; deci există plăceri care nu sunt virtuoase, căci nimic din ceea ce nu merită să fie căutat nu este virtuos.

Cerinţe:
(a) Să se determine propoziţiile care întemeiază şi propoziţiile care sunt întemeiate.
(b) Să se convertească premisele minore şi să se identifice tehnicile de argumentare obţinute.
(c) Exprimaţi silogismele în limbajul claselor bazat pe intersecţie (limbajul boolean).

4. Argumentarea prin tehnici inductive

4.1. Deducţie şi inducţie: natura inferenţelor inductive

Analiza inferenţelor deductive ca tehnici de argumentare a arătat că specificul lor ţine de modalitatea trecerii de la premise la concluzie: *în cazul inferenţelor deductive această trecere este necesară.* Prin comparaţie, s-a considerat că *inferenţele inductive sunt acelea în care trecerea de la premise la concluzie este probabilă.* Ideea era că, cel puţin în actele curente de raţionare, de sporire a enciclopedismului cognitiv, este destul de dificil de a găsi o întemeiere necesară pentru tezele pe care le susţinem, mai exact de a găsi întotdeauna o întemeiere care să asigure necesitatea trecerii de la ceea ce este dat la ceea ce rezultă din ceea ce este dat.

Deşi cunoscută încă din Antichitate (Aristotel o aminteşte, de exemplu, în *Topica*), *metoda inducţiei* este şi rămâne achiziţia cu care epoca modernă a venit în dezvoltarea metodologiei ştiinţelor experimentale şi a demersului logic în general. Epocă a cercetării experimentale cu deosebire, a unor descoperiri care au schimbat atât faţa cercetării teoretice, cât şi destinul practic al umanităţii, modernitatea a purces – pornind de la ideea baconiană după care „ştiinţa este putere" – la cercetarea amănunţită a metodelor şi căilor prin intermediul cărora cunoaşterea omenească, ştiinţa în general poate progresa într-un ritm rapid, nu înainte însă de a face un rechizitoriu dintre cele mai nemiloase metodei atât de venerate până atunci – deducţia în general, iar silogismul cu deosebire –, prin nume dintre cele mai sonore ale epocii: Bacon, Mill, Spencer. Conturul metodei – în articulaţiile şi sistematica pe care, în general, le asumăm şi astăzi – a fost trasat de John Stuart Mill, interesul pentru raţionamentele nedeductive rămânând constant până astăzi[25]. Cercetările actuale asupra problemelor pe care le implică metoda inducţiei, ca şi altele care sunt mai îndepărtate de nucleul ei tradiţional se integrează orientării cunoscute sub numele de *filosofia şi logica ştiinţei*[26].

Problema care ne interesează aici este aceea dacă sublinierea *caracterului probabilist* al trecerii de la ceea ce este dat la ceea ce trebuie susţinut cu ajutorul a ceea ce este dat constituie *temeiul suficient* al individualizării metodei în ansamblul instrumentelor care au în vedere apropierea cognitivă a lumii. În opinia noastră, răspunsul este negativ. *Nu toate trecerile probabile de la ceea ce este dat la rezultat intră sub incidenţa inferenţelor inductive.* Să luăm un exemplu elementar. Pornind de la propoziţia compusă „Dacă este ziuă, atunci este lumină", se pot construi inferenţe multiple. Două sunt inferenţe deductive, adică inferenţe în care concluzia urmează cu necesitate din premise:

John Stuart Mill (1806-1873). Filosof şi logician englez, fondatorul recunoscut al metodei inducţiei. Lucrarea principală în domeniu: *A System of Logic Ratiocinative and Inductive* (1843).

Dacă este ziuă, atunci este lumină
Este ziuă
Deci: Este lumină;

Dacă este ziuă, este lumină
Nu este lumină
Deci: Nu este ziuă,

dar există şi alte două inferenţe, în care concluzia nu mai rezultă cu necesitate:

Dacă este ziuă, este lumină
Nu este ziuă
Deci: (Probabil) nu este lumină;

Dacă este ziuă, este lumină
Este lumină
Deci: (Probabil) este ziuă.

25. Robert Ackermann, *Nondeductive Inference*, Routledge & Kegan Paul, Londra, Dover Publications, New York, 1966.
26. Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, 3, Editura Tehnică, Bucureşti, 1997, pp. 131-150.

Fiindcă ultimele două inferenţe au concluzia probabilă, ar trebui ca ele să facă parte din categoria inferenţelor inductive (deoarece am stabilit că „marca" inducţiei este probabilitatea concluziei). Acest lucru este însă de neacceptat, întrucât cele două inferenţe nu sunt nici pe departe inferenţe de tip inductiv, ci *inferenţe deductive nevalide.*

Prin urmare, sublinierea *caracterului probabil al concluziei* nu este suficientă pentru a determina natura şi specificitatea inferenţelor inductive; mai trebuie şi altceva. Acest altceva ţine de *fundamentul întemeierii.* În inferenţa deductivă de tip silogistic:

Toţi oamenii sunt muritori
Callias este om
Deci: Callias este muritor

fundamentul întemeierii este *generalul* („propoziţia universală"), iar cazul capătă (sau nu capătă) proprietatea clasei (universalului) tocmai prin raportare (incluziune sau excluziune) la clasă (la general, la universal). Mersul gândirii este *de la universal la particular.*

Anticipând puţin discuţia, vom spune că în inferenţa inductivă:

x_1 este foarte corect
x_2 este foarte corect
x_3 este foarte corect
.....
x_{n-1} este foarte corect
x_n este foarte corect
($x_1 - x_n$) sunt cetăţeni elveţieni
Deci: (Probabil) toţi cetăţenii elveţieni sunt foarte corecţi

fundamentul întemeierii este analiza *cazurilor individuale*, iar generalul se sprijină pe această analiză şi pe concluziile ei. Direcţia gândirii merge *de la individual (particular) la universal.*

În cazul celor două moduri inferenţiale probabile (un *ponendo-ponens* şi un *tollendo-tollens*) pe care le-am ilustrat, una dintre condiţiile pentru plasarea în grupa inferenţelor inductive este îndeplinită (probabilitatea concluziei), dar nu este îndeplinită cea de-a doua (fundamentul trecerii este propoziţia de ordin general). Vom spune, aşadar, că *inferenţele inductive sunt acele tipuri de inferenţe în care trecerea de la premise la concluzie se întemeiază pe analiza particularului şi are un caracter de probabilitate.*

4.2. Formele tehnicilor inductive de argumentare

Există mai multe astfel de tehnici. Ele au în vedere fie formele clasice sub care s-a manifestat metoda inductivă, fie tehnicile de cercetare a relaţiilor cauzale ce se manifestă între fenomenele lumii înconjurătoare. Indiferent de forma pe care o ia una sau alta dintre aceste tehnici, utilizarea lor are ca scop întemeierea unei teze, de unde concluzia că ele pot fi trecute în contul tehnicilor de argumentare.

a) ***Inducţia completă.*** Este o formă de inducţie asupra căreia s-a discutat mult, tocmai pentru faptul că nu respectă una dintre exigenţe (probabilitatea concluziei), şi totuşi, este încadrată în sfera inferenţelor inductive. În cazul *inducţiei complete*, concluzia,

deşi se fundează pe analiza cazurilor individuale şi deşi este universală, rămâne totuşi certă, adică rezultă cu necesitate din premisele date, ca în exemplul:

Clorul este monovalent
Fluorul este monovalent
Bromul este monovalent
Iodul este monovalent
Astatinul este monovalent
Clorul, fluorul, bromul, iodul, astatinul şi numai ele sunt halogeni
Deci: Toţi halogenii sunt monovalenţi

care, ca tehnică de argumentare, se înfăţişează astfel:

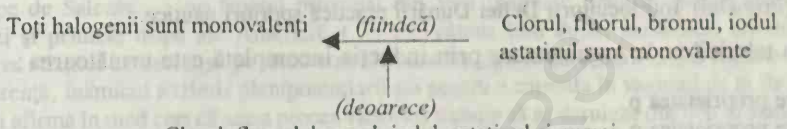

Schema unei tehnici de argumentare prin inducţie completă este următoarea:

x_1 are proprietatea p
x_2 are proprietatea p
x_3 are proprietatea p
x_n are proprietatea p
($x_1 - x_n$) şi numai ei constituie membrii clasei m

Deci: Toţi m sunt p.

care, argumentativ, se prezintă astfel:

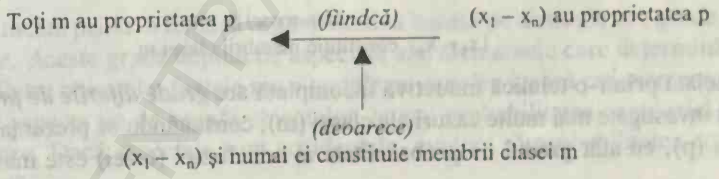

Două condiţii trebuie îndeplinite pentru a avea o inferenţă inductivă completă: (a) clasa (m) să conţină un număr finit de elemente (dacă (m) este determinată de „număr natural", clasa fiind infinită, nu se poate construi o inducţie completă); (b) toate elementele clasei (m) să fie cercetate în legătură cu proprietatea (p) pe care o avem în vedere, constatându-se prezenţa proprietăţii (p) (dacă un caz nu e cercetat sau dacă într-un caz prezenţa nu e dovedită, atunci concluzia nu e întemeiată în baza inducţiei complete).

Aplicaţia 29

Luăm următoarea propoziţie drept teză a unei argumentări pe care vrem s-o construim:

„Procesele psihice participă la formarea individului uman ca personalitate".

Utilizaţi, pentru întemeierea tezei date, tehnica inducţiei complete. Exprimaţi întemeierea ca o structură argumentativă.

BCU "A. IANCU" CLUJ-NAPOCA CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

b) ***Inducţia incompletă.*** Spre deosebire de inducţia completă, unde sunt cercetate toate cazurile şi se constată pentru fiecare în parte o anumită proprietate, ajungându-se în mod necesar la generalizarea „Toţi m sunt p", în cazul *inducţiei incomplete* sunt cercetate doar o parte dintre elementele ($x_1 - x_n$) care alcătuiesc clasa (m), iar rezultatul se *extrapolează* la toţi membrii clasei (m). De aici, caracterul *probabil* al concluziei:

Simionescu practică sporturi nautice
Solomonea practică sporturi nautice
Vasilescu practică sporturi nautice
.....
Simionescu, Solomonea, Vasilescu sunt locuitori ai Deltei Dunării

---

(Probabil) Toţi locuitorii Deltei Dunării practică sporturi nautice.

Schema tehnicilor de argumentare prin inducţie incompletă este următoarea:

x_1 are proprietatea p
x_2 are proprietatea p
x_3 are proprietatea p
.....
x_{n-1} are proprietatea p
x_n are proprietatea p
($x_1 - x_n$) fac parte din clasa m

(Probabil) Toţi m sunt p,

iar structura lor argumentativă este:

(Probabil) Toţi m au proprietatea p ← *(fiindcă)* ($x_1 - x_n$) au proprietatea p

↑ *(deoarece)*

($x_1 - x_n$) constituie membrii clasei m

Teza întemeiată printr-o tehnică inductivă incompletă are *grade diferite de probabilitate.* Cu cât sunt investigate mai multe cazuri ale clasei (m), constatându-se prezenţa sau absenţa proprietăţii (p), cu atât gradul de probabilitate al concluziei (tezei) este mai mare.

Aplicaţia 30

Considerăm propoziţia:

„Omul este o fiinţă care întârzie mereu"

drept teză a unei argumentări. Încercaţi să întemeiaţi această teză printr-o tehnică inductivă incompletă.

c) ***Inducţia prin analogie.*** Este un tip de inducţie în care *mersul gândirii este de la singular la singular.* Este vorba de aşa-numitul *raţionament prin analogie*, de care se serveşte atât de mult cercetarea ştiinţifică experimentală şi nu numai. Relaţia care mijloceşte trecerea de la premise la concluzie este *relaţia de asemănare.* Această relaţie nu este însă o *relaţie de identitate*, care să asigure *caracterul necesar* al trecerii de la afirmarea unei proprietăţi a unui obiect la afirmarea proprietăţii pentru obiectul cu care

se aseamănă. De aici, caracterul probabil al extrapolării proprietății și, evident, al concluziei. Să urmărim o argumentare care pune în evidență forța de sugestie a analogiei ca tehnică de susținere a unei teze:

„Războiul mondial este în punctul său culminant. Natural, este destul de hazardat să căutăm în trecut o comparație cu prezentul. Eu cred cu tărie că multe spirite descoperă analogii între situația actuală a războiului și cea care se prezenta la sfârșitul lui 1917. Astăzi dușmanul – căci Japonia, Germania și Italia nu sunt decât unul – are în Pacific un avantaj cert. A luat Singapore, a invadat Indiile olandeze, a copleșit Filipinele, a intrat în Birmania. A putut să se reabiliteze în Cirenaica. Se cramponează energic de pozițiile din Rusia. Mările bântuie de submarinele lor. (...) În toamna lui 1917, inamicul bătuse Rusia și ajunsese până la Caucaz; tocmai zdrobise în Caporeto armata italiană și împingea avangărzile până la canalul Suez și aproape de Salonic...; pe frontul principal din Vest inamicul ținea în șah pe francezi, pe englezi și primele trupe ale Americii. (...) Or, câteva luni după, acest atac era zdrobit și ofensiva aliaților se declanșa pe toate teatrele până în ziua în care, fără nici o rațiune decisivă în aparență, inamicul a trimis plenipotențiarii săi pentru a capitula în vagonul de la Rethondes. Nu voi afirma în mod cert că acest proces victorios trebuie să se deruleze din nou urmând același ritm și în același timp. Nimic nu este scris dinainte și fatalismul pasiv este, în război, cel mai mare pericol. Dar avem două bune temeiuri pentru a înțelege că drama actuală se va termina, ca și precedenta, prin zdrobirea inamicului" (Charles de Gaulle, „Discurs ținut la Londra în 4 martie 1942", în *Discours aux Français*, III, Office Français d'Édition, 1947, pp. 33-34).

Schematic, structura argumentării este următoarea:

(Probabil) rezultatul celui de-al doilea război mondial va fi o victorie a aliaților
(teza argumentării)

(fiindcă)

Primul război mondial s-a încheiat cu o victorie a aliaților
(temeiul argumentării)

(deoarece)

Există asemănări semnificative între primul și cel de-al doilea război mondial
(fundamentul argumentării)

Și teza fundată printr-o tehnică argumentativă bazată pe analogie are *grade diferite de probabilitate*. Aceste grade depind de aspectele sau elementele care determină relația de asemănare dintre obiectele, faptele sau situațiile pe care le vizează raționamentul analogic. Dacă aceste aspecte țin de *esența* obiectelor, atunci probabilitatea concluziei întemeiate va fi mai mare. Dacă aspectele sunt accidentale, evident că probabilitatea concluziei va fi mai scăzută.

Aplicația 31

Explicați și argumentați anumite situații din colectivele în care sunteți integrat pe baza unor raționamente prin analogie. Exemplu:

Colegul Ionescu nu se va descurca în noul post pe care l-a ocupat

(fiindcă)

Colegul Popescu nu s-a descurcat într-un post asemănător

(deoarece)

Ionescu și Popescu se aseamănă și ca temperament și ca pregătire profesională,

unde analogia dintre caracteristicile temperamentale și de pregătire se vrea un temei pentru identitatea consecințelor.

Aplicaţia 32

Urmăriţi şi analizaţi acest fragment:

„Un alt critic afirmativ este, la loc important, entuziastul domn Felix Aderca cu verbozitatea d-sale de dubioasă calitate sentimentală, dar de o ireproşabilă naivitate. Fericiţi cei săraci cu duhul!

În *Viaţa literară* I.28, stabilea paralela Eminescu-Arghezi cu logica următoare: «Amândoi s-au hrănit dintr-un poet străin şi au revenit la cronicari; amândoi au sânge străin; amândoi depăşesc curentul politic al vremii; amândoi sunt chinuiţi; amândoi – poeţi mari».

Paralela poate urma la infinit: amândoi poartă mustăţi; amândoi sunt bruni; nici unul nu are dantură falsă; amândoi şi-au schimbat numele etc. etc." (Eugen Ionescu, *Nu*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 11).

(a) Să se arate care sunt tehnicile de argumentare prin care este susţinută teza „Arghezi e un mare poet".
(b) Să se determine argumentul de ordin logic prin intermediul căruia Eugen Ionescu respinge această argumentare.
(c) Utilizând cunoştinţe din alte domenii (de exemplu, literatură), aţi putea să identificaţi procedeul retoric prin care se respinge teza dată?

4.3. Tehnici de cercetare a relaţiilor cauzale

Uneori, în ştiinţele experimentale, trebuie să argumentăm teze care descriu efecte sau consecinţe ale unor relaţii cauzale dintre fenomene. Argumentarea se realizează, în aceste situaţii, prin temeiuri care exprimă cauzele unor astfel de efecte. Analiza *relaţiilor de cauzalitate* dintre fenomene are o importanţă covârşitoare, deoarece a cunoaşte cauza unui fenomen înseamnă a avea la îndemână instrumentul pentru a-l produce (dacă aceasta este necesar) sau pentru a preîntâmpina producerea lui (dacă prezenţa lui este indezirabilă). S-a mers până acolo – exagerându-se, desigur –, încât s-a afirmat că a cunoaşte un fenomen înseamnă a determina cauzele care îl produc, iar explicaţia – modalitatea cea mai eficientă de a cunoaşte un fenomen – a fost identificată adeseori cu una dintre formele ei: *explicaţia cauzală*.

Este motivul pentru care cercetarea a pus la punct anumite metode sau tehnici de investigare a relaţiilor cauzale dintre fenomene: metoda concordanţei, metoda diferenţei, metoda combinată, metoda variaţiilor concomitente, metoda reziduurilor. Să atragem atenţia asupra unui fapt important: tehnicile de cercetare a relaţiilor cauzale sunt *raţionamente inductive, lanţuri de raţionamente inductive sau combinaţii între raţionamentele inductive şi cele deductive.* Numai în virtutea acestor inferenţe şi a raporturilor dintre ele putem să ajungem, în finalul aplicării metodei, la concluzia că un anumit fenomen (a) este cauza unui anumit fenomen (m). De altfel, pe parcursul analizelor asupra fiecărei metode de cercetare a relaţiilor cauzale, vom atrage atenţia asupra inferenţelor care intervin.

a) ***Metoda concordanţei*** („adveniente causa, advenit effectus"). Dacă în mai multe serii cauzale efectul produs este acelaşi (m), iar fiecare dintre serii are un singur element constant (a), în timp ce celelalte elemente variază, atunci înseamnă că elementul constant (a) este cauza efectului (m). Schema metodei este următoarea:

a, b, c — m
a, r, s — m
a, x, y — m
———————
a — m

În cadrul acestei metode se derulează următoarele inferenţe inductive:

(1) a, b, c produc m
(2) a, r, s produc m
(3) a, x, y produc m
(4) b, c nu produc m (fiindcă m este produs în cazul al doilea, dar b şi c nu sunt prezente)
(5) r, s nu produc m
(6) x, y nu produc m
(7) m este produs în toate cele trei cazuri în care singurul element constant este a

---

(Probabil) a produce m

din care constatăm că propoziţia-concluzie („a produce m") este rezultatul a trei raţionamente deductive (4, 5, 6) şi a unuia inductiv (7). Probabilitatea concluziei e dată de faptul că este posibil ca, într-adevăr, (a) să fie cauza lui (m), dar este posibil ca (m) să fie produs şi de alte cauze pe care nu le-am avut în vedere şi pe care nu le-am cercetat. Probabilitatea concluziei creşte dacă există siguranţa că s-au cercetat toate cauzele care pot determina un fenomen.

b) ***Metoda diferenţei*** („sublata causa, tollitur effectus"). Dacă avem două serii cauzale din care una produce un efect (m), iar cealaltă nu produce efectul (m), diferenţa dintre ele concretizându-se în absenţa unui singur element în seria cauzală care nu produce efectul (m), atunci elementul care lipseşte este cauza producerii efectului (m). Schema metodei este următoarea:

a, b, c, d — m
b, c, d — –

---

a — m

unde se derulează următoarea inferenţă:

a, b, c, d produc m
b, c, d nu produc m
singura diferenţă între producerea şi neproducerea fenomenului (m) este prezenţa, respectiv absenţa fenomenului (a)

(Probabil) a produce m.

Probabilitatea concluziei rezultă aici din faptul că metoda impune o condiţie extremă, aproape imposibil de îndeplinit în practica cercetării ştiinţifice: identitatea tuturor factorilor cauzali în afara unuia singur!

c) ***Metoda combinată*** îmbină cerinţele metodei concordanţei cu cele ale metodei diferenţei, încercând să evite atât limitele uneia, cât şi ale celeilalte şi să dea un plus de siguranţă concluziei. Schema metodei este următoarea:

a, b, c — m
a, r, s — m
a, x, y — m
b, c — –
r, s — –
x, y — –

(Probabil) a — m

Raţionamentele care intervin într-o astfel de tehnică de investigare a relaţiilor cauzale şi de susţinere a concluziei „a produce m" sunt identice cu cele pe care le-am stabilit pentru metoda concordanţei, cu diferenţa că, dacă la metoda concordanţei determinarea elementelor care nu produc efectul (m) s-a făcut prin *deducţie*, de această dată determinarea s-a făcut prin intuiţie (observaţie, experiment).

d) ***Metoda variaţiilor concomitente*** („variante causa, variatur effectus"). Dacă, în mai multe serii cauzale care produc un efect (m), orice modificare în perimetrul unuia dintre factorii seriei cauzale atrage după sine modificări în perimetrul efectului, atunci acest element este cauza efectului (m). Schema metodei este următoarea:

a_1, b, c, d — m_1
a_2, b, c, d — m_2
a_3, b, c, d — m_3

(Probabil) a — m

şi ea presupune această desfăşurare de raţionamente:

a_1, b, c, d produc m_1
a_2, b, c, d produc m_2
a_3, b, c, d produc m_3
m_1, m_2, m_3 sunt modificări ale efectului m
b, c, d sunt constante
a_1, a_2, a_3 sunt modificări ale factorului a al seriei cauzale

(Probabil) a produce m

în care probabilitatea concluziei este dată de cerinţa extremă de a izola un singur factor al seriei cauzale care să varieze o dată cu variaţia efectului.

e) ***Metoda reziduurilor*** („metoda rămăşiţelor"). Dacă o serie cauzală produce o serie de efecte şi cunoaştem (din observaţii anterioare) că o parte dintre aceste efecte au drept cauze elemente ale seriei cauzale date, atunci elementele seriei cauzale care au rămas sunt cauzele efectelor care nu erau încă explicate. Schema metodei este următoarea:

a, b, c, d — m, n, s, r
b, c, d — n, s, r

(Probabil) a — m

în care se combină elemente ale inferenţelor inductive cu cele ale inferenţelor deductive:

a, b, c, d produc m, n, r, s
b, c, d produc n, r, s
diferenţa este aceea între factorul cauzal (a) şi efectul (m)

(Probabil) a produce m

Probabilitatea concluziei vine din cerinţa de a determina cu exactitate factorii cauzali, ca şi din aceea – greu de îndeplinit în practica cunoaşterii – de a şti efectele tuturor factorilor cauzali, în afara unuia singur.

5. Conlucrarea tehnicilor de argumentare în practica discursivă

Tehnicile de argumentare nu acţionează izolat, ci într-o strânsă conlucrare unele cu altele. Atunci când, în practica discursivă, se pun în joc tehnici de argumentare, ele sunt de forme dintre cele mai diferite. Numai în acest mod pot să-şi atingă mai uşor scopul pentru care sunt convocate într-o argumentare: *convingerea interlocutorului cu privire la adevărul tezei*. Tehnicile deductive arată interlocutorului *temeiul raţional* pentru care teza este considerată adevărată, tehnicile inductive aduc interlocutorul în realitatea cotidiană, punând în relief *temeiul faptic* care susţine sau respinge teza. Fiecare în parte contribuie într-o anumită măsură la convingerea interlocutorului. Împreună însă, ele pot face mult mai mult.

Fie următorul dialog imaginar:

„Medicul: Trebuie să luaţi această pastilă în fiecare dimineaţă timp de o săptămână.
Domnul X: De ce?
Medicul: Aveţi o infecţie al cărei tratament necesită antibiotice.
Domnul X: De acord, dar de ce ar trebui să iau aceste pastile?
Medicul: Fiindcă trebuie să vă preocupaţi de sănătatea dumneavoastră şi mijlocul cel mai bun este tratarea acestei infecţii.
Domnul X: Da, şi apoi? De ce ar trebui să mă preocup de sănătatea mea?
Medicul: Pentru că fiecare dintre cei care vin la mine se preocupă de sănătatea lui.
Domnul X: Şi?
Medicul: Deci toată lumea se preocupă de sănătatea sa.
Domnul X: Colegul Alexandru nu se preocupă de sănătatea lui şi o duce foarte bine!
Medicul: Evident, este posibil, dar avem multe cazuri de pacienţi care nu s-au preocupat de sănătatea lor şi au sfârşit rău.
Domnul X: A, bine. Cred că voi urma întocmai tratamentul" (adaptare după Pierre Blackburn, *Logique de l'argumentation*, Éditions du Renouveau Pédagogique, Saint-Laurent, Québec, 1994, p. 185).

El constituie o argumentare cu o uşoară tentă polemică, la construcţia căreia participă următoarele tehnici de argumentare:

• O tehnică deductivă inferenţială (un mod inferenţial *ponendo-ponens*):

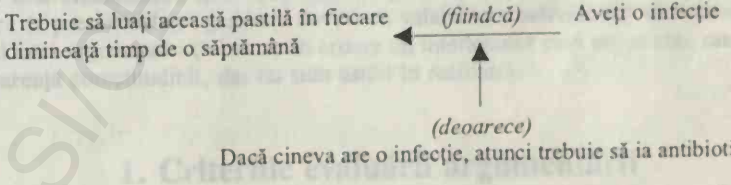

• O tehnică deductivă silogistică (o entimemă care reprezintă un mod silogistic de figura I: *Barbara*):

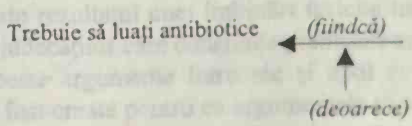

• Două tehnici de argumentare bazate pe inducţie incompletă:

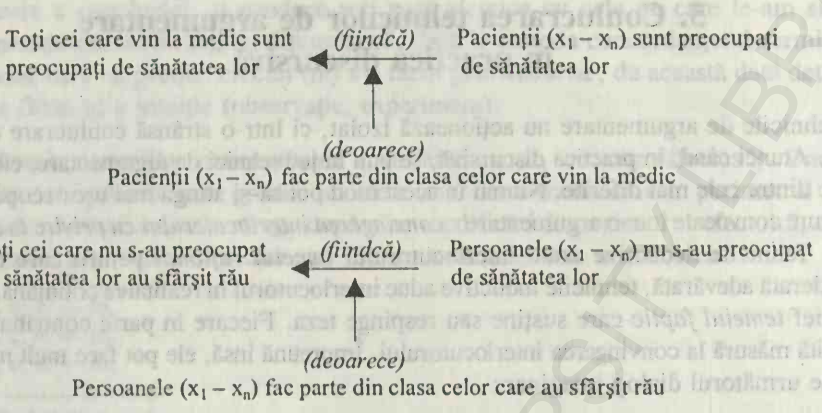

• O tehnică de argumentare bazată pe raţionamentul prin analogie:

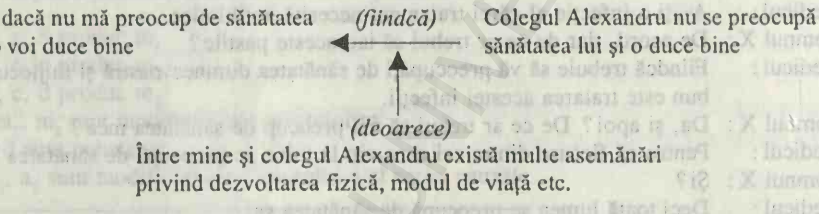

Fiecare dintre aceste tehnici de argumentare – putem constata destul de uşor acest lucru dacă analizăm dialogul argumentativ – are rolul său bine individualizat în convingerea domnului respectiv cu privire la adevărul tezei „Trebuie să iei această pastilă în fiecare dimineaţă" şi, în consecinţă, cu privire la necesitatea de a acţiona în concordanţă cu ceea ce spune teza. Când argumentările sunt mai ample şi iau forma unor adevărate *discursuri argumentative*, atunci îmbinarea tehnicilor de argumentare ţine de calităţile celui care argumentează. Pilduitoare exemple în acest sens avem în dialogurile lui Platon, discursurile lui Demostene sau Cicero în Antichitate, ale lui Mirabeau, Napoleon, Churchill în epoca modernităţii.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

V. Evaluarea argumentării

[1] Relaţia de argumentare este dialogică. Fiecare dintre participanţi propune o construcţie argumentativă (locutorul) sau o alternativă la construcţia argumentativă propusă (interlocutorul). Dacă aceste propuneri argumentative sunt corecte (adică respectă cerinţele raţionalităţii, discursivităţii etc.), atunci disputa critică se desfăşoară în cadrele normalităţii, iar succesul sau eşecul argumentativ este determinat doar de puterea argumentelor şi arta de a le pune în valoare. Cum ne dăm seama că interlocutorul „joacă cinstit" în disputa argumentativă? Cu răspunsul la această întrebare se deschide o problemă de primă importanţă pentru orice demers argumentativ: *evaluarea argumentării*. În actul de evaluare a argumentării, elementul esenţial este *criteriul* după care aceasta se efectuează. Distingem două categorii de criterii: *criterii ale corectitudinii materiale* şi *criterii ale corectitudinii formale*. [2] *Criteriile corectitudinii materiale* ţin de conţinutul argumentării. Noi trebuie să vedem dacă un conţinut al argumentării (argumente şi judecăţi argumentative) este utilizat în conformitate cu normele de raţionalitate şi de performativitate: dacă argumentele sunt puse în valoare prin judecăţi adevărate (*criteriul veridicităţii*), dacă argumentele sunt suficiente pentru a întemeia teza (*criteriul suficienţei*), dacă argumentele sunt acceptate de către interlocutor (*criteriul acceptabilităţii*). [3] *Criteriile corectitudinii formale* au în atenţie analiza tehnicilor de argumentare. Întemeierea unei teze ţine şi de argumentele şi judecăţile opinabile utilizate (aspecte care se referă la conţinutul argumentării), dar şi de raţionamentele la care aceste judecăţi opinabile participă şi prin care sunt puse în valoare argumentele. Diferenţierea metodelor de evaluare a tehnicilor de argumentare se face după natura acestora din urmă: *metode de evaluare a tehnicilor de argumentare prin deducţie inferenţială* şi *metode de evaluare a tehnicilor de argumentare prin deducţie silogistică*. Există metode specifice deducţiei inferenţiale (metoda tabelelor de adevăr, metoda reducerii la absurd, metoda grafurilor semantice, metoda deducţiei naturale) şi metode specifice deducţiei silogistice (metoda reducerii, metoda diagramelor, metoda deducţiei naturale). Fiecare dintre aceste metode este destinată să arate dacă ceea ce este dat este un temei suficient pentru ceea ce este dedus. [4] Consecinţele evaluării argumentării se instanţiază diferit: *critica* unei argumentări (a determina dacă argumentarea este corectă), *alternativa* la o argumentare (a propune o altă argumentare dacă cea deja propusă nu este corectă), *persuasiunea* printr-o argumentare (a prezenta drept generale dovezi cu valabilitate individuală) sau *manipularea* prin intermediul unei argumentări (a induce în eroare un interlocutor prin argumente sau tehnici care au doar aparenţa corectitudinii, dar nu sunt astfel în realitate).

1. Criteriile evaluării argumentării

Orice act de argumentare constituie un tot care, atunci când reuşeşte să convingă interlocutorul, este rezultatul unei îmbinări fericite între argumentele puse în circulaţie prin intermediul judecăţilor care constituie premisele argumentării, tehnicile de argumentare ce leagă aceste argumente între ele şi apoi cu concluzia, precum şi condiţiile adecvate care au fost create pentru ca argumentele să se manifeste în această calitate, iar tehnicile argumentative să fie corecte şi să ofere siguranţa că întemeierea ne conduce la

teze adevărate. Într-un act de argumentare, construcţia argumentării este, poate, lucrul cel mai important, căutarea argumentelor celor mai potrivite, ca şi a tehnicilor celor mai productive fiind activităţi ce necesită mult timp, presupunând o anumită abilitate în utilizarea enciclopedismului de care dispunem şi, nu de puţine ori, şi o tenacitate deosebită. Am arătat până acum care sunt condiţiile pe care trebuie să le îndeplinească argumentele cele mai eficiente, ca şi tehnicile de argumentare cele mai adecvate pentru reuşita unei argumentări în practica discursivă.

Reuşeşte ea întotdeauna? Răspunsul la această întrebare presupune analiza unei alte etape foarte importante în manifestarea demersului argumentativ, care survine după construcţia argumentării: *etapa evaluării argumentării*. Trebuie să vedem care sunt rezultatele demersului argumentativ pe care l-am întreprins sau să analizăm critic o argumentare pe care o propune un interlocutor oarecare. Constatăm că dacă în construcţia argumentării interesul predominant vine din partea celui care propune argumentarea, fiindcă el trebuie să-şi aleagă argumentele cele mai potrivite, să adopte ordinea cea mai profitabilă şi să utilizeze tehnicile de argumentare cele mai convenabile pentru a convinge interlocutorul, în evaluarea argumentării sunt interesaţi, deopotrivă, ambii participanţi la o asemenea relaţie discursivă: cel care propune argumentarea e interesat de evaluare pentru că vrea să vadă care este rezultatul argumentării, în vreme ce interlocutorul său este interesat să stabilească dacă nu a fost cumva înşelat în argumentare, dacă argumentele sunt puternice şi tehnicile de argumentare corecte.

Ce înseamnă a evalua o argumentare? A evalua o argumentare înseamnă *a determina dacă întemeierea s-a făcut în conformitate cu cerinţele de corectitudine a unei argumentări*, iar identificarea cerinţelor amintite se face în funcţie de anumite *criterii*. Adoptăm, în propunerile noastre privind evaluarea argumentării, *criteriul structural* de evaluare a unui demers argumentativ. Aşa cum am arătat, din punct de vedere structural orice argumentare e constituită din două componente: *conţinutul argumentării* (argumentele şi propoziţiile argumentative) şi *forma argumentării* (tehnicile de argumentare). Aşadar, două vor fi şi criteriile după care vom evalua orice argumentare din punctul de vedere al corectitudinii ei: *criteriul validităţii (corectitudinii) materiale* (corectitudinea argumentelor şi a propoziţiilor argumentative) şi *criteriul validităţii (corectitudinii) formale* (corectitudinea tehnicilor de argumentare).

Câteva exemple ne vor ajuta, poate, să înţelegem mai bine această distincţie pe care o propunem în perimetrul criteriilor de evaluare a argumentării. Astfel, dacă într-o argumentare propunem următoarea întemeiere:

„Autorul faptei este acuzatul *fiindcă* acesta era prezent la locul crimei în ziua în care fapta a fost săvârşită",

constatăm că ea are următoarea formă:

Acuzatul este autorul faptei ← *(fiindcă)* Acuzatul era prezent la locul faptei atunci când aceasta a fost săvârşită

(deoarece)

Dacă un individ este prezent la locul faptei atunci când aceasta este săvârşită, el este autorul faptei

care reprezintă o tehnică de argumentare corectă:

Dacă un individ e prezent la locul faptei, atunci e posibil ca el să fie autorul faptei
Acuzatul a fost prezent la locul faptei
Deci: Acuzatul este autorul faptei,

adică un mod *ponendo-ponens* valid:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ p \\ \hline q \end{array}$$

Argumentarea pare a fi corectă. Dacă însă se constată că acuzatul n-a fost la locul crimei, aceasta fiind săvârşită de alţi trei indivizi, devine evident că argumentarea nu mai este corectă. Incorectitudinea nu vine, în această situaţie, decât din faptul că argumentul concretizat în judecata cu rol de temei al argumentării („Acuzatul era prezent la locul crimei") este fals. Prin urmare, incorectitudinea argumentării vine din natura materială a argumentului (argumentul fals atrage după sine falsitatea concluziei). Argumentul şi judecata care îl pune în valoare sunt răspunzătoare de incorectitudinea argumentării şi de irelevanţa ei pentru interlocutor. Dacă avem argumentarea:

Acuzatul nu este autorul crimei săvârşite ← *(fiindcă)* — Acuzatul nu are urme de sânge pe haine

(deoarece)

Dacă un individ are urme de sânge pe haine, e posibil ca el să fie autorul crimei săvârşite

şi se constată că acuzatul a săvârşit fapta, incorectitudinea argumentării nu mai vine, în acest caz, din domeniul argumentelor (propoziţia-temei „Acuzatul nu are urme de sânge pe haine"), ci din faptul că tehnica de argumentare se sprijină pe un raţionament nevalid (incorect):

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ \bar{p} \\ \hline \bar{q} \end{array}$$

Răspunzătoare de incorectitudinea argumentării este, de această dată, tehnica de argumentare, adică forma în care este construită argumentarea.

2. Evaluarea validităţii materiale a argumentării

Materia argumentării este constituită din argumente care se concretizează în judecăţi argumentative şi au rolul de *premise ale argumentării*. Care sunt criteriile pe care trebuie să le îndeplinească aceste premise ale argumentării pentru ca, din punctul lor de vedere, argumentarea să fie considerată corectă şi adecvată în condiţiile discursive date? Se pot identifica mai multe asemenea criterii de care trebuie să ţinem cont în alegerea argumentelor şi în construirea cu ajutorul lor a premiselor argumentării: *criteriul veridicităţii*, *criteriul suficienţei*, *criteriul acceptabilităţii*.

2.1. Criteriul veridicităţii

Nu este nici pe departe indiferent dacă un temei care se aduce într-o argumentare în favoarea sau în defavoarea unei teze este o propoziţie adevărată sau o propoziţie falsă. Din acest motiv, analiza corectitudinii materiale a argumentării trebuie să debuteze cu analiza adevărului temeiurilor argumentării. Problema adevărului este una dintre cele mai spinoase, dar totodată şi cele mai interesante probleme cu care cunoaşterea omenească s-a întâlnit vreodată. Discipline diferite şi-au dat mâna în timp pentru a descifra natura adevărului şi posibilităţile individului de a se apropia de esenţa lucrurilor şi a-şi asuma adevărul.

În măsura în care, în rândurile de faţă, problema adevărului interesează din perspectiva actelor raţionale de întemeiere, este cât se poate de clar că atenţia ne va fi orientată spre raporturile logicii ca ştiinţă a întemeierii raţionale cu conceptul de adevăr. Se ocupă logica cu problema adevărului? Are ea mijloace pentru a arăta dacă o propoziţie oarecare este adevărată sau falsă? Constituie adevărul un corp străin, care din când în când ameninţă liniştea unui domeniu ce are alte probleme mult mai importante de investigat şi soluţionat? Stagiritul nu s-a oprit, în investigaţiile sale care ţin de domeniul logicii, la analiza conceptului de adevăr, semn că nu l-a considerat esenţial pentru acest demers, ci dimpotrivă, în *Metafizica* l-a acordat cu generozitate filosofiei: „de aceea nu fără motiv filosofia se numeşte ştiinţa adevărului. Într-adevăr, scopul ştiinţei teoretice este adevărul, iar al celei practice aplicarea"[1]. Faptul că a încercat să definească o propoziţie adevărată este semnificativ, dar nu pentru conceptul de adevăr ca atare, ci mai mult pentru utilizarea lui în actele noastre de gândire, pentru necesitatea găsirii unui criteriu adecvat prin care am putea deosebi o propoziţie adevărată de una falsă, lucru esenţial în cunoaştere. Nici logicienii moderni nu par a fi preocupaţi prea mult de conceptul de adevăr, iar în logica timpului din urmă el dispare aproape complet.

Este şi rămâne logica liberă de opţiunea alethică? Este ea neputincioasă atunci când se pune problema să determinăm valoarea de adevăr a unei propoziţii? Răspunsurile la întrebările pe care le-am pus presupun o analiză a raportului dintre *adevărul factual* şi *adevărul formal*[2]. Distincţia este pusă încă de Leibniz, ca încercare a întemeietorului monadologiei de a funda operaţional principiul raţiunii suficiente. *Adevărurile de raţiune* sunt ordonate, în concepţia lui Leibniz, de principiul noncontradicţiei, în timp ce *adevărurile de fapt* intră sub incidenţa principiului raţiunii suficiente. Leibniz va sublinia că „există de asemenea două feluri de adevăruri, cele de *raţionament* şi cele de *fapt*. Adevărurile de *raţionament* sunt necesare şi opusul lor e imposibil, iar cele de *fapt* sunt contingente şi opusul lor este posibil. Când un adevăr este necesar, îi putem găsi temeiul prin analiză, rezolvându-l în idei şi adevăruri mai simple, până ajungem la cele primitive"[3].

Fie următoarele propoziţii:

(1) „Senzaţiile sunt procese psihice cognoscibile"
(2) „Triunghiul este figura geometrică cu trei unghiuri"
(3) „Această masă nu este galbenă".

---

1. Aristotel, *Metafizica*, II, 1, 993b, Editura IRI, Bucureşti, 1999, p. 72.
2. A se vedea şi Morris Raphael Cohen, „Formal and Material Truths", în Morris Raphael Cohen, *A Preface to Logic*, Meridian Books, New York, 1957, pp. 17-20.
3. G.W. Leibniz, *Monadologia*, §33, *apud* Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 190.

Să încercăm să vedem care este calea detectării valorii de adevăr a propoziţiilor date şi să stabilim unde poate interveni demersul logic în această decriptare alethică şi unde nu. Cum determinăm valoarea de adevăr a propoziţiei „Senzaţiile sunt procese psihice cognoscibile"? Evident, prin analiza fiecărei categorii de senzaţii (vizuale, auditive, kinestezice etc.) şi prin determinarea, în fiecare caz în parte, a faptului dacă ele pot fi cunoscute sau nu. În măsura în care, în fiecare caz în parte, răspunsul este afirmativ, atunci se poate susţine cu destul temei generalizarea pe care o pune în evidenţă propoziţia dată. Putem ca atare spune că propoziţia este adevărată. În caz că există situaţii care nu confirmă cognoscibilitatea senzaţiilor, atunci punem sub semnul întrebării adevărul propoziţiei date şi o declarăm falsă. Dar acest întreg travaliu nu aparţine logicii, ci psihologiei. Ea dispune de metode, angajează experimente şi observaţii prin care poate determina dacă o astfel de propoziţie este adevărată sau falsă. Avem aici de-a face cu un *adevăr factual*, în sensul că faptele cercetate au confirmat adevărul propoziţiei „Senzaţiile sunt procese psihice cognoscibile". Adevărul propoziţiei depinde în acest caz de conţinutul informaţional, şi nu de forma actelor de gândire, motiv pentru care demersul logic este neputincios într-o astfel de situaţie. Cercetările practice şi experimentale din domeniul psihologiei pot confirma sau infirma caracterul adevărat al unei astfel de propoziţii.

Şi totuşi, există situaţii în care demersul logic ar putea confirma el însuşi că o astfel de propoziţie este adevărată sau falsă, şi anume acele situaţii în care ar exista posibilitatea ca adevărul sau falsitatea propoziţiei „Senzaţiile sunt procese psihice cognoscibile" să se întemeieze pe alte propoziţii date. Dacă avem ca date (ca adevărate) propoziţia „Procesele psihice sunt cognoscibile" şi propoziţia „Senzaţiile sunt procese psihice", atunci temeiul adevărului propoziţiei „Senzaţiile sunt cognoscibile" este dat în adevărul celor două propoziţii anterioare. Întemeierea are următoarea structură:

Procesele psihice sunt cognoscibile
Senzaţiile sunt procese psihice
Deci: Senzaţiile sunt cognoscibile

cu următoarea formă logică:

$$\begin{array}{l} P \subset C \\ S \subset P \\ \hline S \subset C \end{array}$$

Întemeierea este de această dată strict formală, şi nu materială, de conţinut, ca într-un demers întemeietor al psihologiei. Problema cardinală aici este următoarea: cum întemeiem adevărul propoziţiilor „Procesele psihice sunt cognoscibile" şi „Senzaţiile sunt procese psihice", adevăr pe care îl luam ca *dat* în întemeierea de ordin formal amintită? Îl întemeiem material? În acest caz, care este progresul, în afara faptului că recursul la adevărul material s-a făcut cu o secvenţă mai târziu? Îl întemeiem formal? În acest caz, nu suntem în intimitatea unui *regressus ad infinitum*?

Să trecem la cea de-a doua propoziţie: „Triunghiul este figura geometrică cu trei unghiuri". Cum determinăm adevărul acestei propoziţii? Să admitem că procedăm ca şi în cazul precedent: verificăm o multitudine de triunghiuri şi constatăm că ele au trei unghiuri. Este acesta un temei suficient pentru a susţine adevărul propoziţiei „Triunghiul

este figura geometrică cu trei unghiuri" ? Evident că nu, deoarece nu putem epuiza prin observaţie totalitatea triunghiurilor posibil de construit, încât să vedem dacă toate au trei unghiuri şi să determinăm astfel adevărul propoziţiei amintite. Prin urmare, pe calea intuiţiei este imposibil de fundamentat adevărul propoziţiei date. Să încercăm o altă cale. Propoziţia uneşte două noţiuni : noţiunea „triunghi" şi noţiunea „figură cu trei unghiuri". Cea de-a doua este o notă a celei dintâi (triunghiul are proprietatea de a avea trei unghiuri). Constatăm însă că sferele celor două noţiuni sunt identice (elementele cuprinse în sfera noţiunii „triunghi" sunt aceleaşi cu elementele cuprinse în sfera noţiunii „figură geometrică cu trei unghiuri"). Noţiunile identice pot fi afirmate una despre cealaltă, rezultând astfel propoziţii adevărate. În virtutea *„identităţii noţiunilor triunghi" şi „figură geometrică cu trei unghiuri"*, putem să conchidem că propoziţia „Triunghiul este figura geometrică cu trei unghiuri" este o propoziţie adevărată. În consecinţă, adevărul acestei propoziţii a fost stabilit numai în funcţie de *un criteriu formal*, concretizat în relaţia de identitate dintre noţiunile care compun propoziţia dată.

Sesizăm o diferenţă esenţială între modalitatea de stabilire a adevărului unei propoziţii în primul caz invocat („Senzaţiile sunt procese psihice cognoscibile") şi modalitatea de stabilire a adevărului propoziţiei în cel de-al doilea caz invocat („Triunghiul este figura geometrică cu trei unghiuri"). În prima situaţie suntem în faţa unui *adevăr factual* (adevăr stabilit în baza „faptelor" concrete pe care le-am studiat şi care constituie obiect de investigaţie pentru discipline diferite), în cea de-a doua situaţie suntem în faţa unui *adevăr formal* (adevăr stabilit în baza „formei" propoziţiei date). Acest din urmă tip de adevăr constituie ceea ce Leibniz numea „adevăr de raţiune" şi el poate fi determinat prin analiză, prin împărţirea, în spirit cartezian, „în adevăruri mai simple, până ajungem la cele mai primitive", iar propoziţiile care îl exprimă trimit la cunoscutele *judecăţi analitice* ale lui Kant, în care predicatul nu aduce nimic nou în raport cu sfera subiectului (predicatul „figură cu trei unghiuri" nu aduce nimic nou în raport cu sfera subiectului „triunghi"), ci este o „explicitare" a lui.

Şi în cel de-al treilea caz de propoziţie suntem tot în intimitatea *adevărului formal*. La o inspecţie sumară şi de suprafaţă, propoziţia „Această masă nu este galbenă" ar părea o propoziţie al cărei adevăr s-ar putea determina pe calea intuiţiei. Numai că lucrurile nu stau în felul respectiv. De fapt, în acest caz, noi facem următoarea judecată atunci când vrem să determinăm adevărul propoziţiei date : constatăm prin observaţie că masa are culoarea neagră şi ne asigurăm astfel de adevărul propoziţiei „Această masă este neagră". Ştim că această masă (ca, de altfel, orice obiect) nu poate fi şi neagră, şi galbenă (în acelaşi timp şi sub acelaşi raport), conform principiului noncontradicţiei (noţiunile „negru" şi „galben" sunt în raport de contrarietate), ceea ce constituie un temei pentru adevărul propoziţiei „Această masă este neagră sau galbenă". Tragem apoi concluzia că propoziţia „Această masă nu este galbenă" este o propoziţie adevărată, după următoarea schemă formală :

Această masă este neagră sau galbenă
Această masă este neagră
Deci : Această masă nu este galbenă,

adică :

$$\begin{array}{l} p \uparrow q \\ p \\ \hline \bar{q} \end{array}$$

unde semnul (↑) indică functorul *incompatibilității*, care exprimă relația de contrarietate dintre două propoziții. De ce nu putem să fundăm direct prin intuiție adevărul propoziției „Această masă nu este galbenă"? Pentru că *intuiția nu ne poate arăta decât ceea ce este, în timp ce ea rămâne neputincioasă în legătură cu ceea ce nu este*. Din punct de vedere formal-rațional avem o imposibilitate logică aici (imposibilitatea prezenței simultane a două însușiri contrarii la același obiect), și ea se constituie într-un temei pentru determinarea adevărului propoziției date. Suntem din nou în fața unui *adevăr formal*.

Să reținem, măcar cu titlul de informație, că în cursul de logică pe care l-a ținut la Universitatea din Iași în primele decenii ale secolului nostru, Ion Petrovici face distincție între *adevărurile materiale* (fizice, psihice și metafizice) și *adevărurile logice*, considerând că acestea din urmă sunt „marile tipare generale după care noi ordonăm și completăm experiențele. Sunt baza tuturor felurilor de adevăruri"[4] și au ca semne distinctive obligativitatea (sunt obligatorii pentru toate domeniile cunoașterii), caracterul formal (sunt adevăruri în virtutea formei lor), universalitatea (cuprind toate domeniile cognitive) și caracterul aprioric (sunt date ale conștiinței noastre și experiența nu are nici un rol în constituirea lor).

De ce este necesar să cunoaștem valoarea de adevăr a temeiurilor[5], mai exact, poate, de ce trebuie ca temeiurile să fie adevărate? Pentru că numai propozițiile adevărate pot susține cu necesitate o concluzie, în condițiile în care tehnica de argumentare este validă (corectă). Să analizăm mai pe îndelete această asumpție. Dacă avem argumentarea elementară:

Exist ← *(fiindcă)* Gândesc

(deoarece)

Toți cei care gândesc există

vom constata că ea se bazează pe o tehnică validă (un silogism de figura I, modul *Barbara*):

Toți cei care gândesc există
Eu gândesc
Deci: Eu exist

Observăm că premisele acestui silogism utilizat ca tehnică de argumentare („Toți cei care gândesc există"; „Eu gândesc") sunt propoziții adevărate. În condițiile în care tehnica de argumentare este un silogism valid, atunci propoziția-concluzie („Eu exist") este cu necesitate adevărată. Susținerea ei ca adevărată în mod necesar este determinată de cele două condiții: condiția materială (premisele să fie propoziții adevărate) și condiția formală (tehnica de argumentare să fie validă). Ne interesează aici doar condiția materială.

Argumentarea:

Unele ființe de pe Pământ au pășit pe Lună ← *(fiindcă)* Unele ființe de pe Pământ sunt oameni

(deoarece)

Toți oamenii au pășit pe Lună

4. Ion Petrovici, *Curs de logică*, Editura Institutul European, Iași, 2000, p. 53.
5. John Eric Nolt, „Truth or Falsity of Basic Premisses", în John Eric Nolt, *Informal Logic. Possible Worlds and Imagination*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1983, pp. 52-54.

este construită pe o tehnică de argumentare validă (modul *Darii* al figurii I):

Toţi oamenii au păşit pe Lună (*fals*);
Unele fiinţe de pe Pământ sunt oameni (*adevărat*);
Deci: Unele fiinţe de pe Pământ au păşit pe Lună (*adevărat*).

Analiza conţinutului argumentativ (temeiurile şi teza) ne arată că un temei se concretizează într-o propoziţie falsă („Toţi oamenii au păşit pe Lună"), altul într-o propoziţie adevărată („Unele fiinţe de pe Pământ sunt oameni"), iar concluzia este o propoziţie adevărată („Unele fiinţe de pe Pământ au păşit pe Lună"). În această argumentare, dintr-o premisă adevărată şi una falsă rezultă o concluzie adevărată.

În argumentarea:

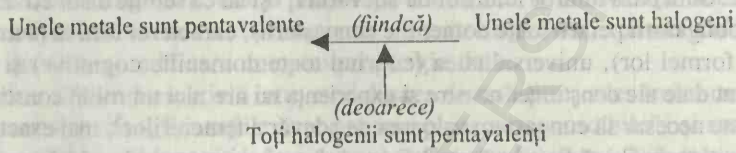

avem utilizată aceeaşi tehnică de argumentare:

Toţi halogenii sunt pentavalenţi (*fals*);
Unele metale sunt halogeni (*fals*);
Deci: Unele metale sunt pentavalente (*fals*)

care vehiculează două temeiuri false, din care rezultă o concluzie falsă. Aşadar, de această dată din propoziţii false rezultă o concluzie falsă. Constatăm că din premise false rezultă, într-un caz, o concluzie adevărată, în alt caz, o concluzie falsă, deşi tehnica de argumentare e unică şi totodată validă. Dar, în mod necesar, nu rezultă nimic! Prin urmare, având propoziţii-temei false nu putem să susţinem cu necesitate o teză. Următoarea sistematizare ne arată mai bine relaţiile dintre adevărul temeiurilor, corectitudinea tehnicii de argumentare şi determinarea adevărului tezei supuse argumentării:

(a) temeiuri adevărate + tehnică validă = teză adevărată;
(b) temeiuri adevărate + tehnică nevalidă = teză indeterminată (adevărată sau falsă);
(c) temeiuri false + tehnică validă = teză indeterminată (adevărată sau falsă);
(d) temeiuri false + tehnică nevalidă = teză indeterminată (adevărată sau falsă).

Din ea se vede că putem susţine o teză numai în cazul (a), adică atunci când temeiurile sunt adevărate şi tehnica validă.

Prin urmare, trebuie să ştim (şi să ne străduim să aflăm) valoarea de adevăr a temeiurilor pe care le aducem în sprijinul unei teze. Dacă un temei se concretizează într-o propoziţie adevărată, atunci avem siguranţa că putem să convingem interlocutorul, sau cel puţin că avem un motiv suficient de puternic pentru a-l convinge. Dacă descoperim la interlocutorul nostru (care încearcă să respingă teza pe care o susţinem) un temei concretizat într-o propoziţie adevărată, atunci suntem avertizaţi că avem în faţă obstacole serioase de depăşit pentru a putea să ne susţinem teza, pentru a putea să-l convingem pe interlocutor de adevărul ei şi pentru ca acesta din urmă să o asume drept un instrument de lucru în argumentările proprii. Dacă un temei (argument) se concretizează într-o propoziţie falsă (avem, în acest caz, un fals argument, dar care e prezentat ca adevărat),

atunci, în condiţiile în care adevărata lui natură (caracterul fals) este descoperită de interlocutor, ne va fi foarte dificil (în cele mai multe cazuri imposibil!) să susţinem teza în baza acestuia. Trebuie să ne îndreptăm atenţia spre altceva. Ne dăm seama că teza nu depinde de un astfel de argument, deoarece uneori ea este falsă, alteori adevărată. Dacă descoperim o propoziţie falsă între temeiurile cu care adversarul combate teza pe care o susţinem, atunci ne va fi uşor să arătăm că dintr-un astfel de temei nu rezultă nici adevărul tezei, dar nici falsitatea ei. Prin urmare, adversarul nu poate obţine câştig de cauză în disputa critică pe baza unui astfel de temei.

Un lucru interesant se desprinde din consideraţiile anterioare, în special din cele ce privesc rolul şi funcţionalitatea temeiurilor concretizate în propoziţii false. Dacă un temei identificat ca fals nu poate funda susţinerea unei teze, nu înseamnă nicidecum că prin aceasta adversarul a argumentat falsitatea tezei (adică a asigurat respingerea ei). Un temei identificat drept o propoziţie falsă ne arată doar faptul că *teza nu poate fi susţinută ca adevărată în baza acestui temei*. Dar este posibil să fie susţinută ca adevărată cu alte temeiuri care să nu fie propoziţii false. La fel, dacă descoperim o propoziţie falsă între temeiurile prin care interlocutorul urmăreşte să respingă teza, nu înseamnă că, prin aceasta, am arătat că teza este adevărată (şi, implicit, că ea este susţinută), ci numai că *teza nu poate fi susţinută ca falsă* (deci respinsă) în baza acestui temei. Este posibil însă ca ea să fie respinsă cu alte temeiuri, care să constituie propoziţii adevărate. În ambele cazuri, dacă nu se ţine cont de aceste precauţii determinate de natura alethică a temeiurilor cu care lucrăm în susţinerea sau respingerea unei teze, se ajunge la argumentări sofistice.

Determinarea valorii de adevăr a temeiurilor cu care lucrăm într-un demers argumentativ se realizează pe cele două căi care au dus la întăpânirea asupra a două categorii de adevăruri: adevăruri factuale şi adevăruri formale. Una este *calea observaţiilor empirice*, cealaltă este *calea analizei formale*. *Calea observaţiilor empirice* este una dintre cele mai răspândite forme de întemeiere a caracterului adevărat sau fals al propoziţiilor pe care le aducem ca probe. Argumentarea:

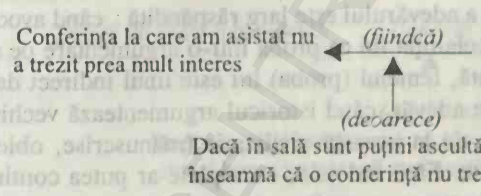

are drept temei o propoziţie („În sală erau doar vreo 20 de ascultători") care este fundată ca adevărată pe calea observaţiilor empirice (individul care argumentează de o asemenea manieră a participat la conferinţă, a numărat participanţii, a constatat numărul mic al acestora şi a tras concluzia că această conferinţă nu a trezit interes). Pe această cale se procedează de multe ori în argumentarea cotidiană (ca în cazul anterior), dar şi în argumentarea proprie demersului ştiinţific:

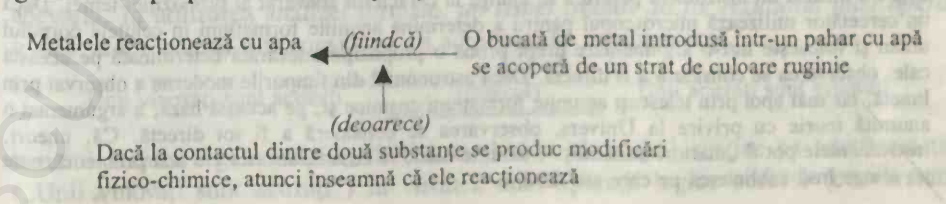

prin care, în activitatea de laborator, de exemplu, se constată că o bucată de metal (un cui), dacă este pusă într-un pahar cu apă, rugineşte, ceea ce înseamnă că aceste două substanţe reacţionează. Temeiul („O bucată de metal introdusă într-un pahar cu apă se acoperă de un strat de culoare ruginie") este considerat o propoziţie adevărată în virtutea observaţiilor directe ale celui care experimentează astfel de procese şi pune în circulaţie argumentarea[6].

Am constatat până acum că putem funda caracterul adevărat sau fals al temeiurilor pe care le convocăm într-o argumentare în mod *direct*: observaţie proprie, experiment etc. Dar calea empirică poate funda adevărul sau falsitatea unei propoziţii-temei şi în mod *indirect*: cel care utilizează argumentul, proba sau temeiul nu a constatat el însuşi adevărul sau falsitatea propoziţiei în cauză. Fie argumentarea:

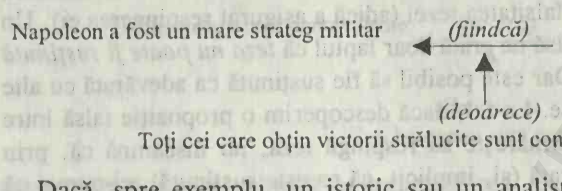

Dacă, spre exemplu, un istoric sau un analist militar produce astăzi o asemenea argumentare, el consideră temeiul pe care îşi sprijină argumentarea (concretizat în propoziţia „Napoleon a obţinut o victorie strălucită la Austerlitz") ca adevărat nu pentru că a participat şi a observat organizarea bătăliei de la Austerlitz (proba directă), ci pentru că a cercetat şi studiat *mărturiile* epocii în legătură cu desfăşurarea acestui eveniment (planuri ale operaţiunilor, memorii ale celor care au participat la bătălie etc.). Prin urmare, întemeierea adevărului acestei propoziţii-temei („Napoleon a obţinut o victorie strălucită la Austerlitz") este, *ab initio*, una directă (participanţii la eveniment au constatat că Napoleon a obţinut o strălucită victorie la Austerlitz), dar, în utilizarea argumentativă la care am făcut referire, valoarea de adevăr a temeiului este stabilită indirect (pe baza mărturiilor existente).

Şi calea indirectă a fundării empirice a adevărului este larg răspândită: când avocatul apărării aduce un martor şi utilizează declaraţia lui ca probă într-o argumentare pe care o propune în faţa completului de judecată, temeiul (proba) lui este unul indirect determinat din punctul de vedere al valorii de adevăr, când istoricul argumentează vechimea unei civilizaţii pe baza urmelor rămase de la această civilizaţie (manuscrise, obiecte, morminte etc.), probele lui sunt indirecte. Fără îndoială, exemplele ar putea continua. Nu putem lua fiecare dintre noi cunoaşterea anumitor domenii în care propunem argumentări de la capăt, din punctul iniţial, motiv pentru care utilizăm direct rezultatele

6. Este de făcut aici, poate, o subliniere. Observarea directă este înţeleasă într-un sens larg. Dacă individul utilizează un metru pentru a determina o lungime şi acest rezultat, concretizat într-o propoziţie adevărată, este folosit ca probă într-o argumentare, observarea este considerată directă, deşi s-a utilizat un instrument pentru a se ajunge la caracterul adevărat al propoziţiei-temei. Dacă un cercetător utilizează microscopul pentru a determina anumite formaţiuni în celulele corpului uman şi foloseşte într-o argumentare drept probă o propoziţie adevărată determinată pe această cale, observarea se consideră a fi directă. Dacă astronomul din timpurile moderne a observat prin lunetă, iar mai apoi prin telescop anumite formaţiuni cosmice şi, pe această bază, a argumentat o anumită teorie cu privire la Univers, observarea se consideră a fi tot directă. Că, uneori, instrumentele pot fi „martori mincinoşi", care ne induc în eroare, aceasta e o altă problemă, care nu atinge însă sublinierea pe care am făcut-o.

cunoaşterii, concretizate în aserţiuni, drept temeiuri pentru a funda anumite teze pe care încercăm să le susţinem. În măsura în care aceste rezultate ale cunoaşterii au fost fundate, în faza iniţială, pe cale empirică, atunci când le folsim în argumentare ca temeiuri, caracterul lor adevărat este fundat indirect şi luat ca atare în virtutea *credibilităţii* pe care o acordăm acestor rezultate ale cunoaşterii umane.

În concluzie la această discuţie, putem să subliniem că există posibilitatea de a determina adevărul probelor sau argumentelor noastre în baza *intuiţiei*, adică a observaţiilor empirice. Uneori această determinare a valorilor de adevăr este *directă* (cel care propune temeiul a observat el însuşi, prin simţuri sau cu ajutorul mijloacelor tehnice, că fenomenul care s-a produs este în concordanţă cu informaţiile pe care le aduce argumentul pe care îl propune), alteori această determinare a valorii de adevăr a probelor este *indirectă* (cel care argumentează nu a participat direct la evenimentul pe care-l descrie ca temei, dar utilizează mărturiile celor care au participat direct). Ambele căi sunt esenţiale pentru derularea unui mare număr dintre argumentările din viaţa cotidiană sau din cercetarea ştiinţifică.

Nu putem să întemeiem caracterul adevărat sau fals al propoziţiilor pe care le utilizăm în cunoaşterea noastră numai pe calea intuiţiei, prin observaţie sau experiment. O mare parte dintre cunoştinţe rămân în afara unor astfel de posibilităţi. Înseamnă şi că ele rămân neîntemeiate din punctul de vedere al valorii de adevăr? Evident că nu. În acest caz, determinarea valorii de adevăr se face pe *calea analizei formale*. Am argumentat – credem noi, destul de convingător – că, oricât am încerca, enunţuri precum „Triunghiul are trei unghiuri" sau „Această masă nu este verde" nu pot fi determinate ca adevărate sau false pe baza observaţiilor empirice asupra realităţilor pe care le descriu. Şi, dincolo de aceasta, enunţuri ale unor întregi domenii de cunoaştere umană (matematică, filosofie etc.), domenii ale căror obiecte de investigaţie sunt construcţii ideale, care nu au corespondent în realitate – dar sunt instrumente cu care se gândeşte asupra realităţii, din punctul de vedere al modului cum ar trebui ea să fie – rămân în afara puterilor observaţiei şi intră în sfera raţionalităţii pure. Argumentarea sceptică:

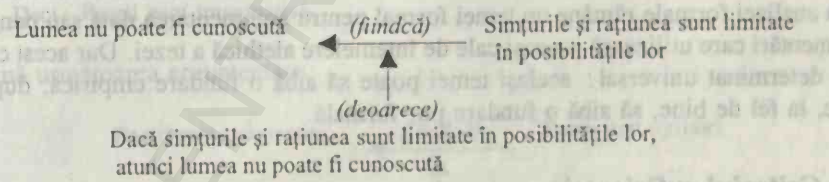

utilizează un temei („Simţurile şi raţiunea sunt limitate în posibilităţile lor") care nu poate fi fundat pe observaţie empirică, ci pe reflexiunea logică privind capacităţile individului uman în raport cu imensitatea lumii.

Cum apar într-o argumentare aceste temeiuri care sunt fundate, din punct de vedere alethic, pe baza raţionalităţii pure? Dacă, în utilizarea intuiţiei, observarea directă sau invocarea mărturiilor constituia condiţia suficientă pentru ca un temei să fie luat ca adevărat, în utilizarea analizei formale, *un temei trebuie să fie rezultatul unei operaţii logice valide* pentru a fi considerat ca adevărat. În argumentarea:

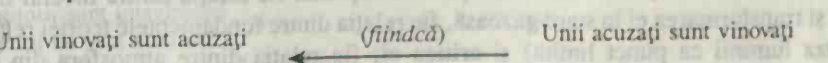

temeiul acestei argumentări („Unii acuzaţi sunt vinovaţi") susţine ca adevărată teza („Unii vinovaţi sunt acuzaţi") în virtutea unei operaţii logice corecte (conversiunea

propoziţiilor particular-afirmative). Caracterul adevărat al acestei teze este determinat pe cale strict logică. Dacă, în urma acestei determinări a caracterului adevărat al propoziţiei „Unii vinovaţi sunt acuzaţi", ea este folosită într-o nouă argumentare ca temei, atunci adevărul acestui temei este unul asumat pe cale strict logică. La fel în argumentarea:

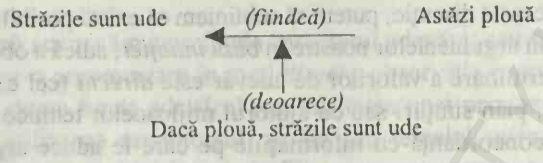

teza („Străzile sunt ude") este fundată ca adevărată în mod strict logic (este concluzia unui raţionament valid de tip *ponendo-ponens*). Dacă ea este luată ca temei într-o altă argumentare, de exemplu:

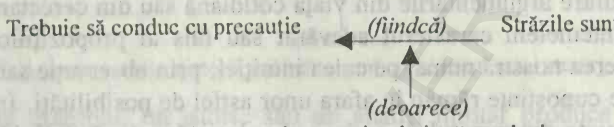

atunci determinarea adevărului acestui temei este una strict logică. Puţin importă, în acest caz, că acest temei („Străzile sunt ude") ar putea fi determinat ca adevărat şi pe calea empirică (prin observare directă). Important e că, pentru argumentarea în care el funcţionează ca temei, fundarea s-a făcut pe cale strict logică.

O concluzie importantă se desprinde de aici: tezele întemeiate pe calea unei operaţii corecte a gândirii sunt şi pot deveni temeiuri pentru alte întemeieri de natură pur formală. Dacă întemeiem o teză pe un temei de natură empirică, adevărul tezei este şi devine de natură logică, fiindcă caracterul adevărat al tezei a rezultat dintr-un act de raţionare. O a doua observaţie: o teză al cărei caracter adevărat a fost determinat pe calea analizei formale rămâne un temei formal pentru argumentarea dată sau pentru alte argumentări care utilizează aceeaşi cale de întemeiere alethică a tezei. Dar acest caracter nu e determinat universal: acelaşi temei poate să aibă o fundare empirică, după cum poate, la fel de bine, să aibă o fundare pur formală.

2.2. Criteriul suficienţei

Suficienţa este un concept relaţional. Este suficient să încălzim apa la 100° pentru ca ea să fiarbă, este suficient să se depăşească viteza luminii pentru ca fundamentele teoriei relativităţii să fie puse în cauză, este suficient ca atmosfera din grupul şcolar să fie apăsătoare pentru ca rezultatele la învăţătură să nu fie mulţumitoare, este suficient ca stratul de ozon să se subţieze pentru ca să apară fenomene dintre cele mai grave pentru planeta noastră. În toate aceste cazuri, ca şi în altele care pot fi aduse în discuţie, este evidentă natura relaţională a suficienţei: ea exprimă fie relaţia dintre nivelul încălzirii apei şi transformarea ei în stare gazoasă, fie relaţia dintre fundamentele teoriei relativităţii (viteza luminii ca punct limită) şi critica ei, fie relaţia dintre atmosfera din clasă şi rezultatele elevilor la învăţătură, fie relaţia dintre grosimea stratului de ozon din atmosferă şi producerea anumitor fenomene nocive pentru planeta noastră.

Descoperim conceptul de *suficienţă* la niveluri existenţiale diferite, fiindcă relaţiile dintre fenomenele care populează aceste domenii diverse ale existenţei sunt, în general vorbind, relaţii de condiţionare, relaţii în care suficienţa ocupă un loc central. La nivelul existenţei fizice, relaţiile de condiţionare suficientă se manifestă cvasiuniversal: este suficient să încălzeşti un metal pentru ca el să se dilate, este suficient să nu mai ai benzină pentru ca maşina să nu pornească, este suficient să bată vântul pentru ca pământul să se usuce mai repede. La nivelul existenţei biologice, criteriul suficienţei este de asemenea prezent în organizarea fenomenelor: este suficient să aprindem becul pentru ca animalul să saliveze (Pavlov), este suficient să ignorăm mesele de prânz pentru ca să-şi facă apariţia anumite boli. La nivelul vieţii psihice, problema suficienţei devine un criteriu de apreciere a relaţiilor interindividuale: este suficient să ai un caracter altruist pentru ca să-ţi ajuţi semenul, este suficient să ai un temperament coleric pentru a intra în conflict cu ceilalţi. Pesemne că şi în alte domenii problema suficienţei este relevantă pentru aprecierea relaţiilor dintre fenomenele care le sunt proprii acestora.

Pentru ceea ce ne interesează în evaluarea materială a argumentării, important este *sensul logic* al conceptului de suficienţă. Logica a considerat suficienţa drept o *condiţie esenţială a actelor noastre de raţionare.* Pentru a ne asigura că raţionăm corect (că utilizăm raţionamente corecte), logica afirmă că trebuie să fie respectată următoarea regulă: temeiurile (premisele) să constituie condiţia suficientă a tezei (concluziei). Cum am arătat cu alt prilej, aceasta înseamnă că dacă sunt date temeiurile (premisele), atunci este dată şi teza (concluzia), fără să mai trebuiască ceva în plus pentru a justifica (întemeia) teza (concluzia).

Raţionamentul:

Scriitorii sunt imaginativi
Poeţii sunt scriitori
Deci: Poeţii sunt imaginativi

exprimă următoarea argumentare:

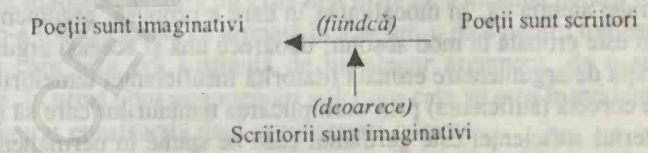

care, în măsura în care a trecut criteriul adevărului (în sensul că, pe o cale oarecare, s-a arătat că temeiurile sunt propoziţii adevărate), constituie un traiect de raţionare corect, deoarece *temeiurile sunt suficiente* pentru a justifica propoziţia-concluzie ca adevărată.
Raţionamentul:

Scriitorii sunt imaginativi
Pictorii nu sunt scriitori
Deci: Pictorii nu sunt imaginativi

este expresia următoarei argumentări:

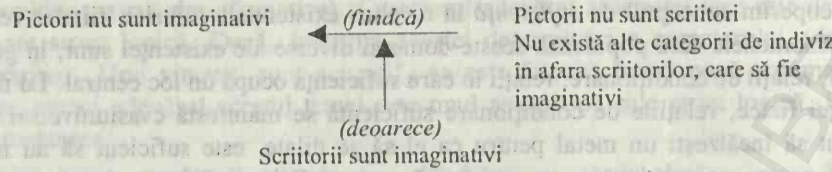

Dacă noul temei adus ca probă („Nu există alte categorii de indivizi, în afara scriitorilor, care să fie imaginativi") ar fi o propoziţie adevărată (ceea ce nu e cazul), atunci raţionamentul şi, respectiv, argumentarea care se bazează pe el ar fi corecte, fiindcă temeiurile ar fi suficiente pentru fundarea concluziei ca o propoziţie adevărată. Raţionamentul:

Mamiferele nasc pui vii şi îi hrănesc cu lapte
Batracienii nu sunt mamifere
Deci: Batracienii nu nasc pui vii şi nu îi hrănesc cu lapte,

care exprimă o argumentare de forma:

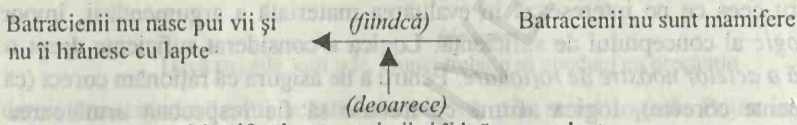

este un raţionament corect (premisele sunt suficiente pentru fundarea caracterului adevărat al concluziei) pentru că, în fapt, el are următoarea formă:

Mamiferele nasc pui vii şi îi hrănesc cu lapte
Nu existe alte vertebrate care să nască pui vii şi să-i hrănească cu lapte
Batracienii nu sunt mamifere
Deci: Batracienii nu nasc pui vii şi nu îi hrănesc cu lapte

unde temeiul suplimentar („Nu există alte vertebrate care să nască pui vii şi să-i hrănească cu lapte") este o propoziţie adevărată.

Ce ne indică criteriul suficienţei în legătură cu corectitudinea materială a argumentării? El ne atrage atenţia că, în modalitatea în care e propusă, argumentarea este una eronată. Dar nu este eronată în mod absolut, deoarece una şi aceeaşi argumentare poate trece de la situaţia de argumentare eronată (datorită insuficienţei temeiurilor) la situaţia de argumentare corectă (suficientă) prin multiplicarea temeiurilor care să susţină teza ca adevărată. Criteriul suficienţei este gardianul care ne spune în permanenţă: numai cu aceste argumente nu se poate întemeia caracterul adevărat al tezei! Trebuie şi altele. Dacă ele se găsesc şi sunt aduse în discuţie, atunci argumentarea, în calitatea ei de dispută critică, poate continua. Dacă însă nu sunt găsite, atunci teza trebuie abandonată, deoarece ea nu este suficient susţinută de argumente.

Fie următoarea argumentare:

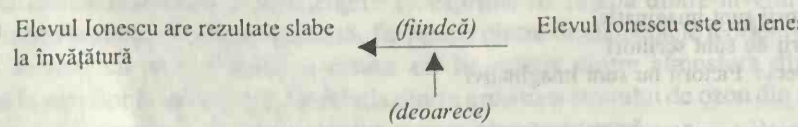

Să admitem că această argumentare aparţine dirigintelui clasei în care se află elevul Ionescu. Dacă, la receptarea acestei argumentări, un coleg al dirigintelui lui Ionescu face următoarea remarcă:

„Anul trecut rezultatele lui Ionescu la învăţătură erau mult mai bune",

atunci dirigintele lui Ionescu trebuie să-şi reconsidere argumentarea (nu se poate ca elevul Ionescu, leneş de felul lui, să aibă într-un an rezultate bune, iar în anul următor rezultate foarte slabe: înseamnă că nu lenea este cauza rezultatelor), dar nu din punctul de vedere al caracterului adevărat al tezei (să pornim de la presupunerea că teza este o propoziţie adevărată), ci din punctul de vedere al ponderii pe care temeiul („Elevul Ionescu este un leneş") o are pentru susţinerea tezei („Elevul Ionescu are rezultate slabe la învăţătură"). Dacă afirmaţia colegului dirigintelui lui Ionescu este o propoziţie adevărată („Anul trecut rezultatele lui Ionescu la învăţătură erau mult mai bune"), atunci dirigintele trebuie să admită că temeiul adus în sprijinul tezei nu este suficient pentru a o susţine pe aceasta din urmă (dacă temeiul „Ionescu este un leneş" ar fi suficient, atunci el nu ar putea susţine două teze contradictorii: rezultatele la învăţătură sunt bune şi rezultatele la învăţătură sunt slabe). Ar trebui căutate şi alte temeiuri (să presupunem că şi lenea lui Ionescu contribuie într-o câtva la rezultatele slabe la învăţătură!) care să susţină teza. Discutând cu părinţii, constată că elevul Ionescu a avut probleme de sănătate o lungă perioadă de timp. Discutând cu psihologul şcolar, află că atmosfera din familie a devenit, în ultimul timp, insuportabilă etc. Ajunge deci de la un temei pentru susţinerea tezei la trei:

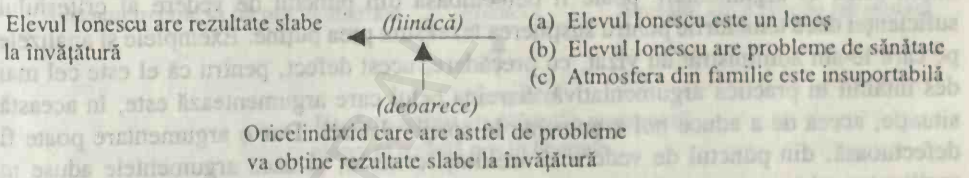

Constatăm lesne că noile temeiuri aduse în sprijinul tezei dau mai multă greutate acesteia din urmă şi, fără îndoială, asigură un grad mai mare de suficienţă pentru fundarea tezei. Argumentarea n-a fost declarată ca eronată în absolut, o dată pentru totdeauna, ci numai în condiţiile în care teza era susţinută de un singur argument, de o singură probă. Asumarea altora, în urma unor argumentări polemice care au scos în evidenţă insuficienţa temeiului, a asigurat construcţia unei argumentări corecte.

Poate că este interesant de arătat că *criteriul suficienţei nu blochează argumentarea*, aşa cum se întâmplă, de exemplu, cu criteriul veridicităţii. Dacă, într-o argumentare, temeiurile sunt propoziţii false, atunci argumentarea nu mai poate continua cu astfel de temeiuri, chiar dacă le-am adăuga şi altele adevărate. Dacă însă temeiurile sunt insuficiente, ele îşi pot continua funcţia argumentativă în acelaşi demers probator, cu condiţia de a fi coroborate cu alte argumente, pentru ca, până la urmă, să asigure caracterul suficient al întemeierii tezei. Criteriul suficienţei ne atrage atenţia că rezultatul (efectul) argumentativ şi probator al temeiurilor este *cumulativ*: fiecare argument adus contribuie într-o câtva la convingerea interlocutorului, iar împreună ele pot să-l convingă pe acesta din urmă cu privire la caracterul adevărat al tezei.

Fără să observăm întotdeauna acest lucru, criteriul suficienţei acţionează permanent în practica argumentativă din cele mai diferite domenii. În unul însă, acţiunea lui are amplitudinea cea mai mare şi funcţia cea mai evidentă: argumentarea juridică. Ce se întâmplă, de fapt, în această confruntare permanentă dintre acuzare şi apărare pentru dovedirea unei teze? Nimic altceva decât o perseverenţă de invidiat pentru a descoperi cât mai multe probe în favoarea tezei, de la unele care, pentru profan, par a fi fără nici o legătură cu cauza, până la altele care pot întoarce soarta deciziei în favoarea lor. Nimeni nu se mulţumeşte aici cu una sau câteva probe, ci caută să aducă cât mai multe pentru ca, prin efectul lor cumulativ, să încline balanţa deciziei în favoarea lor. Este un demers care vizează, aproape fără să ne dăm seama, satisfacerea criteriului suficienţei întemeierii.

O întrebare îşi face loc aici: până unde se poate întinde această exigenţă a suficienţei, acest imperativ categoric al multiplicării probelor? O argumentare performativă este considerată aceea care aduce cât mai multe probe? Depinde ea numai de numărul probelor? Chiar din discuţiile anterioare a rezultat că numărul probelor, deşi important, nu este definitoriu într-o argumentare: există argumentări în care un singur temei, o singură probă este suficientă pentru a susţine o teză ca adevărată. Atragem atenţia că acest criteriu al suficienţei trasează *limitele minimale* pe care le poate suporta o argumentare fără să treacă pragul erorii determinate de condiţia suficienţei: trebuie să aducem numai atâtea dovezi câte sunt suficiente, încât să nu mai trebuiască şi altceva pentru susţinerea tezei ca adevărate!

În legătură cu exigenţele criteriului suficienţei, exagerările care se pot face au un dublu sens. O argumentare poate fi defectuoasă din punctul de vedere al criteriului suficienţei dacă temeiurile pentru susţinerea tezei sunt prea puţine. Exemplele şi analizele pe care le-am administrat au vizat, cu precădere, acest defect, pentru că el este cel mai des întâlnit în practica argumentativă. Sarcina celui care argumentează este, în această situaţie, aceea de a aduce noi argumente în sprijinul tezei. Dar o argumentare poate fi defectuoasă, din punctul de vedere al aceluiaşi criteriu, şi dacă argumentele aduse în sprijinul tezei sunt prea multe. De unde vine aici caracterul defectuos al argumentării? Din nerespectarea unui principiu elementar al actelor umane de raţionare: principiul drumului celui mai scurt de la dat la rezultat. Sarcina celui care argumentează este, în acest caz, aceea de a face o selecţie între probele aduse şi a le prezenta doar pe cele pe care le crede cele mai puternice pentru susţinerea tezei. Dar nerespectarea acestei exigenţe se întâlneşte la tot pasul, chiar şi în argumentări celebre:

> „Aşa se face că, adesea, un om drept, un martir, moare având reputaţia unui scelerat. Şi se pretinde că în acest fel se formează opinia oamenilor cinstiţi. Ei bine, eu, care în acest moment am ocazia să fac binele, să restabilesc adevărul, să afirm o amintire care ne este dragă, sunt fericit, sunt mândru de ocazia care mi se oferă, şi nu voi greşi. În 1849 erau judecaţi la Paris, de consiliul de război, în virtutea unei legi marţiale, în numele Republicii, din care nu mai rămăsese decât o etichetă, învinşii din iunie, învinşii din piaţa publică. Această dramă din iunie nu o voi introduce în dezbateri şi câţi oameni nu vor beneficia de tăcerea mea! Ceea ce vreau să spun este că generalul Bréa nu a fost, aşa cum s-a povestit, victima unor tratamente nedemne; dar dezbaterea este alta. Discuţia lui Delescluze, discuţia presei, avea un alt obiect. Tema era aceasta: dovadă că nu căutaţi justiţia, ci răzbunarea, este că nu aţi trimis pe aceşti asasini, aşa cum erau numiţi, în faţa juraţilor, că le-aţi refuzat justiţia firească la care aveau dreptul şi care le era garantată, că aţi imaginat retroactiv o justiţie militară care continuă

> războiul civil şi prelungeşte duelul după bătălie. Or, gândiţi-vă bine! trimiţând pe aceşti lucrători în faţa unor militari, pentru ca să fie condamnaţi la moarte, ridicaţi din nou eşafodul politic pe care revoluţia din 1848 l-a nimicit" („Pledoaria lui Gambetta pentru Delescluze", în Yolanda Eminescu, *Pledoarii celebre. Antologie de oratorie juridică*, Lumina Lex, Bucureşti, f.a., p. 121),

text în care descoperim o multitudine de argumente aduse în sprijinul tezei, care, în ultimă instanţă, va fi putut fi susţinută şi numai cu unele dintre ele.

Asupra suficienţei temeiurilor în calitate de criteriu al evaluării argumentării ne atrage atenţia şi Pierre Blackburn[7]. El consideră că „criteriul suficienţei priveşte legăturile între diverse judecăţi care compun argumentarea" [7 : 168]. Dar afirmaţia e discutabilă din cel puţin următorul punct de vedere: suficienţa nu priveşte legăturile dintre oricare judecăţi care apar într-o argumentare, ci numai legăturile dintre judecăţile date (temeiurile, premisele) şi judecata fundată, probată (teza, concluzia). Suficienţa nu priveşte, de exemplu, legăturile dintre premise, deşi acestea sunt componente ale unei argumentări. Legăturile dintre premise (temeiuri) sunt importante într-o argumentare, în sensul că acestea trebuie să fie de coordonare, şi nu de opoziţie. De exemplu, nu pot funcţiona normal într-o argumentare două temeiuri concretizate în judecăţi din care una afirmă ceva, iar cealaltă neagă acel ceva. Dar acest aspect vizează *coerenţa* argumentării, şi nu suficienţa ei.

În concepţia lui Blackburn, insuficienţa temeiurilor într-o argumentare apare în două situaţii: când premisele nu dau nici o greutate concluziei sau când premisele dau o anumită greutate concluziei, dar nu suficientă [7 : 168]. Argumentarea:

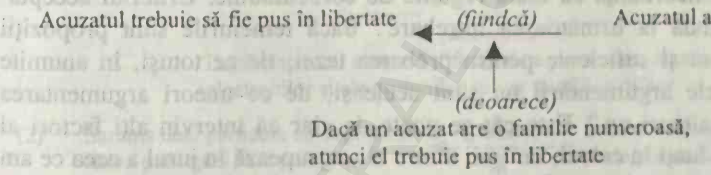

nu respectă criteriul suficienţei (şi este, prin urmare, incorectă), pentru că premisa („Acuzatul are o familie numeroasă") nu dă nici o greutate argumentativă concluziei („Acuzatul trebuie pus în libertate"). Nu există nici o legătură de determinare între situaţia familială a acuzatului şi pedeapsa pe care o va primi pentru fapta săvârşită: pedeapsa este determinată de natura faptei săvârşite, şi nu de chestiuni colaterale ei. Argumentarea:

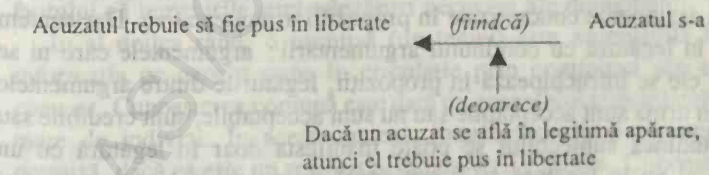

este o argumentare incorectă din punctul de vedere al criteriului suficienţei, pentru că premisa („Acuzatul s-a aflat în legitimă apărare") asigură doar o anumită greutate

7. Pierre Blackburn, *Logique de l'argumentation*, Éditions du Renouveau Pédagogique, Saint-Laurent, Québec, 1994, pp. 168-173 (citatul la p. 168).

argumentativă concluziei, insuficientă însă pentru a determina întemeierea tezei. Circumstanţele atenuante (legitima apărare) pot diminua mărimea pedepsei, dar nu pot anula în totalitate pedeapsa.

2.3. Criteriul acceptabilităţii

Reiterăm ideea că argumentarea este o relaţie dialogică între doi indivizi care, la rigoare, se angajează în acest demers critic şi întemeietor cu întreaga lor personalitate. Iar o parte a acestei personalităţi ţine de dimensiunea psihologică, care, nu de puţine ori, poate influenţa decisiv desfăşurarea structural-dinamică a parcursului întemeietor al argumentării, parcurs ce, firește, s-ar vrea mai mult legat de ordinea logică a întemeierii. Totuşi nu se poate eluda această dimensiune psihologică a argumentării. Asupra ingerinţelor psihologicului în demersul argumentativ am mai atras atenţia atunci când am analizat una dintre componentele structurale ale argumentării: conţinutul. Spuneam atunci că argumentele (fapte, exemple, autorităţi) ajung la receptor, în construcţia unei argumentări, prin intermediul propoziţiilor argumentative, care sunt *propoziţii opinabile*. Or, propoziţiile opinabile au drept *modus* o modalitate opinabilă (convingere, consideraţie, părere nedecisă, contestare) care exprimă atitudinea individului ce pune în circulaţie o propoziţie faţă de caracterul ei adevărat sau fals.

Credem că criteriul *acceptabilităţii temeiurilor* se înscrie pe aceeaşi direcţie a recuperării temperate a dimensiunii psihologice a argumentării în determinarea şi explicarea succesului sau eşecului unui demers argumentativ care, după alte criterii, ar putea fi construit în concordanţă cu toate regulile de corectitudine. Criteriul acceptabilităţii vine să răspundă la următoarea întrebare: dacă temeiurile sunt propoziţii adevărate, dacă ele sunt şi suficiente pentru probarea tezei, de ce totuşi, în anumite circumstanţe, rezultatele argumentării nu sunt aceleaşi, de ce uneori argumentarea reuşeşte convingerea, alteori nu? Este cât se poate de clar că intervin alţi factori ai succesului care trebuie luaţi în calcul, iar unii dintre ei se grupează în jurul a ceea ce am putea numi *acceptabilitatea probelor*[8]. Este neîndoielnic că nu putem face nici un pas înainte în argumentare dacă preopinentul nostru nu acceptă probele pe care le aducem, iar acest lucru îl face nu doar pe criterii subiective!

Desigur, criteriul acceptabilităţii ţine cu precădere de domeniul conţinutului argumentării. Nu putem să nu acceptăm o tehnică de argumentare, şi aceasta pentru că tehnica de argumentare constituie doar „vehiculul" prin intermediul căruia aducem în atenţia interlocutorului argumente concretizate în propoziţii argumentative. Dar suntem întotdeauna suspicioşi în legătură cu conţinutul argumentării: argumentele care ni se propun, modul în care ele se întruchipează în propoziţii, legăturile dintre argumentele propuse etc. Acestea din urmă sunt acceptabile sau nu sunt acceptabile, sunt credibile sau nu sunt credibile. Atitudinea subiectului se poate manifesta doar în legătură cu un *conţinut propoziţional*, şi nu în legătură cu o procedură de raţionare (care scapă unei analize din perspectiva subiectivităţii).

8. Jerry Cederblom, David W. Paulsen, „When Are the Premisses True or Acceptable?", în *Critical Reasoning. Understanding and Criticizing Arguments and Theories*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1991, pp. 78-81.

Trudy Govier identifică anumite condiţii ale acceptabilităţii premiselor într-o argumentare[9]. În primul rând, observă autorul invocat, o premisă este acceptabilă dacă ea este un „adevăr necesar". Adevărul necesar se identifică aici cu ceea ce am numit, atunci când am analizat criteriul veridicităţii, *adevăr formal*. Invocând un exemplu dat de Govier, propoziţia:

„Surorile mele sunt de sex feminin"

exprimă un *adevăr necesar* şi, pe acest considerent, ea trebuie să fie acceptată ca o premisă a argumentării (ca un temei) de către interlocutor, dacă cel care argumentează o propune ca atare. Pe această bază sunt acceptate, vorbind la nivel general, temeiurile în argumentările ştiinţifice. Fie următorul fragment:

„Să presupunem că luăm un bloc de substanţă, să spunem un conductor, care este iniţial neîncărcat. Să-l încălzim. Deoarece electronii au masă diferită de a protonilor, vitezele electronilor şi ale protonilor se vor modifica diferit. Dacă sarcina unei particule ar depinde de viteza particulei ce o poartă, în blocul încălzit sarcina electronilor şi a protonilor nu s-ar mai echilibra, un bloc ar deveni prin încălzire încărcat. Aşa cum am văzut anterior, o foarte mică schimbare relativă a sarcinii tuturor electronilor într-un bloc ar da naştere la câmpuri electrice enorme. Niciodată nu a fost observat un astfel de efect" (Richard P. Feynman, *Fizica modernă*, vol. 2, Editura Tehnică, Bucureşti, 1970, p. 256),

unde regăsim mai multe argumentări din câmpul ştiinţei:

(1) Vitezele electronilor şi ale protonilor se vor modifica diferit ← *(fiindcă)* — Electronii au masă diferită de a protonilor

(deoarece) ↑

Dacă electronii au masă diferită de a protonilor, atunci vitezele electronilor şi ale protonilor se vor modifica diferit

(2) Sarcina unei particule nu depinde de viteza particulei ce o poartă ← *(fiindcă)* — În blocul încălzit sarcinile electronilor şi ale protonilor s-au echilibrat şi blocul nu a devenit încărcat

(deoarece) ↑

Dacă sarcina unei particule ar depinde de viteza particulei ce o poartă, atunci în blocul încălzit sarcina electronilor şi a protonilor nu s-ar mai echilibra....

care satisfac criteriul acceptabilităţii (de către comunitatea ştiinţifică respectivă) în baza faptului că temeiurile sunt adevăruri necesare ale domeniului.

În al doilea rând, o premisă (un temei) este acceptabilă într-o argumentare dacă informaţia pe care o pune în circulaţie prin conţinutul său este materia *cunoaşterii comune*. Cunoaşterea comună este dată de ansamblul cunoştinţelor împărtăşite de o masă mare de indivizi. În acest context, interlocutorului i-ar veni greu să nu accepte o premisă, dacă ea este un rezultat al cunoaşterii comune. Cunoaşterea comună se impune, la o analiză atentă, prin evidenţa adevărurilor sale. Or, a merge într-o argumentare contra evidenţei e o atitudine cel puţin neproductivă. Şi, în general, ea nu e asumată de

9. Trudy Govier, „Premisses; What to Accept and Why", în *A Practical Study of Argument*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1985, pp. 79-100.

interlocutor dacă nu sunt alte motive pentru a-şi face loc în manifestarea acestuia. Argumentarea:

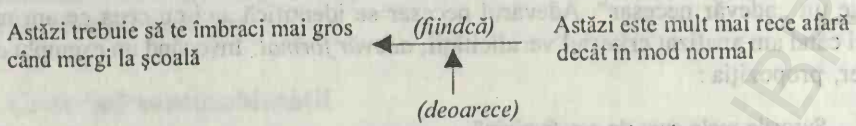

Dacă afară este rece, atunci trebuie să te îmbraci mai gros

satisface criteriul acceptabilităţii premiselor, deoarece cele două propoziţii cu acest rol („Astăzi este mult mai rece afară decât în mod normal", „Dacă afară este rece, atunci trebuie să te îmbraci mai gros") exprimă o opinie comună, cu care toată lumea este de acord.

Satisfacerea criteriului acceptabilităţii pe linia cunoaşterii comune nu este posibilă în toate domeniile. De exemplu, în domeniul argumentării ştiinţifice, nu este posibil să acceptăm un temei în baza opiniei comune: de multe ori opinia comună (şi cunoaşterea comună) se poate înşela şi, în aceste condiţii, argumentarea propusă este falacioasă. Mai mult, opinia comună a fost trecută adesea în clasa obstacolelor în calea cunoaşterii ştiinţifice. De asemenea, în argumentarea juridică nu putem să argumentăm o decizie invocând ca temei o opinie comună, pentru simplul motiv că fiecare caz analizat, în legătură cu care se reclamă o decizie în urma unui demers argumentativ, este, mai mult sau mai puţin, un unicat. Opinia comună nu se poate pronunţa în legătură cu unicatele. Pentru acelaşi motiv, în domeniul istoriei, unde evenimentele sunt unice şi irepetabile, această cerinţă a acceptabilităţii nu este operantă. În alte domenii însă, criteriul şi exigenţa cunoaşterii comune acţionează cu toată forţa: în domeniul moralei, în domeniul relaţiilor interumane etc.

În al treilea rând, ne atrage atenţia Govier, o premisă este acceptabilă dacă ea este rezultatul unei *mărturii* („testimony"). Atunci când am diferenţiat cele două tipuri de adevăruri ce pot fi vehiculate într-o argumentare (adevăruri factuale şi adevăruri formale), am atras atenţia că adevărurile factuale sunt rezultatul observaţiilor directe ale celui care produce argumentarea, precum şi rezultatul invocării declaraţiilor (mărturiilor) altor indivizi, care au observat în mod direct fenomenul sau situaţia care se invocă drept temei. Din acest motiv, în condiţiile în care putem susţine adevărul unei propoziţii prin invocarea mărturiilor, putem face din acestea şi o condiţie a acceptabilităţii premiselor. Şi, în practica argumentativă, de multe ori se şi procedează astfel. Argumentarea proprie domeniului juridic:

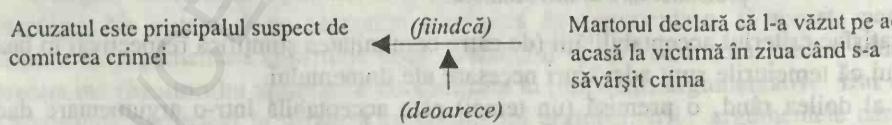

Dacă acuzatul era acasă la victimă în ziua când s-a săvârşit crima, atunci acuzatul este principalul suspect de crimă

satisface criteriul acceptabilităţii premiselor deoarece temeiul se bazează pe o mărturie. Or, cel puţin în acest domeniu, mărturiile constituie probe demne de luat în seamă şi se acceptă ca atare. Nu întotdeauna ele sunt definitorii pentru fundarea tezei (determinarea deciziei), dar asta nu înseamnă nicidecum că ele nu ar trebui acceptate, pe motiv că uneori se dovedesc neesenţiale.

În al patrulea rând, o premisă este acceptabilă într-o argumentare dacă este produsă sau susţinută de o autoritate (sau dacă a fost verificată de o autoritate). În condiţiile în

care autoritatea a intrat în categoria tipurilor de argumente pe care le putem utiliza pentru confirmarea sau infirmarea unei teze, cu atât mai mult ea poate interveni ca o condiţie a acceptabilităţii. În general vorbind, expertul este aproape cvasiunanim acceptat în ceea ce afirmă, dacă afirmaţiile fac parte din domeniul său de competenţă. Govier dă următoarea schemă a satisfacerii criteriului acceptabilităţii premiselor argumentării pe baza invocării autorităţii [9 : 84] :

1. John a asertat premisa P ;
2. P face parte din sfera de cunoaştere K ;
3. John este recunoscut ca expert în domeniul K ;
   Deci :
4. P este acceptabilă.

Dacă una dintre aceste condiţii nu este respectată, criteriul acceptabilităţii nu este îndeplinit şi, urmare a acestui fapt, avem de-a face cu o argumentare sofistică de tipul *ad verecundiam*. Din acest motiv, Woods şi Walton, atunci când analizează sofismul autorităţii, delimitează anumite *condiţii de adecvare* care să garanteze corectitudinea unei argumentări ce invocă drept temei o autoritate[10], în care se regăsesc şi elemente ale schemei propuse de Govier. Secvenţa discursivă :

> „Se prea poate, în cazul acesta, ca vorba pe care ai spus-o tu despre cunoaştere să nu fie netrebnică, ci una pe care a spus-o şi Protagoras. (...) Spune cam aşa : «Individul este măsura tuturor lucrurilor : a celor existente, întrucât există, iar a celor inexistente, întrucât nu există»" (Platon, *Theaitetos*, 151e-152a, în Platon, *Opere*, VI, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 193)

exprimă o argumentare :

Theaitetos are dreptate cu privire la ceea ce spune despre cunoaştere ← *(fiindcă)* — Acelaşi lucru l-a spus şi Protagoras

(deoarece)

Protagoras este o autoritate în domeniul filosofiei

care satisface criteriul acceptabilităţii temeiului, deoarece acesta se concretizează în invocarea unei autorităţi reale a domeniului argumentării.

În multe domenii ale argumentării criteriul acceptabilităţii este satisfăcut prin invocarea autorităţii ca temei : în ştiinţă, în religie, în morală. Argumentarea următoare ilustrează aplicabilitatea criteriului în ştiinţă :

Planetele se rotesc în jurul Soarelui ← *(fiindcă)* — Galilei a afirmat acest lucru

(deoarece)

Galilei este o autoritate în domeniul astronomiei,

în timp ce argumentarea :

„Nici un muritor nu poate scăpa de la a comite fapte reprobabile dacă Zeus i-a trimis nenorociri ; este inevitabil deci să îndurăm rătăcirile trimise de zei" (Sofocle, *Trahinienele*,

10. John Woods, Douglas Walton, *Critique de l'argumentation. Logiques des sophismes ordinaires*, Éditions Kimé, Paris, 1992, pp. 41-46.

1275-1278, în *Filosofia greacă până la Platon*, II, 1, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 209)

exprimă o satisfacere a criteriului acceptabilităţii prin invocarea autorităţii divine. Unele domenii nu suportă această cerinţă: în artă nu există autoritate!

Să atragem atenţia că satisfacerea criteriului acceptabilităţii în baza cerinţelor autorităţii se poate face în două moduri: fie este o autoritate în domeniul argumentării cel care argumentează (şi, în acest caz, acceptarea premisei se datorează autorităţii proprii), fie cel care argumentează nu este o autoritate, dar apelează la invocarea unor temeiuri susţinute de alte autorităţi. Argumentarea:

„Pentru a ne apropia deci de cunoaşterea unui eveniment istoric, [trebuie să – n.n., C.S.] stăpânim tot complexul de urme pe care l-a lăsat acel eveniment. O cunoaştere insuficientă a materialului dă un adevăr necomplet, şi cartea care cuprinde un aşa fel de adevăr e o carte fără durată" (Nicolae Iorga, „Cum se scrie istoria?", în Vistian Goia, *Oratori şi elocinţă românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 247)

are următoarea formă:

Ne putem apropia de cunoaşterea unui eveniment istoric ← *(fiindcă)* Stăpânim tot complexul de urme pe care l-a lăsat acel eveniment

(deoarece)

Dacă stăpânim tot complexul de urme pe care l-a lăsat un eveniment istoric, atunci ne putem apropia de cunoaşterea acestuia

şi răspunde criteriului acceptabilităţii, deoarece temeiurile aduse au în spatele lor o autoritate recunoscută în domeniul cunoaşterii istorice. Avem aici o autoritate directă care asigură satisfacerea cerinţei acceptabilităţii.

Argumentarea:

„Se poate spune împreună cu Voltaire: «Dezaprob total ceea ce spuneţi, dar apăr până la moarte dreptul vostru de a spune», faptul este că puţini oameni sunt dispuşi să se sacrifice pentru a apăra drepturile celorlalţi: dacă sunt în dezacord cu ceea ce spun ceilalţi, ei vor face tot ceea ce e posibil pentru a înlătura acest dezacord" (Walter Lipmann, „The Indispensable Opposition", în *The Atlantic Monthly*, vol. 164, nr. 2, pp. 186-190, citat după Blackburn, *op. cit.*, p. 408)

are următoarea înfăţişare:

Oamenii trebuie să-şi dea viaţa pentru drepturile celorlalţi ← *(fiindcă)* Voltaire a spus: „Dezaprob total ceea ce spuneţi, dar apăr până la moarte dreptul vostru de a spune"

(deoarece)

Voltaire este o autoritate recunoscută în ceea ce priveşte analiza relaţiilor dintre oameni

Ea satisface criteriul acceptabilităţii pe linia invocării unei autorităţi, alta decât autorul argumentării. Govier vorbeşte, în acest caz, de *delegarea autorităţii* („vicarious authority"), posibilitate semnalată şi în legătură cu funcţionarea autorităţii în genere de către J.M. Bochenski, într-o propunere de analiză logică a autorităţii[11].

11. J.M. Bochenski, *Ce este autoritatea? Introducere în logica autorităţii*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

În legătură cu satisfacerea criteriului acceptabilității prin invocarea unei autorități în domeniu se ivesc o serie de probleme care pot marca și, în final, influența reușita unei argumentări, una dintre acestea fiind *recunoașterea autorității*. Invocarea autorității poate fi sursă a acceptării temeiurilor numai în măsura în care interlocutorul recunoaște și el autoritatea invocată. Altfel, pentru el, autoritatea la care se face trimitere nu este autoritate, nu are nici o valoare și nici o influență pe linia determinării acceptabilității temeiurilor, fie că e vorba de autoritatea directă, fie că e vorba de autoritatea delegată. Probabil că acesta este motivul – sau unul dintre motive – pentru care Woods și Walton inserează între condițiile de adecvare ale unei argumentări bazate pe autoritate și pe aceea că afirmația autorității trebuie să fie confirmată și din alte surse, de către alte autorități.

Stabilirea condițiilor care asigură îndeplinirea criteriului acceptabilității în construcția unei bune argumentări creează posibilitatea de a determina și *obstacolele* care stau în calea satisfacerii acestor exigențe. Așadar, când anume o premisă sau mai multe, care constituie elemente ale unei argumentări, nu au șanse (sau au puține șanse) de a fi acceptate de interlocutori? Încercarea noastră merge aici pe linia distincției pe care am lansat-o, în capitolul dedicat analizei conținutului argumentării, între argumente și judecăți argumentative. Fără îndoială că o serie de aspecte la care facem referire vor fi tratate împreună pentru cele două componente ale conținutului argumentării, deoarece judecățile argumentative sunt purtătoare de argumente. Vom deosebi deci obstacole ce se manifestă pe *dimensiunea rațională a acceptabilității* și obstacole care se manifestă pe *dimensiunea factică a acceptabilității*.

Anumite premise îi apar interlocutorului ca inacceptabile deoarece *ele se contrazic reciproc*: una dintre premise afirmă ceea ce cealaltă neagă. Avem aici un obstacol în calea acceptabilității determinat de mecanismele rațională a acceptabilității (nerespectarea principiului noncontradicției în actele de raționare). Dintre componentele conținutului argumentării, aici sunt vizate judecățile argumentative: numai ele cad sub incidența dimensiunii alethice, astfel încât două propoziții contradictorii să fie susținute ca adevărate. Cunoscuta secvență din Caragiale:

> „Industria română e admirabilă, e sublimă, putem zice, dar lipsește cu desăvârșire. Societatea noastră dar, noi, ce aclamăm? Noi aclamăm munca, travaliul, care nu se face deloc în țara noastră!" (Caragiale, *O scrisoare pierdută*, în *Teatru*, Editura Albatros, București, 1985, p. 125)

este o secvență discursivă argumentativă falacioasă, deoarece temeiurile ei nu sunt acceptabile din motivul că se contrazic reciproc. În acest caz, spunem că argumentarea este *lipsită de coerență*.

Alteori argumentarea devine falacioasă și premisele ei rămân inacceptabile pentru că nu este respectat principiul identității: argumentarea nu menține aceeași teză pe parcursul întregii argumentări. Această „pierdere" a tezei pe drumul sinuos al argumentării poate avea forme diferite, unele destul de sofisticate, ce fac dificilă identificarea erorii: ambiguitatea termenilor (se utilizează termeni aparent sinonimi când, de fapt, ei nu sunt astfel), obscuritatea termenilor (se utilizează termeni cu înțeles greu de descifrat, ceea ce-l pune pe receptor în situația delicată de a lua decizii fără a înțelege). Iată un astfel de exemplu:

> „Setea de adevăr este uneori atât de puternică, încât nu ne mai rămâne decât să i ne predăm învinși. Adevărul înainte de toate! PDSR a cedat și el acestei neostoite sete de adevăr. Era un

lucru peste care nu putea trece. Prea multe interese «politicianiste şi electorale» vor să-l sugrume. Staful acestui partid, întrunit de urgenţă, propune o cale simplă pentru aflarea adevărului: amnistierea generală a faptelor comise în decembrie 1989. Nu este o propunere nouă, relativ originală este numai motivaţia sa: Adevărul revoluţiei. Dacă nu va mai exista ameninţarea unei pedepse, cei care au comis diverse «fapte» în decembrie 1989 vor începe să mărturisească instantaneu, ne-a sugerat dl Mircea Paşcu pe un post de radio. În felul acesta, naţiunea română va afla, la zece ani de la evenimente, adevărul integral. Ce omagiu mai bun pentru revoluţie decât aflarea adevărului! Naţiunea ar trebui să tremure de fericire" (Florea Ioncioaia, „Adevărul minciunosului", în *Monitorul*, 2 decembrie 1999).

Cel puţin la nivelul acestei secvenţe discursive, parte a unui text jurnalistic mai amplu, impregnat adesea cu procedee retorice (ironia), în măsură mai mult să mascheze înţelesul pe care îl asumă autorul, nu se înţelege prea bine care e teza pe care acesta o susţine: este el de acord cu măsura la care se referă? Este împotriva ei? Puţine lucruri înţelege cu adevărat şi cititorul de aici, motiv pentru care argumentarea propusă, în forma în care se prezintă, ridică multe semne de întrebare, mai ales în privinţa succesului ei la cititori.

Şi în privinţa nerespectării cerinţei identităţii tezei componenta vizată în argumentare ţine de judecăţile argumentative: ele sunt acelea în care se concretizează teza pierdută pe drumul argumentării. Toate aceste căi care înlesnesc nerespectarea acceptabilităţii (ambiguitate, obscuritate, echivocitate) ating, cu deosebire, judecăţile argumentative. De aici, incapacitatea receptorului (interlocutorului) de a accepta o asemenea argumentare şi componentele ei. Să atragem atenţia că logica de tradiţie a sancţionat această posibilitate de a greşi datorită ignorării tezei prin cunoscutul sofism *ignoratio elenchi*.

Există însă şi alte elemente ale raţionalităţii prin a căror nerespectare se ajunge în situaţia neacceptării unei argumentări. Astfel, o a doua categorie de obstacole care pot duce la situaţia de neacceptare a temeiurilor ţine de *domeniul facticităţii*. Există situaţii în care o argumentare este pusă în cauză pentru motivul că „faptele" aduse în atenţie în calitate de temeiuri pentru susţinerea tezei îi par interlocutorului de neacceptat (chiar dacă ele pot fi reale), şi aceasta fie prin *ineditul* lor (în faţa situaţiilor inedite avem întotdeauna reţinere), fie prin *grandoarea* lor (avem reţineri în legătură cu ceea ce depăşeşte normalitatea), fie prin *tragismul* lor (faptele abominabile devin greu de acceptat în multe situaţii).

Argumentarea:

> „Din această tensiune între cei de sus şi cei legaţi de robota gliei s-a clocit odinioară revoluţia clăcaşilor de sub comanda lui Gheorghe Doja la 1514, care a incendiat cu o mare de flăcări pusta maghiară şi s-a isprăvit cu teribila represiune a magnaţilor biruitori... E cunoscută răzbunarea de la Seghedin. Sclavul răzvrătit a fost aşezat pe un tron de fier roşu şi-a murit cu coroana arzândă în cap, care i-a pârjolit creierii..." (Octavian Goga, „Horia", în Vistian Goia, *op. cit.*, pp. 273-274)

este discutabilă din punctul de vedere al acceptabilităţii, deoarece faptele care sunt aduse în discuţie par incredibile, neverosimile. Atitudinea aceasta este determinată, pe de o parte, de grandoarea faptelor („...a incendiat cu o mare de flăcări pusta maghiară...") şi, pe de altă parte, de tragismul şi cruzimea lor („Sclavul răzvrătit a fost aşezat pe un tron de fier roşu şi-a murit cu coroana arzândă pe cap, care i-a pârjolit creierii..."), chiar dacă, cel puţin ultimele fapte, sunt reale.

Argumentarea:

> „Copiii născuţi toamna au o viaţă mai lungă şi sunt mai sănătoşi. Studiul care a stat la baza acestei concluzii arată că adulţii născuţi în Austria între lunile octombrie şi decembrie au trăit,

în medie, cu şase ani mai mult decât cei născuţi în acelaşi an între lunile aprilie şi iulie" (*Evenimentul*, 1 martie 2001)

este de neacceptat pentru mulţi, pentru că faptele prezentate au un caracter inedit şi ca atare sunt destul de greu de crezut. Un astfel de obstacol nu mai are legătură cu natura judecăţilor argumentative aduse în calitate de temeiuri, ci cu natura argumentelor (în cazul nostru e vorba de argumentele bazate pe fapte).

În alte situaţii, temeiurile devin de neacceptat pentru interlocutor pentru că ele „atacă" valori, credinţe sau atitudini cu care interlocutorul este solidar şi care, pentru el, sunt tabuuri de neatacat. Să urmărim secvenţa discursivă:

> „Nevoia de a ieşi din cleştele în care ne-a pus soarta nu mai poate fi satisfăcută prin combinaţii diplomatice, ci numai pe o aşa sporire a forţelor noastre, o aşa întărire a energiilor noastre, încât să putem lupta şi la dreapta şi la stânga, apărând drepturile noastre seculare...
>
> Cine dintre noi nu este aşa de vanitos, ca să-şi închipuiască că persoana lui, că viaţa lui, că însăşi cariera lui şi viitorul amicilor lui atârnă ceva în balanţa în care se cântăresc destinele unei naţiuni? Cine este acela dintre noi care nu ar da voios şi trecutul, şi prezentul, şi viitorul lui, care n-ar primi să fie întunecat pentru totdeauna, aşa încât să nu se mai vadă niciodată, să nu i se mai ştie nici de nume, de lumina cea mare pe care o va provoca ecoul care ne va da România Mare?" (Take Ionescu, „Discursul instinctului naţional", în Vasile V. Haneş, *Antologia oratorilor români*, Socec & Co, Bucureşti, f.a., p. 169)

Discursul în cauză este rostit de Take Ionescu în Parlament la 16 şi 17 decembrie 1915, într-unul dintre cele mai dificile şi hotărâtoare momente din istoria modernă a României. Ideea de unitate naţională era o valoare supremă pentru români. Ar fi putut cineva să combată această idee în faţa oratorului care o dezvoltă în textul ilustrativ? Ar fi fost, desigur, de neacceptat. Lucrul se vede şi din modul cum este construită argumentarea oratorului: interogaţii retorice repetate ne lasă să înţelegem că nu există loc de discuţie în legătură cu temele abordate. Când o argumentare intră pe acest teren neprielnic al neacceptării temeiurilor, pe considerentul că atacă valorile comune ale interlocutorului, situaţia aceluia care argumentează nu e deloc de invidiat. Marele om politic, diplomat şi orator Nicolae Titulescu a ţinut, în anii '30 ai secolului trecut, un discurs în Reichstag-ul german cu titlul „Dinamica păcii". Talentul oratoric şi capacitatea argumentativă ale lui Titulescu au făcut ca discursul să fie unul de înaltă ţinută, dar nu putem să nu intuim obstacolele care au trebuit depăşite, având în vedere că auditoriul în cauză avea cu totul alte valori şi sentimente decât cele pe care le propunea discursul lui Titulescu.

Aplicaţia 1

Fie următoarele enunţuri:

a) Omul este o fiinţă care întârzie mereu.
b) Acest individ nu este prea înalt.
c) Orice corp are o anumită greutate.
d) Animalele sunt vertebrate sau nevertebrate.
e) Numărul 10 este mai mare decât numărul 5.
f) Shakespeare este autorul lui Hamlet.
g) $2 + 2 = 4$.
h) Eminescu este Eminescu.

Pentru fiecare dintre propoziţiile date, să se determine:
(a) dacă ele sunt purtătoare ale unui adevăr factual sau ale unui adevăr formal;

(b) dacă metoda prin care se poate determina adevărul fiecăreia dintre propoziţiile date ţine de logică sau nu;
(c) presupunând că fiecare dintre enunţurile date este concluzia unei inferenţe, explicaţi care e tipul de adevăr pe care-l vehiculează;
(d) construiţi temeiuri pentru care enunţurile date să funcţioneze în calitate de concluzii; determinaţi forma logică a inferenţelor întemeietoare.

Aplicaţia 2

Se dau următoarele argumentări elementare:

a) X este divizibil cu 3, deci 3 este divizibil cu X.
b) Suma numerelor (x) şi (y) este 10, deci 10 este suma numerelor (x) şi (y).
c) Cuget, deci exist.
d) Fiindcă autobuzul a întârziat, n-am ajuns la timp la întâlnire.
e) Fierul este metal
Orice metal se dilată la căldură
Deci: Fierul se dilată la căldură.

Să se determine:
(a) forma logică de întemeiere a tezelor susţinute prin aceste argumentări elementare;
(b) natura adevărului propoziţiilor care compun aceste argumentări;
(c) alte exemple de argumentări pe structura formală a inferenţelor date;
(d) care este fundamentul relaţional al determinării concluziilor în argumentările date;
(e) dacă temeiurile acestor argumentări satisfac criteriul suficienţei.

Aplicaţia 3

Meditaţi la următoarele afirmaţii şi comentaţi:

„Aristotel pleacă de la premisa că gândirea şi limba corespund, că deci pornind de la structura limbii se pot trage concluzii privind structura realităţii. Pentru a ajunge la cunoaştere este necesar, prin urmare, să cercetăm şi să cunoaştem exact legile gândirii care conduc la ea" (Maria Fürst, Jürgen Trinks, *Manual de filosofie*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 46).

(a) Se identifică gândirea cu limbajul? (explicaţii, argumentări).
(b) Poate fi structura limbii o bază credibilă pentru cercetarea structurii realităţii?
(c) Determinaţi structura formală a acestei argumentări şi observaţi dacă propoziţia-concluzie este un adevăr formal sau un adevăr factual.
(d) Satisface argumentarea dată criteriul acceptabilităţii?

Aplicaţia 4

Aveţi în atenţie următoarea interogaţie:

„Este adevărul logic modelul oricărui adevăr la care tinde cercetare ştiinţifică?".

(a) Unde se poate aplica şi unde nu se poate aplica cu profit adevărul logic-formal?
(b) Unde dă şi unde nu dă rezultate satisfăcătoare aplicarea adevărului formal?
(c) În cunoscutul *Cours de philosophie positive*, Auguste Comte face distincţie între ştiinţele purtătoare ale *adevărurilor reale* (valabile prin ele însele) şi ştiinţele purtătoare ale *adevărurilor instrumentale* (valabile prin consecinţele lor în alte domenii). Unde credeţi că am putea plasa logica din acest punct de vedere? Dar argumentarea? Explicaţi opţiunea pe care o aveţi.

Aplicaţia 5

Fie următoarele enunţuri şi argumentări:

a) $2 + 3 > 4$.
b) $2 + 3 > 3$.
c) Toţi oamenii au ochii verzi
Toţi cei cu ochii căprui sunt oameni
Deci: Toţi cei cu ochii căprui au ochii verzi.
d) Există cel puţin un număr mai mic decât 4.

Cerinţe:

(a) Să se determine tipul de adevăr pe care-l vehiculează propoziţiile date.
(b) Având în atenţie argumentarea de la punctul (c), explicaţi cum este posibil ca din premise purtătoare ale unui adevăr factual să rezulte o concluzie purtătoare a unui adevăr formal.
(c) Pentru acelaşi raţionament, determinaţi care este cauza falsităţii concluziei.
(d) Determinaţi dacă argumentarea de la punctul (c) satisface criteriile veridicităţii, suficienţei şi acceptabilităţii.
(e) Precizaţi care e domeniul pentru care propoziţia (d) ia valoarea adevărat.

Aplicaţia 6

Fie secvenţa discursivă:

„Christophe şovăia încă; dar înţelese că alt mijloc nu era, dacă voiau să salveze de la pieire puţinul ce le mai rămăsese. Plecă la palat. Îi trebui un ceas pentru un drum de numai douăzeci de minute. Ruşinea acestui demers îl copleşea. Mândria lui, care-i sporise în aceşti ultimi ani de izolare, sângera la gândul de a mărturisi în public viciul tatălui său. Printr-o ciudată şi firească inconsecvenţă, deşi ştia că năravul acesta era cunoscut de toţi, se încăpăţâna, vrând să păcălească lumea; se prefăcea că n-are habar. S-ar fi lăsat mai curând tăiat în bucăţi decât să recunoască. Şi-acum se ducea el singur!... De douăzeci de ori fu cât pe-aci să se întoarcă. Făcu de două-trei ori înconjurul oraşului, luând-o înapoi în clipa când ajungea. Dar nu era vorba numai de el. Erau în joc şi mama şi fraţii lui. Deoarece tatăl său îi lăsa în voia soartei, lui, fiului celui mai mare, îi revenea sarcina de a le sări într-ajutor. Nu mai putea să şovăie, să facă pe trufaşul: trebuia să bea până la fund paharul amărăciunilor. Pătrunse în palat. În timp ce suia scara, fu cât pe-aci s-o rupă la fugă. Îngenunche pe o treaptă. Rămase câteva minute în faţa uşii, cu mâna pe clanţă, până când, sosind cineva, fu silit să intre" (Romain Rolland, *Jean Christophe*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1985, p. 119).

(a) Să se identifice argumentările care participă la construcţia textului dat.
(b) Să se analizeze fiecare argumentare în parte din punctul de vedere al criteriilor materiale ale evaluării.
(c) Discutaţi aspectele veridicităţii, suficienţei şi acceptabilităţii la nivelul întregii construcţii argumentative.

3. Evaluarea validităţii formale a argumentării

Dacă evaluarea materială a argumentării priveşte conţinutul unui astfel de demers, evaluarea formală are în vedere analiza critică a tehnicilor de argumentare. A evalua o argumentare din punct de vedere formal înseamnă a determina dacă ea se realizează prin tehnici de argumentare care exprimă raţionamente valide (corecte). Validitatea raţionamentelor utilizate într-o argumentare, o dată dovedită, ne asigură că, dacă temeiurile sunt propoziţii adevărate, atunci concluzia (teza) este o propoziţie adevărată. Dacă o

argumentare este alcătuită din mai multe raţionamente (tehnici de argumentare), atunci dovedirea corectitudinii tuturor ne îndreptăţeşte să afirmăm că, din punct de vedere logic, argumentarea este corectă. Evaluarea formală a argumentării înseamnă verificarea corectitudinii fiecărei tehnici de argumentare utilizate, adică a fiecărui raţionament pus în circulaţie.

Există diverse metode pentru determinarea corectitudinii formale a tehnicilor de argumentare[12]. Ele se diferenţiază în funcţie de natura tehnicilor de argumentare, astfel încât evaluarea argumentării va urma distincţia tehnicilor de argumentare pe baza criteriului ce vizează natura legăturii dintre premise şi concluzie (argument şi teză), iar în interiorul primei categorii, după mecanismul prin intermediul căruia se desprinde concluzia din premisele date.

3.1. Evaluarea tehnicilor argumentative prin deducţie inferenţială

Raţionamentele bazate pe deducţie inferenţială, indiferent că sunt utilizate ca tehnici de susţinere sau de respingere, sunt *decidabile.* Aceasta înseamnă că ele beneficiază de o serie de medode de determinare a validităţii prin intermediul cărora, parcurgând anumite etape, putem să decidem dacă raţionamentul este corect sau nu. Un raţionament *ponendo-ponens*, care are următoarea formă:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ p \\ \hline q \end{array}$$

denumită şi *schemă de inferenţă*, se poate scrie ca *formulă logică* astfel:

$$[(p \rightarrow q) \,\&\, p] \rightarrow q$$

A scrie un raţionament sub forma unei formule logice înseamnă *a exprima relaţiile dintre premise, precum şi dintre premise şi concluzie cu ajutorul conectorilor interpropoziţionali.* Regula este următoarea: *conjuncţia premiselor implică propoziţia-concluzie.* Este exact ce am făcut cu raţionamentul dat ca exemplu. Exprimarea unui raţionament printr-o formulă logică este necesară pentru dovedirea validităţii, deoarece metodele de decizie se aplică mai uşor şi sunt mai intuitive în cazul formulelor.

A testa validitatea (corectitudinea) unei formule a logicii propoziţiilor compuse înseamnă a determina valoarea de adevăr a formulei pentru toate lumile posibile (lumile posibile sunt, în acest context, combinaţiile de adevăr dintre propoziţiile componente). Rezultatul unui asemenea test se poate concretiza în una dintre următoarele situaţii: (a) formula este adevărată în toate lumile posibile (pentru toate combinaţiile valorilor de adevăr); spunem atunci că ea este o *lege logică* sau o *formulă tautologică;* (b) formula este falsă în toate lumile posibile (pentru toate combinaţiile valorilor de adevăr); spunem atunci că ea este o *negaţie* a unei legi logice sau o *contradicţie;* (c) formula este

12. O bună investigaţie asupra acestei probleme, adesea invocată în literatura de specialitate, la W.V.O. Quine, *Methods of Logic*, Holt, Rinehart and Winston, 1972; trad. fr., *Méthodes de logique*, Armand Colin, Paris, 1984.

adevărată pentru anumite combinaţii ale valorilor de adevăr şi falsă pentru altele; în acest caz, spunem că formula este *sintetică*. De exemplu, formula ($p \vee \bar{p}$) este o tautologie, formula ($p \& \bar{p}$) este o contradicţie, iar formula ($p \rightarrow q$) este o formulă sintetică.

Aplicarea uneia sau alteia dintre metodele de determinare a validităţii (corectitudinii) unei formule (care este concretizarea unei combinaţii de tehnici de argumentare elementare exprimate într-un limbaj specializat) trebuie să ne ducă la unul dintre cele trei rezultate: fie la determinarea tehnicii de argumentare ca o tautologie (ca un raţionament adevărat în orice interpretare a componentelor sale structurale), fie la identificarea tehnicii de argumentare ca o contradicţie (ca un raţionament fals pentru orice interpretare a componentelor sale), fie la descoperirea tehnicii de argumentare ca o formulă sintetică (ca un raţionament adevărat pentru unele interpretări, fals pentru altele). *Numai în cazul în care tehnica de argumentare este determinată ca o tautologie putem să tragem concluzia că ea este validă (corectă).* În celelalte două cazuri avem de-a face cu utilizarea unor tehnici de argumentare incorecte (nevalide). Dacă formulele contradictorii pot fi depistate cu uşurinţă şi, prin aceasta, poate fi evitată utilizarea lor în practica argumentării, după cum pot fi combătuţi aceia care le utilizează, tehnicile de argumentare care exprimă formule sintetice sunt mai greu de sesizat şi, adesea, ele sunt utilizate ca valide (deşi au doar aparenţa validităţii, rezultată dintr-o anumită asemănare „exterioară" cu tehnicile de argumentare valide), cu scopul de a-l induce în eroare pe interlocutor. În acest caz se instalează sofismele.

David Hilbert (1862-1943), matematician şi logician german ilustru, s-a ocupat de analiza gândirii axiomatice şi a metodelor de determinare a corectitudinii unor astfel de sisteme. Lucrări principale: *Axiomatisches Denken* (1918), *Grundzüge der theoretischen Logik* (împreună cu W. Ackermann, 1928).

Or, tocmai pentru a preveni un asemenea rezultat, intervin aici metodele de decizie în privinţa validităţii (corectitudinii). În măsura în care tehnicile de argumentare sunt forme de raţionare decidabile, aplicarea uneia sau alteia dintre metode îl ajută pe utilizator să separe tehnicile valide (legile logice sau tautologiile) de tehnicile nevalide (formulele sintetice şi contradicţiile). Cum gândirea umană încearcă, pe cât posibil, să se ferească, în actele sale de raţionare, de incorectitudine, a decide dacă o tehnică de argumentare este o lege logică, o formulă sintetică sau o contradicţie este un lucru esenţial. Orice îndoială în utilizarea unei tehnici de argumentare trebuie să aibă ca rezultat încercarea de a o risipi prin evaluarea tehnicii respective cu ajutorul unei metode de decizie.

a) *Metoda tabelelor de adevăr* (*metoda matricială*) se bazează pe calitatea oricărei propoziţii compuse (oricărei formule) de a fi o *funcţie de adevăr*[13]. Aceasta înseamnă că: (a) adevărul formulei (propoziţiei compuse) depinde numai de adevărul propoziţiilor componente; (b) „calcularea" adevărului propoziţiei compuse se face în funcţie de definiţiile matriciale ale functorilor binari. În măsura în care tehnicile de argumentare

13. Metoda este curentă şi larg utilizată, fiind un loc comun al teoriei propoziţiilor compuse. Trimitem la Harold Newton Lee, „Truth Tables", în *Symbolic Logic*, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1961, pp. 210-228; Milton Fisk, „The Tabular Method", în *A Modern Formal Logic*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1964, pp. 56-62.

analizate sunt propoziţii compuse, adevărul lor poate fi determinat pe baza acestei metode. Aplicarea metodei presupune parcurgerea următoarelor etape: (a) se determină numărul combinaţiilor posibile ale valorilor de adevăr ale propoziţiilor ce intră în componenţa propoziţiei compuse, după formula 2^n (unde 2 reprezintă numărul valorilor de adevăr, iar „n" numărul propoziţiilor elementare angajate în propoziţia compusă); dacă vom avea o propoziţie compusă (o formulă) bazată pe două propoziţii elementare, vom determina patru combinaţii posibile ale valorilor de adevăr, dacă vom avea trei propoziţii elementare, vom ajunge la opt combinaţii posibile etc.; (b) se calculează valorile de adevăr pentru subformulele formulei compuse pe baza definiţiilor functorilor binari, până se ajunge la determinarea valorilor de adevăr ale formulei date; (c) dacă valorile finale ale formulei sunt peste tot (1) (adevărat), atunci formula este o tautologie (iar inferenţa este validă), dacă sunt peste tot (0) (fals), formula este o contradicţie, iar dacă uneori combinaţia are valoarea (1), alteori (0), atunci suntem în prezenţa unei formule sintetice. Să ilustrăm această procedură. Fie următoarea argumentare elementară:

„Afară este polei *fiindcă* plouă şi temperatura este sub zero grade"

care are următoarea înfăţişare:

Afară este polei *(fiindcă)* (a) Plouă
(b) Temperatura este sub zero grade

(deoarece)

Dacă plouă şi temperatura este sub zero grade, atunci se face polei

Ea exprimă o tehnică de argumentare concretizată într-un mod inferenţial *ponendo-ponens*:

$$\frac{(p \,\&\, q) \rightarrow r \qquad (p \,\&\, q)}{r}$$

care se poate exprima ca formulă logică în felul următor:

$$\{[(p \,\&\, q) \rightarrow r] \,\&\, (p \,\&\, q)\} \rightarrow r$$

Aşa cum am afirmat, argumentarea este corectă din punct de vedere formal dacă tehnica de argumentare utilizată este o lege logică. Să verificăm, cu ajutorul metodei matriciale, validitatea formulei care exprimă argumentarea dată drept exemplu:

$$\{[(p \,\&\, q) \rightarrow r] \,\&\, (p \,\&\, q)\} \rightarrow r$$

Parcurgem etapele metodei tabelelor de adevăr. Formula are trei propoziţii elementare (p, q, r). Conform formulei (2^n), vom avea 2^3 combinaţii ale valorilor de adevăr:

{[(p	&	q)	→	r]	&	(p	&	q)}	→	r
1		1		1		1		1		1
1		1		0		1		1		0
1		0		1		1		0		1

1	0	0	1	0	0
0	1	1	0	1	1
0	1	0	0	1	0
0	0	1	0	0	1
0	0	0	0	0	0

În funcţie de definiţiile matriciale ale conjuncţiei şi implicaţiei, determinăm valoarea de adevăr a subformulelor: (p & q), [(p & q) → r], {[(p & q) → r] & (p & q)} şi apoi a întregii formule date (cifrele indică ordinea efectuării operaţiilor):

{[(p & q) → r] & (p & q)} → r										
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	0
1	0	0	1	1	0	1	0	0	1	1
1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0
0	0	1	1	1	0	0	0	1	1	1
0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0
0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1
0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
	(1)		(3)		(4)		(2)		(5)	

de unde se vede că formula are, în toate combinaţiile, valoarea (1), deci este o lege logică. Tehnica de argumentare care se bazează pe această formulă este prin urmare validă (corectă). Să subliniem că metoda este eficientă în situaţia formulelor care conţin un număr redus de variabile (2, 3, 4), dar, o dată cu înmulţirea numărului variabilelor, complicarea metodei este evidentă.

b) ***Metoda reducerii la absurd (metoda tabelelor de adevăr parţiale).*** Această metodă încearcă să depăşească inconvenientele metodei tabelelor de adevăr în privinţa productivităţii şi eficacităţii. Utilizată în mod intuitiv de Platon în construcţia argumentativă a dialogurilor sale, asumată de Aristotel în mod explicit ca un mijloc de a dovedi validitatea unor silogisme[14], metoda este utilizată curent în demonstraţiile din domeniul matematicilor. Metoda se fundează pe definiţiile matriciale ale propoziţiilor compuse (functorilor binari), pe principiul dualităţii valorilor logice ale propoziţiilor elementare (o propoziţie elementară nu poate avea decât două valori de adevăr: adevărat şi fals) şi pe legea dublei negaţii (dubla negaţie este echivalentă logic cu o afirmaţie).

Aplicarea metodei presupune parcurgerea următoarelor etape: (a) presupunem formula falsă şi efectuăm toate deducţiile posibile întemeiate pe această presupoziţie cu privire la valorile logice ale subformulelor şi ale propoziţiilor elementare; (b) dacă, în urma derulării acestor deducţii, ajungem la o contradicţie (adică, pentru o propoziţie elementară dată, să avem şi valoarea adevărat, şi valoarea fals), atunci ea nu poate rezulta decât din presupoziţia noastră conform căreia formula este falsă; prin urmare, este fals că formula este falsă (dubla negaţie), deci formula este adevărată, iar tehnica de argumentare pe care ea o exprimă este corectă.

Să luăm în atenţie tehnica de argumentare prezentată în cazul metodei tabelelor de adevăr:

{[(p & q) → r] & (p & q)} → r

14. Aristotel, *Analitica primă*, II, 11-15, 61a-63b, în Aristotel, *Organon*, I, Editura IRI, Bucureşti, 1997, pp. 425-443.

Aplicăm metoda reducerii la absurd pentru a determina dacă tehnica de argumentare este corectă. Mai întâi, presupunem că formula este falsă. Cum formula, în ansamblul ei, este o implicaţie, implicaţia este falsă într-un singur caz: când antecedentul este adevărat şi secventul fals:

$$\{[(p \,\&\, q) \rightarrow r] \,\&\, (p \,\&\, q)\} \rightarrow r$$
$$1 \qquad\qquad 0\ 0$$

Antecedentul implicaţiei este, la rândul său, o propoziţie compusă (o conjuncţie). Când este o conjuncţie adevărată? Într-un singur caz: când ambele propoziţii care compun conjuncţia sunt adevărate:

$$\{[(p \,\&\, q) \rightarrow r] \,\&\, (p \,\&\, q)\} \rightarrow r$$
$$1\quad 1\quad 1\qquad 1\ 0$$

Determinăm în continuare, pe acelaşi principiu, valorile de adevăr ale propoziţiilor elementare:

$$\{[(p \,\&\, q) \rightarrow r] \,\&\, (p \,\&\, q)\} \rightarrow r$$
$$0\ 1\ 1\ 1\quad 0\ 1\ 1\ 1\ 1\qquad 0\ 0$$

contradicţie

Se constată în final că una şi aceeaşi propoziţie elementară (desemnată prin *p*) este şi adevărată, şi falsă. Contradicţia aceasta are ca sursă presupunerea falsităţii formulei date. Deci formula este una adevărată, iar tehnica de argumentare este una corectă.

c) ***Metoda grafurilor semantice*** este inspirată de aşa-numita *metodă a contra-exemplelor* („metoda tabelelor semantice") propusă de E.W. Beth[15], eliminând însă o serie dintre dificultăţile metodei lui Beth. Metoda[16] se bazează pe *reguli de descompunere a functorilor binari*. Aceste reguli sunt:

(&A)	(&F)	(vA)	(vF)
p & q	p & q	p v q	p v q
p (A)	↙ ↘	↙ ↘	p (F)
q (A)	p (F) q (F)	p (A) q (A)	q (F)

(→A)	(→F)	(≡ A)	(≡ F)
p → q	p → q	p ≡ q	p ≡ q
↙ ↘	p (A)	↙ ↘	↙ ↘
p (F) q (A)	q (F)	p (A) q (A)	p (A) q (F)
		p (F) q (F)	p (F) q (A)

15. E.W. Beth, *Aspects of Modern Logic*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1970, pp. 10-19, 132-135 (*cf.* P. Ioan, *Axiomatica*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 187; o discuţie asupra metodei, la pp. 120-127).
16. Pentru detalii şi analize, a se vedea Philippe Thiry, *Notions de logique*, De Boeck, Bruxelles, 1993, pp. 40-49.

(wA)	(w F)	(↑A)	(↑F)
p w q	p w q	p ↑ q	p ↑ q
p (A) q (F)	p (A) q (A)	p (F) q (F)	p (A)
p (F) q (A)	p (F) q (F)		q (A)

Evident că astfel de reguli se pot determina şi pentru ceilalţi functori binari, pornindu-se de la matricele lor de adevăr.

Derularea metodei se face urmând următoarele etape: (a) se presupune falsă formula dată; (b) se produc toate descompunerile posibile ale formulelor şi subformulelor după regulile evidenţiate, până se ajunge la termenii primari (propoziţiile elementare) care nu mai pot fi descompuşi; (c) se construiesc toate combinaţiile (conjuncţiile) posibile ale termenilor primari luaţi o singură dată; (d) dacă fiecare dintre aceste conjuncţii are un cuplu de forma (p, $\bar{p}$), atunci înseamnă că presupunerea noastră iniţială (conform căreia formula este falsă) este falsă, şi deci formula este adevărată. Tehnica de argumentare exprimată prin această formulă este una corectă.

Să reluăm tehnica de argumentare pe care am mai invocat-o şi să o supunem testului de corectitudine prin metoda grafurilor semantice. Fie formula:

$\{[(p \& q) \rightarrow r] \& (p \& q)\} \rightarrow r$ (F)
(r) (F)
$[(p \& q) \rightarrow r] \& (p \& q)$ (A)
$(p \& q) \rightarrow r$ (A)
$(p \& q)$ (A)
(p) (A)
(q) (A)

$(p \& q) \rightarrow r$ (A)

$(p \& q)$ (F) (r) (A)

$(p \& q)$ (F)

(p) (F) (q) (F)

După această descompunere a formulei până la propoziţiile elementare, procedăm la realizarea combinaţiilor:

(1) ($\bar{r}$ & p & q & r & $\bar{p}$)
(2) ($\bar{r}$ & p & q & r & $\bar{q}$)

şi constatăm că avem, în fiecare dintre combinaţii, cel puţin un cuplu de forma (p; $\bar{p}$): (r şi $\bar{r}$; p şi $\bar{p}$) în (1) şi (r şi $\bar{r}$; q şi $\bar{q}$) în (2). Contradicţiile în cauză rezultă din presupunerea că formula este falsă, ceea ce revine la a spune că formula este adevărată, iar tehnica de argumentare pe care ea o reprezintă este una corectă.

Cum putem lesne constata, metoda grafurilor semantice se fundează pe aceleaşi principii ca şi metoda reducerii la absurd. Ea este însă mai completă şi, poate, mai instructivă, întrucât îi arată celui care vrea să analizeze critic o tehnică de argumentare care sunt punctele vulnerabile ale argumentării din punctul de vedere al exigenţelor formale ale raţionalităţii.

Analistul asistă la o „descompunere" a argumentării şi poate vedea astfel că unele afirmaţii se contrazic. Or, de multe ori, atunci când analizăm o argumentare, când îi evaluăm elementele sale ultime, constatăm tocmai incompatibilităţi şi contradicţii între aceste elemente, ceea ce ne pune în gardă în legătură cu corectitudinea tehnicilor de argumentare.

d) ***Metoda deducţiei naturale.*** Pusă în evidenţă de Gentzen şi Jaskowski, metoda deducţiei naturale porneşte de la teze (ipoteze) şi reguli aplicate acestora. Asumată de mulţi cercetători în investigaţiile lor[17], metoda poate valida formule ale calculului propoziţional şi ale calculului predicatelor, pornind de la reguli aplicate unor teze date. Metoda este pur sintactică, în sensul că „prezenţa fiecăruia dintre enunţuri în suită trebuie să fie justificată de o regulă"[18]. Pentru fiecare dintre conectorii interpropoziţionali, se propun două categorii de reguli: *reguli de introducere* a conectorului (I) şi *reguli de eliminare* a conectorului (E). De exemplu, pentru conectorul conjuncţie (&), avem următoarele reguli:

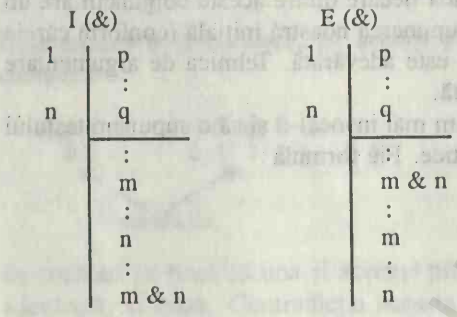

Aceasta înseamnă că, în cazul introducerii conectorului (&), dacă avem date, între premisele (p..., q...), premisele (m, n), atunci avem dată în mod necesar şi premisa (m & n). În cazul eliminării conectorului (&), dacă avem dată premisa (m & n), atunci avem date şi premisele (m, n).

Pentru conectorul implicaţie (→), avem următoarele reguli prin intermediul cărora introducem sau eliminăm conectorul respectiv într-un proces de deducţie naturală:

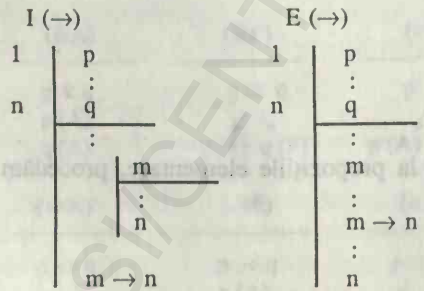

17. A se vedea, pentru prezentarea metodei, precum şi pentru aplicaţiile ei în diferite sectoare ale logicii: J. Dopp, *Logiques construites par une méthode de déduction naturelle*, Louvain, E. Nauwelaerts, Paris, Gauthier-Villars, 1962; J.-B. Grize, *Logique moderne*, I, II, III, Gauthiers Villars, Mouton, Paris, Le Haye, 1969, 1971, 1973; François Lepage, *Éléments de logique contemporaine*, Dunod, Paris, 1991; Göran Sundholm, „Systems of Deduction", în D. Gabbay şi F. Guenthner (coord.), *Handbook of Philosophical Logic*, vol. I, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht/Boston/Lancaster, 1983, pp. 133-188.

18. François Lepage, *Éléments de logique contemporaine*, Dunod, Paris, 1991, p. 77.

ceea ce înseamnă : dacă avem o probă a lui (n), pornind de la ipoteza că (m), atunci avem dat (ca probă) pe (m → n), iar în cazul mai simplu al eliminării implicației, dacă între premisele (p..., q...) avem premisele (m) și (m → n) ca date (ca probe), atunci avem ca dată (ca probă) și premisa (n). Devine evidentă modalitatea de a stabili reguli de introducere (I) și de eliminare (E) pentru alți conectori interpropoziționali. Să mai adăugăm, ca o regulă de bază a metodei, *regula reiterării* (R) unei probe (având o probă ca dată, o putem relua oricând pe parcursul suitei de secvențe), valabilă indiferent de conectorul utilizat.

Cu aceste amenajări de ordin procedural la îndemână, să supunem testului de corectitudine prin metoda deducției naturale tehnica de argumentare care ne-a însoțit până acum :

1.	{[(p & q) → r] & (p & q)} ⊢ r	
2.	[(p & q) → r] & (p & q)	R (1)
3.	(p & q) → r	& E (2)
4.	(p & q)	& E (2)
5.	r →	E (3 x 4)

Constatăm că efectuând numai operații de eliminare a operatorilor (conjuncție și implicație), a rezultat concluzia (r). Înseamnă că tehnica de argumentare este validă. Alteori, aplicarea metodei este mai complicată. Iată o asemenea ipostază pentru o tehnică de argumentare fundată pe raționamentul ipotetic pur (proprietatea tranzitivității implicației) :

1.	[(p → q) & (q → r)] ⊢ (p → r)		
2.	(p → q) & (q → r)		R (1)
3.	(p → q)		&E (2)
4.	(q → r)		&E (2)
5.		p	(ipoteză)
6.		p	R (5)
7.		p → q	R (3)
8.		q	E (6 x 7)
9.		q → r	R (4)
10.		r	E (8 x 9)
11.		p → r	I (6 x 10)

ceea ce ne arată că concluzia (p → r) a fost obținută prin aplicarea regulilor de eliminare și introducere a conectorilor. Un astfel de raționament (ca și tehnica de argumentare bazată pe el) este corect.

Aplicația 7

Fie următoarea situație (după Kleene) : Arthur, Bernard și Cazimir sunt bănuiți de a fi vopsit în verde pisica vecinului. Ei fac următoarele declarații :

Arthur : Bernard este vinovat, iar Cazimir este nevinovat.
Bernard : Dacă Arthur este vinovat, atunci și Cazimir este vinovat.
Cazimir : Sunt nevinovat, dar cel puțin unul dintre ceilalți doi este vinovat.

Cerințe :
(a) Transcrieți în limbajul conectivelor interpropoziționale răspunsurile celor trei.
(b) Dacă Cazimir a mințit, ce se poate spune despre declarația lui Bernard ? Exprimați acest fapt sub forma unei propoziții compuse.

(c) În situaţia în care toţi ar spune adevărul, cine e vinovat şi cine e nevinovat? Transcrieţi într-o formulă logică acest fapt.
(d) În situaţia în care nevinovaţii au minţit, iar vinovaţii au spus adevărul, cine e vinovat şi cine e nevinovat?
(e) Construiţi diferite forme de argumentare pornind de la presupoziţia de adevăr sau de falsitate pentru fiecare declaraţie şi verificaţi dacă acestea sunt valide prin metoda tabelelor de adevăr şi prin metoda grafurilor semantice.

Aplicaţia 8

Fie următoarea propoziţie compusă:

„Merg în oraş sau la cinematograf".

Să se determine:
(a) functorul binar pe care îl acoperă această propoziţie compusă;
(b) toate argumentările posibile pornind de la propoziţia compusă dată şi una sau alta dintre componentele sale;
(c) validitatea argumentărilor propuse prin metoda deducţiei naturale.

Aplicaţia 9

Fie propoziţia:

„Universitatea se află în stânga Academiei".

(a) Construiţi o propoziţie compusă pornind de la înţelesul acestei propoziţii.
(b) Stabiliţi, prin analiză logică, functorul binar aferent.
(c) Construiţi alte propoziţii compuse pornind de la propoziţia compusă dată şi folosindu-vă de proprietăţile functorului binar pe care îl reprezintă aceasta.
(d) Identificaţi forme de argumentare care să aibă drept temei şi propoziţia compusă dată. Determinaţi-le validitatea printr-o metodă cunoscută.

Aplicaţia 10

Fie următoarea secvenţă discursivă (după Quine):

„Dacă Jupin nu vine decât dacă vine Simon şi dacă Simon nu vine decât dacă vine Robert, atunci Robert va veni dacă vine Jupin".

(a) Exprimaţi secvenţa dată sub forma unei formule a calculului functorial.
(b) Verificaţi dacă argumentarea este o tautologie, o contradicţie sau o formulă sintetică.

Aplicaţia 11

Se dau propoziţiile compuse (după Clark şi Welsh):
a) Dacă John are malarie, el ia chinină.
b) Dacă Jonh nu ia chinină, atunci nu are malarie.

Se cere:
(a) Să se arate, prin metoda reducerii la absurd, că propoziţiile compuse date sunt echivalente.
(b) Să se construiască argumentări astfel încât propoziţiile compuse date să îndeplinească, pe rând, funcţiile de temei şi teză.

Aplicaţia 12

Fie argumentarea următoare:

Dacă speciile de animale sunt fixe şi imuabile, atunci evoluţia este un mit
Speciile de animale nu sunt fixe şi imuabile
? Evoluţia nu este un mit

Credeţi că această argumentare este validă? Dacă da, cum arătaţi acest lucru? Dacă nu, daţi o altă organizare celor trei propoziţii (două premise şi o concluzie), astfel încât să formeze o argumentare validă. Arătaţi această validitate prin metoda tabelelor de adevăr.

(Exerciţiu propus la seminarul de logică al Facultăţii de Ştiinţe a Universităţii din Neuchâtel [Elveţia], noiembrie 1996, seminar organizat de Pierre Joray, asistent.)

3.2. Evaluarea tehnicilor silogistice de argumentare

A evalua o tehnică silogistică de argumentare înseamnă a determina dacă silogismul utilizat în această calitate este corect din punct de vedere formal. Asemeni tehnicilor inferenţiale de argumentare, şi tehnicile silogistice sunt *raţionamente decidabile*. Astfel, beneficiem de anumite proceduri prin care, urmând o serie de etape, putem să decidem dacă o triadă silogistică se constituie ca un mod silogistic valid sau nu. Vom urmări câteva dintre metodele de decizie proprii silogisticii prin care putem să determinăm corectitudinea unor astfel de tehnici.

a) ***Metoda reducerii.*** A fost utilizată încă de Aristotel (*Analitica primă*, I, 45, 50b-51b; II, 11, 61a-63b) pentru a demonstra validitatea modurilor silogistice. Cum a subliniat chiar Stagiritul, metoda reducerii are două forme: *metoda reducerii directe* şi *medoda reducerii indirecte* („metoda reducerii la absurd"). Mai întâi, *metoda reducerii directe*. Aristotel a considerat figura I ca singura figură perfectă, deoarece aceasta şi numai aceasta răspunde în mod explicit axiomei silogismului: *dictum de omni et nullo* („ceea ce se afirmă sau se neagă despre toţi se afirmă sau se neagă şi despre unii"). Prin urmare, dacă modurile silogistice ale figurii I sunt *moduri perfecte*, atunci posibilitatea transformării modurilor celorlalte figuri în moduri ale figurii I constituie o modalitate convenabilă de a arăta că aceste moduri sunt corecte (valide).

Pentru a face acest lucru sunt puse în mişcare două operaţii: operaţia *conversiunii* (schimbarea locului termenilor într-o premisă sau în ambele) şi operaţia *transpoziţiei* (schimbarea locului şi funcţiilor premiselor: majora trece în poziţie de minoră şi minora în poziţie de majoră). Fie următoarea argumentare:

„Romanele nu sunt poeme *deoarece* sunt scrieri în proză".

Ea este expresia unei entimeme. Silogismul complet arată astfel:

Poemele nu sunt scrieri în proză
Romanele sunt scrieri în proză
Deci: Romanele nu sunt poeme

şi ilustrează modul silogistic *Cesare* (EAE) al figurii a II-a:

P e M
S a M
———
S e P

Vrem să determinăm dacă argumentarea este corectă. Pentru aceasta, trebuie să verificăm dacă silogismul este valid. Utilizăm metoda reducerii directe. Observăm că, pentru a fi adus la un mod al figurii I, modul silogistic *Cesare* trebuie să suporte operaţia conversiunii, aplicată premisei majore (PeM):

PeM (conversiune) → MeP
SaM SaM
——— ———
SeP SeP

Se constată că modul *Cesare* a fost transformat, prin conversiunea premisei majore, în modul *Celarent* al figurii I, care este un mod valid. Cum argumentarea dată se sprijină pe o tehnică concretizată într-un silogism valid, înseamnă că ea este corectă.

Argumentarea:

„Formele de parvenire nu sunt virtuţi, *fiindcă* ele nu sunt compatibile cu dragostea pentru adevăr"

este expresia entimematică a următorului silogism:

Orice virtute este compatibilă cu dragostea pentru adevăr
Formele de parvenire nu sunt compatibile cu dragostea pentru adevăr
Deci: Formele de parvenire nu sunt virtuţi

care reprezintă modul *Camestres* (AEE) al figurii a II-a:

P a M
S e M
———
S e P

Reducerea lui directă la un mod valid al figurii I presupune transpoziţia premiselor şi conversiunea premisei majore şi, ulterior, a concluziei:

PaM SeM (conversiune) → MeS MeS
SeM PaM PaM
——— ——— ——— ———
SeP SeP SeP (conversiune) → PeS

unde se vede că modul silogistic dat este valid, deoarece a putut fi redus cu ajutorul transpoziţiei şi conversiunii la modul *Celarent* al figurii I, iar argumentarea cu ajutorul lui este corectă.

Există două moduri silogistice (*Baroco* şi *Bocardo*) care nu pot fi testate prin metoda reducerii directe deoarece ele conţin premise de tip (O), care nu se convertesc. Din acest motiv, intră în acţiune *metoda reducerii indirecte* sau *metoda reducerii la absurd.*

Această metodă pornește de la premisa că un mod silogistic este nevalid dacă *premisele sunt adevărate, iar concluzia falsă* (lucru ușor de sesizat din exigențele oricărei inferențe). Dacă presupunem că silogismul dat pentru testare este nevalid (deși în realitate el este valid), atunci din această presupunere ar trebui să rezulte contradicții. Contradicțiile sunt semnul evident că presupunerea noastră este falsă. Deci silogismul dat este valid.

Fie argumentarea:

„Unii oameni nu sunt scriitori *fiindcă* nu sunt imaginativi",

care exprimă forma eliptică a unui silogism în modul *Baroco* (AOO):

Scriitorii sunt imaginativi
Unii oameni nu sunt imaginativi
Deci: Unii oameni nu sunt scriitori.

Să încercăm evaluarea prin metoda reducerii indirecte a acestui mod silogistic, utilizat aici ca o tehnică de argumentare. El are următoarea formă:

PaM
SoM
———
SoP

Îl presupunem nevalid. Aceasta înseamnă că premisele sunt adevărate, iar concluzia e falsă:

PaM = A
SoM = A
———
SoP = F

Dacă SoP = F, atunci contradictoria acestei propoziții (SaP) = A. Combinăm premisa PaM (A) cu propoziția SaP (A) și construim un silogism de figura I:

PaM
SaP
———
SaM

În calitate de concluzie a unui mod silogistic valid din figura I (*Barbara*), propoziția SaM este adevărată. Dar (SaM = A) → (SoM = F). Numai că noi am plecat de la presupoziția că SoM = A. Avem deci o contradicție. Această contradicție își are originea în presupunerea inițială, conform căreia modul silogistic este nevalid. Deci modul silogistic *Baroco* este valid. Să atragem atenția că toate modurile silogistice ale figurilor a II-a, a III-a și a IV-a se pot testa cu ajutorul acestei metode, și nu doar cele care nu se pot testa prin reducerea directă. E adevărat că, în unele situații, se instalează o relație de contrarietate, și nu de contradicție, dar aceasta nu influențează asupra rezultatului, fiindcă nici două propoziții aflate în relație de contrarietate nu pot fi adevărate în același timp.

b) ***Metoda diagramelor.*** Pornește de la interpretarea în extensiune a termenilor silogistici, mai exact de la interpretarea clasială a silogisticii. Termenii silogistici sunt

interpretaţi (fixaţi, reprezentaţi) printr-un sistem de diagrame în care se trec, prin proceduri destul de ingenioase, toate informaţiile conţinute în premise cu privire la termenii silogistici. Ideea generală a acestor metode (fiindcă sunt mai multe) este următoarea: *dacă din reprezentarea premiselor rezultă în mod direct reprezentarea concluziei, atunci modul silogistic este valid.*

John Venn (1834-1923), matematician şi logician englez. Lucrări: *On the Diagrammatic and Mechanical Reprezentation of Propositions and reasoning* (1880), *Symbolic Logic* (1881).

Metoda diagramelor Venn (denumită după numele logicianului englez J. Venn, cel care a propus-o[19]). Termenii silogistici (S, M, P) sunt reprezentaţi prin intermediul a trei cercuri care se intersectează reciproc. Informaţiile din premise se transcriu în cercuri astfel: dacă un sector nu conţine elemente, el se haşurează; dacă un sector conţine elemente, atunci în acel sector se pune un asterisc; dacă un sector conţine două subsectoare şi el nu este vid, dar nu ştim nimic în legătură cu situarea elementelor sale într-un subsector sau altul, atunci se înscrie câte un asterisc în ambele sectoare şi acestea se unesc printr-un segment de dreaptă; dacă într-un sector se află înscrise şi haşurarea, şi asteriscul, atunci haşurarea are prioritate (în sensul că sectorul respectiv este vid).

Să evaluăm prima argumentare dată ca exemplu atunci când am analizat tehnicile silogistice:

„Suferinţele morale, pe lângă care pălesc durerile fizice, stârnesc mai puţină milă, fiindcă nu se văd"

care este expresia unui silogism de figura I, modul *Barbara*:

Suferinţele care nu se văd stârnesc mai puţină milă
Suferinţele morale sunt suferinţe care nu se văd
Deci: Suferinţele morale stârnesc mai puţină milă

cu următoarea formă:

MaP
SaM

SaP

Determinăm validitatea acestui silogism cu ajutorul metodei diagramelor Venn. Transcriem propoziţiile silogismului dat în limbaj boolean (în limbajul claselor; transcrierea nu e o operaţie necesară pentru derularea metodei, dar e utilă şi productivă prin intuitivitatea pe care o asigură relaţiilor dintre sectoarele diagramei) şi obţinem:

$M\overline{P} = 0$
$S\overline{M} = 0$

$S\overline{P} = 0$

19. O expunere clară a metodei în Irving M. Copi, „Venn Diagram Technique for Testing Syllogisms", în *Introduction to Logic*, MacMillan Company, New York, 1953, pp. 165-177.

Reprezentăm cei trei termeni silogistici (S, M, P) prin diagrame circulare într-un univers de discurs (U), fixat printr-o diagramă dreptunghiulară:

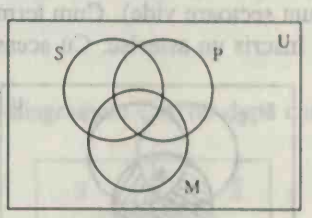

şi transcriem informaţiile din premise în diagrame după regulile pe care le-am enunţat:

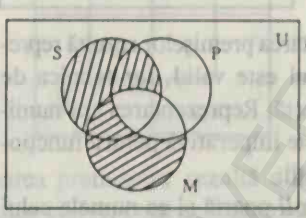

Constatăm că din diagramarea premiselor a rezultat diagramarea concluziei. Modul silogistic este valid.

Metoda comportă anumite corecţii atunci când avem de-a face cu moduri silogistice în care din premise universale rezultă o concluzie particulară. Argumentarea:

„Unii oameni care stăruie asupra preocupărilor lor fac lucruri de finețe *deoarece* unii oameni cu o sensibilitate puternică stăruie asupra preocupărilor lor"

este expresia concentrată a următorului silogism de figura a III-a, modul *Darapti* (AAI):

Oamenii cu o sensibilitate puternică fac lucruri de finețe
Oamenii cu o sensibilitate puternică stăruie asupra preocupărilor lor
Deci: Unii oameni care stăruie asupra preocupărilor lor fac lucruri de finețe.

El se exprimă astfel:

MaP
MaS
———
SiP

silogism pe care îl transcriem în limbaj boolean şi îl reprezentăm prin diagrame Venn:

$M\bar{P} = 0$
$M\bar{S} = 0$
———
$SP \neq 0$

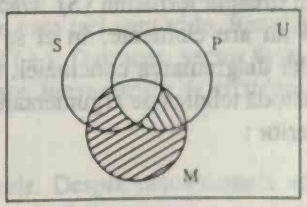

Constatăm că din reprezentarea premiselor nu a rezultat reprezentarea concluziei (premisele universale se reprezintă prin haşurare, în timp ce concluzia particulară cere o

reprezentare prin asterisc). Dacă analizăm însă reprezentarea termenului M în urma reprezentării diagramatice a premiselor, constatăm că el este alcătuit din patru sectoare, din care trei sunt haşurate (sunt sectoare vide). Cum termenul M nu este vid, rezultă că în sectorul nehaşurat trebuie înscris un asterisc. Cu această ajustare, diagrama devine:

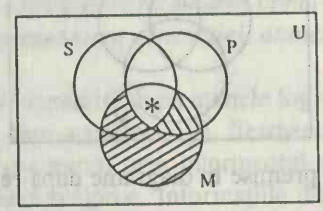

unde, într-adevăr, din reprezentarea premiselor rezultă reprezentarea concluziei. Silogismul este valid, iar tehnica de argumentare utilizată este corectă. Reprezentarea aşa-numitei *presupoziţii de existenţă* este imperativă pentru funcţionarea metodei în aceste situaţii.

Metoda diagramelor Carroll poartă şi ea numele celui care a pus-o în circulaţie: Lewis Carroll, autorul cunoscutei scrieri *Alice în ţara minunilor*, cunoscut ca logician sub adevăratul său nume Charles Lutwidge Dodgson (1832-1898). Reprezentarea termenilor silogistici se face prin intermediul pătratelor, astfel:

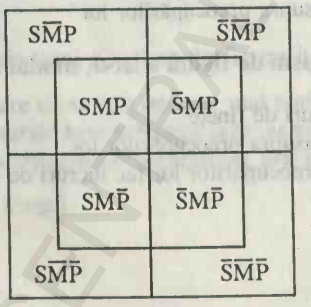

Lewis Carroll (1832-1898), logician, autor al unor lucrări literare în care sunt înglobate interesante probleme de logică. Lucrări: *Symbolic Logic* (1896).

unde: (a) pătratul din mijloc reprezintă termenul mediu al silogismului; (b) tot ce e în afara lui e negaţia termenului mediu; (c) dreptunghiul de deasupra diagonalei orizontale reprezintă termenul P, cel de dedesubt termenul ($\bar{P}$); (d) dreptunghiul din stânga reprezintă termenul S, cel din dreapta termenul ($\bar{S}$). Dacă un sector are elemente, în el se înscrie semnul (+), dacă nu are elemente, în el se înscrie semnul (–). Dacă din diagramarea premiselor rezultă diagramarea concluziei, atunci silogismul este valid.

Să evaluăm prin această metodă tehnica de argumentare bazată pe silogismul *Barbara*, utilizată într-un exemplu anterior:

MaP
SaM

SaP

silogism care, exprimat în limbaj boolean, devine:

$$\begin{array}{l} M\bar{P} = 0 \\ S\bar{M} = 0 \\ \hline S\bar{P} = 0 \end{array}$$

şi pe care îl reprezentăm prin diagramele Carroll după cum urmează:

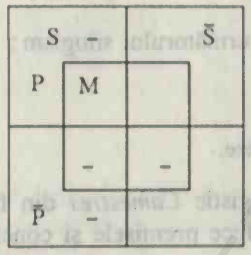

unde se vede că din diagramarea premiselor rezultă diagramarea concluziei (sectorul acelor S care sunt $\bar{P}$ este însemnat cu (–), ceea ce înseamnă că ei determină o clasă vidă).

Aceleaşi probleme le ridică şi această metodă în situaţia modurilor silogistice în care din premise universale rezultă o concluzie particulară. Fie o tehnică de argumentare bazată pe modul *Darapti*:

$$\begin{array}{l} M\bar{P} = 0 \\ M\bar{S} = 0 \\ \hline SP \neq 0 \end{array}$$

cu următoarea reprezentare:

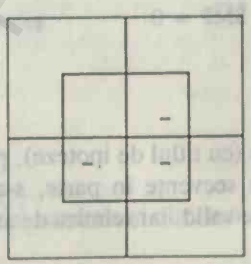

în care se vede că nu apare semnul (+) în sectorul acelor S care sunt P. Termenul M este compus din patru sectoare, din care trei sunt vide. Rezultă că cel de-al patrulea nu e vid şi deci aici trebuie pus semnul (+). Dar acest sector face parte din sectorul mai mare al acelor S care sunt P. Prin urmare, *presupoziţia de existenţă* este necesară pentru aplicarea metodei în cazul dat.

c) ***Metoda deducţiei naturale.*** Despre mecanismele acestei metode am discutat deja atât cu ocazia prezentării interpretării respective a silogisticii, cât şi atunci când am analizat metodele de evaluare a tehnicilor inferenţiale. Vom insista aici asupra cazurilor

standard ale deducţiei naturale, aşa cum a fost ea propusă de Petre Botezatu[20] pentru interpretarea silogisticii bazate pe asumpţia clasială a termenilor săi. Trei situaţii tipice pot fi descoperite în testarea modurilor silogistice valide: (a) din premise universale derivă o concluzie universală; (b) dintr-o premisă universală şi una particulară derivă o concluzie particulară; (c) din două premise universale derivă o concluzie particulară.

Fie argumentarea:

„Peştii nu sunt mamifere *fiindcă* nu nasc pui vii",

care este forma entimematică a următorului silogism:

Mamiferele nasc pui vii
Peştii nu nasc pui vii
Deci: Peştii nu sunt mamifere,

acesta reprezentând modul silogistic *Camestres* din figura a II-a. Silogismul dat se încadrează în situaţia (a), deoarece premisele şi concluzia sunt propoziţii universale. Forma sa este următoarea:

PaM
SeM

SeP

Îi testăm corectitudinea prin metoda deducţiei naturale:

1. PaM (I)
2. $P\overline{M} = 0$
3. $P\overline{M}\,S \cup P\overline{M}S = 0$
4. SeM (I)
5. $SM = 0$
6. $SMP \cup SM\overline{P} = 0$
7. $SMP \cup SM\overline{P} \cup S\overline{M}P \cup \overline{S}\overline{M}P = 0$
8. $SMP \cup S\overline{M}P = 0$
9. $SP = 0$
10. SeP

Premisele silogismului fiind date (cu titlul de ipoteze), prin operaţii elementare ce ţin de logica claselor, aplicate fiecărei secvenţe în parte, s-a ajuns la deducerea concluziei silogismului. Deci silogismul este valid, iar tehnica de argumentare pe care el o fundează este corectă.

Fie argumentarea:

„Unii autori de romane sunt inventivi *pentru că* sunt scriitori"

care exprimă următorul silogism utilizat ca tehnică de argumentare:

Scriitorii sunt inventivi
Unii scriitori sunt autori de romane
Deci: Unii autori de romane sunt inventivi,

20. Petre Botezatu, *Schiţă a unei logici naturale – logica operatorie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969.

acesta fiind expresia modului *Datisi* al figurii a III-a silogistice:

MaP
MiS

SiP

Aplicăm deducţia naturală pornind de la premise:

1. MaP
2. MiS
3. $M\bar{P} = 0$
4. $M\bar{P}S \cup M\bar{P}\bar{S} = 0$
5. $M\bar{P}S = 0$
6. $M\bar{P}\bar{S} = 0$
7. $MS \neq 0$
8. $MSP \cup MS\bar{P} \neq 0$
9. $MSP \neq 0$
10. $SP \neq 0$
11. SiP

În cea de-a treia situaţie (când din premise universale se deduce o concluzie particulară) trebuie să introducem condiţia de existenţă. Fie argumentarea:

„Unii oameni hotărâţi dau naştere la creaţii autentice *fiindcă* sentimentele puternice îi caracterizează pe oamenii hotărâţi"

care exprimă următorul silogism:

Sentimentele puternice dau naştere la creaţii autentice
Sentimentele puternice îi caracterizează pe oamenii hotărâţi
Deci: Unii oameni hotărâţi dau naştere la creaţii autentice,

un mod silogistic *Darapti* de forma:

MaP
MaS

SiP

căruia îi aplicăm metoda deducţiei naturale şi obţinem în acest fel concluzia silogismului pe care îl testăm:

1. MaP
2. MaS
3. $M\bar{P} = 0$
4. $M\bar{P}S \cup M\bar{P}\bar{S} = 0$
5. $M\bar{P}S = 0$
6. $M\bar{P}\bar{S} = 0$
7. $M\bar{S} = 0$
8. $M\bar{S}P \cup M\bar{S}\bar{P} = 0$
9. $M\bar{S}P = 0$
10. $M\bar{S}\bar{P} = 0$

BCU "STEFAN CEL MARE" UNIVERSITY LIBRARY

11. $M \neq 0$
12. $MS \cup M\bar{S} \neq 0$
13. $MSP \cup M\bar{S}P \cup MS\bar{P} \cup M\bar{S}\bar{P} \neq 0$
14. $MSP \neq 0$
15. $SP \neq 0$
16. SiP

Aplicaţia 13

Construiţi (folosind, de exemplu, termenii propuşi) contraargumente la argumentele nevalide următoare:

a) Nici o albină nu este balenă
Nici o balenă nu este cal
? Nici o albină nu este cal
(„piatră", „animal", „pisică")

b) Nici o propoziţie nu poate fi şi adevărată, şi falsă
? Orice propoziţie este fie adevărată, fie falsă
(„mai mic decât 3", „mai mare decât 10", „număr")

c) Unele fapte bune nu sunt plăceri
? Unele plăceri nu sunt fapte bune
(„animal", „pisică")

d) Nici un păianjen nu este insectă
Toate insectele sunt artropode
? Unii păianjeni nu sunt artropode
(„figură", „triunghi", „cerc")

(Exerciţiu propus la seminarul de logică al Facultăţii de Ştiinţe a Universităţii din Neuchâtel [Elveţia], noiembrie 1996, seminar organizat de Pierre Joray, asistent.)

Aplicaţia 14

Fie următoarea argumentare (Bélanger):

„Hubert este cel mai bun inginer electronist din Franţa, fiindcă el este inginerul şef al societăţii X, care este cea mai importantă societate în domeniul electronicii din Franţa".

Să se arate:
(a) care este teza de argumentat;
(b) care sunt temeiurile (probele) care se aduc în sprijinul tezei;
(c) care este natura tehnicii de argumentare;
(d) corectitudinea tehnicii de argumentare prin metoda diagramelor Venn.

Aplicaţia 15

Fie următoarele secvenţe discursive (Vance Mendenhall):

a) După Pierre, sloganul „Toată lumea o face, fă-o şi tu!" este reprezentativ pentru că el impune un „mod de viaţă".
b) Municipalitatea oraşului nu are nici un temei să alunge vânzătorii care s-au instalat pe trotuarele Centrului Rideau. Aceşti oameni nu caută decât să-şi asigure mijloacele necesare traiului.
c) Maria nu a putut vota la ultimile alegeri pentru că numele său nu era înscris pe listele votanţilor.
d) Există soţi care sunt mai buni bucătari decât soţiile lor, deci există bărbaţi care sunt mai buni bucătari decât femeile.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cerinţe:
(a) Sunt aceste secvenţe discursive argumentări sau nu? Întemeiaţi răspunsul.
(b) În cazurile în care răspunsurile sunt afirmative, delimitaţi şi analizaţi teza de argumentat şi raţiunile (temeiurile) argumentării.
(c) Determinaţi tehnicile de argumentare care sunt asumate în fiecare caz în parte.
(d) Stabiliţi corectitudinea tehnicilor de argumentare prin metoda reducerii şi prin metoda diagramelor Carroll.

Aplicaţia 16

Pentru secvenţele discursive de la punctul anterior, să se determine:
(a) functorul lingvistic prin care se manifestă întemeierea;
(b) tipul de argumentare pe care îl determină acest functor (deductivă, inductivă, analogică etc.).

Aplicaţia 17

Arătaţi, printr-o metodă convenabilă, dacă argumentările următoare sunt valide (Suppes):
a) Toţi oamenii sunt animale. Toţi oamenii sunt muritori. Deci toate animalele sunt muritoare.
b) New York este la nord de Washington. Boston este la nord de New York. Deci Boston este la nord de Washington.
c) Unii marinari sunt ignoranţi. Unii americani sunt ignoranţi. Deci unii marinari sunt americani.

3.3. Critica deciziei formale: sunt metodele de decizie cu adevărat metode de decizie?

Problema decidabilităţii este capitală în orice sistem logic: nici un astfel de sistem nu este asigurat din punctul de vedere al raţionalităţii construcţiei dacă nu este în măsură să facă ordine în ansamblul formulelor bine formate (f.b.f.) care se pot construi cu ajutorul ingredientelor sale. Cum se poate realiza această ordine? Evident, prin distincţia între formulele care reprezintă legi ale sistemului (formulele tautologice) şi formulele care nu reprezintă enunţuri cu caracter de lege (formulele sintetice şi formulele contradictorii).

a) *Amplitudinea şi imperativul decidabilităţii.* Pentru acest motiv, fiecare sistem de logică construit caută să pună în evidenţă metode prin intermediul cărora să poată accede la sistematizarea domeniului în funcţie de ordinea de care am vorbit: distincţia între formulele cu caracter de lege şi cele care nu au acest caracter. Nu trebuie să înţelegem de aici că problema decidabilităţii este o preocupare exclusivă a unor sisteme de cunoaştere teoretică (cum ar fi logica sau matematica, de exemplu), născută din ambiţiile gândirii pure de a se ridica, în construcţiile ei teoretice, la standardele cele mai înalte ale raţionalităţii, în care legitatea şi descoperirea ei este, fără îndoială, unul dintre ţelurile de primă importanţă. Această problemă e de descoperit în activităţi şi domenii care, departe de a fi în intimitatea construcţiilor teoretice pure, rămân legate de praxisul cotidian, chiar dacă forma şi manifestările pe care ea le asumă nu sunt, nici pe departe, atât de tranşante şi de imperative ca în construcţiile teoretice de care am amintit.

De exemplu, sistemul de norme juridice al unei societăţi trebuie să fie astfel construit, încât să asigure întotdeauna *posibilitatea de a decide* în legătură cu orice act care cade sub incidenţa sa; pe baza sistemului juridic existent, orice faptă săvârşită de un individ şi care se integrează între faptele „reglate" de sistemul juridic în cauză trebuie să fie

tranşată într-un fel sau altul, adică trebuie să se poată da un verdict privind fapta individului. Chiar dacă aici nu se vorbeşte de decidabilitate precum în construcţiile teoretice ale logicii sau matematicii, totuşi nu putem să nu constatăm că aceste continue perfecţionări ale sistemelor juridice au ca scop tocmai funcţionarea cât mai adecvată a cerinţei decidabilităţii: perfecţionăm legile pentru ca să decidem cât mai uşor şi cu posibilităţi cât mai reduse de a face erori! La fel se întâmplă şi în domeniul relaţiilor morale: judecăm şi adesea sancţionăm din punct de vedere moral faptele celorlalţi pentru că sistemul normelor morale ale unui grup sau ale unei comunităţi asigură posibilitatea de a decide dacă o faptă se înscrie în zona binelui sau în zona răului.

Sunt câteva ilustraţii care ne îndeamnă să credem că problema decidabilităţii este una generală pentru cunoaşterea omenească. Cu atât mai mult este ea presantă pentru cunoaşterea ştiinţifică şi pentru anumite domenii speciale ale ei, unde problema se pune cu cea mai mare acuitate. Este motivul pentru care argumentarea, ca practică raţională, e interesată în a şti dacă raţionamentele pe care le utilizează interlocutorii sunt corecte sau nu. Dacă ele se dovedesc a fi corecte, atunci rezultatele unui astfel de demers se integrează unei cunoaşteri adecvate a lumii, dacă nu, suntem în faţa unei cunoaşteri aparente, care produce mai mult rău chiar decât necunoaşterea. O serie de metode prezentate de noi, diferenţiate pe cele două tipuri de tehnici deductive (inferenţiale şi silogistice), au fost propuse drept criterii pentru a delimita ceea ce este raţionament corect într-o argumentare de ceea ce este raţionament incorect şi sursă de eroare.

Plasându-ne pe linia intenţiei critice anunţate încă în titlul dat acestei încercări şi urmărind să răspundem şi la interogaţia cu care am deschis discuţia asupra decidabilităţii, vrem să facem o serie de precizări care pun în discuţie cu deosebire limitele decidabilităţii în cunoaşterea umană, fără însă a conchide de aici că nu putem avea încredere în metodele de decizie ce privesc tehnicile de argumentare evidenţiate.

b) *Decidabilitate şi criteriu al decidabilităţii.* Aşadar, problema decidabilităţii este o problemă generală a cunoaşterii omeneşti. În orice domeniu ne-am situa, trebuie să avem posibilitatea de a determina dacă anumite construcţii ale domeniului stau sub semnul adevărului şi al corectitudinii sau, dimpotrivă, sub semnul falsului şi al erorii. Dacă problema în sine este generală, nu înseamnă însă că şi metodele de decizie sunt universale, adică sunt valabile pentru toate aceste domenii ale cunoaşterii omeneşti. *Definiţia* decidabilităţii este universală: a determina adevărurile oricărui domeniu al cunoaşterii în raport cu enunţurile eronate. *Criteriile* decidabilităţii diferă în funcţie de domeniul cunoaşterii în care vrem să facem această identificare practică. Avem aici o situaţie asemănătoare aceleia puse în evidenţă de Alfred Tarski în celebrul studiu *Conceptul de adevăr în limbajele formalizate*: definiţia adevărului e una şi aceeaşi în toate domeniile, criteriul care materializează această definiţie în actul practic al cunoaşterii este diferit de la un domeniu la altul.

Discuţiile şi analizele purtate asupra tehnicilor de argumentare şi metodelor de determinare a corectitudinii lor formale ne susţin în distincţia pe care o propunem. Problema decidabilităţii are aceleaşi ancadramente atât la nivelul tehnicilor deductive inferenţiale, cât şi la nivelul tehnicilor deductive silogistice: imperativul de a determina dacă tehnicile de argumentare, concretizate în diferite tipuri de raţionamente, respectă regulile de corectitudine ale raţionalităţii. Ca să putem îndeplini acest imperativ categoric al decidabilităţii, avem nevoie de anumite metode, care să funcţioneze în calitate de

criterii discriminatorii şi prin intermediul cărora să putem arăta dacă un raţionament, în calitatea sa de tehnică a argumentării, este corect sau nu.

Constatăm că aceste metode – criterii ale decidabilităţii – sunt diferite de la un sistem de logică la altul. Pentru tehnicile deductive inferenţiale avem anumite metode de determinare a validităţii (metoda tabelelor de adevăr, metoda grafurilor semantice), pentru tehnicile deductive silogistice avem alte metode (metoda reducerii, metoda diagramelor). E de făcut, poate, o subliniere aici, care, în ultimă instanţă, ar putea atenua reproşurile. Există, într-adevăr, şi metode de decizie comune, cel puţin ca denumire (metoda reducerii la absurd, metoda deducţiei naturale). Observaţia ar fi că legarea prea strânsă a metodelor de sistemul cognitiv nu e întotdeauna susţinută. Vrem să atragem atenţia că transferul şi funcţionalitatea metodei dintr-un domeniu în altul, atunci când sunt posibile, sunt însoţite întotdeauna de elemente şi reguli noi, care să facă aplicabilă metoda în condiţiile specifice domeniului în care se propune a fi introdusă. De exemplu, în cadrul deducţiei inferenţiale, metoda reducerii la absurd pleacă de la presupoziţia falsităţii formulei şi ajunge la depistarea contradicţiei, în timp ce funcţionarea aceleiaşi metode pentru testarea tehnicilor silogistice presupune construcţii intermediare mai ample până se ajunge la acelaşi rezultat. Pe de altă parte, metoda deducţiei naturale, comună pentru cele două sisteme de tehnici argumentative, presupune reguli noi (de exemplu, regulile de introducere şi eliminare a cuantorilor) pentru a putea fi funcţională în validarea tehnicilor silogistice, spre deosebire de validarea tehnicilor inferenţiale.

De unde provine imperativul „aşezării" pe domenii a metodelor de determinare a validităţii, imperativ care priveşte în definitiv funcţionarea în act a decidabilităţii? Din faptul că metoda, în calitatea ei de criteriu discriminatoriu, ţine de domeniul cunoaşterii în care funcţionează principiul sau cerinţa decidabilităţii. Decidabilitatea vizează propoziţiile care revin în exclusivitate unui domeniu, iar asupra naturii propoziţiilor unui domeniu nu ne putem pronunţa decât cu „instrumente de măsură" care să reflecte şi să ţină seama de particularităţile domeniului. Or, metodele de decizie sunt astfel de instrumente de măsură. De altfel, chestiunea aceasta a aplicabilităţii instrumentelor de măsură la specificitatea obiectului măsurat se poate pune şi într-un sens mult mai larg, unul care vine să confirme afirmaţiile făcute: nu putem măsura fenomenele psihice cu metodele matematicii (destule erori au rezultat dintr-un astfel de transfer ilicit de metodă într-un domeniu în care ea este inadecvată), nu putem evalua fenomenele economice cu metode din domeniul chimiei.

Suntem aici, într-un fel, în preaplinul unei *antinomii metodologice*: idealul de decidabilitate, în cunoaşterea ştiinţifică cel puţin, tinde spre universalitate (întotdeauna obsesia a fost aceea de a găsi metode de decizie cu aplicabilitate cât mai largă), în timp ce eficienţa practică ce trebuie să caracterizeze în egală măsură acest ideal s-a realizat peste tot cu metode care au fost cât mai apropiate de domeniul de aplicaţie şi specificitatea acestuia din urmă. Tendinţa spre universalitate a metodelor are ca rezultat pierderea (estomparea) domeniului, tendinţa spre aplicabilitate are ca rezultat pierderea amplitudinii explicative.

c) ***Artificialitatea deciziei formale.*** Destule critici privind decizia formală incriminează faptul că metodele, aşa cum sunt prezentate, par a avea un *caracter de artificialitate*, fiind departe de a stăpâni diversitatea practicii argumentative în care tehnicile de argumentare îşi fac simţită prezenţa. Ele par mai mult un joc al minţii, în măsură să ia

sub ocrotire ceea ce ar fi ideal să se producă în practica argumentativă, dar care se dovedeşte destul de vulnerabil în privinţa a ceea ce se produce în mod real în disputele critice curente. Putem noi să aplicăm metodele în discuţie atunci când, într-o dispută cu interlocutorul, ni se pare că acesta utilizează o tehnică de argumentare care nu este corectă? Greu de susţinut, ar spune scepticii. Chiar dacă nu ne propunem aici să-i transformăm pe sceptici în optimişti, vrem să subliniem câteva lucruri care ar mai putea atenua întru câtva neîncrederea aceluia care este la primul contact cu o astfel de evaluare a argumentării.

Dacă luăm în atenţie, spre exemplu, metoda matricială, va trebui să subliniem mai întâi că determinarea combinaţiilor posibile ale valorilor de adevăr ale propoziţiilor elementare care compun o tehnică de argumentare (prima etapă în activarea metodei) înseamnă, de fapt, *interpretarea* propoziţiilor în termenii valorilor de adevăr. Or, am constatat deja cu alte prilejuri, valoarea de adevăr a temeiurilor este esenţială într-o argumentare şi, în realitate, noi suntem întotdeauna preocupaţi dacă utilizăm drept temeiuri propoziţii adevărate sau false sau dacă preopinentul foloseşte în contraargumentarea sa temeiuri concretizate în propoziţii adevărate sau false. Aceasta pentru că, în cele două situaţii, funcţiile argumentării sunt diferite: dacă temeiurile sunt propoziţii adevărate, atunci putem susţine teza, dacă ele sunt false, atunci sunt respinse de adversar şi, pe această cale, este respinsă şi teza.

Subliniem, în al doilea rând, că fiecare interpretare a propoziţiilor elementare (care dă naştere unei interpretări a formulei sau tehnicii de argumentare) reprezintă o *instanţiere posibilă în practica argumentativă a tehnicii de argumentare* pe care noi o analizam pentru toate interpretările posibile. O tehnică de argumentare se utilizează, în practica argumentativă, în una sau alta dintre interpretările posibile date componentelor sale structurale: propoziţiile elementare. Dacă tehnica este corectă, atunci fiecare dintre instanţierile sale este corectă, şi deci argumentarea este corectă. De exemplu, în cazul argumentării date ca ilustrare, avem de-a face, în fapt, cu prima combinaţie a valorilor de adevăr ale propoziţiilor care o compun (toate propoziţiile elementare sunt adevărate). Metoda de evaluare ne arată că tehnica de argumentare este adevărată pentru toate interpretările posibile (deci şi pentru cea în care toate propoziţiile elementare sunt adevărate). Or, de multe ori, fără a conştientiza toate etapele, procedăm la determinarea interpretării pe care o acceptă (asumă) o argumentare concretizată în act pentru a vedea dacă ea este corectă sau nu.

Dacă metoda tabelelor de adevăr a constituit „studiul de caz" pentru ilustrarea acuzaţiei de artificialitate aduse destul de frecvent deciziei formale, nu înseamnă că problemele nu se pun şi în legătură cu celelalte metode. Ne putem întreba, firesc, dacă descompunerile formulelor după nişte reguli care par simţului comun mai mult convenţii pentru funcţionalitatea practică a metodei nu rămân fără rezultate semnificative în practica argumentativă, atunci când suntem puşi în situaţia de a determina corectitudinea unor tehnici de argumentare şi avem ambiţia de a utiliza metoda grafurilor semantice. Sau dacă nu cumva operaţiile aplicate premiselor date într-o argumentare – în cadrul funcţionării metodei deducţiei naturale – constituie reguli artificiale, menite să ne ducă la rezultatul voit (fiindcă dacă nu ajungem la rezultat, mai introducem o ipoteză!), şi nicidecum proceduri care pot fi aplicate la practica argumentativă şi care chiar ne-ar putea spune ceva despre corectitudinea argumentării.

Dincolo de alte consideraţii care se pot face asupra acestui subiect ce priveşte acuzaţia de artificialitate adusă deciziei formale, trebuie să atragem atenţia că ansamblul de proceduri, combinaţii şi operaţii prin care explicăm demersul logic al actelor de gândire şi care ni se par încărcate de artificialitate constituie chiar operaţiile care se produc în mod spontan în gândirea noastră în actele curente de raţionare. Că ele se produc fragmentar, uneori prin salturi peste etape, învelite în consideraţii exterioare, toate acestea nu constituie motive pentru a nu vedea legătura dintre demersul teoretico-explicativ şi practica aplicativă a gândirii.

Artificialitatea are consecinţe asupra funcţionării practice şi productivităţii unora dintre metodele de decizie. Revenind la acelaşi „studiu de caz", atragem atenţia că metoda tabelelor de adevăr este un instrument util pentru determinarea corectitudinii unei tehnici de argumentare în condiţiile în care numărul propoziţiilor elementare care intervin în argumentare este relativ redus (2, 3, 4). Dacă avem o tehnică de argumentare ce utilizează două propoziţii elementare, atunci vom lucra cu patru combinaţii ale valorilor de adevăr, dacă vom avea trei propoziţii elementare, atunci numărul combinaţiilor va fi de opt, cu patru propoziţii elementare vom ajunge la şaisprezece combinaţii ale valorilor de adevăr. În caz că avem şase propoziţii elementare, numărul combinaţiilor devine deja „agasant": 64. Dar dacă numărul propoziţiilor elementare creşte în continuare? Inconvenientul metodei nu este aici unul de ordin logico-formal: metoda poate funcţiona şi poate asigura decizia indiferent de numărul propoziţiilor elementare şi al combinaţiilor pe care ele le pot genera. Dificultăţile sunt de ordin operaţional şi al eficacităţii metodei: este dificil de determinat atât de multe combinaţii, metoda devine anevoioasă şi, adesea, istovitoare! – cum istovitoare devin şi alte metode atunci când sunt puse să descifreze în multitudinea de raţionamente ale practicii discursive ceea ce este corect şi ceea ce nu este corect.

d) ***Redundanţa metodelor de decizie.*** Ceea ce pare a nu mai surprinde pe analistul avizat, dar îl lasă fără replică pe profanul care vine în contact cu aceste aspecte ale cunoaşterii, este această *multiplicare* fără de sfârşit parcă a criteriilor (metodelor) puse în exerciţiu pentru a asigura delimitarea adevărului de eroare, adevăraţi cerberi peste care nu se poate trece decât o dată cu satisfacerea cerinţelor minimale ale raţionalităţii.

Această multiplicare metodologică se realizează pe mai multe direcţii. Într-o primă fază, asistăm la o multiplicare a procedurilor de decizie în funcţie de domeniul în care ele sunt puse să înfăptuiască în mod practic cerinţa decidabilităţii. Cum am afirmat, metodele ţin în primul rând de domeniu, iar în legătură cu acesta din urmă, preocuparea a fost aceea de a găsi şi explicita metodele cele mai productive pentru îndeplinirea scopului pentru care ele au fost puse în mişcare. Referindu-ne la cele două domenii ale logicii de tradiţie (fiindcă doar ele au în vedere raţionamentul), vom constata că există metode de decizie în logica propoziţiilor compuse, unele ale căror origini se pierd în istoria disciplinei („reductio ad absurdum"), altele de dată mai recentă (metoda matricială), după cum s-au constituit metode de decizie în silogistică, şi aici unele cu o tradiţie milenară (metoda reducerii este prezentă la Aristotel), altele concretizând contribuţii ale modernităţii (metoda diagramelor, metoda deducţiei naturale).

Într-o a doua fază, multiplicarea criterială se petrece în fiecare domeniu în parte. Fiecare sistem de logică socoteşte (evident, prin reprezentanţii săi cei mai autorizaţi) că este de datoria lui să „dea drumul pe piaţă" la cât mai multe metode de decizie. Aceasta

se întâmplă din convingerea – nu întru totul lipsită de temei – că multitudinea criteriilor de determinare a formulelor valabile în sistem dă măsura consistenţei şi fundamentării sistemului în calitate de construcţie raţională. Indiferent că circulă legate de numele aceluia care a pus metoda în circulaţie (metoda tabelelor semantice a lui Beth, metoda diagramelor Venn, metoda diagramelor Carroll, metoda lui Quine) sau nu (metoda matricială, metoda formelor normale, metoda grafurilor semantice, metoda antilogismului, metoda deducţiei naturale), metodele de decizie s-au înmulţit şi, probabil, se vor înmulţi încă pentru fiecare domeniu în parte, încât situaţia pare a fi scăpată de sub control.

Întrebarea care se pune este următoarea: este o virtute a cunoaşterii faptul că metodele de decizie se multiplică într-un număr impresionant? Sau, dimpotrivă, este o limită a construcţiilor ideale, care pune şi mai bine în relief faptul că, uneori, în planul gândirii pure, limitările sunt inadmisibile[21]? Să începem cu virtuţile unui asemenea pluralism metodologic al decidabilităţii. Neîndoielnic, augmentarea numerică a metodelor de decizie pe linia diversificării lor pe domenii de cunoaştere e un semn că fiecare domeniu are specificitatea sa şi trebuie analizat cu metode adecvate. Din acest punct de vedere, amplificarea metodelor este un mijloc de a asigura o cunoaştere cât mai adecvată, cât mai reală a fenomenelor unui domeniu oarecare. Fie că este vorba de preluare şi adaptare, fie că este vorba chiar de instituirea unor metode noi, această multiplicare constituie semnul unei preocupări evidente pentru acurateţea cunoaşterii.

Multiplicarea metodelor în fiecare domeniu în parte este şi ea un semn al conştiinţei critice a domeniului: trebuie să verificăm afirmaţiile noastre de cât mai multe ori şi, dacă este posibil, cu instrumente diferite pentru a vedea dacă rezultatele sunt şi rămân aceleaşi. Aceasta pentru că una sau alta dintre metode, oricât de completă şi ingenioasă ar fi, poate să aibă fisuri şi să ducă la erori în cunoaştere. Dar când procedurile se multiplică şi ajung să se completeze reciproc, şansele de a mai rămâne aspecte neluate în calcul sunt tot mai puţine.

Totuşi, nu putem să nu observăm că multiplicarea are şi destule limite, unele dintre ele sesizate de altfel de criticii decidabilităţii. Una dintre interogaţiile cele mai frecvente în faţa diversificării metodelor pe domeniile cunoaşterii este următoarea: ce exprimă această „arondare" a metodelor decidabilităţii la domeniile cunoaşterii? Cumva un reflex al faptului, demult insinuat, că această cunoaştere omenească este „parcelată" pe diferite domenii şi că nu putem să ieşim din aceste domenii şi să intrăm în altele fără teama de a greşi? Ataşarea metodelor la domenii pare a veni în sprijinul unui răspuns afirmativ la astfel de interogaţii, chiar dacă nu tot ce ne înconjoară în ştiinţă sprijină această asumpţie.

Pe de altă parte, în interiorul fiecărui domeniu, a avea mai multe metode de verificare a adevărului este şi rămâne, neîndoielnic, un lucru bun, dar excesul – căci despre exces este vorba, dacă facem un inventar cât de cât apropiat de realitate al acestor metode – nu reprezintă cumva o „cazană" la care este supus fără rost cel care vrea să verifice adevărul unei aserţiuni? Nu suntem şi aici în situaţia negustorului care ar fi pus de client să

21. Consideraţii interesante asupra deciziei, care trec dincolo de pragul tehnicismului îngust, la Dan Mihai Bârliba, „Logică şi cunoaştere: o perspectivă semantică în teoria deciziei logice", în Dan Mihai Bârliba, Petru Ioan, Traian Ştirbăţ, *Logică, adevăr formal şi relevanţă interpretativă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, pp. 15-95.

cântărească marfa cu zeci şi zeci de cântare diferite? La ce bun tot acest travaliu, din moment ce rezultatul este şi rămâne până la urmă acelaşi?

Ideea excesului de metode în diferite domenii ale cunoaşterii e pusă în evidenţă şi de faptul că unele metode sunt redundante, adică se pot reduce unele la altele sau se fundează pe aceleaşi principii de funcţionare. De exemplu, metoda tabelelor semantice, ca şi metoda grafurilor semantice pot fi lesne asimilate metodei reducerii la absurd, deoarece principiul de funcţionare este acelaşi: presupunerea falsităţii formulei dă naştere la contradicţii, acestea din urmă fiind semnul că presupunerea este falsă. De asemenea, metoda diagramelor Venn, ca şi metoda diagramelor Carroll funcţionează, în testarea tehnicilor silogistice, pe acelaşi principiu: reprezentarea prin diagrame a premiselor din care trebuie să rezulte reprezentarea concluziei. Fără îndoială, exemplele s-ar putea multiplica.

e) ***Sunt metodele de decizie cu adevărat metode de decizie ?*** Întrebarea cea mai grea şi cea mai apăsătoare în legătură cu problema decidabilităţii este însă aceea dacă metodele de decizie asigură cu adevărat, prin funcţionarea lor, decizia cu privire la raţionamentele date, adică dacă arată că formulele lor sunt legi logice sau nu[22]. Cum am afirmat în mai multe rânduri, a decide corectitudinea unui raţionament înseamnă a arăta că un astfel de demers al gândirii reprezintă, în toate interpretările posibile, o formulă adevărată. Realizează metodele de decizie acest scop? După opinia noastră, nu toate şi nu întotdeauna.

Dacă avem o formulă elementară, de exemplu un mod inferenţial de tip *ponendo-ponens* (care reprezintă o tehnică obişnuită de argumentare) şi vrem să-i testăm corectitudinea prin metoda matricială, aplicarea metodei în cauză ne duce la următorul rezultat:

[(p	→	q)	&	p]	→	q
1	1	1	1	1	1	1
1	0	0	0	1	1	0
0	1	1	0	0	1	1
0	1	0	0	0	1	0

care ne arată că formula este adevărată în toate cele patru combinaţii posibile ale valorilor de adevăr şi, prin urmare, este o lege logică. Tehnica de argumentare care se fundează pe o lege logică este corectă. Constatăm că, oricare ar fi interpretarea alethică pe care o dăm propoziţiilor elementare, raţionamentul în întregul său este unul corect. Metoda asigură deci decizia cu privire la valoarea de adevăr a formulei şi încadrarea ei în categoria legilor logice. În acest caz, ni se pare că metoda de decizie serveşte chiar decidabilitatea şi este cu adevărat ceea ce pretinde a fi.

Nu se întâmplă însă întotdeauna astfel. Dacă vrem să testăm aceeaşi formulă prin *metoda formelor normale* (o metodă pe care nu am analizat-o, dar faptul nu prezintă importanţă acum), atunci vom proceda, succesiv, la transformarea formulei date în formule echivalente, până se ajunge la o conjuncţie de disjuncţii de propoziţii elementare, în fiecare disjuncţie existând un cuplu de forma $(p, \bar{p})$:

22. Problema aceasta a fost pusă de autor în discuţia Seminarului de Logică de la Universitatea din Neuchâtel (Elveţia) în toamna anului 1996, cu prilejul unei teme ce dezbătea aspectele legate de tehnicile figurative de decizie, cu privire la care s-au pronunţat: Jean-Blaise Grize (Université de Neuchâtel), Denis Miéville (Université de Neuchâtel), James Gasser (Université de Lausanne), Guillaume Martel (Université Laval, Québec).

$$
\begin{aligned}
&[(p \to q) \& p] \to q \quad \equiv \\
&\overline{[(p \to q) \& p]} \vee q \quad \equiv \\
&[\overline{(p \to q)} \vee \bar{p}] \vee q \quad \equiv \\
&[(p \& \bar{q}) \vee \bar{p}] \vee q \quad \equiv \\
&[(\bar{p} \vee p) \& (\bar{p} \vee \bar{q})] \vee q \quad \equiv \\
&(\bar{p} \vee p \vee q) \& (\bar{p} \vee \bar{q} \vee q)
\end{aligned}
$$

ultima formulă fiind *forma normală conjunctivă* a formulei date. În ea se constată cu uşurinţă că cele două disjuncţii sunt adevărate (orice valoare de adevăr am da variabilelor, disjuncţiile iau întotdeauna valoarea adevărat) şi, urmare a acestui fapt, conjuncţia acestor disjuncţii este o formulă adevărată. Ce a făcut, în definitiv, metoda pusă în mişcare? A adus formula dată, prin forme echivalente, la una atât de simplă, încât să vedem şi singuri că ea are întotdeauna valoarea adevărat! Cum formulele sunt echivalente între ele, înseamnă că fiecare spune acelaşi lucru (are aceeaşi semnificaţie), cu sublinierea că ultima îl spune mai explicit, mai intuitiv, mai pe înţelesul celui care receptează formula. În absolut, o minte genială ar trebui să „vadă" la fel de lesne şi în prima formulă că ea este adevărată, aşa cum vede mintea obişnuită în ultima dintre aceste formule.

Ce ar rezulta de aici? Faptul, de mare importanţă, că metoda în cauză nu este în realitate o veritabilă metodă de decizie, ci mai degrabă o *metodă de explicaţie*, în baze intuitive mai adecvate, a ceea ce nu poate fi cuprins cu raţiunea în formula dată, care apare pentru alteritate ca fiind mult mai complicată. Nu înseamnă câtuşi de puţin că o asemenea metodă nu este importantă, ba dimpotrivă, de vreme ce a explica alterităţii corectitudinea tehnicilor de argumentare este o activitate absolut necesară. Vrem însă să atragem atenţia asupra unei asumpţii care funcţionează ca o prejudecată a domeniului: anumite metode prezentate drept criterii infailibile ale decidabilităţii se dovedesc a fi, la o analiză mai atentă, adevărate şi importante metode didactice de explicare a ceea ce simţul comun nu poate percepe, deşi este cuprins în datul argumentării.

Aspectul menţionat este valabil şi pentru evaluarea tehnicilor de argumentare silogistică. Avem silogismul în modul *Barbara*:

Scriitorii sunt imaginativi
Poeţii sunt scriitori
Deci: Poeţii sunt imaginativi.

Vrem să-l testăm din punctul de vedere al corectitudinii cu ajutorul metodei diagramelor Venn. Transcriem silogismul în limbaj clasial:

$$
\begin{aligned}
&M\bar{P} = 0 \\
&S\bar{M} = 0 \\
&\overline{\qquad\qquad} \\
&S\bar{P} = 0
\end{aligned}
$$

şi transferăm informaţiile din premise în diagramele circulare după regulile cunoscute ale metodei:

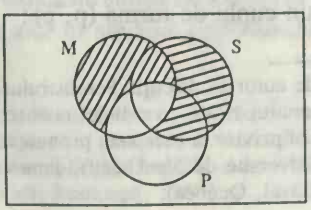

Constatăm că din diagramarea premiselor a rezultat diagramarea concluziei. Conform regulilor metodei, silogismul este valid, iar tehnica fundată pe el este una corectă.

Discuţia asupra metodei însă abia aici începe. Ce am realizat, de fapt, prin transcrierea informaţiilor din premise (date în limbajul natural) cu ajutorul diagramelor circulare? Nimic altceva, după opinia noastră, decât o *reprezentare mai clară* a acestor informaţii, reprezentare care facilitează intuiţia şi înţelegerea relaţiilor dintre noţiunile angajate în propoziţiile-premise. Aduce reprezentarea diagramatică ceva în plus în privinţa informaţiei în raport cu ceea ce conţin premisele produse în limbajul natural? Evident că nu. Nici nu ar fi de altfel posibil, deoarece, în conformitate cu regulile metodei, noi nu avem dreptul decât să transcriem în diagrame informaţiile conţinute în premise. Ceea ce face în plus exprimarea silogismului în limbajul diagramelor ţine de explicitarea mai adecvată şi mai intuitivă a acestor informaţii. Din nou suntem în faţa unei asumări de calităţi nemeritate: metoda nu decide cu adevărat, ci îi explică celui care nu vede încă ceea ce se spune în premisele unui silogism. Reiterăm ideea că o minte genială ar trebui să vadă la fel de limpede relaţiile dintre noţiuni în premisele prezentate în limbaj natural, cum le vede inteligenţa obişnuită în reprezentările diagramatice. Dar să concedem că metodele de evaluare sunt destinate acesteia din urmă!

Nu sunt singurele cazuri care pot fi invocate. Dacă testăm o tehnică de argumentare bazată pe un raţionament de tip *ponendo-ponens* prin metoda deducţiei naturale, vom avea:

(1) $[(p \rightarrow q) \& p]$	$\vdash$	q
(2) $(p \rightarrow q)$		&E (1)
(3) p		& E (1)
(4) q		$\rightarrow$E (2 × 3)

unde vedem că, prin reguli de eliminare a functorilor, am obţinut concluzia (q). Metoda ne arată care sunt paşii pe care îi urmăm aplicând diferite reguli formulei date sau celor care rezultă din ea. În mod normal, fiecare ar trebui să vedem, chiar în formula dată, posibilităţile pe care ea le are de a ajunge la concluzie în baza unor operaţii corecte. În fond, metoda explică acest drum.

Observaţiile şi sublinierile făcute, mai ales cele din ultima parte, nu sunt, firește, atentate la adresa unor locuri comune demult înstăpânite în ştiinţa logicii. Ele vor să propună un punct de vedere şi, dacă este posibil, să determine discuţii şi, poate, o reevaluare a problemei decidabilităţii şi a criteriilor de instanţiere a ei. Pe de altă parte, observaţiile au şi menirea de a arăta că totuşi metodele de decizie beneficiază de această deschidere spre alteritate, din moment ce multe dintre ele nu se pot înfăţişa decât ca explicaţii mai adecvate a ceea ce este cuprins în datul argumentării. Iar apetenţa spre alteritate convine cu certitudine aspectului intenţional al argumentării.

3.4. Evaluarea tehnicilor inductive de argumentare

Tehnicile inductive de argumentare se bazează pe cercetarea experienţei imediate, directe, iar pe acest fundament sunt susţinute teze care constituie generalizări ale faptelor de observaţie. Evaluarea lor este diferită de cea a tehnicilor deductive. În cazul tehnicilor deductive de argumentare existau metode prin intermediul cărora puteam determina dacă raţionamentele utilizate sunt corecte sau nu. Or, în cazul tehnicilor inductive, sursa întemeierii nu mai este raţionamentul deductiv, fundat pe necesitate, ci observarea

cazurilor individuale. Din acest motiv, evaluarea va încerca să stabilească de câtă încredere se bucură tehnicile inductive, ştiut fiind că ele nu pot asigura decât o anumită probabilitate concluziei. Câteva exigenţe sunt considerate elementare pentru a evalua astfel de tehnici folosite în cercetare sau în argumentarea obişnuită:

(a) *Numărul de cazuri investigate sau aduse drept temeiuri ale argumentării trebuie să fie destul de mare.*

Teza argumentării are un grad de probabilitate (deci de întemeiere) cu atât mai mare, cu cât ea este susţinută de un număr mai mare de cazuri individuale, cu cât sunt mai multe astfel de probe în favoarea ei. Este adevărat că niciodată nu se va ajunge la *certitudinea* adevărului concluziei dacă nu sunt epuizate toate cazurile pentru care se susţine generalizarea (cum se întâmplă pentru inducţia completă). Generalizarea „Toate lebedele sunt albe" a fost considerată o propoziţie adevărată, susţinută de o multitudine de cazuri, dar descoperirea unor exemplare de lebede negre a infirmat-o. Însă tot atât de adevărat este şi faptul că, în măsura în care avem mai multe dovezi, şansele adevărului concluziei cresc.

(b) *Aspectele care constituie obiectul generalizării şi sunt exprimate în teza argumentării trebuie să facă parte din categoria trăsăturilor esenţiale ale cazurilor investigate.*

Trăsăturile esenţiale unesc elementele unei clase, în timp ce cele accidentale fac diferenţele şi asigură individualitatea obiectelor unei clase. Oricât am vrea să argumentăm teza „Oamenii sunt fiinţe cu ochii verzi" aducând exemple care să pledeze în favoarea ei, rezultatul va fi negativ, întrucât această calitate este una accidentală pentru om. În inducţia incompletă, aspectul esenţial al cazurilor e necesar pentru o bună şi productivă funcţionare a tehnicii de argumentare. În analogie, aspectele esenţiale fac posibilă extrapolarea proprietăţii de la o situaţie la alta. În cazul metodelor de cercetare a relaţiilor cauzale, factorii care intervin sau care lipsesc trebuie să fie esenţiali pentru a putea întemeia concluzii credibile.

4. Argumentare şi contraargumentare

Argumentarea este, în esenţă, un dialog între interlocutori care prezintă dovezi *pentru* sau *împotriva* unei teze. Unul dintre ei susţine o teză în faţa celuilalt şi aduce argumente pentru a-l convinge pe acesta din urmă de adevărul tezei. Chiar atunci când argumentarea se manifestă în cadrele discursului oratoric – unde ea ar putea fi văzută ca un monolog al oratorului în faţa publicului –, relaţia discursivă este şi rămâne una a dialogului, fiindcă cel care vorbeşte argumentează în funcţie de ceea ce consideră a fi reacţiile posibile ale publicului faţă de ceea ce spune.

O problemă interesantă pe care o pune orice argumentare este aceea a modului în care fiecare dintre interlocutori acceptă sau nu dovezile sau argumentele celuilalt. Nimeni nu acceptă – în cazul unei argumentări, cel puţin – argumentele celuilalt pe alte criterii decât cele de raţionalitate, deci pe baza întemeierii. Dacă propunem o teză şi o susţinem cu diferite argumente, interlocutorul o va accepta *numai în urma evaluării argumentelor* şi a legăturii lor cu teza susţinută. Dacă interlocutorul respinge teza pe care o susţinem şi aduce argumente în acest sens, nu ne rămâne decât să analizăm argumentele aduse şi

să vedem dacă ele sunt puternice sau nu. În urma acestei evaluări, dacă argumentele interlocutorului se dovedesc a fi pertinente şi conving, este posibil să renunţăm la susţinerea tezei.

4.1. Ce înseamnă a critica un argument?

Se constată cu uşurinţă că schimbarea atitudinii faţă de o teză, adică trecerea de la susţinerea tezei la respingerea ei sau de la respingerea tezei la susţinerea ei, este rezultatul *atitudinii critice a interlocutorului faţă de argumentele care susţin sau resping o teză.* Critica unui argument este calea cea mai eficientă pentru formarea convingerilor prin intermediul argumentării. Ea este, de asemenea, o cale facilă pentru descoperirea adevărului prin confruntarea cu celălalt! *A critica un argument înseamnă a evalua şi a decide dacă argumentul este un temei pentru susţinerea sau respingerea tezei.* Să reluăm următoarea argumentare:

„Am întârziat la prima oară *fiindcă* tramvaiul s-a blocat la Universitate".

În discuţia dintre elev şi diriginte, primul aduce ca temei al tezei „Am întârziat la prima oară" propoziţia „Tramvaiul s-a blocat la Universitate". Atitudinea critică a celui de-al doilea presupune cel puţin următoarele activităţi:

(a) Refacerea argumentării în structură completă şi determinarea corectitudinii ei:

Dacă tramvaiul se blochează, atunci cei care vin cu el întârzie la prima oră.
Tramvaiul s-a blocat la Universitate
Deci: Elevul a întârziat la prima oră

cu următoarea structură formală:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ p \\ \hline q \end{array}$$

de unde se vede că este o tehnică argumentativă validă de tipul *ponendo-ponens.*

(b) Determinarea exactităţii sau corectitudinii unor date faptice de care depinde aplicarea acestei tehnici argumentative la cazul dat: dacă oraşul dispune de astfel de mijloace de transport, dacă linia tramvaiului are legătură cu direcţia de mers a elevului, dacă elevul era în tramvaiul care s-a blocat la Universitate etc.

Prin urmare, critica unui argument presupune *evaluarea* a două categorii de condiţii pe care trebuie să le îndeplinească argumentul: *condiţia corectitudinii logice* a argumentului (care ţine de

Immanuel Kant (1724-1804). Unul dintre cei mai importanţi filosofi, adept al gândirii critice în analiza cunoaşterii omeneşti. Lucrarea principală în domeniu: *Critica raţiunii pure* (1781).

forma argumentării) şi *condiţia adecvării materiale (faptice)* (care ţine de conţinutul argumentării). Dacă între propoziţiile „Tramvaiul s-a blocat la Universitate" şi „Am întârziat la prima oră" nu ar exista o *relaţie logică de condiţionare suficient-necesară* (unde adevărul condiţiei determină adevărul consecinţei), atunci argumentarea ar fi incorectă, fiindcă propoziţia „Tramvaiul s-a blocat la Universitate" n-ar fi adevăratul temei al propoziţiei „Am întârziat la prima oră". Eroarea în argumentare ar ţine de nerespectarea corectitudinii logice. Dacă această condiţie este respectată, dar fie că în oraş nu există asemenea mijloace de transport, fie că linia de tramvai nu trece pe la şcoala unde învaţă elevul, fie că elevul nu era în tramvaiul care s-a blocat, atunci argumentarea este eronată, deoarece nu este respectată condiţia adecvării faptice.

De ce este necesară critica argumentelor? Pentru că, intenţionat sau din necunoaştere, interlocutorul poate aduce drept argumente ale tezei pe care o susţine dovezi care sunt, de fapt, *propoziţii false*, *propoziţii insuficiente*, *propoziţii inacceptabile*, *argumente aparente*, prezentate ca reale. Or, dacă putem arăta că în argumentarea interlocutorului s-au strecurat argumente false, suntem pe calea respingerii tezei pe care el o susţine. Argumentarea:

„N-am întârziat la prima oră *fiindcă* tramvaiul nu s-a blocat"

are în alcătuirea sa un argument aparent:

Dacă tramvaiul se blochează, atunci întârzii la prima oră
Dar tramvaiul nu s-a blocat
Deci: Nu am întârziat la prima oră

cu expresia formală:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ \bar{p} \\ \hline \bar{q} \end{array}$$

Se observă uşor că este o tehnică inferenţială nevalidă (un mod *tollendo-tollens* probabil). Aşadar, ($\bar{p}$) nu este un temei suficient al concluziei ($\bar{q}$). Calitatea de fals argument pentru propoziţia „Tramvaiul nu s-a blocat" în raport cu concluzia „Nu am întârziat la prima oră" este dată, în acest caz, de nerespectarea cerinţei corectitudinii logice. Dacă, să zicem, elevul nici măcar nu se afla în tramvaiul respectiv, atunci calitatea de fals argument e dată de nerespectarea cerinţei adecvării faptice.

În argumentările obişnuite, deşi critica argumentelor nu e peste tot vizibilă, prezenţa ei este în afara îndoielii. Semnul sau marca acestei prezenţe este dată de permanentele întrebări lămuritoare ale interlocutorilor cu privire la argumente, de cererile de noi dovezi în sprijinul tezei sau de argumentele contrare care îşi fac loc în permanenţă. Să urmărim acest fragment care ne susţine în ceea ce am afirmat:

„Aşa zic şi io – fu de părere Huckleberry. În tot cazu', mie-mi place. Mai bine ca aşa nici că se poate! Io, ştiţi, de obicei, nu prea mănânc pe săturate, şi unde mai pui că aci nu poate să vie nimeni să te-nhaţe şi să te ia la bătaie.

– Aşa viaţă zic şi eu – spuse Tom. Mai întâi că nu eşti silit să te scoli cu noaptea-n cap, să te duci la şcoală, să te speli şi toate astea, care de care mai plicticoase şi neroade. Vezi, Joe,

că un pirat n-are nici o treabă când e pe uscat, pe când un pustnic trebuie să se tot roage, şi apoi n-are nici un fel de distracţie, orice-ai zice, aşa, singur cuc.

– Da, ai dreptate, asta aşa e – încuviinţă Joe – da' vezi că nu prea mă gândisem eu mult la treaba asta. Da' acum, când ştiu cum e, îmi pare bine că m-am făcut pirat.

– Vezi tu – urmă Tom – în zilele noastre lumea nu prea se mai dă în vânt după pustnici, ca-n vremurile de demult, da' piratu' e totdeauna respectat. Şi-apoi, un pustnic, vrea, nu vrea, trebuie să doarmă pe locul ăl mai tare pe care-l găseşte, trebuie să poarte straie de sac, şi să-şi puie cenuşă-n cap, şi să stea afară în ploaie, şi...

– Da' de ce trebuie să poarte straie de sac şi să-şi puie cenuşă-n cap? întrebă Huck" (Mark Twain, *Aventurile lui Tom Sawyer*, Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1988, pp. 97-98).

fragment în care cele două personaje argumentează critic binefacerile meseriei de pirat!

Critica argumentării înseamnă a determina dacă tehnicile prin care se întemeiază argumentarea sunt corecte şi a arăta dacă propoziţiile care exprimă argumente sunt adevărate. Din acest motiv, critica argumentelor se va organiza în funcţie de fiecare tehnică argumentativă în parte. În cazul tehnicilor deductive de argumentare, critica argumentelor va însemna o punere la lucru a metodelor de evaluare a tehnicilor de argumentare pentru a vedea dacă ele sunt corecte. În cazul tehnicilor inductive, critica argumentelor va însemna a determina cât de concludente sunt cazurile care susţin o generalizare, în ce măsură sunt esenţiale proprietăţile extrapolate la întreaga clasă de obiecte, cât de credibilă este o analogie, cât de bine delimitaţi sunt factorii unei serii cauzale pentru a putea întemeia cauza unui fenomen.

Aplicaţia 18

Determinaţi dacă propoziţia „Învingătorul stabileşte regulile jocului după luptă" poate fi un temei al tezei „Învingătorul ia totul". Refaceţi întreaga structură a argumentării; găsiţi şi alte temeiuri ale tezei date.

Aplicaţia 19

Fie următorul fragment aparţinând sofistului grec Critias:

„Cine se-ntâlneşte cu prietenii pentru a le face
Întru totul pe plac transformă plăcerea
De moment în ură viitoare".

(a) Determinaţi structura lui argumentativă.
(b) Realizaţi critica argumentelor şi determinaţi dacă argumentarea e convingătoare.
(c) Dacă argumentarea vi se pare incorectă, construiţi una corectă pe aceeaşi structură.

Aplicaţia 20

Să analizăm următoarea argumentare atribuită de Platon sofiştilor în dialogul *Euthydemos*:

„Dacă cineva învaţă pe altul, va avea drept efect ca acela să fie înţelept şi să nu mai fie ignorant; el vrea să nu mai fie ceea ce este; aşadar, vrea să-l distrugă".

(a) Realizaţi critica argumentului atât din punctul de vedere al cerinţei corectitudinii logice, cât şi din punctul de vedere al adecvării materiale.
(b) Construiţi o argumentare care să evite erorile determinate (în cazul în care aţi descoperit erori în argumentarea dată).

Aplicaţia 21

Fie următoarea argumentare ce poate fi găsită în lucrarea lui Aristotel *Respingerile sofistice*:

„Dacă Coriscos este altceva decât Socrate, iar Socrate este om, atunci (...) s-a conchis că el nu este om; fiindcă s-a întâmplat că fiinţa faţă de care s-a zis că Coriscos este altul este un om".

(a) Determinaţi care sunt cauzele argumentului sofistic prezentat.
(b) Stabiliţi, pe baza analizei critice, dacă aceste cauze se află în structura logică a argumentării sau în întemeierea faptică a acesteia.

Aplicaţia 22

Formaţi echipe de câte cinci colegi. Fiecare echipă pregăteşte o argumentare dintr-un număr diferit al unui cotidian local sau central.
(a) Lucrând în echipe, realizaţi critica argumentelor din textul propus.
(b) Prezentaţi argumentarea şi critica ei în faţa celorlalţi; supuneţi critica argumentării pe care aţi realizat-o unei analize din partea celorlalte echipe.
(c) Formaţi o echipă neutră care să evalueze *critica criticii* argumentării prezentate.

4.2. Ce înseamnă a construi o alternativă la un argument?

Critica argumentării are consecinţe diferite pentru desfăşurarea argumentării. Dacă ea dezvăluie interlocutorului atât corectitudinea logică a tehnicilor de argumentare utilizate, cât şi adecvarea materială a propoziţiilor aduse ca temei, atunci rezultatul va fi *acceptarea* de către interlocutor a tezei propuse, eventual angajarea lui în susţinerea tezei şi convingerea altor parteneri de dialog. Dacă această critică a argumentelor scoate în evidenţă erori în tehnicile de argumentare prin care se susţine teza sau inadecvări ale propoziţiilor argumentării la fapte, atunci interlocutorul va trebui să propună o *alternativă* la argumentarea oferită. *A construi o alternativă la un argument înseamnă a căuta şi a pune la dispoziţia interlocutorului temeiuri pentru a susţine teza sau pentru a respinge teza şi a susţine teza opusă.*

Alternativa la un argument are două ipostaze, derulate în funcţie de *atitudinea interlocutorului* faţă de posibilităţile de argumentare a tezei. Dacă interlocutorul consideră că teza poate fi susţinută cu argumente, dar constată că acelea oferite de partenerul său de dialog sunt argumente aparente (false argumente) sau nu sunt suficiente pentru susţinerea puternică a tezei, atunci construcţia lui alternativă *va păstra teza*, dar va aduce argumente – evident, diferite de cele ale interlocutorului – care să susţină teza. Dacă, dimpotrivă, interlocutorul consideră că teza nu poate fi probată – lucru reliefat şi de argumentele insuficiente sau false ale celui care a susţinut-o –, atunci el *nu va mai păstra teza*, iar construcţia alternativă pe care o va propune va oferi argumente pentru susţinerea unei teze opuse celei susţinute iniţial.

Să urmărim următorul dialog între doi colegi de clasă:

„De ce nu te-ai pregătit pentru astăzi la logică?
– A! Ieri mi-am petrecut toată după-amiaza la policlinică".

El este expresia următoarei argumentări:

„Nu m-am pregătit pentru astăzi la logică *fiindcă* ieri mi-am petrecut toată după-amiaza la policlinică".

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

Dacă cel care a pus întrebarea face investigații și constată prezența colegului la patinoar pe durata întregii după-amiezi a zilei precedente, atunci el va construi următoarea argumentare ca alternativă la cea propusă de coleg:

„Colegul meu nu s-a pregătit pentru astăzi la logică *fiindcă* și-a petrecut toată după-amiaza zilei de ieri la patinoar".

Alternativa la argumentul propus este determinată, în acest caz, de discrepanța dintre argumentul invocat și starea de fapt la care el se referă. Teza a fost păstrată, dar s-a adus în sprijinul ei un argument care să corespundă faptelor.

Să ne imaginăm următorul dialog între aceiași doi colegi:

„Ți-ai pregătit eseul pentru mâine la literatură?
– Sigur, au ieșit deja vreo cinci pagini.
– Cum ai caracterizat relațiile dintre personajul principal și celelalte personaje?
– Am arătat că el are numai calități, iar ceilalți sunt plini de defecte!
– Dar aceasta este doar o descriere a personajelor!
– Da, dar am mai scris eu ceva pe-acolo...
– Firește, însă realizarea unui eseu presupune să respecți anumite exigențe, să stabilești relațiile dintre stările psihologice, să evidențiezi construcția temei...
– Da' de unde... E suficient să copiezi câteva caracterizări de efect!".

Argumentarea celui întrebat este următoarea:

Am realizat eseul la literatură ← *(fiindcă)* (a) Am scris vreo cinci pagini
(b) Am arătat calitățile personajului principal
(c) Am dat citate de efect cu privire la tema analizată

Analiza critică a argumentelor îl duce pe interlocutor la concluzia că, de fapt, argumentele aduse drept temeiuri ale tezei sunt false. Argumentarea:

Dacă scrii un anumit număr de pagini, atunci realizezi un eseu
Colegul meu a scris un anumit număr de pagini
Deci: Colegul meu a realizat un eseu

folosește o tehnică argumentativă eronată, deoarece între propozițiile „Scrii un anumit număr de pagini" și „Realizezi un eseu" nu există o relație de condiționare suficient-necesară, care să justifice trecerea de la afirmarea antecedentului la afirmarea secventului (așa cum se sugerează, de fapt, în argumentarea propusă). Argumentarea:

Toți cei care realizează un eseu trebuie să caracterizeze relațiile dintre personaje
Colegul meu nu a caracterizat relațiile dintre personaje (ci doar a descris personajele)
Deci: Colegul meu nu a realizat un eseu

respinge teza avansată de cel întrebat. Iar argumentarea:

Dacă aduci câteva caracterizări de efect, atunci realizezi un eseu
Colegul meu a adus câteva caracterizări de efect
Deci: Colegul meu a realizat un eseu

utilizează, la fel ca și prima, o tehnică de argumentare incorectă, pentru că între cele două propoziții care formează propoziția compusă implicativă nu există o relație de condiționare suficient-necesară.

Sarcina interlocutorului este să construiască o alternativă la această argumentare. Ea are forma următoare:

„Colegul meu nu a realizat eseul la literatură *fiindcă* nu a făcut decât să descrie personajele, nu a respectat normele de redactare ale unui eseu şi crede că, dacă dai câteva citate de efect, chiar ai realizat un eseu".

Această alternativă nu a mai păstrat teza argumentării, ci a adus argumente pentru respingerea ei şi pentru susţinerea tezei opuse „Colegul meu nu a realizat eseul pentru mâine la literatură". Forma aceasta de alternativă la o argumentare poartă numele de *contraargumentare*.

În condiţiile în care argumentarea are un pronunţat caracter polemic, construcţia alternativei la un argument ia forma *contraargumentării*, în care nu se mai păstrează teza, ci se asumă teza opusă şi se aduc argumente în sprijinul celei din urmă. Aşa se întâmplă, de obicei, în polemica politică:

„D. Filipescu a mai formulat o imputare cam în felul acesta: «să nu ne lăsăm a fi târâţi de prea mult *sentimentalism* în chestiuni grave, în chestiuni mari». În treacăt voi spune că sunt chestiuni în care sentimentalitatea, căldura marii mulţimi hotărăşte şi constituie adevărata forţă a celor reci şi celor cumpătaţi. În chestiuni naţionale, sentimentalitatea unui neam dă forţă, dă rezoluţiunea şi asigură drepturile. *(Aplauze)*. Pentru ce vă ridicaţi contra fazei de sentimentalism în care pretindeţi că a intrat această mare chestiune? Pentru ce deveniţi voi, tineri conservatori, aşa de reci înainte de vârstă? Nici un înţelept n-a preţuit mai mult pe oamenii aceia care s-au răcit înainte de vreme. Marc Aureliu, profundul înţelept şi împăratul celui mai mare imperiu din timpul lui, zicea: «Mulţumesc zeilor că nu m-a făcut om înainte de vârstă» *(Aplauze)*" (Barbu Ştefănescu Delavrancea, *Discursuri*, Editura Minerva, Bucureşti, 1977, p. 41).

Din acest fragment rezultă cu uşurinţă că Delavrancea construieşte o alternativă la teza preopinentului Filipescu (om politic conservator): „Nu este nevoie de sentimentalism în chestiunile grave ale ţării".

Când caracterul polemic vizează susţinerea tezei, dar cu alte argumente, alternativa propusă păstrează teza şi caută noi argumente mai convingătoare, ca în exemplul:

„Socrate: (...) E drept că s-ar putea să te uimească gândul că, dintre toate situaţiile, singură aceasta nu admite nici o distincţie; şi prin urmare că nu există nici o împrejurare în care (...) omul să poată considera că este mai bine să moară decât să trăiască. De asemenea ţi se poate părea de mirare că cei care consideră totuşi că moartea este preferabilă vieţii nu au dreptul să-şi facă singuri binele acesta, ci sunt obligaţi să aştepte serviciile unui binefăcător.

Cebes: Apăi Zeus să te mai priceapă!

Socrate: Cum le-am prezentat eu, lucrurile pot părea într-adevăr lipsite de noimă, dar nu este câtuşi de puţin aşa şi ele au, nu încape îndoială, un înţeles. Doctrinele secrete spun în această privinţă următorul lucru: că noi oamenii ne-am afla ca într-un fel de închisoare din ale cărei lanţuri nimănui nu-i este îngăduit să se desfacă singur şi să fugă. Vorbă care mie mi se pare şi adâncă şi nu prea uşor de înţeles, dar în care îşi găseşte expresie ceva, cred eu, adevărat: că ne aflăm, ca unul dintre bunurile lor, în grija şi în stăpânirea zeilor. Tu nu crezi tot aşa?

Cebes: Ba da, întocmai.

Socrate: Şi nu-i aşa că şi tu, dacă vreuna din făpturile care-ţi aparţin ar încerca să se omoare fără încuviinţarea ta, te-ai mânia pe ea şi, dacă ţi-ar sta în putinţă, ai pedepsi-o?

Cebes: Şi încă cum!

Socrate: Poate, deci, că prezentând lucrurile astfel nu e lipsit de noimă să afirmi că fiecare dintre noi este dator faţă de zei să nu îşi ia singur viaţa, ci să aştepte o constrângere divină, de

felul celei care mă sileşte azi pe mine" (Platon, *Phaidon*, în *Opere*, IV, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pp. 56-57)

unde aceeaşi teză e argumentată cu argumente diferite în părţi distincte ale dialogului.

Aplicaţia 23

Fie următoarea teză:

„Prietenia adevărată e o floare rară care trebuie permanent cultivată".

(a) Construiţi cât mai multe argumentări care să susţină această teză.
(b) Construiţi argumentări care să respingă această teză.
(c) Evaluaţi „forţa" argumentărilor în cele două situaţii.

Aplicaţia 24

Propuneţi colegilor voştri diferite teze în vederea argumentării lor. Îndepliniţi următoarele sarcini:
(a) Identificaţi alte argumente care să susţină teza colegilor.
(b) Propuneţi contraargumentări la argumentările colegilor.
(c) Determinaţi natura tehnicilor de argumentare utilizate de colegi.
(d) Stabiliţi corectitudinea argumentărilor propuse prin metode cunoscute.

Aplicaţia 25

Următoarele afirmaţii paradoxale circulă cu o autoritate aproape fără limite, deşi nu au fost deloc argumentate de autorii lor. Aţi putea să participaţi la înlăturarea acestui neajuns construind o argumentare în acest sens?

„Pasărea a fost ideea oului de a obţine mai multe ouă." (Samuel Butler)
„Reputaţia mea creşte cu fiecare eşec." (George Bernard Shaw)
„Orice ieşire este intrare în altceva." (Tom Stoppard)
„Grăbeşte-te încet." (Suetoniu)
„Mulţi ar fi laşi dacă ar avea destul curaj." (Thomas Fuller)
„Arta este o minciună care ne ajută să înţelegem adevărul." (Picasso)
„Banca e o instituţie care-ţi împrumută o umbrelă când e timp frumos şi ţi-o cere înapoi când plouă." (Jerome K. Jerome)

(a) Delimitaţi tehnica de argumentare pe care aţi utilizat-o.
(b) Realizaţi critica argumentelor aduse.
(c) Supuneţi argumentarea propusă criticii unor terţi.
(d) Confruntaţi propria argumentare cu argumentările celorlalţi.

4.3. Persuasiune şi manipulare în practica discursivă

Argumentarea are drept rezultat convingerea interlocutorului cu privire la adevărul sau falsitatea unei teze. Pentru a obţine acest rezultat, sunt puse în mişcare tehnici de argumentare (raţionamente sau lanţuri de raţionamente logice) cu care se vehiculează un anumit conţinut de idei. Pentru ca o argumentare să fie convingătoare, trebuie să fie îndeplinite simultan două condiţii: corectitudinea logică a tehnicilor de argumentare şi adecvarea faptică a conţinutului de idei. Altfel, argumentarea este neconvingătoare, fie că punem idei adevărate în tehnici de argumentare eronate, fie că utilizăm tehnici de argumentare corecte în care punem idei false.

Asupra celei de-a doua cerinţe am vrea să stăruim. Ideile pe care le aducem în faţa interlocutorului cu ajutorul tehnicilor de argumentare trebuie să fie adevăruri recunoscute şi acceptate în mod general, inclusiv de interlocutorul pe care vrem să-l convingem. Dacă propoziţiile-temei nu sunt acceptate de toţi receptorii ca adevărate sau dacă ele nu sunt considerate de toţi receptorii ca fiind argumente pentru teza dată, atunci spunem că acela care argumentează urmăreşte *persuasiunea* interlocutorului său. Argumentarea:

„Clorul este monovalent *fiindcă* este halogen"

este corectă din punctul de vedere al tehnicilor de argumentare (este un silogism în modul *Barbara*), iar propoziţiile care sunt aduse drept temeiuri sunt adevăruri general recunoscute de către toţi aceia cu un minimum de cunoştinţe în domeniul chimiei. Vizibilă şi acceptată este şi legătura de determinare care există între propoziţia-temei şi propoziţia-concluzie. În mod normal, fiecare individ căruia i se propune o asemenea argumentare ar trebui să accepte concluzia ca fiind o propoziţie adevărată şi aceasta ca o convingere a sa. Argumentarea:

„Învinuitul ar trebui să primească pedeapsa minimă *întrucât* are o familie numeroasă"

utilizează o tehnică de argumentare corectă (aceeaşi ca şi în cazul precedent), dar propoziţia-temei („Învinuitul are o familie numeroasă") nici nu este un adevăr general recunoscut şi nici nu are o legătură necesară cu teza („Învinuitul ar trebui să primească pedeapsa minimă"). Dacă această teză este susţinută într-un proces de către apărare pe baza argumentului invocat, spunem că aceasta urmăreşte *persuasiunea* completului de judecată[23]. Putem defini persuasiunea ca fiind *actul de argumentare prin care un interlocutor urmăreşte să convingă partenerul de discuţie prin argumente care au o valabilitate locală sau individuală, dar pe care el le prezintă ca fiind general acceptate, valabile pentru toţi.*

În argumentarea prezentată, apărarea consideră argumentul „Învinuitul are o familie numeroasă" imbatabil, puternic, relevant, de la sine înţeles, şi ar vrea ca şi acuzarea să-l considere la fel. Numai că este posibil ca aceasta din urmă să aibă o cu totul altă percepţie privind argumentul dat şi legătura lui cu sentinţa (teza), pentru că nici o lege juridică nu face o legătură directă între mărimea sancţiunii şi situaţia familială a făptuitorului. Conchidem că persuasiunea este determinată mai mult de *atitudinea interlocutorilor* faţă de adevărul argumentelor şi legătura lor cu teza susţinută.

Persuasiunea nu este câtuşi de puţin o limită a actului de argumentare, dimpotrivă, dacă ţinem cont că în argumentarea cotidiană asupra unor teme diferite este destul de greu să găseşti temeiuri care să fie acceptate de toată lumea ca adevărate şi a căror legătură cu teza să fie unanim recunoscută. În aceste condiţii, încercând să impunem adevărurile noastre celorlalţi, e posibil să nu reuşim în toate cazurile, dar acest lucru nu înseamnă că argumentarea ar conţine erori de vreun fel. Disputele argumentative cele

23. Persuasiunea este considerată cel mai adesea un act, dar şi un rezultat ce ţin mai mult de dimensiunea psihologică a celui care argumentează şi mai puţin de esenţa logică a argumentării. Pentru detalii, a se vedea Lionel Bellenger, *La persuasion*, P.U.F., Paris, 1992; *La force de persuasion. Du bon usage des moyens d'influencer et de convaincre*, ESF éditeur, Paris, 1997; Georges Nizard, *Convaincre. Pour mieux communiquer dans les situations usuelles : conduire un entretien, vendre, négocier, former*, Dunod, Paris, 1994.

mai puternice, dar şi cele care fac farmecul unei polemici se poartă în legătură cu temeiurile şi tezele care lasă loc construcţiilor alternative.

Dacă argumentarea se desfăşoară prin tehnici care conţin erori sau cu ajutorul temeiurilor care sunt propoziţii aparent adevărate fără ca interlocutorul să conştientizeze acest lucru, ci acţionând ca şi cum tehnicile ar fi corecte, iar temeiurile adevărate, atunci suntem în faţa *manipulării* acestuia prin intermediul argumentării pe care o propunem[24]. Prin argumentarea:

„Trebuie să iei cât mai multe medicamente *fiindcă* e necesar să te îngrijeşti de sănătatea ta"

se intenţionează o manipulare a interlocutorului. În forma completă, argumentarea arată astfel:

Dacă iei cât mai multe medicamente, atunci te îngrijeşti de propria sănătate
Persoana X se îngrijeşte de propria sănătate
Deci: Persoana X trebuie să ia cât mai multe medicamente.

Se vede cu destulă uşurinţă că tehnica de argumentare nu este corectă (avem un mod inferenţial *ponendo-ponens* nevalid) şi, pe deasupra, propoziţia compusă este o falsă implicaţie.

Prin intermediul *manipulării*, interlocutorul este forţat să accepte o teză pe calea unei înşelătorii: cel care argumentează ştie că tehnicile de argumentare nu sunt corecte şi că temeiurile nu sunt adevărate, dar le aduce în faţa interlocutorului în speranţa că acesta din urmă nu-şi va da seama de aceste erori. *Manipularea* este condiţionată, după cum ne putem da seama, de *intenţia de a induce în eroare* a unuia dintre participanţii la relaţia de argumentare şi de incapacitatea celuilalt de a descoperi această intenţie[25].

În argumentările curente, manipularea nu se pune în practică într-o manieră prea evidentă, adică prin săvârşirea unor erori elementare de raţionament, pe care le-ar putea

---

24. Alex Mucchielli, *L'art d'influencer. Analyse des techniques de manipulation*, Armand Colin, Paris, 2000.

25. Problema manipulării a fost şi a rămas o temă atractivă de reflexiuni, atât în perioadele vechi, cât mai ales în perioada modernităţii şi a contemporaneităţii. Platon, în *Phaidros* (260a), distinge între vorbirea frumoasă şi vorbirea adevărată, atrăgând atenţia, mai mult implicit, că prima este sursă şi mijloc al erorii şi manipulării. Manipularea este considerată un ansamblu de „strategii pe care oamenii le folosesc pentru a-i determina pe ceilalţi să facă lucrurile pe care primii le doresc", strategii care uzează din plin de „forţa manipulativă" a limbajului prin intermediul actelor de vorbire indirecte („indirect speech acts") (*The Encyclopedia of Language and Linguistics*, vol. 5, Pergamon Press, Oxford-New York-Seul-Tokyo, 1994, p. 2360). Alteori, ea este văzută drept „influenţă ocultă exercitată asupra unui individ sau grup", influenţă favorizată de faptul că destinatarii nu cunosc sau nu înţeleg strategiile utilizate în exerciţiul influenţării lor (*Encyclopédie Philosophique Universelle: Les Notions Philosophiques*, II, PUF, Paris, 1990, p. 1538). Pe lângă încercările de descifrare a sensului acestui concept, au existat şi tentative de a identifica „componentele structurale" ale unui act de manipulare şi „cooperarea pozitivă" pe care ele o pot asigura în practica discursivă de influenţare a individului sau a grupurilor (Herman Parret, „La manipulation et le mensonge", în Herman Parret, *Prolégomènes à la théorie de l'énonciation. De Husserl à la pragmatique*, Peter Lang, Berna-Frankfurt pe Main-New York-Paris, 1987, pp. 230-278). Asupra conceptului de manipulare, a sistematizării formelor sale, a funcţionalităţii în discursul politic ne-am oprit în Constantin Sălăvăstru, *Discursul puterii*, Editura Institutul European, Iaşi, 1999, pp. 132-146; „Rationalité et manipulation: les sophismes dans le discours politique", *Les cahiers de Psychologie politique*, revue interactive d'information et de dialogue, **http://jflechard.free.fr/cahierspsypol**, Université de Caën, Franţa, 2002.

descoperi oricine, sau prin prezentarea ca adevărate a unor temeiuri pe care toată lumea le consideră false, ci într-un mod mai subtil, prin tehnici care să camufleze erorile. Jumătăţile de adevăr, zvonurile, selectarea interesată a faptelor, distribuirea diferenţiată a accentelor în comunicare sunt doar câteva căi prin care manipularea îşi face loc în multe dintre disputele discursive.

Dacă persuasiunea nu este un viciu al argumentării, manipularea, dimpotrivă, este una dintre tarele ei. A manipula înseamnă a induce în eroare cu bună ştiinţă şi a obţine un succes într-o dispută prin mijloace ilicite din punct de vedere logic. Aici intervine *responsabilitatea morală* a celui care argumentează. Orice dispută argumentativă e un loc al *confruntării tehnicilor de argumentare corecte şi a ideilor adevărate*! Or, a manipula înseamnă a schimba regulile jocului raţional într-o argumentare.

Prezenţa manipulării devine astăzi cvasiuniversală: în dezbaterile politice, în disputele cu colegii, în încercarea de a ocoli vigilenţa şefului, în tendinţa de a obţine succesul în faţa celorlalţi cu orice preţ; maxima lui Machiavelli („scopul scuză mijloacele") este parcă tot mai des întâlnită. Poate că şi mijloacele prin care se poartă astăzi disputele şi polemicile facilitează o astfel de situaţie. Suntem tentaţi să încercăm şi altceva pentru a domina adversarul, dacă numai cu mijloacele raţionalităţii intelective nu reuşim!

Aplicaţia 26

Notaţi, timp de o săptămână, toate „scuzele" pe care colegii le prezintă drept motive ale diferitelor situaţii în care ei se află. Analizaţi următoarele aspecte:
(a) dacă ele sunt persuasiuni sau, dimpotrivă, argumentări convingătoare;
(b) dacă, în cazul în care le consideraţi persuasiuni, adevărurile prezentate ar avea vreo şansă să se impună tuturor receptorilor;
(c) cu ajutorul tehnicilor de argumentare utilizate, construiţi argumentări care să fie convingătoare pentru toţi.

Aplicaţia 27

Extrageţi din piesa lui I.L. Caragiale *O scrisoare pierdută* câteva pasaje în care personajele îşi susţin punctele de vedere în disputele cu ceilalţi. Determinaţi:
(a) dacă avem de-a face cu manipulări;
(b) care sunt tehnicile principale de manipulare;
(c) care sunt intenţiile manipulării;
(d) care sunt „semnele" prin care interlocutorii ar putea descoperi că se află în faţa unor manipulări.

VI. Patologia argumentării: sofismele

[1] Pentru ca orice intervenţie argumentativă să constituie o construcţie discursivă ce intră în sfera normalităţii creaţiilor gândirii, ea trebuie să respecte *condiţiile de corectitudine*. Evaluarea argumentării prin ansamblul de metode proprii fiecărei categorii de tehnici de argumentare, ca şi prin analiza argumentelor urmăreşte să arate dacă un astfel de demers intră în sfera normalităţii prin respectarea cerinţelor de corectitudine. Nu întotdeauna aceste condiţii sunt respectate şi, în aceste cazuri, îşi fac apariţia categoriile de erori cunoscute sub numele de *sofisme*. [2] Încercările de analiză şi sistematizare a sofismelor sunt multiple, începând cu cea a lui Aristotel (din *Respingerile sofistice*) sau cea a lui John Stuart Mill în epoca modernă. Două sistematizări constituie astăzi punctul de plecare al discuţiilor tot mai insistente asupra acestui subiect: *tratamentul non-standard* asupra sofismelor, datorat lui Woods şi Walton (sofismele sunt investigate şi grupate în funcţie de o serie de logici non-standard pe care ele se fundează) şi *modelul pragma-dialectic* de analiză a sofismelor, propus de van Eemeren şi Grootendorst (sofismele sunt sistematizate în zece clase, în conformitate cu regulile soluţionării pe cale negociată a conflictelor de opinie). [3] Propunem o sistematizare a sofismelor în baza unui criteriu combinat: *domeniul* în care se manifestă eroarea (argument, tehnică, condiţii) + *sursa (vehiculul)* prin care apare eroarea (gândire, limbaj). În baza acestui criteriu combinat se vor constitui şase clase de sofisme care acoperă cam tot ce ţine de natura argumentării şi nu respectă regulile de corectitudine: *sofisme de argument determinate de gândire, sofisme de tehnică determinate de gândire, sofisme de condiţii determinate de gândire, sofisme de argument determinate de limbaj, sofisme de tehnică determinate de limbaj* şi *sofisme de condiţii determinate de limbaj*. [4] Sistematizarea teoretică a categoriilor de sofisme – importantă în calitate de instrument operaţional, care să ajute la evitarea erorilor în practica argumentativă – este urmată de o investigaţie aplicativă: cele şase clase de sofisme sunt urmărite, în manifestările lor, pe secvenţe de discurs dintre cele mai diferite: texte ştiinţifice, oratoria clasică, texte de jurnal, reclame, discursuri politice etc. Este o încercare de a arăta că, dincolo de a fi doar o problemă a reflexiunilor teoretice, problema sofismelor este, poate, mai mult o problemă a practicii discurive, o chestiune de *patologie* a discursului.

1. Dimensiunea conceptual-teoretică

1.1. Criterii de identificare a normalităţii discursive

În ansamblul relaţiilor prin care individul intră în contact cu ceilalţi, relaţia discursivă ocupă – în societăţile moderne mai ales – un loc privilegiat şi o importanţă capitală. Caracterul ei imperativ e determinat de faptul că o astfel de relaţie – mijlocită prin intermediul limbajului – *facilitează* în modul cel mai eficient manifestarea integrală a cunoaşterii cu privire la lume: trăiri, stări de lucruri, evenimente, sentimente sunt aduse la cunoştinţa alterităţii prin intermediul formelor atât de diversificate – şi, paradoxal, în continuă diversificare – ale discursivităţii.

Condiţia primă pentru ca o relaţie discursivă să îndeplinească un asemenea rol este aceea ca ea să se supună exigenţelor stabilite pentru un astfel de sistem de comunicare: un sistem de coduri trebuie asumat de către participanţii la relaţia de comunicare, un sens împărtăşit de interlocutori trebuie să mijlocească o asemenea relaţie, o semnificaţie (sau mai multe) trebuie să fie dezvăluite prin „decodificarea" unui asemenea vehicul. Toate aceste exigenţe, ca şi altele care pot fi, firește, delimitate asigură ceea ce am putea numi *normalitatea relaţiei discursive*.

Eforturi imense s-au făcut, energii uriaşe s-au cheltuit pentru a se ajunge la o asemenea perfecţionare a limbajului natural, încât normalitatea să fie asigurată la cotele cele mai înalte. Din păcate, se pare că rezultatele nu sunt nici azi pe măsura eforturilor depuse. Trebuie totuşi amintite cel puţin două încercări simptomatice în acest sens. Una aparţine lui Leibniz şi s-a concretizat în proiectul – utopic chiar şi pentru zilele noastre – de a construi o *limbă universală* („characteristica universalis"), cealaltă aparţine lui Frege şi s-a concretizat în aşa-numita *scriere conceptuală* („ideografia"). Nici una dintre aceste încercări nu a putut deveni instrument de lucru asumat cvasiuniversal.

Limbajul natural a continuat să aducă cu sine destulă *obscuritate* (imposibilitatea regăsirii unui sens bine precizat de autor), destulă *ambiguitate* (suprasaturaţia de sens ce pune mai mereu în dificultate receptorul), destulă *lipsă de întemeiere* (sau, poate şi mai grav, falsă întemeiere), destulă *arbitrarietate* (care face ca anumite construcţii discursive să rămână adevărate „castele de nisip"). Or, în prezenţa tuturor acestor „obstaculări" ale comunicării, discursul iese din sfera normalităţii şi intră în cea a... patologicului! Există numeroase „boli" ale limbajului natural şi ale comunicării săvârşite prin intermediul lui şi ele trebuie „tratate" cu toată seriozitatea, dacă vrem ca finalitatea actului de comunicare să fie îndeplinită la parametrii normali.

Originarea patologicului relaţiei discursive poate fi diferită. Uneori obscuritatea, ambiguitatea, falsa întemeiere, apetenţa spre arbitrarietate (însemnele „bolilor" discursului) sunt determinate de incapacitatea obiectivă a individului de a da un sens precis, de a elimina sensurile alternative, de a determina întemeierea suficientă a unei teze. Alteori însă, toate aceste elemente sunt introduse *intenţionat* în relaţia discursivă pentru a obţine anumite efecte din partea receptorului. Chiar dacă ambele căi sunt nocive pentru manifestarea relaţiei discursive, cea de-a doua rămâne mult mai „vinovată", deoarece priveşte moralitatea celui care pune în mişcare o relaţie discursivă.

1.2. O formă inedită a patologiei discursive: sofismul

A determina toate elementele care ies din normalitatea relaţiei discursive înseamnă a trasa conturul unei întregi patologii cu care se confruntă comunicarea umană. Întreprindere dificilă şi greu de realizat în practică. Dar nu acesta este scopul investigaţiei noastre şi chiar dacă ne-am propune un asemenea rezultat, e infinit probabil că el nu s-ar realiza în mod satisfăcător niciodată. Este motivul pentru care ne îngăduim să delimităm câteva tipuri de erori ce se manifestă cu deosebire în comunicarea publică, erori care ţin mai mult de actul argumentării şi sunt reţinute sub numele de *sofisme*.

Este la îndemâna simţului comun să constate că atunci când argumentăm în faţa celorlalţi, punem în mişcare diferite tipuri de raţionamente. Argumentarea este adecvată şi corectă dacă aceste raţionamente sunt *valide*, adică respectă normele generale ale

raționalității. Dacă raționamentele nu sunt corecte, atunci rezultatul se concretizează într-o *argumentare sofistică*.

Aristotel este primul care a analizat *raționamentele sofistice*, imediat după analiza raționamentelor dialectice, considerate, acestea din urmă, drept fundamente ale teoriei locurilor comune ale predicabilelor. Evident, arată Aristotel, susținerile și respingerile trebuie să se desfășoare după raționamente corecte. Dar, în practica discursivă argumentativă, nu se întâmplă întotdeauna astfel. Uneori raționamentele utilizate au doar *aparența corectitudinii*. Suntem, în acest caz, în prezența sofismelor: „Este evident că, printre raționamente, – observă Stagiritul –, unele sunt cu adevărat raționamente, iar altele par să fie, fără să fie. Ca în atâtea alte lucruri, aceasta se întâmplă și la argumente din cauza unei oarecare asemănări între adevărat și aparent"[1].

Ne dăm seama că, pentru gânditorul grec, prezența sofismului într-o argumentare este determinată de îndeplinirea simultană a următoarelor condiții: (a) raționamentul utilizat să se abată de la normele de corectitudine logică; (b) raționamentul utilizat, chiar dacă se abate de la normele de corectitudine logică, să aibă o anumită asemănare cu raționamentele corecte, asemănare care să creeze în conștiința receptorului aparența corectitudinii; (c) să existe intenția celui care utilizează un astfel de raționament de a-l prezenta interlocutorului ca un raționament corect, cu scopul obținerii convingerii acestuia din urmă[2].

Pentru John Stuart Mill, analiza sofismelor ar constitui o „contraparte" a logicii: „nu știm ce este un lucru fără a ști ce este contrariul său", notează teoreticianul inductivismului modern. Autorul invocat consideră că „filosofia raționamentului (logica – n.n., C.S.) cuprinde teoria raționamentului eronat, ca și pe aceea a unui bun raționament"[3]. E de discutat aici cam cum am putea imagina o teorie a raționamentului eronat, știut fiind că erorile care pot fi comise într-un act de raționare se pot multiplica într-un mod surprinzător, ceea ce ar face dificilă orice încercare de sistematizare! Cum Mill este reprezentantul recunoscut al practicii cunoașterii, preocuparea lui pentru analiza erorilor ce pot invada cunoașterea omenească este de înțeles.

Un lucru este evident la Mill, motiv pentru care el trebuie tratat cu toată seriozitatea: erorile de raționare, acompaniate de alte tipuri de conduite raționale inadecvate, stăpânesc aproape toată viața cotidiană a individului: „În conduita vieții, în afacerile practice, falsele concluzii, interpretările eronate sunt, cel puțin pe parcursul unei lungi și profunde culturi a gândirii, absolut inevitabile" [3:295]. Este unul dintre temeiurile pentru care cunoașterea și analiza sofismelor sunt imperative pentru a asigura normalitatea și eficientizarea vieții noastre practice. Este ceea ce încearcă să facă Mill în tratatul de logică deductivă și inductivă.

Deși își ia unele precauții în acest sens, destule sunt considerațiile de ordinul filosofiei, moralei sau dreptului care, deși probabil importante pentru analiza sofismelor la timpul

---

1. Aristotel, *Respingerile sofistice*, 1, 164a, în Aristotel, *Organon*, II, Editura IRI, București, 1998, p. 548.
2. „...există oameni care prețuiesc mai mult să pară înțelepți decât să fie (căci înțelepciunea sofistică este numai aparentă, nu reală, iar sofistul – omul care câștigă bani de pe urma unei înțelepciuni aparente, nu reale), este evident că unor astfel de oameni le convine în chip necesar să pară că îndeplinesc sarcinile înțelepciunii, decât să le îndeplinească cu adevărat, fără a părea" (*Respingerile sofistice*, 1, 165a).
3. John Stuart Mill, *Système de logique déductive et inductive*, ed. a II-a, vol. II, Librairie Germer Baillière et Cie, Paris, 1880, p. 294.

său, rămân irelevante astăzi pentru trasarea conturului unei „logici a raţionamentului eronat". Mai mult, ele par să constituie un obstacol în calea acestei încercări meritorii de a face ordine, introducând în rubricaţii diferite elemente care nu au prea multe lucruri în comun cu erorile de raţionament sau „forţând" rubrici doar cu motivaţia dorinţei de simetrie.

Ce-ar fi, pentru John Stuart Mill, sofismele? Greu de stabilit, pentru faptul că autorul este preocupat mai mult de a arăta sursele erorilor din cunoaşterea omenească şi de a realiza o tipologie a acestora. Opţiunea este de altfel în spiritul concepţiei sale cu privire la rolul practic-instrumental al logicii: nu cu ajutorul definiţiei poţi descoperi sofismele în cunoaşterea obişnuită, ci prin evidenţierea surselor şi încadrarea în diferite clase. Totuşi, o aproximare putem face din analizele pe care Mill ni le pune la îndemână. Pentru Mill, sofismele sunt *probe aparente* ale concluziilor. Aceasta înseamnă că, nefiind decât în aparenţă probe, şi nu în realitate, sofismele îl *induc în eroare* pe cel care vrea să cunoască: „Examenul diverselor specii de evidenţă pur aparentă, de probe conclusive doar în aparenţă, dar nu în realitate, va fi obiectul părţii de cercetare la care ne-am antrenat acum" [3:299].

Distincţiile pe care le propune Mill în această încercare de a face ordine în diversitatea erorilor de raţionare pot fi instructive şi în privinţa înţelesului, destul de larg de altfel, cu care autorul lucrează pentru a stabili identitatea sofismelor. Mill face o delimitare între *sofisme de simplă inspecţie* (unde include atât argumentele susţinute ca adevărate fără nici un temei, fără nici o probă experimentală sau raţională, cât şi acele teze pentru care simpla inspecţie stabileşte doar o *presupoziţie* în favoarea lor, presupoziţie evident insuficientă pentru a determina o credinţă în legătură cu o teză) şi *sofisme de inferenţă* (determinate de faptul că falsa concluzie este rezultatul probelor administrate şi al „mânuirii" lor). Acestea din urmă se grupează în *sofisme cu probe distinct cunoscute* şi *sofisme cu probe indistinct cunoscute*. Sofismele de inferenţă cu probe distinct cunoscute se împart, în funcţie de natura inferenţei, în *sofisme inductive* (ce cuprind *sofismele de observaţie* şi *sofismele de generalizare*) şi *sofisme deductive* (unde sunt reţinute *sofismele de raţionament*). La nivelul sofismelor de inferenţă cu probe indistincte sunt aduse în atenţie *sofismele de confuzie* [3:300-307].

Fără îndoială, problema sofismelor revine şi în cercetarea modernă, ca o temă de meditaţie ce vizează mai degrabă practica discursivă. Aceasta pentru că problema sofismelor – care au fost asociate adesea cu raţionamentele incorecte – nu este o problemă de sorginte eminamente logică, ci cu deosebire de natură argumentativă, adică o aplicaţie a logicii în spectrul discursivităţii.

Irving M. Copi[4] constată cu surprindere că, în general, manualele de logică acordă un spaţiu larg sofismelor („fallacies"), dar tratamentul lor este diferit. Mai mult, nu există o clasificare general acceptată cu privire la aceste erori de logică. Aducând în sprijin o remarcă a lui De Morgan, Copi subliniază şi el că termenul însuşi este lovit de vaguitate, deşi cel puţin logicienii s-au străduit mereu să-l precizeze. Ei au pus în circulaţie un *sens tehnic* („technical sense"), care asociază sofismul cu o *eroare de raţionament*. Mai exact, pentru Copi, „un sofism, în sensul pe care-l dăm acestui termen, este un tip de argument incorect" [4:50].

4. Irving M. Copi, „Informal Fallacies", în *Introduction to Logic*, MacMillan Company, New York, 1953, pp. 50-83.

Copi mai face o remarcă interesantă asupra căreia atragem atenţia: nu toate erorile de raţionament sunt (sau pot fi) considerate sofisme, ci numai cele care dispun de şi pun în valoare o anumită *forţă persuasivă*: „În mod obişnuit, în studiul logicii, se rezervă termenul de «sofism» pentru argumentele care, deşi sunt incorecte, sunt persuasive din punct de vedere psihologic" [4 : 50].

Paradoxal parcă, după ce anunţă împărţirea tradiţională a sofismelor în *formale* (discutate şi localizate în raport cu normele de validitate a inferenţei) şi *informale* (localizate pe aliniamente care nu ţin de structura raţionamentului: superficialitate, lipsă de atenţie, ambiguitate în utilizarea limbajului) şi când ne-am fi aşteptat ca, într-un manual de logică, sofismele formale să ocupe locul privilegiat, autorul declară deschis că va investiga sofismele informale, pe care le împarte în două grupe: sofisme ale relevanţei şi sofisme ale ambiguităţii. E adevărat că, atunci când discută regulile silogismului, stabileşte pentru fiecare regulă în parte şi sofismul sau eroarea pe care o poate genera nerespectarea regulei.

Un capitol special acordă analizei sofismelor Daniel J. Sullivan[5]. Desigur, dacă logicianul se ocupă de „regularităţile" gândirii, de formele valide de raţionament, el trebuie să aibă în atenţie şi „iregularităţile" sau incorectitudinile, care apar mai ales în practica gândirii. Făcând referire la o observaţie a lui R. Whateley[6], Sullivan se fereşte a lega prea strâns sofismele de erorile grosolane de logică, acelea pe care le poate descoperi chiar şi simţul comun la o inspecţie sumară a raţionamentelor care i se aduc la cunoştinţă. El este de părere că sofismele trebuie asumate drept o „intermixtură a adevărului şi falsităţii" care îl determină pe receptor să accepte nu o dată „asumpţii nejustificabile" sau insuficient justificabile.

Dacă acesta poate fi asumat ca un sens ordinar a ceea ce se înţelege prin „fallacy", în logică trebuie lucrat cu un sens mult mai bine determinat: „Un argument care induce în eroare prin aparenţa de a fi valid, în vreme ce el nu este aşa de fapt" [5 : 208]. Cu această definiţie la îndemână, putem să delimităm *eroarea* de ceea ce Sullivan numeşte „fallacy", aceasta din urmă constituind o clasă mai restrânsă de erori, anume cele care au *aparenţa validităţii* (există erori de logică ce nu aduc cu ele aparenţa validităţii).

O interesantă partiţie a erorilor ne ajută să înţelegem delimitările pe care le face autorul invocat în acest perimetru atât de abscons al erorilor de raţionare. El consideră că există *erori ale judecăţii* şi *erori ale raţionamentului*. Acestea din urmă pot fi *deschise* (sunt incluse aici paralogismele) sau *ascunse* (care nu sunt la vedere, care nu pot fi descoperite cu uşurinţă de interlocutor). În această ultimă categorie desprindem două subgrupe: *erori neintenţionate* (aici sunt incluse erorile denumite cu termenul englezesc „fallacy") şi *erori intenţionate* (unde regăsim sofismele). Câteva distincţii care ne dezvăluie că, pentru Sullivan, sofismele sunt erori de raţionament bine camuflate faţă de vigilenţa receptorului, care se produc cu intenţie din partea celui care utilizează raţionamentul.

Discuţii mai ample şi o înţelegere mai nerestrictivă a sofismelor se regăsesc în ceea ce autorii americani numesc *critical thinking* sau *critical reasoning*, analize asupra

5. Daniel J. Sullivan, „Fallacy and Ambiguity", în *Fundamentals of Logic*, McGraw-Hill Book Company, New York, San Francisco, Toronto, Londra, 1963, pp. 207-264.
6. R. Whateley, *Elements of Logic*, J.W. Parker & Son, New York, 1854.

funcţionării raţionamentelor în actele de comunicare şi argumentare[7]. Într-o încercare pe cale de a se clasiciza privind argumentele, Barbara Warnick şi Edward S. Inch[8] leagă sofismele („fallacies") de „argumentele cu deficienţe" („faulty arguments"), considerând că „un sofism este un argument a cărui slăbiciune este dată de proba irelevantă sau inadecvată, raţionamentul eronat sau expresia improprie" [8 : 176]. Reiese cu evidenţă din această subliniere că, pentru autori, sofismul este un *argument incorect*.

Din chiar această denominaţie putem desprinde şi o schimbare de accent în analiza sofismelor. Dacă în manualele clasice de logică sofismul era asociat mai mult cu *eroarea de raţionare* (fiindcă logica studia actele de raţionare prin prisma corectitudinii rezultatelor lor) sau, oricum, erorile de raţionament ocupau locul central, acum sofismul este înţeles într-un sens mai larg, ca *eroare de argumentare*. Cum argumentarea este o „practică logică" ce nu poate, fireşte, să fie redusă la logica pură, ne dăm seama că erorile de argumentare stau pe acelaşi plan, indiferent că ele vin din zona raţionamentelor, a argumentelor folosite sau a condiţiilor de desfăşurare a argumentării. Efectul lor în planul convingerii interlocutorului este acelaşi.

Această încercare de a defini sofismul într-un sens mai larg, impus de asumarea lui ca argument incorect, sugerează şi direcţiile din care ne-am putea aştepta la sofisme în practica argumentării : „Un argument poate să fie falacios fiindcă există anumite erori în privinţa evidenţei, fiindcă evidenţa nu suportă pretenţia de probare sau întemeiere, fiindcă inferenţele sale eşuează în a satisface testele standard ale raţionamentului sau fiindcă limbajul pe care îl utilizează îi induce în eroare pe receptori" [8 : 126]. Întreaga secţiune dedicată sofismelor („Fallacies : Detection of Faulty Arguments", pp. 125-147) este ordonată după aceste adevărate „porţi de intrare" a erorilor în mecanismul argumentării.

Aşa cum subliniază chiar autorii (p. 126), sistematizarea pe care o propun asupra sofismelor se inspiră din diverse contribuţii privind această problemă[9], distingând patru clase de sofisme : *sofisme ale raţionamentului incorect* („fallacies of faulty reasoning"), care sunt determinate de nerespectarea unor *pattern*-uri ale raţionamentului (falsa analogie, generalizarea pripită, falsa cauză etc.) ; *sofisme ale argumentelor aparente* („arguments «ad»"), ce cuprind cunoscutele *ad hominem*, *ad populum*, *ad verecundiam* ; *sofisme ale utilizării limbajului* („fallacies of language use"), ce trimit la echivocaţie, amfibolie, limbajul emotiv ; *sofisme ale concluziei irelevante* (întrebarea retorică, *non sequitur*).

Autorii au în vedere şi *funcţia profilactică* a unei analize a sofismelor, ceea ce ne atrage atenţia asupra caracterului practic-instrumental al demersului teoretic întreprins. Ele sunt *înşelătoare* şi *persuasive*, creează doar impresia unei bune audienţe şi obţin un profit de audienţă şi de receptivitate în condiţii imorale, atât din punct de vedere al

7. „Depuis une vingtaine d'années s'est constituée une nouvelle discipline aux États-Unis, sous les appellations diverses de «pensée critique» («critical thinking»), «raisonnement» («reasoning»), «argumentation», «logique non formelle» («informal logic»), «logique appliquée» et d'autres encore. Ce «mouvement» s'est développeé en réponse aux difficultés pratiques auxquelles se heurtait l'enseignement de la logique classique à de vastes publics étudiants" (Christian Plantin, *Essais sur l'argumentation. Introduction à l'étude linguistique de la parole argumentative*, Éditions Kimé, 1990, p. 200).
8. Barbara Warnick, Edward S. Inch, *Critical Thinking and Communication. The Use of Reason in Argument*, Macmillan Publishing Company, New York, 1989.
9. C.L. Hamblin, *Fallacies*, Methuen, Londra, 1970, pp. 135-176, 283-303 ; T. Edward Damer, *Attacking Faulty Reasoning*, ed. a II-a, Wadsworth, Belmont, California, 1987, pp. 20-33 ; Irving Copi, *Informal Logic*, Macmillan, New York, 1986, pp. 69-97.

raţionamentului, cât şi din punct de vedere al contextului în care argumentarea se desfăşoară. Unele sofisme sunt *neintenţionate* (deşi nu mai puţin grave pentru cunoaşterea umană şi influenţarea celuilalt), altele sunt *intenţionate*, iar în acest din urmă caz, autorii vorbesc chiar de „importante implicaţii etice" în privinţa celui ce utilizează astfel de metode pentru a obţine un profit discursiv. Or, un mijloc de a ne feri este şi acela al cunoaşterii acestor posibilităţi de eroare.

O investigaţie a sofismelor prin prisma unui tratament asupra argumentării regăsim la Christian Plantin [7: 200-266]. Autorul constată că termenul englezesc „fallacy", sub care se analizează sofismele în spaţiul de cercetare anglo-saxon (C.L. Hamblin, *Fallacies*, 1970; J. Woods, D.N. Walton, *Argument: The Logic of the Fallacies*, 1982), provine din limba latină, unde adjectivul *fallax* înseamnă „înşelător", iar substantivul corespunzător, *fallacia*, înseamnă „înşelătorie". Când referinţele se fac la înşelătoria verbală, se utilizează termenul *fallaciloquus* („ceva care înşală prin cuvinte în mod subtil, ingenios") [7: 201].

Plantin crede că putem să distingem între „fallacy" şi ceea ce se numeşte „paralogism", acest din urmă termen acoperind „un raţionament nevalid a cărui formă aminteşte pe cea a unui raţionament valid". Unui paralogism nu putem să-i punem eticheta de „eroare" sau „iluzie", în timp ce pentru sofism („fallacy") eticheta aceasta este una dintre mărcile identităţii. Diferenţa dintre cele două, crede Plantin, ţine de *intenţionalitate*. Dacă paralogismul poate fi întâlnit peste tot în construcţiile discursive, sofismele par a fi mai mult legate de arta dialogului, intenţia de a-l induce în eroare pe interlocutor fiind aici mai lesne de determinat.

Pornind de la investigaţia devenită clasică, dar care a lansat discuţia asupra problemei în timpurile cele mai recente – cea a lui Hamblin –, Plantin consideră că, analizând sofismele şi paralogismele, Hamblin nu face decât să pună bazele unei „teorii pozitive a argumentării": „Analiza critică a «sofismelor» se reîntoarce la o teorie a argumentării, şi una şi cealaltă apărând precum faţa şi reversul uneia şi aceleiaşi medalii, una focalizându-se pe aspectul pozitiv, cealaltă pe cel negativ" [7: 203]. În genere, paralogismul este asociat cu ceea ce Plantin numeşte „salt argumentativ". Dacă a argumenta nu înseamnă nimic altceva decât a găsi un temei (o raţiune) pentru ca o concluzie să poată fi credibilă pentru interlocutor, paralogismul nu e decât „imaginea negativă" a acestui parcurs al argumentării. Aceasta înseamnă că atunci când gândirea argumentativă alunecă în paralogism, avem de-a face cu un salt în întemeiere care ne face să credem că propoziţia-concluzie spune mai mult decât argumentul care o susţine!

Cum, în practica argumentării, este destul de greu de adus argumente care să susţină în mod total o teză, putem să declarăm că, în fapt, orice argumentare este o întemeiere eronată? Este teoria argumentării de astăzi un studiu al erorilor de întemeiere? Ar fi aşa numai dacă am gândi eroarea drept o secvenţă de logică pură. O asemenea înţelegere a paralogismelor nu ar fi însă în spiritul adevărului[10]. Este motivul pentru care analiza sofismelor şi a paralogismelor părăseşte tot mai mult sfera unei abordări strict logice (analiza erorilor de întemeiere prin raţionament) şi se ataşează unei *retorici argumentative*[11], în care critica argumentelor şi critica gândirii ocupă un loc central.

10. J. Hintikka, „The Fallacy of Fallacies", *Argumentation*, I, 3, pp. 211-238.

11. Problema diferenţierii retoricii contemporane după criteriul mecanismelor prin care se obţine performanţa discursivă ne-a preocupat în mai multe investigaţii, concretizate deja în lucrări publicate (*Raţionalitate şi discurs. Perpective logico-semiotice asupra retoricii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996, pp. 291-340; „Identité et altérité. Les avatars de la rhétorique

2. Interpretări şi sistematizări actuale asupra sofismelor

2.1. Perspectiva non-standard asupra sofismelor

Una dintre încercările cele mai interesante asupra sofismelor – de la care au plecat, de altfel, multe dintre discuţiile de azi asupra acestei probleme – aparţine lui John Woods şi Douglas Walton şi se concretizează în mai multe lucrări[12], fiind continuată parcă cu obstinaţie şi în prezent[13]. Încercarea autorilor menţionaţi în marginea problemei sofismelor vine dintr-o insatisfacţie funciară, determinată de faptul că logicienii, dar nu numai ei, s-au complăcut în general – aşa cum a sugerat şi scurta prezentare istorică – în a trata această problemă a paralogismelor sau a sofismelor (reţinute sub acoperişul termenului „fallacy" în literatura anglo-saxonă) la nivelul simţului comun, repetând, de obicei, ceea ce a afirmat Aristotel în *Respingerile sofistice*, ca şi anumite sistematizări datorate medievalilor sau unora dintre logicienii moderni (Mill). Mai mult decât atât – şi mai incalificabil, după autorii menţionaţi – e faptul că problema erorilor de raţionare sau de dialectică pare a fi lăsată la marginea interesului manifest, în parte şi datorită faptului că autorii o consideră o problemă colaterală, de mică importanţă pentru teoria logică, posibil de „rezolvat" şi fără o specializare prea strictă în domeniu. „Cine nu recunoaşte erorile de raţionare?" pare să spună simţul comun şi, o dată cu el, chiar cercetătorii cei mai importanţi ce se ocupă de formele de raţionare umană[14].

---

contemporaine", *Travaux du Centre de Recherches Sémiologiques*, nr. 66, Université de Neuchâtel, Elveţia, 1996), în care am făcut distincţie între *retorica argumentativă*, *retorica metafizică*, *retorica textualistă* şi *retorica poetică*.

12. Studiile de autor sau în colaborare ale celor doi autori dedicate problemei sofismelor sunt impresionante şi se întind pe o perioadă de peste treizeci de ani. Unele dintre ele au fost reluate în volume şi la acestea din urmă se face referire de obicei: J. Woods, D. Walton, *Argument: the Logic of the Fallacies*, McGraw-Hill Ryerson, Toronto, 1982; J. Woods, D. Walton, *Fallacies. Selected Papers 1972-1982*, Dordrecht/Providence, Foris/Berlin, Mouton de Gruyter, PDAG, 1989.

13. Dacă urmărim, de exemplu, publicaţia *Argumentation. An International Journal on Reasoning* (Amsterdam), începând din 1995 dăm adesea peste autorii invocaţi şi tema lor preferată, sofismele: Douglas Walton, „Appeal to Pity: A Case Study of the *Argumentum Ad Misericordiam*" (vol. 9, nr. 5, decembrie 1995, pp. 769-784), „Plausible Deniability and Evasion of Burden of Proof" (vol. 10, nr. 1, februarie 1996, pp. 47-58), „Profiles of Dialogue for Evaluating Arguments from Ignorance" (vol. 13, nr. 1, februarie 1999, pp. 53-71), „Rethinking the Fallacy of Hasty Generalization" (vol. 13, nr. 2, mai 1999, pp. 161-182), „The Appeal to Ignorance, or *Argumentum Ad Ignorantiam*" (vol. 13, nr. 4, noiembrie 1999, pp. 367-377), „The Fallacy of Many Questions: On the Notions Of Complexity, Loadedness and Unfair Entrapment in Interrogative Theory" (vol. 13, nr. 4, noiembrie 1999, pp. 379-383), „File of Fallacies: Alfred Sidgwick: A Little-Known Precursor of Informal Logic and Argumentation" (vol. 14, nr. 2, mai, 2000, pp. 175-179), „Searching for the Roots of the Circumstantial *Ad Hominem*" (vol. 15, nr. 2, mai 2001, pp. 207-221); John Woods, „*Argumentum ad baculum*" (vol. 12, nr. 4, noiembrie 1998, 493-504), „Slippery Slopes and Collapsing Taboos" (vol. 14, nr. 2, mai 2000, pp. 107-134) (**http://www.wkap.nl/sampletoc.htm?0920-427X**).

14. Într-adevăr, cine deschide manualele de logică ale contemporaneităţii realizate din perspectiva logicii moderne va putea să constate fără dificultate această absenţă a problematicii la care fac referire şi autorii pe care îi urmărim. Explicaţia nu e fără legătură, în opinia noastră, cu curentul panmatematist al logicii ultimului secol, oarecum mai temperat astăzi faţă de ceea ce era în primele

Dreptatea pare a fi – ca întotdeauna – la mijloc, iar supărarea autorilor, doar pe jumătate îndreptățită. Într-adevăr, dacă ne ocupăm de teoria gândirii corecte (și, pentru mulți, logica, în tradiția ei milenară, cu asta a avut a se ocupa), atunci problema erorilor de rațiune este colaterală: în funcționarea ei ideală gândirea se conduce după principiile raționalității, iar corectitudinea actelor de raționare și a rezultatelor lor este garantată de funcționarea normală a acestor reguli ale raționalității. Consecința: erorile nu au cum să apară în actele de raționare desfășurate după principiile gândirii corecte. Dacă totuși ele apar, sursa trebuie căutată fie în incapacitatea funcționării normale a gândirii, fie în ignoranța de care dăm dovadă câteodată, fie în intenția de a utiliza raționamente incorecte pentru a-l induce în eroare pe interlocutor. Nici una dintre aceste trei situații nu intră sub incidența logicii pure, aceea care investighează funcționarea ideală a gândirii umane. Însă chiar Aristotel ne-a atras atenția că logica este doar un instrument și nu atât o teorie în sine. Or, în această calitate, ea este utilizată în ceea ce am putea numi *practica gândirii* sau, cum afirmă chiar Stagiritul, *practica dialectică*. Una dintre formele cele mai răspândite este și argumentarea. În aplicarea practică a regulilor gândirii se poate greși și, în acest context, analiza problemei sofismelor capătă o importanță la care, de multe ori, nici nu ne gândim. Cât de util este, pentru discursul colocvial obișnuit, să știm ce tipuri de erori se pot face, pentru a le putea evita în propriile argumentări sau pentru a ne apăra de argumentările sofistice ale altora! Aici reacția lui Woods și Walton ni se pare cât se poate de întemeiată.

Ce-și propun autorii invocați? Mai multe lucruri, fiecare cu un rol determinant în construcția unor puncte de vedere în privința tratamentului aplicat sofismelor. O critică serioasă a ceea ce s-a făcut în analiza sofismelor până în anii '70 vine să pregătească terenul pentru propunerile proprii (critica – cum au observat Kant și Husserl – este unul dintre elementele cele mai utile pentru a putea construi ceva nou în domeniu). O determinare cât mai exactă a ceea ce se înțelege prin noțiunea de sofism vine să traseze și mai clar conturul „realității" cu care cei doi autori vor lucra în investigațiile lor (fixarea „limbajului-obiect" este precauția originară care trebuie avută în vedere într-o cercetare științifică). O plasare a discuției în spațiul cel mai adecvat în care acest limbaj-obiect se manifestă permite construcția unei imagini a sofismelor intim legate de teoria argumentării, poate mai exact de practica argumentativă cotidiană (sofismele sunt legate, în viziunea autorilor, de practica discursivă). O investigare a studiilor de caz la care autorii se asociază ne lasă să înțelegem că intenționalitatea demersului ține de înfiriparea unei *metode practice* prin care să putem deosebi argumentările corecte de cele incorecte în practica discursivă (importanța instrumentului operațional pentru practica discursivă este în afara oricărei îndoieli). În sfârșit, demersul la care s-au angajat autorii permite, cel puțin implicit, realizarea unei schițe privind *teoria argumentării sofistice* (critica simțului comun în abordările standard asupra sofismelor este un indiciu că această situație ar putea fi depășită[15]).

---

decenii ale secolului XX, curent pentru care logica era o „construcție axiomatică", ce trebuia să răspundă unor imperative ale corectitudinii și din care eroarea era exclusă!

15. Referindu-se la critica făcută de Hamblin analizelor cu privire la sofisme, autorii invocați fac următoarele observații: „În capitolul 1 al acestei lucrări, Hamblin afirmă că programul de cercetare asupra paralogismelor a degenerat într-o manieră alarmantă. Este adevărat că, în cursul secolului nostru, eforturile cele mai strălucite și cele mai creative ale logicii au fost puse în serviciul fundamentelor matematicii; poate că a fost inevitabil ca teoria paralogismelor să nu mai fie considerată demnă de un interes teoretic serios și ca logicienii cei mai străluciți să se orienteze în a-și exersa talentul asupra altor subiecte. Oricum ar fi, situația este așa cum o descria Hamblin,

Câteva sublinieri vor face, poate, mai inteligibilă viziunea lui Woods şi Walton cu privire la sofisme.

(a) Concepţia autorilor invocaţi a fost determinată de reacţia la cartea lui Hamblin de care am amintit şi care a fost considerată de critică drept *tratamentul standard* al contemporaneităţii cu privire la aceste probleme. Din acest motiv, încercarea lui Woods şi Walton este reţinută de aceeaşi critică sub numele de *tratamentul non-standard*[16]. Ce realizează Hamblin şi ce a determinat o asemenea reacţie din partea lui Woods şi Walton? Hamblin[17] face o critică necruţătoare aşa-numitului „tratament standard" al sofismelor, acel tratament care porneşte de la sugestiile aristotelice (restrânse la argumentarea prin intermediul silogismului), de la sistematizările medievalilor şi care se regăseşte în toate manualele de logică, atunci când acestea consideră necesar să facă loc unei asemenea probleme. Chiar şi numai o enumerare a capitolelor cărţii lui Hamblin (după reeditarea din 1998) este sugestivă pentru modul de abordare a problemei argumentării sofistice: „The Standard Treatment", „Aristotle's List", „The Aristotelian Tradition", „Arguments «Ad»", „The Indian Tradition", „Formal Fallacies", „The Concept of Argument", „Formal Dialectic", „Equivocation". O anumită coloratură descriptivă e de descoperit în această propunere a lui Hamblin.

Într-un studiu intitulat „On Fallacies"[18], reluat apoi în [15 : 201-211], Woods şi Walton apreciază lucrarea lui Hamblin drept „o contribuţie bine venită într-o ramură a filosofiei în mod anormal neglijată" [15 : 201], dar ţin să atragă atenţia imediat că „scopul nostru aici se limitează în întregime la o respingere: vrem să punem în discuţie concepţiile lui Hamblin, în speranţa că expunerea dificultăţilor (care ţin mai mult de problemele discutate decât de discuţia în sine) va contribui la emergenţa unei concepţii asupra argumentării mai adaptate la analiza argumentării naturale şi a paralogismelor nonformale, eludate de concepţiile sintactice întrucât acestea, în sine, relevă în mod exclusiv domeniul demonstraţiei matematice riguroase" [15 : 201]. Descoperim în această mică secvenţă şi programul (construcţia unei teorii a sofismelor), şi intenţiile (o teorie adaptată argumentării naturale şi paralogismelor nonformale), şi delimitările (o teorie diferită de demonstraţiile riguroase ale matematicii).

Câteva aspecte esenţiale ale unei teorii a paralogismelor sunt incriminate de Woods şi Walton în modul în care le tratează Hamblin. Prima obiecţie: identificarea paralogismului cu argumentarea falacioasă şi definirea deficitară a determinativului „fallacy". Nu se poate, sunt de părere autorii invocaţi, să punem semnul de egalitate între clasa paralogismelor şi clasa argumentărilor falacioase, pentru că cea dintâi este mult mai largă decât

---

care găsea responsabili de această stare de părăsire pe cercetătorii contemporani – în măsura în care mai existau cercetători interesaţi de problematica respectivă –, acuzaţi de a fi fost în mod sistematic victimele ambiguităţilor care invadaseră chiar ideea de paralogism. El le reproşa că nu ţinuseră cont suficient de factorii dialectici şi condamna uşurinţa nejustificată cu care se reclamau de la Aristotel pentru a apăra nişte lucrări fără substanţă teoretică, pe care aveau obiceiul de a le desemna prin expresia «tratament standard»" (John Woods, Douglas Walton, *Critique de l'argumentation. Logiques des sophismes ordinaires*, trad. fr., Éditions Kimé, Paris, 1992, p. 4).

16. Frans van Eemeren, Rob Grootendorst, *La nouvelle dialectique*, trad. fr., Éditions Kimé, Paris, 1996.
17. C.L. Hamblin, *Fallacies*, Methuen, Londra, 1970; „Fallacies", în *Studies in Critical Thinking and Informal Logic*, nr. 1, 1998.
18. J. Woods, D. Walton, „On Fallacies", în *Journal of Critical Analysis*, 5, 1972, pp. 103-112.

cea din urmă. Apoi, a defini argumentarea falacioasă drept o argumentare care „pare validă, atunci când, de fapt, ea nu este astfel", așa cum face Hamblin, transferă problema paralogismelor din domeniul analizei logico-semantice a actelor de raționare în domeniul psihologic al opiniilor proprii unei persoane[19]. Consecința ar fi devastatoare: orice argumentare ar putea părea falacioasă unui interlocutor oarecare! Un relativism absolut ar pândi fiecare încercare în domeniul argumentării.

A doua observație: a identifica ceea ce se înțelege prin sintagma „argumentare falacioasă" înseamnă, mai întâi, a determina cu exactitate sensul termenului de *argumentare*. Or, distincțiile lui Hamblin între argumentările corecte și argumentările incorecte, între argumentările deductive și argumentările inductive nu constituie suficiente puncte de sprijin, în viziunea lui Woods și Walton, pentru a asigura înțelegerea a ceea ce ar putea fi argumentările falacioase: o argumentare eronată este, într-adevăr, o argumentare? O bună argumentare rămâne astfel în toate privințele și pentru toți utilizatorii? Trebuie deci să fie definită în mod direct argumentarea: „Argumentările sunt secvențe finite de expresii, care pot să ia valori de adevăr și sunt susceptibile de a primi, în mod global sau separat, predicate metalingvistice precum «deductiv (ne)valide», «inductiv (ne)valide», «presupus (ne)valide» (pentru argumentul autorității)" [15: 203].

A treia observație: o concepție inadecvată privind rolul deducției în argumentare este resimțită în permanență la Hamblin. Acesta din urmă pune ca o condiție esențială a unei bune argumentări *adevărul premiselor*. Dar deducția îngăduie concluzii și din premise false. Rezultă cumva de aici că astfel de tehnici nu sunt utile în argumentare? Răspunsul lui Woods și Walton este negativ, și ei arată, firește, că nu există această posibilitate. A patra observație: condiția de adevăr a unei bune argumentări (imperativul ca premisele să fie adevărate) este dublată, la Hamblin, de o altă condiție ce ține de opinabil: *adevărul premiselor să fie cunoscut*. Aceasta înseamnă că o argumentare este bună pentru un individ (x) care cunoaște adevărul premiselor. *Bun* devine un predicat diadic. „De ce nu predicat poliadic?" se întreabă Woods și Walton („bun pentru x, în condițiile y, la momentul z etc."). Termeni precum „a crede valid", „a crede adevărat" exprimă posibilitatea angajării unei *logici epistemice* (Hintikka) în analiza distincției dintre argumentele bune și cele mai puțin bune. A cincea observație: încercarea lui Hamblin ar fi trebuit să facă mai mult pe direcția angajamentului dialectic, spre deosebire de cadrul „monolectic" în care se situează tratatele de logică în privința argumentării. Argumentarea se dezvoltă pe terenul fertil și plin de promisiuni al dialogului și al asumării unor reguli elementare ale dialecticii, bine venite pentru înțelegerea procesului ca atare.

(b) Construcția lui Woods și Walton asupra sofismelor este și o reacție, de pe pozițiile logicii formale și ale teoriei raționamentului, față de lipsa de înnoire a domeniului în raport cu înnoirile care s-au produs, fără nici o îndoială, în domeniul atât de diversificat

19. Critica este, cel puțin în acest punct, prea dură și, poate, nedreaptă, dacă privim lucrurile din punct de vedere istoric. Iată ce citim în *Topica* în legătură cu raționamentul eristic: „Este eristic raționamentul care pornește de la premise în aparență probabile, dar nu în realitate, sau care numai în aparență pornește de la premise probabile sau aparent probabile" (*Topica*, I, 1, 100b). Iar în *Respingerile sofistice* citim: „Vom trata despre respingerile sofistice, sau despre respingerile care par a fi respingeri, dar în realitate sunt sofisme, nu respingeri. (...) Este adevărat că, printre raționamente, unele sunt cu adevărat raționamente, iar altele par să fie, fără să fie" (*Respingerile sofistice*, 1, 164a).

al logicii[20]. Deşi logica a făcut progrese atât de semnificative, cel puţin în ultimele două secole, totuşi teoria sofismelor a rămas la nivelul aristotelic, expus în sistematizarea medievalilor. Ea este construită astăzi, spun autorii la care facem referire, în baza rezultatelor celor două sisteme de logică venite de la Aristotel (logica predicatelor de ordinul întâi) şi de la stoico-megarici (logica propoziţiilor compuse). „Este stupefiant să se constate că practic toată lumea a avut ceva atât de profund vag şi neinteresant de spus în legătură cu argumentările falacioase, cu toate că există tendinţa de a se arăta mai multă toleranţă faţă de propunerile avansate de manualele de logică cu privire la conceptele de argumentare şi paralogism nonformal". [15 : 201]

Intenţia lui Woods şi Walton este aceea de a reorganiza teoria sofismelor în acord cu noile progrese pe care logica modernă le aduce cu sine. Logicile clasice (logica predicatelor şi cea a propoziţiilor), cadru de organizare standard pentru analiza logică a sofismelor, sunt depăşite prin angajamente ale logicilor non-standard. De aici şi denominaţia de „tratament non-standard" pentru încercarea autorilor invocaţi în marginea temei sofismelor. Rezultatele acestei încercări vor fi interesante şi instructive atât pentru înţelegerea erorilor de raţionare, cât şi pentru sesizarea prejudecăţilor pe care le aducem cu noi dintr-o tradiţie asumată adesea fără spirit critic.

O serie de propuneri şi situaţii clasice vor fi rezolvate cu ajutorul unor sisteme de logică non-standard. Câteva exemple sunt relevante. Astfel, Woods şi Walton consideră că pot fi identificate patru forme ale sofismului *ad hominem* indirect şi că fiecare dintre aceste patru forme poate fi analizată prin intermediul unor sisteme de logică relativ bine determinate: *logica pertinenţei* (Anderson şi Belnap, Lehrer, Woods şi Walton), în sensul că pertinenţa celui care argumentează poate influenţa asumarea unei teze prin diferite mijloace (de exemplu, prin sesizarea unei contradicţii care este adusă la cunoştinţa interlocutorului: „Trebuie să accepţi aceasta pentru că altfel te contrazici!", esenţa metodei socratice de argumentare); *teoria jocului logic* (Hamblin): orice argumentare este construită pe structura unui joc între interlocutori, joc bazat pe anumite reguli (de exemplu, ansamblul de reguli propriu calculului propoziţional), în urma căruia un participant pierde (asumă teza interlocutorului), iar altul câştigă (teza susţinută de el este asumată de interlocutor); *logica deontico-praxiologică* (von Wright), în sensul că există anumite contradicţii între aserţiuni şi acţiuni, în baza cărora se asumă o teză de către interlocutor; *logica inferenţelor plauzibile* (Rescher) este imperativă pentru interpretarea unui sofism de acest tip, deoarece, în viziunea lui Woods şi Walton, argumentul autorităţii nu rezistă nici unei logici deductive („Tot ce spune X este adevărat; X spune P; deci: P este adevărat"), dar nici unei logici inductive („Majoritatea judecăţilor lui X sunt adevărate; P este o judecată a lui X; deci: probabil P este adevărată").

Sofismul clasic cunoscut sub denumirea *ad ignorantiam* („argumentarea prin ignoranţă") este tratat prin mijloacele puse la îndemână de un sistem de logică de ultimă

20. Asupra diversităţii şi pluralismului logicii moderne şi contemporane s-au scris destule studii, unele mai vechi, altele de dată mai recentă: Nicholas Rescher, *Topics in Philosophical Logic*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Olanda, 1968, pp. 1-13; Robert Blanché, *Introduction à la logique contemporaine*, Armand Colin, Paris, 1968; *Logique et son histoire d'Aristote à Russell*, Armand Colin, Paris, 1970; D. Gabbay, F. Guenthner, *Handbook of Philosophical Logic*, 4 vol., D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1983-1989; Denis Miéville, „Logique: histoire et diversité", în O. Houdé, D. Miéville, *Pensée logico-mathématique : nouveaux objets interdisciplinaires*, P.U.F., Paris, 1996, pp. 9-46.

noutate: *logica epistemică* (Hintikka), întrucât sofismul în cauză este considerat un *paralogism epistemic* („Nimeni n-a probat vreodată că judecata P este adevărată (falsă), deci judecata P este falsă (adevărată)"). În acelaşi scop al rezolvării sofismului *ad ignorantiam* este convocat şi *modelul semantic al lui Kripke* (schema în arbore propusă de Kripke reflectă, într-un fel, ideea progresului stărilor de cunoaştere). *Sofismul întrebărilor multiple*, evidenţiat încă de Aristotel, este pus în legătură, în ceea ce priveşte fundamentarea sa, cu *logica erotetică* (logica întrebărilor), dezvoltată astăzi destul de mult (Äqvist, Hintikka, Belnap, Steel, Harrah), dar şi cu elemente ale logicii epistemice sau cu elemente din semantica lui Kripke. Oricum, într-un astfel de sofism, o *logică a presupoziţiilor* se regăseşte în mod implicit (orice întrebare lansată în câmpul dialogic vine cu o serie de presupoziţii). *Sofismul compunerii şi al diviziunii* este adus în vecinătatea discuţiilor privitoare la *logica partitivă* sau la una dintre formele ei cele mai cunoscute, *logica mereologică* (Lesniewski), logici ce au în prim-planul atenţiei relaţia dintre întreg şi parte. Or, tocmai pe această relaţie se fundează sofismul amintit.

(c) Întreabarea fundamentală pe care şi-au pus-o autorii este dacă tot ceea ce tradiţia a recunoscut sub numele de sofism este încălcare de normă logică, aşa cum a fost aceasta din urmă formulată în cadre sistemice de logica modernă. Răspunsul este negativ: tradiţia s-a înşelat uneori şi revine modernităţii sarcina de a corecta ceea ce tradiţia a luat sub semnul aparenţei. Exemplul cel mai la îndemână este *sofismul circularităţii* („argumentul circular"), cunoscut încă din critica lui Mill la adresa silogismului drept *petitio principii*. În ce constă acest sofism? Tradiţia logică a observat că, de multe ori, concluzia unui silogism (ca teză a unei argumentări) este conţinută în premisele lui (de obicei în premisa universală), premise care au calitatea de temeiuri ale tezei. Or, în acest caz, întrebarea vine în mod firesc: cum e posibil să argumentăm o teză care este deja conţinută într-o premisă cu rol de temei al tezei respective? Suntem în faţa unei argumentări în cerc, care este o argumentare sofistică.

Dar care regulă a logicii moderne e încălcată aici, dacă susţinem că suntem în faţa unui sofism? Într-un silogism, se ştie, premisele implică propoziţia-concluzie. Dacă într-un set de premise (p_1..., p_n) regăsim şi concluzia (conform naturii sofismului incriminat), atunci urmează că:

$$(p_1 \& p_2 \& p_3 \& \ldots \& p_n) \rightarrow p_1$$

ceea ce dă:

$$p_1 \rightarrow p_1$$

formulă care exprimă o lege fundamentală a logicii moderne a propoziţiilor (caracterul reflexiv al implicaţiei logice), şi deci nu este nici pe departe o încălcare a normelor logice, aşa cum se sugerează în interpretarea tradiţională. De altfel, autorii converg spre această concluzie: „Vom completa studiul nostru asupra lui *petitio principii* discutând pe scurt câteva proprietăţi generale ale argumentării, care ne vor permite să arătăm mai bine că *petitio principii* este un defect legat mai mult de eficacitatea urmărită prin argumentare decât de corectitudinea şi validitatea argumentării" [15: 131], aspect semnalat şi de alţi autori care s-au ocupat de acest caz[21].

21. Nicholas Rescher, *Introduction to Logic*, St.Martin's Press, New York, 1964, p. 85.

(d) Încercarea de sistematizare pe baze moderne a sofismelor datorată lui Woods şi Walton debutează cu stabilirea, cât se poate de clară, cred autorii, a conceptului de *sofism*. Ce este sofismul, în viziunea autorilor invocaţi? Să observăm, pentru început, că înţelegerea sofismului la Woods şi Walton merge pe distincţia aristotelică între *paralogism* (*Topica*, I, 1, 101a) şi *respingere sofistică* (*Respingerile sofistice*, 1, 164a, b-165a), asumând ca înţeles al termenului *fallacy* această din urmă accepţiune[22]. Pentru Woods şi Walton, o respingere sofistică este o respingere fundată pe o argumentare care pare validă, dar care, în realitate, nu este astfel. Până aici nimic nou, pentru că acest lucru a fost stabilit de Aristotel, pe care autorii doar îl comentează. Rămâne în picioare şi obiecţia pe care autorii înşişi o aduc lui Hamblin în legătură cu definirea argumentării falacioase pe baza opiniei şi, în consecinţă, transferul problemei sofismelor din domeniul propriu al logicii şi al semanticii logice în cel al psihologiei. Acelaşi relativism imposibil de acceptat într-un demers de tip ştiinţific. O încercare de depăşire a acestor neajunsuri vine, poate, din distincţia încercată de autori între cele două căi care pot asigura traiectul unei argumentări sofistice şi care se ascund sub termenul *fallacy*: o eroare de logică (unele argumentări se fundează pe raţionamente aparent corecte) sau un pas greşit într-un joc dialectic (unele argumentări se fundează pe alegeri neinspirate de probe, de tehnici etc.).

Câteva precizări sunt totuşi făcute pentru o mai bună înţelegere a conceptului în discuţie. Marca unei argumentări sofistice este şi rămâne *incorectitudinea* argumentării, indiferent de unde ar proveni această incorectitudine. Conceptul de validitate (corectitudine) are, în acest context, o extensie mult mai mare decât în accepţiunea strictă dată în demersul logic, unde validitatea este o proprietate a schemelor deductive. Autorii vorbesc chiar, în analizele practice privind unele forme de sofisme (*ad populum*, de exemplu), despre *validitatea inductivă* a unor astfel de tehnici de argumentare. Această extensie de maximă amplitudine a conceptului de validitate este asumată explicit: „Noţiunea de argumentare corectă, aplicată la studiul paralogismelor, depăşeşte concepţia standard de validitate deductivă" [15 : 8].

Ar însemna că orice încălcare grosolană a normelor de corectitudine (validitate) a unei argumentări intră sub incidenţa sofisticii? Evident că nu, ne avertizează autorii. Intră în categoria sofismelor doar acele încălcări ale normelor de corectitudine a argumentării ce au o relaţie de asemănare cu acestea din urmă şi care, pentru acest motiv şi pentru un interlocutor oarecare, pot *apărea* ca fiind corecte. Cu această subliniere intrăm, nu fără o oarecare senzaţie de inconfort, fireşte, în domeniul psihologicului. Nu putem să invocăm distincţia dintre aparenţă şi esenţă – prezentă, cum am văzut, chiar la Platon – fără să o legăm de aceea dintre adevăr şi opinie în convingerea interlocutorului.

Efortul acestei concepţii noi privind tratarea unei teme milenare de logică, precum cea a sofismelor, în spiritul şi cu intrumentele unora dintre cele mai recente şi mai productive demersuri logice, e un lucru cât se poate de lăudabil. Se pun în evidenţă

22. Să atragem atenţia că suportul aristotelic, pe care autorii îl asumă drept criteriu al distincţiei între paralogism şi sofism, şi deci ca mod de înţelegere a conceptului de sofism, nu este destul de relevant, ambiguitatea făcându-şi repede loc chiar în textul aristotelic. La Aristotel, sofismul este un raţionament aparent corect, dar nu şi în realitate, în timp ce paralogismul îşi are originea în ştiinţele particulare. Însă atunci când analizează respingerile sofistice, Stagiritul determină o clasă formată din „respingerile sofistice sprijinite pe conţinutul ştiinţelor" (*Respingerile sofistice*, 8, 169b). Or, tocmai aici găsim loc, chiar după textul aristotelic, pentru paralogisme!

astfel aspecte ale sofismelor pe care tradiţia nu a avut cum să le ia în seamă, se reorientează direcţii de cercetare în domeniu. Poate că se resimt o lipsă de sistematizare a sofismelor după anumite criterii (unele dintre ele puse în evidenţă chiar de tradiţia clasică), tenta mai mult descriptivistă a demersului în unele locuri, alegerea aleatoare a unora sau altora dintre cazuri sesizabilă pe parcursul analizei critice asupra acestui demers. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că aceste încercări au determinat unele dintre cele mai vii dezbateri în perimetrul „infracţiunilor" argumentarii, temă care rămâne şi astăzi de un larg interes practic.

2.2. Modelul pragma-dialectic asupra sofismelor

O analiză interesantă a sofismelor şi o ordonare a lor care ocoleşte pe cât posibil soluţiile deja clasice ale problemei pot fi găsite la Frans van Eemeren şi Rob Grootendorst, integrate fiind unei mai ample încercări de a contura ceea ce autorii numesc *pragma-dialectică*[23]. Pragma-dialectica se vrea, în intenţia autorilor olandezi invocaţi, un model explicativ, dar şi normativ al rezolvării conflictelor de opinie. Textul afirmă explicit: „Construcţia pragma-dialectică are ca obiect rezolvarea conflictelor de opinie prin intermediul discursului argumentativ" [23: 18].

În ce constă acest model pragma-dialectic de analiză şi sistematizare a sofismelor? Sofismele sunt considerate – aşa cum am constatat, încă de la Aristotel – raţionamente aparent corecte, dar care, în realitate, nu sunt astfel. Acest înţeles pare a fi păstrat şi în interpretările moderne: sofismele sunt văzute drept argumentări care au aparenţa validităţii, fără ca în realitate să fie valide [17]. Ele nu pot fi tratate decât prin raportarea la analiza discursurilor care încearcă să soluţioneze conflicte de opinie. Modelul invocat ia naştere din necesitatea evaluării argumentelor utilizate într-o tentativă de rezolvare pe cale discursivă a conflictelor de opinie. În acest cadru de interpretare, sofismele apar ca „violări ale regulilor discuţiei".

Vom sublinia câteva aspecte ale *modelului pragma-dialectic al sofismelor*. Primul: modelul pragma-dialectic de analiză şi soluţionare a sofismelor este o *încercare de maximă amplitudine* atât în raport cu viziunea tradiţională asupra sofismelor, cât şi în raport cu unele încercări mai moderne. Este ştiut faptul că, în *Respingerile sofistice*, Aristotel, făcând o sistematizare a sofismelor în două categorii (cele care provin din limbaj şi cele care provin din afara limbajului), trece cu vederea aşa-numitele erori de logică (cele care provin din nerespectarea unora sau altora dintre regulile corectitudinii raţionamentelor). Anumite tratate moderne de logică, atunci când se referă la sofisme, reţin tocmai ceea ce Aristotel a ignorat, adică situaţiile de nerespectare a regulilor raţionării corecte.

Or, modelul pragma-dialectic al sistematizării sofismelor, constatând cele două unilateralizări, urmăreşte să le corecteze: „Încercarea noastră este în acelaşi timp mai largă şi mai precisă decât încercarea logicocentristă tradiţională. Ea este mai largă în măsura în care încă din punctul de plecare analiza înglobează nu numai erorile logice, ci toate violările regulilor discuţiei. Ea este mai precisă fiindcă paralogismele sunt în mod sistematic reduse la chestiunea rezolvării diferenţelor de opinie" [23: 121].

---

23. Frans van Eemeren, Rob Grootendorst, *La nouvelle dialectique*, Éditions Kimé, Paris, 1996, pp. 107-237.

Al doilea aspect: modelul pragma-dialectic de sistematizare a sofismelor este un model normativ, spre deosebire de alte încercări care sunt, în general vorbind, descriptive. Pretinsa sistematizare aristotelică atât de mult invocată şi astăzi este de fapt o descriere a situaţiilor în care raţionamentele sau argumentarea sunt aparent corecte (cum tot o descriere avem şi în cazul degajării locurilor comune ale predicabilelor). Încercarea lui Mill rămâne de asemenea preponderent descriptivă. Or, criteriul pe care modelul teoretic al pragma-dialecticii îl propune porneşte de la determinarea a zece reguli de bază ale discuţiei critice, iar violentarea uneia sau alteia dintre aceste reguli dă naştere unei clase de sofisme în interiorul căreia pot fi regăsite forme diferite.

Prin urmare, în cazul modelului pragma-dialectic, regula determină clasa, spre deosebire de maniera descriptivă unde, dimpotrivă, clasa de fapte (în cazul nostru de sofisme) determina regula. Autorii vor sublinia că propun „un model ideal, în care regulile discursului argumentativ rezonabil sunt definite ca reguli pentru îndeplinirea actelor de limbaj în cursul unei discuţii critice vizând a rezolva o dispută. În fiecare stadiu al discuţiei, regulile precizează care sunt operaţiile pe care pot sau pe care trebuie să le îndeplinească participanţii la rezolvarea disputei" [23 : 120].

Al treilea aspect: modelul pragma-dialectic de soluţionare a sofismelor se raportează în mod special la sistematizările tradiţionale, cu intenţia de a propune o ordine în baza unui criteriu unitar (violentarea regulilor discuţiei critice). El ţine de analiza discuţiei critice şi are drept scop soluţionarea „negociată" a conflictelor discursive. Cum în conflictele discursive intervin, fără nici o îndoială, formele clasice de raţionare, sofismele tradiţionale legate de ele se vor regăsi şi în sistematizarea pe care acest model o propune, unele asperităţi fiind semnalate şi evitate în cadrul său.

O primă chestiune e aceea că fiecare dintre sofismele logicii tradiţionale va ocupa o poziţie în una sau alta dintre grupe în funcţie de regula discuţiei critice pe care o eludează (evitându-se apropieri forţate precum cele dintre argumentul circular şi afirmarea repetată). O a doua chestiune ţine de faptul că anumite situaţii pe care tradiţia le-a considerat ca fiind de domeniul sofisticului nu au, în acest model şi în această interpretare, nimic de-a face cu încadrarea în această categorie. Un exemplu în acest sens este raţionamentul bazat pe circularitate (dacă *p*, atunci *p*), considerat de tradiţie ca fiind un sofism, deşi el nu încalcă nici o normă a raţionalităţii. Mai mult, el este o lege a logicii moderne (ce exprimă reflexivitatea implicaţiei). Sau, dacă ne referim la cunoscutele sofisme ale logicii tradiţionale (*argumentum ad baculum*, *argumentum ad misericordiam*), acestea nu sunt de fapt argumente, astfel încât a stabili reguli ale încălcării lor este un nonsens pentru un demers serios asupra argumentării.

Al patrulea aspect: modelul pragma-dialectic de interpretare a sofismelor stă sub semnul unor condiţii şi se desfăşoară în anumite etape. Condiţiile unui astfel de model sunt: (a) el trebuie să dispună de norme prin care să se poată distinge, într-o încercare de soluţionare a conflictelor de opinie, operaţiile raţionale (corecte) de operaţiile iraţionale (incorecte); dacă nu dispunem de norme clare în această privinţă, există riscul ca discuţia critică să se mute pe acest teren, cu puţine şanse de a se finaliza onorabil; (b) modelul trebuie să pună la dispoziţie criterii care să ne arate dacă o normă e respectată sau nu; dacă nu dispunem de astfel de criterii, nu putem să determinăm caracterul de sofism al argumentului propus în încercarea de soluţionare a conflictului de opinie; (c) modelul trebuie să furnizeze proceduri de interpretare prin intermediul cărora să putem determina dacă un enunţ sau altul satisface aceste criterii. Acestor condiţii li se adaugă etapele pe

care le presupune o analiză pragma-dialectică a argumentării sofistice: (a) identificarea enunțului ca unul care afectează un act de limbaj specific; (b) recunoașterea faptului că acest act de limbaj nu respectă o regulă a discuției critice; (c) determinarea unui anumit fapt: dacă situația de enunțare cade sub incidența unei astfel de norme [23: 119].

Al cincilea aspect: după cum o arată și numele, modelul pe care îl analizăm îndeplinește o funcție practică, este un instrument operațional de investigare (și de stopare) a încercărilor de a obține un profit discursiv pe calea soluționărilor conflictelor de opinie prin mijloace care violentează fie logica, fie ordinea discursivă, fie normele relației discursive. Există o amplitudine maximală de utilizare a acestui model pragma-dialectic (dat fiind faptul că situația divergențelor de opinie este cvasigenerală și necesitatea rezolvării lor de asemenea), dar există și restricții: acest model funcționează la parametrii standard numai în cazul în care avem de-a face cu „rezolvarea unor dispute", adică în cazul în care divergențele de opinie depășesc un anumit prag. De altfel, aici și rezultatele aplicării modelului sunt evidente. În rest, modelul se aplică cu anumite restricții, restricții care afectează și rezultatele la care se poate ajunge. Cum nici un discurs nu este, în totalitatea lui, o *dispută critică* (dacă nu există un minimum de acord, atunci relația dialogică este imposibilă), modelul pragma-dialectic, în varianta instrumental-operațională, se poate concretiza în *analize pragma-dialectice sectoriale* (aplicații ale modelului numai în secvențele de discurs ce stau sub semnul disputelor critice).

Al șaselea aspect: există zece clase de sofisme determinate de cele zece reguli ale comunicării corecte în cadrul unei dispute critice: *sofismele de confruntare* (regula: „partenerii unei dispute critice nu trebuie să împiedice exprimarea sau punerea la îndoială a punctelor de vedere"), *sofismele de roluri* (regula: „partea care a avansat un punct de vedere este obligată să-l apere dacă cealaltă parte o cere"), *sofismele reprezentării punctelor de vedere* (regula: „orice atac trebuie să se poarte asupra punctului de vedere avansat de partea adversă"), *sofismele de apărare* (regula: „nici o parte nu poate apăra punctul său de vedere decât avansând argumente cu privire la acest punct de vedere"), *sofismele premiselor implicite* (regula: „nici o parte nu trebuie să atribuie în mod abuziv adversarului o premisă implicită; ea nu trebuie să respingă o premisă dacă aceasta este subînțeleasă"), *sofismele punctelor de plecare* (regula: „nici o parte angajată într-o discuție critică nu poate să prezinte o premisă ca acceptată [ca punct comun de plecare în discuția critică] dacă ea nu este ca atare și nu poate să refuze o premisă dacă ea constituie un acord [un punct de plecare acceptat de ambele părți]"), *sofismele schemelor argumentative* (regula: „nici o parte nu trebuie să considere că un punct de vedere a fost apărat într-un mod convingător dacă această apărare nu este realizată după o schemă argumentativă adecvată și corect aplicată"), *sofismele de logică* (regula: „nici o parte nu poate utiliza decât argumente logic valide sau susceptibile de a fi valide prin intermediul explicitării uneia sau mai multor premise"), *sofismele de închidere* (regula: „dacă un punct de vedere n-a fost apărat într-un mod convingător, atunci cel care l-a propus trebuie să-l retragă; dacă un punct de vedere a fost apărat într-o manieră convingătoare, atunci preopinentul nu trebuie să-l pună la îndoială"), *sofismele de limbaj* (regula: „părțile nu trebuie să utilizeze formulări insuficient de clare sau de o obscuritate susceptibilă a determina confuzii; fiecare dintre părți trebuie să interpreteze expresiile celeilalte într-o manieră cât mai adecvată și cât mai pertinentă posibil").

2.3. Paradigma argumentativ-structurală a sistematizării sofismelor

Discutarea fundamentelor constructive şi a sistematizării sofismelor dezvoltate de Frans van Eemeren şi Rob Grootendorst prin prisma relaţiei de comunicare, mai exact pe baza criteriului rezolvării negociate a conflictelor de opinie, nu stă – şi nici nu ar putea sta – sub semnul gratuităţii. Este punctul de plecare pentru o încercare proprie în marginea unei noi sistematici a sofismelor care să aibă în centrul ei elemente ce ţin de teoria argumentării. Aceasta pentru că, în opinia noastră, sofismele nu au nimic comun cu teoria logică (analiza raţionamentelor corecte ale gândirii), ci ţin de practica discursivă a gândirii. Aici, în domeniul practicii logice (concretizate în diferitele forme de intervenţie discursivă), se manifestă erorile de logică, de limbaj, de normativitate, fie în mod intenţionat, fie nu. Cum argumentarea este una dintre formele cele mai importante şi interesante ale practicii discursive, cum ea şi numai ea înseamnă *întemeiere* de teze şi, pe această bază, stingere de conflicte de opinie, ne dăm seama că propunerea autorilor olandezi invocaţi poate fi un profitabil punct de plecare pentru sistematizarea la care ne angajăm. Mai mult, *extensia maximală* asumată de van Eemeren şi Grootendorst pentru categoria de erori ce stă sub numele de sofisme constituie un bun prilej pentru a vedea, în ultimă instanţă, care dintre cele zece categorii (şi elementele care fac parte din fiecare) trec testul argumentativităţii şi care nu trec acest test.

O revenire, chiar şi pasageră, asupra structurii argumentării este necesară. *Argumentele* şi *tehnicile de argumentare* constituie *ingredientele* indispensabile desfăşurării oricărei argumentări. Ele formează *structura argumentării* şi au un constituit obiect predilect de investigaţie pentru cei care s-au ocupat de problemele argumentării. Totuşi, buna desfăşurare a argumentării depinde şi de alte elemente, care par a fi de natură exterioară actului argumentativ propriu-zis, fie şi numai dacă le raportăm la argumente sau la tehnicile de argumentare. Ele constituie aşa-numitele *condiţii ale argumentării*. Nu putem derula o argumentare, adică nu putem aduce argumente cu ajutorul tehnicilor de argumentare, dacă, spre exemplu, interlocutorii nu sunt de acord cu privire la teza argumentării (nu sunt de acord cu faptul că ea poate face obiectul unei argumentări!). Chestiunea acordului asupra tezei nu ţine nici de domeniul argumentelor, nici de domeniul tehnicilor de argumentare (ambele sunt posterioare acordului), ea este exterioară naturii propriu-zise a argumentării, dar fără un consens în legătură cu ea nu se poate desfăşura o argumentare. Ea face parte din ceea ce numim *condiţie a argumentării*. Şi nu este singura condiţie a argumentării.

Orice argumentare trebuie să răspundă imperativului *corectitudinii*. Corectitudinea argumentării este dată de *îndeplinirea simultană a unor exigenţe legate de argumente, tehnicile de argumentare, condiţiile argumentării*. Argumentele trebuie să fie *adevărate*. Aceasta înseamnă că informaţia adusă prin propoziţia-temei trebuie să fie în concordanţă cu starea de fapt la care ea se referă. Altfel, avem de-a face cu argumente false (nu aparente). Argumentul „Ionescu n-a fost în localitate când s-a săvârşit furtul", adus în sprijinul tezei „Ionescu nu este autorul furtului", este un argument fals dacă se dovedeşte că Ionescu a fost în localitate, în timp ce argumentul „Ionescu este un om suferind", adus în sprijinul aceleiaşi teze, este un argument aparent, fiindcă el nu are legătură cu faptul evidenţiat în teza argumentării.

Tehnica de argumentare trebuie să fie *validă*. Aceasta înseamnă că ea trebuie să răspundă normelor de corectitudine ale raţionamentului. Chestiunea este esenţială. Dacă

argumentele aduse sunt adevărate, iar tehnica de argumentare este validă, atunci putem să susţinem cu toată certitudinea că *teza argumentării este adevărată*. Validitatea tehnicii de argumentare asigură *conservarea şi transmiterea adevărului* de la argumente la teză. Cine poate arăta, într-o argumentare, că argumentele sale sunt adevărate şi că raţionamentele utilizate sunt corecte, acela dovedeşte în mod implicit că teza este adevărată. Dacă tehnica de argumentare nu este validă, este posibil ca argumentele să fie adevărate, şi totuşi teza să fie falsă.

Condiţiile argumentării trebuie să fie *asumate şi respectate* de către interlocutori. Fiecare dintre participanţii la relaţia argumentativă trebuie *să fie de acord* cu câteva exigenţe minimale care fac posibilă argumentarea. A le pune în cauză înseamnă a relua demersul argumentativ din punctul de origine. Exigenţele privind condiţiile argumentării nu vizează *norme de cognoscibilitate* (adevărul, în cazul argumentelor) sau *norme de raţionalitate* (validitatea, în cazul tehnicilor de argumentare), ci mai degrabă *norme de eficientizare* a argumentării (când putem iniţia o argumentare, când se consideră încheiată o argumentare, cum trebuie să ne comportăm ca interlocutori pe parcursul argumentării).

La fiecare dintre aceste niveluri (argumente, tehnici de argumentare, condiţii ale argumentării) se pot instala disfuncţii. Când disfuncţiile se instalează ca rezultat al intenţionalităţii celui care argumentează, suntem în prezenţa *sofismelor*. Se urmăreşte, pe căi nepermise, *persuasiunea* interlocutorului. Şi se urmăreşte persuasiunea pentru că, evident, convingerea nu reuşeşte. Disfuncţiile la nivelul argumentelor, la nivelul tehnicilor de argumentare şi la nivelul condiţiilor argumentării pot fi induse pe căi diferite[24].

Uneori distorsiunea se realizează prin intermediul *actelor de gândire*. Prezinţi interlocutorului un raţionament care are doar aparenţa coectitudinii drept un raţionament corect, cu toate consecinţele favorabile pentru susţinerea sau respingerea tezei. Actul de gândire este, în acest caz, vehiculul erorii puse în circulaţie în mod intenţionat, pentru a câştiga (evident, necinstit!) în lupta argumentativă. Alteori, *actele de limbaj* constituie instrumentul prin care îl inducem în eroare pe interlocutor. Punem în circulaţie argumente de o vaguitate evidentă, astfel încât, chiar dacă ele sunt false sau aparente, interlocutorul este pus în imposibilitatea de a determina acest lucru şi „acţionează" ca şi cum ar fi adevărate.

Avem deci două criterii după care propunem o sistematizare a sofismelor: *criteriul surselor sau căilor persuasiunii* şi *criteriul domeniilor persuasiunii*. Sistematica acestei problematici ar putea arăta astfel:

Domeniile persuasiunii / *Sursele persuasiunii*	Argumentele utilizate	Tehnicile de argumentare	Condiţiile argumentării
Actele de gândire	S_1	S_2	S_3
Actele de limbaj	S_4	S_5	S_6

Sistematica asupra claselor de sofisme posibile pe care o prezentăm ne poate ajuta, într-o oarecare măsură, în privinţa înţelegerii naturii sofismelor şi a încercării de a defini această „problemă" a raţionamentului şi nu numai a lui. O primă observaţie: *sofismele*

24. Ideea acestui criteriu ne-a fost sugerată de încercarea de sistematizare a sofismelor propusă de Jerry Cederblom şi David W. Paulsen: „Why Are Bad Arguments Sometimes Convincing?", în *Critical Reasoning. Understanding and Criticizing Arguments and Theories*, ed. a III-a, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1991, pp. 133-166.

sunt erori ale actelor de argumentare, adică sunt erori care intervin într-o relaţie dialogică de ordin discursiv cu un interlocutor prin care încercăm să-l determinăm pe acesta din urmă – în mod raţional, desigur – să adopte o modalitate opinabilă (convingere, considerare, părere indecisă, contestare) în legătură cu adevărul unei teze pe care o supunem dezbaterii. Din acest motiv, cum am mai atras atenţia, ni se pare că afirmaţia conform căreia sofismele sunt *erori de logică* este o neînţelegere flagrantă – în cel mai fericit caz – a naturii acestei situaţii de raţionare. Pentru logică numai raţionamentul şi întemeierea corecte sunt relevante, iar dacă cineva respectă regulile raţionamentului corect puse la îndemână de logică, ar trebui, în mod normal, să nu facă niciodată erori! Dacă face, atunci a ieşit „cu arme şi bagaje" din domeniul logicului pur şi a intrat în domeniul... practicii logice, unde, firește, se poate greşi. Dar practica logică unde se manifestă cel mai frecvent erorile de întemeiere este argumentarea. Anumite paralelisme pot fi ilustrative din acest punct de vedere. Sectoare întregi din matematică ne dau regulile calculului corect. Dacă cineva greşeşte la calcul, problema aceasta nu este o chestiune care să aparţină respectivelor sectoare ale matematicii, ci îl priveşte pe cel care face calculul. Pe baza aceloraşi reguli valabile pentru toţi, unii pot să greşească, alţii nu. Medicina pune la dispoziţia celui care se iniţiază în domeniu cunoştinţe şi reguli în baza cărora sunt tratate anumite boli. Dar tratamentul acordat de doi medici poate fi diferit în unul şi acelaşi caz, întrucât administrarea tratamentului nu mai ţine de medicină, ci de aplicarea practică a cunoştinţelor acestui domeniu.

A doua observaţie: ca eroare de argumentare, sofismul îşi poate avea *sursa în cele trei elemente care constituie contextul de manifestare a argumentării: argument, tehnică de argumentare, condiţiile argumentării*. Atunci când erorile ţin de argumentele aduse, sofismele sunt determinate de faptul că interlocutorului i se propun drept temeiuri *neadevăruri*, propoziţii care au doar aparenţa adevărului, dar care nu constituie adevăruri în realitate. Regăsim aici critica făcută de Platon retoricii în dialogul *Phaidros* pentru faptul că înşală mulţimea în convingeri pe baza confuziei pe care o introduce între *adevăr* şi verosimil[25]. Când erorile ţin de tehnica de argumentare utilizată în relaţia dialogală, sofismele sunt determinate de faptul că mecanismele de întemeiere sunt *incorecte* (nevalide). În acest caz, argumentele pot fi propoziţii adevărate în realitate, dar ele nu

25. Redăm un pasaj semnificativ din textul dialogului platonician: „Într-adevăr, în tribunale nimeni nu se interesează cât de cât de adevărul lucrurilor, ci numai de ceea ce poate convinge: acest ceva este verosimilul, singurul pe care trebuie să-l ai în vedere când îţi propui să vorbeşti potrivit regulilor artei. Ba chiar există cazuri când nu trebuie să relatezi lucrurile aşa cum s-au petrecut dacă acestea nu s-au petrecut în chip verosimil; fie că e vorba de acuzare sau de apărare, numai lucrurile verosimile trebuie aduse în discuţie. Şi, în orice împrejurare, oratorul trebuie să aibă în vedere numai verosimilul şi să nu-i pese câtuşi de puţin de adevăr. Căci verosimilul, străbătând discursul de la un cap la altul, e singurul din care se naşte o artă împlinită". Iată şi o aplicaţie imediată a regulii: „El (Tisias – n.n., C.S.) a născocit, pare-se, acest exemplu meşteşugit cu atâta artă şi deopotrivă plin de adâncime. El a scris că dacă un om firav şi curajos l-a bătut pe unul voinic, dar fricos şi i-a furat mantaua sau alt lucru, drept care este adus la judecată, atunci nici unul din cei doi nu are să spună adevărul. Fricosul trebuie să susţină că cel curajos n-a fost singur când l-a bătut, la care celălalt va încerca să facă dovada că de fapt erau singuri, şi va folosi argumentul acesta: «Aşa cum arăt, m-aş fi putut eu atinge de unul care arată ca el?». Iar cel bătut nu-şi va mărturisi, desigur, propria-i slăbiciune, ci va recurge la o nouă minciună, care-i va oferi părţii adverse o replică hotărâtoare" (*Phaidros*, 272d-274a, b, c, în Platon, *Opere*, IV, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pp. 481-482).

sunt decât *argumente aparente*. Ceea ce înseamnă că, chiar adevărate fiind, legătura lor cu susţinerea sau respingerea tezei (concluziei) nu este necesară, ci numai aparentă. În sfârşit, erori în argumentare pot apărea chiar dacă argumentele sunt enunţuri adevărate, iar tehnicile folosite pentru întemeierea tezei sunt corecte. În acest caz, nu sunt respectate anumite *exigenţe ale desfăşurării normale* a unui act argumentativ, exigenţe cu care, iniţial, au fost de acord toţi participanţii la relaţia dialogică sau care rezultă în mod indubitabil din modul de desfăşurare a unei astfel de relaţii (faptul că trebuie să asculţi şi argumentul părţii adverse într-o argumentare dialogală este un precept fără de care nu se poate desfăşura o argumentare).

Evident, s-a lărgit în mod substanţial plaja de selecţie a sofismelor, ceea ce dă, în opinia noastră, o viziune mai amplă asupra acestor tipuri de erori de argumentare. Evident, aceste trei categorii de sofisme, identificate după criteriul *domeniului* în care ele îşi au originea, nu sunt identice din punct de vedere al unei ierarhii valorice. De exemplu, *sofismele de argument* şi *sofismele de tehnică de argumentare* pot fi considerate *sofisme intrinseci*, deoarece ele ţin de structura internă a unui act de argumentare, în timp de *sofismele de condiţie* pot fi considerate *sofisme extrinseci*, fiindcă ele sunt exterioare actului de argumentare propriu-zis. Totuşi, chiar dacă astfel de ierarhizări se pot face, fiecare categorie de sofisme împiedică – atunci când este prezentă în actul argumentării – desfăşurarea normală a unui astfel de proces, respectiv deteriorează natura întemeierii tezei şi facilitează – atunci când reuşeşte – obţinerea de convingere pe căi imorale din punctul de vedere al raţionalităţii.

A treia observaţie: cum sugerează foarte bine şi textul platonician invocat, *trebuie să existe o anumită asemănare* între ceea ce e adevărat, ceea ce e corect şi ceea ce e normal şi ceea ce pare să fie astfel. Iar această asemănare vizează din nou cele trei surse ale erorilor: argumentul, tehnica şi condiţiile. Argumentele aparent adevărate trebuie să se asemene cu cele adevărate, tehnicile aparent corecte trebuie să se asemene cu cele corecte în realitate, respectarea aparentă a condiţiilor trebuie să aibă o legătură cu respectarea reală a lor. Altfel, posibilitatea ca interlocutorul să ia drept adevărat un argument fals, drept corectă o tehnică aparent corectă sau o respectare aparentă a condiţiilor argumentării drept o respectare reală se reduce până la anulare. Adresându-i-se în mod imaginar lui Tisias, Socrate face următoarea afirmaţie: „Ascultă, Tisias, mai înainte ca tu să-ţi faci apariţia, noi tocmai afirmam că verosimilul acesta pătrunde în mintea mulţimii tocmai din pricina asemănării lui cu adevărul" (*Phaidros*, 273d).

Chestiunea ţine aici de ceva asupra căruia a atras atenţia încă Aristotel în *Topica*[26]: este foarte dificil să identifici şi să stabileşti diferenţele dintre lucrurile asemănătoare sau să identifici şi să stabileşti asemănările dintre lucrurile foarte diferite. De la determinarea asemănării nu e decât un pas până la extrapolarea identităţii, iar pasul acesta e făcut cu şi mai multă uşurinţă şi repeziciune atunci când este vorba să stabileşti asemănări între argumente, tehnici de argumentare sau condiţii ale argumentării. Asemănările lucrurilor asemănătoare se văd de către toţi, diferenţele lucrurilor diferite la fel. Mai dificilă este calea inversă. Nu este aici, în primul rând, o chestiune de raţionalitate, ci mai degrabă una ce ţine de psihologia cogniţiei umane. Or, argumentarea nu este nici ea una ce ţine numai de raţionalitate, chiar dacă nucleul ei dur se centrează pe ideea de raţionalitate.

26. Aristotel, *Topica*, I, 16, 17, 108a, în Aristotel, *Organon*, II, Editura IRI, Bucureşti, 1998, pp. 328-329.

A patra observaţie: *sofismul este o eroare comisă cu intenţie*. Intenţia aici este una bine definită: a determina convingerea (pentru interlocutor) şi iluzia convingerii (pentru cel care argumentează) în legătură cu adevărul sau falsitatea unei anumite teze. Dacă din punctul de vedere al receptorului nu există nici o diferenţă între argumentarea corectă şi argumentarea sofistică (pentru că el nu îşi dă seama că este indus în eroare), din punctul de vedere al dialecticianului diferenţa este esenţială: acesta din urmă este conştient că propune o falsă argumentare interlocutorului, o face în deplină cunoştinţă de cauză şi, mai mult, chiar cu conştiinţa îndeplinirii unui scop care nu îi reuşeşte pe calea normală a argumentării corecte. Este motivul pentru care, de la Platon şi până la unii dintre teoreticienii contemporani, s-a tot vorbit de o responsabilitate morală a celui care pune în mişcare argumentări sofistice.

Este o *manipulare* aici, în accepţiunea cea mai largă a termenului, una nu întotdeauna regăsită în sensul restrâns şi peiorativ cu care modernitatea asociază acest termen, mai ales în domeniul discursului politic[27]. Constângerile etice ar putea interveni doar când rezultatele pentru care sunt puse în mişcare erorile sunt indezirabile. Altfel, a face binele, chiar şi prin mijlocirea sofismului, e un... bine! Din punctul de vedere al raţionalităţii pure însă, eroarea rămâne inacceptabilă.

Am putea spune că *sofismul este o eroare intenţionată de argumentare, determinată de aparenţa adevărului unui argument, de aparenţa corectitudinii unei tehnici de argumentare sau de aparenţa respectării condiţiilor de argumentare prin care se obţine convingerea interlocutorului.* Să încercăm a face ordine în această diversitate de sofisme – din care fiecare autor subliniază câteva pe care le consideră mai importante – prin ilustrarea sofismelor care populează fiecare dintre cele şase clase determinate după criteriul domeniului persuasiunii şi criteriul sursei persuasiunii.

Clasa S_1 (sofismele de argument induse prin actele de gândire) cuprinde: *argumentum ad baculum* (argumentul forţei), *argumentum ad hominem* (argumentul referitor la persoană), *argumentum ad verecundiam* (invocarea autorităţii ca probă), *argumentum ad populum* (argumentul referitor la opinia mulţimii), *argumentum ad misericordiam* (argumentul referitor la milă), *argumentul referitor la popularitate* (invocarea popularităţii ca probă).

Clasa S_2 (sofismele de tehnică argumentativă induse prin actele de gândire) cuprinde următoarele sofisme: *sofismul falsei dileme*, *sofismul negării antecedentului*, *sofismul afirmării secventului*, *sofismul celui de-al patrulea termen* („quaternio terminorum"), *sofismul generalizării pripite*, *sofismul cauzei false*, *sofismul falsei analogii*, *petitio principii*, *sofismul concluziei irelevante*, *post hoc ergo propter hoc* („după aceasta, deci din cauza aceasta").

Clasa S_3 (sofismele de condiţii ale argumentării induse de actele de gândire) cuprinde: *sofismele de confruntare* (diferenţiate de van Eemeren şi Grootendorst în „sofisme ale limitării punctelor de vedere", „sofisme ale limitării persoanelor care au dreptul de a propune puncte de vedere", „sofisme ale limitării atitudinii critice faţă de punctele de vedere afirmate"), *sofismele de roluri* („sofismul prezentării tezei ca un adevăr cunoscut care nu are nevoie să fie dovedit", „sofismul prezentării de puncte de vedere non-falsificabile", „sofismul inversării dovezii"), *sofisme de acord* („sofismul falsului acord asupra premiselor",

27. O analiză şi o sistematizare a conceptului de *manipulare*, însoţite de ilustraţii semnificative, am propus în Constantin Sălăvăstru, *Discursul puterii. Încercare de retorică aplicată*, Editura Institutul European, Iaşi, 1999, pp. 132-146.

„sofismul refuzului unei premise care constituie obiect al acordului"), *sofismele de închidere a unei argumentări* („sofismul retragerii tezei", „sofismul acceptării tezei adversarului").

Clasa S_4 (sofismele de argument induse prin actele de limbaj) cuprinde: *echivocația*, *sofismul incoerenței între gânduri și cuvinte* (Blackburn), *sofismul determinat de accent*, *sofismul ambiguității*.

Clasa S_5 (sofismele de tehnică argumentativă induse prin actele de limbaj) cuprinde: *sofismul compoziției*, *sofismul diviziunii*, *sofismul întrebării complexe*, *sofismul caricaturii* (sau *sofismul falsei reprezentări*).

Clasa S_6 (sofismele de condiții ale argumentării induse prin actele de limbaj) cuprinde: *ignoratio elenchi* (ignorarea tezei care trebuie argumentată), *sofismele punctelor de vedere* („sofismul atribuirii de puncte de vedere fictive adversarului", „sofismul denaturării punctelor de vedere").

3. Aplicații: sofismul în practica argumentativă

3.1. Sofisme de argument induse de gândire (S_1)

O primă categorie de sofisme pe care vrem s-o ilustrăm este aceea a *sofismelor de argument induse de gândire*. Este vorba aici de utilizarea „argumentelor aparente" atunci când se dorește inducerea unei anumite concluzii la cititor. Una dintre cele mai frecvente erori de acest fel este așa-numitul *argumentum ad personam* (în loc să se combată teza unui interlocutor, se aduc în discuție – prezentându-se drept probe – anumite calități, fapte sau relații ale persoanei care argumentează, acestea din urmă neavând nimic de-a face – din punct de vedere rațional, firește – cu teza în chestiune). Fie următoarea secvență:

> „... Pariuri puerile și egocentrice ale unor editorialiști care nu-și dau seama la ce tragică diversiune participă, lăsându-se duși de plăcerea bârfei, de creșterea importanței personale sau de iluzia creșterii tirajelor" (Romulus Rusan, „Diversiuni și iluzii", „Tableta de luni", *România liberă*, 16 martie 1998).

În conturul extins al textului cu titlul de mai sus, publicat la rubrica „Tableta de luni" a cotidianului *România liberă*, autorul aduce în atenție imaginea României în străinătate, pe care o constată tot mai proastă, și se întreabă, firește, care este cauza unei atare situații. Constatând – la observația unui „fost ambasador al unei importante țări europene" în România – că articolele din străinătate sunt scrise pe baza articolelor din țară, autorul vrea să ne arate că motivele acestei imagini defavorabile pe care o are România constau în principal în „moralitatea" editorialiștilor români. Or, analiza logică, chiar și sumar efectuată, ne arată clar că nu există o relație de determinare directă între „moralitatea", „egocentrismul", „plăcerea bârfei", „importanța personală", „tirajul cotidianelor" (care sunt calități sau laturi ale celor care scriu editoriale sau articole) și imaginea falsă pe care o regăsim în gazetele din Occident la adresa României. Este o *aparentă* legătură de condiționare, fiindcă calitățile persoanei nu pot determina o stare de fapt, care nu depinde (sau n-ar trebui să depindă) de aceste calități și aceste persoane. De fapt, aici *argumentul nu este argument*, așa cum se pretinde a fi!

Dacă am vrea să aducem argumente prin care să arătăm că imaginea proastă a României în Occident nu corespunde realităţii, atunci ar trebui să aducem în discuţie fapte, exemple, ilustraţii, analogii care contrastează semnificativ cu această imagine deplorabilă: că avem o creştere economică, că asistăm la creşterea nivelului de trai, că sunt rezolvate problemele de asistenţă socială, că sunt rezolvate problemele relaţiilor interetnice etc. etc., elemente care sunt într-adevăr determinante pentru imaginea pe care un stat o are pe plan internaţional. Dacă aceste elemente s-ar manifesta în fapt, indiferent de ce ar spune editorialiştii determinaţi de egocentrism, bârfă, tiraje, imaginea ar fi, fără îndoială, una pozitivă. Cu siguranţă, şi în cazul altor state sunt editorialişti care scriu în termeni negativi despre ţara lor, dar imaginea nu e denaturată, pentru că „faptele" de care am vorbit sunt cele care creează în realitate această imagine. Nu e România singura ţară despre care editorialiştii scriu defavorabil, dar e una dintre cele care au o imagine destul de „şifonată" !

Totuşi, ne putem pune cu îndreptăţire întrebarea dacă asistăm aici la o eroare grosolană de argumentare (aşa cum am putea deduce din analiza pur logică a secvenţei date) sau dacă nu există un temei pentru a justifica prezenţa unei astfel de proceduri în contextul dat. Unele explicaţii am putea găsi în ceea ce Gilles Gauthier numeşte *argumentarea periferică*, prezentă cu deosebire în comunicarea politică[28]. Textul pe care îl analizăm este, tematic cel puţin, unul de esenţă politică, ceea ce ne dă o oarecare încredere în încercarea de a explica prezenţa sofismului *ad personam* (*ad hominem*) în secvenţa dată.

Fără nici o îndoială, textul politic este, prin însăşi natura sa, unul polemic[29]. Argumentarea într-o astfel de situaţie presupune *omul politic*. Destule referinţe care intervin atunci când argumentăm într-un astfel de domeniu au în vedere fapte, relaţii, situaţii care-l privesc pe omul politic. El nu este, totuşi, element structural al unei argumentări (aşa cum se vede uşor din identificarea componentelor structurale ale argumentării). Din acest motiv, referinţele care se fac la acesta rămân încadrate unei *argumentări periferice*. Iar cele mai importante referinţe de acest fel vizează persoana omului politic. Astfel se explică prezenţa sofismului *ad hominem* într-o astfel de argumentare.

Pentru Gilles Gauthier, orice comunicare politică are trei constituenţi diferiţi: imaginea, argumentarea „ideologică" şi argumentarea „periferică", din care ultimele două ne interesează cu deosebire. Comunicarea politică este terenul unei *confruntări polemice* între actorii politici. Aceştia din urmă, observă autorul, sunt animaţi nu numai de dorinţa de a face să prevaleze ideile lor în defavoarea ideilor celorlalţi, dar şi de aceea de a ieşi învingători din această confruntare. Pentru aceasta, ei recurg atât la argumente care vizează concepţia lor despre lume şi organizarea ei politică, cât şi la argumente care privesc în special „cadrul opoziţional al politicului": poţi pune sub semnul întrebării valoarea adversarului dacă aduci în confruntarea politică aspecte mai puţin favorabile din trecutul lui politic sau fapte impardonabile din viaţa sa privată. Dacă n-ai fi în confruntare cu el, evident, nu ai răscoli asemenea elemente prezentându-le ca argumente, însă o dată ce eşti şi vrei să câştigi, poţi recurge la ele fără remuşcări. De aceea, „argumentarea

28. Gilles Gauthier, „L'argumentation périphérique dans la communication politique. Le cas de l'argument «ad hominem»", în *Argumentation et rhétorique* (II), Hermès 16: Cognition, Communication, Politique, CNRS Éditions, Paris, 1995, pp. 167-185.

29. Constantin Sălăvăstru, *Discursul puterii. Încercare de retorică aplicată*, Editura Institutul European, Iaşi, 1999, pp. 99-103.

periferică este ansamblul procedeelor discursive ale comunicării politice care se raportează în mod formal la natura sa polemică" [28 : 170].

Descoperim în secvenţa discursivă care ne serveşte drept „studiu de caz" pentru ilustrarea sofismului *ad hominem* aproape toate situaţiile pe care autorul invocat le găseşte pentru o astfel de eroare de ordin discursiv: *argumentul „ad hominem" circumstanţial* (ataci ideea unei persoane prin atacarea credibilităţii acesteia: consideri poziţia unor editorialişti cu privire la imaginea României drept falsă pe motiv că ei sunt lipsiţi de credibilitate), *argumentul „ad hominem" personal* (discreditezi o idee prin discreditarea persoanei care o susţine: nu se poate susţine imaginea defavorabilă a României de către nişte editorialişti care sunt egocentrici, urmăresc creşterea importanţei propriei persoane, creşterea tirajelor etc.).

Este infinit probabil că dacă secvenţa de discurs jurnalistic ar fi aparţinut unui domeniu ştiinţific oarecare, sofismul în cauză nu şi-ar mai fi avut locul, deoarece astfel de domenii nu îngăduie decât „argumentări ideologice", acelea periferice fiind cu totul irelevante şi inoportune din punctul de vedere al ştiinţei. E adevărat că şi ştiinţa este, de multe ori, o confruntare polemică, dar nu pentru a câştiga o bătălie, ci pentru a triumfa o... idee! Or, o idee nu poate să triumfe prin calităţile celui care o pune în circulaţie, ci prin alte idei care o susţin. Acestea din urmă devin adevăratele argumente confirmative ale ideii în cauză.

Există şi un alt temei, poate mai mult de ordin psihologic, pentru care sofismul *ad hominem* îşi face apariţia în diferite secvenţe de discurs. *Nu putem să rupem complet anumite calităţi sau situaţii ale persoanei de actele pe care ea le săvârşeşte sau de tezele pe care le susţine.* Este, până la urmă, o *analogie* care se propune între „fiinţa" persoanei şi „fiinţa" ideii pe care o susţine. Sunt destule cazuri în care analogia este întemeiată şi relevantă. Dar sunt şi mai multe în care astfel de analogii sunt irelevante şi purtătoare de cunoaştere deformată. Or, tocmai pe această extrapolare nejustificată mizează şi acela care utilizează o astfel de argumentare ca fiind necesară şi relevantă pentru situaţia în cauză.

Un alt argument sofistic din această categorie este *argumentul autorităţii* („argumentum ad verecundiam"). Am atras atenţia, de altfel, că autoritatea funcţionează ca unul dintre tipurile cele mai uzitate de argumente (dovezi) în încercările noastre de întemeiere a unei teze. De unde vine caracterul sofistic al unei argumentări bazate pe invocarea autorităţii? Evident, din utilizarea neadecvată a acestui argument. Woods şi Walton [15 : 41-46] consideră că există cinci condiţii de adecvare a unui astfel de argument, condiţii a căror respectare ar putea garanta corectitudinea argumentării bazate pe invocarea autorităţii: (a) *autoritatea trebuie să fie interpretată corect* şi, mai ales, utilizată corect într-o încercare de argumentare (citatele puse pe seama unui expert să fie exacte, să nu fie rupte din contextul în care ele s-au produs, să nu conţină omisiuni care ar putea altera sensul şi înţelegerea, accentul sau intonaţia să nu schimbe înţelesul acestora în cazul unei argumentări în planul oralităţii etc.); (b) *autoritatea trebuie să aibă în mod real o competenţă specifică* într-un domeniu dat (în care argumentăm), un mare prestigiu şi o mare popularitate (precauţia ne impune să nu apelăm la false autorităţi: sunt necesare criterii ale determinării competenţei în domeniul dat, criterii prin care să determinăm profunzimea prestigiului sau amplitudinea popularităţii); (c) *judecata expertului (autorităţii) care se invocă în argumentare trebuie să aparţină în mod real domeniului său de competenţă* (dacă invocăm o judecată a unei autorităţi dintr-un domeniu, dar judecata aparţine, de fapt, altui domeniu, atunci suntem fără doar şi poate în faţa unei argumentări

sofistice; cum procedăm însă atunci când domeniul în care argumentăm este unul interdisciplinar? Mai uzăm de invocarea autorităţii pentru a susţine sau respinge o teză?); (d) în principiu, *trebuie să se poată dispune de o probă directă* (dacă facem apel la autoritate, la un expert într-un domeniu oarecare în care se produce argumentarea, atunci acesta din urmă ar trebui, în principiu, să fie în posesia unei probe autentice, directe, din care să rezulte certitudinea că proba este una de natură obiectivă); (e) *este necesară o tehnică de consens* pentru a putea arbitra dezacordurile dintre autorităţile egal calificate (este posibil ca, în legătură cu o problemă oarecare, să existe dezacorduri chiar între autorităţile reale ale domeniului; se pune problema cum utilizăm, în acest caz, argumentul bazat pe autoritate).

Ne putem da uşor seama că nerespectarea fiecăreia dintre aceste condiţii de adecvare este sursa unei categorii de sofisme ale autorităţii („ad verecundiam"). Autorii la care am făcut aluzie consideră că, ţinând cont de condiţiile de adecvare propuse, următoarea structură a unei argumentări bazate pe invocarea autorităţii poate garanta utilizarea adecvată în practica discursivă a acestui argument de tip *ad verecundiam* [15:46]:

1 – X este o autoritate reală în domeniul K
2 – $p \in K$
3 – X asertează că p
4 – p este compatibil cu informaţia pertinentă obţinută din alte surse
deci p

Într-o interpretare structurală a argumentării, această susţinere prin invocarea argumentului autorităţii ia forma următoare:

p ← *(fiindcă)* — X a asertat p
↑
(deoarece)
(a) X este o autoritate în domeniul K
(b) p aparţine domeniului K
(c) p este compatibil cu informaţii din alte surse,

elementele sale constitutive fiind analizate cu acribie de către autori prin prisma rolului şi a importanţei lor într-un astfel de act de argumentare. Această structură a argumentului bazat pe autoritate are elemente de siguranţă a corectitudinii în plus faţă de cele propuse de Hamblin [17:218]:

Tot ce spune X este adevărat
X spune că p
Deci: p

sau Salmon[30]:

X este o autoritate reală cu privire la p
X asertează p
Deci: p

30. W. Salmon, *Logic*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963, p. 64 (*cf.* Woods and Walton, *op. cit.*, p. 41).

Ilustraţiile în acest domeniu pot merge pe linia nerespectării condiţiilor de adecvare la care am făcut aluzie. Fie secvenţa discursivă:

„Argumentele specialiştilor, reprezentanţilor ministerului nu au reuşit însă să clintească din loc opiniile membrilor Camerei Deputaţilor. Aceştia doresc reforma, dar nu în forma pe care o propune MEN. Anghel Stanciu, preşedintele Comisiei de Învăţământ a Camerei, consideră că echipa ministerială condusă de Andrei Marga este un «Mercedes fără frâne». Anghel Stanciu gândeşte descongestionarea în sensul reorganizării materiei, nu al reducerii numărului de ore" (Mihaela Jitea, „Ministrul Educaţiei se dă cu învăţământul peste cap", *Ziua*, 15 iulie 1998).

Avem, în acest text, apelul la autoritate pentru a argumenta un act de respingere a unei teze (propunerea de reformă a învăţământului înaintată de MEN). Numai că, în realitate, invocarea autorităţii nu respectă, în acest caz, condiţia de adecvare (c): autoritatea ce se invocă (şi din care este luat un citat) nu are competenţă în domeniul din care judecata pusă în circulaţie face parte (domeniul activităţii educaţionale), ci, în măsura în care este o competenţă, deţine calitatea respectivă într-un alt domeniu (specializarea sa de la Universitatea Politehnică). Suntem deci în faţa unei argumentări sofistice bazate pe invocarea autorităţii. În următorul exemplu:

„Impozitul pe bogăţia afişată pare să fie, în opinia preşedintelui României, Emil Constantinescu, una dintre soluţiile pentru îmbunătăţirea fiscalităţii din ţara noastră. Prezent vineri seara la o dezbatere organizată în platourile TVR, preşedintele Constantinescu şi-a exprimat opinia potrivit căreia fiscalitatea din ţara noastră nu este mai mare decât cea din alte ţări din fostul lagăr socialist sau chiar din Occident. «Nu se iau banii de la cei care-i acumulează prin mijloace necinstite, din economia subterană, de la cei care sunt mult prea bogaţi faţă de ceea ce realizează efectiv pentru societate» a spus preşedintele referindu-se la necesitatea introducerii impozitului pe bogăţia afişată" (Cristian Oprea, „Emil Constantinescu vrea «impozit pe bogăţia afişată»", *Evenimentul zilei*, 15 februarie 1999)

nu sunt respectate mai multe condiţii de adecvare: (b): preşedintele nu este o autoritate în domeniul în care se pronunţă, nu are prestigiu şi nici popularitate în analiza mecanismelor financiare ale economiei naţionale; (d): nu e adusă în discuţie nici o probă directă pentru cele afirmate; (e): afirmaţiile sale intră în contradicţie cu cele ale unor experţi în domeniu. Iar în secvenţa discursivă:

„Preşedintele PDSR, Ion Iliescu, a declarat ieri în cadrul unei conferinţe de presă că Decretul prezidenţial prin care Radu Vasile a fost demis din funcţia de premier este anticonstituţional. El a cerut preşedintelui Emil Constantinescu să intre în legalitate prin retragerea documentului amintit. Şeful PDSR a anunţat că partidul său este gata să susţină un «guvern de serviciu» care să fie capabil să gestioneze ţara şi să pregătească alegerile «fie anticipate, fie la termen»" (Mihai Toader, „Iliescu îi cere lui Constantinescu să revină asupra revocării premierului", *Ziua*, 15 decembrie 1999)

avem din nou un sofism al autorităţii care apare datorită nerespectării condiţiei (a) de adecvare: autoritatea trebuie să fie interpretată şi utilizată corect în ceea ce a declarat (punerea între ghilimele a sintagmei „guvern de serviciu" aparţinând lui Ion Iliescu este percepută ca o ironie, astfel încât se denaturează sensul textului autorităţii invocate; apoi, sintagma este scoasă din context şi utilizată cu alte sensuri decât a utilizat-o

autoritatea la care se face trimitere). Schema de manifestare a sofismului autorităţii este următoarea:

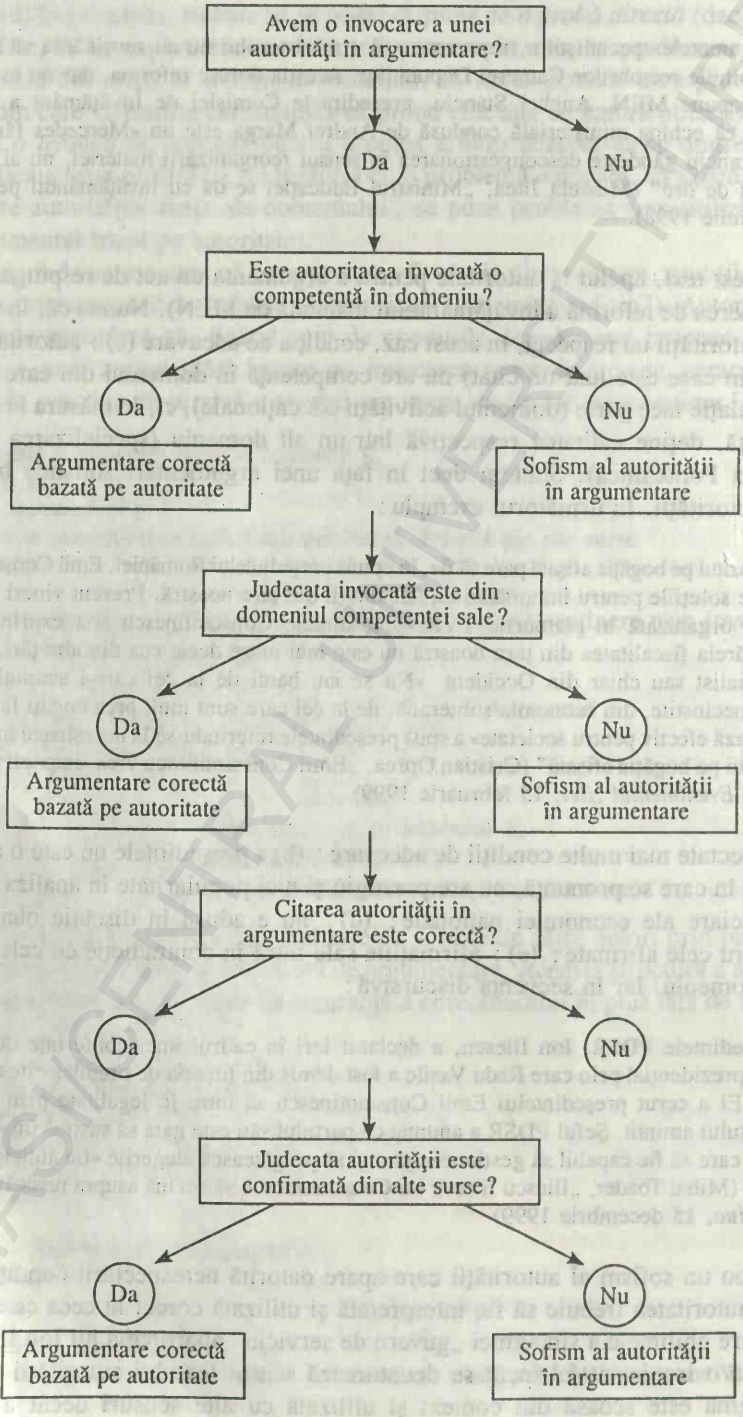

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Schema ne arată (şi ne avertizează totodată) câte precauţii trebuie luate pentru ca o argumentare bazată pe invocarea autorităţii să fie credibilă!

Argumentum ad populum este, pentru Blackburn, un argument ce constă în „a justifica ideea că ceva este adevărat sau corect prin simplul fapt că un mare număr de persoane afirmă acest lucru, fără a exista raţiuni temeinice de a gândi că persoanele respective nu pot să se înşele"[31]. Warnick şi Inch consideră că „un sofism *ad populum* se produce atunci când esenţa unui argument este eludată şi cel care argumentează face apel în schimb la o opinie populară pentru a justifica o teză" [8: 133]. Următorul text se încadrează în aceste exigenţe minimale:

> „În ultimul an, acoperirea CONNEX a crescut cu 400%. Oferim acoperire pentru 92% din populaţia României. De la Timişoara la Constanţa, de la Craiova la Iaşi, de la Satu-Mare la Bucureşti, pe platformele petroliere din Marea Neagră şi în staţiile de metrou, oriunde există oameni, există CONNEX" („Vă oferim cel mai bun GSM posibil", text publicitar în *Evenimentul zilei*, 15 iulie 1999)

şi exprimă, în esenţa sa, o argumentare sofistică de tip *ad populum*: „Toţi oamenii se abonează la Connex, abonează-te şi tu!". Johnson şi Blair[32], analizând argumentul *ad populum* („fallacy of popularity"), consideră că el poate fi utilizat atât în susţinere:

> Toată lumea crede că p
> Deci: p este adevărat,

cât şi în respingere:

> Toată lumea nu crede că p
> Deci: p este fals.

Ne dăm lesne seama că o explicaţie a argumentărilor bazate pe opinia mulţimii („ad populum") trece dincolo de instrumentele logicii tradiţionale şi angajează cel puţin trei sisteme de logică de ultimă noutate: logica opinabilului (care sunt relaţiile de determinare dintre opiniile noastre?), logica plurativă (ce relaţii se pot determina între propoziţii determinate de sintagme precum: majoritatea, cei mai mulţi, extrem de mulţi etc.?)[33] şi logica *fuzzy* (cum se pot determina cuantificările în situaţia în care delimitările, demarcaţiile sunt vagi?)[34].

Există destule probleme controversate în legătură cu argumentul falacios *ad populum*. În principiu, ar trebui ca întotdeauna o astfel de argumentare să aibă un caracter sofistic fiindcă nu există nici un temei raţional pentru a acorda credit la ceea ce spune mulţimea.

---

31. Pierre Blackburn, *Logique de l'argumentation*, ed. a II-a, Éditions de Renouveau Pédagogique, Saint-Laurent (Québec), 1994, p. 259.
32. R.H. Johnson, J.A. Blair, *Logical self-defense*, McGraw-Hill Ryerson, Toronto, 1977, p. 158.
33. Gr.C. Moisil, *Essais sur les logiques non chrysippiennes*, Éditions de l'Académie Roumaine, Bucureşti, 1972, pp. 164-180; 631-672; Nicholas Rescher, „Venn Diagrams for Plurative Syllogisms", în Nicholas Rescher, *Topics in Philosophical Logic*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Olanda, 1968, pp. 126-133.
34. R.E. Bellman, L.A. Zadeh, *Local and Fuzzy Logics*, în J. Michael Dunn, George Epstein (coord.), *Modern Uses of Multiple-Valued Logic*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Olanda, Boston, SUA, 1977, pp. 103-165; L.A. Zadeh, „The Concept of a Linguistic Variable and its Application to Approximate Reasoning", I, II, III, *Information Sciences*, 1975, 8, pp. 199-249, 301-357; 9, pp. 43-80.

Dacă apelul la autoritate era justificat din anumite puncte de vedere (expertul cunoaşte mai bine domeniul în care se produce argumentarea), în privinţa opiniilor mulţimii nu există o asemenea motivaţie pentru a le utiliza ca probe. Totuşi, de multe ori, se acţionează după principiul „Toţi o fac, fă-o şi tu!", care este un argument *ad populum*. Numai credinţa subiectivă că aceşti mulţi n-ar putea să se înşele ne împinge să utilizăm opiniile mulţimii drept argumente în diferite situaţii de întemeiere. Găsim interesantă următoarea remarcă făcută în legătură cu creditul care s-ar putea acorda mulţimii: „Dacă s-ar decide valoarea ideilor prin numărul de oameni care le acceptă, atunci nu am accepta niciodată ideile noi. Fiecare dintre ideile noi nu este acceptată, în punctul de plecare, decât de un număr mic de oameni. Ele nu se răspândesc decât dacă le înlocuiesc pe cele vechi pentru că sunt mai convingătoare"[35]. În mod cert, mai sunt şi alte sofisme ce intră în această primă categorie (S_1), dar intenţia noastră nu este de a epuiza această clasă de sofisme, ci de a atrage atenţia asupra identităţii ei şi a da ilustrările cele mai pertinente şi, în parte, cele mai cunoscute.

Aplicaţia 1

Fie textul:

> „Vreau să greşesc, dar ţine minte, Andrei: Gabi nu va intra niciodată pe poarta pe care i-am lăsat-o deschisă şi eu, şi Alecu. Nu are pentru asta nici onestitatea, nici voinţa şi forţa morală. Nu are decât nemăsuratul lui orgoliu şi capacitatea de a dispreţui şi umili public pe alţii, necum capacitatea, înalt *superioara* capacitate şi forţă de a se umili public pe sine, retractându-se şi îndreptând ceea ce a făcut! Să aibe măcar decenţa (curaj nu-i trebuie pentru asta!) de a nu se pretinde inocent. Când a şters din textul despre Friedrich destinat tiparului precizarea existentă în manuscris, cum că la acea oră nu mai subscriam la interpretarea dată în articolul meu, când mi-a furat pur şi simplu aplicarea la interpretarea tabloului «Stânci de cretă pe insula Rügen» a aforismului lui Nietzsche: «Cu cât priveşti mai îndelung o prăpastie, cu atât prăpastia priveşte mai îndelung în tine», n-a fost nici inocent, nici inconştient, ci pur şi simplu egoist, cinic şi fără scrupule, convins că aşa e cuvenit să se poarte cu cel pe care nu dă în fond nici două parale! Restul e pălăvrăgeală goală şi ipocrizie" (*Epistolar*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1987, pp.33-34).

Cerinţe:
(a) Să se determine structurile de argumentare din acest text.
(b) Să se arate dacă ele sunt argumentări corecte sau sofisme.
(c) În această din urmă situaţie, să se identifice natura sofismului.
(d) Să se propună o argumentare corectă în raport cu una dintre tezele argumentărilor sofistice identificate.

Aplicaţia 2

Să urmărim acest fragment:

> „Socrate: Atunci să vedem, Hermogenes, dacă ţi se pare că tot aşa stau lucrurile şi cu realităţile: că le revine lor o natură potrivit cu fiecare ins în parte – după cum afirmă Protagoras, spunând că «omul e măsura tuturor lucrurilor» – şi că, prin urmare, aşa cum îmi apar lucrurile, aşa sunt pentru mine, şi aşa cum îţi apar ţie, tot aşa sunt pentru tine" (Platon, *Cratylos*, 385e-386a, în Platon, *Opere*, III, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 254).

35. Madsen Pirie, *The Book of the Fallacy*, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1985, p. 127 (*cf.* Pierre Blackburn, *op. cit.*, p. 260).

Cerinţe:
(a) Să se determine argumentările din acest text.
(b) Să se identifice o argumentare de tip „ad verecundiam".
(c) Să se evalueze această argumentare din punctul de vedere al condiţiilor de adecvare.

Aplicaţia 3

Fie secvenţa discursivă:

> „De atâta amar de ani mi-e bun prieten Cervantes ăsta, şi ştiu că e mai deprins cu nenorocirile decât versat în versuri. Cartea lui arată un sâmbure de talent; cată el să schimbe câte ceva pe lume, dar n-ajunge la nici un capăt. Trebuie să aşteptăm partea a doua, pe care ne-o făgăduieşte; poate că, îmbunătăţindu-se, va merita întru totul mila ce nu i se face acuma; şi, până când se va putea vedea cum stau lucrurile, pune-o la popreală, acasă la dumneata, jupâne şi cumetre" (Cervantes, *Don Quijote de la Mancha*, I, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1965, p. 121).

(a) În această secvenţă avem un sofism „ad misericordiam"; construiţi argumentarea sofistică în care se valorifică acest tip de argument.
(b) Explicaţi natura sofistică a acestei argumentări.
(c) Aţi putea încerca o schiţă a unei teorii a acestui tip de sofism?

3.2. Sofisme ale tehnicilor de argumentare induse de gândire (S_2)

Această clasă de sofisme poate fi lesne identificată şi ilustrată, deoarece ea cuprinde ansamblul erorilor de logică ce pot interveni la nivelul tehnicilor de argumentare. Un inventar al acestor erori de logică întâlnim la Irving M. Copi[36], identificate în legătură cu inferenţele analizate la fiecare capitol de logică elementară. Avem la îndemână însă şi instrumente proprii pentru a trasa conturul acestei categorii de sofisme. Atunci când am analizat diferitele clase de tehnici de argumentare, am subliniat că ele se constituie ca parcursuri necesare de la premise la concluzie. Prin urmare, tot ceea ce iese în afara necesarului, dar se propune ca necesar se încadrează în această clasă de sofisme.

Regula după care putem să delimităm sofismele acestei clase este relativ simplă: orice încălcare a unei norme de corectitudine logică duce la apariţia unui sofism de acest tip. În funcţie de delimitarea tehnicilor de argumentare se determină şi sofismele proprii acestei grupe. Tehnicile deductive inferenţiale bazate pe implicaţie dau două cazuri de sofisme: *sofismul negării antecedentului* („denying the antecedent") şi *sofismul afirmării consecventului* („affirming the consequent"). Se ştie că, în măsura în care între două propoziţii oarecare există o relaţie de condiţionare suficient-necesară, putem să construim două tehnici de argumentare validă:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ p \\ \hline q \end{array}$$

ca în exemplul:

> Dacă fenomenele sunt cognoscibile, atunci ele pot fi supuse observaţiei
> Reprezentările sunt cognoscibile
> Deci: Reprezentările pot fi supuse observaţiei

36. Irving M. Copi, *Introduction to Logic*, MacMillan Company, New York, 1953.

şi:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ \bar{q} \\ \hline \bar{p} \end{array}$$

ca în exemplul:

Dacă fenomenele sunt cognoscibile, atunci ele pot fi supuse observaţiei
Fenomenele paranormale nu pot fi supuse observaţiei
Deci: Fenomenele paranormale nu sunt cognoscibile.

Pornind de la aceeaşi relaţie de condiţionare suficient-necesară între două propoziţii, pot fi construite două tehnici de argumentare nevalide:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ q \\ \hline p \end{array}$$

care, dacă este propusă ca tehnică validă de argumentare, dă naştere *sofismului afirmării secventului*, şi:

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ \bar{p} \\ \hline \bar{q} \end{array}$$

care, dacă este propusă ca o schemă de argumentare validă, dă naştere *sofismului negării antecedentului*.

Pentru van Eemeren şi Grootendorst, aceste două sofisme îşi au originea în „confuzia dintre condiţia necesară şi condiţia suficientă" [23 : 193], iar dificultatea în identificarea unor astfel de sofisme vine din caracterul acceptabil al unei concluzii trase dintr-o schemă de raţionare nevalidă. În exemplele noastre, cele două tehnici de argumentare nevalide pot fi ilustrate astfel:

Dacă fenomenele sunt cognoscibile, atunci ele pot fi supuse obsevaţiei
Fenomenul SIDA este supus observaţiei
Deci: Fenomenul SIDA este cognoscibil

şi:

Dacă fenomenele sunt cognoscibile, atunci ele pot fi supuse observaţiei
Zona interstelară nu este cognoscibilă
Deci: Zona interstelară nu poate fi supusă observaţiei,

exemple din care se constată că, cel puţin pentru simţul comun, concluziile par acceptabile sau, oricum, nu sunt falsităţi evidente care să sfideze bunul simţ logic. Tehnicile de argumentare au aici doar o aparenţă de corectitudine, aparenţă determinată de asemănarea cu tehnicile corecte de argumentare. Trudy Govier[37] leagă înţelegerea acestor tipuri de

37. Trudy Govier, *A Practical Study of Argument*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1985, pp. 351-353.

sofisme de analiza tabelului de adevăr specific implicației, de altfel metoda pe care am utilizat-o pentru determinarea tehnicilor valide de argumentare.

Fie următoarea argumentare:

„Și totuși, o întrebare fundamentală nu și-a găsit răspuns: cum rămâne cu principiile? Pentru că, până nu se va asana moral societatea românească, este greu de crezut că democrația și economia de piață va funcționa normal. Or, mai devreme sau mai târziu tot la chestiunea principiilor de moralitate se va ajunge..." (Bogdan Ficeac, „Cum rămâne cu principiile?", *România liberă*, 15 ianuarie 1998),

care poate fi transcrisă în „modelul Toulmin" astfel:

Democrația și economia de piață nu funcționează normal în societatea românească *(teza argumentării)* ← *(fiindcă)* — Nu există asanare morală la nivelul societății românești *(temeiul argumentării)*

(deoarece)

Dacă există asanare morală în societatea românească, atunci este posibil ca democrația și economia de piață să funcționeze normal *(fundamentul argumentării)*

care este expresia unei inferențe de tip *ponendo-ponens*:

(p_1): Dacă există asanare morală în societatea românească, atunci este posibil ca democrația și economia de piață să funcționeze normal

(p_2): Nu există asanare morală în societatea românească

(c): Deci: Democrația și economia de piață nu funcționează normal în societatea românească

și ilustrează o formă nevalidă de inferență (un *tollendo-tollens* nevalid):

$$\frac{\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ \bar{p} \end{array}}{\bar{q}}$$

aceasta avertizându-ne asupra faptului că suntem în fața unui *sofism al negării antecedentului*, destul de greu de sesizat în forma discursivă prin care este adus în fața cititorului de text jurnalistic.

Un cunoscut sofism care face parte din aceeași categorie poartă numele de *sofismul generalizării pripite* („hasty generalization"). El vizează cu deosebire tehnicile inductive de argumentare. Cum am atras atenția când am analizat astfel de tehnici de argumentare, concluzia, care spune mai mult decât îngăduie premisele, are un caracter probabil (adevărul ei beneficiază de anumite grade de probabilitate). În aceste condiții, tehnica de argumentare, atunci când este utilizată în practica discursivă, îndeamnă la o oarecare prudență în extensia de la analiza câtorva cazuri la generalizarea cu privire la toate cazurile. Dacă o asemenea prudență nu este asumată, se instalează o argumentare sofistică bazată pe generalizarea pripită.

Pentru S. Morris Engel, „în generalizarea pripită un caz izolat sau excepțional este utilizat ca bază pentru o concluzie generală, ceea ce este nejustificat"[38]. Blackburn

38. S. Morris Engel, *With Good Reason: An Introduction to Informal Fallacies*, St. Martin's Press, New York, 1976, p. 69.

consideră că „sofismul generalizării pripite este o eroare pe care o comitem adeseori. El constă în a trece de la o judecată ce poartă asupra câtorva cazuri particulare la o judecată generală, fără a fi examinat toate cazurile sau fără a justifica aceasta prin faptul că un caz sau un eşantion de cazuri examinate sunt reprezentative" [31 : 232]. Argumentarea:

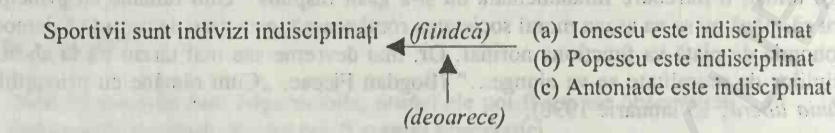

este un sofism al generalizării pripite, deoarece nici nu a fost observat un număr mare de reprezentanţi ai clasei sportivilor şi nici nu avem vreo siguranţă că aceste cazuri observate sunt reprezentative pentru clasa sportivilor. Să urmărim această secvenţă discursivă:

> „Narcis Gaube, în vârstă de 18 ani, a primit carnet de conducere şi a devenit student la Drept. Ce a învăţat el despre justiţia românească este acum evident. Dar nu este vina lui. În urmă cu un an, ministrul Justiţiei, Valeriu Stoica, a fost avertizat, în timpul unei vizite la Brăila, asupra acestui caz. După cum se observă, a luat măsuri în stilul său personal. Caracteristic perioadei în care s-a format el şi majoritatea politicienilor români de ieri şi de azi! Stilul oamenilor «noi»" (Dorian Stoianovici, „Pentru omorârea unui copil, doi ani de închisoare cu suspendare", *România liberă*, 15 aprilie 1998)

care acoperă următoarea structură de argumentare:

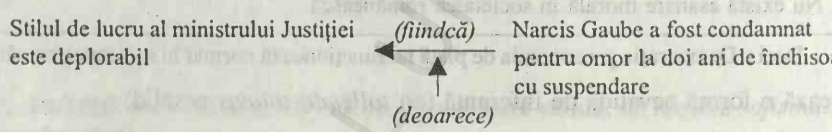

ce pune în evidenţă o argumentare sofistică fundată pe generalizarea pripită (Mai sunt şi alte cazuri pe lângă cel al lui Narcis Gaube? Este cazul Narcis Gaube unul reprezentativ?).

Să subliniem că nu toate generalizările duc la sofisme. Unele fundează tehnici inductive de argumentare care sunt corecte. De exemplu, acele generalizări care sunt rezultatul unor prelucrări statistice de date, al unor tehnici ştiinţifice de eşantionare etc. Blackburn propune o schemă a derulării sofismului generalizării pripite, schemă care face distincţie între generalizările corecte şi cele eronate [31 : 234].

Sofismul falsei analogii („false analogy") se fundează pe posibilităţile de ocolire a corectitudinii pe care le are o argumentare ce utilizează tehnica bazată pe analogie. Raţionamentul bazat pe analogie, ca şi tehnicile argumentative ce utilizează un astfel de raţionament, sunt de mare utilitate şi productivitate în multe domenii ale cunoaşterii umane (ştiinţă, politică, drept etc.) şi au ca scop determinarea de regularităţi între fenomene, elaborarea predicţiilor, organizarea de activităţi etc. Să spunem de pildă că un savant de talia lui Niels Bohr a elaborat teoria cu privire la structura internă a atomului pe baza unei relaţii de analogie cu sistemul solar! Atunci când am analizat tehnicile de argumentare bazate pe analogie, am dat un exemplu elocvent despre „forţa" analogiei: o analogie care avea în vedere un fenomen politico-militar la scară planetară s-a constituit într-o predicţie dintre cele mai fericite din câte s-au făcut în istoria politică a lumii.

Când intrăm însă în spaţiul sofismului, pornind de la o astfel de tehnică de argumentare? Atunci când, în baza unei relaţii de asemănare aparentă, considerăm că între

două situații, două relații, două trăiri psihologice există o analogie reală și, pe temeiul acestei credințe, extrapolăm concluzia de la realitatea cunoscută la cea mai puțin cunoscută, dar care ni se pare analogă cu prima. Pentru Warnick și Inch, „o falsă analogie compară două lucruri care sunt neasemănătoare în privința semnificației sau care, chiar dacă sunt asemănătoare, au puncte de diferență decisive" [8 : 128], în timp ce Govier consideră că „o falsă analogie este un argument bazat pe analogie în care similaritățile între primul subiect și analogul său sunt prea superficiale pentru a fi suport al concluziei" [37 : 354], aspecte reliefate și de van Eemeren și Grootendorst, care vorbesc despre necesitatea de a ști sau a determina „dacă comparația este justificată în mod real sau există diferențe cruciale între lucrurile comparate" [23 : 183].

Derularea sofismului generalizării pripite

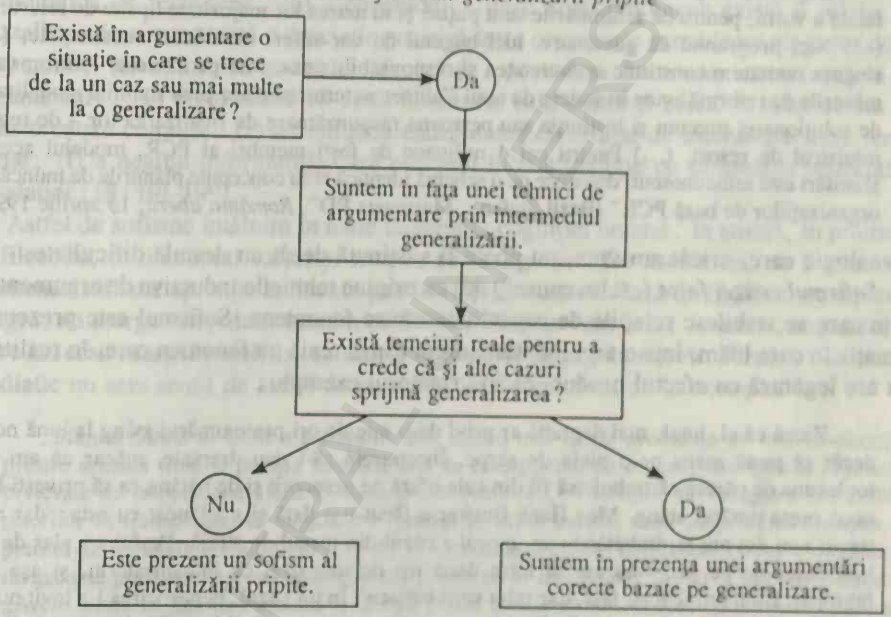

De unde această aparență de analogie? Din mai multe surse. Este posibil ca lucrurile să nu se asemene între ele, dar să fie prezentate într-o argumentare ca analoge. E de descoperit aici o atitudine grosolană a celui care propune o astfel de argumentare în fața preopinentului. Este posibil ca lucrurile să se asemene între ele, dar sub aspecte accidentale, aspecte care nu pot fi suport pentru extrapolarea unei concluzii cu privire la caracteristici importante ale lucrurilor. Fie secvența discursivă:

> „Descoperirea mașinii SRI la Odorheiu Secuiesc a fost percepută mai puțin ca o situație ridicolă din punct de vedere profesional și mai mult ca o amenințare la adresa minorității maghiare. Știrea a fost imediat preluată la Budapesta, vezi Doamne, ca exemplu de «activitate ilegală» (Marko Bela). (...) Dacă vă aduceți aminte, György Frunda a prezentat la Consiliul Europei un raport prin care recomanda ca serviciile secrete să nu poată urmări minoritățile naționale" (Cornel Nistorescu, „Bulă – agent secret", *Evenimentul zilei*, 15 iulie 1999).

Constatăm că ea se bazează pe o comparație între prezența mașinii SRI la Odorheiu Secuiesc și depunerea raportului deputatului Frunda la Consiliul Europei, comparație

care nu se sprijină pe asemănări esenţiale. Suntem deci în faţa unei argumentări sofistice bazate pe falsa analogie.

Pe baza consideraţiilor făcute până în prezent, ne dăm seama că una şi aceeaşi analogie poate susţine concluzii dintre cele mai diferite, ca în următoarele secvenţe discursive[39]: (a) „A conduce un guvern este ca şi cum ai conduce un vapor, căpitanul trebuie să aibă mână de fier" (Thomas Carlyle); (b) „Societatea este ca un vapor, fiecare persoană trebuie să fie în măsură să ia conducerea" (Henrik Ibsen); (c) „Ca şi căpitanul, cel care guvernează poate să dirijeze vasul care îl poartă, dar el nu poate să-i schimbe structura, nici să manipuleze vântul sau valurile" (Alexis de Tocqueville). Multe texte mediatice se folosesc de un astfel de sofism:

> „După luni de paralizie a executivului avem, începând de astăzi, un nou guvern. Nou e un fel de a vorbi, pentru că schimbările sunt puţine şi în marea lor majoritate lipsite de relevanţă. (...) Nici programul de guvernare, nici bugetul nu vor suferi modificări substanţiale, (...) singura noutate o constituie «concreteţea şi responsabilitatea». Mai pe înţelesul tuturor, toate măsurile de reformă avute în vedere de noul Cabinet au termene clare şi au stabilită modalitatea de soluţionare, precum şi instituţia sau persoana răspunzătoare de finalizarea lor – de regulă ministrul de resort. (...) Pentru cei 4 milioane de foşti membri ai PCR, modelul acestei abordări este arhicunoscut, deoarece pe o schemă identică erau concepute planurile de muncă ale organizaţiilor de bază PCR" (Bazil Ştefan, „Marioneta PD", *România liberă*, 15 aprilie 1998),

o analogie care, oricât am vrea, nu poate fi susţinută decât cu destulă dificultate.

Sofismul cauzei false („false cause") are ca origine tehnicile inductive de argumentare prin care se stabilesc relaţiile de cauzalitate dintre fenomene. Sofismul este prezent în situaţia în care luăm, într-o argumentare, drept cauză reală un fenomen care, în realitate, nu are legătură cu efectul produs, ca în următorul exemplu:

> „Zicea că el, unul, mai degrabă ar privi de-o mie de ori peste umărul stâng la lună nouă, decât să pună mâna pe-o piele de şarpe. Începusem să-i dau dreptate, măcar că am fost totdeauna de părere că trebuie să fii din cale-afară de nesocotit şi de nătâng ca să priveşti luna nouă peste umărul stâng. Moş Hank Bunker a făcut-o o dată şi s-a lăudat cu asta; dar n-au trecut nici doi ani şi, îmbătându-se, moşul a căzut din turnul de strajă. Praful s-a ales de el: l-au cules de pe jos, l-au aşezat între două uşi de magazie, ca într-un sicriu, şi aşa l-au îngropat. Eu n-am fost de faţă, dar mi-a spus babacu'. În tot cazul, nenorocirea l-a lovit numai fiindcă privise luna peste umărul stâng, ca un zevzec ce era" (Mark Twain, *Aventurile lui Huckleberry Finn*, Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1988, p. 277)

unde relaţia de argumentare este următoarea:

Nenorocirea l-a lovit pe Hank Bunker ← *(fiindcă)* A privit luna nouă peste umărul stâng

↑ *(deoarece)*

Toţi cei care privesc luna nouă peste umărul stâng au parte de nenorociri

din care se poate observa cu uşurinţă că temeiul care se propune pentru susţinerea tezei nu este şi nu poate fi cauza reală a întâmplării evidenţiate de teză.

Există mai multe forme ale acestui sofism, dintre care cea mai cunoscută este cea reţinută sub denumirea *post hoc ergo propter hoc* („după aceasta, deci din cauza

39. Nicholas Capaldi, *The Art of Deception*, Prometheus, Buffalo, 1971, p. 53.

aceasta"), în care relaţia de succesiune temporală (care numai accidental se poate suprapune peste o relaţie cauzală autentică) este luată şi prezentată ca o relaţie de cauzalitate. Blackburn distinge trei tipuri de erori care se pot ivi prin utilizarea unei astfel de tehnici de argumentare: (a) a vedea o legătură cauzală acolo unde nu există decât o simplă corelaţie accidentală (de exemplu, a explica notele mici ale unui elev prin faptul că disciplina respectivă este pusă în orar de la prima oră); (b) a vedea o legătură cauzală între două efecte ale unei cauze comune (creşterea numărului de şcoli pusă în corelaţie cu creşterea numărului de grădiniţe – cauza comună: creşterea natalităţii); (c) post hoc ergo propter hoc („ziua este cauza nopţii") [31 : 249-253]. Woods şi Walton disting, la rândul lor, şapte tipuri de sofisme *post hoc* (fiindcă autorii văd în sofismul cauzei false doar situaţia *post hoc ergo propter hoc*): (a) a lua drept cauză o succesiune cronologică de fenomene; (b) a conchide că între două fenomene există o relaţie de cauzalitate deoarece există o corelaţie pozitivă între ocurenţele precedente ale celor două fenomene; (c) a inversa cauza şi efectul şi a le utiliza de o asemenea manieră în argumentare; (d) a considera că două fenomene sunt cauză şi efect, în timp ce ele au doar o cauză comună; (e) a confunda cauzalitatea cu relaţia de asemănare între fenomene; (f) a neglija informaţiile care pot veni în contradicţie cu orientarea aparentă a corelaţiei [15 : 191-199].

Astfel de sofisme întâlnim în toate domeniile cogniţiei umane: în ştiinţă, în politică, în filosofie, în domeniul valorilor morale sau religioase. De asemenea, ne folosim de asemenea sofisme aproape la fiecare pas în viaţa cotidiană: dacă ne întâlnim cu o pisică neagră, ne merge rău; dacă lucrăm de Sfântul Ilie, ne vom lovi; la antici, rugăminţile către zei erau cauzele rezolvării tuturor problemelor de pe pământ etc. Firește, nici textul mediatic nu este scutit de astfel de pericole, ba dimpotrivă, ca în exemplul:

> „Sfântul Sinod al BOR s-a întrunit ieri, având mai multe probleme de luat în discuţie, printre acestea fiind şi poziţia bisericii faţă de transplantul de organe, mai ales al organelor prelevate de la persoane aflate în moarte cerebrală. (...) Discuţiile pe marginea subiectului referitor la transplantul de organe au început în urmă cu mai mult timp, când s-a spus că preotul de la capela Spitalului de urgenţă Floreasca ar fi sfătuit familia unui posibil donator să nu accepte prelevarea organelor, deoarece acesta nu ar mai ajunge în Rai" (Răzvan Mateescu, „Avem acces în Rai fără rinichi? Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe va dezbate problema transplantului", *Ziua*, 15 decembrie 1999).

în care este prezentată o legătură cauzală între două evenimente care, la rigoare, nu întreţin vreo legătură de acest tip între ele. Avem aici, firește, o argumentare sofistică.

Aplicaţia 4

Fie următorul enunţ:

> „E infinit probabil că nu poţi pune prea mult preţ pe promisiunile tinerilor".

(a) Construiţi o argumentare sofistică de tipul „generalizare pripită" care să aibă ca teză enunţul dat.
(b) Construiţi argumentări sofistice de tip implicativ care să aibă drept teză enunţul în discuţie.
(c) Construiţi o argumentare corectă în care să susţineţi enunţul dat ca teză.

Aplicaţia 5

„Cadavrul şi oţetul provin respectiv din vieţuitoare şi din vin, precum noaptea provine din zi. În toate cazurile, când avem astfel de schimbări reciproce, trebuie ca lucrurile să se întoarcă la materia lor, cum, de exemplu, pentru ca leşul să devină o vieţuitoare trebuie să treacă mai întâi prin starea de materie, şi numai atunci devine o fiinţă vie, după cum tot astfel trebuie ca oţetul să se schimbe în apă pentru a se preface iarăşi în vin" (Aristotel, *Metafizica*, VIII (H), 6, 1045a, Editura IRI, Bucureşti, 1999, p. 325).

Cerinţe:
(a) Să se determine tehnica argumentării utilizată în acest text.
(b) Avem de-a face cu o argumentare sofistică sau nu?
(c) Dacă răspunsul este afirmativ, analizaţi natura sofismului utilizat.

Aplicaţia 6

Fie următoarea argumentare (adaptare după Blackburn):

„Verişoara mea a avut un accident de automobil şi, din păcate, a decedat. Dacă n-ar fi avut centura de siguranţă pusă, fără îndoială ar fi putut fi scoasă mai repede dintre fiare şi, poate, ar fi putut fi salvată. Aşa, a durat prea mult timp până să fie descarcerată, a pierdut mult sânge şi nu s-a mai putut face nimic. Înclin să cred că purtarea centurilor de siguranţă este mai mult periculoasă decât utilă în cazul unui accident".

(a) Să se identifice forma de argumentare utilizată în acest text.
(b) Să se arate că avem de-a face cu o argumentare sofistică.
(c) Să se determine tipul de sofism utilizat.
(d) Să se construiască un contraexemplu pentru această argumentare falacioasă.

Aplicaţia 7

„Aflat în Gulag, Al. Paleologu îşi dă seama că societatea civilă se poate reconstitui, în condiţiile cele mai ingrate, în măsura în care se întâlnesc câţiva oameni ce pot comunica între ei asupra unor lucruri de interes uman general. Era o regenerare cu atât mai impresionantă, cu cât avea loc în anii în care istoria, într-una din cele mai sumbre etape ale sale, nu promitea, într-un viitor previzibil, nici o schimbare în bine. «Se întâmpla ca într-o celulă de închisoare să apară persoane cu care puteam conversa franţuzeşte şi recitam împreună, pentru că ne venea s-o facem şi ne făcea plăcere, versuri din Rimbaud, Mallarmé, Apollinaire. Puteam să ne impunem şi ne impuneam cu plăcere în aceste condiţii de viaţă atât de reduse nu numai la elementar, dar chiar la formele cele mai brutalizate de existenţă umană, o conduită de extremă politeţe, de respectare mentală a ceea ce se petrece în conştiinţa, sufletul sau în fiinţa celuilalt. Când comunicarea era curtenitoare şi încărcată de civilitate, ne constituiam o comunitate civilă în interiorul celulei de penitenciar. Era un nucleu viabil de societate civilă.» Ceea ce justifică aprecierea eseistului că dacă într-o celulă sordidă de la Jilava a reînviat ceva din atmosfera unui salon din al XVIII-lea veac, se poate vedea cum părelnica frivolitate a codului manierelor elegante se transmută în transcenderea comportării prescrise de acesta, fenomen numit de D-sa – în mod şocant, desigur – «metafizica politeţii»" (Gheorghe Grigurcu, „«Metafizica» politeţii", în *Viaţa Românească*, XCVI, nr. 3-4, 2001, pp. 193-197, citatul la pp. 194-195).

(a) Găsiţi tipuri de sofisme în argumentările pe care le conţine acest fragment.
(b) Construiţi argumentări corecte, înlăturând erorile care se comit în text.
(c) Dacă, spre exemplu, am avea în acest text eroarea „falsei generalizări", care ar fi mecanismele ei de acţiune ca instrument falacios al cunoaşterii?

3.3. Sofisme de condiţie determinate de gândire (S_3)

Acest tip constituie o noutate în economia investigării sofismelor, regăsită doar în sistematizarea propusă de van Eemeren şi Grootendorst. O explicaţie există atât pentru omisiune, cât şi pentru prezenţa acestor sofisme în sistematica la care am făcut aluzie. Omisiunea se explică, în multe dintre situaţii, prin înţelesul restrictiv pe care l-au acordat sofismelor aceia care au văzut în ele doar erori de logică. Erorile de logică nu au nici o legătură cu condiţiile în care ele se produc, motiv pentru care, în mod cât se poate de firesc, aceste condiţii nu au fost investigate pentru determinarea unor anomalii ale raţionamentului. În alte cazuri, omisiunea se explică prin faptul că, deşi sofismele au fost inventariate şi înţelese pe un spaţiu mai larg – care includea şi mecanismele producerii lor determinate de limbaj –, totuşi s-a considerat că aceste contexte în care se produc deformările de argumentare sunt exterioare mecanismelor propriu-zise ale argumentării, motiv pentru care nu ar fi nimerit să se studieze astfel de piedici.

Prezenţa acestei clase la autorii olandezi de care am pomenit se explică prin criteriul pus în joc în vederea sistematizării sofismelor: *criteriul relaţiei de comunicare*. Este cât se poate de evident că, dacă privim argumentarea sofistică ca un defect de comunicare (pe traiectul obiectului comunicat [argumentele], pe traiectul mijlocului de comunicare [tehnicile de comunicare], pe traiectul condiţiilor comunicării), atunci dimensiunea contextului (condiţiilor) comunicării capătă o importanţă la fel de mare ca şi celelalte două, iar nesocotirea regulilor comunicării determinate de context duce, în consecinţă, la sofisme. Introducem în această clasă: *sofismele de confruntare*, *sofismele de roluri*, *sofismele punctelor de plecare (acordului)*, *sofismele de închidere*.

Sofismele de confruntare încalcă, în opinia autorilor invocaţi, dreptul fiecărui participant la o confruntare critică, la exprimarea liberă a punctelor de vedere în legătură cu tema supusă dezbaterii sau la critica punctelor de vedere avansate de ceilalţi interlocutori. Orice dispută critică are ca regulă – tacită sau explicită – faptul că *participanţii nu trebuie să împiedice exprimarea liberă a punctelor de vedere sau punerea sub semnul îndoielii a punctelor de vedere ale celorlalţi*. Dar nu întotdeauna se întâmplă astfel. În aceste cazuri, suntem în faţa unei argumentări sofistice. Acestea doar în aparenţă lasă impresia că exprimă o luptă între susţineri şi respingeri reciproce, dar, în realitate, avem de-a face cu o „dictatură" discursivă. Exemplele sunt multiple, în domenii dintre cele mai diverse: în politică, de multe ori, decizia şefului ierarhic acordă puţine şanse unei autentice replici argumentative, în discursul religios cuvântul sacru e adesea urmat fără spirit critic, în viaţa de zi cu zi şeful nu se simte niciodată bine când e contrazis de subordonat şi face totul pentru a înlătura o asemenea posibilitate. Germenii sofismelor de confruntare se întâlnesc peste tot în realitatea ce ne înconjoară.

Poate nu e lipsit de importanţă să subliniem un aspect: ca posibilitate, sofismele de confruntare se regăsesc în fiecare dintre noi. În fiecare dintre noi zace, în forme incipiente şi refulate, un mic dictator: credem mai întotdeauna că punctul de vedere pe care îl susţinem este şi cel mai adecvat (şi, cel puţin din punct de vedere psihologic, nu acceptăm ca alţii să ne contrazică), avem mereu tendinţa de a argumenta continuu pentru a susţine sau respinge o teză (şi nu dăm prea mari şanse preopinentului să-şi susţină punctele de vedere), ne eschivăm de multe ori de la dispute în care credem că şansele de succes sunt neglijabile (nu ne place să-l vedem pe interlocutor în postura de învingător).

Culmea e că dictatorii (autoritarii) se ivesc de acolo de unde ne-am aştepta mai puţin! Oricum, în politică cel puţin, prezenţa sofismelor de confruntare este semnul prezenţei unui regim dacă nu chiar totalitar, în orice caz autoritar. Astfel de sofisme de confruntare pot fi găsite chiar în discursuri celebre:

„O, timpuri! O, moravuri! Senatul cunoaşte aceste lucruri, consulul le vede; Catilina totuşi trăieşte. Trăieşte? Ba mai mult, vine chiar în Senat, ia parte la consfătuirea obştească, notează şi indică din ochi, spre a fi ucis, pe fiecare dintre noi (...). Cât timp va mai exista cineva care să îndrăznească să te apere, vei trăi, şi vei trăi aşa cum trăieşti, înconjurat de gărzile mele multe şi puternice, ca să nu te poţi mişca împotriva republicii" (Cicero, „Catilinara I", în Sanda Ghimpu, Alexandru Ţiclea, *Retorica: texte alese*, Casa de Editură şi Presă „Şansa" SRL, Bucureşti, 1993, pp. 100-101).

De ce să nu se poată apăra sau să fie apărat Catilina? Fiecare individ se poate apăra şi poate fi apărat. Misiunea celor care îl acuză este aceea de a aduce probe zdrobitoare.

Discursuri diverse utilizează din plin şi cu folos astfel de tehnici de argumentare în care nu sunt respectate exigenţe legate de context, în speţă libertatea maximală a individului de a propune puncte de vedere diferite de ale interlocutorilor şi de a le critica pe cele propuse de alţii. Există modalităţi multiple de a o face. Uneori *ameninţarea* este o formă de a tempera critica adversarului:

„Având în vedere manipularea grosolană a opiniei publice, în cadrul emisiunii «Vreau raţia mea de adevăr», şi faptul că redacţia de publicistică social-politică din Televiziunea Română nu se află la prima încălcare a deontologiei profesionale în relaţia cu M.Ap.N., ne rezervăm dreptul de a acţiona pe toate căile legale, inclusiv prin sesizarea Consiliului Naţional al Audiovizualului, pentru tragerea la răspundere a realizatorilor documentarului amintit" („Declaraţia Biroului de Presă al M.Ap.N.", *Evenimentul zilei*, 15 martie 1999).

Din secvenţa discursivă prezentată se poate conchide că o continuare a disputei pe marginea rolului armatei în evenimentele din 1989 şi după aceea devine incertă ca urmare a ameninţărilor proferate la adresa celor care au criticat armata. Alteori *utilizarea unor figuri de stil* dă de înţeles că acela ce propune textul e obsesiv ataşat punctului de vedere pe care-l promovează şi nu e dispus în nici un fel să cedeze la critica adversarului:

„Desigur, nu-mi pare rău dacă liderii partidelor politice s-au îmbogăţit şi în sine nu văd nimic reproşabil în parvenirea românilor la prosperitate! Nu pot contesta dreptul nimănui de a-şi petrece aniversările aşa cum şi le doreşte, în intimitate sau în public! Nu văd nimic condamnabil în gestul de a face cadouri oricât de preţioase celor pe care îi iubeşti şi admiri!

Toate ar fi bune dacă nu ar rămâne dramatică nedumerirea cum s-au putut îmbogăţi persoane care oficial trăiesc doar din veniturile aferente activităţii politice procurate de la bugetul de austeritate al statului" (Adrian Severin, „O aniversare", *Ziua*, 15 iulie 1998).

Descoperim aici procedeul *ironiei* (în prima parte a textului reprodus), ca şi pe acela al *interogaţiei retorice* (în a doua parte), ambele lăsând să se înţeleagă că autorul are deja bine asumat şi formulat răspunsul la întrebările pe care le lansează şi la ironiile pe care le face şi există puţine şanse ca cineva să poată să-i distrugă aceste convingeri deja adânc înrădăcinate.

O modalitate ingenioasă de a uza de forţa de persuasiune a sofismelor de confruntare este şi aceea a *prezentării tezei ca un adevăr evident*. Or, în faţa adevărurilor evidente este superfluu să aduci puncte de vedere noi, după cum la fel de inabil din punct de vedere

argumentativ este şi să critici un adevăr evident. Întrebarea care îşi poate face loc aici este următoarea: adevăruri evidente pentru cine? Prezentăm mai jos o secvenţă de discurs care ilustrează un sofism de confruntare construit prin prezentarea unui adevăr ca evident:

„Nu-mi vine să cred că un parlamentar CDR care a trăit perioada ceauşistă ar încerca să reînvie, prin lege, coşmarul în care s-a zbătut populaţia României vreme de trei decenii: moartea, mutilarea, torturarea femeilor împinse de disperarea unor sarcini nedorite la avorturi ilegale, abandonarea şi distrugerea în nenumărate feluri a copiilor, transformarea lor, dintr-o bucurie a vieţii, într-un motiv de panică perpetuă, traumatizarea psihică a familiilor, sărăcia, promiscuitatea. Toate aceste răni necicatrizate ale societăţii româneşti să fie redeschise de un parlamentar «al nostru»" (Gabriela Adameşteanu, „Reîntoarcerea lui Ceauşescu", *România liberă*, 15 ianuarie 1998).

secvenţă în care adevărul tezei „Nu trebuie să introducem o lege care să interzică avortul" este, în opinia autorului textului, în afara oricărei îndoieli. Motiv pentru care există şi puţine şanse ca teza să fie contrazisă sau măcar pusă în discuţie.

În sfârşit, e posibil să ne situăm în perimetrul de acţiune al sofismelor de confruntare prin *amplificarea excesivă a probelor* în favoarea sau în defavoarea unei teze. Când probele sau argumentele ne copleşesc, există tendinţa, explicabilă mai mult din punct de vedere psihologic, de a nu mai fi atenţi la critica lor. Avem de-a face cu o îngrădire a libertăţii participării părţilor la dezbaterea critică, chiar dacă această îngrădire e determinată de mecanisme mai subtile ale psihologiei umane. Un exemplu e textul următor:

„Zilele trecute, Parchetul de pe lângă Judecătoria Ploieşti a dispus arestarea pentru 30 de zile a preşedintelui Fundaţiei Revoluţiei Române, filiala Prahova, Florin Bălteanu şi a fratelui acestuia Nicolae Bălteanu, sub motivaţia că în calitate de administratori ai SC Faredo SRL ar fi prejudiciat statul cu 575 milioane lei prin înşelăciune, fals şi evaziune fiscală. Arestarea celor doi este un abuz. Căpitanul Frangulea şi lt. Popescu (...) în cârdăşie cu procurorul Stasie (...) au dispus reţinerea şi ulterior arestarea celor doi încălcând toate normele procedurale. Cei trei anchetatori şi-au argumentat măsurile dispuse cu o expertiză contabilă. (...) Expertiza este un blăf, deoarece tema ei era verificarea firmei FAREDO şi nu a vreunei persoane fizice. În plus, expertul-contabil a stabilit de capul lui că vinovaţi de neregulile găsite s-ar face administratorii firmei (...), deşi nu expertul este cel care stabileşte vinovăţiile. (...) Însă cea mai aberantă măsură a anchetatorilor este cea de a o scoate basma curată pe contabila societăţii..." (Răzvan Savaliuc, „Preşedintele Fundaţiei Revoluţiei Române din Prahova a fost arestat abuziv", *Evenimentul zilei*, 15 iulie 1998).

Teza („Arestarea preşedintelui Fundaţiei... e un abuz") este susţinută de o aglomerare excesivă de argumente, senzaţia e că sunt prea multe, unele părând a nu fi argumente reale: cârdăşia celor trei nu are legătură cu faptele împricinaţilor; expertiza contabilă rămâne totuşi o probă; faptul că o contabilă nu a fost arestată nu e întotdeauna un argument că arestarea patronului e un abuz etc.

Atragem atenţia că nu întotdeauna limitarea punctelor de vedere sau a criticării punctelor de vedere ale celorlalţi ne plasează în zona indezirabilă a argumentării sofistice. Să cădem de acord, într-o primă instanţă, că amplificarea exagerată a punctelor de vedere îngreuiază desfăşurarea normală a argumentării. La un moment dat trebuie să ne oprim cu punctele de vedere asupra unei probleme, şi, prin aceasta, nu cădem nicidecum în sofisme. Pe de altă parte, anumite domenii ale cogniţiei şi acţiunii umane, prin natura lor, nu îngăduie amplificarea punctelor de vedere: de exemplu, în domeniul militar cu greu ne putem imagina ca subordonaţii să-i contrazică pe comandanţi!

Sofismele de roluri privesc cu deosebire relaţia dialogică. La ce se referă sofismele de roluri? Într-o relaţie dialogică trebuie să existe cel puţin doi interlocutori. Ei au roluri distincte: cel care declanşează disputa critică şi propune teza trebuie să o apere, aducând argumente ori de câte ori interlocutorul său pare a nu fi convins şi cere noi probe. Din acest punct de vedere, normalitatea unei dispute critice înseamnă – după van Eemeren şi Grootendorst – respectarea următoarei reguli: *partea care a avansat un punct de vedere este obligată să-l apere dacă cealaltă parte o cere.* Regula aceasta impune până la urmă o cerinţă de bun simţ în practica comunicaţional-argumentativă: nu avansăm puncte de vedere, nu punem în circulaţie teze dacă nu avem probe pentru a le susţine. Ea sancţionează gratuitatea avansării sau punerii în circulaţie a unui punct de vedere: nu se pot rezolva conflicte de opinie dacă nu avem dovezi în favoarea acestuia.

Dar nu se întâmplă întotdeauna ca o astfel de regulă să fie respectată: în aceste cazuri apar sofismele de roluri, erori care ţin de nerespectarea condiţiilor în care se desfăşoară o dispută critică (o argumentare polemică). Sofismele de roluri se pot institui pornind de la ambii participanţi la disputa critică: cel care susţine teza trebuie să aducă probe în favoarea ei, iar cel care respinge teza trebuie să aducă probe împotriva ei. Sustragerea de la întemeiere (fie a susţinerii, fie a respingerii) se manifestă diferit în funcţie de domeniul cognitiv în care se propune argumentarea. În ştiinţă, a te sustrage de la probarea tezei pe care o pui în circulaţie înseamnă a te descalifica în calitate de reprezentant al ştiinţei. În politică, din contra, sustragerea de la a dovedi aserţiunile puse în circulaţie este adesea considerată ca o abilitate de care orice politician are nevoie în relaţiile sale discursive cu ceilalţi. Următoarea secvenţă discursivă exprimă, la o analiză atentă, un sofism de roluri:

> „Acum câţiva ani, unul dintre cei mai de seamă studenţi ai Universităţii noastre era şi tânărul Coriolan Drăgănescu. Avea inteligenţă vie, caracter de bronz, temperament de erou; pe lângă acestea, natura-l înzestrase cu un talent de orator de o putere irezistibilă. Se înţelege că posedând astfel de calităţi, Coriolan trebuia să ajungă în fruntea camarazilor lui. El conducea toate mişcările studenţimii. De câte ori generoasa tinerime universitară, nemaiputând sta indiferentă faţă cu împrejurările politice, se hotăra să-şi spună şi ea cuvântul ei, Coriolan îi strângea rândurile, o organiza, o îmbărbăta, o înflăcăra şi o ducea – la statuia lui Mihai Viteazul. Până aici, Coriolan era mare, era incomparabil; dar aici, la statuia eroului de la Călugăreni, era prodigios. Cuvântarea lui era aşa de zguduitoare, încât auzindu-l te mirai de nepăsarea eroului de bronz: cum oare nu descalecă, precum odinioară comandorul lui Don Juan, spre a face şi el o demonstraţie?" (I.L. Caragiale, „Tempora", în *Momente şi schiţe*, Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1972, p. 99).

Fără îndoială, şi sofismele de roluri apar pe căi dintre cele mai diferite, tocmai pentru a mai ascunde ceva din eroare şi a nu fi percepute ca sofisme. Fiindcă, să recunoaştem, nimeni nu refuză în mod direct şi grosolan să apere punctul de vedere avansat. Dacă totuşi o face, atunci urmează căi de eludare mai greu de descifrat de către spiritul comun: utilizarea unor *sintagme* („cu adevărat", „fără îndoială", „în mod cert", „desigur") prin care să se arate interlocutorului că punctul de vedere avansat e unul demult şi bine asumat şi că a cere noi dovezi în favoarea lui este un act dacă nu de ignoranţă, în orice caz de superficialitate în domeniu:

> „Nu e prima oară când preşedintele Emil Constantinescu aruncă săgeata nemulţumirii la adresa Occidentului. De această dată, preşedintele a lăsat deoparte orice etichetă şi a criticat virulent «mesajele contradictorii» adresate României de către Occident. Sigur, asemenea mesaje

sunt îndreptăţite, dacă judecăm cu logica lui «noi ce primim»" (Cristian Oprea, „Emil şi Occidentul ingrat", *Evenimentul zilei*, 15 iulie 1999).

Alteori, utilizarea evaluării unei *autorităţi* este văzută ca suficientă pentru a se susţine o teză, fără a mai fi nevoie de alte probe, ca în exemplul:

„Şeful Statului Major General al Armatei Române, generalul de divizie dr. Constantin Degeratu, afirma într-o notă explicativă din 25 ianuarie 1990 că «în jurul orei 11.00, comandantul Armatei a IV-a, general-colonelul Iulian Topliceanu, a stabilit ca activitatea forţelor din garnizoana Someşeni să fie coordonată de o grupare condusă de locotenent-colonelul Florin Caba»" (Aurelian Grama, Endina Roatiş, „Generalul Florin Caba este acuzat de crimă şi instigare la crimă", *Ziua*, 15 iulie 1998),

în care se consideră că depoziţia generalului în cauză este suficientă şi nu mai trebuie aduse alte probe pentru a argumenta teza susţinută.

Sofismele de roluri apar, de asemenea, prin utilizarea a ceea ce van Eemeren şi Grootendorst numesc *strategii de imunizare* a tezei. Prin punerea în circulaţie a unor enunţuri cu rol de teze non-falsificabile (de maximă generalitate, de maximă problematicitate, de maximă ambiguitate sau de maximă obscuritate) devine aproape imposibil să fie formulate dovezi care să încline definitiv balanţa într-o parte sau alta. Un exemplu ne stă mereu la îndemână: discursul filosofic. El pare a fi non-falsificabil datorită maximei problematicităţi pe care o aduce cu sine. Spre exemplu, secvenţa discursivă:

„După părerea mea, în pictură nu există deci alegoria parţială, pentru că aceasta aduce o disonanţă în tablou; iar dacă o fiinţă, care, într-o altă privinţă, trebuie concepută drept alegorică, apare într-un tablou istoric, atunci trebuie să admitem în acesta tocmai semnificaţia istorică, astfel încât întregul să aibă caracterul unei reprezentări mitologice" (F.W.J. Schelling, *Filosofia artei*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1992, p. 263)

aduce cu sine o problematicitate maximală, motiv pentru care a cere probe în sprijinul ei, ca şi a o critica par mai mult atitudini extravagante şi neverosimile. Suntem în faţa unui sofism de roluri determinat de prezenţa unor enunţuri de maximă generalitate şi problematicitate, şi de aceea non-falsificabile[40]. Este acesta, poate, unul din motivele pentru care Henry Johnstone Jr. consideră că toate argumentările filosofice sunt argumentări sofistice de tip *ad hominem*[41], fiindcă, în filosofie, cum atrăgea atenţia Nae Ionescu, fiecare este o autoritate pentru ceea ce spune. Astfel de strategii de imunizare sunt utilizate mereu în textul mediatic, ca în exemplul următor:

„La suprafaţă şi în centrul Bucureştilor noi vorbim despre politică, guvern, economie, lege şi morală, iar la marginea oraşului, acolo unde banul şi slujbele sunt din ce în ce mai rare, acolo e un fel de altă ţară, alte cântece, altă lege, zero speranţă. (...) Acolo, „Chanel"-ul vine din gunoaie, limba română are o soră peltică şi şchioapă, ierarhiile se stabilesc pe bază de muşchi şi cuţit, dramele se petrec într-o confruntare surdă. E o lume înfrântă de sărăcia tranziţiei, care nu crede nici în politicieni, nici în ziarişti, nici în oameni de afaceri, care urăşte cu nădejde sau, în cel mai bun caz, trăieşte o indiferenţă cutremurătoare. Adesecri, ea pare

40. Michel Meyer, *De la problématologie : philosophie, science et langage*, Pierre Mardaga, Bruxelles, 1986.

41. Henry W. Johnstone Jr., „Philosophy and *argumentum ad hominem* revisited", în *Revue Internationale de Philosophie*, 24, 1970, pp. 107-116 (*cf.* Woods şi Walton, *op. cit*, p. 17).

mai aproape de biologie decât de istorie, e atemporală şi se salvează miraculos" (Cornel Nistorescu, „Gheto-dacii din Pantelimon", *Evenimentul zilei*, 15 martie 1999),

unde cu greu am putea crede că se poate duce o discuţie critică pe această temă, mai ales în limbajul utilizat de autor în acest text.

În sfârşit, o formă interesantă a sofismelor de roluri este ceea ce van Eemeren şi Grootendorst numesc *inversarea dovezii*. Dacă adversarul cere dovezi în sprijinul tezei susţinute, atunci cel care o susţine (şi care, în mod normal, ar trebui să-i furnizeze dovezile) cere adversarului dovezi precum că teza este falsă! În loc să dovedeşti că teza pe care o susţii este adevărată, îl pui pe adversar să dovedească faptul că teza este falsă. Ceea ce este, pentru argumentare cel puţin, un sofism: nu înseamnă că dacă nu se dovedeşte că o teză e falsă, ea este adevărată. Un exemplu este secvenţa următoare:

„În loc să se simtă vinovaţi pentru că nu i-au învăţat de mici să înveţe sau măcar să iubească învăţătura, părinţii intră în complicitate cu proprii lor copii, specializaţi în fuga de cultură, şi strigă în gura mare ba că au fost greşite subiectele la examene, ba că s-au făcut erori în stabilirea punctajelor. Dar că odraslele lor nu ştiu carte nu le trece prin cap. (...) Pentru ca acum, cu figurile schimonosite de suferinţă şi cu lacrimi pe obraji, să considere o mare nedreptate faptul că nu li s-a recunoscut... pregătirea intelectuală. Să fim sinceri: există ceva mai comic?" (Alex. Ştefănescu, „Comica suferinţă a celor căzuţi la examene", *România liberă*, 15 iulie 1998).

Am putea crede că, în discursul mediatic cel puţin, întotdeauna avem de-a face cu argumentări care sunt sofisme de roluri, pentru că un punct de vedere, o dată avansat şi argumentat, ia drumul cititorilor, astfel încât este imposibil să mai cerem dovezi în legătură cu el. Acesta este şi reproşul pe care Platon îl aduce scriiturii în dialogul *Phaidros*. Dar lucrurile nu stau întotdeauna aşa, iar unul dintre cazurile cele mai interesante din acest punct de vedere este instituţia *dreptului la replică*. Iată o secvenţă în care confruntarea punctelor de vedere este bine pusă în evidenţă:

„Vicepreşedintele PD Traian Băsescu a afirmat dur în discursul său că «nu are sens să stăm în guvern doar pentru a-l critica». Liderul PD a spus că şi la nivel central «criticăm guvernul ori de câte ori ni se pare de *bon ton*». «Să ne fie clar ce vrem, altfel vom avea imaginea unui partid duplicitar», a declarat Băsescu. (...) Petre Roman a răspuns imediat la discursul lui Traian Băsescu. El a arătat că nu PD a avut o atitudine duplicitară, ci a fost confruntat cu o realitate duplicitară a guvernării, care a plecat din centrul actului de guvernare" (Lucian Purcăreanu, „Stânga şi-a început campania electorală", *Evenimentul zilei*, 15 martie 1999).

Nu întotdeauna sustragerea de la dovedirea tezei este un caz de manifestare a sofismelor de roluri. Negativismul excesiv al interlocutorului poate fi tratat într-un asemenea mod: deşi sunt dovezi suficiente şi foarte puternice, totuşi interlocutorul se încăpăţânează să ceară şi altele!

Sofismele punctelor de plecare (*ale acordului*). Există reguli elementare care trebuie respectate într-o argumentare, iar una dintre ele este şi aceea a unui minim acord asupra premiselor argumentării (tema argumentării, necesitatea probării afirmaţiilor, necesitatea unor puncte de plecare comune etc.). Or, dacă nu se respectă regulile minimale ale acordului, atunci suntem în faţa unor sofisme ale punctelor de plecare într-o argumentare. Regula propusă de van Eemeren şi Grootendorst este următoarea: *nici o parte angajată într-o discuţie critică nu poate să prezinte o premisă ca acceptată (ca punct comun de*

plecare în discuţia critică) dacă ea nu este astfel şi nu poate să refuze o premisă dacă ea constituie un acord (un punct de plecare acceptat de ambele părţi).

Modalităţile de încălcare a acestei reguli sunt două: a prezenta o premisă ca obiect al acordului între părţi atunci când ea nu este astfel şi a refuza o premisă atunci când ea constituie obiect al acordului între părţi. Dacă prezentăm o premisă ca obiect al acordului atunci când ea nu are această calitate, înseamnă că, în ultimă instanţă, ne sustragem de la dovedirea tezei. Avem aici un cumul de sofisme, cum o arată şi următoarea secvenţă discursivă:

„Sigur. Fără îndoială că în politică a-ţi asuma riscuri este pâinea de fiecare zi a politicianului. (...) Am pornit de la ideea că e necesară în România o altfel de politică şi un alt tip de relaţie între majoritate şi opoziţie..." („Oamenii aşteaptă de la politician nu să vadă cât de ascuţit este la limbă, ci soluţii pentru dificultăţile de zi cu zi", Vartan Arachelian în dialog cu Teodor Meleşcanu, în *Ziua*, 15 septembrie 1999).

A doua situaţie ţine de respingerea unei teze care a constituit un obiect al acordului:

„Nu accept ideea voastră, pe care vă închipuiţi că aţi dovedit-o, anume că singurul bun este cinstea, ca să spuneţi după aceea din nou că este necesar să stabiliţi principii potrivite şi corespunzătoare naturii, principii din selecţionarea cărora poate rezulta virtutea" (Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 164).

Anumite observaţii pot fi făcute în legătură cu sofismele punctelor de plecare. În primul rând, obiectele acordului nu pot fi nelimitate. Ele sunt într-un număr restrâns şi trebuie să rămână astfel pentru ca argumentarea să poată produce ea însăşi, ca demers întemeietor, noi obiecte ale acordului „deduse" din cele iniţiale. În al doilea rând, obiectele acordului sunt într-o dinamică permanentă. Din acest motiv, ele se pot schimba în anumite situaţii, fără ca prin aceasta să cădem în sofisme.

Sofismele de închidere ţin de următoarea regulă: *dacă un punct de vedere n-a fost apărat într-o manieră corespunzătoare, atunci cel care l-a avansat trebuie să-l retragă; dacă un punct de vedere a fost apărat într-o manieră convingătoare, atunci preopinentul nu trebuie să-l pună la îndoială.* Orice polemică se închide în cele două situaţii: dacă teza a fost suficient dovedită (în acest caz, preopinentul trebuie să-şi asume teza) sau dacă teza n-a putut fi dovedită (în acest caz, propunătorul trebuie să renunţe la ea). Dacă nu se respectă aceste reguli, suntem în situaţia sofismelor de închidere a argumentării.

Aplicaţia 8

Se dă următorul enunţ ca teză a unei posibile argumentări:

„Ambiţia şi corectitudinea constituie atuurile clasei politice româneşti de azi".

(a) Să se construiască o susţinere a acestei teze prin utilizarea ameninţării.
(b) Să se construiască o respingere a acestei tezei prin utilizarea limbajului figurat (interogaţia retorică).

Aplicaţia 9

Fie următoarea secvenţă discursivă:

„Campania din Italia arată tot ceea ce geniul şi concepţiile militare pot naşte mai strălucitor şi mai pozitiv; vederile diplomatice, talentele administrative, măsurile legislative sunt mereu

în armonie cu minunile făcute în război; ceea ce e izbitor şi completează tabloul este autoritatea imediată şi irezistibilă pe care a dobândit-o tânărul general; anarhia egalităţii, gelozia republicană, totul dispare în faţa lui, până şi ridicola suveranitate a Directoratului pare într-o clipă suspendată; Directoratul nu cere socoteală generalului şef al armatei din Italia, ci aşteaptă să primească rapoartele; nu-i impune nici un plan, nu-i ordonă nici un sistem. Dar Directoratul primeşte de la el relatări despre victorii, despre încheierea unor armistiţii, răsturnarea unor state vechi, crearea unor state noi etc. etc." (Las Cases, *Memorialul din Sfânta-Elena*, I, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1987, p. 87).

(a) Identificaţi sofisme de condiţie prezente în această secvenţă de discurs.
(b) Analizaţi mecanismul de acţiune al acestora.

Aplicaţia 10

Fie următoarea teză a argumentării:

„Căderea nu-ţi poate şterge gloria de a fi urcat" (P. Calderón de la Barca).

(a) Construiţi o argumentare sofistică de susţinere a tezei date prin procedura amplificării probelor.
(b) Construiţi o respingere utilizând strategii de imunizare a tezei.

3.4. Sofisme de argument determinate de limbaj (S_4)

În această categorie de sofisme, inadvertenţele se datorează limbajului. Argumentul propus nu este, de fapt, argument, fiindcă mijlocul (calea) prin intermediul căruia el este adus la cunoştinţa interlocutorului îl denaturează. Dacă în clasa (S_1) intrau argumentele aparente determinate de faptul că legătura lor logică cu teza nu era reală (aceste legături constituie substanţa actelor de gândire), în clasa (S_4) intră argumentele aparente determinate de faptul că mijlocul de transmisie (limbajul) le face să fie de aşa natură (în realitate ele putând fi chiar corecte). Câteva dintre ilustrări: *sofismul ambiguităţii*, *echivocaţia*, *amfibolia*, *sofismul compoziţiei şi al diviziunii*, *sofismul dezacordului dintre ce se spune şi ce se face*.

Sofismul ambiguităţii este determinat de faptul că interlocutorul este pus în dificultate de suprasaturaţia de sens a unor termeni sau expresii utilizate în argumentare. Această aducere la suprafaţă a mai multe sensuri îl pune pe interlocutor în situaţia de a face o alegere neinspirată. În aceste condiţii, el se află într-o eroare de argumentare, ca în exemplul:

„*Universul* scade. Este serios ameninţat în existenţa lui. Adevăratul lui proprietar – un om lipsit de scrupule – simţind primejdia, se adresează unui om de valoare, unui academician, colegul nostru d. general Crăiniceanu, şi îl roagă să ia direcţia. D. general Crăiniceanu primeşte, salvează *Universul*" (Barbu Ştefănescu Delavrancea, *Discursuri*, Editura Minerva, Bucureşti, 1977, p. 222),

unde este dificil, mai ales în planul oralităţii, ca receptorul să-şi dea seama că un jurnal cu titlul „Universul", şi nu universul nostru planetar este în pericol! Van Eemeren şi Grootendorst propun şi o regulă, a cărei nerespectare dă naştere sofismelor ambiguităţii: *interlocutorii angajaţi într-o argumentare nu trebuie să utilizeze formulări insuficient de clare sau de o obscuritate susceptibilă a determina confuzii; fiecare dintre interlocutori trebuie să interpreteze expresiile celuilalt într-o manieră cât mai adecvată şi cât mai*

pertinentă posibil. Dacă nu este respectată această regulă elementară, atunci apar în argumentare sofisme ale ambiguității, fie prin receptarea deformată a noastră de către ceilalți, fie prin interpretarea nepertinentă a ceea ce spunem, ca în exemplul:

> „De la declanșarea grevei au trecut aproape trei săptămâni, timp în care Cozma n-a obținut nimic de oferit ortacilor. Dacă această stare va continua, minerii se vor plictisi de grevă. Revolta, ca și entuziasmul, nu durează prea mult. În acest fel, Cozma riscă să pună definitiv cruce pe viitorul său. Din moment ce este convins că guvernul nu va ceda, nu-i rămâne decât să întețească conflictul, cu absolut orice mijloace. În acest moment, el nu are nevoie decât să se întâmple ceva ieșit din comun: o ciocnire dură cu poliția, o victimă omenească, orice care poate destabiliza grav situația și care să-l transforme în victimă. Din această perspectivă, ce vor face Gavril Dejeu și poliția în aceste zile ar putea fi ca un colac de salvare aruncat în mlaștina care, pe zi ce trece, îl atrage pe Cozma în mod fatal spre adâncuri" (Claudiu Raus, „Bucureștiul, ultima șansă a lui Cozma", *Monitorul*, 15 ianuarie 1999),

în care, după câteva descrieri ale situației din Valea Jiului, cititorul este propulsat într-o lume de evaluări și verdicte din care poți înțelege orice!

Pentru Howard Kahane, sofismul ambiguității este înțeles în felul următor: „Când ambiguitatea unui cuvânt sau a unei fraze duce la o concluzie greșită, atunci avem un sofism al ambiguității"[42]. Prin urmare, după Kahane, eroarea concluziei vine din ambiguitatea termenilor sau a frazelor utilizate pentru derularea unei argumentări. În concepția lui Govier, sofismul ambiguității e determinat de faptul că un cuvânt sau o sintagmă din limbajul natural, utilizată în scris sau oral, trimite la două sau mai multe lucruri diferite [37:351].

Echivocația este sofismul determinat de faptul că „un cuvânt cheie, într-o argumentare, își schimbă semnificația sa în cursul acesteia" [38:59]. S. Morris Engel dă următorul exemplu de raționament în care eroarea vine din faptul că unul și același termen are semnificații diferite, deși utilizarea lui ar cere o singură semnificație:

> Numai omul este rațional
> Nici o femeie nu este om
> Deci: Nici o femeie nu este rațională.

Echivocul este prezent aici în legătură cu termenul „om", care o dată este luat cu sensul de „ființă umană", iar a doua oară este luat cu sensul de „bărbat". Echivocul duce, în acest raționament, la un sofism: sofismul celui de-al patrulea termen („quaternio terminorum", care încalcă regula elementară de corectitudine a unui silogism: un silogism corect trebuie să aibă trei termeni și numai trei).

Pentru Aristotel, respingerile sofistice bazate pe echivocuri trimit la premisele (întrebările, la Stagirit) cu două sensuri ori la sensul dublu al unui cuvânt sau al unei premise: „Ceea ce are sens dublu este când adevărat, când nu este adevărat, după context; deci exprimă că ceva este și că ceva nu este". Stagiritul, convins că analiza este și un instrument de lucru, dă și indicații cu privire la ceea ce trebuie să facă cel care se află într-o relație dialogică de acest fel: „Observând de la început dublul sens al cuvântului sau frazei, trebuie să ripostăm că într-un sens este așa, dar în altul nu este

42. Howard Kahane, *Logic and Contemporary Rhetoric. The Use of Reason in Everyday Life*, ed. a II-a, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1976, p. 15.

aşa" (*Respingerile sofistice*, 19, 177a). O situaţie pe care anticul grec o incriminează ca fiind dublu sens avem şi în următoarea secvenţă discursivă:

„Semn rău prevestitor: în România, focul urii s-a aprins de la candela Bisericii. Vineri, la Cluj, în timpul liturghiei Darurilor Mai Înainte Sfinţite, un comando greco-catolic a pătruns în biserica cu hramul Schimbarea la Faţă. În fruntea acestei bande, înarmat cu crucea în dreapta şi bâta în stânga, un senator al Parlamentului României: preotul unit Boilă Matei. Uşile împărăteşti au fost date în lături, o lovitură de cizmă şi grupul de bezmetici a dat năvală în Sfânta Sfintelor urlând. În locul acesta special din biserică, unde preoţii vorbesc cu Dumnezeu, s-a încins o bătaie ca în bodegile de cartier. Sfânta Masă a fost călcată în picioare, Chivotul Legii a zburat cât colo, odoarele au fost pângărite" (Lelia Munteanu, „Crucea şi bâta", *Adevărul*, 16 martie 1998)

unde descoperim cu uşurinţă sensul dublu la termeni precum „biserică" („instituţie a credinţei şi culturii religioase" şi „lăcaş de cult unde se adună credincioşii"), „sfântă masă" („masa ca obiect utilizat în biserică" şi „obiceiul de a se oferi o masă în anumite situaţii"), împrejurare care, fără îndoială, poate induce în eroare receptorul.

Nu e greu de observat, în argumentările cotidiene cel puţin, că una dintre căile cele mai la îndemână de a produce astfel de sofisme într-o argumentare este cea a utilizării figurilor retorice [38 : 60]:

„Ştiu tot ceea ce tu nu ştii niciodată, din tine.
Bătaia inimii care urmează bătăii ce-o auzi,
sfârşitul cuvântului a cărui primă silabă tocmai o spui,
copacii – umbre de lemn ale vinelor tale,
râurile – mişcătoare umbre ale sângelui tău,
şi pietrele, pietrele – umbre de piatră
ale genunchiului meu,
pe care mi-l plec în faţa ta şi mă rog de tine,
naşte-mă. Naşte-mă."

(Nichita Stănescu, „Către Galateea", în *Ordinea cuvintelor*, I, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1985, p. 160),

secvenţă discursivă în care echivocul este la fiecare pas. Ca, de altfel, şi în următorul text:

„Ne spălăm cu clăbucul tău, soare,
Săpunul nostru fundamental,
Pus la îndemână
Pe poliţa cerului.
Întindem mereu braţele spre tine
Şi ne frecăm bine cu lumină,
De ne dor oasele de-atâta fericire"

(Marin Sorescu, „Matinală", în *Drumul*, Editura Minerva, Bucureşti, 1984, p. 2).

Astfel de căi, în care retoricitatea unui text este sursa sofismului echivocaţiei, sunt utilizate curent şi în spaţiul atât de diversificat şi imprevizibil al discursului mediatic, ca în următorul exemplu:

„Visul nostru de eleganţă n-a durat însă mult. Demis din funcţia de prim-ministru, pentru incapacitatea de a-şi îndeplini atribuţiile, Radu Vasile a reacţionat zgomotos şi nedemn. În loc

să se retragă singur, înainte de a fi revocat, s-a plâns, prin intermediul presei și televiziunii, poporului român! Fie-vă milă de un biet prim-ministru și lăsați-l să fie în continuare prim-ministru! – acesta a fost sensul jelaniei lui" (Alex. Ștefănescu, „Fie-vă milă de un biet prim-ministru!", *România liberă*, 15 decembrie 1999).

unde ironia este instrumentul prin care autorul argumentează teza pe care o pune în evidență. Sigur că se pot aduce multe alte exemple de aceeași natură:

(a) „Politețea este ceea ce cred eu că tu crezi că eu cred despre tine" (Petre Botezatu);
(b) „După ce ai mințit, îți trebuie o bună memorie" (Corneille);
(c) „Imaginația dumneavoastră valorează mai mult decât vă imaginați" (Louis Aragon);
(d) „Prima carte care ar trebui interzisă este catalogul cărților interzise" (Lichtenberg);
(e) „Adevărurile omenirii sunt greșelile ei irefutabile" (Nietzsche);
(f) „Discuția în public... trebuie să fie atât de bine pregătită, încât să pară improvizată" (Gr.C. Moisil).

Amfibolia este un sofism ce-și are sursa în interiorul limbajului, dar care nu ține de semnificația termenilor (ca în cazul ambiguității sau echivocației), ci de inadvertențele structurii gramaticale în care este construită o frază sau un enunț. Secvența discursivă:

> „Personajul principal din articolul de sâmbătă de pe prima pagină a *Monitorului* afirmă că a recunoscut un furt care nu s-a finalizat deoarece a fost bătut de polițiști. De frica bătăii, chiar, el le-a indicat anchetatorilor săi și locul unde ar fi ascuns lucrurile furate" (Nicolae Manoliu, „Apucături staliniste sub cască de polițist", *Monitorul*, 16 martie 1998)

ne pune în dificultate: Cine a fost bătut de polițist? „Furtul"? Individul care a furat? În aceste condiții, evident, argumentarea poate genera erori dintre cele mai impardonabile. Sofismul cunoscut sub numele de amfibolie poate apărea și atunci când există o diferență de sens între anumiți termeni și un cuvânt compus sau o locuțiune formată cu acești termeni. Jocul acesta este practicat de multe ori în scrierile literare, cum se întâmplă în acest fragment din *Alice în țara minunilor*:

> „Patriotul arhiepiscop de Canterbury găsi de cuviință... (povestește Șoricelul).
> – Ce zici că găsi? întrerupse Rața.
> – Găsi de cuviință – răspunse Șoarecele cam supărat. Doar știți cu toții ce înseamnă «a găsi de cuviință».
> – Eu știu ce înseamnă a găsi. Când găsesc eu ceva – zise Rața – înseamnă, de obicei, o broască sau o râmă. Da' vorba e, arhiepiscopul ce-a găsit?" (*apud* Marta Petreu, *Jocurile manierismului logic*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 29)

unde sintagma „a găsi de cuviință", în calitate de construcție gramaticală, are un cu totul alt înțeles în raport cu părțile sale. Or, după cum se poate lesne constata, unul dintre personaje insistă pe răspunsul la întrebarea „Ce a găsit arhiepiscopul?". Evident, acesta nu găsise nimic! Astfel de proceduri sofistice sunt des utilizate:

> „A prins *Valentin Day*-ul la noi mai dihai decât *cricket*-ul în Sri Lanka, unde au ajuns oamenii să bată mingiuțele cu ciocanul cât e insula de lungă. (...) Este perioada romantică a zilei Îndrăgostiților abia importată de peste ocean. Acu' vreo 200 de ani, de un 1 martie, ajungea la noi bumbul de argint legat cu fire de mătase albe și roșii. Tot un semn de dragoste pentru fata iubită. În ce s-a transformat azi? Negustorii știu foarte bine: 1 martie e ziua în care se vând cel mai bine parfumurile scumpe, bijuteriile fine și alte lucruri de subțire. Chiar

şi bărbaţii aşteaptă să fie cadorisiţi. Că doar nu poţi să nu-ţi îndrăgeşti şeful sau paznicul de noapte" (Adrian Cercelescu, „Sfântul Valentin şi sfânta şpagă", *Adevărul*, 16 februarie 1998),

exemplu în care găsim mai multe construcţii ce se încadrează în această categorie de erori („bumb de argint", „lucruri de subţire", „paznic de noapte") şi care le pot produce destule nedumeriri celor ce receptează un asemenea text.

Sofismul dezacordului între „a spune" şi „a face" apare la Blackburn sub denumirea de „sofismul incoerenţei dintre gesturi şi cuvinte". De exemplu, ne atrage atenţia Blackburn, dacă medicul care trage cu nesaţ din ţigară ne sfătuieşte să ne lăsăm de fumat, argumentând că acest obicei este nociv pentru sănătate, el se află în miezul unui sofism al dezacordului între ceea ce se spune şi ceea ce se face. De ce este considerat acest dezacord drept un obstacol al argumentării, mai exact o eroare de argumentare? Pentru că receptorul vede că nici măcar acela care argumentează nu ţine cont de argumentele sale, chiar dacă ele pot fi foarte puternice şi convingătoare! Cum să determini pe altul să facă un anumit lucru dacă nici măcar tu nu-l faci? Avem deci un fals argument, determinat de această discrepanţă (fals argument în situaţia de dezacord dată, pentru că, în alte situaţii, argumentul s-ar putea dovedi autentic şi puternic). Un astfel de sofism este întâlnit adesea pe panourile publicitare sau în paginile de publicitate ale jurnalelor, ca în exemplul:

„Un nou pachet. Acum îţi place mai mult"
Directiva Consiliului CE 89/622/CEE: „Tutunul dăunează grav sănătăţii",

reclamă contradictorie la ţigările Viceroy, prin care eşti sfătuit să faci un anumit lucru (să consumi ţigările în cauză) şi, pe de altă parte, ţi se atrage atenţia că fumatul este dăunător sănătăţii!

Un asemena sofism este foarte răspândit, deşi poate că nu-i dăm întotdeauna importanţa cuvenită şi, mai ales, nu-l tratăm ca atare sau nu luăm măsuri de siguranţă împotriva lui şi a răului pe care-l poate face în relaţia discursivă. Toate domeniile argumentării sunt invadate de astfel de sofisme: Hitler vorbind despre binefacerile păcii, Stalin invocând drepturile omului, Talleyrand cerând corectitudine în politică sunt doar câteva exemple, reale sau imaginare, de dezacord flagrant între ceea ce se spune şi ceea ce se face. Iată o secvenţă discursivă pilduitoare:

„Purtătoarea de cuvânt a lui Radu Vasile a confirmat că şeful său a venit la Palatul Victoria cu intenţia de a-şi strânge lucrurile. Cu puţin timp înainte, BCCC a decis să-l suspende pe Radu Vasile din funcţiile de conducere, pe termen de doi ani, şi să-i interzică să mai candideze pentru acestea în perioada menţionată. Ion Diaconescu a explicat aseară motivele care au stat la baza deciziei de revocare a lui Vasile din funcţia de prim-ministru: s-au primit semnale din străinătate referitoare la instabilitatea politică din România; a încurajat constituirea unor grupuri concurente în partid; a menţinut o stare de nemulţumire; nestăpânirea administraţiei, Vasile neavând calităţi de bun organizator; s-a aşezat pe un picior de frondă, de război; ţara trebuie să intre în normalitate prin respectarea angajamentelor asumate; Radu Vasile a luat o groază de hotărâri care au avut darul să enerveze; nu a răspuns convocărilor partidului; nu a discutat cu miniştrii ţărănişti probleme importante pentru ţară" („Ion Diaconescu: «Radu Vasile în frondă cu PNŢCD»", *România liberă*, 15 decembrie 1999).

De la un individ ce pune în sarcina altuia atâtea aspecte negative te-ai aştepta să aibă el însuşi calităţile cerute de la cel pe care îl critică. Or, aceleaşi defecte, dacă nu chiar

şi mai mari, le are chiar cel care le reproşează! Suntem în faţa unui sofism al dezacordului între ceea ce se spune şi ceea ce se face, sofism care generează, în anumite limite, o situaţie comică. A nu cădea în astfel de sofisme ar însemna, cel puţin, a respecta o regulă de bun simţ: nu cere să facă alţii ceea ce tu nu faci niciodată!

Aplicaţia 11

Fie secvenţa discursivă:

„Un om înarmat îl ajunge din fugă pe Socrate. Acela îl urmărea pe un altul, care alerga de mânca pământul.
– Opreşte-l! Opreşte-l!
Socrate nu se sinchisi.
– Cum, n'auzi?! De ce nu i-ai aţinut calea asasinului?
– Asasin? Ce înţelegi prin asta?
– Ce întrebare bizară! Un asasin este unul care omoară.
– Măcelar?
– Nebun bătrân! Vreau să zic un om care omoară pe alt om.
– A, un soldat!
– Idiotule! Un om care omoară un alt om în timp de pace!
– Aha, un călău!
– Netotule! Un om care omoară pe altul la el acasă!
– Păi aşa spune! E un medic! făcu Socrate şi îşi văzu de drum"

(*apud* Leonard Gavriliu, *Mic tratat de sofistică*, Editura IRI, Bucureşti, 1996, p. 172).

(a) Să se determine tipul de sofism întâlnit în acest text.
(b) Asumând unele cunoştinţe de logică elementară, să se arate care este fundamentul acestui tip de sofism.
(c) Construiţi sofisme asemănătoare pornind de la acest exemplu.

Aplicaţia 12

Fie următoarele enunţuri:

a) „Imaginaţia dumneavoastră valorează mai mult decât vă imaginaţi" (L. Aragon).
b) „Pasărea a fost ideea oului de a obţine mai multe ouă" (S. Butler).
c) „În pictură trebuie să te foloseşti de fals pentru a da ideea adevărului" (E. Degas).
d) „Într-o dispută filosofică, câştigă mai mult cel care pierde, deoarece are mai mult de învăţat" (Epicur).

(a) Să se determine dacă ele concentrează sofisme sau nu.
(b) Să se identifice structura argumentării pe care aceste enunţuri se sprijină.
(c) Să se arate natura tipului de sofism identificat.

3.5. Sofisme de tehnică argumentativă determinate de limbaj (S_5)

Această clasă cuprinde mai multe sofisme, dintre care mai cunoscute sunt: *sofismul compoziţiei şi al diviziunii*, *sofismul întrebării complexe*, *sofismul falsei reprezentări*. *Sofismul compoziţiei şi al diviziunii* este analizat încă de Aristotel. Stagiritul notează următoarele în legătură cu acest sofism, pe care-l vede în dublă ipostază – al compoziţiei şi al diviziunii: „Pe *compoziţie* se sprijină următoarele exemple: «este posibil ca cel ce şade să meargă şi cel care nu scrie să scrie». Căci nu înseamnă acelaşi lucru dacă spunem

în diviziune sau în compoziţie că este posibil ca cel care şade să meargă [şi cel care nu scrie să scrie]. Tot aşa, dacă compunem aceste cuvinte: «cel care nu scrie scrie», sensul lor este atunci că cineva are capacitatea de a scrie, nescriind; dimpotrivă, dacă nu le compunem, fraza are sensul că cel care nu scrie are totuşi capacitatea de a scrie. (...) Pe *diviziune* se sprijină propoziţiile că «cinci care este compus din doi şi trei este pereche şi nepereche, iar ceva care este mai mare este egal cu acel care îl întrece, căci el este tot aşa de mare, dar şi ceva mai mult decât el»" (*Respingerile sofistice*, 4, 166a).

Irving M. Copi [4] consideră că, în perspectiva logicilor modernităţii, anticul sofism al compoziţiei şi diviziunii este o argumentare incorectă bazată pe *logica partitivă* (logica relaţiei întreg-parte). Prin urmare, acest sofism are, în viziunea autorului invocat, două forme. Prima formă se bazează pe extrapolarea trăsăturilor părţilor la întreg: întregul trebuie să aibă o proprietate pentru că părţile sale o au:

„Automobilul trebuie să fie uşor *fiindcă* piesele din care este alcătuit sunt uşoare".

Aşa se procedează în argumentări diverse din discursul mediatic:

„Dacă spui că Liviu Antonesei nu e sănătos la cap, aceasta nu e nici calomnie, nici insultă, şi nici insultă adusă autorităţii. E doar un semnal de alarmă. O datorie civică şi un gest de moralitate publică. De aproape două luni, autoritatea publică ieşeană reprezentată de Consiliul Judeţean este pur şi simplu nenorocită. Haos, dispreţ generalizat şi politicianism crunt e puţin spus. De vreo două luni de zile, Consiliul Judeţean funcţionează ca un laborator al tuturor exerciţiilor din România. (...) Graţie lui Liviu Antonesei, copilul nefericit, bastardul şi aureolacul politichiei ieşene, Consiliul Judeţean şi-a dat ieri ultimul spectacol de circ pe banii publici" (Pavel Lucescu, „Circul de la CJ şi măscăriciul Antonesei", *Monitorul*, 15 decembrie 1998),

secvenţă în care constatăm lesne cum prin cusururile părţii (Liviu Antonesei) se încearcă a se explica şi argumenta mizeriile întregului (Consiliul Judeţean).

Cea de-a doua formă a sofismului în cauză exprimă relaţiile dintre un compus şi elementele sale: un compus trebuie să aibă o proprietate dacă fiecare dintre membrii care îl compun are acea proprietate:

„Echipa de fotbal a României este bună *fiindcă* fiecare jucător al ei este bun".

Iată o secvenţă care ilustrează o astfel de formă de sofism, desprinsă din piesa *Rinocerii* de Eugen Ionescu:

„Logicianul (Domnului Bătrân): Motanul Isidor are patru picioare şi... Fricot are patru picioare. Câte picioare vor avea Fricot şi Isidor?

Domnul Bătrân (Logicianului): Împreună sau separat?...

Logicianul (Domnului Bătrân): Împreună sau separat, depinde.

Domnul Bătrân (Logicianului, după ce s-a gândit o vreme): Opt, opt picioare...

Logicianul (Domnului Bătrân): Suprim două picioare acestor pisici. Câte picioare vor rămâne fiecăreia?

Domnul Bătrân: E complicat.

Logicianul: Dimpotrivă, e simplu.

Domnul Bătrân: Sunt mai multe soluţii posibile.

Logicianul: Spune...

Domnul Bătrân: O primă posibilitate: o pisică poate avea patru picioare, iar cealaltă două.

Logicianul: Şi celelalte soluţii? Să procedăm cu metodă, cu metodă...

Domnul Bătrân: Putem avea o pisică cu cinci picioare... Şi alta cu un picior. Dar atunci vor mai fi ele pisici?

Logicianul: De ce nu?

Domnul Bătrân: Suprimând cele două picioare, din opt, celor două pisici... Putem avea o pisică cu şase picioare... Şi o altă pisică fără nici un picior.

Logicianul: În acest caz, ar exista o pisică privilegiată.

Domnul Bătrân: Şi o pisică lipsită de toate picioarele, o pisică declasată?

Logicianul: N-ar fi drept. Deci, n-ar fi logic.

Domnul Bătrân: N-ar fi logic?

Logicianul: Dreptatea e logica"

(*apud* Marta Petreu, *Jocurile manierismului logic*, pp. 32-33).

Woods şi Walton [15: 163-188] sunt de părere că există două tipuri de paralogisme bazate pe compoziţie şi diviziune. Primul ar fi acela în care argumentarea ar merge de la proprietăţile părţilor unui agregat la extrapolarea acestor proprietăţi pentru agregat în întregul lui. Formula dată de autori este următoarea:

Toţi a_i sunt F
Deci: A este F.

Acest tip poate lua şi forma extrapolării de la proprietatea agregatului la proprietatea elementelor:

A este F
Deci: Toţi a_i sunt F.

Al doilea tip ar fi acela bazat pe distincţia între predicaţia distributivă şi predicaţia colectivă: în cazul predicaţiei distributive, proprietăţile clasei sunt şi proprietăţi ale membrilor (clasa „om" are proprietatea „a fi dotat cu inteligenţă", deci şi elementul „Ionescu" are această proprietate), în timp ce, în cazul predicaţiei colective, proprietăţile clasei nu se răsfrâng la fiecare membru în parte (noţiunea „bibliotecă" are proprietatea „a fi depozitar al culturii umanităţii", dar ne e greu să acordăm o asemenea proprietate şi noţiunii „biblioteca din Huşi"). Or, când cele două forme de predicaţie se confundă, apar sofisme ale compoziţiei şi diviziunii (în cazul dat spre exemplificare este vorba de un sofism al diviziunii):

„Biblioteca este tezaurul culturii umanităţii, deci biblioteca din Huşi este tezaurul culturii umanităţii".

Aşa se întâmplă de multe ori în discursul cotidian:

„Liderii politici şi-au petrecut toată săptămâna lucrând la programul de guvernare. Nici zile de sărbătoare n-au avut. Duminică, pe la miezul nopţii, câţiva dintre ei se aflau tot la Palatul Victoria, aruncând un ochi critic asupra variantei top secret numărul opt de program, pusă la punct în timpul zilei cu ajutorul specialiştilor din Ministerul de Finanţe" (Rodica Ciobanu, „Trei mine în Palatul Victoria", *Adevărul*, 15 aprilie 1998).

secvenţă în care ni se sugerează ideea că dacă guvernul munceşte, fiecare membru al lui face acelaşi lucru. Ceea ce e, neîndoielnic, o concluzie pripită.

Pentru John Eric Nolt, „sofismul compoziţiei se produce atunci când raţionăm astfel încât o proprietate ce aparţine părţilor este extrapolată la întreg. Iar sofismul diviziunii

se produce atunci când raţionăm astfel încât o proprietate aparţinând întregului este extrapolată la părţi"[43]. Pentru fiecare dintre aceste sofisme (al compoziţiei şi al diviziunii, pentru că, deşi sunt în strânsă legătură, totuşi autorul vede aici două sofisme distincte, din care unul este conversul celuilalt), Nolt dă o versiune particulară („particular version") şi o versiune generală („general version") [43 : 258] :

	Versiunea particulară	*Versiunea generală*
Sofismul compoziţiei	y are proprietatea F y este o parte a lui x Deci : x are proprietatea F	Părţile lui x au proprietatea F Deci : x are proprietatea F
Sofismul diviziunii	x are proprietatea F y este o parte a lui x Deci : y are proprietatea F	x are proprietatea F Deci : Părţile lui x au proprietatea F

versiuni pentru care se pot da, fireşte, ilustrări adecvate.

Sofismul întrebării complexe este, în opinia noastră, o eroare de tehnică argumentativă determinată de limbajul utilizat pentru derularea argumentării. Arta de a pune întrebări este, în mod cert, o chestiune de tehnică argumentativă. Nu o dată s-a dovedit că felul în care sunt puse întrebările determină în mod substanţial convingerea interlocutorului în legătură cu caracterul adevărat (susţinerea) sau caracterul fals (respingerea) unei teze. Pe de altă parte, întrebarea poate determina erori la nivelul receptorului prin modul în care este formulată. Calea erorii este, prin urmare, limbajul.

Discuţiile asupra acestui sofism sunt vechi. Cele moderne rămân însă mai interesante şi mai productive în ceea ce priveşte natura acestui tip de sofism. Cum a subliniat Äqvist[44], un asemenea sofism se fundează pe asumarea unei presupoziţii false. Ideea, prezentă destul de mult în cercetările recente de logică erotetică, este aceea că orice interogaţie aduce cu sine, atunci când este produsă într-o dispută discursivă, o multitudine de presupoziţii. Dacă acestea sunt adevărate, atunci relaţia discursivă se manifestă în limitele normalităţii şi ale corectitudinii. Dacă aceste presupoziţii sunt false (toate sau doar unele dintre ele), atunci suntem în situaţia unei argumentări sofistice de tipul întrebării complexe (numită uneori şi întrebare multiplă).

Pentru Woods şi Walton, sofismul întrebării complexe e determinat de faptul că, încercând să răspundem la o astfel de întrebare (fiindcă orice întrebare autentică – în acest sens, interogaţia retorică nu este o întrebare autentică – cere în mod imperativ un răspuns), indiferent ce răspuns am da (afirmativ sau negativ), presupoziţia rămâne una şi aceeaşi ! Suntem aici într-o situaţie antinomică, care ne atrage atenţia asupra unei disfuncţionalităţi în actul discuţiei critice : răspunsuri contradictorii determină aceeaşi presupoziţie ! Pornind de la exemplul mult invocat în analiza presupoziţiilor interogaţiilor :

„Aţi încetat să vă mai bateţi soţia ?",

Woods şi Walton consideră că următoarea schemă este cât de poate de intuitivă şi instructivă pentru a observa antinomia care generează sofismul întrebării complexe [15 : 141] :

43. John Eric Nolt, *Informal Logic. Possible Worlds and Imagination*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1983, pp. 267-268

44. L. Äqvist, „A new approach to the logical theory of interrogatives", în *Filosofiska Studier*, Uppsala, 1965, pp. 74-75 (*cf.* Woods şi Walton, loc. cit., p. 141).

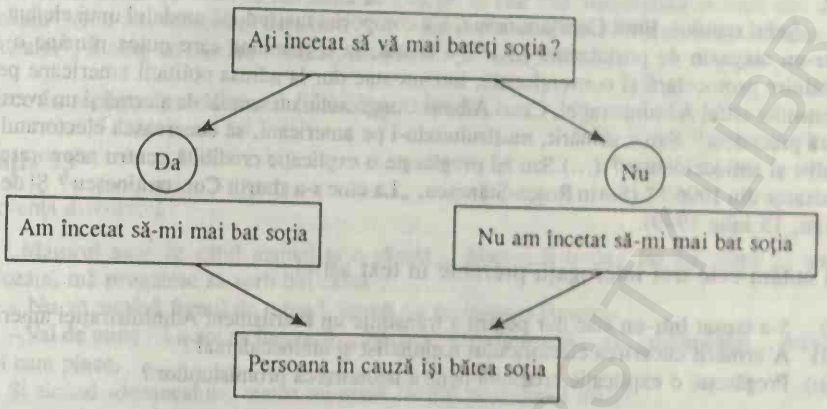

Constatăm cu surprindere că presupoziţia („Persoana în cauză îşi bătea soţia") este implicată şi atunci când răspunsul la întrebare este afirmativ („Am încetat să-mi mai bat soţia"), şi atunci când răspunsul la întrebare este negativ („N-am încetat să-mi mai bat soţia"). Astfel de situaţii se întâlnesc frecvent în argumentările cotidiene:

> „Am scris noi recent că la concursul pentru postul de secretar al Consiliului Local s-a prezentat doar un singur candidat şi, din cauză că regulamentul stipulează să fie cel puţin doi candidaţi, concursul cu pricina n-o să se mai ţină. Nu ştim dacă au apărut noi candidaţi, dar se zvoneşte că ar manifesta oarece interes pentru acest post un domn de la prefectură, să-l numim generic Piftode. S-o fi plictisit omu' de Vitanno Carridi?" („Piftode vrea, se pare, la primărie", rubrica „Puls", *Monitorul*, 15 martie 1999).

secvenţă discursivă care conţine o întrebare complexă cu funcţie de sofism:

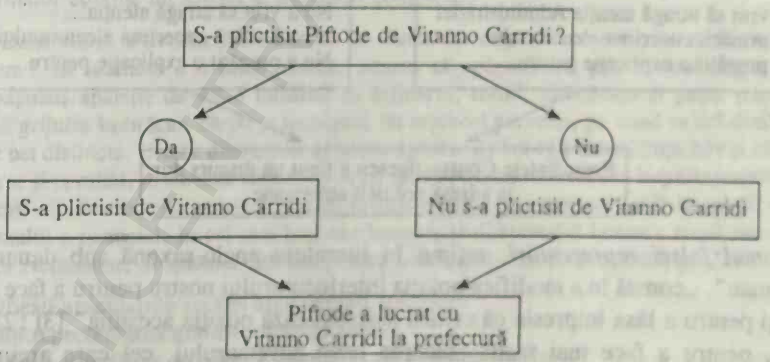

În schemă se vede că presupoziţia este prezentă şi într-un caz, şi în celălalt. Alegerea variantei de răspuns este, în fapt, o alegerea aparentă.

În cazurile invocate avem de-a face cu forma cea mai simplă a sofismului întrebării complexe. Logica erotetică face o tipologie a întrebărilor, în care unele dintre ele sunt mult mai complicate[45]. Fie următoarea secvenţă discursivă:

45. Pentru o introducere în problemă, a se vedea: Petre Botezatu, „Erotetica – logica întrebărilor", în Petre Botezatu, *Interpretări logico-filosofice*, Editura Junimea, Iaşi, 1982, pp. 152-176; Constantin Grecu, *Logica erotetică şi aplicaţiile ei* (antologie), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982.

„Şeful statului, Emil Constantinescu, s-a comportat marţi după modelul unui elefant rătăcit într-un magazin de porţelanuri (...). S-a lansat, la o reuniune care putea rămâne o simplă întâlnire protocolară şi convenţională, într-un atac dur la adresa politicii americane pentru a transmite astfel Administraţiei, Casei Albe şi Congresului un semnal de alarmă şi un avertisment fără precedent? Sau a urmărit, muştruluindu-i pe americani, să cucerească electoratul naţionalist şi antioccidental? (...) Sau îşi pregăteşte o explicaţie credibilă pentru neonorarea unor speranţe din 1996?" (Sorin Roşca-Stănescu, „La cine s-a zburlit Constantinescu? Şi de ce?", *Ziua*, 15 iulie 1999).

Dacă notăm cele trei interogaţii prezente în text astfel:

(i) S-a lansat într-un atac dur pentru a transmite un avertisment Administraţiei americane?
(ii) A urmărit cucerirea electoratului naţionalist şi antioccidental?
(iii) Pregăteşte o explicaţie credibilă pentru neonorarea promisiunilor?

vom putea să observăm că secvenţa dată este o întrebare complexă de forma:

(i) v (ii) v (iii)

care poate fi ordonată astfel:

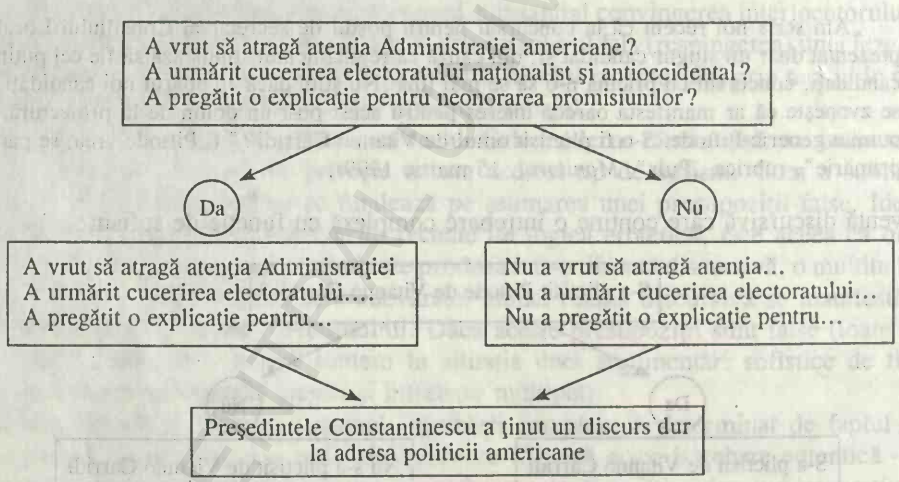

Sofismul falsei reprezentări, reţinut în literatura anglo-saxonă sub denumirea de „straw man", „constă în a modifica poziţia interlocutorului nostru pentru a face mai facil atacul şi pentru a lăsa impresia că critica discreditează poziţia acestuia" [31 : 235]. Prin urmare, pentru a face mai facilă atacarea tezei adversarului, cel care argumentează schimbă, de fapt, punctele de vedere ale acestuia din urmă. Pentru Howard Kahane, „o persoană care interpretează greşit o poziţie a oponentului pentru a determina un atac sau care atacă oponentul ignorând sau denaturându-i poziţia, se face vinovată de un sofism *straw man*" [42 : 51]. Secvenţa discursivă:

„Nu vă place să introduceţi elemente de nervozitate, dar declaraţia dvs. este, totuşi, un astfel de element. Nu vă temeţi de o cursă?

– După părerea mea, lucrurile nu sunt gratuite, ele sunt destul de grave. Am urmărit şi declaraţiile dlui Constantinescu şi se pare că şi dânsul este, într-o oarecare măsură, preocupat de ceea ce se întâmplă. S-a investit mult într-un anumit proiect, într-un anumit tip de politică

externă, iar acum se vede că România se găseşte în cea mai vulnerabilă situaţie din ultimul deceniu" (Ion M. Ioniţă, „Primăvara '99 – Kosovo; vara '99 – Voivodina; toamna '99 – Ardealul", dialog cu Adrian Năstase, *Adevărul*, 15 iulie 1999)

ne aduce în atenţie un sofism al falsei reprezentări.

Aplicaţia 13

Fie secvenţa discursivă:

„Maiorul sare de gâtul mamei şi o sărută... Mamei îi trece; iar eu, după ce am luat dulceaţa, mă pregătesc să sorb din cafea...

– Nu vă supără fumul de tutun? întreb eu pe madam Popescu.

– Vai de mine! La noi se fumează... Bărbatu-meu fumează... şi... dumnealui... mi se pare că-i cam place.

Şi zicând «dumnealui», mama mi-arată râzând pe domnul maior.

– A! zic eu, şi dumnealui!

– Da, da, dumnealui! Să vezi ce caraghios e cu ţigara-n gură, să te prăpădeşti de râs... ca un om mare...

– A! Asta nu e bine, domnule maior, zic eu; tutunul este o otravă...

– Da tu de ce tragi? mă-ntrerupe maiorul lucrând cu lingura în chesceaua de dulceaţă..."

(I.L. Caragiale, „Vizită...", în I.L. Caragiale, *Opere alese*, I, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1972, pp. 203-208, citatul la p. 206).

(a) Să se identifice argumentările sofistice din acest text.
(b) Să se determine mecanismele lor de acţiune.
(c) Construiţi o argumentare corectă, pornind de la temele sofismelor identificate.

Aplicaţia 14

Textul următor conţine un sofism al întrebării complexe:

„Dans steril. *Pterodactilul*: Mereu se ridică întrebarea ce e mai rău să fii, epigon sau diletant? În realitate e o falsă dilemă, pentru că epigonismul pur e unul singur: supus, încăpăţânat, apariţie de seară înrudită cu felinarul, timid, sărăcăcios şi puţin murdar, deşi umblă grijuliu îmbrăcat, cârpit şi ambiţios, nu arareori parvenit, pe când există două diletantisme net distincte. Unul e diletantismul boem ţigănos, de bar rău famat, impulsiv şi zdrenţăros, inspirat şi revoltat, orele sale sunt cele târzii ale nopţii, către zori, ale împăienjenirii raţiunii, obiectul său favorit este paharul, gestul favorit e saltul sau pumnul lovit în masă. Culoarea epigonului e cenuşiul, în cel mai bun caz brunul, al diletantului boem – roşul sau violetul" (Virgil Nemoianu, *Simptome*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969, p. 72).

(a) Identificaţi articulaţiile acestei argumentări sofistice.
(b) Stabiliţi reprezentarea grafică a acestui sofism.
(c) Identificaţi tipurile de indicatori folosiţi în această argumentare.

3.6. Sofisme ale condiţiilor argumentării determinate de limbaj (S_6)

Cu siguranţă că, mai întâi, ar trebui să recunoaştem că această clasă de sofisme nu este chiar atât de bine individualizată precum celelalte. De altfel, suntem de acord că, în legătură cu încadrările din interiorul ei a anumitor sofisme clasice sau de dată mai recentă, ar putea exista discuţii contradictorii. Totuşi, credem că pot exista încălcări ale regulilor unei bune argumentări determinate de modul în care este utilizat limbajul

într-un astfel de demers întemeietor. Un prim sofism din această categorie este clasicul *ignoratio elenchi*. Acest sofism constă în ignorarea tezei argumentării: ai de argumentat o anumită teză şi, în realitate, pornind de la teza dată, argumentezi cu totul altceva. Sau, dacă nu chiar altceva, în orice caz, aspecte colaterale ale tezei. În măsura în care o asemenea procedură este utilizată intenţionat pentru a-l induce în eroare pe interlocutor, avem de-a face cu o argumentare sofistică de tipul *ignoratio elenchi*.

De cele mai multe ori, o subtilă trecere de la teza de argumentat la altceva e determinată de utilizarea polisemiei limbajului: termeni care se aseamănă numai aparent sunt propuşi ca identici pentru a induce în eroare adversarul într-o dispută critică. Iată această secvenţă antologică din Caragiale:

> „Caţavencu (zâmbind asemenea): Daţi-mi voie, stimabile, un om politic trebuie, este dator, mai ales în împrejurări ca acele prin care trece patria noastră, împrejurări de natură a hotărî o mişcare generală, mişcare (mângâie şi umflă cuvintele, distilându-şi tonul şi accentul) ce, dacă vom lua în consideraţie trecutul unui stat constituţional, mai ales un stat tânăr ca al nostru, de-abia ieşit din..." (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, în *Teatru*, Editura Albatros, Bucureşti, 1985, p. 104).

Cine mai poate desluşi măcar teza pe care individul care vorbeşte o pune în circulaţie?

Există, fireşte, şi forme mai subtile prin care să putem ocoli probarea tezei pe care o avem de argumentat:

> „Ministrul Justiţiei, Valeriu Stoica, prim-vicepreşedinte al PNL, a recunoscut duminică, în cadrul simpozionului «Liberalismul în Munţii Apuseni», desfăşurat la Câmpeni, că «liberalii stau într-un guvern care, până acum, nu a reuşit să înfăptuiască pentru populaţia României speranţa pe care oamenii acestei ţări şi-au pus-o în schimbarea care a avut loc în 1996». În continuare, Stoica s-a simţit nevoit să sară în apărarea colegului său Remeş, mai marele finanţelor, care a fost în ultima perioadă de timp ţinta predilectă a presei. «Domnia sa (Remeş – n.n.) a fost uneori perceput, din păcate, ca un simbol al austerităţii pe care politica bugetară a actualului guvern a impus-o. În realitate, domnia sa n-a făcut altceva decât să-şi îndeplinească o datorie faţă de ţară, şi în tot ceea ce a făcut până acum a existat un singur gând (...), gândul ca România să nu ajungă, cu un guvern în care există şi liberali, în situaţia dramatică de a nu-şi onora datoriile şi de a intra în colaps" (Lucian Dobrater, „Stoica îi face statuie lui Remeş în Apuseni", *Evenimentul zilei*, 15 iunie 1999).

De ce n-o fi argumentând ministrul Justiţiei motivul pentru care guvernul (cu ministrul Remeş cu tot) n-a reuşit să vină în întâmpinarea speranţelor populaţiei? Că ministrul Remeş a făcut tot ce a fost posibil pentru ca România să nu intre în colaps e mult mai uşor de argumentat!

Un asemenea sofism populează cu succes discursurile politice, acuzarea şi apărarea în discursurile juridice, polemicile literare etc. Iată un text de notorietate ce vine să exemplifice ceea ce afirmăm, text care aparţine unui nume tratat cu respect şi cu veneraţie:

> „Un entuziasm pe bază doctă este, în schimb, acela al d-lui Şerban Cioculescu, pur, total, constant, intransigent şi religios admirator al d-lui Arghezi, dulcea d-sale obsesie.
>
> La *Adevărul*, la *Acţiunea*, la *Viaţa literară*, la *Vremea* etc., d. Şerban Cioculescu nu scrie decât despre T. Arghezi, adorator suav şi tandru, iubindu-l ca pe o amantă, interpretându-l, ghicindu-l şi apărându-l (mai ales) ca o tigroaică, ori de câte ori cineva îi scarmănă idolul sau numai se uită urât.

Dragostea e împărtăşită: d. Arghezi îl cheamă acasă. Îi trimite comisionari. Vrea să-i vorbească. S-au văzut ieri, nu s-au văzut azi, au să se vadă mâine" (Eugen Ionescu, *Nu*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 12).

Când ne aşteptam ca autorul să argumenteze teza pusă în circulaţie (că Şerban Cioculescu e un critic entuziast al lui Arghezi), cu mijloacele pe care le presupune o argumentare, vedem cum autorul trece la alte chestiuni care nu au nici o legătură cu argumentarea tezei. Este adevărat că, în stilul său caracteristic, Eugen Ionescu face din utilizarea acestei argumentări sofistice de tip *ignoratio elenchi* o procedură retorică (ironia), cu un efect deosebit la cititor. Dar, la rigoare, argumentarea pusă în circulaţie este un sofism.

Aristotel a făcut din sofismul *ignoratio elenchi* un fel de umbrelă sub care ar încăpea toate tipurile de sofisme, afirmând că „toate paralogismele se reduc la paralogismul ignorării respingerii" (*Respingerile sofistice*, 6, 168a). Analizând din această perspectivă sofismele care provin din limbaj (omonimia, amfibolia, echivocul etc.), Stagiritul constată că toate sunt, la o ultimă investigaţie, ignorări ale tezei care trebuie respinsă (dacă termenii sunt omonimi, atunci ne referim la lucruri diferite). La fel se întâmplă şi cu sofismele care provin din afara limbajului (sofismele bazate pe accident, pe relativ şi absolut etc.). Există şi încercări de a extinde în mod exagerat acţiunea sofismului cunoscut sub numele *ignoratio elenchi*[46].

O altă categorie de sofisme din această clasă este aceea pe care van Eemeren şi Grootendorst o numesc *sofismele reprezentării punctelor de vedere*. Această clasă de sofisme apare într-o relaţie de argumentare, după cum subliniază autorii invocaţi, dacă este încălcată regula: *orice atac trebuie să se poarte asupra punctului de vedere avansat de partea adversă*. Dacă nu este respectată această regulă, atunci ne aflăm în situaţia unei argumentări sofistice de tipul enunţat mai sus. În general vorbind, argumentarea este, cum am subliniat şi cu alte prilejuri, o activitate discursivă de mari dimensiuni. Ea presupune în permanenţă amenajări şi reamenajări discursive, avansări şi retrageri de puncte de vedere. Argumentarea se consideră încheiată – aşa cum cer regulile de închidere – atunci când adversarul şi-a asumat punctul de vedere al interlocutorului său sau când acesta din urmă renunţă la punctul de vedere avansat deoarece nu are dovezi suficiente.

Dar un lucru este cât se poate de imperativ: pe tot parcursul acestei ample activităţi de argumentare, partenerii de dialog trebuie să aibă în vizorul critic aceleaşi puncte de vedere. Nici unul dintre ei nu trebuie să atribuie celuilalt puncte de vedere fictive în raport cu cele pe care le-a promovat şi susţinut. Or, nu întotdeauna se întâmplă astfel: adesea, în argumentare, atribuim adversarului puncte de vedere pe care el nu le-a susţinut. Aceasta pentru că ele sunt mai uşor de respins decât punctul de vedere real al interlocutorului. În unele domenii ale argumentării, cum ar fi domeniul politic sau filosofic, lucrurile par a fi scăpate de sub control în această privinţă. Suntem, în aceste cazuri, în faţa unor sofisme ale punctelor de vedere.

Uneori, aceste sofisme se manifestă în toată goliciunea lor chiar prin *atribuirea de puncte de vedere fictive* adversarului. Fie datorită limbajului utilizat, fie datorită complexităţii argumentării, nici nu ne dăm seama de această trecere subtilă de la punctul de

46. Marta Petreu, *Jocurile manierismului logic*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 43-71.

vedere al adversarului, la unul care nu-i aparţine. De aici, reacţia, de multe ori vehementă, a interlocutorului:

„... în cazul unui război ca acesta, când se cer unei naţiuni atâtea sacrificii, e un bine, e un folos nepreţuit ca toată lumea să fie guvernamentală; să nu mai existe împărţire între cei cu guvernul şi cei cu opoziţia. Mă întreabă d. Cuza, dar prezenţa d-voastră în guvern nu are să stânjenească opera reformelor constituţionale? D. A.C. Cuza: N-am întrebat aceasta. D. Tache Ionescu: Eu aşa am înţeles: nu are să stânjenească sau nu are să îngreuneze realizarea reformelor?" (Tache Ionescu, „Cuvântare în Camera Deputaţilor", Iaşi, 14 decembrie 1916, în V. Goia, *Oratori şi elocinţă românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 212).

Aspectul este deseori întâlnit în practica discursivă curentă. Să urmărim această secvenţă discursivă:

„La întrebarea unui reporter al publicaţiei engleze *The Economist* despre PRM, directorul Institutului de Marketing şi Sondaje (IMAS) Alin Teodorescu declara săptămâna trecută că i-a fost teamă să publice un sondaj de opinie realizat imediat după mineriadă. N-a dat însă alte date. Comentatorii din presa românească au şi făcut unele speculaţii, atribuind PRM procente de peste 25%. Din moment ce directorului IMAS i-a fost «teamă» să publice sondajul, ştiut fiind că ultima cifră a partidului lui Vadim era de 18 procente, în luna decembrie, speculaţiile păreau întemeiate. Ce s-a întâmplat de fapt? IMAS a refuzat să publice sondajul pentru că PRM era cotat cu doar 9 procente, ceea ce, după cum a considerat conducerea acestuia, ar fi putut aduce prejudicii de imagine instituţiei prin eventualele acuzaţii de neprofesionalism datorită scăderii PRM, în circa o lună, cu aproape zece procente" (Claudiu Raus, „Punctul de maxim al funcţiei Vadim", *Monitorul*, 15 februarie 1999).

Descoperim cu uşurinţă că se atribuie directorului IMAS puncte de vedere pe care, fără îndoială, nu le-a susţinut în demersul său explicativ.

O altă cale de a ajunge în situaţia sofismelor reprezentării punctelor de vedere este şi aceea a *denaturării punctului de vedere* avansat de adversar. Denaturarea poate lua forme multiple. Uneori ea se concretizează în exagerarea punctului de vedere avansat de preopinent:

„Emil Constantinescu i-a oferit lui Radu Vasile, de ziua sa, o icoană din secolul al XIX-lea, pictată pe sticlă. «Nu i-am mai dăruit, ca anul trecut, o sabie, pe care am numit-o atunci Sabia Reformei, pentru că, între timp, mi-am dat seama că trebuie să-l mai ajute şi Dumnezeu», a spus dl Emil Constantinescu. Explicaţia avea şi un tâlc, involuntar, nu tocmai potrivit cu acea sindrofie. Ea arată cum a evoluat starea de spirit în birourile Puterii în ultimul an. Sabia reformei nu s-a dovedit o armă prea bună. În loc să taie nodul gordian al crizei, n-a făcut decât să-l încâlcească şi mai tare. Se pare că, acum, tot ce le-a rămas actualilor guvernanţi e să spună, pe la icoane, «Şi ne iartă nouă greşalele noastre», fără să mai adauge, bineînţeles, «Precum şi noi iertăm greşiţilor noştri», pentru că, în politică, rugăciunile sunt folosite în scopuri ce n-au nimic comun cu metafizica" (Octavian Paler, „Adevăruri fără gust de şampanie", *România liberă*, 15 octombrie 1999).

Avem de-a face, fără doar şi poate, cu o exagerare a gestului despre care se vorbeşte în acest text, trecându-se cu mult peste punctul de vedere avansat de preopinent.

Alteori denaturarea punctului de vedere al adversarului poate lua forma diminuării, minimalizării. Prin minimalizare se încearcă a se induce ideea insignifianţei punctului de vedere al preopinentului, ca în exemplul:

„Declaraţia preşedintelui Constantinescu suportă foarte multe amendamente. Primul s-ar referi la modul în care el şi puterea actuală şi-au negociat măsurile şi acţiunile de sprijin

efectiv al comunității internaționale, mai ales după conflictul din Iugoslavia. Este tardiv faptul că Emil Constantinescu de-abia acum pricepe cu adevărat ceea ce i-am spus noi mai demult. (...) Președintele și-a dat seama cam târziu că asigurările care au venit din partea liderilor Uniunii Europene și NATO rămân la stadiul de mângâieri pe creștet. Din păcate, el a negociat interesul național al poporului român pe nimic. România nu s-a ales decât cu o pagubă de câteva milioane de dolari" (Ioan Gavra, vicepreședinte PUNR, „Suntem prea mici", reacție la declarația președintelui Constantinescu împotriva Occidentului, *Ziua*, 15 iulie 1999),

secvență din care ne dăm seama că luarea de poziție față de declarația președintelui Constantinescu încearcă să minimalizeze punctele de vedere ale acestuia din urmă.

Aplicația 15

Să urmărim secvența discursivă:

„Nu zău, gândește-te numai, strigă el, acum o jumătate de ceas nici nu ne cunoșteam, ne socoteam dușmani! Avem o chestiune serioasă de rezolvat, iar noi am lăsat totul baltă și am început să filosofăm! Ei, n-am spus eu că ne asemănăm ca frații?

– Dacă ești atât de bun, propuse Raskolnikov, enervat, permite-mi să te rog să-mi explici cât mai repede pentru care motiv am cinstea să te văd în fața mea... fiindcă... sunt grăbit... trebuie să ies...

– Bine. Numaidecât. Sora dumitale, Avdotia Romanovna, se mărită cu domnul Lujin Piotr Petrovici?

– Nu s-ar putea să lași pe sora mea în afara convorbirii noastre și să nu-i pomenești numele? Nu înțeleg cum îndrăznești să-i rostești numele în fața mea, dacă ești în adevăr Svidrigailov?

– Dar am venit tocmai ca să vorbesc despre dânsa, cum aș putea atunci să nu-i pomenesc numele?"

(Dostoievski, *Crimă și pedeapsă*, II, Editura Cartea Românească, București, 1981, p. 333).

(a) Identificați posibilele argumentări sofistice din acest fragment.
(b) Stabiliți structura argumentării pentru fiecare dintre ele.
(c) Determinați tipurile de propoziții argumentative care intervin în acest fragment.
(d) Explicați intenționalitatea acestor propoziții argumentative.

Aplicația 16

Fie următorul fragment:

„Gambetta: O dată spus acest lucru, la punctul în care se găsește procesul nostru, trebuie să apreciați natura stoică pe care vor să o lovească. Acest om, acest prieten, a revenit în Franța acum opt ani, dar nu a reintrat în viața politică decât acum doi ani. Vi s-a vorbit de programul său, de titlul ziarului său și s-a considerat că acest cuvânt «Deșteptarea» era un simbol. În această privință nu se greșește; dar acolo unde începe greșeala este atunci când se insinuează că acest simplu cuvânt «Deșteptarea» ar constitui o sedițiune.

Avocatul general: N-am vorbit despre asta. Am făcut aluzie la formula: «Libertate, Egalitate, Fraternitate».

Gambetta: Este mult mai grav!"

(„Pledoaria lui Gambetta pentru Delescluze", Yolanda Eminescu, *Antologie de oratorie juridică*, pp. 121-122).

(a) Stabiliți tipurile de sofisme din acest fragment.
(b) Arătați ce regulă de corectitudine a argumentării nu e respectată.
(c) Construiți o argumentare care să fie un sofism de aceeași natură.

VII. Tendinţe actuale în teoria argumentării. Încercare critică şi sistematică

[1] O primă direcţie în teoria argumentării este aceea care analizează demersul argumentativ prin prisma *logicii informale* („informal logic"). Fie că e înţeleasă ca o „critică logică a argumentelor" (J.A. Blair), ca o „critică non-standard a sofismelor" (J. Woods, D. Walton), sau o analiză a „transferului de adeziune" între interlocutori (Ch. Perelman), logica informală este o reacţie la constructivismul artificial al logicii modernităţii târzii şi vede în argumentare o practică concretă a gândirii, ce poate fi investigată pentru determinarea raţionamentelor spontane care intervin în actele noastre discursive. [2] Argumentarea poate fi judecată şi în calitate de construcţie discursivă, iar investigaţiile pe această direcţie valorifică atât dimensiunea logico-raţională, cât şi dimensiunile referenţial-tematică sau expresiv-stilistică care concură la influenţa unei intervenţii discursive asupra auditoriului. Orientarea îşi are originea în cercetările lui J.-B. Grize (Université de Neuchâtel, Elveţia) şi a fost dezvoltată de colaboratorii de la Centre de Recherches Sémiologiques de pe lângă aceeaşi Universitate, dar şi de alte centre de cercetare, în special din spaţiul francofon. [3] Un demers argumentativ poate fi judecat şi din perspectiva *tensiunii ideatice* pe care o dezvoltă. Conceptul de *problemă* este reflexul acestei tensiuni ideatice, iar investigaţiile privind aceste aspecte au generat o interpretare a argumentării prin prisma unui *model problematologic* de analiză a discursivităţii (M. Meyer). O serie de concepte esenţiale („situaţie problematologică", „diferenţă problematologică", „interogativitate radicală" etc.) constituie grile de analiză a argumentării din această perspectivă. [4] Orice relaţie de argumentare urmăreşte un scop: soluţionarea pe cale negociată a conflictelor de opinie. Scopul este mai uşor de atins dacă *regulile comunicării dialogice* dintre interlocutori sunt respectate. Respectă demersul argumentativ regulile comunicării dialogice în vederea soluţionării negociate a conflictelor de opinie? Răspunsul la această întrebare generează interpretarea argumentării prin prisma *modelului pragma-dialectic* de soluţionare a conflictelor de opinie (van Eemeren, Grootendorst). [5] Nu o dată argumentarea a fost văzută prin prisma modului în care apare ea la nivelul exteriorităţii: *practică lingvistică*. Relaţionarea de idei, care constituie esenţa unui demers întemeietor, apare celorlalţi ca o înlănţuire de semne (expresii) lingvistice din descifrarea cărora ne putem da seama dacă ideile puse în circulaţie sunt în legătură de întemeiere unele cu altele. Consecinţa: a analiza o argumentare înseamnă a analiza învelişul lingvistico-expresiv în care ea se prezintă alterităţii (Ducrot).

1. Argumentarea ca logică informală

Fără nici un dubiu, aceasta este cea mai veche şi cea mai răspândită procedură de a lua în stăpânire explicativă demersul complex al argumentării. Originată încă în contribuţiile lui Aristotel din *Topica* şi *Respingerile sofistice*, abordarea logică a argumentării este cea mai la îndemână, fiindcă demersul este văzut, în primul rând, ca o înlănţuire de idei ce are ca rezultat convingerea unui individ în legătură cu caracterul adevărat sau fals al unei teze care face obiectul dialogului polemic. Or, *grosso modo*, înlănţuirea dintre idei constituie substanţa actelor umane de raţionare, identificate într-o multitudine de

forme și manifestări și supuse, toate, controlului intersubiectiv al corectitudinii. Indiferent cum s-a pus accentul în cercetarea teoretică a acestor înlănțuiri de idei ce fac obiectul raționării – fie că s-au luat în stăpânire formele corecte de raționare, fie că accentul s-a pus pe erorile care se pot produce în aceste acte –, argumentarea a fost privită, în această perspectivă, prin prisma normelor raționalității.

1.1. Imperativele și diversitatea logicii informale

În interiorul acestei perspective există mai multe investigații ale căror rezultate dau conturul a ceea ce înseamnă astăzi perspectiva logică asupra argumentării. Una dintre ele este și aceea cunoscută sub numele de *logică informală* („informal logic"). Logica informală pe care o reținem aici nu e nici pe departe legată de distincția care s-a făcut, începând cu primele decenii ale secolului XX, între *logica tradițională* (clasică) și *logica modernă* (matematică), în sensul că prima este și rămâne o analiză a raționamentului în act, în timp ce a doua se asociază mai degrabă cu un calcul matematic care ar vrea să fie un *model* al operațiilor gândirii, dar care, de multe ori, trezește un scepticism destul de pronunțat în legătură cu raporturile sale cu gândirea reală. Dar dacă nu e legată direct de această distincție, apariția ideii de logică informală nu poate fi fără legătură cu o serie de problematizări pe care le-au generat ca reacție în conștiința analiștilor aceste construcții axiomatice și formalizate ale logicii modernității târzii.

Dezvoltată în principal în spațiul nord-american (incluzând aici și Canada anglofonă)[1], *logica informală* a fost deșteptată de imperative mai practice decât ne-am fi putut închipui: restructurarea învățământului logic în spațiul american, ancorarea lui la necesitățile practicii curente a individului[2]. Alături de acest imperativ practic-operațional care a dus la apariția și construcția logicii informale se detașează și dimensiunea teoretică: determinarea instrumentelor prin intermediul cărora să asigurăm evaluarea argumentelor și a argumentării în genere.

Apariția logicii informale este, cum am afirmat deja, o reacție la construcțiile axiomatico-deductive ale logicii moderne. Să subliniem însă că reacția nu este una la adresa ancadramentelor teoretice ale logicii axiomatice a zilelor noastre (care, în opinia

1. R.H. Johnson, J.A. Blair, *Logical self-defense*, McGraw-Hill Ryerson, Toronto, 1977; „Informal Logic: The Past Five Years 1978-1983", *American Philosophical Quarterly*, 22, 1985; J. Anthony Blair, „Qu'est-ce que la logique non formelle?", în *L'argumentation*, Mardaga, Liège, 1991, pp. 79-89.
2. Punem la îndemâna cititorului un pasaj mai extins dintr-un studiu al inițiatorului logicii informale, J. Anthony Blair: „Logica informală este numele adoptat de o mișcare de reformă în domeniul logicii, dezvoltată în principal în America de Nord anglofonă. Această mișcare, născută în urmă cu cinsprezece sau douăzeci de ani, afișează atât obiective pedagogice, cât și teoretice. Ea nu este o mișcare în sensul în care ar avea un program organizat, ci mai degrabă în sensul că există o serie de interese și de probleme împărtășite de un număr apreciabil de educatori și teoreticieni. Scopul său, în ceea ce ține de dimensiunea pedagogică, este de a modifica conținutul acestor cursuri universitare ce vizează pe nedrept desfășurarea raționamentului logic. În această privință, ea a cunoscut un succes apreciabil: în America de Nord anglofonă, începând cu anii '70, majoritatea colegiilor și universităților au un curs de logică informală. În ceea ce ține de dimensiunea teoretică, obiectivul său este de a acoperi toate aspectele cerute de o evaluare logică nonformală a argumentelor și a argumentării" (J. Anthony Blair, „Qu'est-ce que la logique non formelle?", în *L'argumentation*, Mardaga, Liège, 1991, p. 79).

lui Blair, rămâne unul dintre progresele cele mai însemnate ale logicii), ci la pretenţia acesteia de a fi studiată în universităţi ca bază pentru analiza practicii argumentative. Pe linia dubitabilităţii de ordin pedagogic, Blair ne atrage atenţia că trei erau obiecţiile la adresa logicii predate în învăţământ: (a) existau serioase îndoieli că se poate analiza argumentarea din limbajul natural într-o manieră deductivă (cu instrumentele deducţiei moderne); (b) existau serioase obiecţii în privinţa posibilităţii reconstrucţiei deductive a encodajului simbolic al argumentării în limbaj natural; (c) existau serioase întrebări cu privire la posibilitatea ca învăţarea calculului propoziţional şi a calculului cu predicate să amelioreze aptitudinile de raţionare ale studenţilor [2 : 80]. După cum putem observa, una dintre cele mai pertinente critici care s-au adus logicii moderne pe linia incapacităţii de a ţine sub control practica discursivă argumentativă. Un pragmatism în stare să răstoarne teoria, oricât de pertinentă ar putea părea ea!

Fără îndoială, Blair subliniază şi diversitatea de orientări sub care se derulează cercetările sau sub care se propun cursurile cu titulatura de logică informală: *analiza sofismelor* (a descoperi erorile în argumentare înseamnă a pune la îndemâna celor interesaţi un instrument pentru a face o critică pertinentă argumentelor), cultivarea *gândirii critice* („critical thinking": a forma deprinderi de evaluare a argumentelor la receptori înseamnă a-i pregăti pentru intrarea în viaţa publică, în relaţiile cu ceilalţi, unde disputele de idei sunt omniprezente), *evaluarea argumentelor* (formarea de competenţe pentru utilizarea unor metode de analiză critică a argumentelor întrebuinţate în argumentările proprii sau în argumentările celorlalţi), *logica aplicată* (analiza argumentelor prin prisma unor tipuri de logică mai moderne). Aceasta ne pune în gardă că, cel puţin la ora actuală, logica informală este un conglomerat care îşi caută încă identitatea şi în interiorul căreia se dezvoltă destule opţiuni tematice şi explicative.

1.2. Teoria criticii logice a argumentelor

Ne oprim, pentru început, asupra *nucleului dur* a ceea ce ar însemna *logica informală*[3] în opinia unuia dintre cei care au iniţiat direcţia: *teoria criticii logice a argumentelor* articulată de J. Anthony Blair. Întrebarea fundamentală de la care porneşte Blair este următoarea: când un argument în favoarea unui punct de vedere este convingător sub aspect logic? Prin urmare, problema esenţială este aceea a *forţei* unui argument în raport cu cel pentru care se argumentează un punct de vedere. Ideea autorului invocat este aceea că există şi ar trebui descoperite *condiţiile generale ale forţei unui argument*, idee respinsă se pare de Walton (pentru care condiţiile forţei unui argument nu sunt unice, ci se stabilesc în funcţie de tipurile de argumente)[4], cât şi de Willard (pentru care condiţiile de putere variază de la un domeniu la altul al argumentelor şi sunt relative la credinţele celor care argumentează)[5].

3. Acest „nucleu dur" se dezvoltă astăzi într-un ritm alert în jurul publicaţiei *Informal Logic : Reasoning and Argumentation in Theory and Practice* (J. Anthony Blair, Ralph H. Johnson, Hans V. Hansen, Christopher W. Tindale, coord.), Ontario, Canada. O ultimă apariţie cu care facem cunoştinţă: Robert C. Pinto, *Argument, Inference and Dialectic*, Kluwer Academic Publishers, Amsterdam, 2001.
4. Douglas N. Walton, *Informal fallacies, towards a theory of argument criticisms*, Bengamins, 1987.
5. Charles A. Willard, *Argumentation and the social grounds of knowledge*, University of Alabama, 1983.

Pornind de la presupoziția că există astfel de condiții, Blair încearcă să le și identifice, iar punctul său de plecare în această operație ține de structura argumentului[6]. Punctul de plecare este deci cât se poate de elementar: un argument este o serie de premise (rațiuni, probe, fundamente etc.) invocate pentru a susține o concluzie (afirmație, punct de vedere etc.). Pentru Blair, a critica un argument înseamnă fie a analiza justețea premiselor, fie a analiza relația lor cu concluzia. Dacă aceste două teste sunt trecute, atunci argumentul poate fi declarat ca fiind puternic din punctul de vedere al forței de care beneficiază. Dar când putem declara că sunt trecute aceste două teste și, prin urmare, un argument poate fi considerat puternic? Logica deductivă formală a asumat, constată Blair, două exigențe: premisele să fie adevărate și deducția să fi validă (corectă). Însă, observă același autor, în cazul unui demers argumentativ, aceste două exigențe nu rămân în picioare: premisele probabile devin, în contexte diferite de argumentare, probe foarte puternice, după cum argumente (raționamente) de tip inductiv (care nu sunt necesare) sunt adesea utilizate pentru a construi argumente foarte puternice[7].

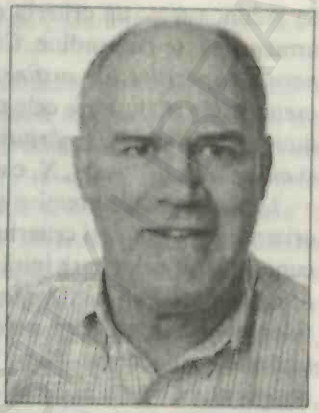

J. Anthony Blair, profesor la Universitatea din Windsor. Promotor al ideii de *logică informală*. A scris în colaborare cu Ralph Johnson lucrarea *Logical Self-Defense*.

Dacă nici condiția de adevăr, nici condiția de corectitudine nu sunt satisfăcătoare pentru construcția unei *teorii a criticii logice a argumentelor*, înseamnă că trebuie găsite alte criterii. Aceste criterii sunt determinate tot în funcție de cele două componente ale unui argument: premisele și legătura lor cu concluzia (raționamentul). În viziunea lui Blair, premisele trebuie să fie *posibil de susținut* (dacă nu sunt necesar adevărate).

---

6. Atragem atenția că, spre deosebire de asumpțiile curente, în terminologia lucrărilor privind argumentarea din literatura anglo-saxonă termenul *argument* este înțeles cel mai adesea ca *raționament* sau *argumentare*, adică în sensul de relație între premise și concluzie (temeiuri și teză).
7. Destule obiecții pot fi făcute în legătură cu aceste asumpții ale lui Blair. Să analizăm mai întâi afirmația conform căreia premisele nu trebuie să fie adevărate. Putem să argumentăm cu premise false? Nici măcar Blair nu ne lasă să înțelegem un răspuns afirmativ la această întrebare. Ceea ce afirmă el e doar faptul că argumentăm cu premise probabile (plauzibile). Dar premisele probabile nu sunt încă instanțiate (determinate) din punctul de vedere al valorii lor de adevăr. Dacă se va dovedi că ele sunt false, atunci, cu siguranță, ele nu pot fi luate ca temeiuri ale argumentării. Aristotel a susținut, în *Topica*, faptul că premisele probabile sunt singurele propoziții care pot constitui materia unei argumentări, fiindcă în legătură cu ele se pot formula opinii pro și contra. Dar, în urma acestui demers, ele vor fi determinate fie ca adevărate (și, prin urmare, vor fi acceptate), fie ca false (și, prin urmare, vor fi respinse). Apoi, mai e o problemă: adevărul premiselor nu este nici necesar, nici suficient pentru ca ele să fie acceptate. Dar pentru ca ele să participe la corectitudinea argumentării? În această din urmă situație, ele trebuie să fie în mod necesar adevărate. A doua afirmație, cum că validitatea (corectitudinea) legăturii dintre premise și concluzie (legătură concretizată întotdeauna într-o formă de raționament) nu este nici necesară, nici suficientă pentru acceptarea relației (raționamentului), poate fi pusă și ea sub semnul criticii: putem argumenta (susține) o concluzie cu raționamente incorecte? Raționamentele inductive, care sunt invocate, sunt false ilustrări. Cine a afirmat vreodată că raționamentele inductive nu sunt corecte? Ele dau doar concluzii probabile. Apoi, că în practica discursivă sunt utilizate premise false sau raționamente incorecte, aceasta e o realitate, dar nu înseamnă că așa și trebuie să se petreacă lucrurile.

Să recunoaştem, un criteriu care introduce destulă vaguitate într-un demers în care se urmăreşte a se face ordine. Când o premisă sau mai multe pot fi susţinute? Blair invocă *normele specifice ale susţinerii* şi face apel aici la manualul clasic al lui Govier[8]. Trei exemple vin să ilustreze cele trei norme utilizate de Govier: *invocarea majorităţii* („toată lumea ştie aceasta"), *mărturia credibilă* („persoana X a depus mărturie în acest sens") şi *autoritatea legitimă* („X, care spune aceasta, este o autoritate recunoscută în domeniu").

Legătura dintre premise şi concluzie trebuie analizată prin prisma a două criterii: criteriul *pertinenţei* şi criteriul *suficienţei*. Pertinenţa ne trimite, după Blair, la ansamblul cunoştinţelor celor care intră într-o relaţie de argumentare în domeniul în care se poartă acest demers. Pertinenţa interlocutorului permite: cunoaşterea şi identificarea propoziţiilor acceptate, a celor care fac obiectul controverselor, a metodelor de investigaţie utilizate în domeniu. Cum Blair intenţiona să dea regulile generale ale forţei unui argument, nu putem decât să atragem atenţia că asumarea criteriului pertinenţei îi subminează acest efort: cum singur mărturiseşte, pertinenţa variază în funcţie de domeniile argumentării, de la o comunitate la alta şi, mai mult ca sigur, de la un timp istoric la altul. Ceea ce pare a-i da dreptate lui Willard. Criteriul suficienţei ţine, la Blair, de raţiuni care frizează subiectivitatea individului. Probele sunt considerate *suficiente* pentru impunerea unei concluzii atunci când o comunitate de interlocutori model şi dând dovadă de pertinenţă nu are nici un temei să se opună. Dar există criterii pentru a determina acest lucru?

1.3. Critica non-standard a sofismelor

Există şi alte încercări de determinare a naturii logicii informale. Una dintre ele aparţine lui John Woods[9]. Pentru autorul invocat, logica formală, care reprezintă unul dintre cele mai interesante şi profitabile instrumente ale cunoaşterii ştiinţifice, are aplicabilităţi în spaţii diverse ale ştiinţei (în special pe linia fundamentelor, sistematizării etc.). Dacă ea ar putea fi fructificată şi în domeniul analizei argumentării din limbajul natural, ar fi un plus în cunoaşterea acestui proces care reprezintă, de fapt, logica în acţiune.

Dar, cel puţin în starea actuală a investigaţiilor asupra domeniilor argumentării, nu se întrevede o penetrare masivă a metodelor formale în acest domeniu, fie şi numai pentru faptul că doctrina argumentării are numeroase elemente ale intuiţiei care se lasă cu greu supuse unei analize cu ajutorul tehnicilor formale pure. Woods subliniază că „este cu totul evident că anumite corpuri de doctrină nu se pot formaliza decât incomplet, parţial sau chiar deloc. Acest fapt este un indiciu că anumite obiecte şi proprietăţile lor centrale nu sunt, prin chiar natura lor, susceptibile de tratamente formale altfel decât triviale. Aceasta ar putea să indice de asemenea că recursul sistematic la metodele formale este prematur, că terenul intuitiv este din punct de vedere taxonomic prea puţin sigur, că contururile sale sunt prost definite şi că geografia sa conceptuală este insuficient cunoscută pentru a admite o reprezentare formală" [9:216]. Iată suficiente elemente

8. Trudy Govier, *A Practical Study of Argument*, Wadsworth, Belmont, California, 1985, pp 79-88.
9. John Woods, „What is informal logic?", în R.H. Johnson & J.A. Blair (coord.), *Informal Logic*, Pt. Reyes, Cal: Edgepress, 1980, pp. 57-68; reluat în trad. fr., *Sur la logique non formelle*, în J. Woods, D. Walton, *Critique de l'argumentation. Logiques des sophismes élémentaires*, Éditions Kimé, Paris, 1992, pp. 213-225.

pentru instalarea unui scepticism metodologic în legătură cu posibilitățile de aplicare a tehnicilor formale în analiza argumentării.

Scepticismul acesta este întreținut și de faptul că logica formală, spre care se îndreaptă din instinct speranțele celor care vor să facă ordine în analiza actelor de raționare, are anumite incompatibilități în ceea ce privește investigarea profitabilă a unui demers cum este argumentarea în practicile dialogale curente [9:222]: (a) este prea *strâmtă*, prea îngustă pentru a formaliza adecvat și corect această bogăție și complexitate pe care le presupun argumentările concrete; (b) este prea *abstractă*, lucrează parcă mai mult cu lumile posibile decât cu cele reale, pentru a putea lua în stăpânire explicativă ceea ce se întâmplă în practica argumentativă; (c) este parcă prea mult preocupată de *aspecte tehnice*, care pot fi relevante în legătură cu teoria în sine (consistență, completitudine, decidabilitate), dar rămân în afara productivității pe linia practicii discursive; (d) este prea *metateoretică*, în sensul că ia, de multe ori, teoria logică drept obiect de investigație, în defavoarea identificării instrumentului de lucru prin care raționăm eficient; (e) este prea *contraintuitivă*, preocuparea ei principală fiind aceea de a elimina intuiția din construcția sistemelor logice și de a introduce algoritmicitatea ca procedură de rezolvare a problemelor.

Dar dacă tehnica formală nu poate fi fructificată în analiza argumentării, nu înseamnă că anumite elemente sau construcții ale logicii formale moderne nu au fost utilizate pentru a explica și modela compartimente ale demersului argumentativ. Pentru Woods, logica informală se identifică cu analiza paralogismelor, lucru explicabil prin preocuparea aproape exclusivă a autorului, de-a lungul unei vieți, cu problemele legate de erorile de argumentare. Sublinierea aceasta, făcută chiar de Woods, vine să confirme asumpția lui Blair conform căreia, sub denumirea de logică informală, se dezvoltă direcții de cercetare diferite asupra argumentării. Într-un fel, opțiunea lui Woods este și întemeiată: analiza sofismelor înglobează, dacă nu toate, atunci cu siguranță cele mai multe dintre aspectele și intențiile declarate ale logicii informale. Ea este și o *critică a gândirii*, și o *logică aplicată*, după cum este, fără îndoială, și o *evaluare a argumentelor*. E o deosebire de accent aici: în analiza paralogismelor, accentul cade pe identificarea tipurilor de erori pe care le putem face într-o argumentare. Dar identificarea tipurilor de erori presupune, în subsidiar, și critica gândirii, și evaluarea argumentării, și aplicații ale logicii[10].

Or, analiza paralogismelor a beneficiat, cum am putut constata atunci când am analizat concepția non-standard asupra sofismelor aparținând lui Woods și Walton, de destule rezolvări punctuale pe baza unor sisteme de logică ce se află în intimitatea construcțiilor moderne (logica epistemică, logica erotetică, semantica intuiționistă a lui Kripke, logica deontică, logica imperativelor, logica presupozițiilor, mereologica). Woods a atras atenția că „este practic sigur că axiomatizarea nu este la ora actuală (dar ea poate fi într-o zi) calea pe care se poate dezvolta teoria paralogismelor. Timpul sistemelor logistice nu a venit încă pentru aplicații în acest domeniu. Dar nu este corect a subsuma

10. „Am presupus, până aici, că paralogismele formează conținutul esențial a ceea ce se numește adesea «logică informală» (...). Dacă această opțiune este corectă, atunci suntem în posesia unui răspuns la întrebarea de la început «Ce este logica informală?» *Nimic*. Teoria paralogismelor nu este încă o teorie logică, chiar dacă face puțin sau chiar mai mult apel la logică; și nu numai teoria paralogismelor apare în ziua ei cea mai fericită ca teorie formală, dar este greu de văzut cum suprimarea acestui caracter formal ar putea lăsa un *reziduum* meritând în mod real numele de teorie" [9:221].

paralogismele la ceea ce se poate numi «logica situaţională», altfel spus unei întreprinderi de cazuistică anecdotică, care se concentrează în mod exclusiv asupra cazurilor nerecurente, în inefabila lor singularitate" [9 : 220]. Cel puţin în cazul lui Woods e de descoperit un *echilibru dinamic* între atracţia spre tehnicitatea, rigurozitatea şi exactitatea metodelor logicii moderne (care să îndepărteze acuzaţiile de factualism şi empirism pe care teoria paralogismelor le suportă adesea) şi cea spre concretitudine, aplicabilitate şi real dată de practica argumentativă (care să îndepărteze teoria paralogismelor de acuzaţia de lipsă de legătură cu realul, de abstracţiune şi convenţionalitate).

1.4. Argumentarea ca transfer de adeziune

Lansată în spaţiul american, ideea *logicii informale* a stârnit discuţii şi pe continent. Aceasta pentru că unele presupoziţii pe care se fundează conceptul şi realitatea care stau sub termenul de logică informală se regăsesc în demersurile asupra argumentării şi neoretoricii. Într-un studiu intitulat *Logique formelle et logique informelle*[11], Chaïm Perelman, autorul care a determinat în mare măsură revenirea în actualitate a retoricii şi teoriei argumentării prin clasicul tratat *La nouvelle rhétorique : Traité de l'argumentation* (1958), pune faţă în faţă cele două poziţii aparent ireconciliabile (logica formală şi logica informală) pentru o mai bună evaluare a virtuţilor şi limitelor fiecăreia. În viziunea lui Perelman, care urmează sugestiile unui text al lui Bochenski[12], distincţia dintre cele două perspective este una care ţine, în primul rând, de natura limbajului: logica formală modernă se fundează pe un limbaj artificial (care are ca scop eliminarea pe cât posibil a echivocului, ambiguităţii şi controverselor), în timp ce logica informală rămâne să modeleze limbajele naturale (expuse, fără îndoială, la ambiguităţi, interpretări multiple şi receptări deformate).

Chaïm Perelman (1912-1984). Filosof şi logician belgian.

Tehnica fundamentală a logicii formale este *demonstraţia*. Demersul este plasat în conturul axiomaticii moderne: un ansamblu de axiome, un ansamblu de reguli şi aplicarea celor din urmă la cele dintâi face logica formală productivă: sunt deduse, pe această cale, teoremele sistemului formal. Aspectele acestea nu pot fi regăsite, fireşte, la nivelul limbajelor naturale: există posibilitatea (ilustrată adecvat în textul lui Perelman) ca una şi aceeaşi expresie să primească, în cadrul aceluiaşi univers cognitiv şi de discurs, interpretări diferite. Or, în această situaţie, nu mai putem aplica reguli la un sistem de enunţuri pe care le-am putea lua, să zicem, cu titlul de ipoteze. Demonstraţia pură nu este de folos atunci când suntem în intimitatea limbajului natural.

Tehnica de bază a logicii informale este *argumentarea*. O spune în mod direct Perelman: „Dacă logica formală este logica demonstraţiei, logica informală este cea a argumentării" [11 : 17]. Distincţia este esenţială: dacă tehnica formală (în speţă demonstraţia pură) ne pune în faţa unui *transfer de veridicitate* (adevărul se transferă de la

11. Chaïm Perelman, „Logique formelle et logique informelle", în Michel Meyer (coord.), *De la métaphysique à la rhétorique*, Éditions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles, 1986, pp. 15-21.
12. J.M. Bochenski, „The General Sense and Character of Modern Logic", în E. Agazzi (coord.), *Modern Logic*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1980, pp. 3-14.

premise la concluzie), tehnica informală (în speță argumentarea) ne pune în fața unui *transfer de adeziune* (aderând la premise ca probe, trebuie să aderi și la concluzie ca teză). Or, problema adeziunii este una care ține de ceea ce se numește *forța argumentelor*, pusă adeseori în evidență prin înfățișări inedite în cadrul limbajului natural.

Dacă demonstrația nu reușește, calea trebuie abandonată, pentru că, procedura fiind algoritmică, eșecul înseamnă imposibilitatea determinării unui adevăr pe această cale. Nu există cale pentru a arăta adevărul unei concluzii decât aceea permisă de regulile sistemului axiomatic formal (cale, din nefericire, unică). Dacă argumentarea propusă nu reușește, nu înseamnă deloc că nu putem produce adeziune pe alte căi: căutând alte argumente sau utilizând alte tehnici de argumentare. Obiectivismul metodelor formale (în special al demonstrației) este depășit firesc în cadrele mai largi ale logicii informale prin asumpțiile subiective pe care se fundează o teorie a argumentării[13]. Una și aceeași teză poate fi argumentată diferit, în funcție de enciclopedismul cognitiv al celui care argumentează, de finalitățile urmărite prin argumentare.

Poate rămâne logica informală la nivelul unui demers al eficacității maximale a adeziunii, așa cum ar putea sugera asocierea ei prea directă în principal cu practica argumentării, și abia apoi cu demersul teoretic asupra acestui domeniu? Întrebarea ascunde o observație a lui Platon, la care am făcut aluzie anterior și care incriminează imoralitatea unui demers care acționează pe principii machiavelice. Fără doar și poate, nu putem rămâne la acest nivel cu înțelegerea logicii informale. Soluția pe care o întrezărește Perelman este una care se regăsește într-un concept mult utilizat în *La nouvelle rhétorique*: *auditoriul universal*. Evident, nu putem să absolutizăm cât privește încrederea, dar dacă putem să obținem adeziunea unui auditoriu universal, atunci există destule șanse ca argumentarea să fie una rațional-justificabilă: „...eficacitatea unui discurs persuasiv nu este suficientă pentru a garanta valoarea sa. Ca eficacitate în funcție de auditoriu, cea mai bună argumentare este aceea care ar putea convinge auditoriul cel mai exigent, cel mai critic, cel mai informat, precum cel constituit de Dumnezeu sau de rațiunea divină. Astfel că argumentarea filosofică se prezintă ca un apel la rațiune, pe care l-am tradus în limbajul argumentării și în cel al noii retorici ca un discurs care se adresează auditoriului universal. O argumentare rațională se caracterizează printr-o intuiție de universalitate, ea vizează să convingă, adică să persuadeze un auditoriu care, în spiritul filosofului, încununează rațiunea" [II : 20]. Și într-adevăr, o logică prin intermediul căreia se apelează la astfel de criterii nu poate fi calificată decât ca o *logică informală*.

În mod cert, discuțiile asupra conceptului de logică informală sunt mult mai numeroase și, nu o dată, controversele constituie dominanta lor. Direcții diverse de cercetare se revendică de la această denumire, după cum anumite investigații mai vechi sau mai noi, chiar dacă nu pretind a fi ceea ce înțeleg nord-americanii prin logică informală, conțin, implicit sau explicit, elemente regăsite în cadrul acestei direcții. Ne gândim, de

13. Într-o ingenioasă propunere de sistematizare a formelor științifice ale logicii după criteriul *domeniului* (gândire, limbaj, acțiune, realitate) și criteriul *nivelului de abstractizare* (subiect, obiect, formă, operație, structură), Petre Botezatu plasează teoria argumentării în domeniul gândirii, dar la primul nivel de abstractizare (cel al subiectului), în timp ce teoria demonstrației este plasată la nivelul al doilea al abstractizării, cel al obiectului (Petre Botezatu, *Constituirea logicității*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, pp. 92-93).

exemplu, la încercarea lui Lakoff de a construi o „logică naturală"[14] bazată pe investigarea posibilităţilor limbii naturale de a exprima toate raţionamentele valide, la ideea lui Blanché de a propune o „logică reflexivă"[15] care să depăşească antinomia apodictic--asertoric prezentă în construcţia logicii actuale, sau la întregul demers piagetian, concretizat în ideea unei „logistici operatorii"[16] în care recuperarea dimensiunii genetice a operaţiilor de raţionare este esenţială.

2. Argumentarea ca logică discursivă

Este una dintre cele mai promiţătoare direcţii de cercetare în domeniul argumentării, dezvoltată pornind de la presupoziţiile generale ale discursivităţii. Ea se manifestă în cadrul Centrului de Cercetări Semiologice al Universităţii din Neuchâtel (Elveţia), iniţiat de Jean-Blaise Grize şi dezvoltat de colaboratorii săi (Denis Miéville, Marie-Jeanne Borel, Denis Apothéloz, Marianne Ebel, James Gasser etc.). Condus la ora actuală de Denis Miéville (rector al Universităţii din Neuchâtel), Centrul şi-a diversificat cercetările prin înfiinţarea unui Institut de Logică cu o publicaţie proprie („Travaux de logique"), care se adaugă celei existente deja („Travaux du Centre de Recherches Sémiologiques") şi care are ca preocupare de bază problema categoriilor în logică şi în limbaj. Câteva concepte trasează conturul acestei direcţii de cercetare în teoria argumentării.

Jean-Blaise Grize, fost rector al Universităţii din Neuchâtel (Elveţia) şi director al Centrului de Cercetări Semiologice. Promotor al ideii de logică naturală ca logică discursivă. Lucrări principale în domeniu: *De la logique à l'argumentation* (1982), *Logique naturelle et communications* (1996).

2.1. Ideea de logică discursivă

Direcţia de cercetare de care ne ocupăm porneşte de la realitatea – uşor de constatat chiar de către simţul comun – că ceea ce ne pune la dispoziţie logica formală – formele diverse de raţionare – nu reprezintă un instrument în sine, ci acestea sunt de cea mai mare utilitate doar atunci când sunt integrate discursivităţii[17]. Or, una dintre formele cele mai interesante ale discursivităţii în care logica formală se

14. Georges Lakoff, *Lingvistics and Natural Logic*, Synthèse, 22, 1970-1971, pp. 151-271.
15. Robert Blanché, *Raison et discours. Défense de la logique réflexive*, J. Vrin, Paris, 1967.
16. Jean Piaget, *Tratat de logică operatorie*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1991.
17. Să semnalăm un fapt paradoxal sub semnul căruia se pare că se află cercetarea logică a zilelor noastre. Atunci când logica modernă s-a dezvoltat puternic, creându-se, într-adevăr, unele dintre cele mai frumoase construcţii axiomatice în domeniu (de la jumătatea secolului al XIX-lea până în deceniile III-IV ale secolului al XX-lea), acuzaţia care era mereu adusă tradiţiei logice era aceea că ea e prea intim şi direct legată de discurs şi speculaţie verbală. Dar atunci când sistemele axiomatice şi formalizate ale logicii păreau a deveni imperiale, reproşul cel mai frecvent la adresa logicii a fost acela că s-a îndepărtat nepermis de mult de practica operaţiilor de raţionare aşa cum e ea regăsită în discursurile cotidiene şi în relaţiile dialogice dintre indivizi. Miéville semnalează cu pertinenţă acest fapt: „O perioadă de mai mult de două mii de ani logica a rămas legată de

regăsește din plin este și argumentarea. Logica discursivă pornește de la premisa că argumentarea este, în cadrele ei generale, o *activitate discursivă* care înglobează diverse componente și în cadrul căreia ideea de *intervenție discursivă* este esențială. Jean-Blaise Grize subliniază, într-o lucrare relativ recentă, ce poate fi considerată un corolar al cercetărilor sale de peste un sfert de secol pe tărâmul logicii discursive, că „într-o manieră generală, se poate spune că a argumenta înseamnă a dezvolta o activitate care vizează intervenția asupra ideilor, opiniilor, atitudinilor, sentimentelor sau comportamentelor unei persoane sau unui grup de persoane"[18].

A vedea structurile de raționare de care se ocupă logica nu doar ca entități în sine, care trebuie investigate din punctul de vedere al corectitudinii lor formale, ci și ca fiind integrate în acte umane, capabile să se modifice în funcție de relația ce se stabilește între cel care utilizează actele de raționare și cel care suferă transformări în urma utilizării lor, este o consecință a insatisfacțiilor pe linia caracterului instrumental al formalismelor, pentru care s-au și pus în evidență serioase limite[19]. Un studiu interesant, constituind o luare de poziție față de cartea lui Jean Ladrière, intitulat *Portées et limites de la formalisation* (1958), o analiză reluată asupra limitărilor formalismelor, apărută sub titlul *Remarques sur les limitations des formalismes* (1962), o încercare de asumare a unei logici a cotidianului (*Vers une logique du quotidien*, 1965), o analiză a raportului dintre logică și științele umane (*Logique et sciences humaines*, 1966), câteva intervenții pe linia investigării raportului dintre logică, discurs și argumentare (*Reflexions pour une recherche sur l'argumentation*, 1970; *Logique et organisation du discours*, 1976; *Logique et argumentation*, 1976; *Logique du discours et institutions sociales*, 1979; *Quelques opérations de la logique naturelle*, 1979; *Pour aborder l'étude des structures du discours quotidien*, 1981) constituie pentru Jean-Blaise Grize puncte de reper pe drumul identificării unei logici discursive și a unei teorii a argumentării, precum și substanța unui volum mult invocat în analizele demersurilor asupra argumentării[20]. Oricum, descoperim cu ușurință în acest volum punerea în corespondență a ceea ce autorul numește *logica-obiect* (logica formală modernă), pe de o parte, și a *logicii-proces* (raționamentele formale în acțiune), pe de altă parte.

Această *logică-proces* se găsește încorporată în actele noastre de discurs, prin intermediul cărora transmitem celorlalți și forma noastră de raționare, dar și rezultatul la care am ajuns. Ea este, în esență, o formă de logică naturală care are drept obiect „studiul textelor și al discursurilor, textele constituind expresia vizibilă a activităților discursive" [18:81]. Discursul în general, iar discursul argumentativ cu deosebire constituie limbajul-obiect pentru logica naturală de tip discursiv, fiindcă investigarea lor constituie o sursă pentru generalizări cu privire la posibilele regularități în interiorul acestui sistem de logică.

---

discurs. Dacă ne gândim la Aristotel și la silogismele sale, ca și la învățământul logicii în școala medievală, e de descoperit, așa cum a scris Kotarbinski, un program al speculației verbale. Apoi logica și-a găsit identitatea formală cu Leibniz (1646-1716), dar în special cu Frege (1848-1925)" (Denis Miéville, *Logique : histoire et diversité*, în O. Houdé, D. Miéville (coord.), *Pensée logico-mathématique : nouveaux objets interdisciplinaires*, PUF, Paris, 1994, pp. 9-46, citatul la pp. 9-10).

18. Jean-Blaise Grize, *Logique naturelle et communications*, PUF, Paris, 1996, p. 5.
19. Jean Ladrière, *Les limitations internes des formalismes*, E. Nauwelaerts, Louvain, Gauthier-Villars, Paris, 1957.
20. Jean-Blaise Grize, *De la logique à l'argumentation*, Droz, Geneva, 1982.

Pentru Grize, noţiunea de discurs are o triplă determinaţie: orice discurs este o activitate dialogică (intenţia bidirecţională este întotdeauna prezentă, fie că ea este explicită – ca în argumentare –, fie că este implicită – ca în discursul oratoric); orice discurs, fiind produs într-o limbă naturală (cel puţin aceasta este situaţia dacă recuperăm sensul clasic al termenului de discurs), are o componentă cognitivă, o componentă afectivă şi o componentă socială (ţine de cunoaştere, de trăire şi de relaţia cu altul); orice discurs este un semn complex, care pune în faţa receptorului altceva decât pe sine (discursul trece dincolo de şirul de semne care este perceput şi asigură sensuri şi semnificaţii multiple în funcţie de care receptorul reacţionează diferit)[21]. Or, argumentarea răspunde din plin acestor exigenţe ale discursului şi constituie nucleul dur al unei investigaţii ce urmăreşte să traseze conturul logicii discursive.

Alături de această presupoziţie, conform căreia raţionamentele sunt utilizate doar în construcţiile discursive şi că aici trebuie concentrată şi analiza lor pentru a identifica formele pe care le îmbracă, logica discursivă porneşte şi de la ideea că există o diversitate de întruchipări discursive în care raţionalitatea este asumată sub forma unor structuri bine determinate. Unele dintre aceste forme ale discursivităţii uzează mai mult de dimensiunea raţională a manifestărilor exterioare ale individului, altele mai puţin. Logica discursivă ar trebui să le investigheze pe toate pentru a putea identifica ceea ce este comun acestor tipuri de intervenţie discursivă (şi ar putea constitui nucleul ideii de logică discursivă) şi ceea ce înseamnă diferenţă în manifestările lor concrete.

Programul ambiţios al Centrului de Cercetări Semiologice al Universităţii din Neuchâtel (Elveţia) asigură suficiente elemente probatorii cum că investigarea tuturor tipurilor de discurs este necesară pentru analiza conceptului de logică discursivă. Evident, cercetările sunt focalizate mai mult pe analiza argumentării, poate şi pentru faptul că iscursul argumentativ constituie cadrul cel mai adecvat de instanţiere a raţionalităţii dialogice[22]. Aici tipurile de raţionamente pe care le pune la dispoziţie logica de tradiţie sau încercările ei moderne se regăsesc în mod mai abundent şi mai facil, aici găsim mai uşor formele falacioase de utilizare a raţionamentului. Dar nu este uitată nicidecum, de exemplu, *explicaţia* ca formă de intervenţie discursivă, deoarece şi aici descoperim suficiente modele de raţionalitate, cum ar fi traiectul deductiv-nomologic al lui Hempel[23].

O interesantă analiză a explicaţiei din perspectiva cadrului conceptual-teoretic al logicii naturale propune Grize, care consideră că există anumite „postulate extra-discursive" pe care le presupune analiza acestui concept: (a) realitatea incontestabilă a fenomenului de explicat (care este un fapt); (b) insuficienţa a ceea ce este dat cu privire la fenomen, astfel încât el nu poate fi înţeles; (c) capacitatea celui care construieşte o explicaţie de a face acest lucru (dată de ceea ce Pierre Bourdieu numeşte „capital de autoritate")[24]. Nu în ultimul rând, trebuie să subliniem că există încercări semnificative

21. Jean-Blaise Grize, *Argumenter et/ou raisonner*, Universitade do Porto, Revista da Facultade de letras, Seria de Filosofia, nr. 3, 1986, pp. 1-12 (referirile la pp. 1-3).
22. Trimitem, pentru exemplificare, la masivul volum M.-J. Borel, J.-B. Grize, D. Miéville, *Essai de logique naturelle*, Peter Lang, Berna-Frankfurt-New York, 1983.
23. Denis Miéville, „Explication et discours didactique de la mathématique", *Revue européenne des sciences sociales et Cahiers Vilfredo Pareto*, t. XIX, 1981, nr. 56, Droz, Geneva, 1981, pp. 115-152.
24. Jean-Blaise Grize, „Logique naturelle et explication", *Revue européenne des sciences sociales et Cahiers Vilfredo Pareto*, t. XIX, 1981, nr. 56, Droz, Geneva, 1981, pp. 7-14.

care au în atenție investigarea, în baza unor postulate ale logicii discursive, a discursurilor descriptive[25].

Conturul unei logici discursive nu poate fi trasat decât ca un rezultat al diferitelor tipuri de analiză care să aibă drept obiect formele de intervenție discursivă pe care le-am enumerat și care rămân cele mai relevante. Încercând să schițeze elementele conceptului de logică discursivă, Grize ne atrage atenția că „logica naturală este mai mult de natură descriptivă decât normativă, în contrast cu logica matematică. Dar nu trebuie să ne lăsăm înșelați. *Beweistheorie*, teoria demonstrației, nu s-a născut precum Minerva. Ea este, de asemenea, rezultatul observării nenumăratelor demonstrații și, pe de altă parte, ea nu ne învață nici o modalitate de «a inventa» o demonstrație. Tot ceea ce ea permite a decide – și aici descoperim caracterul ei normativ – este dacă o suită de propoziții date constituie sau nu o demonstrație. Logica naturală nu a ajuns la acest stadiu. Poate nu va ajunge niciodată. Ea își propune, într-adevăr, să identifice operațiile care prezidează orice tip de discurs..." [18 : 81].

2.2. Ideea de operație discursivă

Ca orice încercare vizând a prinde sub semnul unei explicații aspecte de un dinamism evident precum construcțiile discursive, logica discursivă e interesată să determine diferitele operații care se pun în mișcare atunci când se construiește un discurs (argumentare, descripție, explicație, narațiune). Din acest motiv, în investigațiile inițiatorilor direcției logicii naturale, conceptul de *operație logico-discursivă* este central în ceea ce privește actul construcției discursive.

Să precizăm că în investigațiile de logică discursivă conceptul de *operație* are un sens special, care, chiar dacă nu diferă total de sensul comun al termenului sau de sensurile utilizate în alte domenii ale cogniției (operație psihică, operație aritmetică etc.), are anumite conotații care îl diferențiază și îl singularizează. Deși autorii nu fac, nici pe departe, vreo precizare în acest sens, ni se pare că utilizarea conceptului de *operație* în explicarea și conturarea unui model comprehensiv al construcțiilor discursive valorifică mai degrabă înțelesul conceptului în discuție regăsit în *Tractatus logico-philosophicus* al lui Wittgenstein.

Pentru Wittgenstein, *operația* este ceea ce se petrece pe traiectul care ne poartă de la *datul* actului de gândire la *rezultatul* actului de gândire[26]. Dacă nu se petrece nimic (adică dacă datul este identic cu rezultatul), atunci înseamnă că avem doar iluzia că asistăm la o operație a gândirii. În realitate, gândirea nu face nici un progres! Mai delicată este situația în care nu ne dăm seama de acest lucru!

---

25. „Le discours descriptif. Du texte aux objets de connaissance", I, II, *Travaux du CdRS*, nr. 51, 52, iulie, 1986; „La schématisation descriptive. Types textuels, formes et fonctions discursives", *Travaux du CdRS*, nr. 55, ianuarie, 1988.

26. Redăm mai jos textul din *Tractatus logico-philosophicus*: „Structurile propozițiilor stau unele cu altele în relații interne (5.2). Putem pune în evidență aceste relații interne în modul nostru de exprimare prezentând o propoziție drept rezultatul unei operații care o produce din alte propoziții (care sunt bazele operației) (5.21). Operația este expresia unei relații între structurile rezultatului său și ale bazelor sale (5.22). Operația este ceea ce trebuie să aibă loc cu o propoziție pentru a o produce pe cealaltă din ea (5.23)" (Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Editura Humanitas, București, 2001, p. 122).

Acest cadru de înţelegere a conceptului de operaţie este asumat tacit în analizele asupra logicii discursive. *Operaţia discursivă* este înţeleasă ca un travaliu pe un dat, în vederea obţinerii unui rezultat care să fie diferit de dat. Dacă, spre exemplu, urmărim să construim o argumentare într-un domeniu oarecare în faţa unui interlocutor, atunci intervin – pentru simţul comun în mod spontan – *operaţiile de selecţie*: din tot ce ştim cu privire la tema dată alegem doar ceea ce credem că ne foloseşte în mod direct pentru susţinerea tezei în faţa interlocutorului respectiv. Operaţia de selecţie a lucrat asupra unui *dat* (ansamblul cunoştinţelor pe care le avem în domeniul respectiv), iar punerea ei în mişcare a dus la un *rezultat* (ansamblul de cunoştinţe care pot fi de folos pentru a susţine teza şi pentru a-l convinge pe interlocutor de adevărul ei). Este la îndemâna simţului comun să constate că datul nu este (şi nu poate fi) acelaşi cu rezultatul şi că operaţia pusă în mişcare este autentică.

Poate crea oarecare nedumeriri sintagma „operaţie logico-discursivă", care apare frecvent în analizele logicii discursive. O explicaţie există pentru utilizarea acestei sintagme şi ea se găseşte chiar la Grize: „Ceea ce vizăm (prin logica discursivă – n.n., C.S.) este studiul operaţiilor logico-discursive de care orice locutor se serveşte atunci când vorbeşte. Le putem spune *logice* pentru că ele sunt operaţii de gândire şi *discursive* în măsura în care gândirea se manifestă prin intermediul unui discurs"[27]. Se pare că demersul întreprins se află la intersecţia dintre mecanismul operaţiei (de ordinul gândirii) şi forma lui de expresie (de ordinul discursului).

Conceptul de *operaţie logico-discursivă* este ordonat şi sistematizat de Grize şi colaboratorii săi în baza criteriului structural de analiză a unei relaţii discursive: din punctul de vedere al *limbajului-obiect* (al obiectelor cu ajutorul cărora construim un discurs, termenul de „obiect" având aici înţelesul de obiect mental, element al raţionamentelor noastre) şi din punctul de vedere al *subiectului* care construieşte un anumit discurs, indiferent că e vorba de argumentare, explicaţie, descripţie sau naraţiune. Care sunt operaţiile ce pot fi identificate la nivelul obiectului (şi care, în concepţia lui Grize, dau naştere unei „logici a obiectelor")?

Ca peste tot, şi în construcţiile discursive, atunci când urmărim să înfăptuim, să „punem pe picioare" un discurs (sau o secvenţă discursivă), avem nevoie de un material anume. Acesta este dat, în viziunea lui Grize, de *noţiunile primitive*, considerate drept preconstructe culturale [18 : 82]. Asupra acestor noţiuni primitive se pot exercita o serie de operaţii. O noţiune primitivă, un preconstruct cultural este transformat în *obiect al gândirii* prin trei categorii de elemente [18 : 83]: *proprietăţi* (un obiect oarecare poate beneficia de proprietăţi multiple: mărime, culoare, duritate etc.), *relaţii* (un obiect poate intra în relaţii multiple cu alte obiecte: „mai mare decât...", „mai puţin decât...", la fel de..." etc.), *acţiuni* (un obiect poate constitui rezultatul unei acţiuni).

Obiectul este dat prin numele său şi el devine „obiect al gândirii" atunci când este utilizat în actele de raţionare. Orice obiect este determinat (pozitiv sau negativ) de anumite *predicate*. În viziunea acelora care întruchipează ideea de logică discursivă, orice predicat este determinat (este „funcţie" în sensul lui Frege) de aplicaţiile sale (adică de obiectele cărora predicatul le convine, ca şi de obiectele cărora predicatul nu le convine). Determinarea predicatului prin aplicaţia sa la un obiect nu este aceeaşi în

27. Jean-Blaise Grize, „Aperçu de logique naturelle: une alternative au traitement logico-mathématique de l'information", în *Semiotica*, 77-113 (1989), pp. 195-199 (citatul la p. 195).

cele două cazuri. Dacă predicatul convine unui obiect, atunci determinația lui este una pozitivă și totodată mult mai productivă pentru cunoaștere și raționare. Dacă predicatul nu convine obiectului, atunci determinația lui este negativă și, firește, mai puțin eficientă pentru cunoaștere. *Determinațiile*, cum subliniază Grize, sunt diferite în funcție de aplicațiile pozitive: într-un fel e determinat predicatul „a fi inteligent" în cazul enunțului:

„Einstein a fost un om inteligent"

și alta este determinația aceluiași predicat în enunțul:

„Delfinii dau dovadă de inteligență".

Dacă avem enunțul:

„Candidatul a câștigat alegerile",

vom constata că el este alcătuit din două determinații de obiect („candidat", „alegeri") și una de predicat („a câștiga"). Formula generală după care el se construiește este următoarea:

$$S_1 \rightarrow S_2 \rightarrow \pm P$$

unde am notat cu (S_1) obiectul logic „candidat", cu (S_2) obiectul logic „alegeri" și cu (P) predicatul „a câștiga". De fapt, fiind vorba de o determinare pozitivă, formula care reflectă enunțul dat este următoarea:

$$S_1 \rightarrow S_2 \rightarrow + P$$

Fără îndoială, operațiile logico-discursive care țin de domeniul-obiect sunt mult mai numeroase, unele dintre ele cu subspecii bine determinate. Nu ne-am propus aici să detaliem aceste rezultate, ci doar să atragem atenția asupra lor.

Alte categorii de operații logico-discursive vizează subiectul locutor. Ele constituie o „logică a subiecților". Până la urmă, ideea este că aceste clase de obiecte ale gândirii, pe care logica discursivă încearcă să le identifice în baza operațiilor în urma cărora ele apar, sunt utilizate de către un subiect (el este autorul construcțiilor discursive de care se ocupă logica discursivă). În asumpțiile unei asemenea logici, în cadrul relațiilor discursive se lucrează cu conținuturi de judecăți, care sunt asumate de un subiect și, prin aceasta, ele devin propoziții. Prin urmare, propoziția nu mai este înțeleasă și judecată, în acest caz, prin raportarea la lumile posibile (așa cum procedează calculul propozițional modern), ci prin raportarea la lumea reală. Or, în lumea reală, un subiect consideră, în baza unor temeiuri, că un conținut de gândire este adevărat sau fals și îl utilizează ca atare în construcția sa discursivă alături de alte conținuturi de gândire.

O primă operație ce ține de subiect este aceea de *luare în stăpânire* („prise en charge"), numită de Grize și *polioperație*. Ea înseamnă: (a) a introduce subiectul enunțiator pe lângă conținutul de gândire pus în circulație (de la conținutul de gândire neutru „Plec după-amiază la teatru" se trece la enunțul „Eu spun: «Plec după-amiază la teatru»"); (b) a marca diferit această introducere a subiectului care enunță: „spun că...", „cred că...", „experiența arată că..." (ultimele mărci ale introducerii enunțiatorului arată tenta argumentativă a enunțului); (c) a determina exact (cât este posibil)

situaţia spaţio-temporală a enunţului luat în stăpânire ; (d) a introduce o modalitate *de dicto* (care este, în ultimă instanţă, conţinutul de gând atribuit subiectului enunţiator) [18 : 97-100].

Transformarea de către enunţiator a unui conţinut de gând într-un enunţ nu este un scop în sine. Cu astfel de enunţuri, legate între ele în chipuri diferite, subiectul alcătuieşte discursul. Discursul apare deci ca o *configuraţie de enunţuri*, iar aceasta este o altă operaţie care aparţine subiectului. A configura un discurs înseamnă, pe de o parte, a ordona enunţurile în diferite tipuri de raţionamente şi, pe de altă parte, a lega raţionamentele între ele pentru a susţine sau respinge o teză. În esenţă, Grize ne dezvăluie următoarea înfăţişare sintetică şi intuitivă a naturii şi determinării conceptului de operaţie logico-discursivă [18 : 104].:

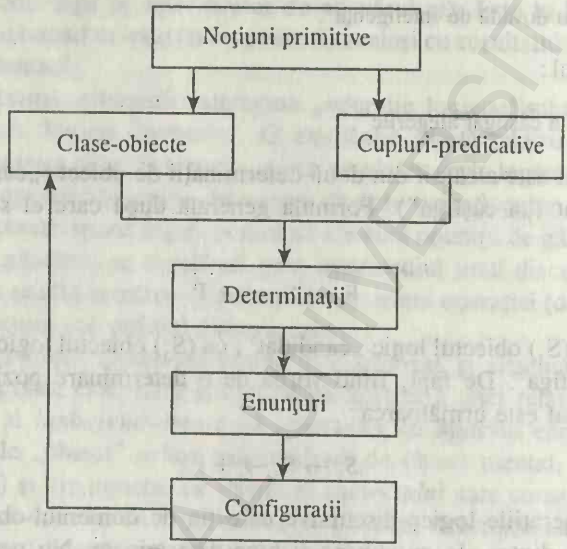

2.3. Dimensiunea paradigmatică a schematizării discursive

Conceptul de *schematizare discursivă* reprezintă piesa centrală a construcţiei întregii logici discursive[28]. Cu ce intenţie pune la lucru un subiect oarecare operaţiile logico-discursive? Evident, cu intenţia de a crea o *reprezentare* în conştiinţa receptorului cu privire la tema supusă argumentării. Această reprezentare este numită *schematizare discursivă*. Având ca punct de plecare idei ale lui Piaget din domeniul psihologiei inteligenţei (cu deosebire este fructificată ideea de „schemă mentală"), prin care întemeietorul epistemologiei genetice urmărea să schiţeze un model explicativ al conduitelor inteligente, conceptul de schematizare discursivă[29] reprezintă *imaginea sumară, dar esenţială* a temei supuse dezbaterii într-o activitate discursivă.

28. Asupra acestui concept ne-am oprit pe larg într-o încercare de analiză a discursului retoric (*Raţionalitate şi discurs. Perspective logico-semiotice asupra retoricii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996, pp. 131-166). Reluăm aici o serie de idei în sprijinul analizei argumentării ca instanţiere a logicii discursive.

29. A se vedea, pentru determinarea acestui concept : Jean-Blaise Grize, „Schématisation et logique naturelle", în *Essai de logique naturelle*, pp. 99-145 ; „Schématisation, représentations et images", în *Stratégies discursives*, PUF, Paris, 1978, pp. 45-52 ; *Logique et langage*, Ophrys, Paris, 1990 ; Marie-Jeanne Borel, „La notion de schématisation", în *Essai de logique naturelle*, pp. 53-95.

Este *sumară* pentru că receptorul ar trebui să perceapă imediat (dacă este posibil) tema la care se referă locutorul și este *esențială* pentru că numai ceea ce este caracteristic pentru o anumită temă asigură și individualizarea ei ca element al receptării. Dacă luăm în atenție mica, dar cunoscuta secvență din Blaise Pascal:

„Omul este o trestie, cea mai fragilă dintre toate, dar o trestie gânditoare",

ne dăm seama că ea urmărește, ca rezultat (ca finalitate), crearea unei imagini despre ființa umană. Caracterul sumar al secvenței este evident. Numai că Pascal îi adaugă și cea de-a doua componentă fără de care o schematizare discursivă nu funcționează normal: esențialitatea. În această secvență discursivă, Pascal aduce în atenție două trăsături ale ființei umane: calitatea de a fi rațională („ființă gânditoare") și calitatea de a fi fragilă („cea mai fragilă..."). Sunt ele esențiale pentru caracterizarea ființei umane? Evident! Raționalitatea definește și diferențiază ființa umană în raport cu celelalte ființe, în timp ce fragilitatea definește ființa umană și o localizează în raport cu imensitatea universului.

Logica discursivă ne atrage atenția că acest concept de schematizare discursivă se instanțiază diferit, în funcție de tipul de discurs prin intermediul căruia ea se propune ca imagine sumară și esențială a temei. Vom distinge, așadar, schematizări discursive argumentative (imagini ale temei unei intervenții argumentative), schematizări discursive explicative (imagini ale temelor unei explicații), schematizări discursive descriptive (asociate descripțiilor cu rol informativ). Deși fiecare dintre aceste instanțieri ale conceptului de schematizare discursivă reține „nucleul dur" al conceptului în discuție, totuși ele vor avea anumite particularități prin care se vor individualiza în raport cu celelalte.

Orice schematizare discursivă stă sub semnul *subiectivității și al intenționalității*. Ea este un act intențional al celui care o construiește. E aici ceva din spiritul concepției filosofice a lui Husserl, gânditorul care face din intenționalitate o marcă a omenescului. Dar cu atât mai mult se pune problema acesteia atunci când este vorba de construcții discursive: nimeni nu construiește un demers discursiv pe linia gratuității, ci întotdeauna cu un anumit scop pe care vrea să-l înfăptuiască. Schematizarea discursivă, care este, într-un fel, avangarda intervenției discursive în raport cu receptorul, se va supune deci acestei grile a intenționalității. Că schematizarea discursivă este un apanaj al subiectului o dovedește faptul că, în legătură cu una și aceeași temă, fiecare dintre noi putem să construim propria schematizare discursivă, care se deosebește – uneori radical – de cele construite de ceilalți posibili locutori, deși tema este și rămâne aceeași!

Schematizarea discursivă intervine asupra receptorului printr-o dublă intenționalitate, dată de cele două tipuri de semnificație pe care ea le aduce cu sine: *semnificația descriptivă* și *semnificația atitudinală*. Atunci când vrea să asigure cât mai eficient cunoașterea unei teme oarecare, locutorul trebuie mai întâi să facă o descriere a ei și să determine astfel realitatea la care se referă. Aceasta este semnificația descriptivă pe care schematizarea discursivă o aduce cu sine în fața receptorului. O dată cu descrierea însă, mai totdeauna apare și atitudinea locutorului față de cele descrise. Aceasta este semnificația atitudinală pe care o schematizare discursivă o aduce în fața aceluiași receptor. Fie secvența discursivă:

„Era necesar acest ultim incident pentru ca să apară clar între cine se pune problema aici: între aceia care, așa cum spunea Clémenceau, reprezintă justiția, libertatea și dreptul și aceia care nu vor ca apărarea să aibă, la această bară, ca la toate procesele, ultimul cuvânt.

Dl avocat general s-a ridicat nu pentru a da o replică, ci pentru a mă trata pe mine personal drept insultător al armatei (protestă), pentru că eu sunt acela care vorbește aici de două zile.

Nu eram obişnuit să primesc, în pretoriul justiţiei, lovituri personale de această natură, nu sunt dintre aceia care se ascund în spatele cuiva şi nu sunt dintre aceia care ar putea accepta ca, fie şi de pe banca acuzării, o insinuare sau un atac să se ridice spre mine... cu toată înălţimea fotoliului de la care ar porni! (aplauze).

Dl avocat general, indus cred în eroare şi antrenat de exemplele de autoritate pe care unii ni le-au dat aici, şi-a imaginat că are dreptul să dea lecţii; îi refuz acest drept!" („Replica lui Labori în procesul Zola", în Yolanda Eminescu, *Pledoarii celebre. Antologie de oratorie juridică*, Lumina Lex, Bucureşti, f.a., pp. 140-141).

Secvenţa discursivă dată descrie un anumit fapt pe care vrea să-l aducă la cunoştinţa auditoriului (o insultă adusă unui magistrat în exercitarea prerogativelor funcţiunii). În acelaşi timp, ea exprimă şi atitudinea locutorului faţă de faptul descris şi faţă de persoana care l-a produs. Pentru buna funcţionalitate a schematizării discursive, ca şi pentru îndeplinirea finalităţilor ei trebuie să intre în acţiune atât semnificaţia descriptivă, cât şi semnificaţia atitudinală.

2.4. Ideea de situaţie interlocuţionară

Obiectele sunt selectate, operaţiile logico-discursive sunt puse în mişcare, schematizarea discursivă se creează şi se întruchipează în interacţiunile reciproce permanente dintre subiectul iniţiator al construcţiei discursive şi receptorul căruia îi este destinată această construcţie. Ansamblul acestor relaţii între obiecte, operaţii, schematizări identificate pe traiectul constructiv de la subiect la receptor poartă numele de *situaţie interlocuţionară*. Conceptul este analizat de Grize pornind de la determinarea componentelor sale[30].

Relaţia dintre locutor şi interlocutorul său este *bidirecţională*: locutorul urmăreşte să construiască o schematizare (reprezentare) în funcţie de finalitatea pe care o urmăreşte. În acelaşi timp, interlocutorul său reconstruieşte şi el o schematizare (reprezentare) asupra aceleiaşi teme, în funcţie de ceea ce i se propune în cadrul relaţiei dialogice. Această schematizare asupra temei (căci intenţia este aceea de a realiza, pe cât posibil, o imagine unitară asupra temei) este elaborată în funcţie de următoarele mărci: imaginea locutorului, imaginea interlocutorului şi imaginea temei:

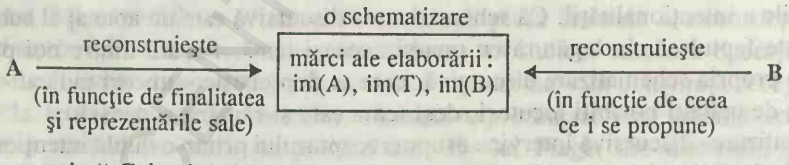

aşa cum o prezintă Grize în „Schématisation et logique naturelle", din volumul *Essai de logique naturelle.*

De ce este importantă situaţia interlocuţionară pentru derularea unei intervenţii discursive, ca şi pentru îndeplinirea finalităţilor sale? Pentru că, în funcţie de situaţia interlocuţionară, de parametrii pe care ea se fundează, se ajunge la un rezultat sau altul. Or, atât locutorul (A), cât şi auditoriul său (B) nu sunt şi nu pot fi indiferenţi faţă de rezultatul unei intervenţii discursive. Schematizarea discursivă proprie unei intervenţii discursive poate fi diferită pentru unul şi acelaşi concept căruia vrem să-i creăm o

30. Jean-Blaise Grize, „La construction du sens", în *Quaderni di Semantica*, vol. VI, nr. 2, decembrie 1985, pp. 359-367; „Schématisation, représentations et images", în *Stratégies discursives*, PUF, Paris, 1978, pp. 45-52.

imagine sumară și totodată esențială în conștiința receptorului, în funcție de situația interlocuționară în care aceasta se produce. Dacă avem următoarele enunțuri:

(a) „Cornul sună prelung și se rostogolește în vale";
(b) „Cornul a întârziat intrarea și a produs o disonanță în derularea concertului";
(c) „Cornul îl ajută pe rinocer să se apere de dușmani";
(d) „Cornul este alimentul preferat al copiilor",

vom constata că fiecare, direct sau indirect, urmărește să asigure posibililor receptori o reprezentare despre ceea ce înseamnă „corn". Dar observăm cu ușurință că aceste patru enunțuri corespund la patru situații interlocuționare diferite și creează reprezentări diferite cu privire la realitatea pe care o desemnează.

Cele patru situații de interlocuție sunt diferite prin locutorul care, fără doar și poate, este diferit, ca și prin posibilii săi receptori (locutorul este diferit în cele patru cazuri de enunțuri: un împătimit al drumețiilor pe munte, un specialist în muzica simfonică, profesorul de zoologie sau nutriționistul care are în sarcină analiza alimentației copiilor, după cum diferiți sunt și receptorii). Ele sunt diferite și prin finalitățile pe care le urmăresc: prima vrea să creeze o trăire afectivă prin imaginea pe care o propune cu privire la conceptul de „corn", a doua vrea să determine o schimbare de comportament (dacă discuția se poartă în fața orchestrei, atunci solistul la corn este atenționat să nu mai greșească pe viitor), a treia urmărește înțelegerea unui fapt, a patra o evaluare. Vedem, pe scurt, că situațiile interlocuționare sunt diferite, iar ceea ce rămâne comun este crearea acelei reprezentări sumare, dar esențiale care este schematizarea discursivă asupra conceptului.

3. Argumentarea ca problematologie

Înțeleasă ca logică informală, argumentarea pune accent pe legăturile de raționalitate dintre ideile cu ajutorul cărora susținem sau respingem o teză. Asumată ca logică discursivă, argumentarea este văzută mai degrabă ca mod de construcție rațională a unui tot (discursul argumentativ) din părțile sale (argumente, judecăți, raționamente), construcție care, cum am văzut, nu se poate reduce doar la raționalitate (fără de care, cu siguranță, nu se poate construi nimic). Reținută în calitate de *problematologie*, argumentarea interesează mai mult din punctul de vedere al productivității și dinamismului ideilor puse în circulație într-un demers dialogic în conștiința participanților la disputa critică.

3.1. Ce este problematologia?

Deși termenul este de circulație curentă în anumite domenii (în încercările de construcție a logicilor erotetice, de exemplu), introducerea lui în dezbaterile actuale din filosofie, retorică, teoria argumentării, teoria limbajului se datorează lui Michel Meyer[31]. Reuniuni

31. Michel Meyer, *De la problématologie : philosophie, science et langage*, Pierre Mardaga, Bruxelles, 1986. O propunere sistematică în acest sens, pornită de la unele sugestii ale autorului invocat, am schițat într-un volum de autor („Schiță a unei problematologii filosofice", în *Critica raționalității discursive : o interpretare problematologică a discursului filosofic*, Editura Polirom, Iași, 2001, pp. 63-129).

internaţionale pe această temă, urmate de volume colective relativ recente[32] vin să întărească ideea că direcţia problematologică[33] de cercetare a limbajului în general şi a argumentării cu deosebire constituie una dintre tendinţele importante de investigare din domeniu[34].

Michel Meyer, profesor la Universitatea Liberă din Bruxelles. Un fin analist al discursivităţii prin prisma ideii de problematologie. Numeroase lucrări tematice sau aplicative în acest domeniu. Cea mai cunoscută: *De la problématologie* (1986).

Credem că există suficiente temeiuri pentru a considera că primul impuls al autorului în construcţia teoretică şi explicativă a problematologiei a venit dintr-o relaţionare cu Derrida[35]. Chiar titlurile celor două lucrări sugerează acest lucru. Dar motivaţia nu stă numai în această similitudine de titluri, care poate fi accidentală. Într-o intervenţie recentă, chiar Meyer a atras atenţia asupra posibilelor relaţionări dintre cele două demersuri[36], ceea ce e de bun augur pentru analiza gândului filosofic al contemporaneităţii. Există similitudini de construcţie a celor două demersuri: gramatologia (Derrida) şi problematologia (Meyer). Derrida va considera că poate să schiţeze o ştiinţă specială (gramatologia) care să aibă în atenţie un concept: *scriitura*. *De la grammatologie* este expresia şi concretizarea acestui efort constructiv, unde autorul propune elementele esenţiale ale unei *ştiinţe a scriiturii*. Meyer, după zece ani, procedează la fel: vrea să înscăuneze o ştiinţă (problematologia) care să aibă în atenţie un concept: *problema*. *De la problématologie* este expresia şi rezultatul credinţei şi efortului autorului pentru punerea ei în practică. Meyer va sublinia că „problematologia este o nouă manieră de a filosofa, de a gândi raţiunea şi limbajul"[37].

În ce constă această nouă manieră de a gândi raţiunea şi limbajul? Răspunsul la întrebare trimite la analiza conceptelor fundamentale pe care se sprijină un demers de tip problematologic. Esenţa problematologiei este aceea de a analiza *forţa productivă a unei idei* într-o construcţie oarecare a discursivităţii: discurs filosofic, discurs politic, discurs religios, discurs artistic etc. Dar o idee este productivă în măsura în care ea constituie nucleul unei *probleme* în respectivul discurs (problemă ştiinţifică, problemă filosofică etc.).

32. Corrine Hoogaert (coord.), *Argumentation et questionnement*, PUF, Paris, 1996.
33. În prezentarea volumului anterior citat, Corrine Hoogaert scrie: „Scopul pe care şi-l propune această carte este acela de a oferi un model filosofic al argumentării, un model care, pentru prima dată, este centrat pe problema chestionării („questionnement"). Regăsim aici o concepţie în întregime nouă asupra raţionalităţii, pe care ar fi important să o confruntăm cu marile teme tradiţionale. Argumentarea, teoria limbajului, comunicarea, estetica, teoria literară, istoria retoricii, criza raţiunii: tot atâtea domenii care sunt abordate aici cu referire la chestionare şi la teoretizările sale cele mai recente" (Corrine Hoogaert, *op. cit.*, p. IX).
34. Manuel Maria Carrilho, „Argumentation: A New Paradigm?", în *Major Trends in Argument Theory Today*, Revue Internationale de Philosophie, nr. 2, 1996, pp. 231-241.
35. Jacques Derrida, *De la grammatologie*, Éditions de Minuit, Paris, 1967.
36. Michel Meyer, „From grammatology to problematology", în *Revue Internationale de Philosophie*, nr. 3, 1998, pp. 359-365.
37. Michel Meyer, *Problématologie et argumentation ou la philosophie à la rencontre du langage*, Hermès, 15, 1995, pp. 145-154 (citatul la p. 145).

Când capătă o idee un caracter problematic într-o construcție a gândirii? Firește, atunci când ideea îl pune pe posesorul ei în *situație de intelecție*, adică atunci când ea determină acel „brainstorming" („furtună în creier") de care vorbește Osborn când imaginează o metodă creativă de rezolvare a problemelor. Cu cât acest travaliu intelectiv în legătură cu ideea este mai amplu, mai profund, mai puternic, cu atât putem spune că forța productivă a unei idei este mai mare, iar caracterul ei problematic este mai pronunțat, mai evident.

Un prim concept care pune în evidență forța productivă a unei idei este cel de *situație problematologică*[38]. Conceptul ne aparține și exprimă generalizarea ideii de *diferență problematologică* („différence problematologique") ce aparține lui Meyer. Marca posibilei problematicități a unei idei este *întrebarea* (când cineva pune o întrebare, e un semn că, în legătură cu ideea „înstăpânită" de întrebare, s-a declanșat un act de intelecție), iar semnul certitudinii prezenței sau absenței caracterului problematic al ideii este *răspunsul* (când cineva dă un răspuns la o întrebare, putem fără posibilitate de îndoială să constatăm, din analiza lui, dacă ideea are un caracter problematic sau nu). Relațiile dintre întrebare și răspuns instanțiază conceptul de *situație problematologică*. Plasând demersul în spectrul lumilor posibile, ne putem imagina că situația problematologică poate lua înfățișări diferite în funcție de natura (problematologică sau neproblematologică) deosebită atât a întrebării, cât și a răspunsului. Vom reține, în consecință, patru forme ale situației problematologice:

Natura raportului (→) / *Natura rezultatului* (↓)	Diferențiat	Nediferențiat
Problematologic	Diferență problematologică	Non-diferență problematologică
Neproblematologic	Diferență neproblematologică	Non-diferență neproblematologică

După cum se poate constata cu ușurință, conceptul de diferență problematologică pe care-l propune Meyer exprimă doar una dintre formele întruchipate de conceptul de situație problematologică. Nu este locul aici să analizăm în detaliu și în consecințele ei această propunere de sistematizare a conceptului de situație problematologică. Vrem însă să atragem atenția asupra unui fapt: fiecare dintre formele situației problematologice (diferență problematologică, non-diferență problematologică, diferență neproblematologică, non-diferență neproblematologică) asigură *grade de productivitate diferite* ideilor pe care cuplul categorial întrebare-răspuns le subsumează la un moment dat.

O a doua problemă care trasează conturul *modelului problematologic* de analiză a discursivității ține de *criteriile problematologicului*. Cum determinăm, într-o situație dată, dacă demersul discursiv se manifestă în interiorul unei gândiri problematologice? Cum ne dăm seama dacă ideile pe care le utilizăm au forță productivă? Răspunsul la aceste întrebări ne trimite la instituirea distincției între *forma* construcției discursive și *contextul* (conținutul) aceluiași demers, înțelese în calitate de instrumente prin intermediul cărora putem să „măsurăm" prezența problematologicului într-o situație de discurs dat[5]

38. Constantin Sălăvăstru, *Critica raționalității discursive: o interpretare problematologică a discursului filosofic*, Editura Polirom, Iași, 2001, pp. 86-96.

Câteva exemple elementare ne vor lumina, poate, în legătură cu aceste distincţii şi rolul lor în calitate de criterii ale problematologicului. Uneori forma în care apare o construcţie discursivă este suficientă pentru a decide asupra caracterului problematologic sau neproblematologic al intervenţiei discursive. Dacă la ora de geometrie ni se prezintă o demonstraţie (care este şi ea o specie de discurs), demersul este, prin chiar forma sa, neproblematologic: individul receptor urmăreşte demonstraţia, care, cu siguranţă, ajunge întotdeauna la unul şi acelaşi rezultat. Dacă are cunoştinţele necesare, atunci el o va şi înţelege. Dar atât. În cea mai mare parte a cazurilor, demersul nu presupune confruntarea cu altcineva, soluţii contrare, efort euristic etc. În consecinţă, forma demonstrativă a unui discurs este un indiciu care, în general, exprimă caracterul neproblematologic al intervenţiei discursive. Demonstraţiile nu suscită, în cvasimajoritatea cazurilor, polemici pasionale. În cel mai rău caz, ele pot fi verificate dacă sunt corecte sau nu. Cu aceasta, disputa se încheie.

Dar dacă urmărim o dispută între Socrate şi discipolii săi, aşa cum este ea prezentată în dialogurile lui Platon, vom constata că ideile sunt susţinute şi respinse cu aceeaşi vehemenţă, că nimic nu este asumat dacă nu a fost argumentat îndeajuns, că uneori ideile sunt abandonate, în orice caz, ai senzaţia că disputa nu se va termina niciodată! Avem aici, cu adevărat, o „furtună" în gândirea participanţilor la relaţia dialogică, ceea ce pune în relief caracterul problematologic al construcţiei discursive. Prin urmare, forma dialogală în care apare o construcţie discursivă este, în general, marca sau semnul că demersul este de natură problematologică.

Alteori însă, criteriul formei nu este suficient, el este chiar sursă de eroare. *Etica* lui Spinoza este construită de o manieră demonstrativă, pe modelul demonstraţiilor geometrice. După asumpţiile pe care le-am evidenţiat (conform cărora demonstraţia este semnul neproblematologicului), ar trebui ca acest discurs să fie trecut în categoria neproblematologicului, însă lucrurile nu se petrec deloc aşa. Textul spinozist din *Etica* este unul de natură problematologică. Stau mărturie în acest sens disputele interminabile care s-au purtat şi se poartă încă în legătură cu conceptele sale fundamentale. Prin urmare, criteriul formei nu este suficient, lui trebuie să i se adauge criteriul contextului (conţinutului), care se referă la natura ideilor, relaţiile dintre ele, specificitatea domeniului în care se produce discursul etc. Atragem atenţia că funcţionalitatea celor două criterii de determinare a problematologicului se manifestă diferit, în raport cu tipul de discurs analizat:

Criteriu (→) / *Tip de discurs* (↓)	Formă	Context
Discurs filosofic	(↓)	(↑)
Discurs politic	(↓)	(↑)
Discurs religios	(↓)	(↑)
Discurs ştiinţific	(↓)	(↑)

Orientarea săgeţii indică direcţia de creştere a rolului unuia sau altuia dintre criterii în determinarea problematologicului unui tip de discurs.

3.2. Argumentare și problematologie

Dacă modelul problematologic este, așa cum susține însuși Meyer, unul generalizat, atunci în cadrele lui explicative ar trebui să poată intra și argumentarea. Încercări care privesc asumarea modelului problematologic în explicarea demersului argumentativ există. În capitolul VI al lucrării lui Meyer *Logique, langage et argumentation*, intitulat „L'argumentation à la lumière de la théorie du questionnement"[39], Meyer ne atrage atenția asupra punctelor de intrare a argumentării sub incidența modelului problematologic. Unul dintre aceste puncte ne aduce în atenție *finalitatea utilizării limbajului*. Este neîndoielnic – iar în societățile moderne aspectul este de toată evidența – că utilizăm limbajul pentru a intra în relație cu alteritatea. Pentru Meyer, se pare că această afirmație care circulă evasiuniversal nu dă satisfacție. Pentru ce utilizăm limbajul atunci când intrăm în relație cu altul? În mod cert, crede Meyer, pentru a rezolva problemele noastre sau pentru a le rezolva pe ale celorlalți. Concluzia este imediată: utilitatea limbajului este aceea a *rezolvării de probleme*. Or, care este cadrul tradițional cel mai adecvat al soluționării problemelor? Dialogul polemic cu ceilalți, dialog în care se confruntă argumentele în favoarea unei teze cu argumentele împotriva tezei respective. Din această confruntare rezultă – sau ar trebui să rezulte – adevărul. Așa și-a imaginat rezolvarea problemelor Socrate în Antichitate, dar și mulți alți filosofi moderni. Prin urmare, argumentarea ar fi cadrul cel mai propice pentru manifestarea forței productive a unei idei, pentru evidențierea caracterului ei problematologic.

O a doua subliniere a legăturii dintre modelul problematologic și practica argumentării vizează faptul că cel puțin unele dintre formele situației problematologice se regăsesc în deplinătatea manifestărilor și a funcționării lor în perimetrul discursului polemic, al argumentării pro și contra unei teze. Ne referim în special la *diferența problematologică*, pe care o teoretizează cu obstinație Meyer. În argumentare este câmpul cel mai propice pentru manifestarea diferențiată a întrebărilor în raport cu răspunsurile lor: aici participanții la relația dialogică pot interveni cu întrebări în orice situație în care li se pare că ideea, problema nu este bine individualizată și argumentată, și tot aici există obligativitatea asumată implicit (ca una dintre condițiile acordului asupra derulării traiectului argumentativ) de a da răspunsuri pe cât posibil la fiecare întrebare pusă (nerespectarea acestei reguli duce, după van Eemern și Grootendorst, la apariția unei clase de sofisme).

Pe de altă parte, argumentarea, în calitatea ei de confruntare polemică între interlocutori cu privire la adevărul sau falsitatea unei teze, asigură, prin chiar forma sa de manifestare, caracterul problematologic al ideii puse în discuție: o idee care e susținută de unii și respinsă de alții, fără ca prin aceasta raționalitatea să se simtă amenințată de iminența unei contradicții, nu are o soluție unică, șansele unei soluții sau alteia sunt și rămân aproximativ egale. Numai în aceste condiții argumentarea este o confruntare autentică de puncte de vedere, și nu un joc discursiv gratuit.

O a treia subliniere, care vine să susțină legătura dintre modelul problematologic al discursivității și posibilitățile lui de a lua în stăpânire cognitivă argumentarea, ține de faptul că în domeniul argumentării avem de-a face, probabil, cu *funcționarea standard a criteriilor problematologicului*: criteriul formei și criteriul contextului. Din punctul de

39. Michel Meyer, *Logique, langage et argumentation*, ed. a II-a, Hachette, Paris, 1982, pp. 122-140.

vedere al formei de prezentare, argumentarea apare întotdeauna ca o relaţie dialogică. Forma dialogală ne avertizează că ideea pe care o punem în discuţie este de natură problematologică: dă naştere la controverse, presupune o înfruntare de argumente, are în vedere renunţări la puncte de vedere şi concesii făcute altora. Chiar atunci când o argumentare ia forma discursului oratoric, unde la prima vedere nu avem de-a face cu confruntări explicite de opinii contrare, regăsim, în substanţa discursului, esenţa dialogică a discursului: fiecare orator îşi construieşte discursul său având permanent în atenţie eventualele argumente contra pe care le-ar putea propune auditoriul. Este simptomatică, în acest sens, remarca lui Bahtin: „Dialogul – schimbul de cuvinte – este forma cea mai naturală a limbajului. Mai mult, enunţurile amplu dezvoltate şi chiar acelea care emană de la un interlocutor unic – de exemplu: discursul oratorului, cursul profesorului, monologul actorului, reflecţiile unui însingurat – sunt monologice doar prin forma lor exterioară, însă prin structura lor semantică şi stilistică sunt în fapt esenţial dialogice"[40]. De altfel, în orice activitate, omul este interesat de prezenţa celuilalt, de alteritatea care i se opune ca alteritate. Este pilduitoare remarca lui Voltaire: „Dezaprob total ceea ce spuneţi, dar apăr până la sacrificiul suprem dreptul dumneavoastră de a spune!".

Şi criteriul contextual funcţionează la parametrii standard ai problematicităţii în cadrul argumentării. Teza, ideea care este supusă dezbaterii polemice, este una *interpretabilă*, în sensul că ea poate fi argumentată şi pro, şi contra, cu aproximativ aceeaşi forţă argumentativă. Aristotel a considerat că noi putem argumenta numai pornind de la premise probabile, adică de la puncte de vedere care deschid o alternativă şi constituie cadrul favorabil pentru instanţierea celor două dimensiuni ale argumentării: susţinerea şi respingerea. Or, astfel de idei, imposibil de tranşat o dată pentru totdeauna („Poate fi virtutea cunoscută?", „Este profitabilă viaţa fericită?", „Este politica o activitate raţională?") sunt depozitarele unui înalt grad de problematicitate.

3.3. Dimensiunea proiectivă a modelului problematologic

Este modelul problematologic un instrument metodologic productiv pentru analiza diferitelor întruchipări ale discursivităţii? O serie dintre aplicaţiile sale, aşa cum s-au constituit ele până în acest moment, îndreptăţesc un răspuns afirmativ. Chiar în *De la problématologie*, unde viziunea problematologică este articulată în contururile sale, Meyer încearcă o aplicare a acestui concept la domeniul *filosofiei*. El urmăreşte un răspuns la întrebarea dacă gândul filosofic – aşa cum s-a constituit el în diferite forme de discurs din Antichitate şi până în zilele noastre – răspunde imperativului problematologic. În mod normal, ar trebui să răspundă, deoarece, cel puţin în acest domeniu, productivitatea dialogică a ideilor, travaliul obsesiv şi chinuitor pe care ele l-au determinat, reevaluările lor permanente pentru a găsi noi sensuri şi semnificaţii categoriilor filosofice constituie tot atâtea date şi fapte asupra cărora consensul – o adevărată himeră în dezbaterile filosofice – pare a fi atins.

Câteva dintre consideraţiile lui Meyer pe linia unui traiect diacronic al conceptului de problematologie sunt relevante. În *De la problématologie*, Meyer are surpriza să constate

40. *apud* Daniel Luzzati *et al.*, „Le Dialogique", *Colloque international sur les formes philosophiques, linguistiques, littéraires, et cognitives du dialogue*, Université de Main, 15-16 septembrie 1994, Peter Lang, Berna, Frankfurt, New York, Paris, Viena, 1997, p. 2.

o discrepanță inacceptabilă în manifestarea concretă a problematologicului în domeniul gândului filosofic. Pe de o parte, conceptul de *problemă filosofică*, în sensul prezenței unei interogativități radicale asupra unui dat al cunoașterii, s-a manifestat din plin și cu folos, fiind ușor detectabil în momentele cele mai prielnice ale dezvoltării gândului filosofic. Pe de altă parte însă, se constată relativ ușor că s-au luat în stăpânire speciile (diferite întruchipări ale problemei filosofice), dar nu s-a reținut aproape deloc genul, adică *problema filosofică în calitate de concept originar* al meditației speculative. Pentru demersul problematologic și interpretarea lui, constatarea acestei *absențe epistemice* este mai importantă decât orice încercare de explicare a producerii sale. Aceasta pentru că respectiva constatare este motivul pentru a încerca depășirea ei!

O evaluare chiar și pasageră a discursurilor filosofice, din trecut ca și de azi, de la noi ca și de aiurea, ne arată că a existat în permanență o reținere în a face pasul – esențial pentru gândirea filosofică – de la analiza instanțelor problemei filosofice („dat", „ființă", „cunoaștere", „principiu" etc.) la *analiza problemei filosofice ca problemă filosofică*, ca obiect al reflecției pure, ca domeniu al interogației critice. În opinia lui Meyer, discursul filosofic a lăsat *interogativitatea radicală*, aceea care este în măsură să asigure un *câmp problematic* conceptului de *problemă* (concept originar și esențial al filosofiei, potrivit acestui autor) în suferință. Într-un fel, filosofia e salvată – din acest punct de vedere – de către Socrate, care, pe linia practicii discursive, pare să facă mai mult pentru conceptul de problemă filosofică decât toți cei care i-au urmat! Că lucrurile se petrec în acest fel stă mărturie modalitatea în care a fost tratată interogativitatea problematologică în domeniul filosofiei: „moartea interogației" (Platon), „fractura dialecticii" (Aristotel), „deducția problematologică" (Descartes), „disoluția problematologică" (Bergson: „falsele probleme ale filosofiei"; Valéry: „sterilele probleme ale filosofiei"), „problematizarea filosofică ca logologie" (Wittgenstein, Carnap), „radicalizarea interogației metafizice" (Heidegger).

Relaționarea modelului problematologic cu discursul filosofic nu e reținută doar în dimensiunea ei istorică, ci și în cea structurală. Meyer este de părere că aplicarea modelului problematologic este productivă și pe linia investigării unor concepte filosofice sau chiar pe aceea a „deconstrucției" sistemelor de gândire ale unuia sau altuia dintre autori. Este simptomatic faptul că, în ceea ce privește aplicarea modelului problematologic la analiza chestiunilor filosofice, Meyer încearcă un răspuns la întrebarea eternă a filosofiei: „Ce este filosofia?" în perspectiva ideii de interogativitate și problematologie: „Dacă se pune problema fundamentului, fără a ne preocupa dinainte de ceea ce el trebuie să fie – Dumnezeu, om, presupoziție sau orice altceva –, nu se poate spune decât atât: singurul răspuns posibil și adevărat la problema fundamentului este *chestionarea însăși*, căci orice alt răspuns ar presupune-o, la fel cum un răspuns presupune întrebarea al cărui răspuns este. Am găsit aici un nou punct de plecare și, cum lesne vom vedea, el este conform cu mesajul filosofic dintotdeauna, lansat cândva de Socrate, dar uitat, din păcate, de Platon..."[41].

În ceea ce privește cea de-a doua posibilitate aplicativă a modelului problematologic la discursul filosofic, regăsim la Meyer o frumoasă analiză problematologică ce are ca obiect concepția filosofică a lui Kant. Nu putem să intrăm în detalii aici, dar credem că

41. Michel Meyer, *Qu'est-ce que la philosophie?*, Livre de Poche, Librairie Générale Française, Paris, 1997, p. 24.

este relevant să aducem în atenţie premisele problematologice în conformitate cu care Meyer îşi propune să judece istoria filosofiei, deci şi concepţia filosofică a lui Kant: „...filosofia se vrea dintotdeauna interogativitate radicală, cercetarea a ceea ce este în mod absolut prim. Când *mythos*-ul se prăbuşeşte, ceea ce era considerat ca explicaţie de necontestat devine problematic, atât în înţelegerea naturii, cât şi a umanului. (...) Asumarea problematicităţii constă mai mult în faptul de a răspunde decât în a răspunde cu privire la faptul de a răspunde şi faptul de a chestiona ca originare. (...) Interogând istoria filosofiei, filosoful nu caută nimic altceva decât să capteze această interogaţie radicală care se găseşte încorporată în operă într-o manieră derivată, care, chiar dacă nu este originară, nu este mai puţin prezentă şi decelabilă în răspunsuri"[42]. Cu astfel de asumpţii la îndemână, Meyer îşi îndreaptă ochiul critic asupra filosofiei lui Kant.

În ceea ce ne priveşte, într-o analiză problematologică asupra discursului filosofic de care am amintit deja am încercat aplicarea modelului problematologic – schiţat de noi într-o manieră structurală – la trei tipuri de discurs filosofic care ni s-au părut relevante pentru a testa tocmai funcţionalitatea practică a acestui model: discursul filosofic ca strategie dialogică (analizele s-au purtat asupra dialogului platonician *Theaitetos*), discursul filosofic ca strategie demonstrativă (limbajul-obiect s-a concretizat în tratatul spinozist *Etica*) şi discursul filosofic ca strategie aforistică (în atenţie ne-a stat o mică scriere a lui Heidegger, *Experienţa gândirii*). După cum se poate constata, câmpul aplicaţiilor pe care le-am vizat diferă: modelul problematologic a fost testat pe construcţii discursive explicite din domeniul filosofiei, construcţii în care autorii lor sunt cei care au propus atât forma de exprimare a ideii, cât şi fenomenologia ideii ca atare.

Concluziile acestei aplicaţii ni se par interesante. Întruchiparea problematologicului (a tensiunii problematologice) filosofic este diferită în cele trei instanţieri: în dialogul *Theaitetos* suntem în faţa unei problematicităţi asumate pe linia pozitivităţii (forma dialogată, asumată în mod explicit, este una de natură problematologică, tensiunea ideii – întotdeauna una de dispută – este de natură problematologică), în tratatul *Etica* ne întâmpină o problematicitate asumată pe linia negativităţii antinomice (un conflict originar între construcţie – care e neproblematologică – şi ideaţie – care e problematologică – susţine până la urmă productivitatea problemelor în această operă), pe când în mica scriere heideggeriană avem de-a face cu o problematicitate asumată ca expresivitate (tensiunea ideatică e dată, în general, de expresivitatea paradoxală – atât în privinţa formei, cât şi a conţinutului – în care apare ideea).

Un al doilea domeniu aplicativ are în vedere analiza *artei retoricii*. Retorica este astăzi o realitate cvasiprezentă: „Retorica renaşte întotdeauna atunci când ideologiile se prăbuşesc. Ceea ce era obiect al certitudinii devine, în aceste condiţii, problematic şi este supus discuţiei. În privinţa aceasta, epoca noastră se poate compara cu apariţia democraţiei ateniene şi a Renaşterii italiene, două perioade de glorie pentru retorică"[43]. Modernitatea este, fără îndoială, o realitate retorică: a asculta jurnalul de televiziune, a deschide o publicaţie oarecare, a recepta un spot publicitar, a participa la o lansare de carte, a fi protagonist la un colocviu de doctorat constituie tot atâtea situaţii în care,

42. Michel Meyer, *Science et métaphysique chez Kant*, PUF, Paris, 1995, pp. 9-11.
43. Michel Meyer, *Questions de rhétorique: langage, raison et séduction*, Livre de Poche, Librairie Générale Française, Paris, 1993, p. 7.

implicit sau explicit, retorica este prezentă. Or, o asemenea realitate care ne bombardează în permanență nu poate să nu atragă atenția spiritului iscoditor[44].

Explicații pentru o asemenea situație sunt multiple. Una dintre ele, care pare a conveni de minune obsesiei problematologice a lui Meyer, ține de faptul că „una dintre caracteristicile gândirii contemporane este recunoașterea dimensiunii problematologice a existenței ca sistem de valori" [43 : 9]. Dimensiunea problematică a existenței presupune relația dialogică cu alteritatea și, de aici, ascendența valorică a retoricii[45]. În măsura în care realitatea pe care discursul o simbolizează și o aduce în fața receptorului este una de natură problematică, o interpretare prin prisma modelului problematologic a acestui domeniu se impune.

Punctul de vedere problematologic în analiza retoricii este ușor de detectat chiar o dată cu încercarea de a face primul pas pe teritoriul acestei discipline. La întrebarea: „Ce este retorica?", Meyer constată că răspunsurile au fost destul de diferite. Chiar dacă, în general vorbind, retorica a fost înțeleasă ca „artă de a vorbi bine" („ars bene dicendi"), „a vorbi bine" însemna, pentru fiecare, altceva: a persuada, a convinge, a crea asentimente, a seduce, a manipula, a justifica, a face credibil, a sugera implicitul prin explicit, a institui sensuri figurate, a utiliza un limbaj literar, a descoperi intențiile celui care vorbește sau scrie etc. Cu o asemenea diversitate de înțelesuri nu se poate lucra (deși ele pot rămâne semnificative pentru diferențele de accent care s-au pus în interpretarea retoricii), motiv pentru care autorul pe care-l urmărim își asumă o definiție proprie a concepției sale problematologice: retorica este „negocierea de la distanță între indivizi cu privire la o chestiune, la o problemă" [43 : 22]. Cu această definiție, întreaga desfășurare problematică a retoricii, fie ea tradițională sau modernă, se plasează în câmpul modelului problematologic. Meyer va sublinia că „retorica nu vorbește de o teză, de un răspuns – premisă care nu răspunde la nimic –, ci de problematicitatea care afectează condiția umană în pasiunile sale, ca și în rațiunea și discursul său" [43 : 26].

Desfășurarea problematică a retoricii se manifestă pe cele trei mari teme care își au originea încă la Aristotel: *ethos* (vizează oratorul și toate calitățile sale care l-ar favoriza în arta discursului), *pathos* (vizează auditoriul cu întreaga gamă de posibilități de a fi sedus sau convins), *logos* (vizează discursul cu toate ingredientele sale constructive: raționamente, limbaj, figuri) [37 : 148 – 152]. În raport cu aceste instanțe se diferențiază o „raționalitate interogativă a câmpului retoric", care sugerează și o imagine sintetică a problematicității[46] (vezi schema de la pagina 398).

În sfârșit, o ultimă tentativă de evidențiere a posibilităților aplicative ale modelului problematologic vizează domeniul *literaturii*. Pentru Meyer, literatura este înțeleasă (și, în nucleul ei dur, așa și este) ca *ficțiune*[47]: imaginăm persoanaje, relații, acțiuni, trăiri,

---

44. Michel Meyer, „Y a-t-il une modernité rhétorique?", în *De la métaphysique à la rhétorique*, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1986, pp. 7-13.
45. Iată un pasaj semnificativ: „...retorica se insinuează puțin câte puțin în spiritul nostru invadând realul cotidian cu multiplele sale forme, și chiar cu constrângerile sale, modificând habitudinile noastre de a gândi și de a descifra realitatea. Mai mult ca niciodată, pentru a apăra sau pentru a înțelege ceea ce țese modernitatea noastră, problema unității și funcționării discursului în multiplele raporturi pe care le întreținem oamenii între ei, ca și cu valorile trebuie să fie pusă în mod expres și sistematic" [43 : 10-11].
46. Michel Meyer, „Rhetoric and the theory of argument", în *Major Trends in Argument Theory Today*, *Revue Internationale de Philosophie*, nr. 2, 1996, pp. 325-357 (tabelul la p. 342).
47. Michel Meyer, *Langage et littérature*, PUF, Paris, 1992.

drame şi, dacă scriitorul este de talent, aceste lumi ale ficţionalităţii pot crea impresia de real mai bine decât realitatea însăşi : câtă realitate degajă scrierile lui Hugo, Dostoievski, Orwell, Joyce şi ale altor scriitori celebri, chiar dacă, în cea mai mare parte, ele sunt rodul imaginaţiei ! Ca ficţionalitate, literatura aduce în atenţie idei şi teme asupra cărora cititorul ar trebui să mediteze, să le evalueze, să le ierarhizeze din punct de vedere valoric şi acţional. Or, aici intervine elementul de problematicitate adus de discursul literar : el este sumă de tensiune ideatică, de controverse, deoarece asupra ficţiunilor nimeni nu poate pretinde că a spus ultimul cuvânt şi a închis definitiv problema.

Aspectul acesta este luat în discuţie într-o încercare de relaţionare a problematologiei cu discursul literar. Georges Molinié consideră că „nu numai că literatura, ca obiect sau ca valoare constituită, constă într-o interogativitate socială (...), dar natura literarităţii, ca obiect şi ca valoare pe cale de a se construi, rezidă în întregime în dinamismul, în tensiunea unei chestionări a consumatorului de literatură prin regimul langajier problematic al discursului recepţionat"[48]. În concepţia autorului invocat, această situaţie este posibilă în măsura în care un discurs de această natură satisface „teste ale literarităţii posibile" : (a) discursul literar este intrareferenţial (depinde de un univers în mod social împărtăşit) ; (b) discursul literar se supune unei funcţii semiotice complexe (semnele sale trimit la lucruri, dar trimit şi dincolo de ele, şi aceasta din urmă este funcţia esenţială a literarităţii) ; (c) discursul literar se manifestă într-un dublu act (este, la producere, actul de a transmite ideea referentului său şi este, la receptare, actul plăcerii pure) [48 : 56-57]. Analize diferite pe text par să vină în sprijinul implementării acestui model problematologic în domeniul literarităţii.

Logos / Problematicitate		Rezolvare			
▲ Pathos	problematicitate maximală	chestiune îndoielnică (fără criteriu de rezolvare)	deliberativ (dezbatere politică)	util	decizie
▲ Ethos	problematicitate mare	chestiune incertă (cu criteriu de rezolvare : dreptul)	judiciar (proces)	just	judecată
	problematicitate slabă	chestiune rezolvată	epidictic (elogiul funebru sau conversaţia)	plauzibil/ plăcut/ onorabil	adeziune

48. Georges Molinié, „L'argumentation littéraire en théorie sémiostilistique", în Corrine Hoogaert (coord.), *Argumentation et questionnement*, PUF, Paris, 1996, pp. 55-66 (citatul la p. 56).

4. Argumentarea ca pragma-dialectică

Era aproape de neconceput ca, în această diversitate de interpretări cu privire la argumentare, să nu fie resuscitat interesul pentru înțelesul antic al demersului, acela de *dialectică* („artă a discuției"), în care accentul cade pe disputa comunicativă și rezolvarea conflictelor de idei pe baza confruntării dintre parteneri. Or, acest sens, ca și problemele pe care el le pune în legătură cu argumentarea sunt abordate într-un stil de gândire modern de către Frans van Eemeren și Rob Grootendorst în mai multe lucrări[49]. Această „nouă dialectică" la care autorii ne invită este, în opinia lor, o „contraparte" la „noua retorică" inițiată de Perelman.

4.1. Presupozițiile modelului pragma-dialectic

Argumentarea este o formă de interacțiune între interlocutori în legătură cu susținerea sau respingerea unui punct de vedere. Interacțiunea argumentativă are o dublă înfățișare: este o interacțiune ce ține de domeniul raționalității (o confruntarea rațională între ideile pe care interlocutorii le pun în comun), dar și de domeniul discursivității (o confruntare verbală în care fiecare interlocutor urmărește să utilizeze expresiile cele mai potrivite pentru exprimarea ideilor). Atunci când accentul cade pe dimensiunea raționalității interacțiunii, analizele sunt de ordin preponderent logic și au un caracter mai mult *normativ*. Când accentul cade pe dimensiunea formei de exprimare, analizele sunt, în general, de ordin lingvistic și au un caracter preponderent *descriptiv*.

Frans H. van Eemeren, profesor la Universitatea din Amsterdam, editor al revistei *Argumentation*. A publicat (singur sau în colaborare cu Rob Grootendorst): *Speech Acts in Argumentative Discussions* (1984), *Argumentation, Communication, and Fallacies* (1992).

Plecând de la ideea că argumentarea trebuie investigată ca un tot în care interdependența dintre dimensiunile raționalității (forma de întemeiere) și discursivității (forma de exprimare a întemeierii) este esențială pentru înțelegerea acestui demers, van Eemeren și Grootendorst consideră că demersul argumentativ nu poate fi înțeles adecvat nici ca o reconstrucție intelectuală a gândirii pure (care să nu aibă prea multe puncte de contact cu practica argumentativă), dar nici ca un descriptivism fundat unilateral pe experiență (în care „norma" să fie subiectivitatea): „Această încercare trebuie să depășească în același timp normativitatea strictă a logicii și descriptivismul pur al lingvisticii contemporane. Majoritatea logicienilor moderni se atașează unei «înregimentări» care rupe cu datele empirice, iar majoritatea lingviștilor contemporani, în

49. Frans van Eemeren, Rob Grootendorst, *Speech Acts in Argumentative Discussions. A Theoretical Model for the Analysis of Discussion Directed Towards Solving Conflicts of Opinion*, Dordrecht/Cinnaminson: Foris Publications, PDA 1, 1984; *La nouvelle dialectique*, Éditions Kimé, Paris, 1996.

particular analiştii discursului şi ai conversaţiei, se limitează la o pură observaţie «obiectivă»"[50]. Din acest motiv, propunerea analitică a autorilor invocaţi este o încercare de *pragmatică dialectică* care îşi propune să îmbine idealul normativităţii cu cel al descriptivităţii şi să depăşească limitele fiecăreia dintre aceste abordări unilaterale.

Alături de depăşirea normativismului şi a caracterului descriptiv, o altă presupoziţie pe care o asumă programul pragma-dialectic de analiză a argumentării vizează *integralitatea modelului de analiză* a demersului argumentativ. Cum s-a putut observa, o singură perspectivă de cercetare înseamnă o investigaţie unilaterală a acestui fenomen atât de complex care este argumentarea, unilateralitate care aduce cu sine destule alte limitări pe linia finalităţii: exagerări, omisiuni, incapacitatea de a vedea relaţionărilor. Este şi temeiul pentru care modelul pragma-dialectic de investigare a argumentării se desfăşoară, cel puţin ca intenţie declarată, la cinci niveluri: filosofic, teoretic, analitic, empiric şi practic.

Fiecare dintre aceste niveluri sau componente dă seama de o întrebare fundamentală în legătură cu natura, funcţionarea şi finalităţile argumentării ca interacţiune. Din punctul de vedere al *componentei filosofice* a argumentării, trebuie să răspundem la următoarea întrebare: există tipuri de raţionalitate – şi, în interiorul lor, criterii adecvate – în baza cărora putem să decretăm că o argumentare în act este acceptabilă sau nu? Răspunsurile care s-au pus în circulaţie sunt atât de diverse, încât ele rămân de domeniul reflecţiei pure: pentru Platon (în *Phaidros*) opinia comună era un criteriu suficient al acceptabilităţii, pentru Aristotel (în *Topice*) credibilul constituia un temei suficient pentru a accepta o teză, pentru Descartes (în *Discurs asupra metodei*) deducţia rămânea sursa acceptabilităţii, pentru Kant (în *Critica raţiunii pure*) persuasiunea constituia mijlocul de a obţine adeziunea, pentru Perelman (în *La nouvelle rhétorique*) asentimentul constituia sursa acceptabilităţii. Din punctul de vedere al autorilor, la nivelul filosofic de analiză, modelul pragma-dialectic este un *raţionalism critic* (analiza procedurilor valide într-o discuţie critică privind rezolvarea unui conflict de opinie constituie norma de raţionalitate în baza căreia argumentarea este considerată acceptabilă).

Din punctul de vedere al *componentei teoretice* a argumentării, trebuie să răspundem la următoarea întrebare: care este modelul ideal de argumentare căruia i se supun (sau ar trebui să i se supună) toate argumentările pe care le putem identifica în practica discursivă curentă? Omul făptuieşte în realitatea practică totdeauna cu ochii aţintiţi spre un anumit ideal, model la care probabil nu va ajunge niciodată, dar la care aspiră şi care constituie impulsul mereu prezent spre perfecţiunea acţiunii. Aşa se întâmplă şi în cazul argumentării: trebuie stabilit, în funcţie de idealul de raţionalitate asumat, un „model precis cu privire la ceea ce este o conduită raţională în cazul unui discurs argumentativ". Ce poate fi pus în acest model ideal (tehnici, argumente, judecăţi, conduite etc.) depinde de idealul de raţionalitate asumat. Dacă idealul de raţionalitate vizează analiticitatea, atunci accentul va fi pus pe tehnicile de argumentare şi adevărul argumentelor, dacă idealul de raţionalitate ţinteşte raţiunea afectivă, atunci figurile retorice vor ocupa un loc dominant etc. Din perspectiva acestei componente, modelul pragma-dialectic este de natură *epistemico-retorică*[51].

---

50. Frans van Eemeren, Rob Grootendorst, *La nouvelle dialectique*, Éditions Kimé, Paris, 1996, p. 10.
51. Charles A. Willard, „L'argumentation et les fondements sociaux de la connaissance", în *L'argumentation*, Mardaga, Liège, 1991, pp. 91-106.

Din perspectiva *componentei analitice* a argumentării, trebuie să răspundem la întrebarea: care este raportul între argumentarea concretă pe care o propunem sau o analizăm și modelul ideal pe care ea îl instanțiază în practica argumentativă? Dacă argumentarea concretă nu are prea multe puncte comune cu modelul pentru care stă, atunci cu siguranță putem decreta că argumentarea suferă în construcția ei și, de cele mai multe ori, este inacceptabilă. Este posibil ca ea să sufere pe linia efectelor persuasive (în această situație ar trebui reconstituită – în conformitate cu idealul – componenta retorică a argumentării) sau pe linia capacității de a tranșa (rezolva) un conflict de opinie (în acest caz ar trebui reconstruită componenta dialectică a argumentării). Din acest punct de vedere al analiticității, modelul pragma-dialectic este considerat *articulat spre auditoriu* și *orientat spre rezolvarea unui conflict de opinie*.

La nivelul *componentei empirice* întrebarea este următoarea: care sunt datele reale care pot fi utilizate cu succes pentru ca o argumentare oarecare să răspundă cât mai adecvat modelului ideal pe care ea îl reprezintă? Într-o argumentare concretă lucrăm cu anumite date (tipuri de argumente, tehnici de argumentare, mijloace retorice etc.) Este posibil ca argumentarea să nu dispună de toate componentele pe care un model ideal le reclamă, după cum este posibil ca nu toate aceste elemente să fie la fel de productive fie pe linia persuasiunii (componenta retorică), fie pe linia rezolvării conflictului de opinie (componenta dialectică). Or, nivelul empiric al analizei impune o evaluare adecvată a tuturor ingredientelor reale pe care le putem folosi într-o argumentare, astfel încât ea să fie persuasivă și să poată asigura rezolvarea unui conflict de opinie. Din acest punct de vedere, modelul este *persuasiv* și *pertinent*.

În sfârșit, *componenta practică* a modelului asigură un răspuns la întrebarea: cum putem să îmbunătățim practica argumentativă desfășurată în contexte diferite (instituții, auditoriu, domeniu) în baza modelului ideal asumat? În acest context, sunt testate mijloacele de argumentare în contexte diferite și se determină efectul lor practic pe linia persuasiunii sau a rezolvării conflictelor de opinie. Din acest punct de vedere, modelul pragma-dialectic este considerat unul *prescriptiv* și *orientat spre reflecție*.

O a treia presupoziție pe care o asumă explicit modelul pragma-dialectic de analiză a argumentării este *intenționalitatea dialectică*. Intenționalitatea este o caracteristică a oricărui discurs argumentativ. Ea a fost văzută diferit în analitica argumentării: persuasiune, convingere, asentiment. În modelul pragma-dialectic, intenționalitatea este una distinctă și ține în mod direct de practica dialectică: *rezolvarea pe cale negociată a conflictelor de opinie*. Argumentarea se poate produce numai acolo unde partenerii disputei critice au opinii diferite (diferența de opinii înseamnă aici opinii opuse cu privire la una și aceeași chestiune). A avea opinii opuse cu privire la aceeași teză înseamnă instaurarea unui conflict de opinie între parteneri.

Fără îndoială, indivizi diferiți pot avea opinii opuse cu privire la același lucru. Dar aceasta nu înseamnă că, în fapt, între ei există un conflict de opinie. Așa se întâmplă în multe situații ale manifestării individului în societate. Conflictul de opinie apare în momentul în care *între indivizii cu opinii opuse se instalează o relație de comunicare care are ca obiect chiar aceste opinii opuse*. Fiecare încearcă, cu siguranță, să impună opinia proprie, pe care o crede adevărată, celuilalt. În aceste condiții, se aduc în discuție argumente în favoarea opiniilor proprii, se pun în mișcare tehnici de argumentare prin care se vehiculează argumentele, se îmbracă totul într-o haină retorică care să asigure expresivitate și capacitate de seducție argumentării. Întreg acest travaliu are un singur

scop, asumat tacit de fiecare dintre participanţii la relaţia dialogică: impunerea opiniei proprii în faţa celei a partenerului. În momentul în care una dintre părţi a reuşit să impună opinia sa adversarului – graţie raţionalităţii argumentelor avansate, legăturilor dintre ele, modului adecvat de prezentare a lor – atunci conflictul de opinie se consideră soluţionat pe cale negociată. Sensul termenului „negociat" este aici unul special, care trece dincolo de utilizarea lui în domeniul economicului sau politicului: soluţionarea negociată înseamnă asumarea sau respingerea unui punct de vedere în baza temeiurilor raţional-discursive şi numai a lor.

Or, argumentarea este un demers de tranşare a caracterului adevărat sau fals al unui enunţ (teza). Conflictul de opinie cu privire la caracterul adevărat sau fals al tezei (a cărui consecinţă este susţinerea sau respingerea tezei) se rezolvă doar pe cale argumentativă. Din aceste considerente, argumentarea este prezentată ca având drept finalitate soluţionarea negociată a conflictelor de opinie. Aici se regăsesc puse în mişcare toate cele cinci componente ale modelului pragma-dialectic: un tip de raţionalitate în numele căreia se porneşte o argumentare (componenta filosofică), un model ideal care prefigurează acest tip de raţionalitate (componenta teoretică), o confruntare a modelului cu ceea ce se manifestă în practică (componenta analitică), o identificare a elementelor pe care le avem la îndemână pentru derularea argumentării (componenta empirică), o perfecţionare practică a argumentării pe linia persuasiunii şi a eficienţei negocierii (componenta practică).

4.2. Construcţia modelului pragma-dialectic

Rezolvarea unui conflict de opinie nu se poate face – în mod raţional, fireşte – decât în cadrele unei dispute critice, adică atunci când divergenţele de opinie se topesc într-un punct de vedere comun. Modelul pragma-dialectic al rezolvării negociate a conflictelor de opinie cuprinde patru etape: etapa confruntării, etapa de deschidere, etapa argumentativă şi etapa concluziei [50 : 43-47]. Ceea ce punem în joc în cadrul acestui proces de soluţionare şi în fiecare etapă a lui în parte sunt *acte de limbaj*. Avem, în acest punct, vădit manifestată influenţa filosofiei limbajului comun asupra programului de analiză a argumentării, influenţă pe linia lui Austin[52] şi Searle[53] în special.

Conştientizarea acestor etape este esenţială pentru aplicabilitatea practică a modelului pragma-dialectic. *Etapa confruntării* reprezintă debutul unei dispute critice, etapă fără de care nici o încercare de soluţionare nu este posibilă şi nici o argumentare nu se poate pune în mişcare. În această etapă, interlocutorii trebuie să conştientizeze că există un conflict de opinie între ei (că punctele de vedere asupra unei probleme sunt divergente), că există o dispută critică între ei (un punct de vedere avansat şi o punere în cauză a lui) şi că este posibilă soluţionarea conflictului de opinie pe calea disputei critice (prin avansarea argumentelor în favoarea sau în defavoarea punctului de vedere pus în circulaţie).

Etapa de deschidere este aceea în care se distribuie cu stricteţe rolurile în demersul critic. În măsura în care disputa critică nu se desfăşoară la întâmplare (modelul este unul

52. J.L. Austin, *How to do things with words*, Cambridge, Harvard University Press, 1962; trad. fr., *Quand dire c'est faire*, Éditions du Seuil, Paris, 1970.

53. J.R. Searle, *Speech acts. An essay in the philosophy of language*, Cambridge University Press, 1969; *Expression and meaning. Studies in the theory of speech acts*, Cambridge University Press, 1979.

normativ), ci este reglată și argumentată, rolurile interlocutorilor sunt diferite: unul propune teza sau punctul de vedere („propunătorul"), celălalt încearcă să o respingă („opozantul"). Primul apără cu argumente punctul său de vedere, cel de-al doilea încearcă, tot cu argumente, să-l demonteze. *Etapa argumentativă* constituie miezul propriu-zis al disputei critice în vederea soluționării conflictelor de opinie: acum se desfășoară cu adevărat jocul dialectic între protagoniști, fiindcă orice obiecție a opozantului trebuie risipită cu argumente de către propunător. Într-o argumentare simplă, argumentele propunătorului la obiecțiile opozantului constituie tot atâtea succese în soluționarea conflictului de opinie în favoarea sa, nu însă și faptul că opozantul n-a adus suficiente argumente pentru respingerea punctului de vedere avansat.

Etapa concluziei este aceea care constată, atât cât este posibil într-un demers complex de această natură, închiderea disputei critice și, în consecință, soluționarea într-un fel sau altul a conflictului de opinie. O dispută critică se consideră închisă fie când este abandonat un punct de vedere (pentru că nu a fost susținut convingător), fie când sunt abandonate obiecțiile față de punctul de vedere opus (pentru că a fost susținut în mod convingător). În mod ideal (adică în cazul în care toate exigențele lui ar fi îndeplinite), modelul pragma-dialectic de rezolvare pe cale negociată a conflictelor de opinie ar trebuie să fie o procedură decidabilă, capabilă adică să închidă conflictul de opinie prin renunțarea la punctul de vedere sau prin renunțarea la obiecțiile asupra punctului de vedere. În practica argumentativă, probabil că acest grad de închidere nu se întâlnește niciodată, fiindcă aceste condiții ideale sunt greu de îndeplinit în totalitate. Dar nu e deloc lipsit de importanță să putem închide măcar parțial disputa critică, ceea ce modelul pragma-dialectic poate face (prin renunțarea la punctul de vedere propus, prin asumarea punctului de vedere propus sau chiar prin orientarea protagoniștilor spre un nou punct de vedere).

În fiecare dintre aceste etape se pun în valoare acte de limbaj de diferite tipuri, uneori chiar aceste tipuri de acte de limbaj se îmbină în una și aceeași etapă a rezolvării unui conflict de opinie pentru înfăptuirea scopului comun. *Asertivele* (asertiuni, afirmații, supoziții) sunt prezente, în concepția lui van Eemeren și Grootendorst, în toate cele patru etape: pentru a exprima punctul de vedere (etapa confruntării), pentru a exprima un argument favorabil (etapa deschiderii), pentru a risipi o critică a opozantului (etapa argumentativă) sau pentru a declara închisă disputa critică (etapa concluziei). *Directivele* (comenzi, sfaturi, recomandări) își fac loc în etapa confruntării (se exprimă imperativul ca acela ce a avansat un punct de vedere să-l și apere), în etapa argumentării (dacă punctul de vedere a fost criticat, trebuie să-l aperi) sau în etapa concluziei (dacă nu poți apăra un punct de vedere, este recomandabil să renunți la el). *Comisivele* (promisiuni, acceptări, acorduri) pot de asemenea interveni în etapele unei dispute critice: acceptarea unui punct de vedere (etapa confruntării), acceptarea negocierii rolurilor într-o dispută critică (etapa deschiderii), acceptarea uni argument sau altul (etapa argumentării), acceptarea punctului de vedere argumentat (etapa concluziei). *Expresivele* (felicitări, condoleanțe, manifestări de bucurie) rămân în afara traiectului propriu-zis al actului de soluționare negociată a conflictelor de opinie, deoarece ele exprimă trăirile subiectului în raport cu anumite fapte (nu se poate susține însă că astfel de trăiri nu influențează disputa critică). *Declarativele* apar în special grație cadrului instituțional în care se desfășoară unele dispute critice (tribunal, oficiul stării civile, ceremonii religioase etc.) Fiindcă, așa cum subliniază și autorii, „declarativele instituționale sunt rezervate locutorilor autorizați

în contexte precise", care arareori permit o dispută critică reală, rolul unor asemenea acte de limbaj este mult diminuat. Alte tipuri de declarative („declarativele de uzaj") rămân însă semnificative pentru disputa critică.

Este de la sine înţeles că actele de limbaj care intervin într-o dispută critică nu sunt şi nu pot rămâne instanţieri discursive izolate unele de altele. Funcţiile lor argumentative, în fiecare etapă în parte, pot fi îndeplinite numai în măsura în care ele „construiesc" împreună structuri argumentative mai complexe. Cum am subliniat în diverse ocazii, modelul cel mai simplu al unei argumentări este dat de relaţionarea directă dintre o teză şi un argument care o susţine. Dar, lucrul este evident, în disputele critice pentru soluţionarea conflictelor de opinie nu se poate rămâne doar la nivelul acesta al argumentării elementare. Se merge până la încrengături diferite de argumentări elementare.

Fără a fi expliciţi în această problemă, autorii fac distincţia între *argumentările simple* şi *argumentările complexe*. Evident, argumentarea complexă este aceea alcătuită din mai multe argumentări simple. Complexitatea unei argumentări depinde, pe de o parte, de complexitatea disputei critice şi, pe de altă parte, de modul cum interlocutorul urmăreşte să-şi apere punctul de vedere. Fie secvenţa discursivă:

> „Să nu pizmuim deloc marile bogăţii ale unei categorii de oameni; le-au dobândit cu preţul unor grele sarcini, cu care noi nu ne-am împăca; şi-au jertfit odihna, sănătatea, cinstea şi conştiinţa; e ceva prea scump, şi la preţul acesta n-avem nimic de câştigat" (La Bruyère, *Caracterele*, I, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 280).

Punctul de vedere susţinut în această argumentare (teza argumentării) se concretizează în următorul enunţ:

> T = „Să nu pizmuim deloc marile bogăţii ale unei anumite categorii de oameni".

El este susţinut de patru argumente (fiecare în parte, în raport cu teza, determină o argumentare elementară), concretizate în enunţurile:

(a_1) Le-au dobândit cu preţul unor grele sarcini;
(a_2) Şi-au jertfit odihna, sănătatea, cinstea şi conştiinţa;
(a_3) E ceva prea scump;
(a_4) La preţul acesta nu avem nimic de câştigat.

Argumentarea ia înfăţişarea următoare:

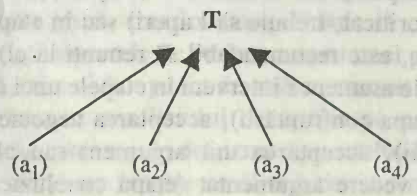

înfăţişare care ne arată că avem de-a face cu o argumentare complexă.

În cadrul argumentărilor complexe, se face distincţie între *argumentările complexe coordonate* (în care toate argumentele sunt legate direct cu teza susţinută: argumentarea din ilustrarea anterioară face parte din această categorie) şi *argumentări complexe subordonate* (un singur argument este legat direct de teză, următorul se leagă de argumentul precedent şi aşa mai departe). Schema este următoarea:

B.C.U. M. EMINESCU IAȘI

T
$(a_1) \rightarrow (T_1)$
↑
$(a_2) \rightarrow (T_2)$
↑
$(a_3) \rightarrow (T_3)$
↑
: :
: :
↑
$(a_n) \rightarrow (T_n)$

Evident, pot exista și argumentări complexe mixte, în care argumentările complexe coordonate și cele subordonate coexistă pentru îndeplinirea scopului întregului demers. Preluăm exemplul dat de van Eemeren și Grootendorst [50 : 97] :

„Ea nu-și face probleme pentru examen, este sigură de reușită. N-a avut eșecuri niciodată, este bine pregătită, nu este stresată, iubește mult această materie ; și, în nici un caz, nu-i pasă de rezultat",

cu următoarele componente :

T = „Nu-și face probleme pentru examen" ;
(a_1) Este sigură de reușită ;
(a_2) Nu-i pasă de rezultat ;
(a_3) Nu a avut eșecuri niciodată ;
(a_4) Este bine pregătită ;
(a_5) Nu este stresată ;
(a_6) Iubește mult această materie,

care pot fi ordonate astfel :

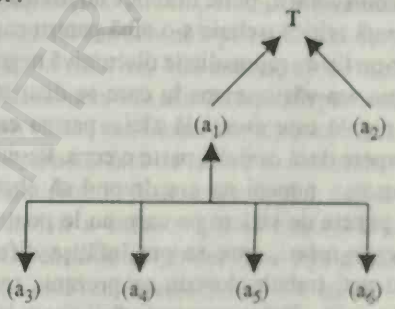

punând în evidență combinația de argumentări complexe coordonate și subordonate.

4.3. Normativitatea modelului pragma-dialectic

Modelul pragma-dialectic de analiză a argumentării are și un rol profilactic : el ar vrea să ne atragă atenția asupra situațiilor în care nu putem să rezolvăm un conflict de opinie pe calea disputei critice. Când nu putem să rezolvăm astfel de dispute critice ? Atunci când nu sunt respectate regulile elementare ale unei comunicări prin care se poartă o dispută critică. Autorii subliniază că „a doua parte (a lucrării *La nouvelle dialectique* – n.n., C.S.) pune

în evidenţă evaluarea şi analiza discursului argumentativ şi tratează obstacolele care stau în faţa rezolvării conflictului. Cu ajutorul cadrului teoretic prealabil expus, prezentăm zece reguli de bază pentru discuţia critică" [50 : 17].

Aceste zece reguli, al căror număr nu are nici o semnificaţie specială, asigură dimensiunea normativă a modelului pragma-dialectic de rezolvare a conflictelor de opinie. Funcţionalitatea modelului, cel puţin pe această dimensiune profilactică, este asemenea celei a logicii pentru cunoaşterea omenească în general, şi în special pentru cunoaşterea ştiinţifică: aşa cum logica ne arată când nu gândim corect într-o situaţie concretă (pentru că încălcăm regulile elementare ale raţionalităţii intelective), la fel şi instrumetul pragma-dialectic ne atrage atenţia când nu suntem pe calea cea bună în rezolvarea negociată a conflictelor de opinie (pentru că încălcăm regulile de corectitudine ale unei dispute critice). Dacă asupra rolului de „vaccin" al logicii s-a vorbit mult, despre această funcţionalitate a modelului pragma-dialectic încearcă să ne atragă atenţia van Eemeren şi Grootendorst.

Sistematizarea regulilor de corectitudine a unei dispute critice se face în funcţie de etapele de desfăşurare a unui asemenea demers (confruntarea, deschiderea, argumentarea, concluzia). Fiecare etapă dispune de reguli de corectitudine a căror încălcare duce la instaurarea unei clase de sofisme, constituite ca obstacole serioase în soluţionarea negociată a conflictelor de opinie. Deşi autorii nu fac o partiţie exactă a regulilor în raport cu etapele, vom încerca această ordonare pentru a putea să ne dăm seama mai bine de natura obstacolelor argumentării.

Cele zece reguli propuse de autori ca exigenţe ale disputei critice sunt expuse în încercările de sistematizare a sofismelor[54]. Etapa confruntării cuprinde următoarea regulă: participanţii la disputa critică nu trebuie să împiedice avansarea unui punct de vedere sau critica unui punct de vedere avansat. Dacă această regulă nu este respectată, atunci se instalează *sofismele de confruntare* (care pot avea multiple înfăţişări). Regula aceasta, specifică etapei confruntării, pune în relief libertatea maximală aproape pe care orice participant la o dispută critică trebuie s-o aibă pentru ca, într-adevăr, conflictul de opinie să se rezolve printr-un tip de raţionalitate discursivă negociată. Etapa de deschidere a disputei critice este, cum am văzut, etapa în care se distribuie cu stricteţe rolurile în cadrul argumentării. O regulă este esenţială aici: partea care a avansat un punct de vedere este obligată să-l apere dacă cealaltă parte o cere. Regula incriminează gratuitatea punctelor de vedere avansate: nimeni nu are dreptul să obstaculeze desfăşurarea unei dispute critice avansând puncte de vedere pe care nu le poate susţine. Dacă regula este încălcată, apar *sofismele de roluri*, care se pot înfăţişa diferit (a prezenta teza ca un adevăr cunoscut care nu mai trebuie dovedit, a prezenta teza ca fiind susţinută de o autoritate, inversarea dovezii). Etapa argumentării, cea în care se pun în mişcare ingredientele unui demers argumentativ (argumente, tehnici, procedee retorice etc.), cuprinde un număr mai mare de reguli şi clase de obstacole corespunzătoare. Unele dintre reguli vizează argumentele utilizate: orice atac trebuie să se poarte asupra punctului de vedere avansat de partea adversă (încălcarea acestei reguli duce la apariţia *sofismelor reprezentării punctelor de vedere*); nici o parte nu poate apăra punctul său de

54. Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst, „Les sophismes dans une perspective pragmatico-dialectique", în *L'argumentation*, Mardaga, Liège, 1991, pp. 173-194; „Communication et sophismes", în *La nouvelle dialectique*, Éditions Kimé, Paris, 1996, pp. 107-237.

vedere decât avansând argumente cu privire la acest punct de vedere (încălcarea regulii duce la *sofismele de apărare*). Alte reguli vizează tehnicile de argumentare: nici o parte nu trebuie să considere că un punct de vedere a fost apărat de o manieră convingătoare dacă această apărare nu este realizată după o schemă argumentativă adecvată și corect aplicată (nerespectarea regulii duce la apariția *sofismelor schemelor de argumentare*: falsa autoritate, falsa analogie, „ad populum", ad verecundiam" etc.); nici o parte nu poate utiliza decât argumente logic valide sau susceptibile de a fi valide prin intermediul explicitării uneia sau a mai multe premise (eludarea regulii duce la instalarea *sofismelor de logică*: negarea antecedentului, afirmarea secventului, „quaternio terminorum" etc.). În sfârșit, tot în această etapă argumentativă, unele reguli vizează modurile de expresie a disputei critice: părțile nu trebuie să utilizeze formulări insuficient de clare sau de o obscuritate susceptibilă a determina confuzii; fiecare dintre părți trebuie să interpreteze expresiile celeilalte într-un mod cât mai adecvat și cât mai pertinent posibil (nerespectarea regulii: *sofismele de limbaj*).

Etapa concluziei, cea care asigură închiderea unei dispute critice, beneficiază de o regulă de închidere: dacă un punct de vedere nu a fost apărat într-o manieră corespunzătoare, atunci cel care l-a propus trebuie să-l retragă; dacă un punct de vedere a fost apărat într-un mod convingător, atunci preopinentul nu trebuie să-l mai pună la îndoială (dacă regula nu este respectată, se ajunge la *sofismele de închidere*). Nu ne-am propus aici să analizăm în detaliu cele zece reguli ale disputei critice și clasele de sofisme pe care nerespectarea lor le determină[55], ci doar să atragem atenția asupra normativității modelului pragma-dialectic de analiză a argumentării.

5. Argumentarea ca practică lingvistică

Există încercări – nu puține și nu fără importanță în analitica argumentării – care pun un accent deosebit pe modul în care o argumentare se manifestă în exterior. Mai exact, pe învelișul lingvistic cu care un astfel de demers este adus în fața receptorului (interlocutorului). Cum am văzut, van Eemeren și Grootendorst au o pronunțată atitudine critică față de astfel de orientări, incriminând în special empirismul și descriptivismul dat de aderența poate prea exclusivă a cercetărilor la concretețea practicii argumentative. Direcția se originează, cu siguranță, în încercări mai vechi sau mai noi, care descind din spiritul saussurean al *Cursului de lingvistică generală*, fiind ancorată în cele mai recente cercetări în domeniul semiologiei sau în cel al lingvisticii. Modelul ilustrativ pentru această direcție de cercetare în domeniul argumentării ni se pare a fi cel al lui Oswald Ducrot, „multiplicat", firește, de destui adepți în spațiul francez, dar și în Elveția, în Belgia sau în Canada francofonă.

Oswald Ducrot, reprezentant de frunte al analizei limbajului în spațiul francez. A scris împreună cu Jean-Claude Anscombre lucrarea mult invocată *L'argumentation dans la langue* (1983).

55. O astfel de analiză, aplicată la discursul politic, am realizat în Constantin Sălăvăstru, „Sofismele în discursul politic", în *Discursul puterii. Încercare de retorică aplicată*, Editura Institutul European, Iași, 1999, pp. 264-289.

5.1. Interioritate şi exterioritate în analiza argumentării

Argumentarea – ca, de altfel, orice produs al gândirii umane – are două părţi distincte, care, din punct de vedere al idealului de raţionalitate, ar trebui să se întrepătrundă până la identificare: ea este, în primul rând, o *formă de întemeiere raţională* (un ansamblu de enunţuri grupate în două categorii: unele sunt temeiuri, altele teza argumentării) şi, în al doilea rând, este o *formă de exteriorizare discursivă* (un ansamblu de semne legate între ele, care sunt puse să exprime, pentru alteritate, natura legăturii raţionale care le uneşte). Distincţia aceasta se menţine chiar şi în ordinea temporalităţii: întemeierea raţională a tezei precedă (sau ar trebui să preceadă!) exteriorizarea discursivă. Găsim aici o concretizare a unei vorbe de bun simţ: întâi gândeşti şi pe urmă vorbeşti!

Întemeierea raţională ţine de *interioritatea* şi esenţialitatea manifestării individului pe dimensiunea intelectivităţii. Dacă, prin absurd, am presupune că nu am avea nici un mijloc la îndemână pentru a face cunoscut ceea ce se întâmplă în mintea noastră atunci când argumentăm o teză, atunci toate aceste operaţii, care cu siguranţă se desfăşoară, ar rămâne o enigmă pentru ceilalţi şi, în mare parte, şi pentru noi cei care argumentăm. Dar chiar dacă argumentarea poate fi gândită şi ca un mijloc important prin care individul fundamentează şi sistematizează ideile pentru sine, totuşi nu putem să nu constatăm că marea ei vocaţie este deschiderea intenţională către ceilalţi. Argumentarea îi apare receptorului în primul rând ca un ansamblu de semne legate între ele, a căror descifrare îl duce în cele din urmă la dezvăluirea întemeierii raţionale de gânduri (idei) care, la prima vedere, este ascunsă. Discursul argumentativ reprezintă deci *exterioritatea* manifestării individului pe linia intelectivităţii. Aici, determinarea pe linia temporalităţii este conversă: întâi percepem forma semnic-discursivă a argumentării şi apoi descoperim întemeierea raţională a ei. Şi aici avem o concretizare a unei vorbe de bun simţ: ascultă întâi şi apoi evaluează!

Întrebarea cardinală care se pune în acest punct – şi care a marcat, de altfel, dezbaterile atât de numeroase şi contradictorii la nivelul filosofiei şi al logicii limbajului – este următoarea: forma de exteriorizare discursivă a argumentării exprimă cu fidelitate întemeierea raţională a ei? Răspunsul la această întrebare este esenţial, deoarece de el depinde funcţia practic-operaţională a demersului argumentativ şi, de altfel, a oricărui demers raţional pus să devină instrument al acţiunii umane. Dacă am putea determina că forma de exteriorizare discursivă este expresia fidelă a formei de întemeiere raţională, atunci am avea în demersul argumentativ una dintre cele mai eficiente şi productive căi prin care am putea forţa, în mod raţional, fireşte, individul fie să acţioneze într-un anumit fel (dacă acţiunea este dezirabilă), fie să nu acţioneze într-un anumit fel (dacă acţiunea este indezirabilă). Termenul *acţiune* are aici accepţiunea cea mai largă: să facă, să nu facă, să iubească, să aibă milă, să critice, să laude, să se abţină etc. Dacă însă nu avem prea multe temeiuri pentru a afirma că forma de exteriorizare discursivă a argumentării este expresia fidelă a întemeierii raţionale, atunci argumentarea se poate transforma într-un instrument al erorii în cunoaştere, al pervertirii auditoriului, al manipulării în general. Ea ia de cele mai multe ori în aceste situaţii formă sofisticii.

Răspunsul la întrebarea lansată – care orientează o posibilă ierarhizare valorică a demersului argumentativ – nu a fost unitar. El poate fi regăsit, atunci când analizele sunt atente, în clasica problemă a raportului dintre gândire şi limbaj. Exprimă în mod adecvat

limbajul pe care îl utilizăm operațiile gândirii? Într-o lucrare ce e amintită mai mereu drept punct de referință în această problemă, Charles Serrus înclină spre un răspuns negativ. El se ridică împotriva prejudecății – pe care o consideră dăunătoare pentru cunoașterea umană – că cele două dimensiuni ar coopera eficient pe linia pozitivității, considerând că este necesar „a denunța eroarea doctrinală cea mai gravă care a influențat destinele logicii și filosofiei, anume credința într-un paralelism logico-gramatical"[56]. Problema capacității unei „realități simbolice" de a participa la un act spiritual l-a preocupat pe Husserl, care, analizând așa-numitele „reprezentări improprii", sublinia că „orice conținut care nu ne este dat prin ceea ce este el, ci numai indirect, prin intermediul unui anumit semn, este unul imaginat impropriu. Apoi este clar că în nici un fel conceptul de semn și cel de reprezentare improprie nu coincid"[57]. Fără îndoială, există și destui gânditori pentru care limbajul exprimă adecvat operațiile gândirii, astfel încât putem să ne încredem în el dacă vrem să judecăm natura întemeierii ideilor noastre pe care le punem în comun cu alteritatea.

În acest din urmă caz, se pune întrebarea: ce este mai important pentru performativitatea unei relații de argumentare, natura întemeierii raționale sau modalitățile de exprimare discursivă a ei? Unii au răspuns că natura întemeierii raționale și, în spiritul acestei opțiuni, au analizat argumentarea prin prisma corectitudinii logice a raționamentelor pe care ea le utilizează. Alții, dimpotrivă, au considerat că întemeierea rațională, dacă nu ajunge în forme adecvate la receptor, nu valorează nimic în actul argumentării și nu duce, în consecință, la convingerea interlocutorului. Mai important de analizat este, în opinia celor din urmă, modalitatea de exprimare a întemeierii pentru receptor. Investigarea *exteriorității* este maniera cea mai profitabilă de a ne apropia de *interioritatea* demersului argumentativ.

5.2. Mărcile exteriorității

Așadar, putem judeca argumentarea după semnele ei exterioare, după haina discursiv-lingvistică în care ea este îmbrăcată. Așa procedează Oswald Ducrot în mai multe lucrări, dar în special în *L'argumentation dans la langue*, lucrare scrisă împreună cu Jean-Claude Anscombre și invocată adesea ca deschizătoare a acestei direcții de cercetare în domeniul argumentării[58]. Haina lingvistică în care poate fi înfățișată o argumentare este foarte diferită, ba chiar fiecare individ care construiește o argumentare o face într-o manieră discursiv-lingvistică proprie, diferită de a altora. Mai mult, există și alte diverse practici discursive, diferite de argumentare, care se exteriorizează în aceeași înfățișare lingvistică. Cum le putem deosebi unele de altele?

Prin *mărcile lingvistice ale argumentării*, acele formule sau sintagme care, o dată identificate în texte, ne atrag atenția că este posibil să fim în fața unei argumentări. Ducrot pornește de la presupoziția că orice construcție discursivă care ține la un anumit rezultat

56. Charles Serrus, *Le parallélisme logico-grammatical*, Librairie Félix Alcan, Paris, 1933, p. IX.
57. Edmund Husserl, *Zur Logik der Zeichen (Semiotik)*, Husserliana, vol. XII, Lothar Eley, 1970, pp. 340-373; trad. rom., în E. Husserl, *Scrieri filosofice alese*, Editura Academiei, București, 1993, pp. 19-50.
58. Jean-Claude Anscombre, Oswald Ducrot, *L'argumentation dans la langue*, Pierre Mardaga, Bruxelles, 1983.

şi, în acest scop, utilizează instrumente şi tehnici prin care se deosebeşte de altele, îşi exprimă în mod explicit identitatea, individualitatea prin anumite *mărci lingvistice* şi numai prin ele. Dacă astfel de mărci lingvistice sunt „la vedere", atunci descoperim uşor identitatea construcţiei discursive, dacă nu, atunci trebuie să facem efortul de a le căuta. În secvenţa discursivă:

„Există oameni pe care nu îndrăzneşti să-i ataci: fiindcă se ascund în murdăria lor proprie ca sepia" (Blaga)

descoperim uşor că avem de-a face cu o construcţie discursivă de tip argumentativ, deoarece marca lingvistică „fiindcă" introduce temeiul („Există oameni care se ascund în murdăria lor ca sepia") care susţine teza („Există oameni pe care nu îndrăzneşti să-i ataci"). Însă în textul:

„Viaţa este o consumaţie – unii consumă, alţii se consumă" (H. Wallon)

nu există un indicator lingvistic explicit în baza căruia să ne dăm seama dacă avem de-a face cu o argumentare sau nu. Analizând secvenţa, constatăm că ea are, la rigoare, următoarea înfăţişare:

„Viaţa este o consumaţie (*fiindcă*) unii consumă, iar alţii se consumă",

în care observăm marca lingvistică a unui traiect argumentativ.

Întreaga concepţie a lui Ducrot se centrează pe analiza funcţiilor argumentative ale acestor *conectori pragmatici*, care îndeplinesc în limbajul natural un rol asemănător conectorilor logici din limbajul formalizat. Denumită adesea „pragmatică integrată" sau „semantică intenţională", această încercare a lui Ducrot, continuată împreună sau în mod individual de colaboratorii săi, „defineşte sensul unui enunţ cu referire la intenţiile afişate în mod deschis din punct de vedere lingvistic de către locutor"[59]. În mod cert, în aceeaşi manieră se pot defini şi secvenţele discursive în raport cu nivelul de intenţionalitate pe care locutorul îl pune în ele. Această intenţionalitate este pusă în evidenţă prin intermediul conectorilor pragmatici, care sunt mărci lingvistice ale argumentării.

Care sunt aceşti conectori pragmatici şi cum funcţionează ei în mod concret în practica argumentativă? Analize textuale destul de numeroase – la care au contribuit Ducrot şi colaboratorii săi – ne aduc în faţă o multitudine de conectori pragmatici cu rol argumentativ. Nu este cazul să insistăm aici asupra tuturor (astfel de consideraţii am mai făcut cu un alt prilej), dar vom atrage atenţia asupra unora şi a rolurilor lor în relaţia discursivă argumentativă. Întrucât presupoziţia de la care pleacă Ducrot este aceea că exteriorizarea lingvistică este esenţială pentru argumentare, intenţiile lui, atunci când analizează aceşti conectori pragmatici ca mărci lingvistice ale argumentării, sunt acelea de a identifica legăturile pe care le îndeplinesc anumiţi conectori lingvistici nu atât în privinţa informaţiilor pe care propoziţiile le aduc în atenţie, ci în special în privinţa „actelor îndeplinite prin enunţarea primei propoziţii şi informaţia prezentată în cea de-a doua" [58: 19]. De exemplu, – urmând studiul de caz al lui Ducrot – conectorul pragmatic „puisque" („deoarece", „fiindcă", „pentru că"), în momentul în care leagă cele două propoziţii în fraza:

„Vin mâine *fiindcă* tu trebuie s-o ştii",

59. Christian Plantin, *Essais sur l'argumentation. Introduction à l'étude linguistique de la parole argumentative*, Éditions Kimé, Paris, 1990, p. 37.

nu are funcția de a informa interlocutorul (deoarece este o frază adresată unui interlocutor) cu privire la plecare, ci exprimă intenția de a-l informa în legătură cu *anunțul* plecării, ceea ce, din punct de vedere argumentativ, este cu totul altceva. Dacă descoperim conectorul lingvistic „mais pourtant" („dar totuși", „dar cu toate acestea"), care în secvența discursivă următoare leagă două propoziții:

„Studentul nu a știut la examen, dar totuși nu a fost picat",

ne dăm seama că el nu leagă două stări de lucruri, ci două intenții acționale. În măsura în care conectorul „dar totuși" introduce, din punctul de vedere al intenționalității acționale, o *situație concesivă* (ne arată faptul că un anumit lucru care, în mod normal, trebuia să se întâmple, de fapt nu s-a întâmplat), descoperim aici că el ne atrage atenția că acțiunea exprimată de a doua propoziție este în dezacord cu acțiunea exprimată de prima (în mod normal, un student care nu e pregătit trebuie picat).

De o atenție specială beneficiază conectorul lingvistic „dar" („mais"). În interpretarea logică, *dar* are același rol cu *și*, exprimând conjuncția logică între propoziții. Ducrot ne atrage atenția că utilizarea lui *dar* în limbajul natural al practicii argumentative înlătură această prejudecată venită pe aliniamentele interpretărilor de sorginte pur logică: „Ar putea părea că o suită *p*, *dar q* nu aduce nici o *informație* diferită de cele date prin suita *p și q* și că *dar* modifică numai aspectul *argumentativ* al acestor propoziții. Exemplul care urmează arată contrariul, confirmând astfel, în cazul particular al lui *dar*, o teză mai generală pe care Anscombre și cu mine am formulat-o de mai multe ori în cercetările noastre asupra argumentării. Nu numai valoarea argumentativă a unui enunț este, într-o mare măsură, independentă de conținutul informativ, dar ea este susceptibilă de a determina parțial acest conținut"[60]. Exemplul la care face aluzie Ducrot este următorul:

„Mâncați fierbinte, dar deja este doar puțin călduț".

Dincolo de considerațiile care se pot face în legătură cu ambiguitatea intențională a frazei, vedem că *dar* are aici rolul de a interveni în conținutul intențional al secvenței discursive date: trebuie să faceți un lucru într-un anumit fel (să mâncați fierbinte), dar deja sunteți informați că nu-l mai puteți face (pentru că mâncarea nu mai este fierbinte). Ducrot analizează diferite *situații* semantice în care se poate afla conectorul lingvistic *dar*, însă nu e cazul să insistăm aici[61]. Ideea este că aceste mărci lingvistice ale argumentării constituie semnele exterioare după care ne ghidăm atunci când analizăm relațiile de întemeiere pe care se fundează ideile interlocutorilor într-o relație dialogică.

5.3. Metoda analizei logice

Mărcile lingvistice, ca semne exterioare ale unui demers argumentativ, ne atrag atenția că avem de-a face cu un asemenea traiect întemeietor și că anumite legături sunt de

60. Oswald Ducrot, *Les échelles argumentatives*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1980, p. 72.

61. Analize pertinente asupra unor conectori lingvistici („dar", „desigur", „deoarece", „în mod cert", „evident" etc.) în Oswald Ducrot, „Analyses pragmatiques", *Communications*, 32, 1980, pp. 11-60; asupra conectorului „în sfârșit" („enfin") în Anne Cadiot, Oswald Ducrot, Bernard Fradin, Thanh Binh Nguyen, „Enfin, marqueur métalinguistique", *Journal of Pragmatics*, 9, North-Holland, 1985, pp. 199-239.

descoperit între propoziţiile care compun o argumentare. Totuşi, argumentarea nu se rezumă, chiar din punctul de vedere al exteriorizării ei, doar la mărcile lingvistice. Ea este o întreagă ţesătură lingvistică şi angajează o multitudine de elemente, între care conectorii lingvistici ocupă un loc central. Ducrot este conştient de faptul că o analiză temeinică a argumentării presupune cel puţin următoarele două lucruri: o investigare a integralităţii construcţiei lingvistice în care apare o argumentare (conectori, tipuri de enunţuri, tipuri de intenţii vehiculate etc.) şi o relaţionare a expresiei lingvistice a argumentării cu structura ei profundă de raţionalitate[62]. Cel puţin prin această din urmă subliniere este conştientizat faptul că argumentarea este un tot intelectiv şi lingvistic şi că explicarea ei ar trebui să ţină seama de acest tot.

Până la urmă, cea de-a doua exigenţă, aceea de a raporta expresia lingvistică a argumentării la structura ei logică, este şi rămâne şi un criteriu de testabilitate a argumentării. Aici Ducrot propune o metodă specială, denumită *metoda analizei logice.* Autorul invocat este de părere că orice secvenţă discursivă de tip argumentativ poate şi trebuie să fie supusă operaţiei de analiză logică, care este şi rămâne o „confruntare între demersul argumentativ subiacent unui text şi anumite moduri de raţionament formalizate de logicieni"[63]. Există anumite precauţii care trebuie luate în aplicarea practică a acestei metode pentru ca rezultatele ei să ne spună cu adevărat ceva despre natura argumentării. Prima precauţie: *nu există o corespondenţă biunivocă* între structurile argumentative pe care le putem găsi într-un text şi schemele valide de raţionament pe care logica le pune la dispoziţie. Aceasta pentru că logica nu poate fi niciodată depozitara tuturor categoriilor de adevăruri şi, chiar dacă ar fi, argumentarea nu este şi nu poate fi identificată cu logica pură: dacă aceasta din urmă ne arată actele de gândire *aşa cum trebuie să fie*, prima ne arată actele de gândire *aşa cum sunt* într-un context dat. Nu înseamnă că, întotdeauna, acolo unde vom descoperi scheme argumentative care nu se supun cu exactitate exigenţelor stipulate de sintaxa unei „logici pure", argumentările vor fi, în consecinţă, falacioase, ci înseamnă că există situaţii discursive în care gândirea depăşeşte cadrele prea strâmte ale analiticităţii. A doua precauţie a aplicării metodei: analiza logică presupune ca *orice text argumentativ să fie supus „briciului lui Occam"*: se înlătură din el tot ceea ce nu ţine de raţionament şi poate împiedica descoperirea corespondenţelor între schemele de argumentare şi raţionamentele valide (figuri retorice, subînţelesuri, abateri etc.).

Cu aceste precauţii la îndemână, putem să purcedem la *analiza logică* a oricărui text argumentativ[64]. Să urmărim la lucru metoda analizei logice pe o secvenţă argumentativă luată în atenţie cu alt prilej [63 : 184-186]. Fie secvenţa discursivă preluată din *Eseurile* lui Montaigne:

> „De asemenea, a creşte un copil în pulpanele părinteşti nu-i înţelept, părere cu care toţi sunt învoiţi. Acea iubire firească îl face prea gingaş şi răzgâie chiar şi pe cei mai cuminţi; părinţii nu sunt în stare nici să pedepsească întru totul greşelile lui, nici să-l ţie cu hrană nealeasă, aşa cum se cere; nu suferă să se întoarcă năduşit şi prăfuit de la exerciţiu, nici să bea

62. Sugestii interesante şi discuţii în Frederic B. Fitch, „The Relation between Natural Languages an Formalized Languages", în Stephen Körner (coord.), *Philosophy of Logic*, Oxford, Basil Blackwell, 1976, pp. 183-207.
63. Oswald Ducrot, *La preuve et le dire. Langage et logique*, Repères, Mame, Paris, 1973, p. 192.
64. Asupra modelului analizei logice al lui Ducrot ne-am pronunţat critic în Constantin Sălăvăstru, *Modele argumentative în discursul educaţional*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996, pp. 163-177.

cald sau rece, nici să-l vadă pe un cal sperios, nici măsurându-se cu un straşnic mânuitor de floretă, nici cu un ochitor de frunte. Căci nu-i leac; care vrea să facă din el om vrednic fără îndoială nu trebuie să-l scutească în timpul tinereţii..." (Montaigne, *Eseuri*, I, XXVI, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 145).

Secvenţa discursivă este una de tip argumentativ (deşi nu sunt prezenţi în mod explicit, există în mod implicit conectori lingvistici de tipul „fiindcă", „deoarece", „întrucât", care pot fi depistaţi cu uşurinţă la o amenajare argumentativă a textului). Teza pe care vrea s-o argumenteze Montaigne este următoarea:

t = „Nu-i înţelept a creşte un copil în pulpanele părinteşti".

Negaţia ei ($\bar{t}$) se concretizează în propoziţia:

$\bar{t}$ = „Este înţelept a creşte un copil în pulpanele părinteşti".

Să reţinem că, aşa cum rezultă din textul lui Montaigne, cele două propoziţii sunt exclusive (nu pot fi adevărate împreună) şi exhaustive în raport cu universul de discurs dat de conceptul de „educaţie" (nu pot fi false împreună). Aceasta înseamnă că formula:

$t \vee \bar{t}$

este adevărată (este o tautologie). Dar, din acelaşi text al lui Montaigne, se deduce că asumarea ca adevărată a propoziţiei (t) are drept consecinţe o serie de fapte, evidenţiate prin propoziţiile:

t_1 = „Îi face prea gingaşi şi îi răzgâie...";
t_2 = „Nu sunt în stare să pedepsească...";
t_3 = „Nu suferă să se întoarcă năduşiţi....".

Prin urmare formula:

$\bar{t} \rightarrow (t_1 \wedge t_2 \wedge t_3 \ldots)$

este o lege logică. Secvenţa discursivă:

„...căci nu-i leac: care vrea să facă din el om vrednic fără îndoială nu trebuie să-l scutească în timpul tinereţii..."

exprimă o *premisă implicită* a întregului demers argumentativ ce se concretizează în propoziţia:

„...nu trebuie să-l scutească în timpul tinereţii...".

La ce trimite această premisă implicită? La faptul că „leacul" se concretizează în propoziţiile (mai exact, în acţiunile exprimate de propoziţiile):

$(\bar{t}_1)$ = „Să nu-i facă prea gingaşi...";
$(\bar{t}_2)$ = „Să fie în stare să pedepsească...";
$(\bar{t}_3)$ = „Să-l sufere năduşit...",

care sunt premisele implicite ale argumentării şi, în consecinţă, propoziţii adevărate. Prin urmare, $(\bar{t}_1)$ este o propoziţie adevărată. Dacă $(\bar{t}_1)$ este o propoziţie adevărată, atunci

rezultă că (t_1) este o propoziţie falsă. Cum o conjuncţie de propoziţii elementare este falsă când cel puţin una dintre propoziţiile elementare este falsă, rezultă că formula:

$$(t_1 \,\&\, t_2 \,\&\, t_3 \ldots)$$

este falsă. Ceea ce înseamnă că este adevărată formula:

$$\overline{(t_1 \,\&\, t_2 \,\&\, t_3 \ldots)}$$

Vom putea construi un mod inferenţial *tollendo-tollens* astfel:

$$\frac{\bar{t} \rightarrow (t_1 \,\&\, t_2 \,\&\, t_3 \ldots) \qquad \overline{(t_1 \,\&\, t_2 \,\&\, t_3 \ldots)}}{(\bar{t})}$$

Concluzia acestui mod inferenţial valid este o propoziţie adevărată. Aplicându-i legea dublei negaţii, obţinem:

$$(\bar{\bar{t}}) \equiv t$$

de unde rezultă că (t) este o propoziţie adevărată. Este chiar teza pe care o argumentează, într-un limbaj natural, Montaigne. Raţionamentele logice valide sunt scoase la suprafaţă şi explicitate, ceea ce asigură argumentării o anumită intuitivitate.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Théorie et pratique de l'argumentation
(Résumé)

I

Dans la pensée de l'Antiquité grecque, Platon a considéré l'art de la dialectique par rapport à l'art des sophistes. De là une certaine valorisation négative de cet art de bien porter les débats. Aristote met en relation la dialectique avec les vertus d'une typologie du raisonnement, en considérant que l'art de la dialectique a pour fondement le *raisonnement dialectique* (le raisonnement aux prémisses probables). Par conséquent, Aristote parvient à considérer la dialectique comme une *théorie des lieux communs des prédicables*. Revigorée par les efforts et les contributions de Perelman (*La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, 1958) et Toulmin (*The Uses of Argument*, 1958), la théorie de l'argumentation a connu un grand développement de nos jours, intégrée soit dans les recherches de logique non-formelle (Blair), soit dans les recherches de logique discursive (Grize). Nous proposons, dans cet essai, un *modèle triadique du discours argumentatif* qui valorise trois types d'ordre dans une construction discursive : l'ordre des signes, l'ordre des idées et l'ordre de l'expressivité.

Un des objectifs majeurs de la présente étude est d'établir l'identité de l'argumentation : celle-ci est assumée comme une organisation de propositions réalisée par le biais des raisonnements pour convaincre l'interlocuteur quant à la vérité ou la fausseté de la thèse. Donc, l'argumentation est une relation entre un locuteur (celui qui propose la thèse) et son interlocuteur (celui auquel la thèse est proposée). En cette qualité, l'argumentation peut donc être analysée à l'aide de la *logique des relations*. Nous faisons la preuve du fait que l'argumentation est une relation non-réflexive, non-symétrique et transitive. Sur cette base s'installent des distinctions importantes entre les *argumentations réelles* et les *argumentations apparentes*, les *argumentations polémiques* et les *argumentations oratoriques*, les *argumentations directes* et les *argumentations médiates*. Une situation d'argumentation est toujours une démarche avec une double intentionnalité : la *soutenance* d'une thèse et la *réfutation* de la thèse qui fait l'objet de la discussion critique.

Une argumentation se présente à l'extérieur par l'intermédiaire de la forme discursive. Il y a des mots du langage naturel qui montrent si nous avons affaire à une argumentation ou à une autre type d'intervention discursive. Ces mots s'appellent *indicateurs (marques) de l'argumentation*. Nous proposons une distinction entre deux catégories d'indicateurs de l'argumentation : des *indicateurs de la juxtaposition des arguments* („ou", „mais", „si..., alors") et des *indicateurs de la fondation de l'argumentation* („donc", „parce que", „par conséquent", „puisque").

II

On a pu compter beaucoup de tentatives de proposer des modèles structuraux capable d'expliquer de façon adéquate les relations entre les éléments d'une démarche argumentative. Le plus connu est celui proposé par Stephen Toulmin dans son *The Uses of Argument* (1958). Ce modèle est considéré un paradigme de type analytique expliquant l'argumentation. Le modèle analytique de

type enthymématique proposé par Toulmin part de l'idée que l'argumentation est une relation entre les composantes suivantes : *thèse* („conclusion"), *raison* („data"), *fondement* („warrant") et *support* („backing"), qui ont la direction de fondation suivante : support (B) → fondement (W) → raison (D) → thèse (C). En général, dans la pratique argumentative, la *raison* constitue les *prémisses explicites* de l'argumentation, pendant que le *support* et le *fondement* sont les *prémisses implicites* de l'argumentation. La critique du „modèle Toulmin" de l'argumentation porte sur : (a) les difficultés d'applicabilité pratique du modèle ; (b) la nature descriptive du modèle ; (c) l'ambiguïté fonctionnelle des éléments structuraux du modèle.

En partant des suggestions du modèle Toulmin de l'argumentation, nous en avons proposé un développement, une extension capable de rendre compte de la „force productive" de cette démarche. La distinction entre *fonctions argumentatives* („thèse" et „raison") et *arguments des fonctions argumentatives* (certains énoncés qui accomplissent les fonctions de thèse et de raison) permet d'identifier les seize *formes argumentatives* comme expressions distinctes des possibilités de combinaison des fonctions argumentatives avec leurs arguments à l'aide des opérations d'affirmation et de négation. Les formes argumentatives sont des modalités concrètes par l'intermédiaire desquelles nous pouvons argumenter pour ou contre une thèse. Les seize formes argumentatives entretiennent des relations logiques bien déterminées qui constituent le fondement d'une structure de *carré logique*. Par rapport aux propriétés structurales des formes argumentatives (réflexivité, symétrie, transitivité, connexité) nous pouvons déterminer des classes distinctes de formes argumentatives : *soutenances, réfutations, contre-soutenaces* et *contre-réfutations*.

III

Toute argumentation dispose d'une structure bien articulée (thèse + raison + fondement) par l'intermédiaire de laquelle est véhiculé un contenu idéatique. Ce contenu idéatique influence sans doute la performativité de l'argumentation. À ces raisons le contenu problématique de l'argumentation constitue une section importante dans tout essai d'esquisser une théorie de l'intervention argumentative. À notre avis, le contenu de l'argumentation se concrétise dans deux catégories d'entités : les *idées* que nous véhiculons sur les faits, les événements et les relations du monde et les *instruments* par l'intermédiaire desquels l'interlocuteur est mis en contact avec ces idées. Les premières s'appellent *arguments*, les dernières s'appellent *propositions argumentatives*.

Quant à ces dernières, nous faisons une distinction entre *énoncé, jugement* et *proposition*. L'*énoncé* est une modalité de transmettre un contenu de pensée à un interlocuteur, une coopération des signes ayant pour but de donner une information et, également, de transmettre un sens. *Le jugement* introduit dans le jeu de la communication le locuteur. Le *jugement* exprime l'affirmation ou la négation d'un contenu de pensée par un locuteur quelconque. Par l'intermédiaire de cet acte d'affirmation ou de négation le locuteur accorde une valeur de vérité individuelle à ce contenu de pensée. La *proposition* est le jugement pour lequel est établie la valeur de vérité interindividuelle grâce à un rapport entre le contenu de pensée et la réalité qu'il exprime.

Enoncés, jugements ou propositions : qu'est-ce que nous utilisons dans une intervention argumentative ? La possibilité de l'argumentation est assurée par l'utilisation des énoncés. La réalité de l'argumentation est assurée par l'utilisation des jugements. La finalité de l'argumentation est donnée par l'obtention des propositions. Les énoncés, les jugements et les propositions rendent possible la réception des catégories d'*arguments* de la confrontation desquels résulte la soutenance ou la réfutation d'une thèse. Nous proposons trois catégories d'arguments : arguments fondés sur des faits, arguments fondés sur des exemples et arguments fondés sur l'autorité.

IV

Les propositions argumentatives, les porteurs de preuves dans une construction discursive, sont organisées à l'aide des *techniques d'argumentation*. Ce sont des formes de raisonnement par lesquelles les arguments sont mis en coopération pour fonder une thèse. Les techniques d'argumentation se groupent en deux classes : les *techniques déductives* (où l'argument est la condition suffisante de la thèse qui est la conséquence nécessaire du premier) et les *techniques inductives* (où l'argument est la condition probable de la thèse). Les techniques déductives se rangent à leur tour en deux autres groupes : les *techniques déductives inférentielles* (où le caractère nécessaire de la relation de conditionnement entre argument et thèse est donné par les relations de vérité des propositions de l'argumentation) et les *techniques déductives syllogistiques* (où la raison nécessaire est le résultat des relations entre les notions qui forment les propositions argumentatives).

Les techniques déductives inférentielles ont pour fondement les propositions composées qui sont comprises comme fonctions de vérité. En partant de certaines propositions composées (implication, réplication, implication réciproque, disjonction inclusive, disjonction exclusive, incompatibilité) nous proposons une distinction des techniques déductives inférentielles en deux classes : *techniques déductives inférentielles de la soutenance* et *techniques déductives inférentielles de la réfutation*. Ces deux catégories s'organisent autour des deux modes inférentiels classiques : *ponendo-ponens* et *tollendo-tollens*.

Les techniques déductives syllogistiques ont pour fondement une analyse structurelle de la proposition catégorique. Dans la pratique argumentative, le syllogisme, en tant que raisonnement, ne prend pas la forme standard (deux prémisses et une conclusion), mais la forme abrégée de l'enthymème, nommé déjà par Aristote *syllogisme rhétorique*. Certaines particularités résultent de cette option. Nous mettons en évidence certaines interprétations modernes de la syllogistique classique, des interprétations qui viennent montrer la diversité des modalités par lesquelles le syllogisme peut constituer une technique d'argumentation profitable dans la pratique discursive.

Les techniques inductives sont celles qui ne peuvent assurer que le caractère probable de la soutenance ou la réfutation d'une thèse. L'analyse des techniques inductives met en évidence qu'elles sont plus proches de la pensée quotidienne que la théorie de l'argumentation n'essaie de l'expliquer. Les formes des techniques inductives (l'induction complète, l'induction incomplète, l'induction par analogie), ainsi que leur fonctionnement dans la construction des méthodes de détermination des relations causales, mettent en évidence l'utilité pratique que l'on trouve dans la connaissance de ces techniques d'argumentation.

V

L'argumentation est une relation dialogique. Chacun de ceux qui s'engagent dans une telle relation propose une construction argumentative (le locuteur) ou une alternative à cette construction (l'interlocuteur). Si ces propositions argumentatives sont correctes (c'est-à-dire si elles respectent les exigences de la rationalité, de la discursivité etc.), alors la dispute critique se déroule dans les cadres de la normalité. En ce cas, le succès ou l'échec argumentatif sont déterminés seulement par le pouvoir des arguments et par l'art de mettre en valeur les arguments. Comment est-il possible de déterminer si l'interlocuteur est honnête dans le jeu des arguments ? La réponse à cette question ouvre un problème de toute importance pour la démarche argumentative : *l'évaluation de l'argumentation*.

Il y a deux types de critères pour évaluer une argumentation : les *critères de la validité matérielle* et les *critères de la validité formelle*. Les critères de la validité matérielle tiennent au contenu de l'argumentation. Il est absolument nécessaire de voir si un certain contenu de l'argumentation (arguments et jugements argumentatifs) est utilisé conformément aux normes de

la rationalité et de la performativité : si les arguments sont mis en valeur par l'intermédiaire des jugements vrais (le *critère de la vérité*), si les arguments sont suffisants pour fonder la thèse (le *critère de la suffisance*), si les arguments sont acceptés par l'interlocuteur (le *critère de l'acceptation*).

Les critères de la validité formelle visent l'analyse des techniques d'argumentation. La fondation d'une thèse dépend des arguments et des jugements opinables utilisés, mais encore elle dépend des raisonnements construits avec ces jugements. Il y a deux classes de techniques d'argumentation déductive. Par conséquent, nous allons avoir deux catégories de méthodes d'évaluation de ces techniques : des *méthodes d'évaluation des techniques déductives inférentielles* (la méthode des tables de vérité, la méthode „reductio ad absurdum", la méthode des graphes sémantiques, la méthode de la déduction naturelle) et des *méthodes d'évaluation des techniques de la déduction syllogistique* (la méthode de la réduction, la méthode des diagrammes, la méthode de la déduction naturelle).

Les conséquences de l'évaluation de l'argumentation sont différentes : la *critique* d'une argumentation (déterminer si l'argumentation est correcte), l'*alternative* à une argumentation (proposer une autre argumentation si celle avancée n'est pas correcte), la *persuasion* par l'intermédiaire d'une argumentation (présenter des preuves qui ont seulement une valabilité individuelle comme ayant une valabilité générale) ou la *manipulation* (induire en erreur un interlocuteur quelconque par l'intermédiaire des arguments ou des techniques qui ont seulement l'apparence de la correction, mais qui ne sont pas corrects en réalité).

VI

L'évaluation de l'argumentation vise à montrer si une intervention argumentative quelconque respecte les exigences de validité. Si ces conditions de validité ne sont pas respectées, alors nous rencontrons dans la pratique argumentative une catégorie d'erreurs connues sous le nom de *sophismes*. Les sophismes ont constitué un thème de méditation et d'investigation dès l'Antiquité. Aristote a analysé ces aspects de la discursivité dans ses *Réfutations sophistiques*. À l'époque moderne, le logicien John Stuart Mill a donné une systématisation intéressante des sophismes, systématisation qui est souvent invoquée de nos jours. La contemporanéité a donné deux essais qui ont marqué les recherches sur ce thème : le *traitement non-standard* des sophismes (John Woods et Douglas Walton : une investigation des sophismes à l'aide des différents types de logique non-standard) et le *modèle pragma-dialectique* d'analyse des sophismes (Frans van Eemeren et Rob Grootendorst : une systématisation des sophismes conformément aux règles de la résolution négociée des conflits d'opinion).

Nous proposons une systématisation des sophismes par rapport aux éléments structuraux d'une argumentation. Nous assurons donc deux critères de systématisation : le *domaine* où se manifeste l'erreur (arguments, techniques, conditions) + la *source* (le véhicule) par où se manifeste l'erreur (pensée, langage). Nous allons découvrir six classes de sophismes : les sophismes d'argument véhiculés par la pensée, les sophismes de technique véhiculés par la pensée, les sophismes de condition véhiculés par la pensée, les sophismes d'argument véhiculés par le langage, les sophismes de technique véhiculés par le langage et les sophismes de condition véhiculés par le langage. Pour toutes ces six classes nous proposons l'illustration des divers types de discours : textes scientifiques, textes rhétoriques classiques, textes des journaux, etc.

VII

Il y a de nos jours beaucoup d'orientations dans l'analyse de l'argumentation. Une première orientation étudie la démarche argumentative du point de vue de la logique non formelle („informal logic"). Qu'elle soit comprise comme une „critique logique des arguments" (J.A. Blair), une

„critique non-standard des sophismes" (J. Woods, D. Walton), ou une analyse du „transfert de l'adhésion" (Ch. Perelman), la logique non formelle est une réaction au constructivisme artificieux de la logique contemporaine. Elle voit dans l'argumentation une pratique de la pensée qui peut être investiguée pour identifier les raisonnements spontanés qui interviennent dans nos actes discursifs.

L'argumentation peut être jugée du point de vue de la construction discursive. Ces investigations mettent en évidence la triple dimension d'une telle construction : la dimension logico-rationnelle, la dimension référentielle-thématique et la dimension expressive-stylistique. Toutes ces dimensions ont le rôle d'assurer une grande performativité de l'intervention argumentative par rapport à son auditoire. Cette orientation a son origine dans les recherches de Jean-Blaise Grize (Université de Neuchâtel, Suisse), et a été développée par ses collaborateurs du Centre de Recherches Sémiologiques (D. Miéville, M.-J. Borel).

D'autre part encore, une intervention argumentative peut être jugée du point de vue de la *tension idéatique* qu'elle déploie devant son récepteur. Le concept de *problème* est la réflexion de cette tension idéatique. Les investigations sur ces aspects de l'argumentation ont généré une nouvelle interprétation de l'argumentation fondée par un *mode problématologique* d'analyse de la discursivité (M. Meyer). Une série de concepts essentiels („situation problématologique", „différence problématologique", „intérogativité radicale") constituent des cadres d'analyse de l'argumentation comme problématologie.

Toute relation d'argumentation a en vue un certain but : la résolution négociée des conflits d'opinion. Le but est facile à atteindre si les règles de la communication dialogique sont respectées. Est-ce que l'intervention argumentative respecte les règles de la communication dialogique pour la résolution négociée des conflits d'opinion ? La réponse à cette question donne naissance à une nouvelle interprétation de l'argumentation qui a pour fondement le *modèle pragma-dialectique* de la résolution négociée des conflits d'opinion (Frans van Eemeren, Rob Grootendorst).

Enfin, parfois l'argumentation a été vue en sa qualité de *pratique linguistique*. Les relations entre les idées, qui constituent l'essence de l'argumentation, apparaissent à l'autre comme une combinaison des signes ou expressions linguistiques. Un décodage adéquat de ces signes et expressions met en évidence les idées mises en circulation par le locuteur et son interlocuteur et, également, leur fondement. La conséquence : analyser une argumentation c'est analyser son vêtement expressif (Ducrot).

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Collegium. Filosofie

au apărut:

Petre Andrei – *Prelegeri de istorie a filosofiei. De la Kant la Schopenhauer*

Petre Andrei – *Filosofia valorii*

Petre Botezatu – *Introducere în logică*

Ion Petrovici – *Teoria noțiunilor*

Aurel Codoban – *Sacru și ontofanie. Pentru o nouă filosofie a religiilor*

Andrei Marga – *Reconstrucția pragmatică a filosofiei* (vol. I)

Jacques D'Hondt – *Hegel și hegelianismul*

Petre Dan – *Personalități și curente filosofice din secolul XX*

Ilie Pârvu – *Introducere în epistemologie*

Ernest Stere – *Din istoria doctrinelor morale*

Michael Devitt, Kim Sterelny – *Limbaj și realitate. O introducere în filosofia limbajului*

Radu Neculau – *Filosofii terapeutice ale modernității târzii. Hermeneutică, teorie critică, pragmatism*

F.D.E. Schleiermacher – *Hermeneutica*

Constantin Sălăvăstru – *Critica raționalității discursive*

Constantin Sălăvăstru – *Teoria și practica argumentării*

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

61403

www.polirom.ro

Redactor: Adrian Şerban
Coperta: Angela Rotaru-Serbenco
Tehnoredactor: Lucian Pavel

Bun de tipar: februarie 2003. Apărut: 2003
Editura Polirom, B-dul Copou nr. 4 • P.O. Box 266, 6600, Iaşi
Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33 • O.P. 37, P.O. Box 1-728,
70700, Bucureşti; Tel.: (021) 313.89.78, E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail: lumina-lex@fx.ro

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

25 000 lei

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Filosofie

Constantin Sălăvăstru

TEORIA ŞI PRACTICA ARGUMENTĂRII

De la conversaţia uzuală la contextele „oficiale", suntem mereu puşi în situaţia de a crea argumente convingătoare pentru a susţine o idee, a apăra o opinie proprie sau a respinge opinia interlocutorului. Într-o lume în care relaţiile cu celălalt sunt aşezate din ce în ce mai mult pe baze raţionale şi unde a convinge devine o necesitate de fiecare zi, această carte se adresează tuturor celor interesaţi să cunoască şi să utilizeze strategii variate şi eficiente de argumentare.

Teoria şi practica argumentării prezintă principalele **teorii ale argumentării**, având permanent în atenţie latura aplicativă a acestora – pusă în evidenţă prin numeroase exemple –, în încercarea de a surprinde **tehnicile de argumentare** utilizate în disputele critice cu adversarul.

- **Argumentarea ca practică logico-lingvistică**
- **Structura logică a argumentării**
- **Conţinutul argumentării: argumente şi propoziţii argumentative**
- **Forma argumentării: analiza logică a tehnicilor de argumentare**
- **Evaluarea argumentării**
- **Patologia argumentării: sofismele**
- **Tendinţe actuale în teoria argumentării**

Collegium

ISBN 973-681-087-9
9789736 810879

Editura POLIROM
www.polirom.ro

Pe copertă: Raffaello Sanzio, *Disputa Sacramentului* (detaliu), 1508-1509, Roma

BCU IAŞI SILVIU DRAGOMIR UNIVERSITY LIBRARY